UNIWERSYTET EKONOMICZNY W POZNANIU

Biblioteka Główna Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

Książka:

Okręgi gospodarcze Polski. Les régions économiques de la Pologne / Jan Piekałkiewicz i Stanisław Zdzisław Rutkowski. Warszawa, 1927, 234 strony, 16 map

Książka zdigitalizowana i udostępniona cyfrowo w ramach zadań projektu pt. „Digitalizacja i udostępnianie online »Bibliografii gospodarki Wielkopolski 1919-39« H. Maciejewskiej” (SONB/SP/550684/2022)

Minister Edukacji i Nauki

Społeczna Odpowiedzialność Nauki

JAN PIEKAŁKIEWICZ I STANISŁAW ZDZISŁAW RUTKOWSKI

OKRĘGI GOSPODARCZE POLSKI

LES RÉGIONS ÉCONOMIQUES DE LA POLOGNE

WARSZAWA 1927 VARSOVIE

ODBITKA Z KWARTALNIKA STATYSTYCZNEGO, WYDAWANEGO PRZEZ GŁÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ. R. 1927, TOM IV, ZESZYT 3
TIRÉ DE LA REVUE TRIMESTRIELLE DE STATISTIQUE, PUBLIÉE PAR L'OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE DE LA RÉPUBL. POLONAISE. ANNÉE 1927 T. IV, FASC. 3

OKRĘGI GOSPODARCZE POLSKI

LES RÉGIONS ÉCONOMIQUES DE LA POLOGNE

Stanisław Wierzchosławski

JAN PIEKAŁKIEWICZ I STANISŁAW ZDZISŁAW RUTKOWSKI

OKRĘGI GOSPODARCZE POLSKI

LES RÉGIONS ÉCONOMIQUES DE LA POLOGNE

Stanisław Wierzchosławski

WARSZAWA 1927 VARSOVIE

P2507

BIBLIOTEKA UEP GŁÓWNA

OKRĘGI GOSPODARCZE POLSKI

LES RÉGIONS ÉCONOMIQUES DE LA POLOGNE

D. 2010.658/2

JAN PIEKAŁKIEWICZ I STANISŁAW ZDZISŁAW RUTKOWSKI

OKRĘGI GOSPODARCZE POLSKI

Wstęp

Współczesne państwa tworzą skomplikowane organizmy gospodarcze bardzo niejednolite w swoich poszczególnych częściach terytorjalnych, które specjalizują się w różnych dziedzinach wytwórczości narodowej. Przyczyn tej różnorodności należy szukać przedewszystkiem w różnych warunkach naturalnych, jak naprzykład złoża węgla, rudy i t. d., ściśle określają miejscowości, w których mogą się rozwijać kopalnie węgla, rud a w znacznej mierze i hutnictwo; również rodzaj gleby i warunki klimatyczne mają decydujący wpływ na charakter rolnictwa. Poza tem położenie przy dogodniejszych środkach komunikacyjnych, rzekach lub morzu, nie jest bez znaczenia. Jednak poza warunkami naturalnemi znaczny wpływ mają również warunki historyczne, które w znacznej mierze określają stan gospodarczy poszczególnych dzielnic. U nas warunki historyczne mają szczególnie doniosłe znaczenie, albowiem nasze państwo składa się z części, stanowiących doniedawna cząstki trzech państw — Rosji, Niemiec i Austrji, których stan i rozwój gospodarczy bardzo się różniły między sobą.

Różnorodność warunków gospodarczych poszczególnych części państwa wywołuje czasem sprzeczność interesów poszczególnych dzielnic. Przypomnijmy sobie walkę, którą musiał prowadzić przemysł włókienniczy w Łodzi z przemysłem włókienniczym Rosji. Przypomnijmy sobie dalej politykę Austrji i Niemiec, które starały się zahamować rozwój przemysłu w swoich wschodnich częściach dla utrwalenia rynków zbytu dla przemysłu ich rdzennych prowincyj. Także i u nas wynika często sprzeczność w interesach, rzeczywista lub domniemana, stała lub przejściowa, różnych grup gospodarczych, a nawet tych samych grup w różnych częściach Państwa. Przykładem może służyć hutnictwo byłej Kongresówki i Śląska, cukrownictwo województw zachodnich i centralnych.

Z tych wszystkich względów, przy dokładniejszych badaniach zjawisk gospodarczych nie możemy operować Państwem, jako całością, lecz musimy je różniczkować. Stan i rozwój bowiem poszczególnych części Państwa jest różny, nie może więc być traktowany jednolicie. W tym samym czasie niektóre dzielnice mogą się rozwijać, gdy inne upadać. Przy niektórych badaniach podział Państwa na części ma specjalne znaczenie, dla ustalenia ich wzajemnej współzależności. W statystyce kolei naprzykład ogólna suma przewozów różnych towarów nie charakteryzuje nam zupełnie wymiany pomiędzy poszczególnemi częściami Państwa, a więc i stosunków gospodarczych pomiędzy niemi.

Zdawałoby się, że najlepiej skorzystać z istniejącego podziału Państwa na jednostki administracyjne. Podział ten jednak nie jest jednolicie przeprowadzony dla wszystkich typów administracji wewnętrznej. Podział polityczny na województwa i powiaty różni się, coprawda nieznacznie, od podziału skarbowego na izby skarbowe. Również administracja szkolna (kuratorja szkolne) nie pokrywa się z województwami. Podział sądowy odbiega od podziału politycznego w jeszcze większym stopniu. Podział administracji kolejowej i pocztowej nie liczy się prawie wcale z granicami województw.

Ze wszystkich tych podziałów najbardziej stosowany w statystyce jest podział na województwa, powiaty i gminy. Operowanie podziałem na województwa przy opracowaniach statystycznych ma bardzo poważne plusy, przedewszystkiem dlatego, że cały szereg danych jest już publikowany według województw i dla ułatwienia porównania pożądane jest wszelkie dane opracowywać także według województw. Jednakże podział ten z punktu widzenia gospodarczego wywołuje poważne zastrzeżenia. Przy przeprowadzeniu podziału na województwa nie bardzo

liczono się z warunkami gospodarczemi, tu bowiem przeważały inne względy. Dlatego też poszczególne nasze województwa nie tworzą jednorodnych jednostek gospodarczych, lecz składają się czasami z części, różniących się pomiędzy sobą bardzo silnie. Porównajmy naprzykład w województwie śląskiem powiat Cieszyn i Lubliniec z jednej strony, z powiatem Katowice i Królewska Huta z drugiej. Podobnie w województwie kieleckiem powiat Będzin zasadniczo się różni od powiatu Stopnica, względnie powiatów sąsiednich.

Bardziej jednorodnemi jednostkami są powiaty, chociaż i w obrębie powiatu mogą istnieć poważne różnice. Przyjęcie powiatu, jako jednostki gospodarczej, miałoby za sobą te dodatnie strony, że dla powiatów, coprawda w mniejszym stopniu niż dla województw, są ogłaszane różne zestawienia statystyczne. Jednakże zbyt wielka ilość powiatów (277) nie pozwala zatrzymać się na tej jednostce. Albowiem zbyt wielka ilość jednostek utrudnia otrzymanie przejrzystego obrazu stosunków gospodarczych. Poza tem powiaty, jako jednostki względnie niewielkie, są czasem tylko częścią jednorodnego okręgu gospodarczego. Weźmy naprzykład powiat Katowice i Królewską Hutę, a nawet powiat Będzin, które są częściami naszego zagłębia węglowego. Tak samo powiat Łódź i Brzeziny są częściami łódzkiego okręgu włókienniczego.

Z powyższych względów wynika, że nie możemy zatrzymać się na powiatach, jako jednostkach dla podziału gospodarczego Państwa, lecz musimy łączyć je w pewne kompleksy, aby sprowadzić liczbę okręgów gospodarczych Polski do 30—40 możliwie jednorodnych jednostek, bo nawet Rzesza Niemiecka w roku 1924 posiadała tylko 41 okręgów gospodarczych, uwzględnianych w statystyce kolejowej, w 1925 roku—42 okręgi gospodarcze.

Wobec tego jednak, że cały szereg danych posiadamy jedynie dla powiatów, a nie dla gmin, okręgi gospodarcze będziemy tworzyli, łącząc powiaty, jako jednostki jednorodne, nie wdając się w analizę różnorodności poszczególnych części powiatów. Gmin więc nie będziemy wcale brać pod uwagę, jedynie miasta większe, które możemy uważać za samodzielne powiaty, będziemy czasem traktować analogicznie do powiatów.

Przy ustalaniu okręgów gospodarczych, będziemy dążyli do łączenia powiatów jednorodnych pod względem gospodarczym i położonych obok powiatów sąsiednich, aby ustalone przez nas okręgi stanowiły zwartą całość terytorjalną. Niemcy, wydzielając w specjalne okręgi porty morskie i niektóre porty na Renie i Elbie, odstąpili od tej zasady, łącząc czasem w jeden okrąg gospodarczy porty, leżące na terytorjum różnych okręgów. Tak naprzykład okrąg 6 (porty Rostock do Flenburga) obejmuje porty położone na terytorjum okręgu 5 oraz okręgu 7, poza tem porty na Elbie, leżące na terytorjum okręgu 7, są włączone do okręgu 8. Takie wyodrębnianie portów i łączenie ich w specjalne grupy jest naszem zdaniem niecelowe, ponieważ przywóz i wywóz do portów dotyczy nietylko portów, jako takich, to jest nietylko handlu i transportu, lecz także produkcji i spożycia miasta portowego i sąsiednich okolic, przyczem w portach mniejszych to ostatnie może mieć bardzo poważne względne znaczenie. Dlatego też wyłączanie portów daje fałszywy obraz dla odnośnego terytorjum. Łączenie zaś portów z różnych jednostek terytorjalnych uniemożliwia dodatkowe zsumowanie danych dla terytorjum, z których porty zostały wyłączone, z danemi dla portów. Dla nas kwestja portów może niema tak dużego znaczenia, jak dla Niemiec, w każdym razie jednak porty będziemy traktować łącznie z przyległem do nich terytorjum.

Przeprowadzenie podziału Polski na okręgi gospodarcze jest dla nas bardzo utrudnione, na skutek tego, że jest to pierwsza praca w tym kierunku. Poza bardzo ogólnikowym istniejącym podziałem na poszczególne strefy gospodarcze[1], nie znamy dotychczas bardziej szczegółowej pracy w tej dziedzinie, nie mogliśmy przy tem również korzystać ze wzorów zagranicznych. Dla Niemiec nawet, których podział na okręgi jest nam wiadomy, nie znaleźliśmy szczegółowego omówienia metody, przy pomocy której podział został przeprowadzony.

W objaśnieniach do 325 tomu *Statistik des Deutschen Reichs* („Die Güterbewegungen auf deutschen Eisenbahnen im Jahre 1924" nach Verkersbezierke geordnet), znaleźliśmy na stronicy VIII uwagę, że podział na okręgi został przeprowadzony podług granic politycznych, albo według okręgów gospodarczych, przyczem ważniejsze okręgi przemysłowe względnie miasta, posiadające duży obrót, tworzą specjalne okręgi. Przeglądając granice okręgów, mogliśmy stwierdzić, że naogół biegną one równolegle z granicami politycznemi, czynniki gospodarcze były więc brane pod uwagę tylko wyjątkowo.

1 Obacz naprzykład Dr. Henryk Grossman „Statystyka ruchu towarowego na kolejach żelaznych" *Miesięcznik statystyczny* Rok 1921, tom III, str. 22 i 28.

W rosyjskiem wydawnictwie *„Materjały k prodowolstwiennomu płanu. Proizwodstwo, perewozki i potreblenie chlebow w Rossii"*[1] omówiono zasady podziału Rosji na okręgi gospodarcze wyłącznie z punktu widzenia aprowizacyjnego—nadmiaru lub braku zbóż. Jako cechy, służące podstawą podziału, uwzględniono przytem[2]: 1) stosunek produkcji czterech głównych zbóż, 2) wywóz lub ich przywóz i 3) jednakowe (w granicach możliwości) warunki transportowe. Dla Rosji azjatyckiej zadowolniono się ogólno-geograficznemi cechami, nie wyszczególniając ich, gdyż były one dostateczne dla osiągnięcia wysuniętego celu. Podział na okręgi według pierwszej z podanych cech, przyczem za jednostkę brano całą gubernię, dał 12 okręgów bardzo niejednolitych pod względem wielkości. Po uwzględnieniu cechy 2 i 3, a nawet i innych, jak naprzykład specjalnych warunków gubernij pietrogradzkiej i astrachańskiej, w Rosji europejskiej ustalono 15 okręgów, a w całej Rosji 22 okręgi, nie licząc obszarów okupowanych przez Niemców.

Metoda przyjęta w Rosji, wobec jej specjalnego celu, nie może być u nas zastosowaną.

Zmuszeni więc jesteśmy stworzyć własną metodę analizy poszczególnych właściwości powiatów i łączenia ich w jednorodne grupy. Będziemy przy tem brali pod uwagę dane co do ludności, rolnictwa, przemysłu i specjalnie dane o przewozach kolejowych, obliczone na podstawie liczb, ogłaszanych przez Ministerstwo Komunikacji według poszczególnych stacyj, i opracowane przez nas według powiatów.

Każdą cechę będziemy przedewszystkiem traktowali zosobna i na podstawie jednej tylko cechy będziemy tworzyli jednostki jednorodne z punktu widzenia rozważanej przez nas cechy. Po przeanalizowaniu każdej cechy zosobna, postaramy się wyciągnąć wnioski ogólne—stworzyć okręgi gospodarcze, które miałyby jaknajwięcej cech jednorodnych i możliwie mało różnic. Przy tej pracy nie można jednak opierać się na liczbie cech jednorodnych lub różniących się. Często cecha najbardziej podstawowa będzie przeciwwagą kilku innych cech mniej ważnych, przyczem ich ocena nie może nie mieć subjektywnego charakteru.

Wykonanie tej pracy przez dwie osoby złagodzi subjektywizm oceny, usunąć go jednakże nie potrafi.

W wyborze cech, które będziemy omawiali, jesteśmy przedewszystkiem ograniczeni posiadanemi materjałami i cechy bardzo ważne, dla których niema danych, ma się rozumieć, będą przez nas pominięte, jak naprzykład dane o produkcji większej części przemysłu, gdyż nie mieliśmy możności przeprowadzenia dochodzeń specjalnych, które poza tem nadmiernie przedłużyłyby naszą pracę. Niektóre dane są przytem opracowywane w większych jednostkach niż te, któremi będziemy operowali, t. j. większych od powiatów. W tych więc wypadkach byliśmy zmuszeni dokonać opracowań specjalnych. Z posiadanych materjałów staraliśmy się wybrać cechy, z naszego punktu widzenia, najważniejsze, albowiem ujęcie wszystkich cech, co do których posiadaliśmy materjały, zbytnio rozszerzyłoby naszą pracę.

Wobec tego, że praca niniejsza w znacznej mierze oparta jest na danych o przewozach kolejowych, ogłaszanych przez Ministerstwo Komunikacji w *„Roczniku Statystycznym Przewozu Towarów na P. K. P."*, musimy nieco dokładniej zapoznać się już teraz z tą statystyką.

Rejestracja ruchu towarowego na P. K. P. jest zorganizowana i prowadzona od marca 1924 r. *Rocznik Statystyczny Przewozu Towarów* za r. 1924 zawiera wskutek tego dane tylko za 10 miesięcy.

Poniżej omówimy następujące pytania, tyczące się statystyki przewozów na drogach żelaznych:

I. jakie linje kolejowe objęte są tą statystyką,
II. jakie przewozy podlegają rejestracji,
III. jak zorganizowana jest ta rejestracja,
IV. jak opracowane i ogłoszone są dane, w ten sposób zebrane?

Ad. 1. Statystyka ruchu towarów zorganizowana jest:

1) na państwowych kolejach normalnotorowych,
2) na kolejach normalnotorowych prywatnych, które pozostają pod zarządem Państwa (w Małopolsce i na Pomorzu[3]).

1 *Uprawlenie diełami Osobogo Sowieszczania dla obsuždenia i objedenienia mieroprijatij po prodowolstwiennomu diełu.* Pietrograd 1916 r.

2 Ob. cit. str. VII i VIII.

3 Na mapie „Koleje Żelazne Rzplitej Polskiej" nakł. Min. Kom. 1926 r. wszystkie linje normalnotorowe prywatne pod zarządem państwowym na Pomorzu (Puck — Krokowo etc. ob. str. 162 „Spisu stacyj..." P. K. P. 1926) oznaczono jako linje państwowe. Natomiast linja Częstochowa-Kielce, oznaczona na mapie jako linja prywatna pod zarządem państwowym, w „Spisie stacyj" figuruje pod „A Linje państwowe". Na wszystkich tych linjach rejestracja jest prowadzona.

Statystyka przewozów kolejowych nie obejmuje więc:

1) linij normalnotorowych prywatnych, pozostających pod zarządem własnym (w woj. poznańskiem: Kościan — Gostyń — Krobia — Górka Miejska — Pakosław oraz Rawicz—Górka Miejska—Kobylin);

2) wąskotorowych linij państwowych i prywatnych, pozostających pod zarządem Państwa[1];

3) linij wąskotorowych prywatnych, pozostających pod zarządem własnym.

Przeciętna długość eksploatacyjna kolei wąskotorowych, eksploatowanych przez państwo, wynosiła w 1925 roku 2434 km (Dyr. Warszawska 864 km, Wileńska 788 km i Radomska 620 km), co w stosunku do 16847 km (długość linij kolei normalnotorowych) stanowi 14,4%. Na linjach tych przewieziono w tymże roku ładunków zwyczajnych 3 629 225 tonn[2], czyli 6,9% w stosunku do 52 461 904 tonn ładunków zwyczajnych na kolejach normalnotorowych.

Ze względu na rzadką sieć kolejową w Polsce, na długość linij wąskotorowych i na znaczenie, jakie posiadają linje kolei wąskotorowych w pewnych częściach kraju (cały szereg powiatów ma tylko koleje wąskotorowe: Lipno, Rypin, Kolno, Nowogródek etc.), należy spodziewać się, że Ministerstwo Komunikacji zarządzi prowadzenie rejestracji ruchu towarowego także i na kolejach wąskotorowych. Tymczasem możnaby ją rozciągnąć na koleje eksploatowane przez Państwo, następnie także na koleje prywatne.

Statystyka ruchu towarowego na P. K. P. nie rozciąga się na linje kolejowe, leżące na terytorjum wolnego miasta Gdańska, mimo: 1) że są one zarządzane i eksploatowane przez Polskę i 2) że nawet własność ich na podstawie artykułu 25 Konwencji polsko-gdańskiej przyznana została Polsce.

Ad II. Statystyka kolejowa rejestruje część przewozów, dokonanych na wyżej określonych drogach żelaznych, a mianowicie tylko przewozy, dokonane za listami przewozowemi według taryfy dla przesyłek zwyczajnych. Uchylają się więc od rejestracji:

1) ładunki gospodarcze, t. zn. wewnętrzne kolejowe, które w roku 1925 wynosiły 5 895 551 tonn[3], w tem 3 724 000 tonn[4] węgla (pozostała ilość stanowiła przewóz piasku, żwiru, szyn, podkładów kolejowych, cegły i t. d.); dla 1924 r. odpowiednie sumy wynoszą 6 134 005 tonn i 3 600 000 tonn;

2) przewozy, dokonane na bocznicach prywatnych w komunikacji lokalnej (pomiędzy stacjami kolejowemi a majątkami, składami, fabrykami, cukrowniami i t. p.);

3) ładunki pospieszne, na które składają się głównie towary łatwo psujące się, jak mleko, masło, owoce i t. p.; przewieziono ich w 1925 roku 305 925 tonn, w 1924 roku 271 429 tonn;

4) ładunki nadzwyczajne, t. zn. ładunki, idące pociągami osobowemi, których przewóz łącznie z bagażem wynosił w 1925 roku 155 986 tonn, w 1924 roku 183 174 tonn.

Ad III. Celem uzyskania materjału statystycznego do opracowania statystyki ruchu towarowego, Ministerstwo Komunikacji nałożyło na nadawcę obowiązek nabycia t. zw. karty rejestracyjnej i wypełnienia rubryk, dotyczących stacji nadania i przeznaczenia oraz nazwy towaru. Pozostałą część rubryk karty rejestracyjnej wypełniają funkcjonarjusze stacyjni (waga, kierunek etc.) i uzupełniają ją symbolami cyfrowemi. Karty rejestracyjne na towary, przybyłe z zagranicy i z kolei prywatnych, wypełnia stacja przeznaczenia. Dyrekcje obowiązane są w przeciągu miesiąca, po miesiącu sprawozdawczym, dostarczyć materjał kartkowy do Ministerstwa Komunikacji, gdzie materjał ten zostaje opracowany.

Ad IV. Z ogólnej ilości około 370 pozycyj, istniejących w nomenklaturze towarowej, wybrano do opracowania statystycznego w r. 1924—109, w r. 1925—111 pozycyj towarowych, których przewozy opracowane są oddzielnie (numery statystyczne od 1—109[5]). Towary pozostałe zgrupowane są pod numerem statystycznym zerowym „0". W zależności od różnych względów, stanowiących o ważności przewozu, pod względem taryfowym[6] (nie specjalnie ekonomicznym), poszczególne arty-

1 np. linja Przeworsk-Dynów. Niektóre linje wąskotorowe prywatne pod zarządem państwowym oznaczone są na mapie, jak koleje państwowe, np. Nowo Święciany-Łyntupy i Koleje Pinczowskie.

2 *Rocznik Statystyczny P. K. P.* za rok eksploatacyjny 1925.

3 Według *Rocznika Statystycznego P. K. P.* za 1925 r. ilość ładunków wynosiła 1925 r. 52 161 904 tonn (1924 — 53 557 329 tonn), gdy *Rocznik Statystyczny Przewozów* za 1925 r. podaje ogółem 48 294 172 tonn. Poważna różnica między dwoma temi źródłami tylko częściowo da się wyjaśnić tem, że suma wskazana w *Roczniku Statystycznym* obejmuje także przewozy na bocznicach prywatnych. Pozostaje więc, jako wytłumaczenie bądź inna metoda obliczeń (m. in. co do tranzytu), bądź nieścisłość jednego ze źródeł, bądź jedno i drugie. Suma przewozów (nadanie, przyjęcie z zagranicy i tranzyt) wykazana przez *Rocznik Przewozów*, w stosunku do sum, podanych przez *Rocznik Statystyczny*, wynosi w poszczególnych dyrekcjach:

Ogółem	Warszawska	Radomska	Wileńska	Poznańska	Gdańska	Katowicka	Krakowska	Lwowska	Stanisławowska
92,6	100,1	85,7	97,9	89,1	69,6	108,4	81,8	68,3	69,2

4 Według *Rocznika Statystycznego P. K. P.* i *Rocznika Statystycznego Przewozów* za 1925 rok.

5 Dla roku 1925 dodano 97 a i 100 a

6 Ob. *Rocznik Statystyczny Przewozów* za rok 1924.

kuły (numery statystyczne) zostały w roku 1924 podzielone na 3 kategorje, w 1925 roku zaś na 2 kategorje, odpowiadające 1-ej i 3-ej kategorji z 1924 roku. Do I-ej kategorji zaliczone zostały najważniejsze towary w liczbie 33 (w r. 1925—39), które opracowane zostały najbardziej szczegółowo, mianowicie relacjami przewozowemi, t. j. ze wskazaniem stacji nadania i przeznaczenia, oraz ilości tonn w danej relacji w ciągu roku (w komunikacji z zagranicą—kraj nadania lub przeznaczenia). Dla artykułów II-ej kategorji relacje obejmują tylko zbiorowe dane ilościowe, co do przewozu z poszczególnych stacyj nadania do poszczególnych dyrekcyj kolejowych, dla artykułów zaś III-ej kategorji—tylko ogólne sumy nadania z poszczególnych stacyj, oddzielnie do własnego kraju i oddzielnie zagranicę.

Poza tem wprowadzono normy minimalne przewozu danego towaru, stanowiące o wyszczególnieniu przewiezionej ilości w odpowiedniej rubryce sprawozdawczej. Cenzusy te wahały się w r. 1924—dla kategorji I-ej od 5 tonn (np. nr. statystyczny 74—sól zwykła) do 100 tonn (dla węgla nr. 66), dla towarów kategorji II-ej i III-ej od 1 sztuki (nr. nr. 34—38 konie etc.) do 20 tonn; w roku zaś 1925 dla towarów I-ej kat. od 5 tonn (np. narzędzia rzemieślnicze) do 500 tonn dla węgla (dla pozostałych towarów obydwu kategoryj norma wynosiła 1 tonnę). Przewozy, dokonane (dla kat. I-ej) z danej stacji nadania do punktów przeznaczenia w ilości niższej od normy, podane zostały dla roku 1924 w relacjach zbiorowych z danej stacji nadawczej do „różnych" stacyj, a w 1925—do „różnych" stacyj każdej dyrekcji oddzielnie [1].

Cennemu wydawnictwu, jakiem jest bezwątpienia *Rocznik Statystyczny Przewozu Towarów na P. K. P.*, możemy zarzucić co następuje:

1) Metoda, przyjęta przy opracowaniu danych przewozowych, zasadniczo wzoruje się na metodzie, stosowanej przez przedwojenną statystykę rosyjską, dane bowiem ogłaszane są w przeciwstawieniu do metody, przyjętej przez statystykę ruchu towarowego na kolejach niemieckich (okręgi gospodarcze), z reguły poszczególnemi relacjami t. zn. z wymienieniem ilości tonn, nadanych przez daną stację do poszczególnych stacyj odbiorczych. Rozumie się, że dzięki takiej metodzie opracowania, dane Ministerstwa, ze względu na swą drobiazgowość, z trudem tylko mogą być wykorzystane dla celów naukowych, gdyż trzebaby licznego aparatu pomocniczego, by przy jego pomocy wyłowić z owego bogatego materjału potrzebne uogólnienia. Sumy zaś przewozów według dyrekcyj niewiele dać nam mogą, gdyż dyrekcje te zawierają w swych granicach części kraju o djametralnie często różnym charakterze, np. na dyrekcję Radomską składa się: Radomszczyzna, Kieleckie, Lubelskie, Wołyń, część Zagłębia Dąbrowskiego i Polesia, (łączy więc np. część powiatu Będzin i powiat Stolin).

2) Wprowadzenie cenzusów (w roku 1925 ich podwyższenie), motywowane tem, że przewozy kolejowe badane być winny pod względem eksploatacji kolei, t. j. przedewszystkiem transporty wagonowe, spowodowały, że w całym szeregu towarów suma nadań ze stacyj „różnych" (bez wymienienia miejsca przeznaczenia) w stosunku do ogólnej sumy przewozów stanowi bardzo poważny odsetek, często przekraczający 15%, co uniemożliwia nam w wielu wypadkach dokładne obliczenie geograficznego stosunku produkcji do konsumcji.

Stosunek ładunków o nieznanem miejscu przeznaczenia do ogółu ładunków

Rapport des chargements à destination inconnue au nombre total des chargements

Tonny—*Tonnes*

Towary	Przyjęto przez stacje krajowe *Reçus par les stations du pays*			Cenzus *Cens.*	Przyjęto przez stacje krajowe *Reçus par les stations du pays*			Cenzus *Cens.*	*Marchandises*
	Ogółem *Total*	Przez stacje „różne" *Par les stations „diverses"*			Ogółem *Total*	Przez stacje „różne" *Par les stations „diverses"*			
		Suma *Montants*	%			Suma *Montants*	%		
	1924				1925				
Pszenica	161 573	30 934	19,1	20	183 854	31 964	17,4	20	Froment
Żyto	486 605	70 890	14,6	20	449 569	65 577	14,6	20	Seigle
Owies	177 939	41 491	23,3	20	211 782	43 479	20,5	20	Avoine
Jęczmień	105 725	25 521	24,1	20	81 642	26 082	31,9	20	Orge

1 W r. 1924, o ile stacje nadawcze wysyłały ładunki, których suma była niższa od normy, ujęte one zostały w zbiorową relację pod nazwą „pozostałe" do „różnych" stacyj.

(dok.—fin)

Towary	Przyjęto przez stacje krajowe *Reçus par les stations du pays*			Cenzus *Cens.*	Przyjęto przez stacje krajowe *Reçus par les stations du pays*			Cenzus *Cens.*	*Marchandises*
	Ogółem *Total*	Przez stacje „różne" *Par les stations „diverses"* Suma *Montants*	%		Ogółem *Total*	Przez stacje „różne" *Par les stations „diverses"* Suma *Montants*	%		
Mąka zbożowa i kasze wszelkie	505 626	8 977	*1,8*	10	616 969	19 004	*3,1*	15	Farine de blé te gruaux de toute espèce
Bydło rogate rosłe *sztuk*	. *a*	.	.	.	263 836	26 046	*9,9*	30 szt.	Gros bétail à cornes têtes
Trzoda chlewna *sztuk*	. *a*	.	.	.	706 902	88 839	*12,6*	200 „	Porcs têtes
Drewno obrobione . .	692 259	142 723	*20,6*	50	790 419	252 720	*32,0*	100	Bois ouvré
Drewno kopalniane . .	365 650	34 019	*9,3*	50	355 927	61 175	*17,2*	100	Bois de mines
Drewno opałowe w okrąglakach	1 302 028	128 797	*9,9*	100	1 162 654	199 255	*17,1*	100	Bois de chauffage en rondins
Węgiel kamienny i brykiety	9 127 883	662 262	*7,3*	50	. *b*	.	.	.	Houille et briquettes de houille
Nawozy sztuczne fosforowe	221 533	1 749	*0,8*	10	364 953	11 447	*3,1*	15	Engrais artificiels phosphatés
Nawozy sztuczne potasowe	101 167	1 232	*1,2*	10	221 814	6 116	*2,8*	15	Engrais artificiels potassiques
Nawozy sztuczne azotowe	77 193	1 301	*1,7*	10	138 721	8 376	*6,0*	15	Engrais artificiels ozotés

a Artykuł ten należał w r. 1924 do kategorji II-ej.
b Opracowanie tego artykułu nie jest jeszcze zakończone.
a Cet article appartenaite en 1924 à la catégorie II.
b L'élatoration de cet article n'est pas encor finie.

Z tablicy powyższej widać, że nie znamy miejsca przeznaczenia dla poważnej części ładunków pszenicy i żyta, nadanych do stacyj krajowych. Dla żyta odsetek ten wynosi 14,6 (r. 1924 i 1925), dla pszenicy dochodzi w r. 1924 niemal do 20%. Jeszcze gorzej przedstawia się sprawa z owsem i jęczmieniem, gdzie odsetek przekracza 20% i dochodzi w r. 1925 dla jęczmienia do 31,9%. Dla mąki i nawozów sztucznych odsetek ów waha się w roku 1924 od 0,8% do 1,8% (nawozy fosforowe i mąka) w r. 1925 od 2,8% do 6,0% (nawozy potasowe i azotowe). Wzrost wynika z podwyższenia w r. 1925 dla tych artykułów cenzusu do 15 tonn, gdy w roku poprzednim cenzus wynosił 10 tonn. Nie wiemy również o miejscu przeznaczenia dla przeszło 10% ilości przewiezionej w r. 1925 trzody chlewnej i dla 10% przewiezionego bydła. Wskutek podwyższenia w r. 1925 cenzusu dla artykułów leśnictwa o 100% (z 50 t. do 100 t.), odsetek „różnych" wzrósł w r. 1925 w porównaniu do roku 1924 dla drewna opałowego z 9% do 17% i dla tak ważnego artykułu, jak drewno obrobione, z 20,6% do 32,0%.

Dla nadania wymienione imiennie stacje wyczerpywały w 1924 r. daleko większą część ogólnego nadania, szczególnie dla artykułów przemysłowych, których produkcja jest bardziej ześrodkowana, wskutek tego minimum łatwe do osiągnięcia. W roku 1925 dla nadania wyszczególniono imiennie wszystkie bez wyjątku stacje, t. j. nieznanego nadania wcale nie było.

3) Ilość towarów, których przewozy opracowane są indywidualnie (nie zaś łącznie z innemi), jest zbyt szczupła. Często łączone są w jeden numer statystyczny artykuły, których wartość różni się kilkakrotnie i których znaczenie dla życia gospodarczego jest bardzo rozmaite. Tytułem przykładu wymieniamy numer statystyczny 23, który obejmuje łącznie mąkę zbożową i kasze wszelkie, podczas gdy, dla celów naukowych, grupę tę należałoby podzielić na 3 conajmniej numery: a) mąka pszenna, b) mąka żytnia oraz c) mąka inna i kasze wszelkie.

4) Dane Ministerstwa Komunikacji opracowane są w *Roczniku* za okres roku kalendarzowego[1]. Nie jest to z wielu względów dogodne, gdyż w ten sposób ogłoszone dane nie dają się porównać z danemi statystyki zbiorów, produkcji etc.

Ministerstwo Komunikacji wydało dotąd dane o przewozach za rok sprawozdawczy 1924 i 1925. *Rocznik Statystyczny Przewozów* za rok 1924 obejmuje jednak tylko okres 10 miesięcy (od marca do grudnia), dla dyr. Gdańskiej nawet tylko okres 9 miesięcy (od kwietnia do grudnia). Dane więc za rok 1924 nie obejmują $^1/_6$ części okresu sprawozdawczego. Dla poszczególnych towarów brak ten przedstawia się jak następuje:

1 Por. „*Zaliznicznі perewozi komerciinich wantarich* za r. 1922—1923 i 1923—1924".

Przewóz na P. K. P. w miesiącach: styczniu i lutym 1925 r. i przewóz całoroczny (nadanie wewnętrzne i zagranicę, oraz przyjęcie z zagranicy)

Transport par les chemins de fer polonais d'État en janvier et février 1925 et transport de toute l'année (chargements expédiés à l'intérieur et à l'étranger et arrivées de l'étranger)

Nazwa towaru	1. VIII 1924—30. VII 1925	Styczeń i luty 1925 *Janvier et février 1925*	% do 1. VIII 1924-30. VII 1925	*Spécification*
	Tonny—*Tonnes*			
Ogółem	**46 726 395**	**6 725 967**	**14,4**	**Total des marchandises**
W tem:				Dont:
Pszenica	167 420	28 312	*16,9*	Froment
Żyto	551 506	87 342	*15,8*	Seigle
Owies	242 158	42 609	*17,6*	Avoine
Jęczmień	193 715	25 784	*13,3*	Orge
Ziemniaki świeże	772 473	48 514	*6,3*	Pommes de terre fraiches
Buraki cukrowe	1 488 813	32 693	*2,2*	Betteraves à sucre
Mąka zbożowa i kasze	676 600	109 476	*16,2*	Farines de blés et gruaux
Otręby	186 486	33 099	*17,7*	Son
Skóry surowe nie wyprawione	43 822	7 910	*18,1*	Peaux brutes
Skóry garbow. i inaczej wypraw.	21 847	2 499	*11,4*	Cuirs apprêtés
Drewno użytkowe nieobrobione	1 174 808	164 370	*14,0*	Bois de construction non ouvré
Drewno obrobione	1 678 161	232 887	*13,9*	Bois de construction ouvré
Drewno kopalniane	513 955	90 268	*17,6*	Bois de mines
Drewno celulozowe	568 115	72 212	*12,7*	Bois pour fabrication de cellulose
Drewno zapałczane	47 550	10 445	*22,0*	Bois pour allumettes
Drewno opałowe	1 370 102	187 973	*13,7*	Bois de chauffage
Wyroby z drzewa	201 772	31 871	*15,8*	Ouvrages en bois
Masa drzewna słomiana i celuloza	57 180	11 548	*20,2*	Pâte de bois, de paille et cellulose
Papier i tektura	119 954	20 788	*17,3*	Papier et carton
Tektura dachowa (papa)	52 730	3 487	*6,6*	Carton bitumé pour toiture
Węgiel kamienny i brykiety	21 310 544	3 194 096	*15,0*	Houille et briquettes de houille
Rudy żelazne	399 319	78 405	*19,6*	Minerais de fer
Ropa naftowa	510 727	90 273	*17,7*	Pétrole brut
Przetwory naftowe	677 912	117 852	*17,4*	Produits du pétrole
Sól zwykła	329 005	55 939	*17,0*	Sel commun
Wapno palone i dolomit	576 008	74 374	*12,9*	Chaux et dolomite
Szkło i wyroby	104 756	16 675	*15,9*	Verre et ouvrages en verre
Porcelana fajans i wyroby	17 798	2 857	*16,1*	Porcelaines, faïences et maïoliques
Cement i wapno hydrauliczne	534 985	34 788	*6,5*	Ciment et chaux hydraulique
Żelazo i stal surowe	293 935	46 507	*15,8*	Fonte de fer et acier bruts
Żelazo i stal handlowe	652 883	104 746	*16,0*	Fer et acier marchands
Żelazo i stal stare (szmelc)	530 294	83 767	*15,8*	Vieux fer et acier (ferraille)
Szyny kolejowe i tramwajowe	126 318	18 751	*14,8*	Rails de chem. de fer et tramw.
Przęsła mostowe	68 127	14 317	*21,0*	Travées de ponts
Naczynia żelazne i blaszane	66 769	9 863	*14,8*	Vaisselle en fer blanc
Przybory żelazne wszelkie	221 787	28 935	*13,0*	Quincaillerie
Narzędzi rzemieślnicze	27 492	4 315	*15,7*	Outils d'artisan
Maszyny rolnicze i ogrodnicze	50 192	4 927	*9,8*	Machines agricoles et ustensiles de jardinage
Maszyny wszelkie inne i aparaty	100 861	15 218	*15,1*	Autres machines
Kwasy wszelkie	203 612	35 892	*17,6*	Acides chimiques
Soda wszelka	67 116	11 510	*17,1*	Soude
Sole chemiczne wszelkie	30 773	5 504	*17,8*	Sels chimiques
Smoła węglowa surowa i prepar.	84 078	12 561	*14,9*	Goudron de houille brut.
Barwniki sztuczne naturalne i farby	19 892	2 438	*12,3*	Matières colorantes et couleurs
Garbniki sztuczne i naturalne	24 930	2 630	*10,5*	Tannins artificiels et naturels
Nawozy sztuczne fosforowe	376 583	75 827	*20,1*	Engrais artificiels phosphatés
Nawozy sztuczne potasowe	219 571	47 033	*21,4*	Engrais artificiels potassiques
Nawozy sztuczne azotowe	151 917	46 372	*30,5*	Engrais artificiels azotés
Tkaniny wszelkie i wyroby przemysłu włókienniczego	97 416	12 791	*13,1*	Tissus et autres produits textiles

Ze względu na powyższy brak danych statystyki kolejowej za rok 1924, a przedewszystkiem ze względu na to, że przewozy artykułów rolniczych wykazują znaczną chwiejność z roku na rok, spowodowaną nierównomiernym urodzajem w poszczególnych latach, przy omawianiu stosunków rolniczych, korzystamy z danych o przewozie artykułów rolniczych i z rolnictwem związanych za rok 1924 i za rok 1925; natomiast dla wytworów przemysłowych, których przewóz jest bardziej regularny, korzystamy jedynie z roku 1924, gdyż danych za 1925 rok nie zdążyliśmy opracować.

Wobec niemożności korzystania dla celów ogólnych bezpośrednio z danych Ministerstwa Komunikacji, spowodowanej ogromną ich drobiazgowością, Główny Urząd Statystyczny opracował dane te ze wskazaniem powiatu nadania i powiatu przeznaczenia (za r. 1924 i częściowo za rok 1925). Zadowolniliśmy się przytem jedynie obliczeniem ilości tonn ważniejszych towarów, nadanych i otrzymanych przez poszczególne powiaty. Opracowanie bowiem, któreby podawało ilość tonn towarów, nadanych przez dany powiat do poszczególnych powiatów, i ilość tonn, otrzymanych przez każdy powiat, t. j. kombinacja powiatów nadania i przeznaczenia, nie prowadziłoby do celu, jakim jest pewne uogólnienie danych *Rocznika Statystycznego Przewozów*, a nie ich powrotne komplikowanie przez zbyt drobiazgowe opracowanie, dogodne dla monograficznego opracowania przewozów jednego artykułu np. pszenicy. Dla celów niniejszej pracy — podziału Polski na okręgi gospodarcze—byłoby może przydatne obliczenie przewozów wewnętrznych w powiecie, jednakże i z tego zrezygnowaliśmy, mając na względzie skomplikowanie, do jakiego opracowanie takie prowadziłoby.

Następną pracą było przygotowanie wykazu stacyj według przynależności powiatowej. W tym celu posługiwaliśmy się: *Skorowidzem miejscowości*, mapami sztabowemi (z uwzględnieniem zmian administracyjnych) i *„Spisem stacyj, przystanków i ładawni kolejowych"* (1926). W razie wątpliwości zasięgaliśmy informacyj w odpowiednich dyrekcjach P. K. P. Przynależność powiatową ustaliliśmy według stanu z dn. 1. I 1926 r. i na podstawie położenia topograficznego stacji. Nawet przyjęcie tak dokładnego kryterjum w pewnych wypadkach nie dało rezultatu. Dotyczy to kilku stacyj na linji Toruń—Chełmno, których przynależności nie można było rozstrzygnąć, gdyż teren stacyj leżał w połowie w granicach powiatu Chełmno i Toruń. W wypadkach podobnych rozstrzygała ostatecznie przynależność powiatowa wioski tejże nazwy.

Następnie przy pomocy wykazu stacyj zastąpiono w poszczególnych rubrykach *Rocznika Statystycznego Przewozów* nazwy stacyj nadania i przeznaczenia symbolami liczbowemi powiatów i tak przygotowany materjał opracowano na maszynach. Indywidualne relacje (nadania stacji do stacji) zastąpione zostały kartami maszynowemi. Karty te, po rozsegregowaniu (dla każdego towaru oddzielnie) według powiatów nadania, poddane zostały opracowaniu na tabulatorach, sumujących ilości tonn w poszczególnych powiatach nadania. Potem następowała 2-a segregacja i tabulacja celem otrzymania odpowiednich liczb dla przeznaczenia.

Co do opracowania powiatami danych *Rocznika Statystycznego Przewozów*, dokonanego przez Główny Urząd Statystyczny, mamy do zaznaczenia, że w idealnych warunkach należałoby wykreślić obszar ciążenia do poszczególnych stacyj, jako miejsca załadowania i wyładowania, następnie zaś opracować dane o przewozach według tak skonstruowanych obszarów, względnie według grup tych obszarów. Takie opracowanie byłoby z pewnością bardzo dogodne dla badania monograficznego przewozów pewnego towaru[1], dla nas jednak jest nie do przyjęcia, gdyż nie daje nam ogólnego pojęcia o przewozach powiatami, jakie dla naszego celu jest potrzebne. Poza tem wykreślenie takich obszarów nie byłoby rzeczą łatwą choćby dlatego, że obszar poszczególnej stacji nie jest jednakowy ani dla poszczególnego towaru, ani dla poszczególnych pór roku.

Decydującym momentem, który skłonił nas do opracowania danych przewozowych według powiatów, było przyjęcie przez nas powiatu, jako jednostki, według której przeprowadzimy podział Rzeczypospolitej na okręgi.

Zrozumiałą jest rzeczą, że obszary, które ciążą do stacyj, leżących na terytorjum danego powiatu, tylko w pewnem przybliżeniu pokrywają się z terytorjum tego powiatu. Stopień wzajemnego pokrywania się tego obszaru z terytorjum zależny jest w dużej mierze: 1) od gęstości sieci kolejowej w danym powiecie, 2) od ilości punktów, w których się przewozy rejestruje, t. zn. stacyj i 3) od położenia stacyj w stosunku do pobliskiego terytorjum.

Ad. 1. W Polsce sieć kolejowa jest bardzo rzadka, przypada bowiem na 100 km^2 powierzchni przeciętnie tylko 4,3 *km* dróg żelaznych, a 6,2 *km* na 10.000 mieszkańców. Poniższa tablica[2] przedstawia stosunki te w poszczególnych grupach województw.

1 Podobnie rzecz się ma z opracowaniem przewozów z przybycia do poszczególnych stacyj i przedstawieniem wyników na mapie o dużej skali (np. przy pomocy prostokątów i t. p., zabarwionych inaczej dla nadania i dla przeznaczenia).

2 Obliczenie przybliżone, na podstawie danych *Rocznika Statystycznego P. K. P.* za 1925 i mapy *Koleje Żelazne R. P.* nakładem Min. Komunikacji 1926 r.

Długość linij kolei normalnotorowych

Longueur des lignes des chemins de fer á voie normale

Województwa	Powierzchnia w *km*² *Superficie en km*²	Liczba ludności 1921 r. *Population 1921*	Długość linij kolei w *km* *Longueur des lignes des chemins de fer en km*			*Départements*
			Ogółem *Total*	Na 100 *km*² powierzchni *Pour 100 km*²	Na 10000 mieszkańców *Pour 10 000 habitants*	
Ogółem	**388 390**	**27 176 717**[a]	**16 847**	**4,3**	**6,2**	**Total**
Woj. zachodnie . . .	42 914	2 903 508	4 395	10,2	15,1	Dép. de l'ouest
„ śląskie	4 230	1 124 967	660	15,6	5,9	„ de Silésie
„ centralne . . .	138 106	11 233 838	4 352	3,2	3,9	„ centraux
„ wschodnie . .	124 060	4 117 344	3 192	2,6	7,8	„ de l'est
„ południowe . .	79 080	7 478 535	4 248	5,4	5,7	„ du sud

a W tem 318 525 ludności spisanej przez władze wojskowe.

a Y compris 318 525 personnes recensées par les autorités militaires.

Z tablicy wynika, że najwięcej linij kolejowych w stosunku do ogólnego obszaru posiada woj. śląskie (15,6) i woj. zachodnie (10,2), w stosunku zaś do liczby ludności—woj. zachodnie (15,1) i woj. wschodnie (7,8). Województwa centralne zajmują przy uwzględnieniu stosunku linij kolejowych do powierzchni przedostatnie miejsce (przed województwami wschodniemi), ostatnie zaś miejsce przy uwzględnianiu stosunku do ilości mieszkańców.

Niestety nie posiadamy danych co do długości linij kolejowych w poszczególnych powiatach Rzeczypospolitej. Brak ten zrekompensujemy sobie częściowo danemi o ilości stacyj. Na tem miejscu możemy natomiast wymienić te powiaty, które wcale dróg żelaznych normalnotorowych nie posiadają. W r. 1924 były to powiaty następujące: Lipno, Rypin, Sierpc, Płock, Gostynin, Płońsk, Maków, Rawa i Grójec[1] — w woj. warszawskiem; Turek, Wieluń i Łęczyca—w woj. łódzkiem; Pinczów i Stopnica — w woj. kieleckiem; Kolno — w woj. białostockiem; Myślenice—w woj. krakowskiem; Kolbuszowa i Brzozów—w woj. lwowskiem; Bohorodczany i Kosów — w woj. stanisławowskiem oraz powiat Nowogródek—w woj. nowogródzkiem. Liczba tych upośledzonych powiatów zmniejszyła się w r. 1925 w porównaniu do roku poprzedniego, wskutek wykończenia nowych linij kolejowych, a mianowicie: linji Nasielsk — Sierpc i linji Kutno — Płock, dzięki czemu powiaty Płońsk, Sierpc i Gostynin otrzymały połączenie kolejowe z resztą kraju.[2]

Prawie wszystkie z owych powiatów, nieposiadających w r. 1924 kolei, posiadają coprawda linje wąskotorowe (z wyjątkiem powiatów: Maków Mazowiecki, Gostynin, Myślenice, Bohorodczany i Kosów), jednakże linje te mają znaczenie przeważnie lokalne, poza tem przewozy na nich, jak wiemy, nie podlegają rejestracji.[3]

Ad 2. Wobec braku danych o długości dróg żelaznych w poszczególnych powiatach, obliczyliśmy ilość stacyj, leżących na terytorjum powiatów. Obliczenia te przeprowadziliśmy na zasadzie mapy *„Koleje żelazne R. P."* 1926, gdzie stacje i przystanki oznaczane są w sposób różny; na podstawie bowiem urzędowego *„Spisu stacyj, przystanków etc."* takiego rozgraniczenia przeprowadzić nie można. W obliczeniach tych nie uwzględniliśmy przystanków, gdyż nie są one zasadniczo otwarte dla ruchu towarowego[4].

1 Niektóre z tych powiatów miały linje kolejowe w budowie, dla ruchu towarowego zamknięte.

2 Powiat Płock nie ma linji kolejowej w przyjętym przez nas znaczeniu t. zn. linji, przechodzącej przez terytorjum powiatu, gdyż stacja Płock — Radziwie (krańcowa na linji Kutno — Płock) leży na lewym brzegu Wisły na terenie pow. Gostynin. Jednakże ze względu na to, że stacja ta obsługuje prawie wyłącznie miasto Płock, przewozy tej stacji przyjmujemy za przewozy powiatu Płock (ob. mapy: Nawozy sztuczne, Przewozy zboża chlebowego, bydła rogatego, trzody chlewnej i drewna).

3 W poszczególnych częściach *Rocznika Statystycznego Przewozów* za r. 1925 zdarzały się w przeznaczeniu stacje kolei wąskotorowych, leżące na terenie powiatów Lipno, Łęczyca, Rawa Mazowiecka, Brzozów, Przeworsk etc. patrz np. str. 123 i 127 części VII *Rocznika* za r. 1925. Stąd otrzymaliśmy dla tych powiatów dane o przewozach, mimo iż kolei normalnotorowych one nie posiadają.

4 Mimo to zdarzało się często, że w *Roczniku Statystycznym Przewozów* były wymienione przystanki bądź w nadaniu, bądź w przeznaczeniu, np. Bocin, Borowo, Bulowice, Biała-Lipnik i t. d. Tłumaczy się to tem, że jakkolwiek *„Spis stacyj, przystanków ładowni P.K.P."* wykazuje pewne przystanki, jak np. Glinnik Marjampolski, jako otwarte tylko dla ruchu osobowego i bagażowego, nie są wykluczone przewozy towarowe z tych przystanków lub do nich, bądź to na zasadzie specjalnej umowy przewozowej z nadawcą przesyłki, bądź dlatego, że w tym przystanku odgałęzia się tor przemysłowy, bądź wreszcie, gdy chodzi o przewóz materjałów kolejowych, których wyładowanie lub załadowanie konieczne jest w pewnym przystanku osobowym (informacje Min. Komunikacji).

Tabl. I—3. Kredyty banków państwowych, komunalnych i prywatnych

Crédits des banques d'Etat, des banques communales et des banques privées

Tabl. 1. Zestawienie ogólne — *Relevé général*

Miljony złotych — *Millions de zlotys* 31.X 1931 — 1933

Kategorje dłużników	1931 a			1932			1933			Catégories de débiteurs
	Ogółem *Total*	Banki państwowe i komunalne *Banques d'Etat et banques communales*	Banki prywatne *Banques privées*	Ogółem *Total*	Banki państwowe i komunalne *Banques d'Etat et banques communales*	Banki prywatne *Banques privées*	Ogółem *Total*	Banki państwowe i komunalne *Banques d'Etat et banques communales*	Banki prywatne *Banques privées*	
Ogółem	**3 357**	**2 133**	**1 224**	**3 199**	**2 116**	**1 083**	**3 031**	**2 118**	**913**	**Total**
I. Rolnictwo . . .	**1 040**	**854**	**186**	**1 017**	**864**	**153**	**1 047**	**893**	**154**	**I. Agriculture**
Rolnicy indywidualnie i grupowo . . .	929	745	184	906	756	150	938	784	154	Agriculteurs individuels et associés
Spółki wodne, maszynowe i t. p. . . .	111	109	2	111	108	3	109	109	0	S-tés d'irrigation et de drainage, s-tés p. l'achat de machines, etc.
II. Górnictwo . . .	**94**	**1**	**93**	**67**	**4**	**63**	**58**	**3**	**55**	**II. Mines**
Węglowe	69	—	69	48	3	45	44	2	42	Houillères
Naftowe	21	1	20	17	1	16	11	1	10	Puits à pétrole
Inne	4	0	4	2	0	2	3	0	3	Autres
III. Przemysł . . .	**760**	**167**	**593**	**721**	**148**	**573**	**589**	**123**	**466**	**III. Industrie**
Mineralny	38	10	28	34	13	21	28	14	14	Minérale
Hutniczy	85	44	41	92	18	74	70	10	60	Métallurgique
Metalowy, maszynowy, elektrotechniczny . .	101	11	90	89	9	80	75	8	67	Métaux, machines, électrotechnique
Chemiczny	42	5	37	38	12	26	28	3	25	Chimique
Włókienniczy	90	37	53	76	36	40	72	35	37	Textile
Garbarski	.	.	.	14	1	13	11	1	10	Peaux et cuirs
Papierniczy	32	4	28	28	4	24	24	3	21	Papier
Drzewny	51	7	44	44	6	38	36	6	30	Bois
Spożywczy	251	40	211	261	44	217	207	39	168	Alimentaire
Cukrownictwo . .	143	10	133	161	13	148	120	11	109	Sucreries
Gorzelnictwo . . .	38	23	15	37	23	14	30	20	10	Distilleries d'alcool
Browary	.	.	.	12	1	11	7	1	6	Brasseries
Młyny	30	4	26	27	3	24	22	3	19	Minoteries
Przetwory mięsne .	.	.	.	5	—	5	4	0	4	Produits de viande
Inne	.	.	.	19	4	15	24	4	20	Autres
Inne przemysły . . .	70	9	61	45	5	40	38	4	34	Autres industries
IV. Handel towarowy i transport . . .	**321**	**147**	**174**	**290**	**136**	**154**	**289**	**153**	**136**	**IV. Commerce de marchandises et transport**
Handel prywatny . .	187	41	146	179	55	124	180	78	102	Commerce privé
Spółdzielnie (spożywców, rolniczo-handlowe i t.p.)	134	106	28	111	81	30	100	73	27	S-tés coopératives (de consomm., agric., etc.)
Przedsiębiorstwa spedycyjne	.	.	.	.	.	.	5	0	5	Entreprises d'expédition
Przedsiębiorstwa komunikacyjne prywatne	.	.	.	.	.	.	4	2	2	Entreprises de communications, privées
V. Handel pieniężny	**193**	**134**	**59**	**166**	**145**	**21**	**153**	**129**	**24**	**V. Commerce d'effets**
Instytucje kredytu długoterminowego i ubezpieczeniowe	.	.	.	4	2	2	1	0	1	Etablissements de crédit à long terme et d'assurances
Kasy oszczędności (kredyty dotacyjne, redyskonto i t. p.) . .	46	45	1	73	73	0	65	64	1	Caisses d'épargne (crédits, réescompte, etc.)
Spółdzielnie kredytowe (kredyty dotacyjne, redyskonto i t. p.) .	147	89	58	89	70	19	87	65	22	Coopératives de crédit (crédits, réescompte, etc.)
VI. Instytucje publiczne	**540**	**515**	**25**	**526**	**514**	**12**	**522**	**507**	**15**	**VI. Institutions publiques**
Samorządy i przedsiębiorstwa samorządowe	252	240	12	206	197	9	224	211	13	Administr. autonomes et leurs entreprises
Przedsiębiorstwa państwowe	163	150	13	126	123	3	143	142	1	Entreprises de l'Etat
Skarb Państwa	125	125	0	194	194	0	155	154	1	Trésor de l'Etat
VII. Różni	**409**	**315**	**94**	**412**	**305**	**107**	**373**	**310**	**63**	**VII. Divers**

a Bez gwarancyj — *a Sans garanties.*

Tabl. 2. Kredyty krótkoterminowe — *Crédits à court terme*

Miljony złotych — *Millions de zlotys* 31.X 1931—1933

Kategorje dłużników *Catégories de débiteurs**	1931	1932			1933		
	Ogółem *Total*	Ogółem *Total*	Banki państwowe i komunalne *Banques d'Etat et banques communales*	Banki prywatne *Banques privées*	Ogółem *Total*	Banki państwowe i komunalne *Banques d'Etat et banques communales*	Banki prywatne *Banques privées*
Ogółem	**1 783**	**1 489**	**574**	**915**	**1 355**	**574**	**781**
I. Rolnictwo	**286**	**242**	**97**	**145**	**246**	**108**	**138**
Rolnicy indywidualnie i grupowo	278	236	92	144	240	103	137
Spółki wodne, maszynowe i t. p.	8	6	5	1	6	5	1
II. Górnictwo	**75**	**50**	**1**	**49**	**47**	**1**	**46**
Węglowe	50	33	—	33	33	0	33
Naftowe	21	15	1	14	11	1	10
Inne	4	2	0	2	3	0	3
III. Przemysł	**621**	**528**	**51**	**477**	**425**	**44**	**381**
Mineralny	33	30	9	21	23	9	14
Hutniczy	42	58	1	57	46	4	42
Metalowy, maszynowy, elektrotechniczny	96	78	8	70	66	7	59
Chemiczny	40	28	3	25	25	3	22
Włókienniczy	57	42	6	36	38	4	34
Garbarski	.	13	1	12	10	1	9
Papierniczy	27	23	1	22	20	1	19
Drzewny	48	39	4	35	32	3	29
Spożywczy	212	182	14	168	132	9	123
Cukrownictwo	131	109	5	104	74	2	72
Gorzelnictwo	20	16	4	12	11	2	9
Browary	.	12	1	11	7	1	6
Młyny	29	26	3	23	22	3	19
Przetwory mięsne	.	5	—	5	3	—	3
Inne	32	14	1	13	15	1	14
Inne przemysły	66	35	4	31	33	3	30
IV. Handel towarowy i transport	**269**	**238**	**96**	**142**	**243**	**114**	**129**
Handel prywatny	182	163	50	113	170	73	97
Spółdzielnie (spożywców, rolniczo-handlowe i t. p.)	87	75	46	29	66	40	26
Przedsiębiorstwa spedycyjne	.	.	.	.	5	—	5
Przedsiębiorstwa komunikacyjne prywatne	.	.	.	.	2	1	1
V. Handel pieniężny	**193**	**164**	**143**	**21**	**153**	**129**	**24**
Instytucje kredytu długoterminowego i ubezpieczeniowe	.	2	0	2	1	—	1
Kasy oszczędności (kredyty dotacyjne, redyskonto i t. p.)	46	73	73	0	65	64	1
Spółdzielnie kredytowe (kredyty dotacyjne, redyskonto i t. p.)	147	89	70	19	87	65	22
VI. Instytucje publiczne	**244**	**179**	**167**	**12**	**171**	**156**	**15**
Samorządy i przedsiębiorstwa samorządowe	125	66	57	9	72	59	13
Przedsiębiorstwa państwowe	119	75	72	3	67	66	1
Skarb Państwa	—	38	38	0	32	31	1
VII. Różni	**95**	**88**	**19**	**69**	**70**	**22**	**48**

* Voir le texte français dans le tableau 1.

Tabl. 3. Kredyty łącznie z rachunkami korespondentów

Crédits (y compris les comptes des correspondants)

Miljony złotych — *Millions de zlotys* 31.X 1932, 1933

Rok *Année*	Ogółem *Total*	Kredyty *Crédits*	Rachunki korespondentów — *Comptes des correspondants*			
			Razem *Ensemble*	Banki i domy bankowe *Banques et maisons de banque*	Kasy oszczędności *Caisses d'épargne*	Spółdzielnie kredytowe *Coopératives de crédit*
1932	3 336	3 199	137	111	6	20
1933	3 188	3 031	157	131	5	21

nich powiatów. Stacja położona w takim zakątku powiatu często obsługuje większy obszar z powiatów sąsiednich, niż z powiatu własnego (np. stacja Radziwiłłów, na linji Warszawa—Skierniewice leży na terytorjum powiatu Łowicz, na pograniczu powiatu Łowicz, Skierniewice i Błonie). Stacja Płock-Radziwie, położona na lewym brzegu Wisły (pow. Gostynin) z pewnością obsługuje bardziej miasto Płock, niż okoliczne wioski powiatu Gostynin. Również jakość stacji, ilość urządzeń technicznych, wag, dźwigów i ramp wpływa na to, że stacje bardziej wyposażone w owe urządzenia odciągają ładunki od stacyj innych, np. stacja Bielsko (pow. Bielsko), posiadająca magazyn towarowy, szereg ramp, kilkadziesiąt wag i dźwigów, z powodzeniem rywalizuje ze stacją Biała (pow. Biała) położoną na przeciwległym brzegu rzeki Białej, a posiadającą tylko 1 magazyn towarowy i 1 rampę.

Opierając się w pracy niniejszej na danych statystyki kolejowej, robimy pewien błąd, nie ujmujemy bowiem w całości ogółu dokonanych przewozów. Pozostaje nieuwzględniony ruch na drogach kołowych i wodnych.

Aczkolwiek ruch na drogach kołowych ma poważne znaczenie, zwłaszcza w kraju o tak rzadkiej sieci kolejowej jak Polska, to jednak przewozy te mają charakter przeważnie lokalny. Poza tem ujęcie transportu na tych drogach jest rzeczą praktycznie nie do urzeczywistnienia.

Danemi, nawet przybliżonemi, statystyki transportowej na drogach wodnych nie rozporządzamy, gdyż statystyka ta dotąd nie została zorganizowana[1]. Brak statystyki wodnej wpływa na ścisłość danych o przewozach w znacznym stopniu jedynie dla pewnych części kraju, w których transport wodą odgrywa poważną rolę. Dotyczy to przeważnie rzeki Noteci, częściowo Warty oraz środkowej, a zwłaszcza dolnej części rzeki Wisły.

Stan naszych rzek i kanałów żeglowych, stosunki kredytowe, a przedewszystkiem polityka taryfowa kolei żelaznych wpływają hamująco na przewozy drogami wodnemi. Dotyczy to zwłaszcza ładunków ciężkich, jak węgiel, rudy i drewno, których przewóz z natury odbywać się winien, ze względu na taniość przewozu, drogami wodnemi. Tymczasem przewóz drewna drogą wodną wynosi około 10% ogółu przewozów i przytem jest to przewóz przeważnie o charakterze lokalnym (zob. niżej o drewnie).

W wielkiem przybliżeniu tylko możemy obliczyć ogólną sumę przewozów, dokonanych w ciągu roku drogami wodnemi.

Przewozy drogami wodnemi — Les transports par voies fluviales

Wyszczególnienie	1924	1925	1926	*Spécifications*
	Tonny — *Tonnes*			
Ogółem	**754 861**	**825 579**	**782 581**	**Total**
Ilość przewozów wykonanych przez większe przedsiębiorstwa żeglugowe na rzece Wiśle	190 000	305 000	627 008	Nombre des transports effectués sur la Vistule par les entreprises les plus importantes
Ilość drewna w tratwach na rzece Wiśle pod Płockiem	230 000	90 489	50 263	Quantité de bois flotté en trains sur la Vistule Płock
Ruch na rzece Warcie i Noteci . .	.	.	105 310[a]	Mouvement sur les fleuves Warta et Noteć
Przewóz drewna na drogach wodnych Dyrekcji Wileńskiej	334 861	430 090	.	Transport du bois par les voies fluviales de la Direction de Wilno

a W tem drewna w tratwach na rzece Warcie 9 448 t, na rzece Noteci 5 965 t.

Przyjąwszy, że ruch na rzekach Warcie i Noteci w r. 1924 i 1925 był taki sam, jak w r. 1926, otrzymamy minimalną sumę przewozów na drogach wodnych, dla r. 1924 — 859 471 t, dla r. 1925 — 930 889 t. W stosunku do przewozów, ujętych przez statystykę kolejową, (1924—41 428 526 t, 1925—48 294 712 t), przewóz drogami wodnemi stanowił w roku 1924—2,1%, w r. 1925—1,9%.

Gęstość zaludnienia

Przedtem niż przystąpimy do omawiania cech przez nas uwzględnionych dla poszczególnych działów gospodarstwa narodowego, zatrzymamy się nad jedną cechą ogólnego znaczenia, a mianowicie—nad gęstością zaludnienia.

Gęstość zaludnienia jest jednym ze wskaźników stanu gospodarczego i zależy od stopnia jego rozwoju. Każde stadjum rozwoju gospodarczego jest związane z pewną gęstością zaludnienia, z drugiej zaś strony, zwiększająca się gęstość zaludnienia, zmusza do bardziej intensywnego rozwoju gospodarczego, możemy więc mówić o współzależności po-

1 Organizacja statystyki przewozów na drogach wodnych jest na ukończeniu.

między rozwojem gospodarczym a gęstością zaludnienia. Bliższe dane o gęstości zaludnienia poszczególnych powiatów Polski przedstawia załączona mapa[1], na której zostały oznaczone również granice ostatecznych okręgów gospodarczych, w tym celu aby załączone mapy mogły służyć także i dla następnego scharakteryzowania ustalonych okręgów gospodarczych.

Przy obliczaniu gęstości zaludnienia ludność miejską liczyliśmy łącznie z ludnością wiejską, nawet w powiatach, w których tak duże miasta, jak Warszawa i Łódź, stanowią administracyjnie osobne powiaty miejskie, wynikało to z konsekwentnego przeprowadzenia naszego punktu widzenia, że jako jednostkę bierzemy powiat; poza tem bez wątpienia skupienia miejskie wywierają poważny wpływ również i na przyległe miejscowości, dlatego też gęstość zaludnienia łącznie z ludnością miejską jest jednym ze wskaźników intensywności rozwoju gospodarczego poszczególnych powiatów. Wprawdzie dla dużych miast metoda ta nasuwa pewne wątpliwości, jednak dla miast mniejszych jest ona oczywistą, szczególnie dla takich, które niczem nie różnią się od większych osiedli wiejskich. Praktycznie jednak przeprowadzenie rozgraniczenia miast większych i mniejszych jest niemożliwe, albowiem wszelka granica ustalona w stosunku do ilości mieszkańców poszczególnych miast będzie zawsze sztuczna.

W konsekwencji przyjętej metody gęstość zaludnienia powiatów, w których znajdują się większe miasta, wyróżnia się od powiatów sąsiednich, jak naprzykład w Warszawie i Łodzi.

Naogół największa gęstość zaludnienia daje się zauważyć w południowo-zachodniej części Polski; poczynając od Częstochowy na południe aż do Białej mamy pas powiatów z wielką gęstością zaludnienia, największą zaś w powiatach górnośląskich, gdzie gęstość zaludnienia w Świętochłowicach dochodzi do 2783 osób, w Królewskiej Hucie (powiat wyłącznie miejski)—12 106 osób, w Katowicach —1 085 osób na 1 *km kwadratowy*.

Na wschód od tego pasa, mniej więcej środkiem Małopolski, przez Kraków, Tarnów, Przeworsk i Lwów ciągnie się pas powiatów z gęstością zaludnienia przekraczającą 100 osób na jeden km^2. Dalej od Lwowa na południowy wschód mamy również kilka powiatów z gęstością zaludnienia powyżej 100 mieszkańców, są to z lewej strony Dniestru Tarnopol i Trębowla, z prawej strony Stanisławów, Tłumacz, Kołomyja i Śniatyn. Jednakże w Małopolsce na południe od tego pasa w powiatach górskich, jak Nowy Targ, Lisko, Turka, Skole, Dolina, Bohorodczany, Nadwórna i Kosów, gęstość zaludnienia jest niższa od przeciętnej w Polsce (70 osób na 1 km^2). Również na północ w powiatach: Tarnobrzeg, Nisko i Kolbuszowa, dalej w powiatach: Cieszanów, Rawa Ruska, Sokal, Żółkiew, Kamionka Strumiłowa, Radziechów, Brody i Zborów mamy niższą gęstość zaludnienia niż w pozostałych powiatach Małopolski, jest ona jednak naogół wyższa niż przeciętna w całej Polsce.

W województwach centralnych mamy drugi pas powiatów ze znaczną gęstością zaludnienia, a mianowicie od Warszawy na południe i zachód, pas ten ciągnie się przez Błonie, Skierniewice, Brzeziny, Łódź, Łask i Kalisz. Wogóle na przestrzeni ograniczonej lewym brzegiem Wisły a lewym brzegiem Pilicy gęstość zaludnienia jest naogół dość wysoka, między prawym brzegiem Pilicy a lewym brzegiem Wisły jest już nieco mniejsza. Prawy brzeg Wisły jest już trochę słabiej zaludniony, lecz i tu mamy większe skupienia ludności koło Lublina i Puław. W województwach centralnych najmniejsza gęstość zaludnienia występuje w północnej ich części.

Gęstość zaludnienia w województwach zachodnich jest naogół niższa od przeciętnej w Polsce, jednakże i tam znajduje się szereg wysp z większą gęstością zaludnienia, jak Tczew, Bydgoszcz, Toruń, Grudziądz, Gniezno, Poznań, Gostynin, Rawicz, Krotoszyn i Ostrów; naogół w województwach zachodnich gęstość zaludnienia wzrasta od północy na południe.

Najmniejszą w całym państwie gęstość zaludnienia posiadają województwa wschodnie, przyczem północna część tych województw ma większą gęstość zaludnienia niż środkowa, gdzie w powiatach Kossów gęstość zaludnienia spada do 13,6 i Łuniniec do 15,1. Dalej na południe od tych powiatów gęstość zaludnienia wzrasta i w powiatach Równo, Krzemieniec, Zdołbunów jest już wyższa niż przeciętna dla całej Polski i zbliża się do sąsiednich powiatów Małopolski wschodniej.

Uogólniając możemy stwierdzić, że największą gęstość zaludnienia posiadają powiaty województw południowych, następnie centralnych, szczególnie ich południowa część, potem zachodnich, najmniejszą wschodnich.

Ważną cechą w rozwoju gospodarczym jest stosunek ludności miejskiej do ogółu ludności, jednakże nad cechą tą nie będziemy się zatrzymywali, aby nasza praca nie była zbyt obszerna.

1 Schemat tej mapy oraz map, dotyczących zasiewów, zbioru zboża chlebowego i opracowanych na podstawie statystyki przewozów—podaje podział administracyjny z dn. 1. I 1927 r. Jedynie do mapek o zasiewach i zbiorze zboża chlebowego wprowadzono poprawkę dla woj. wileńskiego i nowogródzkiego.

Ludność rolnicza

Przechodząc do scharakteryzowania znaczenia naszego rolnictwa, zastanowimy się przedewszystkiem nad cechą ogólną, a mianowicie nad stosunkiem ludności, utrzymującej się z rolnictwa, do ogółu ludności w naszem Państwie.

W części Polski, która została ujęta przez spis z r. 1921, odsetek ludności czynnej i biernej zawodowo, zaliczonej do rolnictwa, wynosi 65,6%; Górny Śląsk według danych spisu 1907 r. posiada 28,8% ludności rolniczej; Wileńszczyzna według spisu z 1897 roku—68,4%. Cała Polska, przyjmując dla Górnego Śląska i Wileńszczyzny stosunek ludności rolniczej według wyżej podanych liczb, posiada 64,3% ludności, utrzymującej się z rolnictwa. Dla tej części Polski, która podlegała spisowi, spis ludności cywilnej wykazał 66,4% ludności, utrzymującej się z rolnictwa, t. j. prawie ściśle $^2/_3$. Dane dla poszczególnych powiatów, według spisu ludności cywilnej, przedstawia załączona mapa.

Taksamo, jak w gęstości zaludnienia, możemy przedewszystkiem zauważyć wpływ większych miast. W tych powiatach, w których znajdują się większe miasta[1], odsetek ludności, utrzymującej się z rolnictwa, spada.

Najmniejszy procent ludności, utrzymującej się z rolnictwa, daje nam południowozachodnia część Polski, a mianowicie powiaty, poczynając od Częstochowy na południe: w Będzinie procent ten wynosi 18,5, w Chrzanowie 29,5, sąsiadujące powiaty Górnego Śląska, dla których brak nam ścisłych danych mają prawdopodobnie jeszcze niższy odsetek, z wyjątkiem powiatu Lubliniec.

W pozostałych częściach Państwa z wyjątkiem powiatów, w których znajdują się większe miasta, procent ludności, utrzymującej się z rolnictwa, jest znacznie większy. Naogół jednak możemy stwierdzić, że procent ludności, utrzymującej się z rolnictwa, jest najniższy na zachodzie i wzrasta w kierunku wschodnim w mniejszym stopniu niż w kierunku południowym.

W województwach zachodnich następujące powiaty posiadają ponad 75% ludności, utrzymującej się z rolnictwa, t. j. około 15% ponad przeciętną dla całej Polski: Puck, lecz w powiecie tym do rolnictwa w szerokiem znaczeniu wliczono również i rybaków, Kartuzy i w południowej części powiat Odolanów.

W województwach centralnych procent ludności, utrzymującej się z rolnictwa, jest w wielu powiatach wyższy niż 75%, przyczem jeżeli rozdzielimy województwa centralne na dwie części wzdłuż linji Kalisz, Łódź, Biała Podlaska, to na północ od tej linji procent ludności, utrzymującej się z rolnictwa, jest w wielu powiatach niższy niż w południowej części województw centralnych. Na północy na 48 powiatów bez dawnej grodzieńszczyzny 4 powiaty mają 80% i wyżej ludności, utrzymującej się z rolnictwa; w województwach południowych na 32 powiaty 9 powiatów mają ludność rolniczą ponad 80%.

Daleko większe znaczenie ma rolnictwo w Małopolsce. W województwie krakowskiem na 22 powiaty 3 powiaty mają od 80%—85%, a 6 powiatów ponad 85%. W województwie lwowskiem na 27 powiatów 8 powiatów mają od 80%—85% i 4 powiaty 85% i wyżej. W województwie stanisławowskiem na 16 powiatów 4 powiaty posiadają ludności rolniczej od 80%—85% i 4 powiaty 85% i wyżej, w województwie tarnopolskiem na 17 powiatów odpowiednio 11 i 12 powiatów. W Małopolsce jest nawet jeden powiat, którego ludność rolnicza wynosi 90,1%, jest to mianowicie powiat Podhajce. W Małopolsce, obok tak wysokiego procentu ludności rolniczej, znajdują się powiaty, w których procent ten jest mniejszy, jednakże poniżej przeciętnej (64,3%) posiadają jedynie powiaty: Chrzanów, Oświęcim, Biała, Kraków łącznie z miastem, Drohobycz i Stryj.

W województwach wschodnich znaczenie rolnictwa jest naogół jeszcze większe. Ze wszystkich powiatów, łącznie z powiatami dawnej Grodzieńszczyzny zaliczonemi obecnie do województwa białostockiego, poniżej przeciętnej ludności rolniczej miał jedynie Białystok; poniżej 75% ludność rolnicza wynosiła jedynie w powiatach Grodnie, Brześciu, Baranowiczach i Ostrogu. W Baranowiczach przytem niski procent ludności rolniczej jest przypadkowy i został spowodowany znaczną liczbą reemigrantów, którzy wówczas znajdowali się w Baranowiczach w barakach emigracyjnych. Ponad 85% w województwach wschodnich mają 13 powiatów, a nawet ponad 90%—3 powiaty. Największy procent ludności rolniczej znajduje się w północnowschodniej części województw wschodnich, następnie w powiatach: Kossów, Drohiczyn i Kamień Koszyrski, w tym ostatnim powiecie ludność rolnicza wynosi 96,3% ogółu ludności.

Uogólniając, możemy powiedzieć, że ludność rolnicza jest najbardziej rozpowszechniona w województwach wschodnich, w Małopolsce, w województwach centralnych, najmniej w województwach zachodnich, chociaż to ostatnie może się wydać dość dziwne, wo-

1 Przy obliczeniu % ludności rolniczej w pow. Warszawa i Łódź nie uwzględniono ludności rolniczej tych miast.

bec powszechnej opinji o ściśle rolniczym charakterze tej dzielnicy. Względnie niski procent ludności, utrzymującej się z rolnictwa, w województwach zachodnich, jak zobaczymy niżej, jest spowodowany wysokim rozwojem przemysłu rolnego i życia gospodarczego wogóle.

Gęstość ludności rolniczej

Dla poznania struktury agrarnej Rzeczypospolitej Polskiej niezmiernie ważną rzeczą jest zbadanie gęstości ludności rolniczej. Poniższa tabelka zawiera odpowiednie liczby dla poszczególnych powiatów, opracowane na podstawie spisu ludności i gospodarstw rolnych z 1921 r. Ludność rolniczą wzieliśmy czynną i bierną zawodowo, zatrudnioną w rolnictwie, leśnictwie, hodowli, ogrodnictwie i rybactwie; za ziemię użytkowaną rolniczo przyjęliśmy ziemię orną, łąki, pastwiska, sady i ogrody. Te ostatnie liczby dla województw południowych wzieliśmy z danych katastru z 1900 r. O ile bowiem mogliśmy operować przy badaniu odsetka użytków rolnych danemi spisu 1921 r., to w danym wypadku tak postąpić nie możemy, gdyż potrzebne są nam dane w liczbach bezwzględnych, które dla r. 1921 wynoszą w województwach południowych często poniżej 50% danych katastru, skutkiem niedokładności spisu, co będzie omówione w zeszycie 5 tomu XI *Statystyki Polski*.

Ludność rolnicza na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo według spisu 1921 r.
Population agricole par 100 *ha* de terres en utilisation agricole d'après le recensement de 1921

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba osób *Nombre de personnes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba osób *Nombre de personnes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba osób *Nombre de personnes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba osób *Nombre de personnes*
Ogółem—Total	**82,1**[a]	**Czarnkowsko-ostrowski**	**62,0**	Miechów	107,6	Łańcut	114,6
Pomorski	**55,4**	Czarnków	62,5	Pińczów	112,0	Przeworsk	132,9
Puck	63,3	Międzychód	44,8	Stopnica	116,6	Jarosław	103,6
Wejherowo	55,0	Szamotuły	59,2	Sandomierz	111,2	Brzozów	134,3
Kartuzy	63,1	Nowy Tomyśl	62,3	Kielce	134,7	Przemyśl	121,8
Kościerzyna	52,5	Grodzisk	61,2	Opatów	101,5	Dobromil	109,9
Tczew	45,9	Wolsztyn	68,8	Iłża	111,3	Cieszanów	90,2
Chojnice	51,3	Kościan	60,0	Radom	92,7	Jaworów	95,4
Tuchola	56,7	Śmigiel	61,3	Kozienice	114,0	Mościska	119,0
Świecie	59,2	Leszno	53,7	Radzymin	91,9	Sambor	108,3
Bydgoszcz	52,4	Gostyń	64,8	Warszawa	96,0	Rudki	114,5
Chełmno	53,3	Rawicz	69,5	Garwolin	101,4	Gródek Jagiel.	99,3
Toruń	55,0	Jarocin	60,9	Puławy	118,3	Lwów	100,7
Wąbrzeźno	57,0	Koźmin	62,6	Janów	101,6	Bóbrka	108,3
Brodnica	55,1	Krotoszyn	69,8	Krasnystaw	96,7	Przemyślany	98,4
Sierpc	55,8	Pleszew	62,6	Zamość	104,9	Złoczów	93,2
Płock	57,5	Ostrów	68,5	Biłgoraj	112,9	Brody	114,5
Płońsk	55,2			Chrzanów	78,6	Kamionka Str.	92,9
Ciechanów	53,5	**Kępno**	**66,1**	Kraków	114,7		
Mława	57,8			Oświęcim	93,9	**Rypińsko-rawski**	**76,9**
Działdowo	39,8	**Bielsko**	**48,6**	Biała	102,0	Rypin	64,3
Lubawa	57,7			Żywiec	116,5	Lipno	70,1
Grudziądz	51,6	**Cieszyn**	**189,3**	Wadowice	139,9	Nieszawa	70,2
Gniew	62,3			Myślenice	109,9	Włocławek	68,5
Starogard	63,5	**Południowo-zachod.**	**106,9**	Wieliczka	121,1	Gostynin	82,4
		Konin	91,9	Limanowa	113,0	Kutno	75,7
Poznański	**48,8**	Kalisz	100,4	Nowy Targ	74,6	Słupca	84,8
Sępolno	42,5	Odolanów	86,4	Nowy Sącz	104,4	Koło	84,8
Wyrzysk	44,1	Ostrzeszów	81,0	Brzesko	126,7	Turek	88,6
Chodzież	46,6	Sieradz	104,0	Bochnia	134,7	Łęczyca	81,8
Szubin	49,5	Wieluń	122,5	Dąbrowa	99,0	Brzeziny	83,8
Wągrowiec	45,2	Radomsko	106,6	Tarnów	107,6	Łowicz	83,4
Oborniki	49,0	Piotrków	104,9	Grybów	103,9	Sochaczew	72,8
Poznań	51,5	Łask	100,3	Gorlice	87,9	Skierniewice	76,7
Środa	50,4	Łódź	90,9	Mielec	93,3	Błonie	70,9
Śrem	53,7	Opoczno	116,8	Pilzno	96,6	Grójec	72,6
Września	52,4	Końskie	124,5	Ropczyce	105,5	Rawa	75,1
Witkowo	50,2	Włoszczowa	104,7	Jasło	108,6		
Gniezno	47,2	Częstochowa	113,7	Tarnobrzeg	98,1	**Lubelski**	**81,0**
Mogilno	48,0	Będzin	103,6	Nisko	96,4		
Strzelno	52,2	Jędrzejów	96,6	Kolbuszowa	99,5	Ostrów	83,0
Żnin	47,2	Olkusz	123,6	Rzeszów	135,9	Węgrów	87,1
Inowrocław	50,4			Strzyżów	128,6	Sokołów	77,8
				Krosno	106,3	Mińsk Maz.	86,2

a Przeciętne tak dla Polski, jak i dla okręgów, obliczono, jako przeciętne arytmetyczne nieważone.
a On a évalué les moyennes autant pour la Pologne, autant pour les régions en qualité de moyennes aritemathétiques non ponderées

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba osób *Nombre de personnes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba osób *Nombre de personnes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba osób *Nombre de personnes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba osób *Nombre de personnes*
Siedlce	72,7	Włodawa . . .	62,9	Biała	50,7	Turka	65,7
Łuków	79,7	Białystok . . .	66,3	Kobryń	39,1	Drohobycz . .	91,2
Lubartów . . .	89,5	Lida	67,0	Kamień Koszyr.	54,2	Stryj	84,7
Lublin	87,5	Grodno	68,1			Żydaczów . . .	93,5
Chełm	82,4	Słonim	60,4	**Łucki**	**64,6**	Skole	94,2
Luboml	72,6	Wołkowysk . .	58,7			Dolina	79,2
Hrubieszów . .	71,1	Baranowicze .	63,5	Kowel	63,1		
Tomaszów . .	86,1			Sarny	64,1	**Stanisławowski** . .	**106,4**
Sokal	77,9	**Dziśnieński** . . .	**59,7**	Włodzimierz .	60,0		
Rawa Ruska .	83,9			Horochów . . .	68,1	Rohatyn . . .	104,2
Żółkiew	87,6	Brasław	58,0	Łuck	67,9	Kałusz	103,5
Radziechów . .	70,8	Dzisna	61,4			Stanisławów .	105,9
		Duniłowicze . .	59,8	**Tarnopolski** . . .	**82,1**	Bohorodczany .	95,5
Białostocki	**65,6**					Tłumacz . . .	116,2
		Nowogródzki . . .	**73,0**	Równe	73,2	Kołomyja . . .	120,7
Suwałki	62,2			Dubno	74,7	Peczeniżyn . .	142,2
Augustów . . .	69,6	Wilejka	73,2	Ostróg	89,1	Śniatyn	127,6
Sokółka	79,0	Wołożyn . . .	74,1	Krzemieniec .	84,8	Horodenka . .	91,0
Szczuczyn . . .	54,7	Stołpce	72,9	Zborów	71,3	Borszczów . .	95,3
Kolno	67,6	Nowogródek . .	74,2	Zbaraż	83,3	Zaleszczyki . .	97,8
Ostrołęka . . .	73,0	Nieśwież . . .	70,8	Brzeżany . . .	85,4	Czortków . . .	93,1
Przasnysz . . .	65,0			Tarnopol . . .	85,9	Husiatyn . . .	97,8
Maków	67,2	**Poleski**	**48,0**	Skałat	87,5	Trembowla . .	100,9
Pułtusk	67,0			Podhajce . . .	85,8	Buczacz	104,6
Łomża	69,8	Kossów	33,8				
Wysokie Maz. .	68,0	Łuniniec . . .	49,2	**Drohobycki**	**83,6**	**Kosowski**	**69,1**
Bielsk	67,9	Pińsk	54,0				
Konstantynów .	56,3	Drohiczyn . . .	49,6	Sanok	89,6	Nadwórna . . .	76,0
Radzyń	62,5	Prużana	53,5	Lisko	72,1	Kosów	62,2
		Brześć n/Bugiem	47,8	Stary Sambor .	82,4		

U w a g a. Nie uwzględniono ludności rolniczej miast, o ile opracowanie danych spisu na to pozwalało.
N o t e. La population agricole n' a pas été prise en considération en taut que l'élaboration du recensement le permettait.

Jak widzimy z mapki i z powyższej tablicy, południe Polski odznacza się wielką gęstością ludności rolniczej.

Najwyższą przeciętną, poza powiatem Cieszyn, stanowiącym odrębny okrąg (189,3), wykazuje rozległy okrąg południowo-zachodni obejmujący około $^1/_4$ części Rzeczypospolitej (106,9). W skład jego wchodzi: woj. łódzkie (prócz 5 powiatów północnych), kieleckie, krakowskie, przeważna część woj. lwowskiego, południowo-wschodni skrawek woj. lubelskiego, oraz powiaty: Odolanów, Ostrzeszów, Radzymin, Warszawa i Cieszyn. W części tego okręgu leżącej na terenie województw centralnych, liczba ludności rolniczej wynosi od 91,9 (Konin i Radzymin) do 134,7 (Kielce) na 1 *km*^{2}. Gęstość ludności rolniczej w południowej części b. Królestwa Kongresowego, okazuje się, nie jest mniejsza od gęstości w części okręgu, położonej na terenie Małopolski, gdzie odpowiednie liczby wahają się od 74,6 (Nowy Targ) do 139,9 (Wadowice).

Zaznaczyć jednak należy, że liczby dla powiatów Małopolski są w stosunku do liczb, odnoszących się do powiatów b. Królestwa Kongresowego, nieco pomniejszone, co spowodowane jest przyjęciem dla Małopolski danych katastru z 1900 r., który wykazał 100% ogółu powierzchni, gdy spis z r. 1921 objął w woj. kieleckiem 82,5%, a w woj. lubelskiem 84,4% całej powierzchni województwa[1].

Następny okrąg stanisławowski wykazuje przeciętną niewiele niższą od przeciętnej okręgu południowo-zachodniego (106,4). Obejmuje on południową część woj. tarnopolskiego i wschodnią woj. stanisławowskiego (prócz 2 powiatów południowych). W powiecie Peczeniżyn gęstość osiąga liczbę 142,2 osób na 1 *km*^{2}.

Okrąg drohobycki (południowe powiaty woj. lwowskiego i zachodnie woj. stanisławowskiego) wykazuje przeciętną 83,6. Powiaty podgórskie (pastwiska) odznaczają się mniejszą gęstością (porównaj pow. Nowy Targ w okręgu południowo-zachodnim).

Środkowa część woj. tarnopolskiego wraz ze wschodnią woj. wołyńskiego tworzą okrąg tarnopolski z przeciętną 82,1.

Pas powiatów, ciągnący się od pow. Ostrów Mazowiecki do pow. Żółkiew, składa się na okrąg lubelski (81,0 osób na 100 *ha*), stanowiący pomost między okręgiem południowo-zachodnim i okręgami wschodniemi o niskiej względnie gęstości.

1 Bez uwzględnienia własności wspólnej.

Powiaty woj. warszawskiego, leżące na lewym brzegu Wisły, wraz z pow. Lipno, Rypin i północną częścią woj. łódzkiego tworzą grupę powiatów, w której gęstość ludności rolniczej waha się od 64,3 (Rypin) do 88,6 (Turka). Przeciętna wynosi 76,9.

Okrąg nowogródzki (73,0) obejmuje wschodnią część woj. nowogródzkiego oraz pow. Wilejka. Liczby dla ziem wschodnich odpowiadają mniej więcej rzeczywistości, gdyż braki spisu rolnego pokrywają się brakami spisu ludności. Prof. Krzywicki[1] dowiódł, że największe braki powierzchni wykazują powiaty o największej ilości repatrjantów. Powiaty Nadwórna i Kosów tworzą okrąg o przeciętnej 69,1.

Okrąg białostocki (z przeciętną 65,6) obejmuje 3 powiaty wschodnie woj. warszawskiego, woj. białostockie (prócz Ostrowia) i 3 powiaty zachodnie woj. nowogródzkiego.

Cztery powiaty woj. wołyńskiego i powiat Sarny tworzą okrąg łucki z przeciętną 64,6.

Następne miejsce poza powiatami Kępno (66,1) i Bielsko (48,6), które stanowią osobne okręgi, przypada okręgowi czarnkowsko-ostrowskiemu, obejmującemu zachodnie i południowe powiaty woj. poznańskiego (z wyjątkiem kąta południowo-wschodniego). Przeciętna wynosi 62,0.

Przeciętną 59,7 znajdujemy w okręgu dziśnieńskim (Brasław, Dzisna i Duniłowicze).

Woj. pomorskie (prócz pow. Sępolno), 5 powiatów woj. warszawskiego i powiat Bydgoszcz tworzą okrąg pomorski (przeciętna 48,8), w którym gęstość waha się od 39,8 (Działdowo) do 63,3 (Puck).

Bardzo małą gęstość ludności rolniczej wykazuje okrąg poznański (pozostała część woj. poznańskiego)—przeciętnie 48,8. W północnej części okręgu znajdujemy cały szereg powiatów z gęstością poniżej 50.

Najmniejszą gęstość wykazuje okrąg poleski, obejmujący woj. poleskie (z wyjątkiem pow. Sarny[1] i pow. Biała. Przy przeciętnej 48,0 gęstość waha się od 39,1 (Kobryń-minimum z całej Rzeczypospolitej) do 54,2 (Kamień Koszyrski).

Własność wielka

Odrębna struktura rolnicza gospodarstw większych i mniejszych skłoniła nas do wzięcia pod uwagę ustosunkowania gospodarstw wielkiej własności do całości. Za gospodarstwa, należące do wielkiej własności, przyjęliśmy gospodarstwa, posiadające powyżej 50 *ha* powierzchni. Poniższa tablica przedstawia stosunek ziemi użytkowanej rolniczo w gospodarstwach wielkiej własności do ogółu ziemi użytkowanej rolniczo (grunty orne, łąki, pastwiska, sady i ogrody) według spisu z r. 1921.

Na podstawie tej cechy podzieliliśmy Polskę na 21 okręgów.

Stosunek ziemi użytkowanej rolniczo w gospodarstwach nad 50 *ha* do ogółu ziemi użytkowanej rolniczo według spisu 1921 r.

Rapport des terres en utilisation agricole dans les exploitation de plus de 50 ha au total des terres en utilisation agricole d'après le recensement de 1921

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Ogółem—Total	**30,9**	Sępolno	44,5	Poznań	54,9	Brodnica	41,8
		Wyrzysk	57,0	Grodzisk	57,4	Wąbrzeźno	38,9
Czarnków	**34,3**	Bydgoszcz	44,7	Śmigiel	49,0	Rypin	38,7
		Grudziądz	54,6	Leszno	49,8	Sierpc	31,6
Nowotomyski	**32,9**	Chełmno	58,1	Kościan	57,5	Mława	36,6
Nowy Tomyśl	33,6	Toruń	53,7	Gostyń	58,1	Ciechanów	39,1
Wolsztyn	32,2	Inowrocław	58,1	Jarocin	62,6	Pułtusk	30,4
		Szubin	48,4	Koźmin	49,7	Płońsk	41,5
Poznański	**51,0**	Wągrowiec	49,8	Pleszew	56,6	Płock	48,6
		Chodzież	40,5	Ostrów	46,7	Lipno	38,4
Puck	56,2	Międzychód	52,5	Krotoszyn	37,9	Nieszawa	35,2
Wejherowo	48,8	Szamotuły	60,9	Rawicz	41,2	Włocławek	48,2
Kartuzy	30,4	Oborniki	46,5	Żnin	44,8	Kutno	48,5
Chojnice	45,1	Gniezno	41,3				
Kościerzyna	38,7	Mogilno	48,7	**Kępno**	**47,6**	**Kaliski**	**27,6**
Tczew	80,4	Strzelno	61,4				
Starogard	46,6	Witkowo	45,6	**Płocki**	**40,8**	Słupca	32,0
Gniew	68,0	Września	55,5			Koło	29,6
Świecie	37,9	Środa	60,5	Lubawa	38,6	Łęczyca	29,3
Tuchola	41,5	Śrem	52,1	Działdowo	56,4	Kalisz	29,1

1 Ob. wstęp do zesz. 3, T. XI *Statystyki Polski.*

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Ostrzeszów . .	26,0	Szczuczyn . .	29,2	**Piński**	**51,8**	Dolina	22,7
Odolanów . . .	19,8	Suwałki	14,0	Kossów	63,9	Kałusz	19,4
		Augustów . . .	21,7	Łuniniec . . .	54,4	Bohorodczany .	15,5
Warszawski . . .	**30,3**	Sokółka	12,1	Pińsk	45,2		
Gostynin . . .	28,9	Białystok . . .	22,4	Sarny	43,5	**Lwowski**	**30,4**
Sochaczew . .	29,9	Bielsk	19,6			Jarosław . . .	32,6
Warszawa . .	24,8	Wysokie Maz.	17,1	**Wołyński**	**24,5**	Przemyśl . . .	34,8
Grójec	33,8	Ostrów	15,1	Kowel	23,3	Cieszanów . .	27,5
Rawa	30,4	Radzymin . . .	13,9	Łuck	22,0	Jaworów . . .	25,4
Błonie	34,0	Mińsk Mazow. .	22,7	Równe	29,8	Żółkiew	29,4
		Węgrów . . .	20,1	Ostróg	25,6	Gródek Jagiel. .	30,7
Sandomierski . .	**29,3**	Sokołów . . .	24,8	Dubno	23,7	Mościska . . .	35,5
Opatów	27,3	Siedlce	15,5	Krzemieniec .	25,5	Sambor	26,1
Sandomierz . .	26,0	Łuków	17 8	Horochów . . .	21,8	Rudki	36,4
Tarnobrzeg . .	34,5	Garwolin . . .	16,3			Lwów	26,9
		Puławy	22,8	**Cieszyński**	**19,7**	Przemyślany .	30,9
Łódzki	**19,1**	Janów	18,1	Cieszyn	21,3	Zborów	29,5
Konin	19,5	Biłgoraj	19,4	Bielsk	18,1	Brody	28,1
Turek	20,5	Lubartów . . .	15,3			Zbaraż	31,2
Łódź	15,3	Włodawa . . .	19,8	**Podhalański** . . .	**9,4**		
Brzeziny . . .	18,8	Chełm	19,3	Oświęcim . . .	0,9	**Sokalski**	**39,2**
Łowicz	13,2	**Lubelski**	**29,0**	Biała	14,7	Rawa Ruska .	42,9
Skierniewice .	21,6	Lublin	29,6	Żywiec	7,4	Sokal	43,8
Piotrków . . .	19,6	Krasnystaw . .	30,5	Wadowice . .	13,8	Radziechów . .	36,2
Łask	22,3	Zamość	26,4	Myślenice . .	5,5	Kamionka Str. .	36,5
Sieradz	19,0	Tomaszów . .	29,5	Wieliczka . .	14,2	Złoczów	36,5
Wieluń	16,1	Hrubieszów . .	30,7	Bochnia	9,8		
Radomsko . . .	27,0	Włodzimierz .	29,4	Brzesko	13,2	**Tarnopolski** . . .	**40,8**
Opoczno . . .	17,7	Luboml . . .	26,9	Limanowa . . .	5,8	Stryj	44,6
Radom	15,9	**Wileński**	**35,5**	Nowy Targ . .	5,4	Żydaczów . . .	41,3
Kozienice . . .	13,3	Brasław	23,7	Nowy Sącz . .	8,3	Rohatyn . . .	39,6
Iłża	12,7	Dzisna	31,7	Grybów	9,8	Bóbrka	40,0
Opatów	27,3	Duniłowicze . .	38,0	Gorlice	8,6	Brzeżany . . .	40,7
Kielce	11,8	Wilejka	40,7	Jasło	10,5	Podhajce . . .	36,3
Jędrzejów . . .	26,1	Lida	31,7	Krosno	12,7	Trembowla . .	37,2
Włoszczowa . .	24,8	Wołożyn . . .	37,3			Tarnopol . . .	35,5
Częstochowa .	15,0	Stołpce	33,2	**Rzeszowski**	**17,6**	Skałat	35,0
Będzin	13,3	Nowogródek .	39,3	Pilzno	14,1	Husiatyn . . .	41,3
Olkusz	8,2	Grodno	34,9	Ropczyce . . .	16,0	Czortków . . .	45,3
Miechów . . .	24,4	Wołkowysk . .	39,0	Kolbuszowa . .	9,1	Borszczów . .	43,8
Pińczów . . .	32,6	Słonim	39,1	Nisko	13,1	Zaleszczyki . .	51,3
Stopnica . . .	17,7	Baranowicze .	40,3	Łańcut	12,0	Horodenka . .	39,7
Mielec	21,6	Nieśwież . . .	32,0	Rzeszów . . .	16,3		
Dąbrowa . . .	18,1			Przeworsk . .	23,3	**Stanisławowski** . .	**27,4**
Tarnów	17,1	**Brzeski**	**32,9**	Strzyżów . . .	17,5	Stanisławów .	30,8
Kraków	26,5	Konstantynów .	30,6	Brzozów . . .	22,5	Tłumacz . . .	32,0
Chrzanów . . .	17,0	Biała	25,2	Sanok	17,9	Nadwórna . . .	26,9
		Radzyń	27,6	Dobromil . . .	21,4	Kołomyja . . .	34,1
Białostocki	**18,6**	Brześć n/Bugiem	32,5	Lisko	25,5	Peczeniżyn . .	9,6
Przasnysz . . .	23,2	Prużana	30,1	Stary Sambor .	13,9	Śniatyn	27,8
Maków	15,7	Kobryń	39,9	Drohobycz . .	18,9	Kosów	26,6
Ostrołęka . . .	10,9	Drohiczyn . . .	37,9	Turka	17,3	Buczacz	31,5
Łomża	21,1	Kamień Koszyr.	39,0	Skole	18,1		
Kolno	15,1						

Okręgiem o najwyższym odsetku wielkiej własności jest okrąg piński, obejmujący wschodnie powiaty woj. poleskiego. Odsetek wynosi w tym okręgu przeciętnie 51,8 (powiat Sarny — 43,5, Kossów — 63,9).

Drugie miejsce zajmuje okrąg poznański, w skład którego wchodzi woj. pomorskie (bez 4 wschodnich powiatów) i woj. poznańskie (prócz 3 powiatów zachodnich i 3 wschodnich). Przeciętnie jest tu również nad 50% ziemi użytkowanej rolniczo w rękach wielkiej własności (51,0%). W szeregu powiatów, położonych na terenie woj. poznańskiego, odsetek ten wynosi nad 60%: Szamotuły, Strzelno, Środa i Jarocin. W woj. pomorskiem takich powiatów znajdujemy dwa: Gniew (68,0) i Tczew (80,4 — maksimum z całej Rzeczypospolitej).

Nie licząc powiatu Kępno, stanowiącego osobny okrąg (47,6), następne miejsce przypada okręgowi płockiemu, obejmującemu 4 powiaty wschodnie woj. pomorskiego i przeważną część woj. warszawskiego (prócz części południowo-wschodniej i powiatów: Przasnysz i Maków). Przy przeciętnej 40,8 odsetek wielkiej własności waha się od 30,4% (Pułtusk) do 56,4 (Działdowo). W powiatach następujących przekracza 40% (poza Działdowem): Włocławek (48,2), Kutno (48,5) i Płock (48,6).

Takąż samą przeciętną (40,8) wykazuje okrąg tarnopolski (przeważna część woj. tarnopolskiego, powiaty Bóbrka, Horodenka i 3 powiaty północne woj. stanisławowskiego); niewiele zaś niższą okrąg sokalski (39,2%) w składzie powiatów: Rawa Ruska, Sokal, Radziechów, Kamionka Strumiłowa i Złoczów.

Okrąg wileński ma przeciętną 35,5. Dla powiatów Wilno-Troki, Święciany i Wilejka, podobnie jak dla górnośląskiej części woj. śląskiego, danych nie posiadamy.

W powiecie Czarnków znajdujemy 34,3%, w powiatach zaś Nowy Tomyśl i Wolsztyn— przeciętnie 32,9%.

Zachodnia część woj. poleskiego tworzy z 3 powiatami woj. lubelskiego (Radzyń, Konstantynów i Biała) okrąg brzeski o przeciętnym odsetku wielkiej własności — 32,9%.

Pozostałe okręgi mają przeciętne niższe od przeciętnej, obliczonej dla wszystkich powiatów Rzeczypospolitej (30,9).

Na okrąg lwowski składa się środkowo-wschodnia część woj. lwowskiego i pas powiatów Przemyślany-Zbaraż. Przeciętna wynosi 30,4%.

Południowo-wschodnią część woj. warszawskiego (bez Łowicza, Skierniewic, Radzymina i Mińska Mazowieckiego) stanowi okrąg warszawski z przeciętną 30,3%.

Trzy powiaty: Opatów, Sandomierz i Tarnobrzeg tworzą okrąg sandomierski—przeciętna 29,3%.

Okrąg lubelski (z przeciętną 29,0%) obejmuje południowo wschodnią część woj. lubelskiego oraz pow. Luboml i Włodzimierz.

Przeciętną 27,6 wykazuje okrąg kaliski w składzie powiatów: Odolanów (tylko 19,8), Ostrzeszów, Kalisz, Koło i Łęczyca.

Podobną przeciętną (27,4) znajdujemy w okręgu stanisławowskim (wschodnia część województwa i powiat Buczacz).

Odsetek wielkiej własności spada poniżej 25% w następujących okręgach.

Woj. wołyńskie (prócz 2 powiatów zachodnich) tworzy okrąg wołyński o przeciętnej 24,5%.

W okręgu cieszyńskim (Śląsk Cieszyński) wielka własność przeciętnie zajmuje 19,7% ogółu ziemi użytkowanej rolniczo.

Woj. łódzkie (prócz 4 powiatów północnych), woj. kieleckie (prócz Sandomierza i Opatowa), oraz powiaty: Łowicz, Skierniewice, Chrzanów, Kraków, Dąbrowa, Tarnów i Mielec składają się na okrąg łódzki, w którym przeciętnie w rękach wielkiej własności znajduje się 19,1% ziemi użytkowanej rolniczo.

Okrąg białostocki obejmuje: woj. białostockie (bez Grodna i Wołkowyska), 4 wschodnie powiaty woj. warszawskiego i pozostałą część woj. lubelskiego. Odsetek wielkiej własności waha się w tym okręgu (przy przeciętnej 18,6) od 10,9 (Ostrołęka) do 29,2 (Szczuczyn).

Zachodnia (bez Tarnobrzegu i Krosna) i południowa część woj. lwowskiego i zachodnia część woj. stanisławowskiego tworzą okrąg rzeszowski, w którym odsetek wielkiej własności spada przeciętnie do 17,6%.

Najmniejszy odsetek ziemi użytkowanej rolniczo w gospodarstwach ponad 50 *ha* znajdujemy w okręgu podhalańskim (woj. krakowskie bez części północnej i powiat Krosno). Przeciętna wynosi 9,4%. W powiecie Nowy Targ odsetek ten osiąga minimum ze wszystkich powiatów (5,4%).

Użytki rolne

Za podstawę do podziału Polski według użytków rolnych przyjęliśmy dane spisu z r. 1921. Dane te jednak, jeśli chodzi o ziemie wschodnie i Małopolskę, traktować będziemy krytycznie, ze względu na ich niepewność.

Na ziemiach wschodnich spis nie objął lasów państwowych. Według prof. Krzywickiego[1] nawet po uzupełnieniu danych spisu przez: 1) obszar lasów państwowych (według danych Głównego Urzędu Statystycznego), 2) obszar gruntów, zajętych przez drogi, wody i t. d., 3) ilości gruntów, która brakuje do obszaru nadziałowego[2] brakuje do powierzchni województw:

Ogółem w woj. wschodnich	**1 311 623** *ha*[3]		**12,1%**
woj. wileńskie	179 210	„	*12,4%*
„ nowogródzkie	343 509	„	*14,7%*
„ poleskie	510 931	„	*12,1%*
„ wołyńskie	297 973	„	*9,8%*

1 Krzywicki zesz. 3, T. XI *Statystyki Polski* „Gospodarstwa Wiejskie"
2 Obszar ten obejmuje stan posiadania włościańskiego z r. 1885—1886 patrz Krzywicki op. c.
3 Suma jest mniejszą od składników o 20 000 *ha*.

W poszczególnych jednak powiatach otrzymujemy często bardzo poważne odchylenia od powyższych liczb: w pow. Wilejka brakuje do powierzchni powiatu 14,8%, Lida 22,4, Wołożyn 20,5, Słonim 18,2, Prużana 26,6, Brześć n/B. 36,12, Kobryń 20,6, Kowel 21,4% i t.d.

Jeśli dodamy, że dane Głównego Urzędu Statystycznego, tyczące się lasów (ogłoszone w *„Wielkiej własności rolnej" Statystyka Polski* T. V) różnią się od danych Ministerstwa Rolnictwa nieraz o kilkadziesiąt tysięcy hektarów, jak wykazuje poniżej zamieszczona tabliczka, zrozumiemy, iż stoimy wobec liczb dość niepewnych.

Powierzchnia lasów państwowych w *ha*

	Według Gł. Urz. Stat. 1922 r.	Według danych Min. Roln. 1926 r.
Dzisna . .	16 979	9 533
Stołpce . .	6 916	21 389
Kossów . .	114 881	81 150
Prużana . .	10 510	24 391

By znaleść odsetek użytków dla powiatów województw wschodnich, uzupełniliśmy dane spisu z 1921 r. danemi o lasach państwowych, zawartemi w *„Wielkiej własności rolnej"*[1], gdzie podano obszar lasów państwowych z podziałem ich na poszczególne użytki. Dane w ten sposób otrzymane będą miały poważne braki, nie mamy jednak sposobu na ich usunięcie; danemi zaś przedwojennemi posługiwać się nie możemy: 1) gdyż dane te są przestarzałe i 2) ponieważ ogłoszone są według powiatów przedwojennych.

W Małopolsce również konstatujemy znaczny niedobór gruntów, wykazanych przez spis, w stosunku do ogólnej powierzchni województw.

Obszar gruntów, spisanych w województwach południowych w r. 1921

Powierzchnia województw *km*²	Obszar gruntów spisanych w r. 1921		W r. 1921 w stosunku do danych przedwojennych było [a]		
	w *ha*	W stosunku do powierzchni województw	ziemi ornej	łąk	lasów
Ogółem . . 79 080	**5 744 781**	**72,6**	**76,6**	**55,3**	**81,6**
Kraków . 17 448	1 301 988	74,6	74,5	74,2	79,3
Lwów . . 27 024	1 934 460	71,6	73,8	60,3	81,5
Tarnopol . 16 240	1 295 601	79,8	85,9	57,6	83,1
Stanisław. 18 368	1 212 732	66,0	69,8	41,4	82,6

a Ob. *Rocznik Statystyki R. P.* r. 1920/1922 cz. II.

Niedobór wynosi więc od 20,2% w woj. tarnopolskiem do 34,0% w woj. stanisławowskiem. Największe braki w stosunku do danych przedwojennych wykazują łąki, najmniejsze—lasy. Lasów spis objął około 81,6% ogólnej ich powierzchni z przed wojny. Wobec tego jednak, że spis wykazał 66,0—79,8 ogółu gruntów, procent lasów wzrósł bardzo znacznie, co jest jednak tylko wynikiem niedokładności spisu.

Dla porównania podajemy stosunek powierzchni, wykazanej przez spis, do ogólnej powierzchni w województwach zachodnich i centralnych: w województwach zachodnich spis objął 96,6%, w województwach centralnych[2]—84,9% ogólnej powierzchni[3].

Ziemia orna

Pod względem ziemi ornej podzieliliśmy Polskę na 23 okręgi. Poniżej omawiamy te okręgi w porządku, wskazanym przez przeciętne, obliczone dla poszczególnych okręgów[4].

Grunt orny według danych spisu 1921 r.
Terres labourables d'après les données du recensement de 1921

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Ogółem—Total	**52,8**	**Chodziesko-wolsztyński**	**49,2**	Lubawa	66,2	**Poznański**	**73,0**
Pomorski	**47,3**	Chodzież	50,8	Brodnica	63,9	Wągrowiec	72,5
Puck	46,6	Czarnków	37,4	Działdowo	65,7	Żnin	75,2
Wejherowo	43,0	Międzychód	45,9	Rypin	62,0	Mogilno	78,4
Kartuzy	51,5	Nowy Tomyśl	55,6	Mława	60,9	Strzelno	78,8
Kościerzyna	47,4	Wolsztyn	56,5	Sierpc	61,6	Nieszawa	77,5
Chojnice	37,4			Płock	77,5	Gniezno	80,9
Starogard	45,7	**Toruński**	**66,1**	Płońsk	74,5	Oborniki	61,7
Gniew	58,8	Sępolno	66,1	Ciechanów	66,9	Szamotuły	63,5
Tuchola	45,7	Wyrzysk	67,9			Poznań	75,5
Świecie	46,6	Szubin	61,7	**Grudziądzki**	**73,6**	Środa	76,9
Bydgoszcz	50,0	Inowrocław	65,0			Witkowo	72,3
		Toruń	64,3	Grudziądz	74,5	Września	78,4
Tczew	**78,3**	Wąbrzeźno	68,0	Chełmno	72,7	Śrem	65,3
						Grodzisk	74,1

1 *Statystyka Polski* tom V-ty.
2 Bez powiatów: Grodno i Wołkowysk
3 Bez uwzględnienia własności wspólnej. Por. wstęp do zeszytów 2, 4 i 5 Tomu XI *Statystyki Polski* „Gospodarstwa wiejskie". Z krytycznego omówienia spisu użytków rolnych, zawartego w powyższych zeszytach nie mieliśmy sposobności korzystać (w druku).
4 Przeciętne arytmetyczne nieważone.

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Śmigiel	64,9	Kozienice	44,9	**Piński**	**18,3**	Sanok	52,7
Kościan	70,9	Garwolin	47,2	Kossów	12,7	Brzozów	59,8
Leszno	66,2	Kępno	66,9	Łuniniec	10,6	Strzyżów	60,9
Jarocin	71,9			Drohiczyn	27,6	Rzeszów	58,9
Pleszew	78,7	**Białostocki**	**42,6**	Pińsk	23,4	Łańcut	54,9
Koźmin	81,7	Przasnysz	44,3	Kamień Koszyr.	21,5	Przeworsk	70,6
Gostyń	77,6	Maków	49,5	Sarny	14,2	Jarosław	57,5
Rawicz	65,1	Radzymin	42,7			Przemyśl	56,5
Krotoszyn	70,0	Węgrów	47,4	**Brzeski**	**36,1**	Jaworów	51,6
		Ostrów	46,5	Bielsk	31,6	Mościska	66,8
Warszawski	**53,6**	Ostrołęka	38,2	Brześć n/Bugiem	38,2	Sambor	57,3
Lipno	56,9	Kolno	42,1	Kobryń	32,2	Rudki	54,0
Gostynin	55,2	Łomża	48,6	Włodawa	37,3	Gródek Jagiel.	46,5
Sochaczew	57,0	Wysokie Maz.	54,5	Luboml	31,4	Rawa Ruska	50,1
Pułtusk	56,2	Białystok	37,5	Kowel	35,6	Żółkiew	45,6
Warszawa[a]	44,2	Szczuczyn	41,7	Łuck	42,1	Lwów	52,7
Mińsk Mazow.	50,3	Suwałki	42,7	Równe	40,7	Bóbrka	52,3
Sokołów	59,1	Augustów	32,2			Kamionka Str.	42,6
Siedlce	53,1	Sokółka	48,9	**Lubelski**	**59,3**	Radziechów	48,4
Łuków	51,5	Grodno	40,2	Lubartów	56,6	Brody	48,6
Konstantynów	63,0	Wołkowysk	44,9	Puławy	54,6	Złoczów	52,4
Radzyń	49,2	Prużana	40,4	Lublin	68,6	Przemyślany	55,9
Biała	48,0	Lida	38,2	Chełm	50,9	Rohatyn	56,5
		Słonim	32,7	Krasnystaw	61,4	Stanisławów	55,6
Łódzki	**63,9**	Nowogródek	41,4	Hrubieszów	62,6	Tłumacz	59,0
Włocławek	63,9	Stołpce	36,8	Tomaszów	60,4	Kołomyja	61,7
Słupca	62,3	Nieśwież	52,4	Sokal	59,1		
Kolo	63,7	Baranowicze	37,1	Włodzimierz	53,6	**Drohobycki**	**41,1**
Kutno	80,2			Horochów	62,6	Dobromil	45,9
Łowicz	64,3	**Krakowski**	**62,5**	Dubno	59,9	Lisko	38,7
Błonie	65,7	Opatów	60,5	Zdołbunów	52,3	Stary Sambor	49,1
Grójec	68,6	Sandomierz	63,4	Krzemieniec	68,2	Turka	38,4
Radom	59,2	Stopnica	57,7			Drohobycz	32,1
Rawa	60,5	Jędzejów	61,6	**Zamojski**	**40,3**	Stryj	42,4
Skierniewice	65,6	Miechów	76,1	Janów	49,4	Żydaczów	41,1
Brzeziny	67,6	Olkusz	57,1	Tarnobrzeg	37,9		
Łódź[a]	64,1	Kraków	67,8	Nisko	32,8	**Podkarpacki**	**16,9**
Łęczyca	65,6	Wieliczka	58,2	Kolbuszowa	42,4	Skole	15,3
Konin	56,8	Pińczów	70,1	Biłgoraj	31,8	Dolina	11,2
Turek	59,1	Dąbrowa	63,3	Zamość	46,1	Kałusz	30,9
Kalisz	60,4	Tarnów	60,0	Lubaczów	41,4	Bohorodczany	26,1
Ostrów	58,1	Brzesko	54,3			Nadwórna	9,8
				Podhalański	**44,6**	Peczeniżyn	17,9
Kielecki	**46,5**	**Cieszyński**	**50,6**	Żywiec	34,3	Kosów	7,3
Odolanów	47,3	Oświęcim	55,0	Myślenice	42,0		
Ostrzeszów	54,4	Wadowice	56,2	Nowy Targ	48,3	**Podolski**	**75,9**
Sieradz	53,7	Biała	50,3	Limanowa	40,8	Zborów	73,6
Wieluń	50,4	Bielsko	41,0	Bochnia	46,0	Brzeżany	64,1
Łask	52,7	Cieszyn	50,6	Nowy Sącz	46,7	Podhajce	70,8
Częstochowa	49,7			Grybów	50,0	Buczacz	70,0
Będzin	46,2	**Północno-wschodni**	**30,2**	Gorlice	48,9	Zaleszczyki	75,2
Chrzanów	40,7	Brasław	35,8			Horodenka	78,9
Piotrków	52,3	Dzisna	32,5	**Lwowski**	**55,0**	Śniatyn	76,3
Radomsko	49,7	Duniłowicze	26,1	Mielec	54,4	Zbaraż	84,6
Włoszczowa	41,2	Wilejka	30,1	Ropczyce	56,1	Tarnopol	84,7
Opoczno	45,6	Wołożyn	26,5	Pilzno	56,3	Skalat	80,3
Końskie	28,2			Jasło	55,2	Trembowla	76,0
Kielce	35,2			Krosno	52,7	Kopyczyńce	78,0
Iłża	50,3					Czortków	74,9
						Borszczów	75,3

a Nie uwzględniono gruntów miasta.
a Les terres arables de la ville n'ont pas été prises en considération.

Na czoło wysuwa się okrąg tczewski, w którego skład wchodzi 1 powiat Tczew z 78,3% ziemi ornej.

Drugie miejsce zajmuje okrąg podolski, obejmujący woj. tarnopolskie, prócz 5 powiatów północno-zachodnich, powiat Horodenka i Śniatyn. Najmniejszy odsetek ziemi ornej znajdujemy w pow. Brzeżany (64,1), największy—w pow. Tarnopol (84,7). Dwa powiaty woj. stanisławowskiego Śniatyn i Horodenka wykazują, co jest bardzo charakterystyczne, 75% ziemi ornej. Prze-

ciętna dla całego okręgu wynosi 75,9. Pamiętać jednak musimy, że w rzeczywistości odsetek ten jest niższy, gdyż spis 1921 wykazał w woj. tarnopolskiem 86,0% ziemi ornej z przed wojny, stosunek zaś gruntów, objętych przez spis, do powierzchni województwa wynosi 76,2%.

Następne 5 okręgów leży w północno-zachodniej części Polski.

Okrąg grudziądzki (przeciętna 73,6) zawiera w sobie powiat tejże nazwy i powiat Chełmno.

Zwarty obszar o wysokim odsetku ziemi ornej stanowi okrąg poznański w składzie 22 powiatów woj. poznańskiego i powiatu Nieszawa. Nie obejmuje on zachodniego i południowego skrawka woj. poznańskiego (powiaty o wysokiej lesistości) oraz 4 powiatów północnych. Przeciętna wynosi 72,8, wskutek włączenia do tego okręgu 5 powiatów, leżących na zachodzie, z odsetkiem ziemi ornej, wahającym się od 61,7 do 66,2 (Oborniki-Leszno). W porównaniu z okręgiem podolskim, okrąg ten ma zasadniczo większy odsetek gruntów ornych, gdy uwzględnimy powyższe braki spisu w woj. południowych. Okrąg ten jest więc obszarem najbogatszym w ziemię orną.

Powiat Kępno (66,9), który pod wieloma względami zbliża się do powiatów centralnych woj. poznańskiego, stanowi osobny okrąg, przedzielony od powyższych powiatów powiatem Odolanów i Ostrów (47,3 i 54,4).

Do okręgu poznańskiego przytyka od północy okrąg toruński z 66,1% gruntów ornych, ciągnący się pasem od pow. Sępolno do pow. Płońsk. Odsetek ziemi ornej waha się w niewielkich granicach około liczby 65; jedynie 2 powiaty południowe wykazują odsetek znacznie wyższy: Płock 77,5 i Płońsk 74,5.

Na wschód od okręgu poznańskiego leży okrąg łódzki, w skład którego wchodzi północna część woj. łódzkiego, powiaty woj. warszawskiego, leżące na lewym brzegu Wisły (prócz Gostynina, Sochaczewa i Nieszawy) oraz pow. Radom i Ostrów (woj. poznańskiego). W stosunku do przeciętnej (63,9) największe odchylenia wykazują powiaty: Konin (56,8) i Kutno (80,2).

W skład okręgu krakowskiego o przeciętnej 62,5 wchodzi południowa część woj. kieleckiego oraz pow. Kraków, Wieliczka, Dąbrowa, Brzesko i Tarnów. Od przeciętnej najbardziej odchyla się odsetek gruntów ornych w kierunku ujemnym w pow. Brzesko (54,3), w kierunku dodatnim w pow. Pinczów (70,1).

Pasem od pow. Puławy do pow. Krzemieniec ciągnie się w kierunku południowo-wschodnim okrąg lubelski (przeciętna 59,3). Obejmuje on południową część woj. lubelskiego (prócz 3 powiatów południowo-zachodnich), południową część woj. wołyńskiego oraz pow. Sokal.

Okrąg lwowski (średnia 55,0) obejmuje skrawek wschodni woj. krakowskiego, większą część woj. lwowskiego, południowo-zachodni kąt woj. tarnopolskiego oraz 4 powiaty woj. stanisławowskiego (Rohatyn-Kołomyja). Zachodnia część jest bardziej uposażona w ziemię orną (Przeworsk 70,6%), wschodnia — mniej (4 powiaty w pasie Gródek-Brody mają poniżej 50%).

Powiaty Oświęcim, Wadowice, Biała oraz Śląsk Cieszyński stanowią okrąg ze średnią 50,6 (okrąg cieszyński).

Zbliżoną do przeciętnej dla całej Rzeczypospolitej (52,8) wykazuje okrąg warszawski (53,6). Prócz północnej części woj. lubelskiego w skład okręgu wchodzi pas powiatów, ciągnący się wzdłuż Wisły aż do pow. Lipno. Pas ten, o wyższej w stosunku do sąsiednich powiatów lesistości, oddziela okrąg łódzki od toruńskiego.

Pozostałe okręgi mają przeciętne niższe od przeciętnej ogólnej. Zachodni skrawek woj. poznańskiego tworzy okrąg chodzieskowolsztyński ze średnią 49,2. W powiecie Czarnków znajdujemy najmniejszy odsetek gruntów ornych z całego woj. poznańskiego (37,4%).

Pozostała część woj. pomorskiego wraz z pow. Bydgoszcz stanowi okrąg pomorski, którego granice wypadły identycznie z granicami przeprowadzonemi na podstawie lesistości. Nad 50% ziemi ornej znajdujemy tylko w 3 powiatach: Kartuzy (51,5), Gniew (58,8) i Bydgoszcz (50,0). Najmniej znajdujemy w pow. Chojnice (37,4).

Między 2 okręgami, o dość wysokim odsetku gruntów ornych (łódzkim i krakowskim), leży okrąg kielecki z 46,5%. W skład jego wchodzi północna część woj. kieleckiego i łódzkiego i powiaty: Odolanów, Ostrów (Poznański), Chrzanów i Garwolin (maksimum w Ostrzeszowie 54,4, minimum — w Końskich 28,2).

Pozostała część woj. krakowskiego stanowi okrąg podhalański ze średnią 44,6.

Na okrąg białostocki (przeciętna 42,6) składają się: woj. białostockie i nowogródzkie (z wyłączeniem Bielska i Wołożyna) i powiaty: Przasnysz, Maków, Rawa, Węgrów i Prużana. Powiat Nieśwież, który wyróżnia się wśród powiatów wschodnich, posiada 52,4% ziemi ornej.

Okrąg drohobycki w składzie 7 powiatów wykazuje średnią (41,1), zbliżoną do średniej okręgu podhalańskiego (44,6).

Przy ujściu Sanu widzimy między okręgami, o wysokim odsetku ziemi ornej (okręgi: lwowski, kielecki i lubelski), kompleks powiatów ubogich w grunty orne (okrąg zamojski). Są to: 3 powiaty północno-zachodniego kąta woj. lwowskiego, 3 południowo-zachodniego woj. lubelskiego i pow. Lubaczów. W pow. Biłgoraj znajdujemy 31,8%, gdy w sąsiednim powiecie okręgu lubelskiego 61,4% (Krasnystaw). Podobnie pow. Tarnobrzeg—37,9, gdy Sandomierz—63,4.

Następne miejsce zajmuje okrąg brzeski, w którego skład wchodzi północna część woj. wołyńskiego i powiaty: Włodawa, Bielsk, Brześć n/Bugiem i Kobryń. Okrąg ten o przeciętnej 37,4 stanowi teren przejściowy między okręgiem pińskim z 1-ej strony, a warszawskim i lubelskim z 2-ej.

W północno-wschodnim kącie Rzeczypospolitej Polskiej odsetek gruntów ornych spada do 30,2 (okrąg północno-wschodni).

W okręgu pińskim (woj. poleskie bez 3 pow. zachodnich) odsetek ten wynosi już tylko 18,3, w Łunińcu—10,6.

Najniższy procent ziemi ornej znajdujemy w okręgu podkarpackim, w skład którego wchodzi 7 powiatów woj. stanisławowskiego, od pow. Skole do pow. Kossów, który wykazuje tylko 7,3% ziemi ornej, gdy sąsiedni powiat okręgu podolskiego Śniatyn—76,3.

Łąki

Na podstawie odsetka łąk w stosunku do ogólnej powierzchni ugrupowaliśmy powiaty w 22 okręgi, wskazane w tablicy poniższej.

Łąki według spisu 1921 r. — Prairies d'après le recensement de 1921

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Ogółem—Total	**9,1**	Witkowo	4,6	**Kielecki**	**9,0**	Konstantynów	10,1
Chodzieski	**10,6**	Września	3,8	Ostrów	8,4	Łuków	10,3
Sępolno	8,1	Śrem	6,5	Odolanów	13,3	Lubartów	12,1
Wyrzysk	11,2	Gostyń	6,8	Ostrzeszów	8,7	**Lubelski**	**5,5**
Chodzież	12,3	Jarocin	5,4	Kępno	10,5	Kozienice	6,9
Szubin	10,6	Kozmin	3,3	Wieluń	7,7	Iłża	4,9
Puck	**11,7**	Pleszew	5,6	Radomsko	9,7	Opatów	4,3
Tczew	**9,3**	Krotoszyn	4,8	Częstochowa	6,6	Puławy	5,8
Poznańsko-łódzki	**6,0**	Nieszawa	5,3	Będzin	9,8	Lublin	5,7
Wejherowo	7,1	Włocławek	6,0	Włoszczowa	8,3	Krasnystaw	7,2
Kartuzy	4,9	Gostynin	5,6	Końskie	8,7	Janów	3,7
Chojnice	5,1	Kutno	4,7	Radom	10,1	**Grodzieński**	**8,6**
Kościerzyna	5,4	Łowicz	6,1	Kielce	8,6	Suwałki	8,7
Starogard	5,9	Skierniewice	5,1	Stopnica	7,9	Grodno	8,6
Gniew	6,7	Rawa	5,4	Sandomierz	7,2	Wołkowysk	9,6
Tuchola	5,8	Grójec	5,3	**Mławsko-białostocki**	**12,1**	Łomża	9,1
Świecie	6,7	Lipno	6,4	Działdowo	12,5	Wysokie Maz.	8,1
Chełmno	7,8	Płock	4,4	Rypin	9,1	Bielsk	8,3
Toruń	6,6	Płońsk	4,3	Sierpc	9,7	Sokołów	7,5
Grudziądz	6,7	Ciechanów	5,5	Mława	10,7	**Północno-wschodni**	**13,2**
Wąbrzeźno	6,7	Pułtusk	6,9	Przasnysz	10,9	Brasław	16,1
Lubawa	6,6	Ostrów	7,3	Maków	8,9	Dzisna	14,2
Brodnica	6,7	Konin	9,0	Ostrołęka	12,4	Duniłowicze	16,2
Bydgoszcz	6,3	Kalisz	5,3	Kolno	14,6	Wilejka	11,4
Inowrocław	6,3	Turek	8,3	Szczuczyn	16,5	Wołożyn	14,2
Strzelno	4,9	Sieradz	6,9	Augustów	14,1	Lida	13,1
Mogilno	5,6	Słupca	7,0	Sokółka	11,7	Nowogródek	13,2
Żnin	5,7	Koło	7,5	Białystok	14,4	Stołpce	9,8
Wągrowiec	6,3	Łęczyca	7,7	**Warszawski**	**8,8**	Nieśwież	13,9
Oborniki	6,5	Brzeziny	3,9	Sochaczew	9,1	Baranowicze	11,4
Czarnków	7,7	Łódź[a]	6,7	Błonie	8,9	Słonim	11,7
Międzychód	5,4	Łask	6,4	Warszawa[a]	9,1	**Podlasko-poleski**	**19,2**
Nowy Tomyśl	6,6	Piotrków	6,5	Radzymin	9,2	Biała	15,0
Szamotuły	5,3	Opoczno	5,9	Mińsk Mazow.	8,5	Radzyń	17,9
Grodzisk	5,2	**Leszczyński**	**12,1**	Garwolin	7,8	Włodawa	17,7
Poznań	5,3	Wolsztyn	13,6	**Siedlecki**	**11,1**	Chełm	15,8
Środa	5,7	Śmigiel	15,2	Węgrów	10,0	Brześć n/Bugiem	14,9
Gniezno	5,6	Kościan	11,6	Siedlce	12,9		
		Leszno	10,3				
		Rawicz	10,0				

a Nie uwzględniono gruntów miasta.
a Les terres arables de la ville n'ont pas été prises en considération.

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Prużana	19,4	Kraków	11,8	Stary Sambor .	5,9	Lwów	14,4
Kossów	26,7	Bochnia	10,3	Turka	7,4	Bóbrka	10,0
Kobryń	26,2	Wieliczka . . .	9,2			Rohatyn	12,3
Drohiczyn . . .	22,5	Brzesko	10,5	**Rzeszowski**	9,4	Żydaczów . . .	15,5
Łuniniec . . .	17,8	Dąbrowa . . .	10,1	Biłgoraj	9,5	Stryj	18,3
Pińsk	17,8			Tarnobrzeg . .	13,5	Skole	14,7
Kamień Koszyr.	21,0	**Oświęcim**	10,0	Nisko	10,8	Dolina	8,6
Luboml	15,9	**Cieszyński** . . .	4,9	Kolbuszowa . .	9,3	Kałusz	10,4
Kowel	20,0			Rzeszów . . .	7,5	Stanisławów .	9,8
		Bielsk	5,7	Łańcut	7,2	Tłumacz . . .	17,1
Równeński	12,7	Cieszyn	4,0	Przeworsk . .	8,7	Bohorodczany .	10,5
		Tarnowski	5,6	Jarosław . . .	8,7	Kołomyja . . .	8,8
Sarny	14,5	Biała	4,4	Lubaczów . . .	9,6	Nadwórna . . .	7,1
Łuck	13,6	Żywiec	3,9			Peczeniżyn . .	24,0
Równe	12,1	Wadowice . .	4,0	**Lwowski**	13,0	Kosów	14,3
Zdołbunów . .	10,6	Myślenice . . .	2,6				
		Limanowa . .	6,0	Włodzimierz .	14,1		
Krzemieniecki . .	8,2	Nowy Targ . .	9,4	Hrubieszów . .	12,1	**Podolski**	3,2
		Nowy Sącz . .	4,8	Zamość	10,2		
Horochów . . .	9,6	Grybów	6,4	Tomaszów . .	12,2		
Dubno	8,5	Gorlice	8,5	Radziechów . .	14,4	Zborów	5,9
Krzemieniec .	6,4	Tarnów	6,0	Kamionka Str. .	17,0	Brzeżany . . .	5,1
		Pilzno	4,4	Brody	10,3	Tarnopol . . .	2,9
Jędrzejowsko-chrzanowski . .	5,0	Mielec	6,5	Złoczów	13,4	Zbaraż	3,4
		Ropczyce . . .	5,2	Przemyślany .	8,8	Skałat	2,6
Jędrzejów . . .	5,8	Jasło	6,3	Sokal	11,9	Trembowla . .	3,3
Miechów . . .	4,6	Strzyżów . . .	3,3	Rawa Ruska .	11,7	Podhajce . . .	4,0
Olkusz	2,3	Brzozów . . .	5,5	Żółkiew	18,9	Buczacz	3,6
Chrzanów . . .	7,1	Krosno	7,4	Gródek Jagiel. .	10,7	Czortków . . .	1,9
		Sanok	7,0	Jaworów . . .	11,0	Kopyczyńce . .	2,7
Krakowski	10,4	Lisko	5,4	Mościska . . .	9,2	Zaleszczyki . .	0,8
		Dobromil . . .	2,9	Sambor	14,9	Borszczów . .	1,2
Pińczów . . .	10,2	Przemyśl . . .	5,1	Drohobycz . .	14,0	Horodenka . .	2,4
				Rudki	19,3	Śniatyn	5,5

Najbardziej bogaty w łąki jest zwarty szereg powiatów w okręgu podlasko-poleskim. Na całość tę składają się: woj. poleskie, prócz powiatu Sarny, 4 wschodnie powiaty woj. lubelskiego (Radzyń, Biała, Włodawa i Chełm) oraz pow. Luboml i Kowel. Przeciętna dla całego okręgu wynosi 19,2%. Najwięcej łąk znajdujemy w pow. Kobryń (26,2), najmniej w Brześciu n/Bugiem (14,9).

Województwa nowogródzkie i wileńskie tworzą okrąg północno-wschodni o średniej 13,2%.

Trzeci zwarty kompleks powiatów o wysokim stosunkowo odsetku łąk stanowi okrąg lwowski (13,0), ciągnący się szerokim pasem od Hrubieszowa na północy do Kosowa na południu. W woj. stanisławowskiem widzimy znaczne różnice pomiędzy poszczególnemi powiatami (np. Nadwórna 7,1, Peczeniżyn 24,0 i Kosów 14,3). Nie jest to skutkiem braków spisu z 1921 r., mimo iż w woj. stanisławowskiem spis wykazał 41,4% przedwojennej powierzchni łąk, gdyż i według danych przedwojennych takie różnice istniały. W stosunku jednak do sąsiednich okręgów powiaty te tworzą jednolite terytorjum, wyróżniające się wysokim odsetkiem łąk.

Północne skrawki woj. warszawskiego i białostockiego oraz pow. Działdowo tworzą okrąg mławsko-białostocki (12,1), ciągnący się wzdłuż granicy Prus Wschodnich.

Południowo-zachodni skrawek woj. poznańskiego (5 powiatów) tworzy okrąg leszczyński ze średnią 12,1%.

Powiat Puck wykazuje znaczny w stosunku do sąsiednich powiatów odsetek łąk (11,7), co zmusiło nas do przyjęcia tego powiatu za osobny okrąg.

Przedłużeniem okręgu podlasko-poleskiego na zachód jest okrąg siedlecki (11,1), na który składa się pas powiatów Węgrów-Lubartów i pow. Konstantynów.

Powiaty nadnoteckie wyróżniają się, obok powiatów okręgu leszczyńskiego, wysokim stosunkowo odsetkiem łąk (10,6), są to powiaty: Chodzież, Wyrzysk, Szubin i Sępolno (8,1).

Na południo-zachodzie bogaty w łąki jest okrąg krakowski, (10,4) ciągnący się od Krakowa do Dąbrowy (woj. krakowskie) i Pińczowa. Obok tego okręgu leży pow. Oświęcim z 10,0, przedzielony od Krakowa powiatem Chrzanów.

Powiaty położone nad Sanem, w składzie 8 powiatów północno-zachodniej części woj. lwowskiego i powiatu Biłgoraj (okrąg rzeszowski) wykazują odsetek (9,4) już niewiele wyższy od średniej dla wszystkich powiatów Rzeczypospolitej (9,1).

Podobny odsetek łąk znajdujemy w powiecie Tczew (9,3).

W pozostałych okręgach znajdujemy średnie niższe od przeciętnej dla całego Państwa.

Średnią najbardziej zbliżoną do ogólnej przeciętnej posiada okrąg kielecki (9,0), następnie idą okręgi: warszawski (8,8), grodzieński (8,6), krzemieniecki (8,2), poznańsko-łódzki, obejmujący także resztę powiatów Pomorza (6,0), tarnowski (5,6), lubelski (5,5), chrzanowsko-jędrzejowski (5,0) i cieszyński (4,9).

Najmniej łąk wykazuje okrąg podolski (3,2), składający się z powiatów woj. tarnopolskiego (prócz północno-zachodniego kąta), oraz z powiatów: Horodenka i Śniatyn.

Lasy

Pod względem lesistości, t. j. odsetka gruntów w użytkowaniu leśnem w stosunku do ogółu powierzchni, Polska da się podzielić na 20 okręgów.

Lasy według spisu 1921 r. — Forêts d'après le recensement de 1921

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Ogółem—Total	**23,1**	Oborniki	24,1	Końskie	46,7	Lubartów	14,8
Pomorski	**30,6**	Szamotuły	23,8	Opoczno	27,4	Włodawa	24,8
Puck	20,6	Nowy Tomyśl	29,9	Włoszczowa	34,1	Chełm	18,3
Wejherowo	34,0	Wolsztyn	20,1	Częstochowa	26,7	Lublin	12,3
Kartuzy	20,9			Będzin	26,9	Krasnystaw	20,0
Kościerzyna	27,5	**Poznański**	**11,9**	Olkusz	25,0	Hrubieszów	17,7
Chojnice	36,6	Wągrowiec	11,0	Chrzanów	39,3	Tomaszów	17,6
Starogard	33,6	Żnin	8,2			Włodzimierz	22,5
Gniew	25,3	Mogilno	5,9	**Płocki**	**6,0**	Horochów	16,5
Tuchola	37,1	Strzelno	10,9			Sokal	23,3
Świecie	35,9	Gniezno	3,9	Działdowo	9,1		
Bydgoszcz	34,0	Poznań	9,0	Mława	6,6		
		Środa	9,1	Ciechanów	7,0	**Białostocki**	**32,0**
Tczew	**5,7**	Witkowo	14,9	Sierpc	4,9	Suwałki	27,6
		Września	5,6	Płock	3,7	Augustów	40,0
Grudziądzki	**8,3**	Śrem	18,2	Płońsk	4,8	Grodno	31,8
Grudziądz	8,0	Grodzisk	14,3			Sokółka	21,2
Chełmno	8,5	Śmigiel	11,8	**Łódzki**	**6,9**	Białystok	30,1
		Leszno	15,5	Nieszawa	1,9	Wołkowysk	27,0
Toruński	**15,0**	Kościan	18,2	Koło	9,6	Bielsk	46,6
		Jarocin	14,6	Konin	9,7		
Sępolno	13,7	Pleszew	9,3	Kutno	4,0	**Wileński**	**25,0**
Wyrzysk	11,4	Koźmin	9,2	Łęczyca	7,7	Brasław	13,1
Szubin	17,1	Gostyń	9,9	Łowicz	6,7	Dzisna	19,7
Inowrocław	18,8	Rawicz	16,6	Łódź[a]	8,9	Duniłowicze	23,4
Toruń	17,2	Krotoszyn	17,8			Wilejka	29,5
Wąbrzeźno	15,5	Słupca	13,4	**Warszawski**	**18,8**	Lida	24,8
Lubawa	14,6	Kalisz	15,3			Nowogródek	25,1
Brodnica	18,3	Turek	10,8	Szczuczyn	22,2	Stołpce	30,6
Rypin	11,8			Kolno	24,5	Nieśwież	15,2
Lipno	17,3	**Kielecki**	**27,6**	Przasnysz	20,1		
Włocławek	16,1	Ostrów	22,8	Maków	17,2	**Wołożyn**	**41,2**
Gostynin	19,9	Odolanów	30,0	Ostrołęka	22,7		
Sochaczew	15,1	Ostrzeszów	21,0	Łomża	18,9	**Kobryński**	**18,6**
Błonie	10,0	Kępno	16,0	Wysokie Maz.	15,2		
Skierniewice	14,1	Wieluń	30,7	Ostrów	25,7	Prużana	17,0
Brzeziny	13,0	Sieradz	25,9	Pułtusk	17,9	Kobryń	15,0
Rawa	19,6	Łask	19,7	Radzymin	14,9	Drohiczyn	23,7
Grójec	9,7	Piotrków	23,0	Warszawa[a]	23,9		
Radom	10,7	Radomsko	24,5	Mińsk Maz.	14,5	**Piński**	**39,0**
		Garwolin	22,7	Węgrów	20,6		
Chodziesko-wolsztyński	**29,6**	Kozienice	27,2	Sokołów	17,3	Słonim	39,3
		Puławy	20,7	Siedlce	11,6	Baranowicze	35,5
Chodzież	25,2	Iłża	30,7	Konstantynów	14,6	Kossów	43,2
Czarnków	45,4	Opatów	21,1	Biała	19,4	Łuniniec	33,9
Międzychód	38,5	Kielce	38,1	Radzyń	17,9	Pińsk	32,1
				Łuków	17,8	Sarny	49,8

a Nie uwzględniono gruntów miasta.
a Les terres arables de la ville n'ont pas été prises en considération.

Tabl. 20. Rozdział według grup banków — *Répartition suivant les groupes de banques*

Tysiące złotych — *Milliers de zlotys* 31.X 1933

Kategorje dłużników	Ogółem *Total*	Banki z kapitałem zakładowym *Banques dont le capital social se monte à* ponad *plus de* 10	5—10	2,5—5	poniżej *moins de* 2,5	Oddziały banków zagranicznych *Succursales des banques étrangères*	Catégories de débiteurs
	miljonów złotych—*millions de zlotys*						
1932	1 082 976	418 662	331 148	95 965	97 185	140 016	1932
1933	913 019	373 952	252 954	90 255	90 700	105 158	1933
I. Rolnictwo	154 299	62 810	39 252	19 836	29 288	3 113	**I. Agriculture**
Rolnicy indywidualnie i grupowo	153 720	62 784	39 042	19 815	28 966	3 113	Agriculteurs individuels et associés
Spółki wodne, maszynowe i t. p.	579	26	210	21	322	—	S-tés d'irrigation et de drainage s-tés p. l'achat de machines, etc.
II. Górnictwo	54 987	13 648	7 091	2 416	4 372	27 460	**II. Mines**
Węglowe	41 779	7 284	4 400	30	2 970	27 095	Houillères
Naftowe	10 425	6 053	2 291	386	1 402	293	Puits à pétrole
Inne	2 783	311	400	2 000	—	72	Autres
III. Przemysł	465 682	172 326	150 362	43 827	35 734	63 433	**III. Industrie**
Mineralny	14 445	8 711	2 424	1 358	1 425	527	Minérale
Hutniczy	59 659	15 434	1 043	2 242	3 825	37 115	Métallurgique
Metalowy, maszynowy, elektrotechniczny	66 899	46 286	7 750	3 508	2 989	6 366	Métaux, machines, électrotechnique
Chemiczny	24 558	11 984	5 789	1 388	1 782	3 615	Chimique
Włókienniczy	37 238	15 084	5 741	8 575	3 695	4 143	Textile
Garbarski	9 790	3 896	4 977	115	542	260	Peaux et cuirs
Papierniczy	21 101	11 273	3 974	697	1 665	3 492	Papier
Drzewny	30 342	8 703	10 739	3 092	3 225	4 583	Bois
Spożywczy	167 918	36 148	99 968	17 527	12 864	1 411	Alimentaire
Cukrownictwo	109 403	5 269	84 298	14 558	5 228	50	Sucreries
Gorzelnictwo	9 716	6 756	1 622	81	1 169	88	Distilleries d'alcool
Browary	6 337	4 135	462	92	1 562	86	Brasseries
Młyny	18 874	6 330	7 555	733	3 459	797	Minoteries
Przetwory mięsne	3 466	2 914	101	—	398	53	Produits de viande
Inne	20 122	10 744	5 930	2 063	1 048	337	Autres
Inne przemysły	33 732	14 807	7 957	5 325	3 722	1 921	Autres industries
IV. Handel towarowy i transport	136 046	65 940	30 910	14 438	15 511	9 247	**IV. Commerce de marchandises et transport**
Handel prywatny	102 125	40 418	26 151	13 135	14 991	7 430	Commerce privé
Spółdzielnie (spożywców, rolniczo-handlowe i t. p.)	27 016	21 675	3 169	287	403	1 482	S-tés coopératives (de consom., agric., etc.)
Przedsiębiorstwa spedycyjne	5 011	2 704	1 468	675	73	91	Entreprises d'expédition
Przedsiębiorstwa komunikacyjne prywatne	1 894	1 143	122	341	44	244	Entreprises de communications, privées
V. Handel pieniężny	24 345	18 771	1 301	2 183	1 980	110	**V. Commerce d' effets**
Instytucje kredytu długoterminowego i ubezpieczeniowe	1 299	628	370	284	16	1	Etabl. de crédit à long terme et établ. d' assurance
Kasy oszczędności (kredyty dotacyjne, redyskonto i t. p.)	595	30	217	347	1	—	Caisses d'épargne (crédits, réescompte, etc.)
Spółdzielnie kredytowe (kredyty dotacyjne, redyskonto i t. p.)	22 451	18 113	714	1 552	1 963	109	Coopératives de crédit (crédits, réescompte, etc.)
VI. Instytucje publiczne	14 822	11 385	1 611	1 131	695	—	**VI. Institutions publiques**
Samorządy i przedsiębiorstwa samorządowe	13 380	11 361	1 306	59	654	—	Admin. autonomes et leurs entreprises
Przedsiębiorstwa państwowe	759	24	305	419	11	—	Entreprises de l'Etat
Skarb Państwa	683	—	—	653	30	—	Trésor de l'Etat
VII. Różni	62 838	29 072	22 427	6 424	3 120	1 795	**VII. Divers**

Tabl. 21. Liczba dłużników według grup banków

Nombre de débiteurs suivant les groupes de banques

31.X 1933

Kategorje dłużników *Catégories de débiteurs* *	Ogółem *Total*	Banki z kapitałem zakładowym *Banques dont le capital social se monte à:*				Oddziały banków zagranicznych *Succursales des banques étrangères*
		ponad 10 *plus de*	5—10	2,5—5	poniżej 2,5 *moins de*	
		miljonów złotych — *millions de zlotys*				
1932	42 768	16 266	15 376	3 755	6 365	1 006
1933	33 554	13 217	10 864	3 029	5 555	889
I. Rolnictwo	9 615	4 817	2 959	693	1 075	71
Rolnicy indywidualnie i grupowo	9 563	4 811	2 948	690	1 043	71
Spółki wodne, maszynowe i t. p.	52	6	11	3	32	—
II. Górnictwo	399	40	79	17	238	25
Węglowe	59	8	6	11	11	23
Naftowe	326	26	67	5	227	1
Inne	14	6	6	1	—	1
III. Przemysł	4 877	2 023	1 178	626	813	237
Mineralny	243	121	42	26	43	11
Hutniczy	96	31	14	19	23	9
Metalowy, maszynowy, elektrotechniczny	625	340	103	46	69	67
Chemiczny	381	133	134	44	50	20
Włókienniczy	746	255	112	202	137	40
Garbarski	142	64	45	11	18	4
Papierniczy	137	51	36	22	23	5
Drzewny	513	203	157	55	77	21
Spożywczy	983	328	337	130	165	23
Cukrownictwo	151	15	102	26	7	1
Gorzelnictwo	51	26	13	3	6	3
Browary	63	23	19	3	16	2
Młyny	275	127	70	25	43	10
Przetwory mięsne	62	27	6	—	25	4
Inne	381	110	127	73	68	3
Inne przemysły	1 011	497	198	71	208	37
IV. Handel towarowy i transport	7 271	2 741	1 970	718	1 633	209
Handel prywatny	6 606	2 317	1 827	670	1 603	189
Spółdzielnie (spożywców, rolniczo-handlowe i t. p.)	479	350	88	17	14	10
Przedsiębiorstwa spedycyjne	152	59	52	25	12	4
Przedsiębiorstwa komunikacyjne prywatne	34	15	3	6	4	6
V. Handel pieniężny	546	326	33	83	101	3
Instytucje kredytu długoterminowego i ubezpieczeniowe	21	6	6	4	3	2
Kasy oszczędności (kredyty dotacyjne, redyskonto i t. p.)	10	2	5	2	1	—
Spółdzielnie kredytowe (kredyty dotacyjne, redyskonto i t. p.)	515	318	22	77	97	1
VI. Instytucje publiczne	74	30	17	13	14	—
Samorządy i przedsiębiorstwa samorządowe	57	29	15	3	10	—
Przedsiębiorstwa państwowe	11	1	2	6	2	—
Skarb Państwa	6	—	—	4	2	—
VII. Różni	10 772	3 240	4 628	879	1 681	344

* Voir le texte français dans le tableau 20.

Podobnie wypadł powtórny podział według zalesienia, przeprowadzony dla tychże województw. Okazało się przytem, że mieliśmy rację, wydzielając pas powiatów Brzeżany—Kołomyja w osobny okrąg, a powiaty Dobromil, Stary Sambor i t. d. w okrąg drohobycki. Wyniki podziału są identyczne z wynikami podziału, przeprowadzonego na podstawie spisu 1921 r., mimo, iż odsetek lasów jest znacznie niższy, np. średnia dla okręgu podkarpackiego wynosi według 1921 r. 57,4, gdy według danych przedwojennych 44,9%.

Zasiewy

Warunki klimatyczne, ekonomiczne i stopień intensyfikacji gospodarstw rolnych wpływają w rozmaity sposób na ustosunkowanie się uprawy poszczególnych ziemiopłodów w różnych okolicach kraju.

Dla określenia tego stosunku przyjęliśmy za podstawę powierzchnię zasianą 5-oma ważniejszemi ziemiopłodami (pszenica, żyto, owies, jęczmień i ziemniaki). Nie możemy bowiem korzystać z danych spisu powszechnego o powierzchni ogólnej gruntów ornych, gdyż dane te są niezupełne (przedwojenne—przestarzałe). Również nie możemy posługiwać się ogólną powierzchnią zasiewów, albowiem nasza statystyka rolna takich liczb dla poszczególnych powiatów nie posiada.

Zasiewy pszenicy

Na podstawie cechy: powierzchnia zasiana pszenicą w roku 1924/25, podzieliliśmy Polskę na 28 okręgów.

Powierzchnia pszenicy w stosunku do powierzchni zasianej 5-oma ważniejszemi ziemiopłodami

Superficie du froment par rapport à la superficie ensemencée en quatre blés principaux et pommes de terre

1924/1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Ogółem—Total	**9,4**[a]	Września . . .	4,9	Sierpc	6,7	Ruda[b]	3,7
		Śrem	4,4	Płock	9,3	Katowice . . .	3,3
Tucholski	**2,1**	Kościan . . .	5,8	Płońsk	6,4	Pszczyna . . .	2,4
Puck	5,0	Śmigiel . . .	5,0				
Wejherowo . .	0,6	Leszno . . .	4,9	**Kaliski**	**7,1**	**Radomski** . . .	**4,2**
Kartuzy . . .	1,6	Jarocin . . .	6,3	Słupca . . .	7,1	Rawa	3,9
Kościerzyna . .	2,0			Koło	7,9	Opoczno . . .	4,6
Chojnice . . .	2,5	**Krotoszyński** . .	**12,0**	Konin	4.2	Końskie . . .	4,1
Tuchola . . .	2,4	Gostyń . . .	10,9	Pleszew . . .	8,8	Radom	5,6
Sępolno . . .	1.2	Koźmin . . .	14,1	Turek	9,7	Kozienice . . .	2,4
Chodzież . . .	1,6	Krotoszyn . .	13,1	Kalisz	8,8	Iłża	4,8
Czarnków . . .	1,3	Rawicz . . .	9,8	Ostrów . . .	6,0		
Miedzychód . .	2,3			Sieradz . . .	7,6	**Kielecki**	**8,3**
		Kujawski	**12,1**	Łask	6,5		
Tczewski	**15,8**	Grudziądz . .	12,4	Radomsko . .	7,1	Kielce . . .	6,3
		Chełmno . . .	13,9	Piotrków . .	5,3	Stopnica . .	9,5
Tczew . . .	15,7	Wąbrzeźno . .	8,1	Łódź	5,6	Opatów . . .	9,1
Gniew . . .	15,8	Toruń	9,3	Brzeziny . .	5,3		
		Inowrocław . .	12,8	Łowicz . . .	7,6	**Pułtuski**	**11,5**
Poznański . . .	**4,8**	Lipno	10,4	Skierniewice .	5,2	Przasnysz . .	12,0
Starogard . .	5,7	Nieszawa . .	13,0	Błonie . . .	9,6	Ciechanów . .	11,1
Świecie . . .	3,9	Strzelno . . .	13,1	Grójec . . .	8,4	Pułtusk . . .	11,3
Bydgoszcz . .	6,2	Włocławek . .	12,7				
Wyrzysk . . .	5,5	Gostynin . .	11,7	**Odolanowsko-pszczyński** . .	**3,7**[a]	**Łomżyńsko-kowelski**	**6,5**
Szubin . . .	4,7	Kutno	17,7			Maków . . .	4,5
Wągrowiec . .	3,8	Łęczyca . . .	11,8	Odolanów . .	4,4	Ostrołęka . .	6,2
Żnin	6,8	Sochaczew . .	10,3	Ostrzeszów . .	2,3	Szczuczyn . .	5,6
Mogilno . . .	4,4			Kępno . . .	3,7	Kolno	5,7
Gniezno . . .	3,0	**Mławski**	**2,5**	Wieluń . . .	1,9	Łomża . . .	7,4
Oborniki . . .	3,6	Lubawa . . .	2,4	Częstochowa .	4,4	WysokieMazow.	6,0
Szamotuły . .	6,6	Brodnica . .	3.4	Będzin . . .	4,6	Ostrów . . .	5,9
Nowy Tomyśl .	3,4	Działdowo . .	0,9	Olkusz . . .	3,8	Węgrów . . .	6,1
Wolsztyn . . .	2,5	Mława . . .	3,4	Chrzanów . .	4,4	Siedlce . . .	5,2
Grodzisk . . .	3,9			Lubliniec . .	4,1	Garwolin . .	7,6
Poznań . . .	3,5	**Płocki**	**7,4**	Tarnowskie G. .	3,8	Puławy . . .	8,6
Środa	5,8			Świętochłowice	5,3	Lubartów . .	6,3
Witkowo . . .	5,2	Rypin	7,2	Królewska Huta	—	Łuków . . .	4,7

a Dla obliczenia przeciętnej nie uwzględnialiśmy powiatu Królewska Huta.
b Na mapie „*Zasiewy pszenicy*" powiaty Ruda i Rybnik przedstawiono łącznie.

a La moyenne a été calculée sans tenir compte de l'arr. de Królewska Huta.
b Sur la carte „*Ensemencement en froment*" les arrondissements Ruda et Rybnik sont donnés ensemble.

(dok.—fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Radzyń	9,0	Łuniniec	0,9	Janów	11,5	Krasnystaw	23,7
Włodawa	6,0	Stolin	1,6	Biłgoraj	12,5	Zamość	19,8
Luboml	8,6	Sarny	3,1	Tarnobrzeg	11,0	Hrubieszów	24,1
Kowel	7,6			Nisko	11,4	Tomaszów	20,0
Kamień Koszyr.	6,6	**Cieszyński**	8,8	Kolbuszowa	8,3	Rawa Ruska	21,0
		Rybnik	5,6	Mielec	14,3	Sokal	31,1
Warszawski	2,4	Cieszyn	18,1	Pilzno	14,9	Żółkiew	19,5
Radzymin	1,5	Bielsko	7,1	Ropczyce	14,0	Kamionka Str.	25,4
Warszawa	3,9	Biała	5,6	Rzeszów	13,3	Radziechów	21,9
Mińsk Mazow.	1,9	Oświęcim	7,6			Brody	27,3
				Lwowski	17,2	Złoczów	17,0
Sokołów	11,8	**Żywiec**	1,8	Łańcut	20,2	Przemyślany	21,9
				Przeworsk	17,8	Brzeżany	21,4
Wschodni	1,9	**Nowy Targ**	2,1	Jarosław	16,6	Rohatyn	22,1
				Przemyśl	28,3		
Brasław	1,2	**Krakowski**	13,5	Dobromil	16,1	**Tarnopolsko-wołyń.**	14,6
Dzisna	2,0	Włoszczowa	13,8	Stary Sambor	15,6	Włodzimierz	12,4
Duniłowicze	1,5	Jędrzejów	13,1	Sambor	18,0	Horochów	18,0
Święciany	1,1	Miechów	19,0	Mościska	16,1	Łuck	11,2
Wilno	1,7	Pińczów	13,8	Jaworów	10,1	Kostopol	10,0
Oszmiana	0,8	Kraków	12,5	Lubaczów	15,9	Równe	10,2
Wilejka	2,3	Bochnia	14,3	Gródek Jagiel.	15,3	Zdołbunów	17,3
Lida	0,6	Wieliczka	20,9	Lwów	16,7	Dubno	13,6
Wołożyn	0,7	Wadowice	10,4	Bóbrka	16,4	Krzemieniec	15,4
Stolpce	2,0	Maków	8,7	Żydaczów	17,6	Zborów	13,4
Nowogródek	3,4	Myślenice	10,3	**Podkarpacki**	7,9	Zbaraż	18,1
Słonim	2,2	Limanowa	11,6			Tarnopol	12,4
Baranowicze	3,2	Nowy Sącz	12,9	Brzozów	8,1	Podhajce	13,8
Nieśwież	2,1			Sanok	10,7	Trembowla	14,3
Suwałki	1,1	**Tarnowski**	19,0	Lisko	6,3	Skałat	19,2
Augustów	1,7			Turka	4,3	Kopyczyńce	19,2
Białystok	1,8	Dąbrowa	21,2	Skole	2,8		
Sokółka	0,7	Brzesko	18,0	Drohobycz	10,5	**Buczacko-śniatyński**	22,6
Grodno	2,7	Tarnów	16 8	Rudki	13,2	Buczacz	23,8
Wołkowysk	1,4	Grybów	23,5	Stryj	10,2	Czortków	24,5
Bielsk	2,8	Gorlice	20,0	Dolina	7,5	Zaleszczyki	19,4
Konstantynów	3,7	Jasło	16,8	Kałusz	11,8	Borszczów	21,4
Biała	4,3	Strzyżów	21,5	Bohorodczany	6,3	Horodenka	26,6
Brześć n/Bugiem	3,0	Krosno	14,0	Nadwórna	4,7	Śniatyn	20,0
Kobryń	1,6			Kosów	11,6		
Prużana	1,5	**Lubelsko-rzeszowski**	12,6	Peczeniżyn	2,1	**Stanisławowski**	16,3
Kossów	1,4					Stanisławów	18,3
Drohiczyn	2,8	Sandomierz	12,9	**Chełmski**	22,7	Tłumacz	14,3
Pińsk	1,0	Lublin	14,7	Chełm	25,2	Kołomyja	16,2

Najbardziej pszennym okręgiem jest okrąg chełmski, obejmujący: południowo-wschodnią część woj. lubelskiego, powiaty Rawa Ruska, Sokal i Żółkiew, oraz zachodnią część woj. tarnopolskiego. W powiatach tego okręgu zasiewy pszenicy stanowią przeciętnie 22,7% powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami; powiat Sokal osiąga liczbę 31,1%, natomiast w pow. Zamość procent ten spada do 19,8, w Złoczowie nawet do 17,0.

Drugie miejsce zajmuje okrąg Buczacz-Śniatyn z 22,6% zasiewów pszenicy. Składa się nań: południowy skrawek woj. tarnopolskiego i 2 powiaty wschodnie woj. stanisławowskiego (Horodenka i Śniatyn).

Jak widzimy z mapki, wysoki odsetek pszenicy wykazuje większość powiatów Małopolski. Następny bowiem okrąg tarnowski z 19,0% pszenicy leży we wschodniej części woj. krakowskiego (prócz tego obejmuje pow. Strzyżów i Krosno).

Przeważna część woj. lwowskiego stanowi okrąg lwowski z 17,2% (w Łańcucie—20,2, w Przemyślu — 28,3).

Okrąg stanisławowski (pow. Stanisławów, Tłumacz i Kołomyja) wykazuje przeciętną— 16,3, pośrednią między sąsiedniemi okręgami: podkarpackim i okręgiem Buczacz-Śniatyn.

Na północy znajdujemy okrąg tczewski z 15,8% pszenicy. Są to powiaty: Tczew i Gniew.

Do dwóch najbardziej pszennych okręgów Rzeczypospolitej Polskiej (Chełm i Buczacz) przytyka od wschodu okrąg tarnopolsko-wołyński, ze średnią 14,6. W skład jego wchodzą: pozostałe powiaty woj. tarnopolskiego i woj. wołyńskie (prócz pow. Luboml i Kowel).

Środkowa część woj. krakowskiego wraz z powiatami: Włoszczowa, Jędrzejów, Miechów i Pińczów składa się na okrąg krakowski. Przy przeciętnej dla całego okręgu 13,5, w Miechowie znajdujemy 19,0, w Wieliczce 20,9, natomiast w Makowie 8,7% pszenicy.

Podobny charakter posiada okrąg lubelsko-rzeszowski (przeciętnie 12,6% pszenicy).

Następne 4 okręgi leżą w północnej części Polski. Są to okręgi: kujawski, krotoszyński, pułtuski i pow. Sokołów, stanowiący osobny okrąg (11,8). Okrąg kujawski obejmuje: powiat Inowrocław, Strzelno, powiaty pomorskie prawego brzegu Wisły i powiaty: Nieszawa, Włocławek, Gostynin, Kutno, Sochaczew i Łęczyca. Przy przeciętnej 12,1 najwięcej pszenicy znajdujemy w Kutnie (17,7) i Nieszawie (13,0).

Powiaty: Gostyń, Rawicz, Koźmin i Krotoszyn (okrąg krotoszyński — 12,0) wyróżniają się w woj. poznańskiem wysokim stosunkowo odsetkiem pszenicy (wszystkie prócz Rawicza wykazują ponad 10%).

Okrąg pułtuski w składzie powiatów: Przasnysz, Ciechanów i Pułtusk wykazuje przeciętnie 11,5%.

Okrąg cieszyński (Śląsk Cieszyński i powiaty: Rybnik, Oświęcim i Biała) posiada przeciętną 8,8[1], już niższą od przeciętnej, obliczonej dla wszystkich powiatów Polski (9,4).

Następne miejsca zajmują: okrąg kielecki ze średnią 8,3 (Kielce, Opatów i Stopnica), okrąg podkarpacki w granicach, pokrywających się niemal z granicami przeprowadzonemi na podstawie gruntów leśnych (przeciętna 7,9), okrąg płocki ze średnią 7,4 (Rypin, Sierpc, Płock i Płońsk), okrąg kaliski z przeciętną 7,1 (woj. łódzkie bez Łęczycy i Wielunia wraz z powiatami: Pleszew, Ostrów i 4 powiatami woj. warszawskiego) i okrąg łomżyńsko-kowelski z 6,5%, na który składają się: zachodnia część woj. białostockiego, północna część woj. lubelskiego i powiaty: Maków Mazowiecki, Luboml, Kowel i Kamień Koszyrski.

Pozostałe okręgi wykazują przeciętnie poniżej 5% pszenicy.

Okrąg poznański obejmuje przeważną część woj. poznańskiego i powiaty: Starogard i Świecie. Przeciętnie pszenicą zasiane jest tutaj 4,8% powierzchni (Wolsztyn 2,5, Szamotuły 6,6).

Północna część woj. kieleckiego wraz z pow. Rawa (okrąg radomski) wykazuje tylko 4, 2% pszenicy.

Podobnie niski odsetek (3,7) wykazuje pas powiatów nadgranicznych, ciągnący się od Odolanowa do Pszczyny (wraz z Będzinem, Olkuszem i Chrzanowem).

Bardzo mało uprawia się pszenicy w okręgu mławskim (2,5%), obejmującym wschodni kąt woj. pomorskiego i pow. Mława, w okręgu warszawskim (Warszawa, Radzymin i Mińsk Mazowiecki)—2,4, w okręgu tucholskim (pas powiatów nadgranicznych Puck-Międzychód)—2,1.

Nie biorąc pod uwagę powiatów: Żywiec (1,8) i Nowy Targ (2,1), które stanowią osobne okręgi, najniższy odsetek powierzchni zasianej pszenicą wykazuje okrąg wschodni, na który składa się: woj. wileńskie, nowogródzkie, poleskie (bez Kamienia Koszyrskiego), wschodnia część woj. białostockiego oraz powiaty Konstantynów i Biała. Przeciętna dla tego rozległego okręgu wynosi 1,9% (w pow. Oszmiana—0,8, Baranowicze—3,2, Nowogródek—3,4).

Zasiewy żyta

Żyto uprawia się w Polsce na całej przestrzeni. Głównie na północno-zachodzie i wschodzie, najmniej w południowej części. Na podstawie tej cechy podzieliliśmy Polskę na 19 okręgów.

Powierzchnia żyta w stosunku do powierzchni zasianej 5-oma ważniejszemi ziemiopłodami

Superficie du seigle par rapport à la superficie ensemencée en quatre blés principaux et pommes de terre 1924/1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Ogółem—Total	**38,2**[a]	**Tczewski**	33,4	Starogard . . .	48,3	Wągrowiec . .	55 8
		Tczew	34,7	Tuchola	53,1	Żnin	51,3
Pomorski	45,4	Gniew	32,0	Świecie	52,9	Oborniki . . .	53,5
				Sępolno	55,7	Mogilno	55,9
Puck	41,9	**Poznański**	52,5	Bydgoszcz . .	51,5	Gniezno	42,5
Wejherowo . .	47,7	Kościerzyna . .	53,8	Wyrzysk . . .	48,2	Poznań	50,3
Kartuzy	46,5	Chojnice . . .	60,3	Chodzież . . .	58,4	Witkowo . . .	51,9
				Szubin	53,3	Środa	51,9

a Ob. uwagę *a* na str. 577. *a* Voir la note *a* à la page 577.

1 18,1% w pow. Cieszyn stanowi poważne odchylenie od przeciętnej.

(dok.—fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Września . . .	52,5	Mińsk Mazow. .	44,0	**Wołyński**	**42,9**	Limanowa . .	21,4
Jarocin	49,7	Kozienice . . .	47,3	Luboml	44,3	Nowy Sącz . .	21,6
Śrem	52,5	Radom	41,2	Włodzimierz .	39,3	Grybów	17,3
Czarnkowsko-rawicki	**47,1**	Iłża	40,1	Horochów . . .	37,3	Gorlice	23.9
Czarnków . . .	46,9	Końskie	40,4	Dubno	41,6	Jasło	22,4
Szamotuły . .	46,3	Opoczno . . .	45,2	Krzemieniec .	45,7	Krosno	22,2
Grodzisk . . .	41,1	Kielce	45,9	Zdołbunów . .	39,3	Brzozów . . .	24,6
Śmigiel	50,6	Sokołów . . .	41,3	Równe	46,8	Sanok	18,4
Kościan	46,3	Węgrów . . .	41,4	Kostopol . . .	48,3	Dobromil . . .	32.0
Leszno	52,8	Siedlce	45,8	Sarny	43,2	Przemyśl . . .	23,6
Rawicz	45,7	Konstantynów	41,9	**Częstochowski** . .	**37,2**	Mościska . . .	22,8
Międzychódzki . .	**57,3**	Biała	47,2	Częstochowa .	39,8	Sambor	23,7
Międzychód . .	56,1	Radzyń	37,9	Lubliniec . . .	35,0	Stary Sambor .	29,4
Nowy Tomyśl .	57,8	Łuków	44,8	Tarnowskie G. .	36,0	**Żywiecki**	**11,7**
Wolsztyn . . .	58,0	Garwolin . . .	41,9	Będzin	37,8	Żywiec	12,5
Krotoszyński . . .	**37,8**	Lubartów . . .	50,4	**Krakowsko-lubelski**	**31,1**[a]	Maków	17,1
Gostyń	33,4	Włodawa . . .	45,7	Chełm	31,5	Nowy Targ . .	5,5
Koźmin	35,6	Suwałki	48.0	Lublin	31,8	**Drohobycki**	**10,7**
Krotoszyn . . .	38,2	Augustów . . .	47,0	Puławy	35,4	Lisko	10,8
Pleszew	43,8	Szczuczyn . . .	44,4	Janów	28,7	Drohobycz . .	14,7
Ostrzeszowski . .	**53,5**	Sokółka	47,2	Krasnystaw . .	24,1	Turka	4,8
Odolanów . . .	52,4	Białystok . . .	46,7	Hrubieszów . .	24,9	Skole	10,4
Ostrzeszów . .	54,6	Kolno	47,3	Zamość	29,0	Rudki	13,2
Warszawski . . .	**44,4**	Łomża	46.6	Tomaszów . .	27,3	**Lwowski**	**21,7**
Grudziądz . . .	40,6	Ostrołęka . . .	53,5	Biłgoraj	36,7	Sokal	19,6
Chełmno . . .	39,4	Ostrów	47,0	Opatów	31,5	Rawa Ruska .	22.1
Wąbrzeźno . .	48,3	Wysokie Mazow.	41,7	Sandomierz . .	30,1	Żółkiew	27,4
Toruń	45,1	Bielsk	40.2	Stopnica . . .	31,0	Gródek Jagiel. .	22,9
Inowrocław . .	44,5	**Brodnicki**	**56,1**	Jędrzejów . . .	34.5	Lwów	20,1
Strzelno . . .	36,9	Lubawa	54,5	Włoszczowa . .	34,4	Bóbrka	23,8
Ostrów	48,3	Brodnica . . .	57,6	Miechów . . .	24,8	Radziechów . .	31,4
Kępno	46,7	Działdowo . . .	56,2	Pińczów . . .	33.8	Kamionka Str. .	23,1
Słupca	44,2	**Kujawski**	**51,0**	Olkusz	33.3	Brody	18,4
Kalisz	40,2	Nieszawa . . .	50,3	Chrzanów . . .	34,1	Złoczów	16,1
Wieluń	49,4	Koło	50,7	Kraków	30,3	Zborów	27,1
Sieradz	44,7	Konin	51,9	Oświęcim . . .	28,6	Przemyślany .	23,3
Turek	45,5	**Wschodni**	**54,3**	Świętochłowice	29,8	Zbaraż	17,1
Łęczyca	43,3	Brasław	53,8	Królewska Huta	27,8	Tarnopol . . .	21,6
Łódź	51,6	Dzisna	52,1	Katowice . . .	33,0	Brzeżany . . .	19,2
Łask	41,2	Święciany . . .	52,4	Ruda[b]	35,5	Podhajce . . .	19,4
Radomsko . . .	43,7	Duniłowicze . .	55,4	Pszczyna . . .	30,8	Trembowla . .	17,0
Piotrków . . .	47,0	Wilejka	54,3	Rybnik	34,1	Skałat	16,8
Brzeziny . . .	46,7	Oszmiana . . .	60,2	Bielsko	25,5	Kopyczyńce . .	19,4
Włocławek . .	44,2	Wilno	53,5	Cieszyn	36,3	Czortków . . .	27,7
Gostynin . . .	47,2	Lida	56,7	Tarnobrzeg . .	35,0	Buczacz	20,9
Kutno	33,4	Grodno	55,4	Nisko	36,4	Zaleszczyki . .	23,2
Łowicz	43,5	Nowogródek . .	56,2	Kolbuszowa . .	39.8	Borszczów . .	23,1
Sochaczew . .	43,4	Słonim	56,0	Łańcut	31,0	Rohatyn . . .	18.2
Skierniewice .	46,9	Wołkowysk . .	51,6	Lubaczów . . .	30,8	Żydaczów . . .	24,8
Rawa	44,9	Kossów	55,0	Jaworów . . .	30,7	**Stryjski**	**22,5**
Grójec	37,5	Prużana	56.3	Jarosław . . .	31,4	Stryj	17,0
Błonie	44,9	Brześć n/Bugiem	51,7	Przeworsk . .	32,7	Dolina	40.0
Warszawa . .	35,4	Kobryń	55,7	Rzeszów . . .	34,4	Kałusz	15,5
Rypin	45,3	Drohiczyn . . .	46,2	Strzyżów . . .	30,5	Bohorodczany .	21,6
Lipno	44,0	Łuniniec . . .	56,1	Ropczyce . . .	26,6	Nadwórna . . .	17,9
Płock	44,0	Stolin	59,0	Pilzno	27,4	Kołomyja . . .	21,0
Sierpc	47,7	Pińsk	56,5	Mielec	31,3	**Stanisławowski** . .	**12,6**
Mława	47,9	Kamień Koszyr.	39,0	Dąbrowa . . .	26,0	Stanisławów .	10,4
Przasnysz . . .	47,2	Kowel	59,5	Tarnów	28,6	Tłumacz . . .	11,0
Ciechanów . .	37,8	Łuck	56,1	Brzesko	25,9	Horodenka . .	15,7
Płońsk	44,0	**Nieszawski**	**50,4**	Bochnia	30,4	Śniatyn	13,9
Pułtusk	40,8	Wołożyn . . .	49,9	**Przemyski**	**22,9**	Peczeniżyn . .	13,7
Maków	49,4	Stołpce	50,9	Biała	19,1	Kosów	10,8
Radzymin . . .	49,2	Nieśwież . . .	53,2	Wadowice . .	24,4		
		Baranowicze .	47,7	Myślenice . . .	20,0		
				Wieliczka . . .	22,9		

a Przy obliczeniu przeciętnej nie uwzględniono powiatu Królewska Huta.
b Na mapie „*Zasiewy żyta*“ powiaty Ruda i Rybnik przedstawiono łącznie.

a Moyenne calculée sans tenir compte de l'arr. de Królewska Huta.
b Sur la carte „*Ensemencement en seigle*“ les arrondissements Ruda et Rybnik sont donnés ensemble.

Obszar o największej uprawie żyta stanowią 3 powiaty zachodnie woj. poznańskiego (okrąg międzychodzki ze średnią 57,3): Międzychód—56,1, Nowy Tomyśl—57,8 i Wolsztyn —58,0.

Trzy powiaty wschodnie woj. pomorskiego, tworzą okrąg brodnicki ze średnią 56,1: Lubawa (54,5), Brodnica (57,6) i Działdowo (56,2).

Następnie wielki zwarty obszar uprawy żyta znajdujemy na wschodzie Rzeczypospolitej (okrąg wschodni). Są to województwa: wileńskie, nowogródzkie (bez wschodniej części), poleskie (bez pow. Sarny) i powiaty: Grodno, Wołkowysk, Kowel i Łuck. Przy przeciętnej 54,3, poza 2 powiatami, które wykazują znaczne odchylenia (Kamień Koszyrski —39,0 i Drohiczyn—46,2), odsetek żyta waha się w niewielkich granicach od 51,7 (Brześć n/Bugiem) do 60,2 (Oszmiana).

Następne 5 okręgów o wysokim odsetku żyta położone są w północno-zachodniej części kraju.

Dwa powiaty południowe woj. poznańskiego: Odolanów i Ostrzeszów mają średnią 53,5.

Przeważna część woj. poznańskiego (prócz skrawka południowego i zachodniego oraz powiatów Strzelno i Inowrocław) i powiaty woj. pomorskiego, leżące na lewym brzegu Wisły, aż do Kościerzyny i Starogardu włącznie, tworzą okrąg poznański ze średnią 52,5. Tylko w 4 powiatach odsetek spada poniżej 50% (Starogard, Wyrzysk, Gniezno i Jarocin), w pow. Chojnice przekracza nawet 60%.

Powiaty: Nieszawa, Konin i Koło (okrąg kujawski) tworzą wyspę na terenie okręgu warszawskiego ze średnią 51,0%.

Wschodnia część woj. nowogródzkiego ma w stosunku do innych powiatów ziem wschodnich dość niski odsetek żyta, wynoszący średnio 50,4 (okrąg nieświeski).

Pas powiatów od Czarnkowa do Rawicza (przeciętna 47,1) wciska się między 2 obszary o wyższym odsetku żyta (okrąg międzychodzki i poznański).

Trzy powiaty północne Pomorza wykazują przeciętną 45,4 (okrąg pomorski).

Obszar województw centralnych (prócz południowej części województwa kieleckiego i lubelskiego i powiatów: Grodno i Wołkowysk) wraz z powiatami: Ostrów, Kępno i pasem powiatów Strzelno-Grudziądz tworzą obszerny okrąg warszawski. Przy przeciętnej, wynoszącej 44,4, odsetek spada poza powiatem Kutno (tylko 33,4) poniżej 40% w powiatach: Ciechanów 37,8, Pułtusk 40,8, Warszawa 35,4 i Grójec 37,5 oraz w powiatach Chełmno, Strzelno i Radzyń. Trzy powiaty wykazują nad 50%: Łódź, Ostrołęka i Lubartów.

Okrąg wołyński (średnia 42, 9) obejmuje woj. wołyńskie (prócz Kowla i Łucka) i pow. Sarny.

Pozostałe okręgi wykazują średnie niższe od średniej obliczonej dla wszystkich powiatów (38,2).

Powiaty Gostyń, Koźmin, Krotoszyn i Pleszew tworzą okrąg krotoszyński o niskim odsetku żyta (37,8).

Podobny odsetek znajdujemy w okręgu częstochowskim (37,2), na który składają się powiaty: Częstochowa, Będzin, Lubliniec i Tarnowskie Góry.

Okrąg tczewski w składzie powiatów Tczew i Gniew wyróżnia się niskim odsetkiem (33,4) w stosunku do powiatów sąsiedniego okręgu pomorskiego.

Okrąg przejściowy między obszarami o względnie wysokim odsetku żyta, a okręgami, w których odsetek ten spada poniżej 30 tworzą: południowe części woj. kieleckiego i lubelskiego, woj. śląskie (bez 2 północnych powiatów), północna część woj. krakowskiego i część woj. lwowskiego (okrąg krakowsko-lubelski ze średnią 31,1).

Następny okrąg przemyski (22,9) obejmuje pozostałą część woj. krakowskiego (prócz południowo-zachodniego kąta) i południowo-zachodnią część woj. lwowskiego.

Przeciętną zbliżoną do przeciętnej powyższego okręgu znajdujemy w okręgu stryjskim (środkowa część woj. stanisławowskiego) —22,5 oraz w okręgu lwowskim—21,7 na który składają się: woj. tarnopolskie, wschodni skrawek woj. lwowskiego i powiaty Żydaczów i Rohatyn.

Okrąg stanisławowski (wschodnia część woj. stanisławowskiego) wykazuje już tylko 12,4; okrąg żywiecki (w składzie powiatów: Żywiec, Maków i Nowy Targ)—11,7.

Najmniejszy odsetek żyta wykazuje okrąg drohobycki o przeciętnej 10,7. Obejmuje on powiaty: Rudki (13,2), Drohobycz (14,7), Lisko (10,8), Turka (4,8), i Skole (10,4). Okrąg ten i dla pszenicy ma odsetek niższy od przeciętnego odsetka w Polsce.

Zasiewy owsa

Przy pomocy cechy—powierzchnia zasiana owsem—zgrupowaliśmy powiaty Rzeczypospolitej w 11 okręgów:

Powierzchnia owsa w stosunku do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami

Superficie de l'avoine par rapport à la superficie ensemencée en quatre blés principaux et pommes de terre

1924/1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Ogółem—Total	**21,6**[a]	Sierpc	14,6	Chrzanów	25,0	Krasnystaw	26,6
Pomorski	**19,6**	Płock	20,9	Kraków	28,3	Biłgoraj	23,0
Puck	23,9	Płońsk	21,9	Oświęcim	30,7	Zamość	24,3
Wejherowo	17,9	Sochaczew	20,6	Biała	43,0	Tomaszów	26,9
Kartuzy	24,7	Łowicz	23,4	Wadowice	32,5	Hrubieszów	24,8
Kościerzyna	16,1	Skierniewice	21,3	Żywiec	35,1	Chełm	17,4
Tczew	19,1	Błonie	16,5	Maków	42,6	Włodawa	21,4
Gniew	15,8	Warszawa	21,7	Nowy Targ	58,6	Radzyń	27,0
		Pułtusk	19,2	Nowy Sącz	22,1	Biała	17,4
Poznański	**10,5**	Ciechanów	22,6	Grybów	30,7	Siedlce	20,0
Chojnice	12,8	Mława	16,1	Limanowa	33,8	Konstantynów	23,4
Tuchola	11,5	Przasnysz	17,8	Myślenice	42,6	Luboml	24,2
Sępolno	17,6	Maków	19,1			Kowel	17,4
Świecie	9,2	Ostrołęka	12,7			Włodzimierz	25,7
Starogard	12,2	Radzymin	19,2	**Gorlice**	**10,5**	Horochów	23,9
Grudziądz	16,5	Kolno	19,0			Łuck	14,8
Chełmno	11,6					Kostopol	20,3
Toruń	9,4	**Łódzki**	**18,8**	**Lwowsko-wileński**	**22,9**	Równe	22,0
Wąbrzeźno	10,7	Gostyń	16,3	Brasław	21,2	Dubno	24,8
Lubawa	10,9	Rawicz	16,4	Dzisna	21,6	Krzemieniec	25,2
Brodnica	6,6	Koźmin	23,4	Duniłowicze	15,4	Zdołbunów	26,2
Działdowo	10,1	Krotoszyn	21,1	Święciany	20,6	Grójec	27,8
Wyrzysk	10,9	Pleszew	19,5	Wilno	22,8	Kozienice	22,9
Bydgoszcz	11,4	Ostrów	15,4	Oszmiana	18,0	Radom	22,2
Szubin	9,7	Odolanów	18,3	Wilejka	20,2	Rawa	24,2
Chodzież	9,4	Ostrzeszów	15,1	Lida	23,6	Iłża	22,0
Wągrowiec	8,7	Kępno	23,0	Słonim	21,5	Opatów	25,1
Oborniki	12,0	Kalisz	21,6	Wołożyn	25,3	Sandomierz	22,8
Czarnków	8,9	Turek	19,6	Nowogródek	19,6	Stopnica	21,4
Międzychód	9,9	Sieradz	18,2	Stołpce	26,6	Bochnia	24,7
Szamotuły	11,0	Wieluń	21,9	Nieśwież	23,2	Wieliczka	21,9
Nowy Tomyśl	9,1	Łask	19,7	Baranowicze	22,9	Brzesko	20,7
Poznań	9,3	Gostynin	17,4	Suwałki	22,2	Dąbrowa	21,6
Grodzisk	7,4	Kutno	18,6	Augustów	25,4	Tarnów	29,1
Wolsztyn	9,6	Łęczyca	18,9	Szczuczyn	22,6	Pilzno	26,8
Śmigiel	12,1	Łódź	17,1	Białystok	25,5	Jasło	28,6
Leszno	14,0	Brzeziny	19,8	Łomża	21,0	Mielec	20,4
Kościan	10,2	Piotrków	16,8	Wysokie Maz.	26,5	Ropczyce	22,1
Śrem	12,0	Radomsko	15,9	Ostrów	26,2	Tarnobrzeg	17,0
Środa	9,7	Opoczno	19,5	Bielsk	25,2	Nisko	22,8
Września	9,5	Końskie	20,3	Sokółka	24,0	Kolbuszowa	24,4
Witkowo	9,7	Kielce	17,5	Wołkowysk	23,7	Łańcut	23,3
Gniezno	10,6	Włoszczowa	16,1	Grodno	21,0	Rzeszów	23,3
Mogilno	9,7	Jędrzejów	17,4	Kossów	21,2	Strzyżów	21,6
Żnin	11,0	Pińczów	17,7	Prużana	22,0	Brzozów	24,9
Inowrocław	6,9	Miechów	21,2	Brześć n/Bugiem	22,1	Krosno	24,9
Strzelno	8,3	Olkusz	22,8	Kobryń	21,2	Przeworsk	15,9
Nieszawa	9,0	Będzin	17,8	Kamień Koszyr.	22,0	Jarosław	22,2
		Częstochowa	19,8	Drohiczyn	28,5	Przemyśl	23,7
Włocławski	**14,5**			Stolin	20,7	Lubaczów	23,2
Włocławek	14,5	**Krakowski**	**32,2**[a]	Pińsk	17,3	Jaworów	29,8
Koło	14,5	Lubliniec	26,9	Sarny	22,0	Mościska	28,9
Słupca	16,0	Tarnowskie G.	25,6	Łuniniec	17 2	Sambor	24,3
Konin	13,7	Świętochłowice	26,8	Sokołów	19,8	Rawa Ruska	24,2
Jarocin	14,0	Ruda	26,2	Węgrów	21,2	Sokal	18,8
		Królewska Huta	21,0	Mińsk Mazow.	24,5	Żółkiew	21,0
Warszawski	**19,0**	Katowice	28,0	Garwolin	21,3	Gródek Jagiel.	21,3
Rypin	18,2	Pszczyna	33,9	Łuków	24,4	Lwów	29,7
Lipno	17,4	Rybnik	24,6	Lubartów	20,1	Bóbrka	23,1
		Bielsko	38,6	Puławy	19,9	Rohatyn	20,5
		Cieszyn	19,6	Lublin	23,3	Żydaczów	27,8
				Janów	27,5	Stanisławów	21,6

a Przeciętna obliczona bez uwzględnienia pow. Królewska Huta.

a Moyenne calculée sans tenir compte de l'arr. de Królewska Huta.

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Kałusz	25,8	Skałat	21,1	Skole	52,0	Czortków . . .	13,2
Dolina	19,6	Trembowla . .	23,2	Stryj	41,1	Zaleszczyki . .	14,9
Radziechów . .	14,5	Podhajce . . .	25,6	Drohobycz . .	37,1	Horodenka . .	16,2
Kamionka Str. .	21,9	Buczacz	23,1	Rudki	30,0	Borszczów . .	17,8
Brody	23,7						
Złoczów	26,4	**Drohobycki** · · · ·	45,3	**Nadwórniański** · ·	33,5		
Przemyślany .	25,2	Sanok	37,9	Tłumacz . . .	33,4	**Pokucki** · · · · ·	23,9
Zborów	24,3	Dobromil . . .	32,0	Bohorodczany .	32,1		
Brzeżany . . .	22,0	Lisko	64,6	Nadwórna . . .	34,9	Kołomyja . . .	28,3
Tarnopol . . .	27,6	Stary Sambor .	34,7			Śniatyn	23,0
Zbaraż	25,3	Turka	78,0	**Czortkowski** · · ·	15,5	Peczeniżyn . .	24,4
				Kopyczyńce . .	15,3	Kosów	19,9

Pierwsze miejsce zajmuje okrąg drohobycki, gdzie przeciętnie zasiane jest owsem 45,3% powierzchni[1]. Wskład tego okręgu wchodzi południowo-wschodnia część woj. lwowskiego oraz powiaty: Stryj, Turka i Skole. W 2 powiatach ostatnich i w pow. Lisko procent ten przekracza 50.

Powiaty Bohorodczany, Tłumacz i Nadwórna stanowią 2-gi okrąg z 33,5% zasiewów owsa (okrąg nadwórniański).

Okrąg krakowski obejmuje: woj. śląskie i zachodnią połowę woj. krakowskiego. Przeciętna dla tego okręgu wynosi 32,2. Największe odchylenie wykazuje pow. Cieszyn (19,6).

Prawie połowa powiatów Rzeczypospolitej Polskiej tworzy jeden okrąg lwowsko-wileński, w skład którego wchodzą: woj. wschodnie, białostockie (bez 2-ch powiatów), lubelskie, wschodnia część woj. kieleckiego, skrawek woj. warszawskiego i przeważna część województw południowych. Przy przeciętnej 22,9% odsetek waha się od 14,5 w Radziechowie do 29,8 w Jaworowie.

Cztery powiaty wschodnie woj. stanisławowskiego składają się na okrąg pokucki, ze średnią 23,9.

Pozostałe okręgi wykazują przeciętne niższe od ogólnej przeciętnej (21,6).

W północnej części Pomorza (6 powiatów) odsetek owsa wynosi 19,6 (okrąg pomorski).

Podobny odsetek wykazuje okrąg warszawski (19,0), obejmujący prawie całe woj. warszawskie, oraz powiaty: Kolno i Ostrołęka, oraz okrąg łódzki (18,8), w skład którego wchodzi: południowa część woj. poznańskiego, woj. łódzkie, prócz 3 powiatów północnych, zachodnia część woj. kieleckiego i pow. Gostynin i Kutno.

Południowo—wschodni kąt województwa tarnopolskiego tworzy wraz z pow. Horodenka okrąg czortkowski z przeciętną 15,5.

Jeszcze mniej uprawia się owsa w pasie powiatów Jarocin-Włocławek (okrąg włocławski)—14,5%.

Najmniej zasiewów owsa (obok powiatów Gorlice — 10,5) znajdujemy w okręgu poznańskim, składającym się z pozostałych części woj. poznańskiego i pomorskiego, oraz powiatu Nieszawa. Procent owsa wynosi tu tylko 10,5.

Zasiewy jęczmienia

Przy pomocy cechy — uprawa jęczmienia, (t. zn. powierzchnia zasiana jęczmieniem w stosunku do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami) zgrupowaliśmy powiaty Rzeczypospolitej w 18 poniższych okręgach:

1 Ob. odnośnik przy omawianiu przewozów zboża chlebowego (okrąg podkarpacki).

Powierzchnia jęczmienia w stosunku do powierzchni zasianej 5-oma ważniejszemi ziemiopłodami

Superficie de l'orge par rapport à la superficie ensemencée en quatre blées principaux et pommes de terre

1924/1925

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Ogółem — Total	9,8[a]	Grodzisk	7,6	**Miechowski**	15,8	**Święciański**	12,7
Pomorski	3,4	Śmigiel	7,9	Kozienice	11,0	Święciany	10,1
Puck	5,8	Leszno	6,6	Puławy	6,5	Duniłowicze	12,4
Wejherowo	2,8	Gostyń	9,9	Iłża	12,5	Dzisna	14,3
Kartuzy	2,5	Rawicz	8,7	Opatów	17,7	Brasław	13,8
Kościerzyna	2,5	Jarocin	8,3	Tarnobrzeg	19,0		
Chojnice	3,3	Koźmin	9,5	Sandomierz	17,8	**Wołyński**	9,9
		Krotoszyn	8,0	Stopnica	18,5		
Tczewski	13,2	Pleszew	6,5	Pińczów	15,1	Horochów	9,6
		Ostrów	5,5	Jędrzejów	13,8	Dubno	11,2
Tczew	12,5	Odolanów	4,2	Włoszczowa	12,1	Krzemieniec	7,7
Gniew	14,1	Ostrzeszów	3,7	Miechów	18,8	Zdołbunów	11,7
		Kępno	4,5	Olkusz	17,3	Równe	2,8
Bydgoski	7,4	Słupca	8,4			Łuck	7,3
		Konin	5,9			Kostopol	10,3
Starogard	7,10	Kalisz	8,3	**Wschodni**	7,3	Sarny	12,4
Tuchola	8,3	Turek	5,4			Stolin	9,4
Sępolno	8,0	Sieradz	5,1	Mińsk Mazow.	6,6		
Wyrzysk	11,5	Wieluń	5,7	Garwolin	9,7	**Śląski**	3,1[a]
Chodzież	6,9	Częstochowa	8,9	Łuków	7,6		
Czarnków	5,3	Będzin	8,7	Lubartów	7,4	Lubliniec	3,9
Oborniki	8,3	Radomsko	7,7	Chełm	9,2	Tarnowskie G.	2,7
Szubin	9,4	Piotrków	9,8	Włodawa	6,9	Świętochłowice	2,9
Bydgoszcz	9,1	Łask	8,5	Radzyń	4,8	Królewska Huta	—
Świecie	7,8	Łódź	4,8	Biała	6,9	Ruda	3,1
		Brzeziny	5,5	Konstantynów	8,8	Katowice	1,3
Poznański	11,0	Łęczyca	6,2	Siedlce	5,6	Pszczyna	3,6
		Koło	6,3	Sokołów	6,7	Rybnik	4,4
Szamotuły	11,1	Rypin	9,1	Węgrów	6,9		
Poznań	10,7	Sierpc	6,4	Kolno	5,8	**Krakowski**	9,6
Śrem	11,1	Płock	8,2	Łomża	5,7		
Kościan	12,7	Gostynin	5,3	Wysokie Maz.	6,4	Oświęcim	14,9
Środa	12,5	Sochaczew	6,0	Bielsk	11,3	Bielsko	7,0
Gniezno	9,8	Łowicz	6,9	Wołkowysk	8,3	Biała	7,5
Wągrowiec	10,2	Skierniewice	6,7	Grodno	5,6	Cieszyn	8,8
Żnin	11,3	Rawa	5,8	Sokółka	8,9	Wadowice	9,4
Mogilno	10,5	Opoczno	7,1	Białystok	7,0	Myślenice	9,1
Witkowo	10,5	Końskie	9,2	Szczuczyn	6,3	Chrzanów	9,0
Września	10,8	Kielce	8,5	Augustów	6,9	Kraków	9,5
		Radom	9,3	Suwałki	5,5		
Inowrocławski	20,3	Grójec	5,1	Lida	8,0	**Lwowski**	12,0
		Błonie	8,9	Słonim	6,7		
Inowrocław	17,6	Warszawa	10,2	Baranowicze	11,4	Bochnia	11,6
Strzelno	22,9	Radzymin	4,0	Nieśwież	7,5	Wieliczka	24,6
		Pułtusk	6,4	Nowogródek	8,3	Maków	10,6
Toruński	12,4	Płońsk	7,0	Stołpce	6,9	Żywiec	14,5
		Ciechanów	10,0	Wołożyn	11,2	Nowy Targ	12,0
Chełmno	14,8	Przasnysz	5,3	Wilejka	8,4	Limanowa	13,0
Toruń	14,3	Mława	7,2	Oszmiana	7,6	Nowy Sącz	20,4
Nieszawa	10,1	Działdowo	5,7	Wilno Troki	8,6	Grybów	9,9
Włocławek	10,5	Brodnica	8,7	Brześć n/Bugiem	5,4	Gorlice	12,8
Kutno	15,4	Lubawa	9,7	Kowel	4,7	Jasło	16,9
Lipno	11,0			Kamień Koszyr.	11,3	Pilzno	15,8
Wąbrzeźno	10,8			Pińsk	6,8	Tarnów	7,4
Grudziądz	12,1			Łuniniec	7,7	Brzesko	14,1
		Ostrołęcki	4,2	Drohiczyn	4,8	Dąbrowa	12,4
Warszawski	7,0			Kobryń	4,4	Mielec	12,5
		Maków	3,7	Prużana	5,4	Ropczyce	13,4
Międzychód	4,5	Ostrów	4,5	Kossów	6,9	Kolbuszowa	10,2
Nowy Tomyśl	4,0	Ostrołęka	4,3			Rzeszów	13,5
Wolsztyn	6,0						

a Przeciętną obliczono bez uwzględnienia pow. Królewska Huta.

a Moyenne calculée sans tenir compte de l'arr. de Królewska Huta.

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Strzyżów . . .	11,8	Lwów	13,6	**Przemyski**	6,4	Zbaraż	16,3
Krosno	16,4	Bóbrka	13,2	Przemyśl . . .	7,5	Skałat	21,3
Sanok	10,2	Rohatyn . . .	15,0	Dobromil . . .	6,1	Trembowla . .	24,0
Brzozów . . .	15,1	Przemyślany .	14,9	Lisko	3,7	Kopyczyńce . .	21,6
Jarosław . . .	13,8	Kamionka Str.	15,8	Stary Sambor	6,0	Buczacz	17,2
Przeworsk . .	17,6	Brody	13,5	Turka	3,9	Czortków . . .	15,8
Łańcut	11,4	Radziechów . .	13,0	Skole	8,2	Zaleszczyki . .	21,8
Nisko	13,9	Janów	12,1	Dolina	5,5	Horodenka . .	16,5
Lubaczów . . .	10,9	Biłgoraj	11,8	Stryj	7,6	Borszczów . .	24,3
Jaworów . . .	12,5	Tomaszów . .	15,1	Żydaczów . . .	9,1	Śniatyn	19,4
Mościska . . .	12,9	Lublin	12,4	**Podolski**	19,3	**Pokucki**	10,9
Sambor	19,7	Krasnystaw . .	11,7	Kałusz	20,1	Bohorodczany .	10,4
Drohobycz . .	11,2	Zamość	11,3	Stanisławów .	17,7	Nadwórna . . .	5,8
Rudki	21,9	Hrubieszów . .	11,4	Podhajce . . .	19,0	Kosów	11,3
Gródek Jagiel.	18,2	Włodzimierz .	11,0	Brzeżany . . .	17,5	Peczeniżyn . .	9,9
Rawa Ruska .	16,6	Luboml	10,2	Złoczów	18,6	Kołomyja . . .	14,4
Sokal	12,9			Zborów	17,0	Tłumacz . . .	13,4
Żółkiew	12,2			Tarnopol . . .	19,6		

Na 1-sze miejsce wysuwa się okrąg inowrocławski, w składzie powiatów Inowrocław i Strzelno. Przeciętnie zasiane jest tutaj jęczmieniem 20,3% powierzchni.

Obszernym okręgiem o wysokim odsetku jęczmienia (19,3%) jest okrąg podolski, obejmujący woj. tarnopolskie (prócz 4 powiatów północno-zachodnich) oraz powiaty: Horodenka, Śniatyn, Kałusz i Stanisławów.

Trzecie miejsce zajmuje okrąg miechowski, składający się z południowej i wschodniej części woj. kieleckiego oraz pow. Puławy i Tarnobrzeg. Przeciętna tego okręgu wynosi 15,8.

Powiat Tczew wyróżnia się wśród powiatów sąsiednich i tworzy wraz z powiatem Gniew okrąg o przeciętnej 13,2.

Okrąg toruński obejmuje 4 powiaty woj. pomorskiego, leżące na wschodnim brzegu Wisły, oraz powiaty kujawskie woj. warszawskiego z Lipnem i Kutnem. W okręgu tym przeciętnie zasiane było jęczmieniem 12,4% powierzchni.

Zbliżony odsetek znajdujemy w okręgu święciańskim—12,7 (część woj. wileńskiego).

Okręgiem, którego powiaty wykazują znaczne odchylenia od przeciętnej, jest okrąg lwowski, w skład którego wchodzi: przeważna część woj. lwowskiego i krakowskiego, południowa woj. lubelskiego, skrawek woj. wołyńskiego i tarnopolskiego i pow. Rohatyn. Na tym obszarze, powierzchnia zasiana jęczmieniem wynosiła przeciętnie 12,0%. W zachodniej części okręgu spotykamy powiaty, wykazujące rozmaity odsetek jęczmienia (Nowy Sącz — 20,4, Grybów — 9,9).

W centralnych powiatach woj. poznańskiego (okrąg poznański) uprawa jęczmienia zajmuje średnio 11,0% powierzchni (Gniezno—9,8, Kościan—12,7).

Dwa następne okręgi leżą w południowo-wschodniej części Polski: pokucki (wschodnia część woj. stanisławowskiego) ze średnią 10,9 i okrąg wołyński (Wołyń bez części zachodniej, powiaty Sarny i Stolin) z przeciętną 9,9, która zbliża się do przeciętnej dla wszystkich powiatów Rzeczypospolitej (9,8).

W północno-zachodniej części woj. krakowskiego (i na Śląsku Cieszyńskim) przeciętna wynosi 9,6 (okrąg krakowski).

Powiaty woj. poznańskiego i pomorskiego, położone na północ od okręgu poznańskiego, aż po Starogard, tworzą okrąg bydgoski, w którym zasiewy jęczmienia obejmują 7,4% powierzchni.

Pozostała część województw wschodnich, wraz z przeważną częścią województwa białostockiego i lubelskiego i powiatem Mińsk Mazowiecki stanowi okrąg wschodni z przeciętną 7,3.

Podobnie niski odsetek jęczmienia (7,0) znajdujemy w okręgu warszawskim, obejmującym: woj. łódzkie, prawie całe woj. warszawskie i część woj. poznańskiego i kieleckiego. W tym obszernym okręgu odsetek jęczmienia waha się od 3,7 (w pow. Ostrzeszów) do 10,2 (w pow. Warszawa).

W okręgu przemyskim (powiaty: Przemyśl, Dobromil, Lisko, Stary Sambor i zachodnia część woj. stanisławowskiego) odsetek jęczmienia wynosi 6,4.

Poniżej 5 odsetek ten spada w okręgu ostrołęckim (Ostrołęka, Maków i Ostrów)—4,2% i w okręgu pomorskim (5 powiatów północnych)—3,4. Najmniejszy odsetek jęczmienia znajdujemy w okręgu śląskim (3,1), pokrywającym się z województwem śląskiem.

Uprawa ziemniaków

Pod względem powierzchni uprawionej ziemniakami podzieliliśmy obszar Rzeczypospolitej na 19 okręgów.

Powierzchnia ziemniaków w stosunku do powierzchni zasianej 5-oma ważniejszemi ziemiopłodami

Superficie des pommes de terre par rapport à la superficie ensemencée en quatre blés principaux et pommes de terre

1924/1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Ogółem—Total	**20,9**[a]	Rypin	20,2	Ostrołęka	23,3	Rybnik	31,3
Pomorski	**26,1**	Lipno	17,2	Łomża	19,3	Pszczyna	29,3
Puck	23,4	Nieszawa	17,6	Ostrów	16,4	Katowice	34,4
Wejherowo	31,0	Włocławek	18,1	Wysokie Maz.	19,4	Chrzanów	27,5
Kartuzy	24,7	Kutno	14,9	Bielsk	20,5		
Kościerzyna	25,6	Gostynin	18,4	Sokołów	20,5	**Cieszyński**	**23,4**
Starogard	26,8	Łowicz	18,6	Konstantynów	22,2	Oświęcim	18,2
Tuchola	24,7	Skierniewice	20,1	Biała	24,2	Biała	24,8
Świecie	26,2	Rawa	21,2	Radzyń	21,3	Bielsko	21,6
		Grójec	21,2	Włodawa	20,0	Cieszyn	17,2
Tczewski	**20,3**	Błonie	20,1			Żywiec	36,1
Tczew	18,2	Sochaczew	19,7	**Wileński**	**14,0**	Wadowice	23,3
Gniew	22,3	Płock	17,6	Brasław	10,0		
		Słupca	24,3	Dzisna	10,0	**Krakowski**	**19,7**
Gniezno	**34,1**	Konin	24,3	Duniłowicze	15,3	Radom	21,7
		Kalisz	21,1	Święciany	15,8	Kozienice	16,4
Poznański	**28,5**	Turek	19,8	Wilno	13,4	Iłża	20,6
Czarnków	37,6	Sieradz	24,4	Oszmiana	13,4	Kielce	21,8
Międzychód	27,2	Wieluń	21,1	Wilejka	14,8	Jędrzejów	21,2
Szamotuły	25,0	Łask	24,2	Stołpce	13,6	Miechów	16,2
Nowy Tomyśl	25,7	Piotrków	21,1	Wołożyn	12,9	Pińczów	19,6
Wolsztyn	23,9	Łódź	20,9	Lida	11,1	Stopnica	19,6
Śmigiel	24,4	Brzeziny	22,7	Grodno	15,3	Sandomierz	16,5
Gostyń	29,5	Łęczyca	19,8	Wołkowysk	15,0	Opatów	16,6
Kościan	25,0	Koło	20,5	Prużana	14,8	Kraków	19,4
Poznań	26,2			Brześć n/Bugiem	17,8	Myślenice	18,0
Grodzisk	40,0	**Częstochowski**	**24,8**	Kobryń	17,1	Maków	21,0
		Opoczno	23,6	Kossów	15,5	Nowy Targ	22,0
Toruńsko-łódzki	**21,9**	Końskie	26,0	Słonim	13,6	Limanowa	20,2
Chojnice	21,1	Radomsko	25,6	Baranowicze	14,8	Wieliczka	9,7
Sępolno	17,5	Częstochowa	27,1	Nieśwież	14,0	Bochnia	19,0
Wyrzysk	23,8	Włoszczowa	23,6	Nowogródek	12,5	Brzesko	21,3
Chodzież	24,1	Olkusz	22,8			Nowy Sącz	23,0
Wągrowiec	21,5			**Piński**	**17,3**	Grybów	18,6
Oborniki	22,6	**Mławski**	**24,7**	Drohiczyn	17,7	Gorlice	32,8
Środa	20,1	Lubawa	22,5	Pińsk	18,4	Tarnów	18,1
Witkowo	22,2	Brodnica	23,7	Kamień Koszyr.	21,1	Dąbrowa	18,2
Września	22,3	Działdowo	27,1	Sarny	19,3	Ropczyce	23,9
Śrem	20,0	Mława	25,4	Stolin	9,3	Mielec	21,5
Jarocin	21,7	Sierpc	24,6	Łuniniec	18,1	Tarnobrzeg	18,0
Koźmin	17,4					Janów	20,2
Leszno	21,7	**Warszawski**	**25,1**	**Wołyński**	**10,0**	Lublin	17,8
Rawicz	19,4	Radzymin	26,1	Luboml	12,7	Puławy	19,6
Krotoszyn	19,6	Warszawa	28,8	Kowel	10,8	Garwolin	19,5
Odolanów	20,7	Mińsk Mazow.	23,0	Włodzimierz	11,6	Łuków	18,5
Ostrzeszów	24,3	Siedlce	23,4	Horochów	11,2		
Kępno	22,1	Węgrów	24,4	Dubno	8,8	**Krośnieński**	**24,2**
Ostrów	24,8			Krzemieniec	6,0	Krosno	22,5
Pleszew	21,4	**Białostocki**	**26,6**	Ostróg	6,4	Sanok	22,8
Mogilno	19,5	Przasnysz	17,7	Równe	10,7	Brzozów	27,3
Strzelno	18,8	Ciechanów	18,5	Kostopol	11,1		
Inowrocław	18,2	Płońsk	20,7	Łuck	10,6	**Przemyski**	**15,2**
Żnin	19,6	Pułtusk	22,3			Lubartów	15,8
Szubin	22,9	Maków	23,3	**Śląski**	**31,4**[a]	Chełm	16,7
Bydgoszcz	21,8	Suwałki	23,2	Lubliniec	30,1	Krasnystaw	13,9
Chełmno	20,3	Augustów	19,0	Tarnowskie G.	31,9	Zamość	15,6
Toruń	21,9	Szczuczyn	21,1	Będzin	31,1	Biłgoraj	16,0
Wąbrzeźno	22,1	Białystok	19,0	Świętochłowice	35,2	Tomaszów	10,8
Grudziądz	18,4	Sokółka	19,2	Królewska Huta	51,2	Hrubieszów	14,8
		Kolno	22,2	Ruda	31,6	Nisko	15,5

a Przeciętną obliczono bez uwzględnienia pow. Królewska Huta
a Moyenne calculée sans tenir compte de l'arr. de Królewska Huta

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	%
Kolbuszowa . .	17,3	Lubaczów . . .	19,2	Brody	17,1	**Stanisławowski . .**	**30,0**
Łańcut	14,1	Rawa Ruska .	16,1	Złoczów	21,9	Drohobycz . .	26,5
Rzeszów . . .	15,5	Sokal	17,6	Przemyślany .	14,7	Skole	26,6
Pilzno	15,1	Kamionka Str. .	13,8	Brzeżany . . .	19,9	Stryj	24,1
Jasło	15,3	**Lwowski . . . . .**	**20,1**	Podhajce . . .	22,2	Dolina	27,4
Strzyżów . . .	14,5	Żółkiew	19,9	Buczacz	15,0	Kałusz	26,8
Przeworsk . .	16,0	Mościska . . .	19,3	Zaleszczyki . .	20,7	Stanisławów .	32,0
Jarosław . . .	16,0	Gródek Jagiel.	22,1	Borszczów . .	13,4	Bohorodczany .	29,0
Przemyśl . . .	16,9	Lwów	19,9	Czortków . . .	18,8	Tłumacz . . .	27,9
Dobromil . . .	13,8	Rudki	21,7	Kopyczyńce . .	24,5	Nadwórna . . .	36,7
Lisko	14,6	Bóbrka	23,5	Trembowla . .	21,5	Peczeniżyn . .	49,9
Turka	9,0	Żydaczów . . .	20,7	Skałat	21,6	Śniatyń	23,7
Stary Sambor .	14,3	Rohatyn . . .	24,2	Tarnopol . . .	18,8	Kołomyja . . .	20,1
Sambor	14,3	Radziechów . .	19,2	Zbaraż	23,2	Horodenka . .	25,0
Jaworów . . .	16,9			Zborów	18,2	Kosów	46,6

Nie licząc powiatu Gniezno, stanowiącego osobny okrąg ze względu na wysoki odsetek powierzchni uprawionej ziemniakami (34,1), największy odsetek znajdujemy w okręgu śląskim,obejmującym: woj. śląskie,pow. Będzin i Chrzanów. Przy przeciętnej 31,4%, powiat Świętochłowice wykazuje 35,2, najmniej Chrzanów — 27,5.

Drugie miejsce zajmuje okrąg stanisławowski, którego granice pokrywają się niemal z granicami województwa. Przeciętnie powierzchnia ziemniaków wynosi 30,0%, (Kosów—46,6 i Peczeniżyn—49,9).

Wysoki odsetek ziemniaków w dwóch powyższych okręgach tłumaczy się wielkim zapotrzebowaniem kartofli do celów bezpośredniej konsumcji. W Wielkopolsce natomiast decydującą rolę odgrywa zapotrzebowanie ziemniaków dla celów przemysłowych (gorzelnictwo, suszarnictwo i t. d.).

Zachodnia część woj. poznańskiego tworzy okrąg o przeciętnej 28,5 (okrąg poznański). W pow. Czarnków ziemniaki zajmują 37,6 powierzchni, w pow. Grodzisk nawet 40,0.

Województwo białostockie, bez Grodna i Wołkowyska, stanowi okrąg białostocki, w którym przeciętnie powierzchnia ziemniaków wynosi 26,6%.

Pas powiatów Puck-Świecie stanowi okrąg pomorski z przeciętną 26,1 (w Wejherowie 31,0).

Powiaty deficytowe pod względem zboża chlebowego, położone na wschód od Warszawy: Radzymin, Węgrów, Mińsk Mazowiecki, Siedlce i powiat Warszawa tworzą okrąg warszawski ze średnią 25,1 (pow. Warszawa 28,8).

Okrąg częstochowski, obejmujący: pow. Częstochowa, Olkusz, Radomsko, Włoszczowa, Końskie i Opoczno, wykazuje przeciętną 24,8.

Podobną przeciętną znajdujemy w okręgu mławskim (24,7), w skład którego wchodzą 3 powiaty woj. pomorskiego oraz pow. Mława i Sierpc.

W okręgu krośnieńskim (powiaty: Krosno, Sanok i Brzozów) zajęte jest uprawą ziemniaków przeciętnie 24,2% powierzchni.

Jak okrąg częstochowski stanowi przedłużenie okręgu śląskiego w kierunku północnym, tak okrąg cieszyński jest przedłużeniem tego okręgu w kierunku południowym. Poszczególne powiaty okręgu wykazują znaczne odchylenia od przeciętnej (23,4): Cieszyn—17,2, gdy Żywiec — 36,1.

W okręgu toruńsko-łódzkim przeciętnie zasadzone jest ziemniakami 21,9% powierzchni. Okrąg ten obejmuje: pozostałe części woj. pomorskiego (prócz pow. Tczew i Gniew, stanowiących osobny okrąg ze średnią 20,3), poznańskiego, łódzkiego, powiaty woj. warszawskiego, położone na lewym brzegu Wisły, oraz Rypin, Lipno i Płock. Powiaty Chodzież, Szubin i Wyrzysk stanowią zwartą grupę powiatów, wyróżniającą się w woj. poznańskiem. Najmniej ziemniaków znajdujemy w pow. Kutno (14,9).

Woj. tarnopolskie (bez Kamionki Strumiłowa), 5 powiatów woj. lwowskiego oraz pow. Żydaczów i Rohatyn składają się na okrąg lwowski z przeciętną 20,1, niższą od ogólnej przecietnej (20,9).

W okręgu krakowskim, na który składa się: zachodnia część woj. lubelskiego, wschodnia i środkowa woj. kieleckiego oraz przeważna część krakowskiego, odsetek ziemniaków wynosi 19,7. Poza Wieliczką (9,7) i Gorlicami (32,8) największe odchylenia od przeciętnej znajdujemy w powiatach: Miechów—16,2 i Ropczyce—23,9.

Wschodnia część Polesia (okrąg piński) wykazuje 17,3% ziemniaków (Stolin tylko 9,3).

Pozostałe części woj. lubelskiego i lwowskiego oraz powiaty: Pilzno, Jasło, Turka i Kamionka Strumiłowa tworzą okrąg przemyski, w którym powierzchnia uprawiona ziemniakami wynosi 15,2 %.

Przedostatnie miejsce zajmuje okrąg wileński, obejmujący ziemie wschodnie z wyjątkiem Wołynia i wschodniej części Polesia. Przeciętnie uprawia się w tym okręgu 14,0 (17,0—w Brześciu, 10,0—w Brasławiu).

Najmniej uprawia się ziemniaków w woj. wołyńskiem (10,0). Powiaty: Dubno, Krzemieniec i Ostróg wykazują poniżej 10,0%.

Zużycie nawozów sztucznych

Wobec decydującego wpływu stosowania nawozów sztucznych na wysokość zbiorów, przed zbadaniem wydajności poszczególnych ziemiopłodów omówimy kwestję konsumcji nawozów sztucznych w poszczególnych powiatach Rzeczypospolitej. Dane o konsumcji nawozów sztucznych według województw, czy grup województw, nie mają dla nas znaczenia, wobec przyjęcia powiatu za jednostkę, służącą do podziału na okręgi.

Przy obliczeniach konsumcji nawozów sztucznych w powiatach oparliśmy się na danych statystyki kolejowej o przewozie tych artykułów w r. 1925. Dla powiatów[1], produkujących nawozy sztuczne, dane te skorygowaliśmy danemi o ilości produkcji. Za konsumcję przyjęliśmy ogólne saldo przeznaczenia, t. zn. nadwyżkę ładunków, otrzymanych przez dany powiat, nad ładunkami nadanemi — dla 3 rodzajów nawozów łącznie: fosforowych, potasowych i azotowych.

Wobec wprowadzenia poprawek w powiatach, produkujących nawozy, (poprawki polegały na dodaniu do sumy przeznaczenia ilości produkcji) dla niektórych powiatów otrzymaliśmy zbyt duże normy konsumcji (patrz np. pow: Drohobycz i Kałusz), co tłumaczy się tem, że część produkcji nie została zrealizowana, my zaś tę ilość wliczyliśmy do sumy skonsumowanej. Dla kilku innych powiatów otrzymaliśmy dane ujemne (przewyżka nadania nad przeznaczeniem), np. Królewska Huta i Kielce. Powiaty te prawdopodobnie nadawały zapasy z lat poprzednich.

Tak otrzymane liczby bezwzględne przeliczyliśmy następnie na 1 *ha* ziemi ornej (w *kg*). Powierzchnię ziemi ornej braliśmy z danych spisu 1921, z wyjątkiem woj. południowych, dla których posługiwaliśmy się danemi katastru. Należy więc liczby względne powiatów Małopolski uważać za nieco pomniejszone w stosunku do odpowiednich liczb dla powiatów centralnych, liczby zaś dla powiatów wschodnich—za zbyt wysokie.

Dla wszystkich powiatów liczby bezwzględne są nieco mniejsze od rzeczywiście skonsumowanych, bowiem statystyka kolejowa nie podaje danych o miejscu przeznaczenia dla 3,6%, otrzymanych w r. 1925 przez stacje krajowe ładunków (w r. 1924—1,1%).

Na podstawie powyższych obliczeń podzieliliśmy obszar Rzeczypospolitej na 20 okręgów konsumcyjnych (ob. poniższą tablicę i mapkę „*Nawozy sztuczne*").

Stosowanie nawozów sztucznych — Emploi des engrais artificiels

1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Konsumcja nawozów sztucznych *Consommation des engrais artificiels*	Na 1 *ha* ziemi ornej *Par hectare de terres labourables*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Konsumcja nawozów sztucznych *Consommation des engrais artificiels*	Na 1 *ha* ziemi ornej *Par hectare de terres labourables*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Konsumcja nawozów sztucznych *Consommation des engrais artificiels*	Na 1 *ha* ziemi ornej *Par hectare de terres labourables*
	tonn *tonnes*	*kg*		tonn *tonnes*	*kg*		tonn *tonnes*	*kg*
Ogółem—Total	**616 976**	**43,3**[a]	Chojnice	2 657	40,0	**Inowrocławski**	**20 924**	**189,3**
			Tuchola	1 074	30,3			
Pomorski	**23 638**	**47,2**	Świecie	3 853	50,5	Inowrocław	12 067	180,4
			Bydgoszcz	2 966	44,7	Strzelno	8 857	198,1
Puck	1 192	50,7						
Wejherowo	2 378	68,0	**Toruński**	**16 407**	**76,9**			
Kartuzy	2 260	34,7	Chełmno	7 735	154,5	**Chodzieski**	**23 077**	**57,8**
Kościerzyna	2 069	37,5	Grudziądz	1 940	34,4			
Tczew	2 158	84,5	Toruń	—2202	—43,0	Nowy Tomyśl	2 983	64,8
Gniew	806	31,7	Wąbrzeźno	2 953	60,5	Międzychód	3 335	91,1
Starogard	2 225	46,4	Brodnica	3 779	58,0	Czarnków	1 366	47,6

a Przy obliczaniu przeciętnych, tak dla Polski, jak dla poszczególnych okręgów, nie uwzględniono powiatów o konsumcji ujemnej.

a En calculant les moyennes pour la Pologne ainsi que celles pour les régions particulières, on n'a pas tenu compte des arrondissemnts ayant la consommation négative.

1 Poznań, Włocławek, Warszawa, Częstochowa, Będzin, Kielce, Świętochłowice, Katowice, Królewska Huta, Rybnik, Oświęcim, Chrzanów, Kraków, Lwów, Drohobycz, Sanok i Kałusz.

(c. d. — suite)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Konsumcja nawozów sztucznych *Consommation des engrais artificiels*	Na 1 *ha* ziemi ornej *Par hectare de terres labourables*
	tonn *tonnes*	*kg*
Chodzież	2 952	69,0
Sępolno	905	22,8
Wyrzysk	—1029	— 13,1
Szubin	376	7,9
Żnin	5 223	97,3
Mogilno	3 612	62,7
Witkowo	2 325	57,3
Poznański	**189 329**	**195,6**
Wągrowiec	8 471	115,4
Oborniki	8 157	124,7
Gniezno	4 605	102,8
Września	11 185	250,8
Środa	9 064	149,8
Śrem	9 819	167,8
Poznań	41 280	471,0
Szamotuły	11 511	180,7
Grodzisk	12 270	394,5
Wolsztyn	4 447	112,5
Śmigiel	6 312	176,3
Kościan	1 486	35,2
Leszno	7 202	156,9
Gostyń	13 523	289,0
Rawicz	2 411	69,9
Koźmin	6 685	180,1
Jarocin	6 335	124,0
Krotoszyn	8 284	248,3
Pleszew	6 980	186,1
Ostrów	9 274	375,5
Odolanowski	**12 023**	**108,7**
Odolanów	1 517	54,8
Ostrzeszów	3 225	115,6
Kępno	7 281	155,6
Łódzki	**33 147**	**50,9**
Wieluń	72	0,8
Sieradz	4 473	57,5
Łódź	3 422	68,6
Brzezinv	4 821	70,7
Piotrków	4 017	41,5
Łask	2 932	44,2
Radomsko	5 077	55,4
Częstochowa	5 850	71,9
Będzin	2 483	47,5
Śląski	**64 721**	
Lubliniec	3 113	.
Tarnowskie G.	669	.
Świętochłowice	24 175	.
Królewska Huta	— 5 391	.
Katowice	29 586	.
Pszczyna	5 045	.
Rybnik	2 133	.

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Konsumcja nawozów sztucznych *Consommation des engrais artificiels*	Na 1 *ha* ziemi ornej *Par hectare de terres labourables*
	tonn *tonnes*	*kg*
Olkusko-opatowski	**10 568**	**16,8**
Olkusz	275	4,0
Miechów	3 049	30,1
Włoszczowa	7 3	15,1
Jędrzejów	2 949	42,7
Pińczów	—	—
Stopnica	—	—
Sandomierz	560	9,3
Opatów	2 963	32,9
Kielecki	**3 889**	**9,8**
Opoczno	472	7,0
Końskie	430	9,4
Kielce	-10147	-172,0
Iłża	312	3,8
Kozienice	348	5,1
Radom	2 327	23,8
Warszawski	**74 838**	**21,9**[a]
Kalisz	9 818	118,8
Turek	—	—
Konin	2 896	50,2
Słupca	720	10,7
Koło	2 588	33,9
Łęczyca	372	4,6
Nieszawa	4 419	48,2
Włocławek	8 695	111,2
Kutno	11 916	167,6
Gostynin	20	0,3
Łowicz	2 028	29,9
Rawa	541	7,3
Skierniewice	1 074	21,5
Sochaczew	2 955	54,7
Błonie	2 230	33,8
Grójec	276	2,6
Mińsk Maz.	1 184	21,6
Warszawa m-to	5 519	2 272,2
Warszawa pow.	1 845	29,1
Płońsk	1 529	17,2
Płock	127	1,2
Lipno	183	2,2
Rypin	—	—
Sierpc	1 052	16,6
Lubawa	990	15,6
Działdowo	639	20,4
Mława	563	7,0
Ciechanów	3 501	46,4
Przasnysz	—	—
Maków	—	—
Pułtusk	2 400	30,0
Ostrołęka	150	3,1
Ostrów	1 193	19,6
Sokołów	1 352	21,9
Wysokie Maz.	928	16,1
Łomża	524	7,7
Suwałki	658	7,9

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Konsumcja nawozów sztucznych *Consommation des engrais artificiels*	Na 1 *ha* ziemi ornej *Par hectare de terres labourables*
	tonn *tonnes*	*kg*
Augustów	400	8,4
Szczuczyn	580	11,8
Kolno	—	—
Siedlecki	**3 658**	**6,4**
Radzymin	112	3,1
Węgrów	238	4,6
Siedlce	198	3,5
Łuków	629	7,2
Radzyń	920	13,0
Konstantynów	439	5,8
Biała	381	8,6
Włodawa	252	4,5
Lubartów	489	7,4
Lubelski	**14 048**	**15,6**
Garwolin	1 318	17,6
Puławy	2 295	31,0
Janów	1 461	16,7
Lublin	3 410	20,2
Krasnystaw	912	10,9
Chełm	1 408	19,3
Zamość	1 620	21,2
Biłgoraj	110	2,3
Tomaszów	15	0,2
Hrubieszów	1 499	16,7
Wschodni	**9 539**	**2,2**[b]
Brasław	30	0,5
Dzisna	679	4,7
Postawy	230	2,8
Święciany	1 089	.
Wilno	942	.
Oszmiana	29	.
Wilejka[c]	192	2,2[c]
Lida	424	2,8
Wołożyn	152	1,8
Stołpce	—	—
Nowogródek	20	0,2
Słonim	203	1,9
Nieśwież	67	0,7
Baranowicze	79	1,1
Grodno	503	4,5
Sokółka	204	2,8
Białystok	233	2,8
Wołkowysk	138	1,2
Bielsk	206	1,7
Brześć n/Bugiem	472	4,7
Prużana	217	3,8
Kobryń	178	2,9
Kamień Koszyr.	35	0,8
Drohiczyn	92	1,8
Kossów	20	0,5
Pińsk	33	0,3
Łuniniec	—	—
Sarny	34	0,4

a Przy obliczaniu przeciętnej nie uwzględniono miasta Warszawy.
b Liczby dla woj. wileńskiego są niepewne, ze względu na zmiany administracyjne granic powiatów.
c Powiaty: Wilejka i Mołodeczno włączono razem w tablicy i na mapce, ze względu na brak danych o ilości ziemi ornej w poszczególnych powiatach.

a Moyenne calculée sans tenir compte de la ville de Varsovie.
b Les chiffres concernant le dép. de Wilno ne sont pas suffisamment positifs à cause des altérations administratives des frontières des arrondissements.
c On a réuni dans le tableau et sur la carte les arrondissements Wilejka et Mołodeczno à cause du manque de données relatives à l'étendue des terres arables dans les régions particulières.

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Konsumcja nawozów sztucznych *Consommation des engrais artificiels*	Na 1 *ha* ziemi ornej *Par hectare de terres labourables*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Konsumcja nawozów sztucznych *Consommation des engrais artificiels*	Na 1 *ha* ziemi ornej *Par hectare de terres labourables*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Konsumcja nawozów sztucznych *Consommation des engrais artificiels*	Na 1 *ha* ziemi ornej *Par hectare de terres labourables*
	tonn *tonnes*	*kg*		tonn *tonnes*	*kg*		tonn *tonnes*	*kg*
Luboml	45	1,1	Nisko	428	12,9	**Tarnopolski . . .**	**7 101**	**8,4**
Kowel	110	0,9	Kolbuszowa . .	—	—			
Włodzimierz .	535	5,2	Ropczyce . . .	1 136	23,0	Zborów	418	5,6
Horochów . . .	—	—	Jasło	1 108	25,6	Brzeżany . . .	764	10,2
Łuck	335	2,1	Krosno	432	10,7	Podhajce . . .	247	3,5
Dubno	194	0,9	Brzozów . . .	53	1,3	Tarnopol . . .	1 637	17,9
Równe[a] . . .	970	3,9[a]	Sanok	3 712	6,00	Zbaraż	205	3,4
Zdołbunów . .	333	9,4				Skałat	444	6,3
Krzemieniec .	516	2,8	**Rzeszowski . . . .**	**11 903**	**54,1**	Kopyczyńce . .	589	8,9
			Łancut	2 607	53,7	Trembowla . .	302	5,7
Cieszyński	**2 912**	**82,5**	Rzeszów . . .	2 024	33,4	Buczacz	725	9,9
			Strzyzów . . .	1 890	58,6	Zaleszczyki . .	382	6,2
Cieszyn	1 399	113,5	Przeworsk . .	2 408	85,7	Czortków . . .	779	15,2
Bielsko	1 513	51,5	Jarosław . . .	2 974	39,3	Borszczów . .	609	8,5
Krakowski	**36 629**	**31,2**	**Lwowski . . . . .**	**42 720**	**42,1**			
						Kołomyjski	**2 345**	**14,1**
Oświęcim . . .	876	37,9	Lubaczów . . .	1 168	22,8			
Biała	436	17,4	Przemyśl . . .	1 469	25,6	Tłumacz . . .	758	13,8
Chrzanów . . .	—1025	— 31,5	Mościska . . .	492	10,7	Horodenka . .	828	12,2
Żywiec	849	28,9	Sambor	501	10,7	Kołomyja . . .	759	16,2
Wadowice . .	2 533	64,4	Rudki	750	21,4			
Kraków	5 345	110,8	Drohobycz . .	20 321	438,3			
Myślenice . . .	—	—	Gródek Jagiel. .	654	16,0	**Stanisławowski . .**	**13 560**	**30,1**
Maków	702	15,3	Jaworów . . .	393	8,0			
Bochnia	1 659	37,0	Rawa Ruska .	2 929	45,4	Dobromil . . .	152	3,7
Wieliczka . . .	1 036	37,8	Sokal	2 088	30,1	Lisko	382	5,4
Limanowa . .	1 369	32,6	Żółkiew	530	11,0	Stary Sambor .	224	6,7
Nowy Targ . .	1 852	25,4	Lwów	1 557	23,4	Turka	30	0,5
Nowy Sącz . .	2 855	51,1	Bóbrka	1 680	37,7	Skole	255	10,1
Brzesko	1 003	19,7	Stryj	598	23,8	Dolina	131	4,9
Dąbrowa . . .	846	19,7	Zydaczów . . .	729	20,5	Kałusz	11 908	345,5
Tarnów	2 454	50,1	Rohatyn . . .	1 307	20,6	Stanisławów .	— 467	— 10,9
Gorlice	931	20,3	Radziechów . .	1 509	31,2	Bohorodczany .	—	—
Grybów	1 260	39,4	Kamionka Str.	268	7,8	Nadwórna . . .	60	4,2
Pilzno	713	19,8	Brody	648	19,4	Peczeniżyn . .	—	—
Mielec	1 245	24,4	Złoczów	2 191	39,3	Śniatyn	418	9,8
Tarnobrzeg . .	1 796	56,2	Przemyślany .	938	19,6	Kosów	—	—

a Powiaty: Równe i Kostopol włączono razem w tablicy i na mapce, ze względu na brak danych o ilości ziemi ornej w poszczególnych powiatach.

a On a réuni dans le tableau et sur la carte les arrondissements Równe et Kostopol, à cause du manque de données relatives à l'étendue des terres arables dans les régions particulières.

Pierwsze miejsce zajmuje okrąg poznański, obejmujący woj. poznańskie z wyjątkiem: 3 powiatów południowych, pasa powiatów nadgranicznych Nowy Tomyśl—Wyrzysk i północno-wschodniej części województwa. Przy przeciętnej 195,6 *kg* odpowiednie liczby wahają się od 35,2 w Kościanie do 471,0 w Poznaniu (w r. 1924 od 29,0 w Kościanie do 248,6 w Grodzisku).

Następnym okręgiem jest okrąg inowrocławski z przeciętną 189,3, w składzie powiatów Inowrocław i Strzelno.

Okrąg odolanowski (powiaty: Odolanów, Ostrzeszów i Kępno) wykazuje przeciętnie 108,7.

W okręgu cieszyńskim przeciętnie wypada 82,5 *kg* (Cieszyn—113,5 i Bielsko—51,5).

Przeciętna następnego okręgu toruńskiego wynosi 76,9. Najwięcej zużywa nawozów sztucznych pow. Chełmno (154,5), najmniej—Grudziądz (34,4). Powiat Toruń wykazuje saldo nadania, otrzymał widocznie duże ilości nawozów drogami wodnemi lub też rozporządzał zapasami z roku poprzedniego (w r. 1924 konsumcja—24,9).

Pozostała część woj. poznańskiego (bez pow. Bydgoszcz) tworzy wraz z pow. Sępolno okrąg chodzieski z przeciętną 57,8. Poza powiatami: Sępolno (22,8), Wyrzysk (saldo

nadania) i Szubin (7,1) — liczby konsumcji wahają się od 47,6 w Czarnkowie do 97,3 w Żninie.

Szóste miejsce zajmuje okrąg rzeszowski, składający się z powiatów: Strzyżów, Rzeszów, Łańcut, Przeworsk i Jarosław, gdzie przeciętna wynosi 54,1. Najwięcej stosuje nawozów pow. Przeworsk (85,7), najmniej— pow. Rzeszów (33,4).

W okręgu łódzkim, obejmującym południową część woj. łódzkiego oraz powiaty Częstochowa i Będzin, przeciętna wynosi 50,9 *kg* (41,5—Piotrków i 71,9—Częstochowa). Powiat Wieluń, nie posiadający do niedawna kolei normalnotorowej, otrzymał 0,8 *kg* na 1 *ha* (pozatem z pewnością znaczne ilości — drogami kołowemi z sąsiednich powiatów, jak np. Kępno i Częstochowa).

Powiaty woj. pomorskiego, leżące na zachód od Wisły (bez pow. Sępolno), tworzą łącznie z pow. Bydgoszcz okrąg pomorski o przeciętnej 47,2. Najwięcej stosuje nawozów bogaty powiat Tczew (84,5), drugie miejsce zajmuje pow. Wejherowo (68,0), ostatnie zaś— pow. Tuchola (30,3).

Woj. krakowskie oraz 6 powiatów zachodnich woj. lwowskiego tworzą okrąg krakowski z przeciętną 31,2. Powiaty podgórskie stosują, okazuje się, nawozy w niemniejszej ilości niż powiaty bardziej na północ położone.

Okręgiem, dla którego dane wydają się nam najbardziej problematyczne, jest okrąg warszawski, obejmujący: północną część woj. łódzkiego, całe woj. warszawskie (bez Radzymina), powiaty Lubawa, Działdowo i Sokołów i zachodnią część woj. białostockiego (przeciętna—21,9). Problematyczność tych danych spowodowana jest wielką w tym okręgu ilością powiatów, nie posiadających linij kolei normalnotorowych. Z tego względu nie rozdzielaliśmy okręgu na drobniejsze części. Nad 100 *kg* znajdujemy w powiatach: Kalisz, Włocławek i Kutno, które i w roku 1924 podobnie wyróżniają się w tym okręgu wysoką konsumcję nawozów sztucznych. Niewątpliwie część nawozów, otrzymanych przez te powiaty, przewiezione zostały drogami kołowemi do sąsiednich powiatów, nie mających kolei (Turek, Łęczyca i t. d.).

Okrąg lwowski obejmuje: wschodnią część woj. lwowskiego, północno-zachodnią woj. tarnopolskiego i skrawek północny woj. stanisławowskiego. Przeciętna 42,1 jest nienaturalnie powiększona, wskutek wprowadzenia dla pow. Drohobycz poprawek przy pomocy statystyki produkcji (norma całkiem nieprawdopodobna — 438,3). Bez Drohobycza w okręgu tym przeciętna konsumcja wynosi tylko 22,2 *kg*.

W południowej części woj. kieleckiego (okrąg okulsko-opatowski) przeciętnie zużywa się 16,8 *kg* na 1 *ha* ziemi ornej. W pow. Olkusz ilość ta wynosi tylko 4,0, gdy w pow. Jędrzejów—42,7.

Południowa część woj. lubelskiego i pow. Garwolin stanowi okrąg lubelski, z przeciętną 15,6. Na obniżenie przeciętnej znacznie wpłynęły powiaty Biłgoraj i Tomaszów, pozbawione prawie kolei.

Powiaty Tłumacz, Horodenka i Kołomyja tworzą okrąg o przeciętnej 14,1 (okrąg kołomyjski).

Północna część woj. kieleckiego (okrąg kielecki) zużywa przeciętnie już poniżej 10 na 1 *ha* (9,8). Pow. Radom wyróżnia się wysoką ilością nawozów (23,8).

Woj. tarnopolskie (prócz 5 powiatów północno-zachodnich) wykazuje również niską przeciętną—8,4.

W przeciwieństwie do południowej, północna część woj. lubelskiego (okrąg siedlecki) stosuje niewiele nawozów sztucznych. Przeciętna w okręgu tym wynosi 6,4 (Radzyń—13,0).

W okręgu stanisławowskim, obejmujący m przeważną część woj. stanisławowskiego i powiaty Dobromil, Lisko i Stary Sambor, ilość stosowanych nawozów przeciętnie spada (nie licząc pow. Kałusz) do 3,8 *kg*.

Najmniej konsumuje się nawozów sztucznych w okręgu wschodnim, w skład którego wchodzą województwa wschodnie i woj. białostockie (z wyjątkiem powiatów, leżących na terenie b. Królestwa Kongresowego). Prze-

ciętna w tym okręgu wynosi tylko 2,2, Grodno (4,5), Brześć n/Bugiem (4,7), Włodzimierz (5,2) i Zdołbunów (9,4).

W powyższych danych o konsumcji nawozów sztucznych uwzględniliśmy sumy trzech grup nawozów sztucznych: fosforowych, potasowych i azotowych, bez badania konsumcji poszczególnych rodzajów tych nawozów. Konsumcję poszczególnych rodzajów nawozów sztucznych przedstawia następująca tablica:

Ilość nawozów sztucznych przyjętych przez stacje P. K. P. w r. 1925
Quantité d'engrais artificiels reçus par les stations des chemins de fer de l'État en 1925

Rodzaj nawozów sztucznych	Ogółem *Total*		Dyrekcja — *Direction*								*Espèce des engrais artificiels*
			Poznańska, Gdańska, Katowicka *de Poznań, de Dantzig et de Katowice*		Warszawska *de Varsovie*		Krakowska, Lwowska, Stanisławowska *de Cracovie, de Lwów et de Stanisławów*		Radomska, Wileńska *de Radom, et de Wilno*		
	tonn-*tonnes*	%	tonn-*tonnes*	%	tonn-*tonnes*	%	tonn-*tonnes*	%	tonn-*tonnes*	%	
Ogółem . . .	**705 488**	*100,0*	**424 586**	*60,2*	**116 864**	*16,5*	**112 961**	*16,0*	**51 077**	*7,3*	**Total**
Fosforowe . . .	364 953	*100,0*	190 579	*52,2*	69 719	*19,1*	74 763	*20,5*	29 892	*8,2*	Phosphatés
Potasowe . . .	201 814	*100,0*	124 036	*61,5*	34 519	*17,1*	29 739	*14,7*	13 520	*6,7*	Potassiques
Azotowe	138 721	*100,0*	109 971	*79,3*	12 626	*9,1*	8 459	*6,1*	7 665	*5,5*	Azotés

Źródło: „*Rocznik Statystyczny przewozów na P. K. P.* za r. 1925" cz. VII i dodatek do cz. VIII.

Source: „*Annuaire de la Statistique des transports par les chemins de fer de l'État*, de 1925", partie VII et annexe à la partie VIII.

Zbiory

Przeciętny zbiór pszenicy z 1 *ha*

Cecha zbiór pszenicy z *ha*[1] — posłużyła nam do podziału Polski na 25 okręgów.

Przeciętny zbiór pszenicy z *ha*
Récolte moyenne du froment par hectare

1921—1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Q* = 100 *kg*.	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Q* = 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Q* = 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Q* = 100 *kg*
Ogółem—Total	**12,2**[a]	Starogard . . .	17,5	Bydgoszcz . .	20,5	**Kaliski**	**16,2**
		Gniew	16,2	Chełmno . . .	18,8		
Tczew	**19,5**	Świecie	17,4	Toruń	20,1	Czarnków . . .	13,8
		Grudziądz . . .	17,7	Wąbrzeźno . .	18,6	Międzychód . .	17,9
Pomorski	**16,1**	Lubawa	15,2	Brodnica . . .	18,4	Nowy Tomyśl .	17,0
				Szubin	18,4	Wolsztyn . . .	17,6
Puck	15,3			Inowrocław . .	18,9	Chodzież . . .	16,1
Wejherowo . .	16,8	**Bydgoski**	**19,0**	Strzelno . . .	18,6	Wągrowiec . .	16,9
Kartuzy	14,8	Tuchola	20,7	Żnin	18,2	Gniezno	15,0
Chojnice . . .	15,2	Sępolno	19,5	Mogilno	19,1	Środa	17,4
Kościerzyna . .	15,2	Wyrzysk . . .	18,3	Witkowo . . .	18,3	Września . . .	17,8

a Powiat Królewska Huta nie uwzględniono przy obliczaniu przeciętnej.
a Moyenne calculée sans tenir compte de l'arrondissement de Królewska Huta.

1 Przeciętne nieważone za pięciolecie 1921—1925 (dla woj. wschodnich oraz powiatów: Bielsko i Cieszyn — za r. 1922 do 1925, dla pozostałych powiatów Śląska—za r. 1923—1925).

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Q= 100 kg
Słupca	15,3
Koło	14,9
Konin	15,1
Kalisz	16,0
Pleszew	19,6
Jarocin	16,7
Krotoszyn	15,8
Ostrów	15,4
Odolanów	16,0
Ostrzeszów	16,7
Kępno	16,4
Rypin	15,5
Lipno	14,7
Nieszawa	15,6
Włocławek	16,9
Kutno	14,8
Łęczyca	15,5
Poznański	**19,1**
Oborniki	18,7
Szamotuły	18,5
Poznań	18,9
Grodzisk	19,0
Śmigiel	18,8
Kościan	18,7
Śrem	19,1
Koźmin	20,1
Gostyń	19,6
Rawicz	18,8
Leszno	19,7
Łódzki	**13,5**
Turek	13,1
Sieradz	14,7
Łask	14,7
Łódź	14,1
Wieluń	13,7
Piotrków	12,1
Radomsko	13,0
Włoszczowa	12,5
Olkusz	12,2
Miechów	14,7
Częstochowski	**10,3**
Częstochowa	9,9
Lubliniec	10,9
Będzin	10,0
Śląski	**14,0**[a]
Tarnowskie G.	12,7
Świętochłowice	15,7
Ruda	15,6
Królewska Huta	—
Katowice	14,1
Pszczyna	14,8
Rybnik	14,2
Bielsko	13,0
Cieszyn	12,0
Oświęcimski	**11,1**
Oświęcim	11,5
Biała	10,7
Warszawski	**12,3**
Działdowo	11,0
Mława	12,0
Przasnysz	13,1
Maków	11,6
Ciechanów	11,5
Sierpc	12,9
Płock	13,8
Płońsk	12,5
Pułtusk	12,2
Kutno	12,0
Ostrołęka	12,6
Łomża	11,8
Ostrów	12,2
Wysokie Maz.	12,5
Bielsk	12,0
Gostynin	12,7
Łowicz	13,2
Skierniewice	12,7
Sochaczew	13,1
Warszawa	13,0
Błonie	11,3
Grójec	12,4
Rawa	12,2
Brzeziny	11,5
Garwolin	12,9
Kozienice	11,2
Radom	12,2
Iłża	12,4
Puławy	12,3
Janów	11,3
Opatów	12,3
Biała	12,3
Radzyń	12,1
Lubartów	12,4
Siedlecki	**11,5**
Radzymin	11,8
Węgrów	10,4
Sokołów	11,9
Mińsk Mazow.	11,0
Łuków	11,6
Siedlce	11,9
Konstantynów	11,6
Kielecko-krakowski	**10,8**
Opoczno	10,3
Końskie	11,8
Kielce	10,1
Jędrzejów	11,7
Pińczów	11,5
Stopnica	9,8
Sandomierz	11,4
Kraków	11,4
Wieliczka	10,3
Bochnia	11,2
Brzesko	10,3
Dąbrowa	10,1
Tarnów	10,1
Lubelski	**13,0**
Lublin	13,0
Chełm	13,5
Krasnystaw	13,2
Zamość	13,4
Hrubieszów	12,7
Tomaszów	12,5
Sokal	12,7
Horochów	12,3
Włodzimierz	13,4
Wileński	**7,9**
Brasław	7,4
Dzisna	9,1
Duniłowicze	8,8
Święciany	7,5
Wilno	7,1
Oszmiana	7,3
Wilejka	7,9
Lidzki	**9,1**
Stołpce	8,8
Wołożyn	8,4
Lida	9,4
Słonim	9,7
Nieświeski	**11,7**
Nowogródek	10,9
Baranowicze	11,6
Nieśwież	12,6
Grodzieński	**11,2**
Suwałki	11,1
Augustów	11,9
Szczuczyn	11,7
Białystok	11,0
Sokółka	11,4
Grodno	10,7
Wołkowysk	10,7
Poleski	**8,3**
Łuniniec	8,3
Drohiczyn	8,8
Kossów	7,4
Prużana	7,4
Kobryń	8,3
Brześć n/Bugiem	8,9
Kamień Koszyr.	7,5
Pińsk	8,0
Sarny	9,1
Włodawa	9,7
Wołyńsko-tarnopolski	**10,8**
Luboml	10,9
Kowel	10,0
Łuck	10,6
Równe	10,3
Ostróg	10,9
Krzemieniec	10,0
Dubno	10,9
Zbaraż	12,4
Tarnopol	10,1
Podhajce	10,4
Trembowla	11,0
Czortków	11,3
Zaleszczyki	10,0
Radziechów	10,8
Brody	12,2
Złoczów	10,1
Kamionka Str.	11,0
Przemyślany	12,1
Rudki	10,3
Lwów	11,3
Żółkiew	10,5
Rawa Ruska	10,1
Chrzanowski	**9,0**
Chrzanów	8,6
Wadowice	9,7
Myślenice	8,6
Żywiec	8,9
Podhalański	**7,5**
Nowy Targ	7,6
Limanowa	7,4
Nowy Sącz	7,9
Grybów	7,4
Gorlice	7,4
Pilzno	7,4
Przemysko-stanisławowski	**9,0**
Mielec	9,6
Ropczyce	9,0
Strzyżów	9,8
Jasło	8,8
Krosno	8,3
Tarnobrzeg	9,7
Kolbuszowa	9,6
Nisko	8,3
Biłgoraj	8,6
Lubaczów	9,3
Jaworów	6,8
Gródek Jagiel.	9,6
Mościska	9,3
Przemyśl	8,6
Brzozów	8,3
Dobromil	9,2
Sambor	9,9
Stary Sambor	8,1
Drohobycz	8,8
Zborów	9,7
Brzeżany	9,1
Rohatyn	9,7
Żydaczów	9,5
Bóbrka	9,6
Stryj	10,2
Dolina	9,0
Kałusz	8,5
Bohorodczany	7,8
Stanisławów	7,9
Buczacz	8,9
Tłumacz	9,1
Nadwórna	7,9
Kosów	9,2
Peczeniżyn	8,5
Śniatyn	9,7
Kołomyja	9,2
Horodenka	9,2
Przeworski	**10,5**
Rzeszów	10,4
Łańcut	10,2
Przeworsk	11,4
Jarosław	10,0
Sanocki	**7,3**
Sanok	7,9
Lisko	6,4
Turka	7,2
Skole	7,6
Kopyczyński	**9,3**
Skałat	9,4
Kopyczyńce	9,4
Borszczów	9,1

a Ob. uwagę *a* na str. 589. Voir note *a* à la page 589.

Poza powiatem Tczew, stanowiącym osobny okrąg ze zbiorem 19,5 *q*, najbogatsze zbiory pszenicy daje okrąg poznański (przeciętnie 19,1) i okrąg bydgoski (19,0). Okrąg poznański obejmuje grupę 11 powiatów woj. poznańskiego, ciągnących się od Szamotuł i Obornika w kierunku południowym do granicy niemieckiej. Na okrąg zaś bydgoski składają się: skrawek południowy woj. pomorskiego i część południowo-wschodnia woj. poznańskiego, razem 14 powiatów. We wszystkich powiatach tych dwóch okręgów zbiór pszenicy wynosi ponad 18 *q*, przekraczając 20 w pow. Koźmin, Tuchola, Bydgoszcz i Toruń.

Pozostała część woj. poznańskiego łącznie z północną częścią woj. łódzkiego i zachodnią częścią woj. warszawskiego, tworzą okrąg, w którym przeciętnie zbiór wynosi 16,2 (okrąg kaliski). Poniżej 15 zbiór spada w Czarnkowie, Kole, Lipnie, Kutnie,— w Pleszewie zaś dochodzi do 20. Podobny zbiór (16,1) wykazuje okrąg pomorski, który obejmuje pozostałą część woj. pomorskiego, prócz pow. Działdowo. Najniższy zbiór daje powiat Kartuzy (14,8), najwyższy—pow. Grudziądz (17,7).

Woj. śląskie z wyłączeniem Lublińca tworzy okrąg o przeciętnej 14,0 (okrąg śląski).

Południowa i środkowa (prócz Brzezin) część woj. łódzkiego oraz pow. Włoszczowa, Olkusz i Miechów tworzą okrąg łódzki o przeciętnej 13,5 *q*. Nad 14 *q* dają powiaty: Sieradz (14,7), Łask (14,7), Łódź (14,1) i Miechów (14,7) (okrąg łódzki).

Podobny zbiór (13,0) znajdujemy w okręgu lubelskim, na który składa się południowo-wschodnia część woj. lubelskiego i powiaty: Sokal, Włodzimierz i Horochów.

Środkowa część b. Królestwa Kongresowego wraz z częścią południową woj. białostockiego, 5 powiatami woj. lubelskiego i pow. Działdowo tworzy obszerny okrąg warszawski o przeciętnym zbiorze 12,3. Najmniejszy zbiór daje pow. Działdowo (11,0), największy pow. Płock (13,8).

Na następne miejsce wysuwa się okrąg nieświeski, obejmujący pow. Nieśwież (12,6), Nowogródek (10,9) i Baranowicze (11,6). Przeciętna tego okręgu (11,7) jest już niższa od przeciętnej dla wszystkich powiatów Rzeczypospolitej (12,2).

Lewy brzeg dolnego Bugu aż po powiat Łuków tworzy okrąg siedlecki o przeciętnym zbiorze pszenicy, wynoszącym 11,5 *q*. Najmniejszy zbiór daje powiat Mińsk Mazowiecki (11,0).

Niewiele ponad 10 *q* znajdujemy przeciętnie w okręgu grodzieńskim (północna część woj. białostockiego)—11,2; w okręgu oświęcimskim (powiat Biała i Oświęcim)—11,1; w okręgu kielecko-krakowskim, ciągnącym się od Opoczna do Tarnowa i od Krakowa do Sandomierza—10,8; w okręgu wołyńsko-tarnopolskim, obejmującym: Wołyń (bez Włodzimierza i Horochowa), przeważną część woj. tarnopolskiego i 4 pow. woj. lwowskiego—przeciętnie 10,8 (w Zbarażu, Brodach, i Przemyślanach nad 12); w okręgu przeworskim (buraczany powiat Przeworsk i 3 sąsiednie powiaty)—10,5, oraz w okręgu częstochowskim (Częstochowa, Będzin i Lubliniec)—10,3.

W pozostałych okręgach zbiór pszenicy wynosi poniżej 10 *q*. Skrawek wschodni woj. tarnopolskiego wykazuje 9,3 (okrąg kopyczyński); woj. nowogródzkie z wyłączeniem powiatów okręgu nieświeskiego—9,1 (okrąg lidzki).

W okręgu przemysko-stanisławowskim, ciągnącym się od Mielca do Kosowa i od Jasła do Zborowa (z wyspą przeworską w części zachodniej) zbiór wynosi 9,0, przekraczając 10 jedynie w pow. Stryj (10,2).

Zachodnia część woj. krakowskiego bez Oświęcimia i Białej stanowi okrąg chrzanowski ze zbiorem 9,0. Podobny zbiór (8,3) wykazuje okrąg poleski (woj. poleskie i pow. Włodawa). W powiatach: Prużana, Kossów i Kamień Koszyrski odsetek spada poniżej 8 *q*.

Okrąg wileński, pokrywający się z woj. wileńskim, daje zbiór już niższy od 8 *q* (przeciętnie 7,9).

Najniższy zbiór wykazują 2 okręgi, położone w Małopolsce: okrąg podhalański i sanocki. Pierwszy z nich obejmuje pas powiatów Nowy Targ-Pilzno (przeciętnie 7,5 *q*), drugi pas powiatów Sanok-Skole (przeciętnie 7,3). W pow. Lisko zbiór 6,4 *q* stanowi minimum ze wszystkich powiatów Rzeczypospolitej.

Zestawienie danych o zasiewach pszenicy z danemi o zbiorze prowadzi do wniosku, że obszary o znacznym odsetku zasiewów pszenicy częściowo pokrywają się z obszarami o wysokich względnie plonach, np. pow. Tczew, Kujawy, pow. Miechów i południowo-wschodnia część woj. lubelskiego. W wielu jednak okolicach kraju (zwłaszcza w zachodniej Małopolsce i w poznańskiem) takiej zależności niema, np. w powiatach: Grybów i Gorlice zasiewy pszenicy wynoszą ponad 20%, zbiór zaś—poniżej 8 *q*. W poznańskiem jest odwrotnie: niski odsetek zasiewów obok bardzo wysokiego zbioru z *ha* (w pow. Sępolno: 1,2% zasiewów i 19,5 *q* z *ha*).

Przeciętny zbiór żyta z 1 *ha*

Przy uwzględnieniu cechy—zbiór żyta[1] z *ha* —otrzymaliśmy 25 okręgów.

1 Ob. uwagę na str. 589.

Przeciętny zbiór żyta z *ha* — Récolte moyenne du seigle par hectare 1921—1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Q = 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Q = 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Q = 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Q = 100 *kg*
Ogółem—Total	**11,5**[a]	**Nadwarciański** . .	**12,7**	Bielsko	11,7	Brześć n/Bugiem	10,2
Pomorski	**12,3**	Słupca	12,8	Biała	10,1	Konstantynów .	10,9
Puck	13,6	Konin	12,8	Wadowice . .	10,1	Biała	10,0
Wejherowo . .	12,1	Koło	12,8	Kraków . . .	11,4	Włodawa . . .	10,4
Kartuzy	10,4	Łęczyca	13,1	Bochnia	11,1	Lubartów . . .	10,3
Kościerzyna . .	12,3	Turek	12,4	Wieliczka . . .	11,1		
Chojnice . . .	13,0	Sieradz	12,3	Brzesko	10,8	**Poleski**	**9,4**
				Tarnów	10,4	Prużana	9,7
Bydgoski	**15,2**	**Kaliski**	**13,5**	Dąbrowa . . .	10,0	Kossów	8,6
Tczew	16,6	Kalisz	13,5	Mielec	10,5	Drohiczyn . . .	10,9
Starogard . . .	14,3	Ostrów	13,6	Tarnobrzeg . .	10,3	Kobryń	8,5
Gniew	15,3	Ostrzeszów . .	13,4	Kolbuszowa . .	10,4	Kamień Koszyr.	8,1
Tuchola	17,2	Kępno	13,5	Łańcut	10,4	Luboml	9,8
Sępolno	15,1			Przeworsk . .	12,6	Kowel	8,9
Świecie	14,1	**Warszawski** . . .	**11,1**	Jarosław . . .	10,5	Sarny	9,1
Grudziądz . . .	15,3	Działdowo . .	11,2			Pińsk	9,9
Lubawa	13,0	Rypin	11,5	**Częstochowski** . .	**9,8**	Łuniniec . . .	10,3
Wąbrzeźno . .	15,7	Sierpc	10,8	Częstochowa .	9,7		
Brodnica . . .	14,5	Mława	9,5	Lubliniec . . .	11,4	**Lubelski**	**12,5**
Wyrzysk . . .	16,5	Ciechanów . .	12,0	Będzin	9,6	Puławy	12,2
Bydgoszcz . .	15,8	Przasnysz . . .	10,6	Chrzanów . . .	8,8	Lublin	12,1
Szubin	14,9	Maków	11,1	Oświęcim . . .	9,3	Chełm	13,2
Chodzież . . .	14,3	Pułtusk	10,7			Krasnystaw . .	11,5
Wągrowiec . .	14,5	Płońsk	11,1	**Miechowski**	**13,3**	Hrubieszów . .	12,4
Żnin	15,4	Płock	12,0	Olkusz	12,2	Zamość	12,7
Gniezno	15,0	Lipno	12,2	Miechów . . .	14,4	Tomaszów . .	12,6
Witkowo . . .	15,7	Gostynin . . .	11,4			Sokal	13,6
Września . . .	14,2	Sochaczew . .	12,3	**Śląski**	**14,2**[a]		
Śrem	15,7	Warszawa . .	11,4	Tarnowskie G.	13,9	**Żywiecki**	**8,7**
Jarocin	15,7	Błonie	13,3	Świętochłowice	15,4	Żywiec	9,1
Krotoszyn . . .	14,8	Skierniewice .	10,9	Królewska Huta	14,0	Myślenice . . .	8,6
Pleszew	16,5	Łowicz	11,2	Ruda	16,0	Limanowa . .	8,6
Odolanów . . .	15,7	Rawa	11,0	Katowice . . .	14,1	Nowy Targ . .	8,4
		Grójec	11,4	Pszczyna . . .	13,2	Nowy Sącz . .	8,9
Toruński	**16,8**	Mińsk Maz. . .	12,2	Rybnik	13,4		
Chełmno . . .	16,5	Radzymin . . .	12,3	Cieszyn	13,8	**Gorlicki**	**7,8**
Toruń	17,3	Garwolin . . .	11,8			Gorlice	7,7
Inowrocław . .	17,2	Łuków	9,8	**Suwalski**	**10,4**	Grybów	7,8
Strzelno . . .	16,0	Radzyń	12,4	Suwałki	10,3	Pilzno	7,8
Mogilno	16,9	Siedlce	11,1	Augustów . . .	10,4		
		Węgrów . . .	10,2	Szczuczyn . . .	10,2	**Przemyski**	**9,0**
Czarnkowsko-wolsztyński	**14,3**	Sokołów . . .	11,1	Sokółka	10,4	Janów	9,8
Czarnków . . .	12,7	Kolno	12,2	Grodno	10,5	Nisko	8,0
Szamotuły . .	15,9	Ostrołęka . . .	10,4			Biłgoraj	8,2
Międzychód . .	15,4	Ostrów	10,5	**Wileński**	**7,4**	Lubaczów . . .	9,8
Nowy Tomyśl .	13,6	Łomża	11,9	Brasław	7,3	Jaworów . . .	7,2
Wolsztyn . . .	14,0	Wysokie Maz. .	12,2	Dzisna	7,1	Mościska . . .	9,6
		Białystok . . .	11,6	Święciany . . .	7,2	Przemyśl . . .	9,4
Poznański	**17,1**	Brzeziny . . .	9,8	Duniłowicze . .	7,8	Rzeszów . . .	9,5
Oborniki . . .	16,9	Łódź	11,3	Wilno	7,0	Kopczyce . . .	9,3
Poznań	16,4	Łask	11,1	Oszmiana . . .	6,3	Jasło	9,4
Środa	16,5	Wieluń	11,0	Wilejka	7,2	Strzyżów . . .	10,1
Grodzisk . . .	18,6	Radomsko . . .	11,5	Stołpce	7,1	Brzozów . . .	9,0
Śmigiel	16,4	Piotrków . . .	11,2			Krosno	9,4
Kościan	18,2	Kozienice . . .	9,2	**Nowogródzki** . . .	**8,8**	Sanok	8,4
Leszno	17,3	Radom	12,1	Lida	8,8	Lisko	7,7
Gostyń	17,2	Opoczno . . .	10,6	Wołożyn . . .	8,3	Dobromil . . .	8,9
Koźmin	17,5	Iłża	10,2	Nowogródek . .	9,2	Stary Sambor .	9,7
Rawicz	16,2	Końskie	10,0	Baranowicze .	8,7	Drohobycz . .	9,3
		Opatów	12,9	Słonim	8,3	Turka	8,9
Kujawski	**14,8**	Mielec	9,8	Wołkowysk . .	9,7	Skole	8,5
Nieszawa . . .	15,0	Włoszczowa . .	11,6				
Włocławek . .	14,2	Jędrzejów . . .	11,2	**Nieśwież**	**12,2**	**Lwowski**	**10,8**
Kutno	15,1	Stopnica . . .	10,2			Rawa Ruska .	10,0
		Sandomierz . .	11,2	**Podlaski**	**10,3**	Żółkiew	10,3
		Pińczów	11,5	Bielsk	10,2		

a Powiatu Królewska Huta nie uwzględniono przy obliczaniu przeciętnej.
a Moyenne calculée sans tenir compte de l'arrondissement de Królewska Huta.

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Q= 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Q= 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Q= 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Q= 100 *kg*
Gródek Jagiel.	10,5	Przemyślany	12,2	Tarnopol	10,9	**Kopyczyński**	**9,4**
Lwów	12,3	Zborów	11,0	Podhajce	9,1	Skałat	9,4
Sambor	12,0	Brzeżany	10,0	Buczacz	10,0	Kopyczyńce	9,8
Rudki	10,6	Rohatyn	12,0	Trembowla	11,1	Borszczów	8,9
Bóbrka	10,1	Włodzimierz	11,4	Czortków	12,0	**Stanisławowski**	**9,3**
Żydaczów	10,6	Horochów	11,5	Zaleszczyki	11,1	Stanisławów	9,5
Stryj	11,1	Łuck	10,2	Tłumacz	11,3	Kałusz	8,5
Dolina	10,6	Równe	10,2	Horodenka	9,6	Bohorodczany	8,8
Radziechów	10,7	Ostróg	10,9	Kołomyja	10,0	Nadwórna	9,7
Kamionka Str.	10,1	Dubno	11,1	Śniatyn	10,1	Peczeniżyn	9,5
Brody	13,0	Krzemieniec	9,5			Kosów	9,5
Złoczów	11,4	Zbaraż	12,7				

Największy zbiór wykazuje przeciętnie okrąg poznański (17,1 centnarów), obejmujący powiaty: Oborniki, Poznań, Środa, Grodzisk, Śmigiel, Kościan, Leszno, Gostyń, Rawicz i Koźmin. W pow. Kościan i Grodzisk zbiór przekracza 18 *q*.

Drugim okręgiem jest pas powiatów: Chełmno, Toruń, Inowrocław, Mogilno i Strzelno. Jest to okrąg toruński z przeciętną, wynoszącą 16,8 centnarów.

Następne miejsce zajmuje okrąg bydgoski, który obejmuje pozostałe powiaty woj. poznańskiego, położone na wschód od okręgu 1-go (prócz 3 powiatów południowych) oraz poważną część woj. pomorskiego (bez 5 powiatów północnych i Działdowa). Przy przeciętnej 15,2 zbiór żyta spada w pow. Lubawa do 13,0, w 4 zaś powiatach przekracza 16: Tuchola 17,2, Tczew 16,6, Wyrzysk 16,5 i Pleszew 16,5.

Przeciętną niewiele niższą od przeciętnej okręgu bydgoskiego wykazuje okrąg kujawski (14,8). Są to powiaty: Nieszawa (15,0), Włocławek (14,2) i Kutno (15,1). Powiat Nieszawa (również i Kutno) daje jak, widzimy, większy zbiór niż nie jeden powiat woj. poznańskiego.

Skrawek zachodni woj. poznańskiego (okrąg czarnkowsko-wolsztyński) w składzie 5 powiatów wykazuje przeciętną 14,3. W pow. Czarnków zbiór wynosi tylko 12,7.

W okręgu śląskim, obejmującym woj. śląskie bez pow. Lubliniec i Bielsko, przeciętna wynosi 14,2.

Okrąg kaliski składa się z 3 powiatów południowych woj. poznańskiego i pow. Kalisz. Przeciętnie w tym okręgu zbiór daje 13,5.

Powiaty: Olkusz (12,2) i Miechów (14,4) stanowią okrąg miechowski (przeciętnie 13,3). Powiat Miechów zajmuje pod względem zbioru żyta 3-e miejsce (po Nieszawie i Kutnie) z wszystkich powiatów b. Królestwa Kongresowego.

Północna część woj. łódzkiego w składzie 6 powiatów wykazuje przeciętnie 12,7 (Łęczyca—13,1).

Podobną przeciętną znajdujemy w okręgu lubelskim, w skład którego wchodzi południowa część woj. lubelskiego (bez pow. Janów i Biłgoraj) oraz pow. Sokal. Przy przeciętnej 12,5 znaczne odchylenia daje w kierunku ujemnym pow. Krasnystaw (11,5) w kierunku dodatnim — pow. Chełm (13,2) i Sokal (13,6 — najwięcej ze wszystkich powiatów Małopolski).

W okręgu pomorskim przeciętna wynosi 12,3, (najwięcej powiat Puck—13,6).

Pozostałe okręgi posiadają przeciętne niższe od przeciętnej, obliczonej dla wszystkich powiatów (11,5).

Niewiele poniżej tej przeciętnej mieści się przeciętna okręgu warszawskiego (11,1), obejmującego przeważną część województw centralnych (woj. warszawskie bez okręgu kujawskiego, woj. łódzkie bez okręgu nadwarciańskiego i Kalisza, woj. kieleckie bez okr. miechowskiego, 6 powiatów woj. lubelskiego i 6 woj. białostockiego), północny skrawek woj. krakowskiego, 5 powiatów woj. lwowskiego i na północy—powiat Działdowo. Obszaru tego o dużej, jak widzimy, rozległości nie udało nam się rozbić na kilka mniejszych okręgów. Obok powiatów, w których zbiór żyta wynosi nad 12 *q*, leżą powiaty, mające poniżej 10 *q* (np. Kozienice 9,2, Radom—12,1, Iłża—10,2, Opatów—12,9, Kielce—9,8 i t. d.). Powiatów ze zbiorem wyżej 12 *q* znajdujemy najwięcej w północnej części okręgu: pas powiatów Lipno, Płock, Sochaczew i Błonie oraz powiaty Ciechanów, Radzymin, Mińsk Mazowiecki, Kolno, Wysokie Mazowieckie i Radzyń. W powiatach Mława, Brzeziny, Łuków i Kozienice zbiór żyta spada poniżej 10.

Podobnie duże odchylenia od przeciętnej okręgowej wykazują powiaty okręgu lwowskiego. Okrąg ten obejmuje przeważną część woj. wołyńskiego i tarnopolskiego, wschodnią część woj. lwowskiego i część woj. stanisławowskiego. Przy przeciętnej 10,8 *q* zbiór spada poniżej 10 w pow. Krzemieniec, Podhajce i Horodenka, przekracza zaś 12 w pow. Sambor, Lwów, Przemyślany, Brody, Rohatyn, Zbaraż i Czortków.

Dwa następne okręgi suwalski i podlaski tworzą teren przejściowy między obszarem średnio urodzajnym, jakim jest okrąg warszawski, a powiatami województw wschodnich o b. niskich zbiorach. Okrąg suwalski (10,4) składa się z północnych powiatów woj. białostockiego, okrąg podlaski (10,3)—z powiatów, leżących po obu stronach środkowego biegu rzeki Bugu.

Na okrąg częstochowski składają się pas powiatów Częstochowa-Oświęcim oraz pow. Lubliniec (przeciętnie 9,8).

Skrawek wschodni woj. tarnopolskiego (okrąg kopyczyński) wykazuje niski zbiór żyta przeciętnie 9,4 (w pszenicy — również niższy zbiór, niż w powiatach sąsiednich).

Przeciętna 9,4 wskazuje następne miejsce okręgowi poleskiemu (woj. poleskie bez Brześcia oraz Luboml i Kowel). Powiat Drohiczyn daje nawet 10,9 *q* zbioru.

W okręgu stanisławowskim (pas powiatów Kałusz — Kosów) przeciętna wynosi 9,3.

Jeszcze niższe przeciętne wykazują: okrąg przemyski (zachodnia część woj. lwowskiego prócz „półwyspu" przeworskiego oraz powiatów: Ropczyce, Jasło, Turka, Skole, Janów i Biłgoraj)—9,0, okrąg nowogródzki (woj. nowogródzkie bez Stołpców i Nieświeża[1] oraz pow. Wołkowysk)—8,8 i okrąg żywiecki (południowa część woj. krakowskiego prócz 3 powiatów wschodnich)—8,7.

Okręgami o najniższym zbiorze żyta są: gorlicki—7,8 (Grybów 7,8, Gorlice 7,7 i Pilzno 7,8) i okrąg wileński (woj. wileńskie wraz z pow. Stołpce)—przeciętnie 7,4. Powiat Oszmiana osiąga minimum z całej Polski: 6,3 *q* z *ha*.

Zestawienie danych o zbiorach żyta i zbiorach pszenicy wskazuje na szereg ośrodków dokoła których skupiają się powiaty o wysokiej wzgl. niskiej wydajności. Takiemi ośrodkami o wysokiej wydajności są[2]: 1) kąt północno-wschodni woj poznańskiego, 2) pas powiatów, ciągnący się od pow. Poznań w kierunku południowym, 3) zachodnia część woj. warszawskiego i północna część woj. łódzkiego, 4) pow. Miechów, 5) ziemia chełmska, 6) pow. Przeworsk, 7) Podole i t. d.

Przeciętny zbiór ziemniaków 1 *ha*

Pod względem zbioru ziemniaków[3] z 1 *ha* podzieliliśmy obszar Rzeczypospolitej na 21 okręgów następujących:

Przeciętny zbiór ziemniaków z *ha*
Récolte moyenne des pommes de terre par hectare 1921—1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Q* = 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Q* = 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Q* = 100 *kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Q* = 100 *kg*
Ogółem—Total	**120**[a]	**Poznański**	**149**	Gostyń	144	**Chodzieski**	**134**
Pomorski	**131**	Tuchola	142	Rawicz	157	Chodzież . . .	133
Puck	138	Sępolno	140	Koźmin	166	Czarnków . . .	136
Wejherowo . .	116	Wyrzysk . . .	158	Jarocin	140	Międzychód . .	134
Kartuzy	125	Bydgoszcz . .	142	Śrem	141	**Krotoszyński** . . .	**140**
Kościerzyna . .	121	Szubin	142	Środa	156	Pleszew	132
Chojnice . . .	132	Wągrowiec . .	142	Witkowo . . .	148	Krotoszyn . . .	132
Starogard . . .	135	Oborniki . . .	144	Września . . .	145	Ostróg	137
Świecie	127	Szamotuły . .	158	Gniezno . . .	155	Odolanów . . .	177
Grudziądz . . .	134	Poznań	148	Mogilno . . .	152	Ostrzeszów . .	130
Lubawa	147	Nowy Tomyśl .	146	Żnin	143	Kępno	134
Tczewski	**156**	Grodzisk . . .	135	Inowrocław . .	165	**Kujawski**	**126**
Tczew	156	Wolsztyn . . .	150	Toruń	143	Nieszawa . . .	120
Gniew	156	Śmigiel	166	Chełmno . . .	157	Strzelno . . .	136
		Kościan	138	Wąbrzeźno . .	162		
		Leszno	149	Brodnica . . .	153		

a Powiatu Królewska Huta nie uwzględniono przy obliczeniu przeciętnej.
a Moyenne calculée sans tenir compte de l'arr. de Królewska Huta.

1 Powiat Nieśwież stanowi odrębny okrąg z przeciętną 12,2.

2 Ośrodki te zarysowują się również wyraźnie przy uwzględnieniu danych przedwojennych o zbiorze żyta, np.: 1) grupa powiatów: Lipno (12,4), Nieszawa (13,2), Włocławek (12,5), Kutno (14,4,) Słupca (12,3), Koło (12,1), Łęczyca (13,4) i Kalisz (13,6), 2) ziemia chełmska w granicach niemal identycznych z granicami okręgu chełmskiego (ob. zbiór żyta), 3) ośrodek przeworski: Rzeszów (12,6), Przeworsk (12,1), Jarosław (13,3) i Przemyśl (13,1) i t.d. Ob. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej* za r. 1920/1922 cz. II.

3 Obacz uwagę na str. 589.

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Q= 100 kg
Słupca	127
Koło	129
Włocławek	126
Kutno	120
Ciechanowski	121
Rypin	120
Sierpc	122
Ciechanów	120
Mławski	116
Działdowo	116
Mława	96
Przasnysz	119
Ostrołęka	118
Kolno	110
Łomża	139
Warszawski	97
Maków Mazow.	98
Pułtusk	99
Radzymin	96
Warszawa	96
Łódzki	110
Lipno	113
Płock	112
Gostynin	107
Płońsk	109
Sochaczew	110
Łowicz	110
Skierniewice	121
Błonie	101
Grójec	114
Rawa	111
Łęczyca	110
Turek	111
Konin	117
Kalisz	117
Sieradz	125
Wieluń	113
Piotrków	114
Łask	109
Radomsko	117
Łódź	97
Brzeziny	107
Opoczno	114
Końskie	100
Kielce	112
Włoszczowa	100
Jędrzejów	106
Olkusz	102
Miechów	115
Pińczów	112
Stopnica	107
Radom	118
Kozienice	118
Dąbrowa	107
Mielec	105
Pilzno	100
Wileński	82
Brasław	59
Dzisna	79
Święciany	76
Postawy	87
Wilejka	89
Oszmiana	89
Wilno Troki	96
Nieśwież	128
Białostocki	104
Lida	102
Słonim	102
Baranowicze	107
Nowogródek	115
Stołpce	105
Wołożyn	101
Suwałki	111
Augustów	100
Szczuczyn	100
Białystok	103
Wysokie Maz.	106
Mińsk Maz.	107
Ostrów	100
Węgrów	102
Bielsk	102
Sokółka	96
Wołkowysk	110
Grodno	109
Kossów	105
Drohiczyn	105
Prużana	103
Brześć n/Bugiem	100
Poleski	96
Kobryń	95
Kamień Koszyr.	90
Pińsk	94
Łuniniec	93
Sarny	106
Łuck	95
Kowelski	118
Luboml	119
Kowel	119
Włodzimierz	116
Krakowski	96[a]
Częstochowa	95
Lubliniec	110
Tarnowskie G.	105
Będzin	80
Świętochłowice	114
Ruda	115
Królewska Huta	107
Katowice	100
Pszczyna	111
Rybnik	90
Bielsko	97
Cieszyn	118
Chrzanów	85
Kraków	96
Oświęcim	87
Wadowice	91
Żywiec	78
Biała	94
Wieliczka	101
Myślenice	103
Nowy Targ	71
Limanowa	92
Nowy Sącz	95
Grybów	81
Lubelski	131
Sokołów	125
Siedlce	121
Garwolin	137
Łuków	129
Radzyń	122
Włodawa	133
Biała	122
Konstantynów	123
Lubartów	137
Puławy	145
Lublin	153
Janów	140
Krasnystaw	146
Chełm	126
Hrubieszów	124
Zamość	134
Tomaszów	172
Biłgoraj	127
Sokal	148
Iłża	121
Opatów	137
Sandomierz	131
Tarnobrzeg	133
Nisko	110
Kolbuszowa	119
Łańcut	131
Rzeszów	147
Przeworsk	138
Jarosław	128
Przemyśl	121
Mościska	122
Brzozów	120
Strzyżów	125
Ropczyce	129
Jasło	124
Gorlice	122
Tarnów	126
Brzesko	125
Bochnia	120
Rawski	105
Lubaczów	104
Jaworów	87
Gródek Jagiel.	119
Żółkiew	113
Rawa Ruska	104
Lwowski	128
Równe	131
Horochów	131
Dubno	123
Zdołbunów	112
Krzemieniec	125
Radziechów	110
Kamionka Str.	108
Brody	123
Złoczów	114
Przemyślany	133
Zborów	119
Brzeżany	145
Tarnopol	122
Zbaraż	142
Skałat	103
Trembowla	144
Podhajce	118
Kopyczyńce	122
Borszczów	124
Czortków	153
Zaleszczyki	126
Buczacz	137
Lwów	146
Rudki	139
Sambor	150
Bóbrka	135
Stryj	125
Żydaczów	119
Rohatyn	120
Kałusz	124
Stanisławów	127
Tłumacz	130
Drohobycki	103
Krosno	111
Sanok	94
Dobromil	111
Lisko	87
Stary Sambor	114
Drohobycz	110
Turka	98
Skole	107
Dolina	91
Pokucki	118
Bohorodczany	118
Nadwórna	116
Kołomyja	118
Horodenka	116
Śniatyn	125
Peczeniżyn	112
Kosów	118

a Ob. uwagę *a* na str. 594. *a* Voir note *a* à la page 594.

Powiat Tczew i nierozłączny powiat Gniew wykazują zbiór po 156 *q* (okrąg tczewski).

Okrąg poznański ze zbiorem przeciętnym 149 *q* składa się z woj. poznańskiego (z wyjątkiem skrawka północno-zachodniego, części południowo-wschodniej i pow. Strzelno), oraz ze skrawka południowego woj. pomorskiego. Zbiór ziemniaków waha się w tym okręgu od 135 *q* w pow. Grodzisk, do 166 w pow. Śmigiel i Koźmin.

Trzy następne okręgi leżą również na terenie Wielkopolski: okrąg krotoszyński (6 powiatów południowo-wschodniego kąta woj. poznańskiego)—140 (w pow. Odolanów—maximum z całej Polski—177 *q*), okrąg chodzieski (3 powiaty nadgraniczne poznańskiego) — 134 i okrąg pomorski, obejmujący przeważną część woj. pomorskiego, — 131.

Takąż samą przeciętną (131) wykazuje okrąg lubelski, w skład którego wchodzą: woj. lubelskie (bez Węgrowa), część woj. lwowskiego i krakowskiego i powiaty: Iłża, Opatów i Sandomierz. Powiaty: Puławy, Lublin, Janów i Krasnystaw tworzą grupę powiatów, z których każdy daje ponad 140 *q* zbioru. W powiecie Tomaszów znajdujemy nawet 172 *q*, (Sokal — 148, Rzeszów—147).

Okrąg nieświeski (pow. Nieśwież) i okrąg lwowski wykazują przeciętnie zbiór 128 *q*. W okręgu lwowskim, obejmującym woj. tarnopolskie, połowę wołyńskiego i część woj. lwowskiego i stanisławowskiego, w kilku powiatach znajdujemy ponad 140 *q*; są to powiaty: Sambor, Lwów, Brzeżany, Zbaraż, Trembowla i Czortków.

Powiaty kujawskie woj. warszawskiego, łącznie z powiatami: Strzelno, Słupca i Koło tworzą okrąg kujawski ze zbiorem 126. W pow. Strzelno zbiór wynosi 136.

Trzy powiaty: Rypin, Sierpc i Ciechanów dają zbiór 121 *q* (okrąg ciechanowski).

Zbiór 118 *q*, który jest już niższy od przeciętnego zbioru dla całej Polski (120), wykazują: okrąg pokucki (wschodnia część woj. stanisławowskiego) i okrąg kowelski (3 powiaty zachodnie Wołynia).

Na następny okrąg mławski (przeciętna 116) składają się powiaty: Działdowo (116), Mława (96), Przasnysz, Ostrołęka, Kolno i Łomża (aż 139).

Część b. Królestwa Kongresowego, położona na lewym brzegu Wisły (prócz powiatów okręgu kujawskiego i części woj. kieleckiego) łącznie z powiatami: Lipno, Płock, Płońsk, Dąbrowa, Mielec i Pilzno tworzą obszerny okrąg łódzki, w którym zbiór ziemniaków wynosi przeciętnie 110. Zbiór ten w powiatach waha się od 100 (Włoszczowa, Końskie i Pilzno) do 125 (Sieradz).

Część północno-wschodnia woj. lwowskiego (z wyjątkiem Sokala) tworzy okrąg rawski, który wykazuje niski w stosunku do sąsiednich powiatów zbiór ziemniaków (przeciętnie— 105, gdy Tomaszów—172, Sokal—148, Jarosław—128 i t. d.).

Okrąg białostocki, składający się z woj. białostockiego (bez 3 powiatów), woj. nowogródzkiego (bez Nieświeża), części zachodniej woj. poleskiego oraz powiatów: Węgrów i Mińsk Mazowiecki, daje przeciętnie 104 *q*, w powiecie Sokółka zbiór wynosi tylko 96.

Południowa część woj. lwowskiego i 3 powiaty zachodnie woj. stanisławowskiego tworzą okrąg drohobycki z przeciętnym zbiorem 103 *q*.

W pozostałych okręgach zbiór spada poniżej 100 *q*.

W okręgu warszawskim (pas powiatów, Maków Mazowiecki — Warszawa) przeciętnie zbiór ziemniaków wynosi—97, w okręgu krakowskim (woj. śląskie, przeważna część woj. krakowskiego oraz pow. Będzin i Częstochowa)—96 *q* (w Nowym Targu tylko 71) i w okręgu poleskim (wschodnia i południowa część woj. poleskiego i pow. Łuck) — również 96 *q*.

Najmniejszy zbiór daje okrąg wileński, którego granice pokrywają się z granicami województwa (przeciętnie 82). W pow. Dzisna zbiór żyta wynosi 79 *q*, w Święcianach — 76, wreszcie w Brasławiu — 59 (najmniej z całej Rzeczypospolitej).

Produkcja zbóż na 1 mieszkańca

Celem określenia rejonów zasobnych i niezasobnych w zbożе chlebowe, obliczyliśmy dla wszystkich powiatów Rzeczypospolitej ilość tego zboża, przypadającą na 1 mieszkańca[1] po potrąceniu wysiewu. Jako normę wysiewu przyjęliśmy 180 *kg*, dla żyta i pszenicy jednakowo. Sumę wysiewu, znalezioną na podstawie powierzchni, uprawionej w r. 1924/1925, odejmowaliśmy od przeciętnego zbioru pszenicy i żyta w latach 1923/1924 i 1924/1925 (rok klęskowy i rok urodzaju).

Przy pomocy powyższych obliczeń ugrupowaliśmy powiaty Rzeczypospolitej w następujący sposób (31 okręgów):

1 Ludność dla powiatów Śląska Górnego — według spisu z 1910, dla powiatów Wilno-Troki, Święciany i Oszmiana — według danych spisu 1919, dla pozostałych powiatów — według spisu 1921. Stan ludności — w granicach podziału administracyjnego obowiązującego dn. 1 stycznia 1925 (ob. tabl. 3, działu II *Rocznika Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej* z r. 1924).

Przeciętny zbiór zboża chlebowego na 1 mieszkańca
Moyenne récolte des blés panifiables par habitant

1923/1924, 1924/1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Kg*
Ogółem—Total	**245** [a]
Puck	**327**
Wejherowski	**162**
Wejherowo	148
Kartuzy	176
Tczewski	**345**
Chojnice	400
Kościerzyna	389
Tczew	300
Starogard	291
Gniew	342
Poznański	**628**
Tuchola	635
Sępolno	720
Wyrzysk	620
Bydgoszcz	714
Szubin	570
Chodzież	612
Wągrowiec	774
Żnin	631
Mogilno	742
Gniezno	414
Oborniki	707
Międzychód	664
Szamotuły	604
Poznań	686
Środa	769
Witkowo	665
Września	523
Śrem	558
Grodzisk	632
Śmigiel	631
Kościan	556
Leszno	639
Jarocin	519
Koźmin	551
Pleszew	565
Czarnków	**385**
Nowotomyski	**504**
Nowy Tomyśl	528
Wolsztyn	480
Krotoszyński	**363**
Gostyń	525
Rawicz	427
Krotoszyn	324
Ostrów	243
Odolanów	386
Ostrzeszów	278
Kępno	357
Toruński	**444**
Świecie	398
Grudziądz	518
Chełmno	499
Toruń	261
Wąbrzeźno	477
Brodnica	463
Rypin	403
Lipno	405
Nieszawa	535
Inowrocław	489
Strzelno	441
Płocki	**350**
Lubawa	392
Działdowo	351
Mława	308
Przasnysz	471
Maków	343
Ciechanów	450
Sierpc	348
Płock	378
Płońsk	418
Sochaczew	378
Gostyń	352
Włocławek	326
Kutno	332
Łowicz	303
Błonie	252
Skierniewice	347
Grójec	305
Rawa	405
Radom	335
Łęczyca	359
Koło	352
Słupca	360
Konin	272
Turek	366
Sieradz	257
Łódzki	**210**
Kalisz	202
Wieluń	216
Łask	158
Łódź	211
Brzeziny	181
Piotrków	234
Radomsko	236
Opoczno	240
Warszawski	**208**
Ostrów	197
Pułtusk	286
Radzymin	260
Warszawa	110
Mińsk Mazow.	209
Węgrów	174
Siedlce	228
Łuków	236
Garwolin	188
Puławy	212
Kozienice	182
Iłża	220
Kielecki	**160**
Częstochowa	165
Olkusz	135
Włoszczowa	192
Końskie	93
Kielce	145
Pińczów	178
Stopnica	151
Sandomierz	186
Opatów	187
Dąbrowa	156
Mielec	206
Janów	165
Biłgoraj	140
Lubaczów	147
Miechowski	**270**
Jędrzejów	300
Miechów	240
Lubelski	**307**
Sokołów	307
Konstantynów	340
Biała	299
Radzyń	265
Włodawa	344
Lubartów	295
Lublin	327
Chełm	404
Krasnystaw	305
Hrubieszów	263
Zamość	239
Tomaszów	253
Sokal	306
Włodzimierz Wol.	303
Horochów	301
Łuck	267
Dubno	326
Równe	239
Zdołbunów	272
Suwalski	**284**
Ostrołęka	322
Łomża	235
Wysokie Mazow.	291
Kolno	286
Szczuczyn	226
Augustów	237
Suwałki	323
Grodno	341
Sokółka	261
Wołkowysk	323
Białostocki	**192**
Białystok	209
Bielsk	174
Dzisna	**120**
Wileński	**261**
Brasław	239
Duniłowicze	259
Święciany	259
Wilno	274
Oszmiana	275
Wilejka	257
Nowogródzki	**182**
Lida	219
Wołożyn	227
Stołpce	179
Nowogródek	229
Nieśwież	200
Słonim	154
Baranowicze	93
Łuniniec	157
Brzeski	**236**
Brześć n/Bugiem	252
Prużana	236
Kossów	267
Luboml	227
Kowel	198
Poleski	**110**
Kobryń	182
Drohiczyn	144
Kamień Koszyr.	44
Pińsk	140
Stolin	60
Sarny	69
Kostopol	129
Krakowski	**54** [a]
Będzin	61
Lubliniec	27
Tarnowskie G.	49
Świętochłowice	8
Królewska Huta	2
Katowice	18
Chrzanów	50
Kraków	123
Bochnia	99
Brzesko	49
Wieliczka	92
Oświęcim	70
Biała	38
Wadowice	70
Myślenice	80
Limanowa	63
Gorlice	60
Grybów	89
Nowy Sącz	60
Nowy Targ	28
Maków	59
Żywiec	31
Pszczyński	**126**
Rybnik [b]	110
Pszczyna	147
Bielsko	122
Cieszyn	**38**
Tarnowski	**120**
Tarnobrzeg	92
Nisko	114
Kolbuszowa	141
Łańcut	114
Przeworsk	130
Jarosław	125

a Przeciętną obliczono bez uwzględnienia powiatu Królewska Huta. *b* Powiat Ruda włączono do pow. Rybnik.
a Moyenne calculée sans tenir compte de l'arr. Królewska Huta. *b* L'arr. de Ruda a été rattaché à l'arr. de Rybnik.

BIBLIOTEKA UEP GŁÓWNA

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Kg*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	*Kg*
Strzyżów . . .	145	**Lwowski**	114	Brzeżany . . .	162	**Stanisławowski** . .	38
Rzeszów . . .	115			Zbaraż	190	Lisko	43
Ropczyce . . .	132	Rawa Ruska .	129	Krzemieniec . .	216	Drohobycz . .	27
Tarnów	110	Żółkiew	118			Turka	15
Pilzno	108	Gródek Jagiel.	106	**Podolski**	113	Skole	14
Jasło	110	Lwów	110			Stryj	53
		Bóbrka	102	Tarnopol . . .	117	Dolina	44
Przemyski	76	Żydaczów . . .	90	Podhajce . . .	92	Kałusz	55
Krosno	72	Rohatyn . . .	109	Trembowla . .	98	Stanisławów .	48
Sanok	57	Przemyślany .	141	Skałat	131	Tłumacz . . .	60
Brzozów . . .	65	Złoczów	102	Kopyczyńce . .	129	Bohorodczany .	48
Przemyśl . . .	70	Kamionka Str.	137	Borszczów . .	113	Nadwórna . . .	15
Jaworów . . .	64					Kołomyja . . .	56
Mościska . . .	65	**Krzemieniecki** . .	194	**Horodeński**	185	Śniatyn	79
Rudki	55			Buczacz	186	Peczeniżyn . .	10
Sambor	82	Radziechów . .	184	Czortków . . .	227	Kosów	10
Dobromil . . .	94	Brody	191	Zaleszczyki . .	177		
Stary Sambor .	136	Zborów	220	Horodenka . .	149		

Największy zbiór zboża chlebowego wykazuje okrąg poznański, składający się z woj. poznańskiego (prócz 7 powiatów południowych, 3 zachodnich, pow. Strzelna i Inowrocławia) oraz z pow. Sępolno i Tuchola. Przy średniej, wynoszącej dla całego okręgu 628 *kg*[1], zbiór spada poniżej 550 *kg* w pow. Gniezno (414) i Jarocinie (519), przekracza zaś 700 *kg* w powiatach: Wągrowiec (774), Środa (769), Mogilno (742), Sępolno (720), Bydgoszcz (714) i Oborniki (707).

W pow. Nowy Tomyśl i Wolsztyn zbiór wynosi średnio 504.

Okrąg toruński składa się z powiatów południowych woj. pomorskiego (prócz Lubawy i Działdowa) oraz z powiatów: Inowrocław, Strzelno, Nieszawa, Lipno i Rypin. Najwięcej daje pow. Nieszawa—535, gdy przeciętna wynosi 444.

Powiat Czarnków stanowi osobny okrąg ze zbiorem 385 *kg*.

W południowej części woj. poznańskiego (okrąg krotoszyński) przeciętnie przypada na 1 mieszkańca 363 *kg*, w pow. Ostrów — tylko 243.

Część woj. warszawskiego (prócz grupy powiatów: Pułtusk, Warszawa, Radzymin i Mińsk Mazowiecki), północna część woj. łódzkiego oraz pow. Lubawa i Działdowo tworzą okrąg płocki o przeciętnym zbiorze 350 *kg*. Odpowiednie liczby dla powiatów wahają się od 252 (Błonie) do 471 (Przasnysz).

Okrąg tczewski z przeciętną 345 obejmuje powiaty: Chojnice, Kościerzyna, Tczew, Starogard i Gniew.

Pow. Puck, stanowiący okrąg, wykazuje zbiór 327.

Wschodnia część woj. lubelskiego (z pow. Lubartów i Lublin), Wołyń (bez Lubomli, Kowla, Kostopola i Krzemieńca) oraz pow. Sokal składają się na okrąg lubelski, w którym zbiór przeciętnie wynosi 307.

Województwo białostockie bez Bielska i Ostrowia tworzą okrąg suwalski z przeciętną 284. W pow. Grodno i Wołkowysk zbiór przekracza przeciętną, osiągając 341 i 323 *kg*. Wysokie zbiory na 1 mieszkańca w tych powiatach (podobnie i w innych powiatach Ziem Wschodnich) są jednak mocno przesadzone, co spowodowane jest tem, że dane ludnościowe spisu 1921 nie uzupełnione są danemi o repatrjantach, przybyłych po dacie spisu, a których liczba wynosi dla wielu powiatów nad 20% ludności[2], wykazanej przez spis.

W pow. Jędrzejów i Miechów zbiory zbóż chlebowych dają średnio 270 *kg* na mieszkańca (okrąg miechowski).

Dla okręgu wileńskiego (województwo wileńskie bez Dzisny) dane naszego obliczenia są b. niepewne, z powodów przytoczonych przy omawianiu okręgu suwalskiego. Zbiory wynoszą tu rzekomo 261 *kg* przeciętnie[3].

1 Do ludności powiatu nie wliczaliśmy ludności miast z ponad 50 000 mieszkańców.
Poniżej podajemy dla odpowiednich powiatów zbiór zboża chlebowego, przypadający na 1 mieszkańca przy uwzględnieniu ludności tych miast:

Grudziądz	293	Będzin	47	Warszawa	18	Kraków	45
Bydgoszcz	268	Częstochowa	108	Lublin	195	Lwów	45
Poznań	212	Radom	228	Białystok	123	Stanisławów	30
Katowice	12	Łódź	41	Wilno	152		

2 Bielsk 17,4%, Grodno 13,1%, Wołkowysk 24,5%, Słonim 23,5%, Brześć n/Bugiem 27,1%, Drohiczyn 19,2%, Kobryń 22,9%, Kossów 27,7%, Prużana 34,1%, Kowel 8,1%, Luboml 8,2%, Biała 10,6%, Chełm 11,2%, Włodawa 8,8% (obliczenia własne).

3 Liczby te są bardzo mało prawdopodobne. Albo dane statystyki rolnej dla tych powiatów nie są ścisłe, albo dane ludnościowe są niepełne. Co do powiatów b. Litwy Środkowej ostatni wzgląd jest decydujący (spis z r. 1919). Jeśli chodzi o powiaty Duniłowicze i Wilejka dane spisu ludności z 1921 odpowiadają rzeczywistości: spis bowiem na tym terenie odbył się poprawnie, a ilość repatrjantów, którzy powrócili do tych powiatów po spisie, była minimalna.

Powiaty: Brześć n/Bugiem, Prużana, Kossów, Luboml i Kowel tworzą okrąg brzeski ze zbiorem 236 *kg*, co również niewątpliwie odbiega znacznie od rzeczywistości.

Południowa część woj. łódzkiego i pow. Opoczno składają się na okrąg łódzki z przeciętnym zbiorem 210.

Następny okrąg warszawski o przeciętnej 208 obejmuje: zachodni skrawek woj. lubelskiego, z woj. warszawskiego powiaty Pułtusk, Warszawa, Radzymin i Mińsk Mazowiecki oraz powiaty Ostrów, Kozienice i Iłża.

Okrąg krzemieniecki obejmuje powiaty: Krzemieniec, Radziechów, Brody, Zborów i Brzeżany. Zbiór zboża wynosi przeciętnie 194 *kg*. Podobny zbiór znajdujemy w okręgu horodeńskim 185,—3 powiaty woj. tarnopolskiego i Horodenka.

W następnych okręgach zbiór spada poniżej normy konsumcyjnej dla Rzeczypospolitej, obliczonej przeciętnie dla lat 1923—1925 na 183,9 *kg*[1].

W okręgu nowogródzkim (woj. nowogródzkie i pow. Łuniniec) przypada 182 *kg* zboża chlebowego na mieszkańca[2].

W okręgu wejherowskim (Wejherowo i Kartuzy) przeciętna wynosi 162 *kg*.

Zbiór 160 *kg* znajdujemy w okręgu kieleckim (część woj. kieleckiego oraz powiaty Dąbrowa, Mielec, Janów, Biłgoraj i Lubaczów).

Okrąg białostocki (pow. Białystok i Bielsk) wykazuje zbiór 192 *kg*.

Około 120 *kg* zbioru na 1 mieszkańca znajdujemy w następujących okręgach: okrąg pszczyński (Rybnik, Pszczyna i Bielsko —126, pow. Dzisna (osobny okrąg)—120, okrąg tarnowski (północno-zachodnia część woj. lwowskiego i 4 powiaty woj. krakowskiego)—120 i okrąg lwowski (9 powiatów, zgrupowanych około m. Lwowa)—114.

W okręgu podolskim, obejmującym 6 powiatów woj. tarnopolskiego, zbiór wynosi tylko 113 *kg*. Przeczy to notorycznym faktom, świadczącym o wysokich nadwyżkach tych okolic (zob. poniżej o przewozach zbóż chlebowych). Musimy zaznaczyć, że spowodowane to jest klęską nieurodzaju, jaka dotknęła województwa południowe.

Okrąg poleski (przeważna część woj. poleskiego i pow. Kostopol) daje przeciętnie 110 *kg* (Stolin—60, Kamień Koszyrski—44).

Poniżej 100 *kg* na mieszkańca zbiór spada: w okręgu przemyskim (środkowa część woj. lwowskiego) — 76, w okręgu krakowskim (północna część woj. śląskiego, woj. krakowskie prócz części północno-wschodniej i powiat Będzin—54 (Nowy Targ tylko 28), w pow. Cieszyn (odrębny okrąg)—38 i w okręgu stanisławowskim, którego granice pokrywają się prawie z granicami województwa, w tym ostatnim okręgu zbiór osiąga minimum z całej Polski, wynosi bowiem przeciętnie 38 *kg* w powiecie (Kosów—10).

Przy krytycznej ocenie danych o ilości zboża chlebowego na 1 mieszkańca musimy wziąć pod uwagę:

1) że przy obliczeniach wysiewu: a) braliśmy nie powierzchnię zasianą zbóż chlebowych, lecz powierzchnię, na której odbyły się żniwa i b) przyjęliśmy normę jednakową dla wszystkich powiatów, podczas gdy wiadomą jest rzeczą, że norma ta jest wyższa na wschodzie Rzeczypospolitej, niż w części zachodniej;

2) że wobec uwzględnienia w powyższych obliczeniach zbiorów z r. 1923/24 i 1924/25, z których rok 1923/24 był dla województw południowych klęskowy (we wszystkich 4 województwach zbiór żyta i pszenicy wynosił daleko poniżej 50% przeciętnego zbioru z lat 1909/1913), gdy dla całej Rzeczypospolitej zbiór wynosił dla pszenicy 65,1 i dla żyta 73,5% zbioru przedwojennego — ilość zboża na 1 mieszkańca w tych województwach należy uważać za minimalną;

3) że przy obliczeniach dla powiatów wschodnich braliśmy liczby ludności wykazane przez spis z 1921, bez uwzględnienia wielkiej ilości repatrjantów, przybyłych po spisie, co łącznie z czynnikiem wskazanym pod 1 b) spowodowało, że obliczona dla tych powiatów ilość zboża na mieszkańca jest o wiele wyższa od rzeczywistej (zwłaszcza w pasie powiatów Grodno — Brześć n/Bugiem).

Przewozy zbóż chlebowych

Dla uzupełnienia i kontroli powyższych obliczeń ilości zboża chlebowego na 1 mieszkańca, przeprowadzonych na zasadzie danych statystyki rolnej, przytaczamy odpowiednio opracowane dane statystyki kolejowej.

Interesujemy się na tem miejscu już nie produkcją zboża chlebowego, ani konsumcją tego zboża w poszczególnych powiatach, lecz ich zdolnością importową względnie eksportową. To też w obliczeniach poniższych, które objęły łącznie następujące artykuły: pszenicę, żyto i mąkę (numery statystyczne 1, 2 i 23 statystyki kolejowej) — braliśmy pod uwagę jedynie saldo nadania względnie przeznaczenia (t. zn. przewyżkę nadania nad przeznaczeniem i odwrotnie), a to celem wyeliminowania: 1) przewozów lokalnych, za

1 Ob. *Rocznik Statystyki Rzeczypospolitej Polskiej* 1925/26 Dział X—Spożycie.

2 W pow. Baranowicze zbiór na mieszkańca wynosi 93 *kg*, do ludności wliczono bowiem ludność baraków Urzędu Reemigracyjnego (bez uwzględnienia tej ludności zbiór w tym powiecie wynosi 110,6 *kg*).

które przyjmujemy przewozy dokonane wewnątrz powiatu, 2) przewozów powrotnych, spowodowanych bądź charakterem miejsca przeznaczenia (centrum komunikacyjno-handlowe), bądź innemi względami (np. rozwinięty przemysł młynarski) np. pow. Kalisz wykazuje:

w roku	saldo ogólne	saldo zbóż chlebowych	saldo mąki
1925	+ 15863	— 49064	+ 64927 *tonn*
1924	+ 10650	— 47547	+ 58197 *tonn*

3) przewozów powrotnych w szerszem znaczeniu, które mają miejsce w wypadku, gdy np. dany powiat pod wpływem konjunktury nadał znaczne ilości zboża, przenoszące normę wywozową, po pewnym zaś czasie te same lub podobne ilości zmuszony był sprowadzić.

Przewyżki nadania względnie przeznaczenia mąki przed dodaniem do przewyżek zbóż chlebowych przeliczaliśmy na zboże przy przyjęciu 65% przemiału dla żyta i 72% dla pszenicy[1]. Wobec tego, że statystyka kolejowa podaje łącznie mąkę pszenną i żytnią (pozatem także i inne mąki — prócz ziemniaczanej — oraz kasze wszelkie) przyjęliśmy dla przemiału przeciętną ważoną[2], która wynosi 66%.

Wyniki tak przeprowadzonych obliczeń zawiera poniższa tablica i mapka *„Przewozy zboża chlebowego“*:

Nadwyżki i niedobory zbóż chlebowych według statystyki kolejowej

Excédent et déficit des blés panifiables d'après les données de la statistique des chemins de fer

Tonny — *Tonnes* 1924, 1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)* — Liczby bezwzględne *Chiffres absolus* 1925	1924	Na 1 mieszkańca *p. habitant* 1925	1924
Ogółem—Total	**+161 148**	**+96 338**	**+2,3**	**+2,0**
Pomorsni	**+1 415**	**—6 505**	**+5,5**	**— 25,3**
Puck	+413	+738	+14,8	—26,4
Wejherowo	—3 440	—3 759	—78,7	—86,0
Kartuzy	—2 599	—3 639	—40,2	—56,3
Kościerzyna	+2 793	— 209	+55,9	—4,2
Chojnice	+4 248	+1 840	+59,8	+25,9
Chodzieski	**+52 271**	**+36 001**	**+293,3**	**+202,0**
Sępolno	+7 139	+3 809	+256,1	+136,6
Wyrzysk	+23 245	+15 860	+371,7	+253,6
Chodzież	+10 453	+8 672	+250,4	+207,8
Szubin	+11 434	+7 660	+248,1	+166,2
Czarnkowsko-krotoszyński	**+73 328**	**+70 749**	**+183,6**	**+177,2**
Czarnków	+2 253	+2 928	+ 63,3	+82,3
Międzychód	+7 025	+7 175	+233,1	+238,1
Nowy Tomyśl	+5 564	+4 522	+110,5	+89,8
Wolsztyn	+13 650	+11 036	+280,5	+226,8
Śmigiel	+9 490	+9 870	+250,0	+260,0
Kościan	+13 267	+12 346	+273,1	+254,1
Leszno	+12 333	+14 439	+226,7	+265,4
Rawicz	+4 169	+2 490	+ 85,2	+50,9
Krotoszyn	+5 577	+5 943	+124,6	+132,8
Poznański	**+294 605**	**+241 514**	**+276,2**	**+226,5**
Grodzisk	+21 969	+17 248	+615,9	+483,5
Szamotuły	+21 852	+23 318	+330,8	+353,0
Oborniki	+18 216	+16 111	+330,3	+292,2
Poznań	+1 080	+8 397	+4,0	+31,4
Śrem	+19 576	+12 607	+346,9	+223,4
Gostyń	+17 482	+14 508	+357,3	+296,5
Koźmin	+12 835	+9 527	+372,1	+276,2
Ostrów	+8 693	+9 217	+180,8	+191,5
Pleszew	+15 758	+13 255	+412,1	+346,7
Jarocin	+15 110	+11 439	+278,0	+210,4
Środa	+18 842	+17 601	+378,3	+353,3
Września	+23 957	+19 513	+582,8	+474,7
Witkowo	+3 288	+1 491	+108,7	+42,3
Gniezno	+19 377	+12 161	+343,0	+215,3
Wągrowiec	+24 627	+17 474	+452,9	+321,4
Żnin	+15 774	+13 042	+384,1	+317,6
Mogilno	+20 032	+13 649	+409,7	+279,1
Strzelno	+16 137	+10 956	+404,3	+274,5
Toruński	**+116 059**	**+56 322**	**+134,0**	**+65,0**
Bydgoszcz	+3 655	+587	+ 26,1	+4,2
Tuchola	+5 062	+2 472	+147,0	+71,8
Tczew	+4 121	+2 495	+115,3	+69,8
Starogard	+8 983	+3 759	+144,0	+60,2
Gniew	+2 731	+1 897	+100,5	+69,8
Świecie	+9 082	+5 461	+109,2	+65,7
Chełmno	+9 141	+4 580	+195,2	+97,8
Toruń	+9 839	+5 886	+105,6	+63,2
Inowrocław	+14 160	+11 044	+187,8	+146,5
Grudziądz	+5 839	+889	+ 75,8	+11,5
Wąbrzeźno	+11 542	+4 958	+245,1	+105,3
Lubawa	+8 958	+3 118	+153,1	+55,3
Brodnica	+18 635	+8 082	+304,3	+132,0
Działdowo	+4 311	+1 094	+181,7	+46,1
Kalisko-łomżyński	**+146 478**	**+115 662**	**+45,2**	**+35,7**
Odolanów	+1 003	+499	+23,2	+11,5
Ostrzeszów	+3 522	+1 555	+87,9	+38,8
Kępno	+12 094	+8 069	+229,6	+153,2
Sieradz	+427	+1 477	+2,7	+9,5
Kalisz	+15 863	+10 650	+88,0	+59,1
Konin	+3 634	+3 353	+32,6	+30,1
Słupca	+1 485	+ 75	+17,7	+0,9
Koło	+3 195	+4 951	+28,5	+44,2
Turek	—	—	—	—
Łęczyca	—	—70	—	—0,6
Nieszawa	+5 223	+3 280	+51,2	+32,2
Włocławek	+12 841	+13 590	+102,9	+108,9
Kutno	+15 776	+16 697	+158,7	+168,0
Gostynin	+45	—	+0,6	—
Łowicz	+8 137	+8 050	+81,9	+81,0

1 Według informacji Związku Młynarzy Polskich.
2 Jako wagę wzięto stosunek przewozów żyta i pszenicy w 1925 r.

(c. d. — suite)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)*			
	Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*		Na 1 mieszkańca *p. habitant*	
	1925	1924	1925	1924
Brzeziny	+1 108	+1 739	+8,9	+13,9
Skierniewice	+1 418	+2 438	+22,3	+38,4
Rawa	—	—	—	—
Grójec	—	—	—	—
Sochaczew	+5 101	+6 063	+79,7	+94,8
Płock	+2 199	—	+19,7	—
Płońsk	+6 910	—	+92,8	—
Sierpc	+7 093	—	+98,2	—
Lipno	—	—	—	—
Rypin	—	—	—	—
Mława	+7 923	+4 978	+89,2	+56,0
Ciechanów	+10 876	+11 880	+159,0	+173,7
Pułtusk	+8 293	+7 314	+77,9	+68,7
Maków	—	—	—	—
Przasnysz	+434	+189	+7,7	+3,3
Ostrołęka	+1 436	+3 083	+19,4	+41,8
Ostrów	+6 301	+ 503	+66,8	+5,3
Łomża	+3 841	+4 805	+37,7	+47,2
Wysokie Maz.	+48	+126	+0,7	+1,8
Kolno	—	—	—	—
Szczuczyn	+252	+368	+4,3	+6,3
Łódzko-warszawski	**—123 992**	**—113 441**	**—41,1**	**—37,6**
Lubliniec	—119	—1 760	—3,4	—50,6
Częstochowa	—18 620	—16 122	—79,4	—68,7
Wieluń	—	—	—	—
Łask	—1 890	—1 643	—12,7	—11,0
Łódź	—63 609	—63 202	—113,2	—112,4
Piotrków	—1 543	+2 065	—7,8	+10,5
Opoczno	—103	+1 055	—0,8	+8,6
Końskie	—5 420	—4 772	—38,3	—33,7
Kielce	—12 940	—10 187	—71,9	—56,6
Iłża	—584	—417	—4,3	—3,0
Radom	—4 533	—4 458	—23,4	—23,0
Kozienice	—301	—650	—2,4	—5,2
Puławy	—2 715	—2 921	—18,2	—19,6
Garwolin	—740	—580	—5,1	—4,0
Mińsk Mazow.	—1 849	—2 788	—19,3	—29,1
Błonie	—468	+532	—4,0	+4,6
Warszawa (pow.)	—6 238	—5 602	—34,4	—30,9
Radzymin	—2 320	—1 991	—32,0	—27,4
Warszawa (miasto)	**—104 320**	**—89 790**	**—111,4**	**—95,9**
Siedlecki	**+14 476**	**+17 700**	**+19,1**	**+23,3**
Węgrów	+581	+224	+7,0	+2,7
Sokołów	+1 107	+1 759	+14,6	+23,2
Siedlce	+239	—954	+2,4	—9,4
Konstantynów	+2 720	+3 102	+46,5	+53,1
Łuków	+1 103	+652	+9,5	+5,6
Radzyń	+3 152	+3 623	+35,7	+41,0
Biała	+1 165	+1 729	+20,3	+30,1
Włodawa	+2 018	+5 210	+24,5	+63,1
Lubartów	+2 391	+2 355	+24,8	+24,5
Wileński	**—42 387**	**—44 049**	**—21,8**	**—22,7**
Brasław	+88	+385	+0,7	+3,1
Dzisna	—1 427	—3 388	—10,4	—24,6
Postawy	—267	—857	—3,1	—9,8
Święciany	—1 632	—3 273	—13,7	—27,5
Wilno	—21 742	—22 757	—77,6	—81,2
Oszmiana	—257	—450	—3,6	—6,3
Wilejka	—798	—341	—7,8	—3,3
Mołodeczno	—207	—636	—3,9	—11,8
Stołpce	—5	+55	—0,1	+0,7

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)*			
	Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*		Na 1 mieszkańca *p. habitant*	
	1925	1924	1925	1924
Wołożyn	—96	—193	—0,8	—1,6
Lida	+227	—1 095	+1,2	—5,6
Suwałki	—1 589	—2 121	—17,6	—23,5
Augustów	—79	—148	—1,3	—2,4
Białystok	—12 607	—11 283	—67,5	—60,4
Sokółka	—1 146	—1 117	—12,7	—12,4
Grodno	—850	+3 170	—5,6	+20,7
Nowogródzki	**+15 819**	**+21 373**	**+28,7**	**+38,7**
Wołkowysk	+3 752	+4 119	+32,6	+35,7
Słonim	+2 009	+6 345	+17,3	+54,6
Nowogródek	—	—	—	—
Baranowicze	+4 477	+4 415	+43,0	+42,4
Nieśwież	+5 581	+6 494	+48,9	+56,9
Poleski	**—15 696**	**— 16 172**	**—11,5**	**—11,8**
Bielsk	—71	—697	—0,5	—4,7
Brześć n/Bug.	—2 027	—2 330	—17,3	—19,9
Prużana	—823	—2 510	—13,5	—41,3
Kobryń	—870	—687	—12,8	—10,1
Lubomi	—493	—540	—8,8	—9,6
Kowel	—769	—711	—4,5	—4,2
Kamień Koszyr.	—100	—339	—1,7	—5,8
Drohiczyn	—18	—722	—0,3	—11,4
Kossów	+85	—147	+1,7	—3,0
Pińsk	—2 311	—2 291	—15,7	—15,5
Łuniniec	—1 714	—1 292	—19,2	—14,5
Stolin	—312	—741	—3,2	—7,7
Sarny	—4 524	—3 094	—34,4	—23,5
Kostopol	—1 749	—71	—15,3	—0,6
Lubelski	**+85 684**	**+106 146**	**+62,5**	**+77,4**
Lublin	+6 393	+11 271	+27,3	+48,1
Krasnystaw	+4 921	+6 440	+42,0	+55,0
Zamość	+4 898	+6 588	+38,0	+51,1
Chełm	+7 280	+9 209	+59,9	+75,8
Hrubieszów	+7 165	+8 392	+69,0	+80,8
Tomaszów	—99	—20	—1,0	—0,2
Włodzimierz	+11 027	+20 784	+108,7	+204,9
Sokal	+12 002	+13 188	+120,8	+132,7
Horochów	+55	+189	+0,6	+2,0
Radziechów	+8 284	+9 751	+128,3	+151,0
Łuck	+23 758	+20 354	+113,4	+97,1
Janowsko-rohatyński	**+9 400**	**+6 103**	**+8,5**	**+5,5**
Janów	+2 298	+3 505	+17,5	+26,7
Biłgoraj	+56	—57	+0,6	—0,6
Lubaczów	+182	—152	+2,9	—1,9
Rawa Ruska	+2 329	+2 603	+21,8	+24,4
Żółkiew	+125	+77	+1,4	+0,9
Kamionka Str.	+1 151	+66	+16,7	+1,0
Złoczów	+95	+631	+0,9	+5,9
Przemyślany	+1 010	+491	+12,7	+6,2
Rudki	+120	—338	+1,6	—4,6
Bóbrka	+833	—68	+10,0	—0,8
Żydaczów	+461	—146	+6,0	—1,9
Rohatyn	+740	—509	+6,8	—4,6
Tarnopolski	**+76 632**	**+101 524**	**+40,6**	**+53,8**
Równe	+11 844	+7 260	+57,0	+34,9
Dubno	+10 325	+14 175	+58,3	+80,0
Zdołbunów	+459	+2 924	+4,6	+29,1
Krzemieniec	+3 411	+7 963	+16,3	+38,1

(dok. — fin)

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)*			
	Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*		Na 1 mieszkańca *p. habitant*	
	1925	1924	1925	1924
Brody	+6 615	+7 479	+83,9	+94,9
Zborów	+2 620	+2 947	+36,4	+41,0
Brzeżany	+1 595	+1 591	+17,8	+17,7
Tarnopol	+13 620	+15 567	+105,0	+120,0
Zbaraż	+1 361	+4 696	+20,8	+71,8
Skałat	+6 269	+11 407	+73,5	+133,7
Trembowla	+2 154	+1 810	+29,8	+25,0
Podhajce	+269	+1 147	+3,3	+14,0
Buczacz	+2 860	+1 616	+24,5	+13,9
Czortków	+4 618	+4 069	+66,9	+59,0
Zaleszczyki	+1 174	+2 293	+17,6	+34,3
Kopyczyńce	+4 496	+8 339	+52,3	+97,0
Borszczów	+1 966	+5 080	+20,7	+53,6
Horodenka	+976	+1 161	+11,7	+13,9
Podkarpacki	**—154 968**	**—158 828**	**—50,1**	**—51,3**
Pszczyna	—3 592	—5 418	—30,0	—45,3
Rybnik	—13 223	—11 693	—89,9	—79,5
Cieszyn	—4 300	—4 638	—58,8	—63,4
Bielsko	—4 199	—10 416	—58,7	—145,6
Biała	—1 268	—2 484	—15,6	—30,6
Żywiec	—8 547	—7 867	—95,1	—87,5
Wadowice	—7 042	—6 476	—79,4	—73,1
Maków	—3 406	—3 021	—50,6	—44,8
Myślenice	—	—	—	—
Bochnia	—5 980	—5 665	—55,2	—52,3
Wieliczka	—531	—880	—7,8	—12,9
Limanowa	—2 528	—2 293	—32,4	—29,4
Nowy Targ	—8 815	—6 611	—85,8	—64,4
Nowy Sącz	—15 242	—11 769	—116,5	—30,0
Grybów	—2 061	—1 887	—39,7	—36,3
Gorlice	—2 712	—3 660	—34,7	—46,9
Jasło	—3 479	—3 961	—40,8	—46,5
Krosno	—4 262	—4 306	—52,1	—32,6
Sanok	—8 833	—7 622	—86,5	—74,6
Lisko	—4 090	—3 543	—44,2	—38,3
Turka	—3 386	—2 268	—44,2	—29,6
Sambor	—3 711	—4 567	—35,3	—43,5
Drohobycz	—15 131	—12 388	—92,7	—75,9
Skole	—2 701	—2 820	—56,2	—58,7
Stryj	—1 352	—4 391	—18,6	—60,5
Dolina	—2 936	—3 756	—28,9	—37,0
Kałusz	—2 364	—2 535	—26,9	—28,9
Bohorodczany	—	—	—	—
Stanisławów	—13 389	—17 161	—100,6	—128,9
Tłumacz	+407	—29	+3,9	—0,3
Nadwórna	—3 943	—2 590	—48,7	—32,0
Kołomyja	—1 641	—1 836	—14,7	—16,5
Śniatyn	—711	—256	—9,8	—3,5

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)*			
	Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*		Na 1 mieszkańca *p. habitant*	
	1925	1924	1925	1924
Peczeniżyn	—	21	—	0,5
Kosów	—	—	—	—
Śląsko-krakowski	**—218 213**	**—180 565**	**—138,7**	**—114,8**
Tarnowskie G.	—7 196	—5 328	—132,2	—97,9
Świętochłowice	—6 907	—6 108	—39,5	—34,9
Królewska Huta	—32 211	—22 814	—443,4	—314,1
Katowice	—47 519	—42 692	—164,2	—147,5
Będzin	—66 092	—58 794	—170,9	—152,0
Olkusz	—3 831	—3 257	—28,1	—23,9
Chrzanów	—15 779	—13 869	—135,2	—118,9
Oświęcim	—6 754	—6 210	—130,1	—119,6
Kraków	—31 924	—21 493	—110,2	—74,2
Radomskowski	**+5 204**	**+10 082**	**+5,0**	**+9,6**
Radomsko	+34	+973	+0,2	+5,7
Włoszczowa	+190	+766	+2,1	+8,1
Jędrzejów	+964	+2 151	+9,6	+21,4
Miechów	+1 905	+3 723	+12,8	+24,9
Pińczów	—	—	—	—
Stopnica	—	—	—	—
Sandomierz	+595	+619	+5,3	+5,5
Opatów	+1 516	+1 850	+9,3	+11,4
Lwowski	**—70 647**	**—77 488**	**—33,6**	**—36,8**
Brzesko	—1 546	—1 560	—16,1	—16,2
Dąbrowa	—180	—298	—2,8	—4,7
Tarnów	—10 540	—8 525	—97,3	—78,7
Mielec	—237	—1 217	—3,3	—16,7
Pilzno	+227	—66	+4,8	—1,4
Ropczyce	—736	—1 091	—9,7	—14,4
Strzyżów	—138	—382	—2,5	—6,8
Brzozów	—	—	—	—
Rzeszów	—7 831	—7 830	—55,1	—55,1
Tarnobrzeg	—2 017	—1 209	—28,2	—16,9
Kolbuszowa	—	—	—	—
Nisko	—814	—750	—13,4	—12,3
Łańcut	—1 163	—1 529	—13,0	—17,2
Przeworsk	+644	—355	+10,9	—6,0
Jarosław	—3 468	—2 993	—25,4	—22,0
Przemyśl	—15 509	—14 289	—105,8	—97,5
Dobromil	—824	—1 143	—11,8	—16,3
Stary Sambor	—1 366	—989	—24,9	—18,1
Jaworów	—622	—947	—7,7	—11,7
Mościska	—5	—996	—0,1	—11,8
Gródek Jagiel.	—2 863	—2 870	—40,2	—40,3
Lwów	—21 659	—28 449	—58,5	—76,9

Zaznaczyć musimy, że suma dla powiatów, wykazujących przewyżkę przeznaczenia nad nadaniem, jest mniejsza od rzeczywistej (i odwrotnie suma dla powiatów z saldami nadania jest większa od rzeczywistej), gdyż statystyka kolejowa z r. 1925 nie podaje dokładnie określonego miejsca przeznaczenia dla 9,3% zbóż chlebowych i mąki łącznie (w r. 1924 — 9,6%)[1].

Ogólna suma niedoborów, t. j. suma sald przeznaczenia, jest miarą rzeczywistego zapotrzebowania (poza zapotrzebowaniem lokalnem, t. zn. zapotrzebowaniem zaspokajanem wewnątrz powiatu) zboża chlebowego w Rzeczypospolitej, które musi być pokrywane dowozem z innych powiatów. Dla roku 1925 suma ta wynosiła 738078 *tonn*, dla r. 1924 (10 miesięcy) — 698279, jak świadczą następujące liczby:

	1925 r.	1924 r.
salda powiatów	+ 899 187	+ 794 522
	— 738 055	— 698 254
„ okręgów	+ 891 371	+ 783 176
	— 730 223	— 686 838

1 Ob. tablicę na stronie 551.

Porównanie mapki *„Przewozy zboża chlebowego"* z mapką *„Zbiór zboża chlebowego"* prowadzi do szeregu charakterystycznych wniosków. Należy jednak pamiętać: 1) że mapka *„Zbiór zboża chlebowego"* opracowana jest na podstawie danych szacunkowych statystyki rolnej, przeliczonych następnie według niepewnych, dla niektórych części kraju, danych ludnościowych, 2) że mapka ta przedstawia zbiór zboża chlebowego w latach 1923/24 i 1924/25 przeciętnie, podczas gdy mapka *„Przewozy zboża chlebowego"* — przewozy w roku kalendarzowym 1925 (powyższa tablica poza tem takież przewozy w roku 1924)[1].

Pod względem nadwyżek zbóż chlebowych podzieliliśmy Polskę na 19 okręgów wskazanych w tablicy.

Pierwsze miejsce zajmuje okrąg chodzieski, obejmujący powiaty: Chodzież, Wyrzysk, Sępolno i Szubin. Okrąg ten wywiózł w 1925 r. 293,3 *kg* zboża chlebowego na 1 mieszkańca[2].

Drugie miejsce przypada okręgowi poznańskiemu, który przeciętnie wykazuje 276,2 *kg* nadwyżki. Niższa w stosunku do okręgu chodzieskiego nadwyżka spowodowana jest uwzględnieniem ludności miasta Poznania (w mieście i powiecie łącznie saldo wynosi tylko 4,0 *kg* na mieszkańca). Największą nadwyżkę dają powiaty Grodzisk (615,9) i Września (582,8), najmniejszą—powiat Witkowo (108,7). Zestawienie trzech faktów, dotyczących powiatu Września i Witkowa: 1) ilości zboża chlebowego na mieszkańca (Września —523, Witkowo—665), 2) ilości nadwyżek zbóż chlebowych, oraz 3) ilości stacyj: Września—9, Witkowo—3,—prowadzi do wniosku, że prawdopodobnie znaczną ilość zboża chlebowego, pochodzącego z pow. Witkowo, nadawały stacje powiatu Września. Przewyżka nadania nad przeznaczeniem stanowi w okręgu poznańskim 294 605 *tonn*, co wystarcza na pokrycie 40,4% ogólnej sumy niedoborów w Polsce.

W okręgu czarnkowsko-krotoszyńskim (skrawek zachodni woj. poznańskiego) nadwyżki zbóż chlebowych wynoszą 183,6 *kg* na 1 mieszkańca. Najmniejsze nadwyżki wykazują powiaty Czarnków (63,3), Rawicz[3] (85,2), Nowy Tomyśl (110,5) i Krotoszyn (124,6), co zgadza się naogół z danemi o zbiorze zboża chlebowego.

Woj. pomorskie (prócz skrawka zachodniego) stanowi okrąg toruński o przeciętnych nadwyżkach 134,0 *kg* na mieszkańca. Poniżej 100 *kg* liczba ta spada w powiatach Bydgoszcz i Grudziądz (znaczny odsetek ludności miejskiej).

Następnym okręgiem jest okrąg lubelski (południowo-wschodnia część woj. lubelskiego wraz z powiatami Włodzimierz, Horochów, Łuck, Sokal i Radziechów). Obszar ten dawał w 1925 roku 62,5 *kg* nadwyżki. Powiat Tomaszów wykazuje saldo przeznaczenia (1,0), jest to jednak powiat o znacznych zbiorach zboża chlebowego (na 1 *ha* i na 1 mieszkańca). Niedobór (zresztą niski—90 *tonn*) wykazuje prawdopodobnie przypadkowo, bowiem linja kolejowa Rejowiec-Rawa Ruska przebiega zachodnim skrawkiem powiatu, przylegającym do ubogiego pod względem zbiorów powiatu Biłgoraj. Powiaty położone we wschodniej części okręgu dają poważne nadwyżki, wynoszące nad 100 *kg* z wyjątkiem powiatu Horochów, który nie ma prawie dróg żelaznych i który przez to podnosi sumy nadań powiatów okolicznych.

Okrąg kalisko-łomżyński obejmuje 3 powiaty południowe woj. poznańskiego, północną część woj. łódzkiego, całe niemal woj. warszawskie (prócz pow. Warszawa i 3 powiatów sąsiednich) oraz zachodnią część woj. białostockiego. Mimo znacznych odchyleń od przeciętnej dla całego okręgu—45,2 *kg* (np. Kutno—158,7 i Gostynin—0,6)—nie zaryzykowaliśmy podziału tego terytorjum na drobniejsze okręgi, ze względu na bardzo rzadką sieć kolejową w tej części Rzeczypospolitej (7 powiatów bez kolei normalnotorowych). Poza powiatem Kępno nadwyżki (229,6 *kg*) nad 100 *kg* znajdujemy w powiatach Ciechanów, Kutno i Włocławek. Wysokie nadwyżki tych powiatów są spowodowane dowozem zboża drogami kołowemi z sąsiednich powiatów, upośledzonych pod względem kolei żelaznych (Włocławek—z Lipna i Gostynina, Kutno—z Gostynina i Łęczycy, Kalisz—z Turka i ewentualnie nawet z Wielunia[4], Ciechanów—z Makowa i części Przasnysza). Pozatem dla powiatów, leżących nad Wisłą, wchodzi jeszcze w grę przewóz drogami wodnemi, który jednak, jak to powiedzieliśmy już we wstępie, niema poważniejszego znaczenia.

1 Pozatem w mapce *„Przewozy zboża chlebowego"* uwzględniono w przeciwieństwie do mapki *„Zbiór zboża chlebowego"* ludność miast ponad 50 000 osób.

2 Przeciętna ważona.

3 Tak niska nadwyżka w tym powiecie wobec 427 *kg* zboża chlebowego, przypadających na 1 mieszkańca w latach 1923/24 i 1924/25, znajduje wytłumaczenie w tem, że powiat ten posiada przeważnie linje kolejowe prywatne normalnotorowe, na których ruchu towarowego nie rejestruje się. Powiat ten posiada tylko 2 stacje (ob. tabl. na str. 556).

4 Dowóz do młynów kaliskich.

Woj. tarnopolskie (bez 4 powiatów północno-zachodnich), pow. Horodenka oraz część południowo-wschodnia Wołynia składają się na okrąg tarnopolski z przeciętną nadwyżką 40,6 *kg* na 1 mieszkańca. Z tablicy wynika, że w roku poprzednim (1924) nadwyżka ta wynosiła więcej: 53,8 *kg*. Jest to zastanawiające, gdyż rok 1923/1924 był rokiem nieurodzaju, zwłaszcza dla województw południowych. Ilość bowiem zboża chlebowego na 1 mieszkańca po potrąceniu wysiewu wynosiła w r. 1923/1924 w woj. tarnopolskiem 72,8 *kg*, gdy w 1922/1923 roku—174,2 *kg*, a w 1924/1925 roku—227,2 *kg*.

Poniższa tabelka wskazuje, że przewyżka ta pochodzi w znacznej mierze z zapasów roku poprzedniego:

Nadanie miejscowe i zagranicę w dyrekcji lwowskiej

Tonny

Wyszczególnienie	Styczeń—grudzień 1925	Sierpień—grudzień 1925	%	Styczeń—grudzień 1924	Sierpień—grudzień 1924	%
Pszenica .	30 200	25 200	84,3	30 934	18 727	60,5
Żyto . . .	28 267	20 708	73,4	42 902	23 025	53,7
Mąka . .	41 134	20 825	50,4	42 713	24 456	57,3

Okrąg nowogródzki, w skład którego wchodzi część województwa nowogródzkiego, położona po lewej stronie rzeki Niemna, oraz pow. Wołkowysk, stanowi obszar, dający przeciętnie 28,7 *kg* nadwyżki. Do okręgu tego włączyliśmy również pow. Nowogródek, ze względu na to, że linja kolejowa Lida—Baranowicze przebiega wzdłuż granic tego powiatu na terenie powiatu Słonim i z pewnością obsługuje znaczną część pow. Nowogródek. Z tego względu nadwyżki powiatu Słonim (1924 r.—54,6 *kg*, 1925 r.—17,3 *kg*) należy uważać za wyższe od rzeczywistych. Nadwyżki tego okręgu w obu latach są w znacznej mierze wynikiem nieprzeciętnie wysokiego urodzaju zbóż na tym terenie w r. 1923/1924 i 1924/1925 co przedstawia poniższe zestawienie:

Przeciętny zbiór z *ha*

q=100 kg

Wyszczególnienie	Pszenica		Żyto	
	1924	1925	1924	1925
Polska	65,1	116,1	73,5	117,7
Woj. nowogródzkie . .	104,0	152,0	100,0	150,7

Północna część woj. lubelskiego (bez pow. Garwolin) wykazuje 19,1 *kg* nadwyżki (okrąg siedlecki). W powiatach Węgrów, Siedlce i Łuków nadwyżki te spadają poniżej 10 *kg* (w r. 1924 powiat Siedlce wykazuje niedobór).

Pas powiatów, ciągnący się od Janowa do Rohatyna wzdłuż okręgu lubelskiego i tarnopolskiego stanowi obszar przejściowy (okrąg janowsko-rohatyński, przeciętna—8,5) między dwoma temi okręgami o wysokich nadwyżkach zboża, a okręgami południowemi, wykazującemi niedobory.

Przeciętna + 5,5 *kg* wskazuje następne miejsce dla okręgu pomorskiego. Z pięciu powiatów tego okręgu w r. 1925 niedobór, zboża miały powiaty: Wejherowo i Kartuzy a w 1924 r. także powiat Puck i Kościerzyna (przeciętna dla całego okręgu w 1924 r. —25,3).

Powiaty południowe woj. kieleckiego (bez Częstochowy, Będzina i Olkusza) i pow. Radomsko tworzą okrąg radomskowski z przeciętną nadwyżką 5,0. Najmniejszą nadwyżkę wykazuje pow. Radomsko (0,2 i w 1924 r. 5,7), największą Miechów (12,8). Powiaty Pińczów i Stopnica, które nie posiadają kolei, włączyliśmy do tego okręgu. Mapka *„Zbiór zboża chlebowego"* przemawia jednak przeciwko takiemu włączeniu.

Pozostałe okręgi wykazują niedobory.

Niewielki niedobór (11,5) znajdujemy w okręgu poleskim, obejmującym woj. poleskie oraz powiaty: Bielsk, Luboml, Kowel i Kostopol. Niedobór waha się w granicach od 0,3 (pow. Drohiczyn) do 34,4 (pow. Sarny). Powiat Kossów wykazuje niewielką nadwyżkę (1,7).

Północna część woj. białostockiego i nowogródzkiego i woj. wileńskie tworzą okrąg wileński z przeciętnym niedoborem 21,8 *kg*. Poza powiatem Białystok (67,5) i Wilnem (77,6) najwyższy niedobór wykazuje pow. Suwałki (17,6), najniższy Stołpce (0,1). Powiaty Lida i Brasław mają nieznaczne nadwyżki (1,2 i 0,7).

Północno-wschodnia część woj. krakowskiego i przeważna część woj. lwowskiego tworzą okrąg lwowski o niedoborze 33,6 *kg*. W okręgu tym jedynie 2 powiaty wykazują nadwyżki: pow. Pilzno (4,8) i pow. Przeworsk (10,9). Ponad 40 *kg* niedoboru znajdujemy w pow. Przemyśl (105,8), Tarnów (97,3), Lwów (58,5) i Rzeszów (55,1).

Pomiędzy okręgami, wykazującymi nadwyżki, ciągnie się od pow. Lubliniec aż do pow. Radzymin okrąg łódzko-warszawski z niedoborem 41,1 *kg*. Miasta Warszawy nie uwzględnialiśmy przy obliczaniu przeciętnego niedoboru[1]. Na okrąg ten składają się: południowa część woj. łódzkiego, północna część woj. kieleckiego oraz powiaty: Lubliniec, Częstochowa, Błonie, Warszawa i Radzymin.

1 Miasta Łodzi nie wyłączaliśmy, gdyż w naszem opracowaniu danych statystyki kolejowej miasto Łódź złączyliśmy z powiatem.

Największy niedobór znajdujemy w powiatach o znacznej ludności miejskiej: Łódź—113,2, Częstochowa—79,4 i Kielce—71,9. Najmniejszy niedobór wykazuje pow. Opoczno (0,8), który w r. 1924 miał nadwyżkę (8,6 *kg.*)

Pas powiatów, ciągnący się wzdłuż granicy południowej Rzeczypospolitej, tworzy obszerny okrąg podkarpacki o przeciętnym niedoborze 50,1 *kg.* Obejmuje on część południową woj. śląskiego, przeważną część woj. krakowskiego i stanisławowskiego oraz część południową woj. lwowskiego. Następujące powiaty wykazują ponad 50 *kg* niedoboru: Rybnik, Cieszyn, Bielsko, Żywiec, Wadowice, Maków, Nowy Targ, Nowy Sącz, Krosno, Sanok, Drohobycz, Skole i Stanisławów. Zestawienie danych powyższych z danemi, zawartemi na mapce *„Zbiór zboża chlebowego"* prowadzi do wniosku, że konsumcja zbóż chlebowych w niektórych powiatach tego okręgu jest b. niska. Zgruba konsumcję tę moglibyśmy określić jako sumę 1) ilości zboża chlebowego na 1 mieszkańca i 2) niedoboru tego zboża na mieszkańca (np. dla pow. Turka 15,0 + 44,2 = 59,2 *kg*). To też ludność w pewnych okolicach kraju w znacznej mierze odżywia się plackami owsianemi[1] i ziemniakami (por. okrąg drohobycki i krakowski w owsie i stanisławowski w ziemniakach).

W okręgu śląsko-krakowskim, obejmującym zagłębie węglowe i powiaty: Olkusz, Oświęcim i Kraków, niedobór wynosi 138,7. Największy niedobór (poza Królewską Hutą) wykazuje pow. Katowice (164,2), najmniejszy—pow. Olkusz (28,1). Powiat Królewska Huta (443,4) dzielił się niewątpliwie otrzymanem zbożem z sąsiednim powiatem Świętochłowice, wykazującym tylko 39,5 *kg* niedoboru.

Miasto Warszawa wykazuje niedobór 104320 *tonn* zboża chlebowego, co stanowi na 1 mieszkańca 111,4 *kg.* W rzeczywistości norma spożycia zboża chlebowego jest w Warszawie znacznie większa, liczba bowiem 104320 *tonn* nie zawiera w sobie ilości *tonn*, dowiezionych drogami wodnemi, kolejkami wąskotorowemi i drogami bitemi[2].

Inwentarz żywy

Konie

Pod względem liczby koni, przypadającej na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo[3] podzieliliśmy Polskę na następujących 20 okręgów:

Liczba koni na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo według spisu 1921 r.

Nombre de chevaux par 100 hectares de terres en utilisation agricole, d'après le recensement de 1921

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba koni *Nombre de chevaux*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba koni *Nombre de chevaux*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba koni *Nombre de chevaux*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba koni *Nombre de chevaux*
Ogółem—Total	**15,1**	Wągrowiec . .	13,1	Śmigiel	12,2	Płock	13,2
		Szubin	12,6	Leszno	11,5	Płońsk	12,7
Północno-zachodni	**12,9**	Inowrocław . .	13,0	Gostyń	13,6	Pułtusk	12,3
		Strzelno . . .	12,7	Koźmin	14,4	Sochaczew . .	12,9
Puck	11,5	Mogilno	13,8	Rawicz	11,5	Błonie	12,7
Wejherowo . .	10,9	Żnin	14,1	Krotoszyn . . .	13,4	Grójec	14,1
Kartuzy	10,1	Gniezno	14,7	Pleszew . . .	14,0	Rawa	13,1
Kościerzyna . .	10,5	Środa	13,5	Ostrów	14,6	Brzeziny . . .	14,3
Chojnice . . .	8,2	Witkowo . . .	13,2	Odolanów . . .	12,3	Skierniewice .	13,9
Starogard . . .	13,9	Września . . .	13,2	Ostrzeszów . .	12,5	Gostynin . . .	13,9
Tczew	13,5	Słupca	14,3	Kępno	14,1	Włocławek . .	14,1
Gniew	16,0	Jarocin	12,8	Toruń	14,9	Nieszawa . . .	14,0
Sępolno	10,8	Śrem	12,9	Lipno	13,3		
Tuchola	12,2	Kościan	12,8	Rypin	12,9		
Świecie	14,6	Grodzisk . . .	11,0	Brodnica . . .	14,2	**Grudziądzki . . .**	**15,9**
Wyrzysk . . .	11,7	Poznań	13,5	Działdowo . .	10,7		
Bydgoszcz . .	13,4	Szamotuły . .	13,3	Mława	12,5	Lubawa	15,1
Chodzież . . .	12,8	Międzychód . .	11,3	Przasnysz . . .	11,9	Grudziądz . . .	16,3
Czarnków . . .	13,1	Nowy Tomyśl .	12,2	Ciechanów . .	12,5	Chełmno . . .	15,1
Oborniki . . .	13,5	Wolsztyn . . .	12,4	Sierpc	12,6	Wąbrzeźno . .	17,1

1 W okręgu drohobyckim (granice ob. w tabl. powierzchnia owsa) wynosił zbiór owsa w latach 1922/23, 23/24 i 24/25: 1134496, 716116 i 1253615 *q*. Mimo, iż na wyżywienie 80349 sztuk koni (z r. 1921) potrzeba według najwyższej normy 885 *kg*. (E. Szturm de Sztrem *Przegląd Gospodarczy 1926)* ogółem 763000 *q* owsa, powiaty tego okręgu wykazują w owsie nadwyżkę przeznaczenia nad nadaniem:

	1924	1925
nadanie	2252	1757 *tonn*
przeznaczenie	3614	2334 „

2 Zwłaszcza z pow. Grójec, który posiada tylko kolej wąskotorową, a wykazuje znaczny zbiór zboża chlebowego: 305 *kg* na 1 mieszkańca.

3 Uwzględniono liczbę inwentarza żywego w gminach wiejskich (dane z r. 1921 z wyjątkiem liczb dla pow. Żywiec, Maków, Myślenice, dla których wzięto liczby z r. 1900). Liczbę inwentarza przeliczano na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo, wykazanej przez spis 1921 bez uzupełnienia danemi o własności wspólnej (dla województw południowych posługiwano się danemi katastru).

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba koni *Nombre de chevaux*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba koni *Nombre de chevaux*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba koni *Nombre de chevaux*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba koni *Nombre de chevaux*
Łódzko-warszawski	**17,1**	Łuniniec . . .	8,6	Biała	12,0	Pilzno	14,9
Konin	15,0	Sarny	7,3	Radzyń	14,2	Strzyżów . . .	18,5
Koło	15,1	**Lwowski**	**17,2**	Łuków	14,4	Jasło	15,8
Kutno	15,4	Równe	17,8	Mińsk Mazow. .	12,6	Krosno	11,5
Łowicz	18,3	Łuck	18,0	Radzymin . . .	13,3	Sanok	15,5
Łęczyca	18,1	Horochów . . .	18,9	Ostrów	14,3		
Turek	15,3	Włodzimierz .	16,9	Węgrów . . .	14,2	**Przemyski** . . .	**34,2**
Kalisz	16,6	Radziechów . .	16,2	Siedlce	15,6	Brzozów . . .	63,8
Sieradz	17,3	Kamionka Str. .	18,9	Konstantynów	12,1	Przeworsk . .	21,6
Łask	16,9	Żółkiew	16,2	Sokołów . . .	14,4	Jarosław . . .	41,4
Łódź	17,0	Lwów	19,6	Bielsk	13,1	Cieszanów . .	34,3
Piotrków . . .	18,4	Bóbrka	18,0			Jaworów . . .	34,6
Radomsko . . .	18,0	Żydaczów . . .	12,1	**Białostocki**	**15,7**	Gródek Jagiel.	33,9
Wieluń	17,2	Rohatyn . . .	17,5	Maków	15,0	Rudki	25,0
Warszawa . .	15,6	Przemyślany .	17,0	Ostrołęka . . .	15,0	Mościska . . .	23,8
Garwolin . . .	17,0			Kolno	17,6	Przemyśl . . .	20,8
Kozienice . . .	19,8	**Dubieński**	**23,0**	Łomża	16,3	Dobromil . . .	50,4
Iłża	18,3	Dubno	20,5	Wysokie Maz. .	15,5	Sambor	22,7
Opatów	18,3	Brody	21,0	Białystok . . .	15,2	Drohobycz . .	38,6
Radom	17,2	Krzemieniec .	22,6	Szczuczyn . . .	14,9		
Opoczno . . .	17,4	Zbaraż	20,4	Sokółka	18,2	**Podkarpacki** . . .	**8,2**
		Ostrów	30,5	Augustów . . .	14,3	Lisko	12,0
Częstochowski . .	**14,3**			Suwałki	15,0	Stary Sambor .	11,9
Częstochowa .	13,6	**Miechowski**	**21,2**			Turka	9,1
Będzin	12,8	Miechów . . .	21,6	**Podhalański** . . .	**7,8**	Skole	9,6
Olkusz	16,6	Pińczów . . .	23,7	Chrzanów . . .	9,2	Stryj	8,2
		Stopnica . . .	21,7	Oświęcim . . .	10,3	Dolina	4,7
Północno-wschodni	**11,9**	Sandomierz . .	21,6	Biała	7,3	Kałusz	9,6
Brasław	12,3	Jędrzejów . . .	18,3	Bielsko	8,6	Bohorodczany .	8,8
Dzisna	12,3	Włoszczowa . .	20,3	Cieszyn	9,5	Nadwórna . . .	5,1
Duniłowicze . .	11,9			Żywiec	7,4	Peczeniżyn . .	8,3
Wilejka	10,8	**Kielecki**	**12,6**	Wadowice . .	8,1	Kosów	3,0
Stołpce	12,6	Końskie	12,5	Myślenice . . .	8,9		
Wołożyn . . .	12,2	Kielce	12,7	Maków	6,3	**Tarnopolski** . . .	**16,5**
Lida	13,1			Limanowa . .	4,9	Śniatyn	15,9
Nowogródek .	12,7	**Lubelski**	**20,0**	Nowy Targ . .	8,0	Kołomyja . . .	16 2
Grodno	12,9	Tarnobrzeg . .	20,0	Nowy Sącz . .	6,8	Tłumacz . . .	15,1
Wołkowysk . .	10,3	Janów	20,0	Grybów	5,6	Horodenka . .	17,4
Słonim	10,4	Biłgoraj	19,3	Gorlice	8,9	Zaleszczyki . .	17,1
Baranowicze .	11,7	Tomaszów . .	20,4			Borszczów . .	17,9
		Hrubieszów . .	20,9	**Tarnowski**	**15,7**	Czortków . . .	17,6
Nieśwież	**15,6**	Zamość	23,1	Kraków	14,3	Husiatyn . . .	16,7
		Krasnystaw . .	22,0	Wieliczka . . .	10,8	Trembowla . .	17,1
Poleski	**6,7**	Chełm	18,8	Bochnia	14,3	Skałat	18,8
		Lublin	18,2	Brzesko	15,0	Tarnopol . . .	15,7
Brześć n/Bugiem	6,9	Puławy	20,5	Tarnów	15,9		
Prużana	8,1	Lubartów . . .	17,8	Dąbrowa . . .	19,3	**Stanisławowski** . .	**14,1**
Kobryń	5,2			Mielec	17,4	Złoczów . . .	14,5
Kamień Koszyr.	3,9	**Siedlecki**	**13,4**	Kolbuszowa . .	14,8	Zborów	12,9
Drohiczyn . .	7,9	Kowel	11,6	Nisko	16,3	Brzeżany . . .	14,4
Kossów	4,9	Luboml	14,2	Łańcut	18,8	Podhajce . . .	14,2
Pińsk	7,8	Włodawa . . .	12,3	Rzeszów . . .	17,9	Buczacz	14,6
				Ropczyce . . .	16,7	Stanisławów .	14,1

Najbogatszym okręgiem jest okrąg przemyski, obejmujący środkową część woj. lwowskiego. Przy przeciętnej 34,2 liczba koni waha się w powiatach od 20,8 (Przemyśl) do 63,8 (Brzozów — maximum ze wszystkich powiatów Rzeczypospolitej).

Następne 3 okręgi wykazują przeciętne niewiele wyższe od 20: okrąg dubieński (kąt południowo wschodni Wołynia oraz pow. Brody i Zbaraż) — 23,0, okrąg miechowski (południowa część woj. kieleckiego) — 21,2 i okrąg lubelski (południowa część woj. lubelskiego oraz pow. Tarnobrzeg i Sokal)—20,0.

Pogranicze województw lwowskiego i tarnopolskiego oraz 4 powiaty Wołynia tworzą okrąg lwowski, w którym przeciętnie na każde 100 *ha* przypada 17,2 koni.

Takąż przeciętną (17,1) znajdujemy w okręgu łódzko-warszawskim, który obejmuje woj. łódzkie (bez Słupcy i Brzezin), północno

—wschodnią część woj. kieleckiego i powiaty: Kutno, Łowicz, Warszawa i Garwolin.

Około 15 koni na 100 *ha* znajdujemy przeciętnie w następujących grupach powiatów: okrąg tarnopolski (wschodnie części woj. tarnopolskiego i stanisławowskiego)—16,5, okrąg grudziądzki (powiaty Chełmno, Grudziądz, Wąbrzeźno i Lubawa)—15,9, okrąg białostocki (przeważna część woj. białostockiego i pow. Maków)—15,7, okrąg tarnowski (północno-wschodnia połowa woj. krakowskiego i zachodnia część woj. lwowskiego)—15,7, powiat Nieśwież—15,6, okrąg częstochowski (3 powiaty południowo-zachodnie woj. kieleckiego)—14,3, okrąg stanisławowski (zachodnia część woj. tarnopolskiego i pow. Stanisławów)—14,1 oraz okrąg siedlecki, składający się z północnej części woj. lubelskiego i powiatów: Radzymin, Mińsk, Ostrów, Bielsk, Luboml i Kowel—13,4.

W okręgu północno-zachodnim przeciętna wynosi 12,9. Okrąg ten obejmuje woj. poznańskie, pomorskie (bez 4 powiatów, stanowiących okrąg grudziądzki), woj. warszawskie (bez 4 powiatów) oraz powiaty Słupca i Brzeziny.

Powiaty Końskie i Kielce wykazują przeciętnie 12,6.

Okrąg północno-wschodni składa się z woj. wileńskiego, nowogródzkiego (bez Nieświeża) oraz powiatów Grodna i Wołkowyska (przeciętna 11,9).

Poniżej 10 koni na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo znajdujemy w dwóch okręgach górskich (podhalańskim i podkarpackim) i w okręgu poleskim. W okręgu podhalańskim (południowa część woj. krakowskiego) przeciętna wynosi 7,8, w okręgu podkarpackim (powiaty podgórskie woj. stanisławowskiego oraz pow. Lisko i Stary Sambor)—8,2. Pow. Kosów osiąga minimum z całej Polski—3,0.

Najmniej koni wykazuje okrąg poleski, pokrywający się z woj. poleskiem. Ilość koni przeciętnie spada tu do 6,7 (Kamień Koszyrski—3,9).

Bydło rogate

Pod względem ilości bydła[1] podzieliliśmy Rzeczpospolitę na 12 okręgów.

Liczba bydła rogatego na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo według spisu 1921 r.

Nombre de bétail à cornes par 100 hectares de terres en utilisation agricole d'après le recensement de 1921

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba bydła rogatego *Nombre de bétail à cornes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba bydła rogatego *Nombre de bétail à cornes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba bydła rogatego *Nombre de bétail à cornes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba bydła rogatego *Nombre de bétail à cornes*
Ogółem—Total	**38,5**	Lipno	40,9	Maków	34,8	Warszawa	37,2
		Wąbrzeźno	42,9	Płock	32,7	Radzymin	42,4
Pomorski	**36,9**	Toruń	39,3	Płońsk	30,5	Węgrów	42,3
Puck	39,4	Inowrocław	39,3	Pułtusk	32,7	Sokołów	39,1
Wejherowo	35,3	Szubin	38,4	Sochaczew	31,7	Ostrów	38,0
Kartuzy	35,9	Żnin	38,9	Błonie	32,4	Wysokie Mazow.	37,2
		Gniezno	41,6	Skierniewice	33,7	Łomża	33,2
Kościerzyńsko-wyrzyski	**33,0**	Wągrowiec	38,7	Grójec	32,8	Kolno	33,0
		Chodzież	41,5	Rawa	31,4	Ostrołęka	38,0
Kościerzyna	33,8	Poznań	39,3			Przasnysz	37,0
Chojnice	29,1	Oborniki	41,4	**Warszawski**	**41,5**	Tarnobrzeg	48,4
Sępolno	34,1	Czarnków	40,4			Nisko	45,6
Wyrzysk	34,8	Międzychód	34,5	Opoczno	37,5	Mielec	46,7
		Szamotuły	39,7	Radom	36,6	Ropczyce	49,9
Poznański	**39,1**	Nowy Tomyśl	41,0	Iłża	41,8	Pilzno	49,9
		Grodzisk	40,4	Opatów	46,6		
Tczew	35,1	Śrem	39,4	Sandomierz	48,5	**Łódzki**	**45,2**
Starogard	38,6	Środa	40,6	Janów	45,9		
Gniew	41,3	Witkowo	39,7	Biłgoraj	46,9	Wolsztyn	48,1
Świecie	38,0	Mogilno	37,3	Zamość	41,5	Śmigiel	45,3
Tuchola	35,9	Strzelno	38,9	Krasnystaw	39,8	Kościan	42,1
Bydgoszcz	36,3	Nieszawa	37,0	Lublin	39,8	Leszno	45,5
Chełmno	37,9	Włocławek	36,1	Puławy	46,0	Gostyń	44,7
Grudziądz	38,8			Kozienice	45,5	Rawicz	51,6
Lubawa	42,0	**Płocki**	**32,6**	Lubartów	36,3	Krotoszyn	49,3
Brodnica	39,7			Garwolin	42,5	Koźmin	48,0
Rypin	37,0	Działdowo	32,9	Łuków	36,1	Jarocin	42,9
Sierpc	40,4	Mława	32,4	Siedlce	36,6	Września	42,7
		Ciechanów	33,5	Mińsk Mazow.	40,7	Słupca	45,2

1 Ob. uwagę 3 na str. 605.

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba bydła rogatego *Nombre de bétail à cornes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba bydła rogatego *Nombre de bétail à cornes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba bydła rogatego *Nombre de bétail à cornes*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba bydła rogatego *Nombre de bétail à cornes*
Pleszew	45,2	Wołożyn	23,5	Kielce	56,8	Gródek Jagiel.	33,9
Kalisz	49,9	Lida	25,6	Stopnica	50,2	Żółkiew	30,8
Konin	48,2	Grodno	17,5	Bielsko	62,2	Kamionka Str.	33,3
Koło	42,7	Wołkowysk	15,0	Cieszyn	69,5	Brody	38,2
Turek	43,0	Słonim	16,3	Żywiec	74,4	Złoczów	32,2
Łęczyca	44,1	Nowogródek	20,9	Biała	58,8	Przemyślany	33,3
Kutno	40,8	Nieśwież	23,6	Wadowice	60,9	Bóbrka	37,7
Gostynin	40,9	Baranowicze	17,8	Oświęcim	53,3	Lwów	42,3
Łowicz	45,9	Białowieża	24,3	Kraków	50,0	Rudki	42,3
Brzeziny	37,7	Brześć n/Bugiem	9,5	Wieliczka	55,4	Drohobycz	38,6
Łódź	43,8	Kobryń	15.1	Myślenice	65,3	Turka	37,1
Łask	44,8	Drohiczyn	17,2	Maków	60,0	Skole	58,8
Sieradz	43,1	Kossów	8,1	Nowy Targ	46,5	Dolina	38,2
Ostrów	64,3	Prużana	12,1	Limanowa	54,4	Stryj	33,4
Odolanów	56,1	Kowel	21,5	Bochnia	56,8	Żydaczów	39,2
Ostrzeszów	46,4	Włodzimierz	17,2	Brzesko	59,9	Rohatyn	36,1
Kępno	41,6	Horochów	18,5	Dąbrowa	53,9	Kałusz	43,3
Wieluń	48,2	**Polesko-wołyński**	**34,7**	Tarnów	53,9	Stanisławów	35,6
Piotrków	42,0			Nowy Sącz	51,6	Bohorodczany	33,6
Radomsko	41,5	Łuniniec	29,7	Grybów	56,4	Nadwórna	30,1
Częstochowa	42,2	Sarny	45,0	Gorlice	52,5	Kosów	26,8
Będzin	49,6	Kamień Koszyr.	35,4	Jasło	55,3	Peczeniżyn	41,7
Włoszczowa	42,3	Pińsk	27,4	Krosno	58,4	Śniatyn	32,5
Jędrzejów	35,5	Równe	42 2	Brzozów	63,8	Kołomyja	37,0
Pińczów	43,7	Łuck	32,9	Strzyżów	66,4	Tłumacz	33,3
Miechów	42,7	Dubno	27,0	Rzeszów	63,0	Buczacz	30,9
Olkusz	44,6	Ostróg	43,0	Kolbuszowa	57,5		
Chrzanów	46,9	Krzemieniec	29,9	Łańcut	52,4		
				Przeworsk	41,4	**Tarnopolski**	**24,0**
Białostocki	**20,4**	**Chełmski**	**26,9**	Jarosław	60,6		
Suwałki	22,9	Radzyń	25,6	Przemyśl	47,2	Zborów	22,3
Augustów	24,7	Włodawa	23,3	Dobromil	52,4	Zbaraż	23,8
Szczuczyn	26,3	Chełm	32,4			Brzeżany	22,3
Sokółka	26,5	Luboml	27,1	**Lwowski**	**36,9**	Tarnopol	21,3
Białystok	26,3	Hrubieszów	24,8			Skałat	22,3
Konstantynów	19,7	Tomaszów	30,5	Sanok	42,2	Husiatyn	25,3
Biała	18,4	Rawa Ruska	27,6	Lisko	41,2	Borszczów	26,4
Brasław	23,2	Sokal	24,2	Stary Sambor	33,0	Horodenka	23,6
Dzisna	23,0	Radziechów	26,6	Sambor	41,6	Zaleszczyki	24,5
Duniłowicze	23,6			Mościska	41,8	Czortków	24,8
Wilejka	26,3	**Krakowski**	**56,8**	Jaworów	34,6	Trembowla	25,9
Stołpce	27,1	Końskie	51,9	Cieszanów	34,3	Podhajce	25,4

Największą ilość bydła na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo wykazuje okrąg krakowski, który obejmuje: Śląsk Cieszyński, woj. krakowskie (bez Chrzanowa i 3 powiatów północno-zachodnich), powiaty Końskie, Kielce i Stopnica, oraz środkowo-zachodnią część woj. lwowskiego. Przeciętnie ilość bydła wynosi w tym okręgu 58,0. Ponad 60 sztuk wykazują grupy powiatów: Strzyżów, Brzozów i Przeworsk oraz: Maków, Myślenice, Wadowice, Żywiec, Bielsko i Cieszyn. W Żywcu liczba bydła wynosi nawet 74,4.

Drugie miejsce zajmuje okrąg łódzki, w którego skład wchodzi: południowa część woj. poznańskiego, woj. łódzkie, zachodnia część woj. kieleckiego oraz powiaty Chrzanów, Gostynin, Kutno i Łowicz. Przy przeciętnej 45,2, liczba bydła przekracza 50 sztuk w powiatach: Rawicz, Odolanów i Ostrów, spada poniżej 40 w powiatach: Brzeziny i Jędrzejów.

Zachodnia część woj. białostockiego i lubelskiego, wschodnia woj. kieleckiego, 4 powiaty wschodnie woj. warszawskiego oraz powiaty: Pilzno, Ropczyce, Mielec, Tarnobrzeg i Nisko składają się na okrąg warszawski o przeciętnej 41,4. W poszczególnych powiatach liczby wahają się od 33,0 (Kolno) do 49,9 (Ropczyce).

Północna część woj. poznańskiego (prócz pow. Wyrzysk), woj. pomorskie (z wyjątkiem pasa powiatów Puck — Sępolno) oraz 5 powiatów zachodnich woj. warszawskiego tworzą okrąg poznański z przeciętną 39,1.

Pozostałe okręgi wykazują przeciętne niższe od ogólnej przeciętnej, wynoszącej 38,5.

Wschodnia (prócz Rawy Ruskiej i Sokala) i południowa część woj. lwowskiego, woj.

stanisławowskie (bez Horodenki) oraz 5 powiatów woj. tarnopolskiego składają się na okrąg lwowski. Największe odchylenia od przeciętnej (36,9) wykazują powiaty: Kosów (26,8) i Skole (58,8).

Trzy powiaty północne Pomorza posiadają przeciętnie 36,9 sztuk bydła na 100 *ha*

Okrąg polesko-wołyński obejmuje wschodnie części województw poleskiego i wołyńskiego. Przy przeciętnej 34,7 liczba bydła waha się od 27,0 (Dubno) do 45,0 (Sarny).

Przeciętną 33,0 wykazuje pas powiatów Kościerzyna—Wyrzysk. Niewiele niższą przeciętną znajdujemy w okręgu płockim (32,6), składającym się z części wschodniej woj. warszawskiego z wyjątkiem powiatów: Przasnysz, Warszawa, Radzymin i Mińsk Mazowiecki.

Wschodnia część woj. lubelskiego tworzy z powiatami: Luboml, Rawa Ruska, Sokal i Radziechów — okrąg chełmski o przeciętnej 26,9.

W okręgu tarnopolskim, obejmującym woj. tarnopolskie (prócz kąta północno-zachodniego i pow. Buczacz) i pow. Horodenka, liczba bydła spada przeciętnie do 24,0.

Najmniej bydła na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo znajdujemy w okręgu białostockim, na który składa się woj. białostockie (bez zachodniej części), woj. nowogródzkie, woj. wileńskie oraz powiaty: Konstantynów, Biała, Kowel, Włodzimierz i Horochów. Przeciętna wynosi 20,4. Powiat Kossów osiąga minimum z całej Rzeczypospolitej (8,1 sztuk).

Trzoda chlewna

Pod względem trzody chlewnej[1] podzieliliśmy Polskę na 21 okręgów, które przedstawia poniższa tablica.

Liczba trzody chlewnej na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo według spisu 1921 r.
Nombre de porcs par 100 hectares de terres en utilisation agricole, d'après le recensement de 1921

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba trzody chlewnej *Nombre de porcs*	Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba trzody chlewnej *Nombre de porcs*	Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba trzody chlewnej *Nombre de porcs*	Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba trzody chlewnej *Nombre de porcs*
Ogółem—Total	**24,6**	Gniezno	48,3	Dąbrowa	24,2	Gniew	55,9
		Poznań	46,0	Mielec	19,2	Świecie	52,8
Pucko-odolanowski	**40,0**			Tarnów	22,8	Bydgoszcz	46,0
Puck	44,8	**Leszczyński**	**49,8**	Pilzno	17,0	Toruń	43,1
Wejherowo	33,7	Leszno	48,4	Ropczyce	16,2	Chełmno	55,1
Kartuzy	33,8	Gostyń	57,0	Kolbuszowa	10,9	Grudziądz	54,1
Kościerzyna	38,3	Rawicz	50,3	Nisko	21,7	Wąbrzeźno	51,1
Chojnice	27,8	Koźmin	46,5	Łańcut	20,4		
Tuchola	40,7	Krotoszyn	46,6	Rrzeszów	25,5	**Brodnicki**	**32,7**
Sępolno	37,7			Strzyżów	26,0	Lubawa	34,8
Wyrzysk	38,1	**Kępno**	**50,0**	Jasło	21,5	Brodnica	39,6
Chodzież	43,5			Krośno	16,9	Działdowo	23,7
Szubin	37,0	**Węgrowsko-sandomierski**	**28,4**	Brzozów	16,3		
Wągrowiec	41,9			Jarosław	21,2	**Kujawski**	**27,8**
Żnin	42,6	Sokołów	26,3	Przemyśl	13,2	Inowrocław	26,8
Mogilno	38,6	Węgrów	25,0	Przeworsk	25,2	Nieszawa	30,3
Strzelno	36,9	Warszawa	34,8	Chełm	15,9	Lipno	26,1
Witkowo	37,8	Mińsk Mazow.	26,1	Hrubieszów	21,9	Włocławek	28,4
Środa	38,2	Garwolin	27,5	Zamość	21,5	Koło	27,5
Września	41,2	Kozienice	30,7	Tomaszów	21,3		
Międzychód	41,7	Lubartów	27,3	Biłgoraj	19,7	**Mławski**	**16,5**
Szamotuły	42,6	Puławy	33,2	Cieszanów	24,4	Rypin	21,2
Nowy Tomyśl	48,5	Lublin	27,9	Rawa Ruska	18,3	Sierpc	17,4
Grodzisk	38,5	Krasnystaw	26,0	Żółkiew	22,5	Mława	11,5
Wolsztyn	43,8	Janów	25,7	Jaworów	18,4	Ciechanów	17,7
Śmigiel	40,7	Sandomierz	28,9	Gródek Jagiel.	17,8	Przasnysz	13,4
Kościan	43,8	Tarnobrzeg	29,2	Rudki	20,0	Maków	19,2
Śrem	38,8			Lwów	20,4	Ostrołęka	16,1
Jarocin	43,9	**Miechowski**	**26,7**	Bóbrka	21,3	Kolno	14,5
Pleszew	44,2					Szczuczyn	17,5
Ostrów	43,4	Miechów	25,5	**Cieszyński**	**77,1**		
Odolanów	43,2	Bochnia	26,5	Cieszyń	87,6	**Łódzki**	**21,8**
Ostrzeszów	35,0	Brzesko	28,0	Bielsko	66,6		
						Płock	24,5
Poznański	**48,4**	**Lwowski**	**20,0**	**Toruński**	**50,3**	Płońsk	22,4
Czarnków	49,8	Stopnica	17,0	Tczew	48,7	Pułtusk	22,8
Oborniki	49,6	Pińczów	20,8	Starogard	45,8	Radzymin	22,4

1 Ob. uwagę 3 na str. 605.

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba trzody chlewnej *Nombre de porcs*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba trzody chlewnej *Nombre de porcs*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba trzody chlewnej *Nombre de porcs*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Liczba trzody chlewnej *Nombre de porcs*
Sochaczew . .	19,7	Dzisna	23,5	Kowel	11,4	Turka	8,1
Gostynin . . .	12,2	Duniłowicze .	23,3	Włodzimierz .	14,0	Stary Sambor .	5,3
Kutno	23,6	Wilejka	27,7			Sambor	13,2
Łowicz	18,7	Stołpce	28,7	**Wołyński**	28,4	Mościska . . .	10,9
Błonie	22,8	Wołożyn . . .	24,3	Sarny	26,2	Drohobycz . .	9,2
Skierniewice .	19,1	Lida	18,2	Równe	33,0	Skole	9,1
Grójec	23,8	Nowogródek . .	23,7	Łuck	28,5	Dolina	5,1
Radom	21,6	Nieśwież . . .	22,2	Ostróg	42,0	Stryj	7,4
Iłża	21,7	Grodno	18,5	Dubno	27,4	Żydaczów . . .	8,4
Opatów	23,5	Wołkowysk . .	15,0	Horochów . .	20,7	Złoczów . . .	14,7
Rawa	23,3	Bielsk	21,0	Sokal	25,9	Zborów	14,4
Słupca	23,2	Białystok . . .	23,2	Radziechów . .	24,9	Przemyślany .	14,0
Konin	24,7	Sokółka	28,8	Brody	28,2	Brzeżany . . .	7,6
Kalisz	27,3	Augustów . . .	25,2	Kamionka Str.	27,2	Tarnopol . . .	10,5
Turek	17,9	Suwałki	25,4			Trembowla . .	10,8
Sieradz	15,5	Wysokie Mazow.	26,2	**Krakowski**	23,5	Podhajce . . .	6,0
Łęczyca	23,0	Łomża	22,2			Rohatyn . . .	12,7
Brzeziny . . .	21,9	Ostrów	21,9	Oświecim . . .	30,5	Buczacz	10,4
Łódź	20,1	Konstantynów .	22,2	Biała	35,0	Kałusz	10,3
Piotrków . . .	20,8	Siedlce	24,6	Żywiec	21,0	Stanisławów .	8,7
Łask	18,3	Łuków	24,9	Wadowice . .	23,7	Tłumacz . . .	14,1
Wieluń	23,0	Radzyń	19,4	Kraków	18,9	Bohorodczany .	7,2
		Biała	16,3	Wieliczka . . .	20,2	Peczeniżyn . .	9,4
Kielecki	13,8			Myślenice . . .	15,4	Nadwórna . . .	6,2
		Poleski	11,7			Kosów	10,4
Opoczno . . .	16,6			**Podhalański** . . .	12,6		
Końskie	12,9	Słonim	12,2			**Krzemieniecko-kołomyjski**	17,9
Kielce	13,5	Baranowicze .	15,4	Maków	9,7		
Jędrzejów . .	13,6	Łuniniec . . .	15,2	Nowy Targ . .	12,2	Krzemieniec .	16,7
Włoszczowa .	15,6	Kossów	6,4	Limanowa . .	9,3	Zbaraż	17,2
Radomsko . . .	16,8	Prużana	10,8	Nowy Sącz . .	16,1	Skałat	16,7
Częstochowa .	14,2	Brześć n/Bugiem	9,6	Grybów	14,2	Husiatyn . . .	15,8
Będzin	9,6	Kobryń	8,3	Gorlice	14,2	Czortków . . .	15,2
Olkusz	11,7	Drohiczyn . . .	9,6			Zaleszczyki . .	19,0
Chrzanów . . .	13,2	Pińsk	13,6	**Stanisławowski** . .	9,5	Borszczów . .	24,4
		Kamień Koszyr.	12,9	Sanok	7,1	Horodenka . .	16,4
Północno-wschodni	23,0	Włodawa . . .	10,0	Dobromil . . .	7,0	Kołomyja . . .	17,5
Brasław	25,2	Luboml	14,9	Lisko	7,7	Sniatyn	19,6

Powiaty Bielsko i Cieszyn zajmują 1-e miejsce z przeciętną 77,1 (Cieszyn—87,6 i Bielsko—66,6 sztuk trzody chlewnej na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo).

Następne 6 okręgów leży na terenie Wielkopolski, zdecydowanie wyróżniającej się pod względem trzody chlewnej od reszty Rzeczypospolitej. Okrąg toruński (powiaty woj. pomorskiego, leżące na lewym i prawym brzegu Wisły oraz Starogard, Wąbrzeźno i Bydgoszcz), wykazuje przeciętnie 50,3, pow. Kępno, stanowiący osobny okrąg, —50,0, okrąg leszczyński (pas powiatów Leszno — Krotoszyn)—49,8, okrąg poznański (powiaty Czarnków, Oborniki, Poznań i Gniezno) — 48,4, okrąg pucko—odolanowski (pozostała część woj. poznańskiego i pomorskiego prócz Inowrocławia i okręgu brodnickiego)—40,0 i okrąg brodnicki (3 powiaty wschodnie woj. pomorskiego) — 32,7.

Poza wyżej wymienionemi okręgami przeciętne wyższe nad 25 wykazują okręgi następujące: okrąg węgrowsko—sandomierski—28,4, okrąg wołyński (obejmujący 3 powiaty woj. tarnopolskiego, pow. Sokal i Sarny) — 28,4, okrąg kujawski (3 powiaty zachodnie woj. warszawskiego, pow. Inowrocław i Koło)—27,8 i okrąg miechowski (powiat tejże nazwy oraz pow. Bochnia i Brzesko) — 26,7.

Pozostałe okręgi wykazują przeciętną niższą od przeciętnej dla wszystkich powiatów.

Zachodnia część woj. krakowskiego (bez Chrzanowa) stanowi okrąg krakowski o przeciętnej 23,5. Podobną przeciętną znajdujemy w okręgu północno-wschodnim (23,0), obejmującym woj. wileńskie, nowogródzkie (bez Słonimia i Baranowicz), woj. białostockie (bez północno-zachodniej części) i 5 powiatów woj. lubelskiego.

Przeważna część woj. warszawskiego i woj. łódzkie (bez Koła i Radomska) wraz z 3 powiatami woj. kieleckiego tworzą okrąg łódzki, w którym przeciętna wynosi 21,8.

Okrąg lwowski składa się: z woj. lwowskiego (prócz południowej części oraz pow. Tarnobrzeg i Sokal), wschodniej części woj. krakowskiego oraz powiatów Stopnica i Pińczów (przeciętna 20,0).

Okrąg krzemieniecko—kołomyjski (17,9) obejmuje wschodni skrawek woj. tarnopolskiego, 4 powiaty wschodnie woj. stanisławowskiego i pow. Krzemieniec.

Północna część woj. warszawskiego i 3 powiaty woj. białostockiego składają się na okrąg mławski z przeciętną 16,5.

Bardzo ubogie w trzodę chlewną są okręgi: kielecki (północno-zachodnia połowa województwa oraz pow. Radomsko i Chrzanów)— 13,8, okrąg podhalański (południe woj. krakowskiego) — 12,6 i okrąg poleski (woj. poleskie bez pow. Sarny, 3 pow. zachodnie Wołynia oraz powiaty: Włodawa, Słonim i Baranowicze) — 11,7.

Najmniej trzody chlewnej znajdujemy w okręgu stanisławowsko-tarnopolskim, obejmującym pozostałe części woj. lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego. Przeciętna wynosi 9,5 (w pow. Stary Sambor — 5,3).

Przewozy bydła rogatego

Celem poznania głównych ośrodków produkcji i wywozu bydła rogatego i trzody chlewnej w Polsce, opracowaliśmy na podstawie statystyki kolejowej z r. 1925 tablicę i mapkę: *„Przewozy bydła rogatego"* i *„Przewozy trzody chlewnej"*. Zgodnie z przyjętą przez nas zasadą opieraliśmy się przy obliczeniach na przewyżkach nadania względnie przeznaczenia. Salda te przeliczaliśmy następnie na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo według danych spisu 1921 (dla województw południowych według katastru).

Pod względem przewozu bydła rogatego podzieliliśmy obszar Rzeczypospolitej na następujących 12 okręgów:

Przewóz bydła rogatego na kolejach żelaznych — Transport du bétail à cornes par les chemins de fer.

Sztuki — *Têtes* 1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)*	
			Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*	Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo *Par 100 hectares de terres en utilisation agricole*
Ogółem—Total	**356 290**	**237 760**	**+118 530**	**+1,60**[a]
Pomorski	**18 841**	**6 717**	**+12 124**	**+1,37**
Puck	159	2	+157	+0,46
Wejherowo	111	39	+72	+0,15
Kartuzy	170	42	+128	+0,15
Kościerzyna	1 029	1	+1 028	+1,50
Chojnice	495	128	+367	+0,42
Starogard	793	—	+793	+1,36
Tczew	463	67	+396	+1,38
Gniew	933	—	+933	+3,11
Świecie	1 828	161	+1 667	+1,78
Tuchola	1 143	—	+1 143	+2,68
Sępolno	1 027	89	+938	+1,98
Wyrzysk	3 220	60	+3 160	+0,33
Szubin	726	112	+614	+0,93
Bydgoszcz	559	702	—143	—0,18
Toruń	2 928	4 387	—1 459	—2,47
Chełmno	1 222	118	+1 104	+1,89
Grudziądz	2 035	809	+1 226	+1,91
Poznański	**94 798**	**32 419**	**+62 379**	**+4,20**
Chodzież	4 120	—	+4 120	+7,17
Czarnków	633	—	+633	+1,72
Międzychód	1 269	52	+1 217	+2,82
Szamotuły	3 039	254	+2 785	+3,90
Nowy Tomyśl	1 634	32	+1 602	+2,95
Grodzisk	2 889	120	+2 769	+8,06
Wolsztyn	2 003	—	+2 003	+3,90
Śmigiel	1 298	37	+1 261	+2,73
Leszno	1 749	120	+1 629	+2,97
Kościan	2 298	72	+2 226	+4,28
Poznań	27 034	30 594	—3 560	—3,64
Oborniki	3 327	—	+3 327	+4,38
Wągrowiec	2 895	—	+2 895	+3,44
Żnin	2 110	72	+2 038	+3,40
Gniezno	2 514	99	+2 415	+4,80
Mogilno	2 656	63	+2 593	+4,06
Inowrocław	3 152	386	+2 766	+3,54
Strzelno	1 131	—	+1 131	+2,27
Witkowo	273	—	+273	+0,61
Środa	1 666	43	+1 623	+2,38
Września	2 798	133	+2 665	+5,51
Jarocin	1 951	—	+1 951	+3,37
Śrem	1 458	37	+1 421	+2,05
Gostyń	6 177	—	+6 177	+11,81
Rawicz	77	7	+70	+0,17
Koźmin	2 022	30	+1 992	+5,02
Krotoszyn	2 390	32	+2 358	+6,36
Pleszew	1 961	—	+1 961	+4,70
Odolanów	384	—	+384	+1,01
Ostrów	4 286	236	+4 050	+13,33
Ostrzeszów	1 221	—	+1 221	+3,34
Kępno	2 383	—	+2 383	+4,21
Brodnicki	**7 316**	**180**	**+7 136**	**+3,40**
Lubawa	2 538	—	+2 538	+3,44

a Przy obliczaniu przeciętnej nie uwzględniono miasta Warszawy.
a Moyenne calculée sans tenir compte de la ville de Varsovie.

(c. d. — suite)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)* Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*	Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo *Par 100 hectares de terres en utilisation agricole*
Brodnica	3 192	59	+3 133	+4,16
Wąbrzeźno	1 586	121	+1 465	+2,60
Krakowsko-warszawski	**7 471**	**126288**	**—118 817**	**—3,63**
Wieluń	—	—	—	—
Kalisz	687	777	—90	—0,09
Sieradz	2	—	+2	+0,00
Łask	43	—	+43	+0,05
Łódź	33	15 914	—15 881	—26,50
Brzeziny	4	48	—44	—0,06
Rawa	—	—	—	—
Skierniewice	60	389	—329	—0,58
Grójec	—	—	—	—
Warszawa pow.	255	8 308	—8 053	—8,91
Radzimin	8	324	—316	—0,54
Mińsk Mazow.	2	118	—116	—0,15
Radom	246	440	—194	—0,15
Opoczno	12	35	—23	—0,03
Piotrków	77	343	—266	—0,22
Radomsko	8	—	+8	+0,01
Końskie	5	267	—262	0,37
Włoszczowa	2	—	+2	+0,00
Częstochowa	3	937	—934	—0,91
Lubliniec	717	477	+240	.
Świętochłowice	—	—	—	.
Tarnowskie G.	18	1 256	—1 238	.
Królewska Huta	51	9 651	—9 600	.
Katowice	197	52 743	—52 546	.
Będzin	19	471	—452	—0,66
Pszczyna	60	433	—373	.
Rybnik	178	—	+178	.
Bielsko	135	4 327	—4 192	—11,15
Cieszyn	60	1 221	—1 161	—8,59
Żywiec	113	174	—61	—0,12
Biała	2	3 673	—3 671	—11,30
Wadowice	6	—	+6	+0,01
Oświęcim	2 710	1 784	+926	+3,24
Chrzanów	17	6 005	—5 988	—13,67
Kraków	1 741	16 125	—14 384	—22,60
Olkusz	—	48	—48	—0,06
Warszawa miasto	**107**	**53 885**	**—53 778**	**—103,42**[a]
Lubelski	**23 616**	**2 585**	**+21 031**	**+0,67**
Miechów	152	—	+152	+0,13
Pińczów	—	—	—	—
Jędrzejów	472	52	+420	+0,52
Stopnica	—	—	—	—
Sandomierz	255	—	+255	+0,35
Opatów	681	—	+681	+0,66
Kielce	108	—	+108	+0,13
Iłża	54	—	+54	+0,06
Kozienice	317	46	+271	+0,31
Garwolin	112	—	+112	+0,11
Łuków	430	149	+281	+0,23
Siedlce	754	458	+296	+0,36
Radzyń	1 147	—	+1 147	+1,08
Biała	300	32	+268	+0,34
Włodawa	260	—	+260	+0,28
Lubartów	804	—	+804	+0,91
Puławy	1 638	1 098	+540	+0,60
Lublin	4 684	678	+4 006	+2,93
Chełm	3 525	72	+3 453	+3,36
Krasnystaw	70	—	+70	+0,07
Janów	1 740	—	+1 740	+1,68
Nisko	—	—	—	+0,24
Biłgoraj	—	—	—	—
Zamość	2 343	—	+2 343	+2,34
Tomaszów	28	—	+28	+0,03
Hrubieszów	1 424	—	+1 424	+1,26
Włodzimierz	1 370	—	+1 370	+1,00
Luboml	948	—	+948	+1,38
Północny	**17 611**	**3 719**	**+13 892**	**+0,33**
Słupca	60	—	+60	+0,07
Konin	230	—	+230	+0,29
Turek	—	—	—	—
Koło	209	—	+209	+0,22
Łęczyca	—	—	—	—
Łowicz	10	—	+10	+0,01
Błonie	511	48	+463	+0,56
Sochaczew	379	—	+379	+0,53
Gostynin	—	—	—	—
Kutno	639	—	+639	+0,80
Włocławek	560	—	+560	+0,61
Nieszawa	169	—	+169	+0,16
Lipno	—	—	—	—
Rypin	—	—	—	—
Sierpc	265	—	+265	+0,30
Płock	—	—	—	—
Płońsk	1 081	—	+1 081	—1,06
Pułtusk	95	—	+95	+0,09
Ciechanów	952	—	+952	+1,01
Mława	1 761	37	+1 724	+1,54
Działdowo	433	—	+433	+1,07
Przasnysz	1 152	—	+1 152	+1,64
Maków	—	—	—	—
Węgrów	84	—	+84	+0,11
Sokołów	65	—	+65	+0,08
Konstantynów	76	64	+12	+0,01
Bielsk	444	—	+444	+0,25
Wysokie Maz.	904	—	+904	+1,12
Łomża	329	—	+329	+0,34
Ostrów	416	30	+386	+0,46
Ostrołęka	375	—	+375	+0,47
Kolno	—	—	—	—
Szczuczyn	54	—	+54	+0,07
Białystok	350	245	+105	+0,08
Sokółka	26	—	+26	+0,03
Augustów	28	—	+28	+0,04
Suwałki	14	123	—109	+0,10
Grodno	292	158	+134	+0,09
Wołkowysk	900	—	+900	+0,57
Brześć n/Bugiem	1 359	—	+1 359	+0,84
Prużana	983	—	+983	+0,98
Kossów	158	—	+158	+0,13
Słonim	469	—	+469	+0,29

a Ob. uwagę *a* na str. 611. *a* Voir note *a* à la page 611.

(dok. — fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)*	
			Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*	Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo *Par 100 hectares de terres en utilisation agricole*
Lida	581	—	+581	+0,24
Nowogródek	—	—	—	—
Nieśwież	42	—	+42	+0.03
Wołożyn	87	—	+87	+0,06
Stołpce	—	—	—	—
Wilejka	204	—	+204	+0,14
Postawy	211	—	+211	+0,12
Brasław	1	—	+1	+0,00
Dzisna	573	—	+573	+0,23
Wilno Troki	—	2 969	—2 969	.
Święciany	—	45	—45	.
Oszmiana	—	—	—	—
Kowelski	**25 996**	—	**+25 996**	**+4,06**
Kobryń	5 318	—	+5 318	+3,92
Kowel	14 385	—	+14 385	+6,61
Kamień Koszyr.	2 145	—	+2 145	+2,06
Drohiczyn	4 148	—	+4 148	+3,65
Piński	**11 184**	**38**	**+11 146**	**+0,50**
Baranowicze	1 205	38	+1 167	+1,06
Łuniniec	2 109	—	+2 109	+0,70
Pińsk	1 347	—	+1 347	+0,65
Sarny	828	—	+828	+0,43
Równe	1 596	—	+1 596	+0,51
Łuck	2 584	—	+2 584	+1,12
Horochów	—	—	—	—
Dubno	1 246	—	+1 246	+0,05
Ostróg	226	—	+226	+0,49
Krzemieniec	43	—	+43	+0,02
Nowosądecki	**4 318**	—	**+4 318**	**+0,85**
Maków	370	—	+370	+0,59
Nowy Targ	349	—	+349	+0,40
Nowy Sącz	55	—	+55	+0,07
Myślenice	—	—	—	—
Limanowa	2 233	—	+2 233	+3,64
Wieliczka	14	—	+14	+0,04
Bochnia	348	—	+348	+0,57
Brzesko	949	—	+949	+1,45
Tarnowski	**60 117**	**752**	**+59 365**	**+5,39**
Dąbrowa	5 368	—	+5 368	+9,54
Tarnów	3 225	—	+3 225	+5,29
Grybów	3 677	—	+3 677	+8,67
Gorlice	764	—	+764	+1,09
Jasło	682	—	+682	+1,12
Pilzno	349	—	+349	+0,80
Ropczyce	6 780	162	+6 618	+10,82
Mielec	2 234	—	+2 234	+3,38
Tarnobrzeg	1 680	—	+1 680	+2,80
Kolbuszowa	—	—	—	—
Rzeszów	5 391	—	+5 391	+7,14
Łańcut	6 977	—	+6 977	+11,04
Przeworsk	4 252	—	+4 252	+12,34
Jarosław	5 336	—	+5 336	+5,26
Przemyśl	3 079	408	+2 671	+3,73
Brzozów	—	—	—	—
Strzyżów	5 047	182	+4 865	+12,53
Krosno	1 268	—	+1 268	+2,28
Sanok	4 008	—	+4 008	+4,56
Lwowski	**9 722**	**9 864**	**—142**	**+0,49**
Lisko	900	—	+900	+0,82
Dobromil	27	—	+27	+0,05
Stary Sambor	—	—	—	—
Sambor	1 355	—	+1 355	+1,77
Mościska	401	—	+401	+0,66
Jaworów	—	—	—	—
Lubaczów	981	—	+981	+1,30
Rawa Ruska	1 633	—	+1 633	+1,59
Żółkiew	1 674	293	+1 381	+1,64
Lwów	202	8 943	—8 741	—8,70
Gródek Jagiel.	26	421	—395	—0,67
Rudki	1 214	—	+1 214	+2,19
Drohobycz	113	207	—94	—0,10
Turka	247	—	+247	+0,25
Skole	400	—	+400	+0,99
Dolina	549	—	+549	+0,58
Tarnopolski	**75 193**	**1 313**	**+73 880**	**+3,24**
Stryj	5 400	248	+5 152	+10,24
Żydaczów	3 997	—	+3 997	+5,84
Kałusz	1 898	—	+1 898	+2,62
Rohatyn	5 229	54	+5 175	+5,75
Stanisławów	1 649	—	+1 649	+2,41
Tłumacz	6 973	32	+6 941	+9,06
Bohorodczany	—	—	—	—
Nadwórna	1 782	—	+1 782	+2,34
Kosów	—	—	—	—
Peczeniżyn	857	—	+857	+3,44
Kołomyja	2 526	—	+2 526	—4,03
Śniatyn	4 064	13	+4 051	+7,70
Horodenka	2 500	—	+2 500	+3,24
Zaleszczyki	391	77	+314	+0,55
Borszczów	2 838	—	+2 838	+3,43
Czortków	1 939	32	+1 907	+3,34
Buczacz	2 215	—	+2 215	+2,38
Podhajce	1 642	—	+1 642	+1,91
Brzeżany	2 762	64	+2 698	+3,00
Przemyślany	2 102	620	+1 482	+2,16
Bóbrka	1 338	—	+1 338	+2,14
Kamionka Str.	1 671	99	+1 572	+2,61
Sokal	2 913	—	+2 913	+2,94
Radziechów	2 424	—	+2 424	+3,12
Brody	742	—	+742	+1,49
Złoczów	2 402	31	+2 371	+2,69
Zborów	2 499	—	+2 499	+2,83
Tarnopol	5 044	42	+5 002	+4,86
Zbaraż	1 040	—	+1 040	+1,57
Skałat	1 628	—	+1 628	+2,08
Trembowla	639	—	+639	+1,08
Kopyczyńce	2 089	1	+2 088	+2,87

U w a g a. Powiaty: 1) Wilejka i Mołodeczno, 2) Łuniniec i Stolin oraz 3) Równe i Kostopol złączono razem w tablicy i na mapie, ze względu na brak danych o ziemi użytkowanej rolniczo w poszczególnych powiatach.

N o t e. On a réuni dans le tableau et sur la carte les arrondissements: 1) Wilejka et Mołodeczno, 2) Łuniniec et Stolin ainsi que 3) Równe et Kostopol, à cause du manque de données relatives aux terres en utilisation agricole pour les arrondissement particulièrs.

Okrąg tarnowski (wschodnia część woj. krakowskiego i zachodnia lwowskiego) wyróżnia się bardzo wysokiem nadaniem, wynoszącem przeciętnie 5,39 sztuk na 100 *ha*. Wewnątrz okręgu zarysowuje się podokrąg rzeszowski w składzie powiatów: Ropczyce (10,82), Strzyżów (12,53), Łańcut (11,04), Przeworsk (12,34) i Jarosław (5,26).

Drugie miejsce zajmuje okrąg poznański (woj. poznańskie prócz 3 powiatów północnych) z przeciętnem nadaniem 4,20 sztuk. Nad 5 sztuk wykazują powiaty: Chodzież, Grodzisk, Września, Gostyń, Koźmin, Krotoszyn i Ostrów.

Powiaty: Kobryń, Drohiczyn, Kamień Koszyrski i Kowel składają się na okrąg kowelski z przeciętnym nadaniem 4,06. Powiat Kowel nadaje 14 385 sztuk bydła (6,61 na 100 *ha*).

Okrąg brodnicki obejmuje powiaty: Wąbrzeźno, Brodnica i Lubawa (przeciętne nadanie 3,40).

Na okrąg tarnopolski składa się: woj. tarnopolskie, prawie całe woj. stanisławowskie oraz powiat Sokal i Bóbrka. Przeciętnie okrąg ten nadaje 3,24.

Pozostałe okręgi nie odgrywają poważnej roli w wywozie bydła: okrąg pomorski (reszta woj. pomorskiego i 3 powiaty północne woj. poznańskiego)—1,37, okrąg nowosądecki (środkowa część woj. krakowskiego)—0,85, okrąg lubelski (woj. lubelskie i wschodnia część woj. kieleckiego)—0,67, okrąg piński—0,50, okrąg lwowski—0,49 i okrąg północny—0,33.

Okrąg krakowsko-warszawski w kształcie trójkąta, podstawą którego jest granica Państwa od Wielunia do Żywca, a wierzchołkiem pow. Radzymin, wykazuje nadwyżkę przeznaczenia nad nadaniem, która wynosi—3,63. Największe ilości bydła otrzymują ośrodki, w których skupia się ludność miejska i przemysłowa, jak pow. Łódź (26,50), Kraków (22,60), Chrzanów (13,67) i t. d.

Przewozy trzody chlewnej

Na podstawie danych statystyki kolejowej o przewozie trzody chlewnej ugrupowaliśmy powiaty Rzeczypospolitej w następujące okręgi:

Przewóz trzody chlewnej na kolejach żelaznych — Transport des porcs par les chemins de fer

Sztuki — *Têtes* 1925

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)*	
			Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*	Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo *Par 100 hectares de terres en utilisation agricole*
Ogółem—Total	**1476648**	**614 601**	**+862 047**	**+6,0**[a]
Pomorski	**1 434**	**5**	**+1 429**	**+0,9**
Puck	369	5	+364	+1,1
Wejherowo	331	—	+331	+0,7
Kartuzy	734	—	+734	+0,8
Toruński	**323 680**	**102 119**	**+22 561**	**+14,1**
Kościerzyna	12 145	1 538	+10 607	+15,5
Tczew	7 081	320	+6 761	+23,6
Chojnice	13 017	12 985	+32	+0,0
Starogard	5 078	465	+4 613	+7,9
Gniew	2 208	—	+2 208	+7,3
Świecie	23 077	2 986	+20 091	+21,4
Tuchola	6 540	1 340	+5 200	+12,2
Sępolno	12 870	1 688	+11 182	+23,5
Bydgoszcz	3 501	2 953	+548	+7,2
Chełmno	7 991	1 042	+6 949	+11,9
Grudziądz	4 460	724	+3 736	+5,8
Lubawa	15 568	577	+15 991	+21,7
Działdowo	6 427	1 213	+5 214	+12,9
Brodnica	35 254	298	+34 956	+46,4
Wąbrzeźno	15 506	5 203	+10 303	+18,3
Toruń	39 701	60 075	—20 374	—34,6
Szubin	5 747	—	+5 747	+8,7
Wyrzysk	13 688	2 164	+11 524	+12,0
Chodzież	10 335	—	+10 335	+18,0
Oborniki	22 261	830	+21 431	+28,2
Wągrowiec	16 948	—	+16 948	+20,1
Żnin	15 404	957	+14 447	+24,1
Gniezno	14 070	1 824	+12 246	+24,4
Mogilno	7 202	1 836	+5 366	+8,4
Inowrocław	6 601	1 101	+5 500	+7,0
Poznański	**84 890**	**91 116**	**—6 226**	**+1,9**
Czarnków	902	—	+902	+2,5
Miedzychód	1 637	—	+1 637	+3,8
Szamotuły	4 211	—	+4 211	+5,9
Poznań	26 769	75 161	—48 392	—49,5
Witkowo	21	—	+21	+0,5
Środa	695	202	+493	+0,7
Nowy Tomyśl	11 990	2 034	+9 956	+18,3
Grodzisk	2 428	—	+2 428	+7,1
Wolsztyn	3 312	221	+3 091	+6,0
Śmigiel	1 071	—	+1 071	+2,3

a Przy obliczaniu przeciętnej nie uwzględniono miasta Warszawy.
a Moyenne calculée sans tenir compte de la ville de Varsovie.

(c. d. — suite)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)* Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*	Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo *Par 100 hectares de terres en utilisation agricole*
Kościan	1 636	—	+1 636	+3,2
Śrem	526	—	+526	+0,8
Września	10 181	910	+9 271	+19,2
Jarocin	2 323	—	+2 323	+4,0
Koźmin	2 416	—	+2 416	+6,1
Gostyń	5 043	—	+5 043	+9,6
Leszno	4 034	9 292	—5 258	—9,6
Rawicz	—	432	—432	—1,0
Krotoszyn	4 510	2 864	+1 646	+4,4
Odolanów	1 185	—	+1 185	+3,2
Ostrowski	**33 463**	**1 362**	**+32 101**	**+22,5**
Pleszew	6 036	574	+5 462	+13,1
Ostrów	17 202	248	+16 954	+55,8
Ostrzeszów	4 713	540	+4 173	+11,4
Kępno	5 512	—	+5 512	+9,7
Wschodni	**79 323**	**6 959**	**+72 364**	**+1,6**
Brasław	8	—	+8	+0,0
Dzisna	—	—	—	—
Święciany	90	—	+90	.
Postawy	—	—	—	—
Wilno	11	5 967	—5 956	.
Oszmiana	329	—	+329	.
Wilejka	66	—	+66	+0,0
Wołożyn	616	—	+616	+0,4
Stołpce	720	—	+720	+0,8
Lida	4 093	442	+3 651	+1,5
Nowogródek	—	—	—	—
Grodno	2 180	—	+2 180	+1,5
Wołkowysk	7 758	—	+7 758	+4,9
Słonim	4 999	—	+4 999	+3,1
Nieśwież	5 633	—	+5 633	+4,2
Baranowicze	7 019	550	+6 469	+5,9
Łuniniec	22	—	+22	+0,0
Kossów	831	—	+831	+0,7
Prużana	2 575	—	+2 575	+2,6
Brześć n/Bugiem	6 130	—	+6 130	+3,8
Kobryń	2 976	—	+2 976	+2,2
Drohiczyn	456	—	+456	+0,4
Pińsk	297	—	+297	+0,1
Sarny	—	—	—	—
Kamień Koszyr.	160	—	+160	+0,2
Włodawa	138	—	+138	+0,2
Luboml	12	—	+12	+0,0
Kowel	2 308	—	+2 308	+1,1
Włodzimierz	5 362	—	+5 362	+3,9
Łuck	14 313	—	+14 313	+8,3
Równe	2 342	—	+2 342	+0,7
Horochów	—	—	—	—
Dubno	2 370	—	+2 370	+0,9
Zdołbunów	2 465	—	+2 465	+5,3
Krzemieniec	466	—	+466	+0,2
Zbaraż	333	—	+333	+0,5
Skałat	2 245	—	+2 245	+2,9
Radomski	**76 847**	**2 439**	**+74 408**	**+12,7**
Biała	7 317	919	+6 398	+8,0
Radzyń	11 179	—	+11 179	+10,5
Łuków	7 593	—	+7 593	+6,3
Garwolin	10 646	—	+10 646	+10,4
Lubartów	8 853	—	+8 853	+10,1
Kozienice	10 876	—	+10 876	+12,5
Radom	7 448	—	+7 448	+5,9
Puławy	12 935	1 520	+11 415	+12,6
Warszawski	**55 657**	**28 059**	**+27 598**	**+3,5**
Przasnysz	142	—	+142	+0,2
Mława	4 630	—	+4 639	+4,1
Rypin	—	—	—	—
Lipno	—	—	—	—
Sierpc	1 126	—	+1 126	+1,3
Ciechanów	1 984	—	+1 984	+2,2
Maków	—	—	—	—
Pułtusk	268	—	+268	+0,3
Płońsk	353	—	+353	+0,4
Płock	150	—	+150	+0,1
Włocławek	220	427	—207	—0,2
Nieszawa	—	—	—	—
Strzelno	950	—	+950	+1,9
Gostynin	—	—	—	—
Sochaczew	—	—	—	—
Radzymin	—	—	—	—
Mińsk Mazow.	333	—	+333	+0,4
Warszawa (pow.)	340	1 102	—762	+0,8
Błonie	18	—	+18	+0,2
Łowicz	254	—	+251	+0,3
Kutno	406	—	+406	+0,5
Łęczyca	—	—	—	—
Koło	253	—	+253	+0,3
Konin	3 425	—	+3 425	+4,3
Słupca	101	—	+101	+0,1
Kalisz	1 479	1 261	+218	+0,2
Turek	—	—	—	—
Brzeziny	—	—	—	—
Skierniewice	135	—	+135	+0,2
Grójec	—	—	—	—
Rawa	—	—	—	—
Łódź	56	17 186	—17 130	—28,6
Łask	67	7 870	—7 803	—9,1
Sieradź	64	—	+64	+0,1
Wieluń	—	—	—	—
Piotrków	387	—	+387	+0,3
Radomsko	184	213	—29	—0,0
Częstochowa	—	—	—	—
Lubliniec	1 787	—	+1 787	.
Opoczno	17	—	+17	+0,0
Końskie	1 825	—	+1 825	+2,6
Iłża	1 497	—	+1 497	+1,6
Kielce	8 205	—	+8 205	+9,7
Sandomierz	1 136	—	+1 136	+1,6
Stopnica	—	—	—	—
Jędrzejów	6 002	—	+6 002	+7,5
Włoszczowa	152	—	+152	+0,2
Olkusz	—	—	—	—
Miechów	165	—	+165	+0,1
Pińczów	—	—	—	—
Suwalki	58	—	+58	+0,1
Augustów	179	—	+179	+0,2

(dok. — fin)

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)*	
			Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*	Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo *Par 100 hectares de terres en utilisation agricole*
Sokółka	231	—	+231	+0,2
Szczuczyn	799	—	+799	+1,0
Kolno	—	—	—	—
Białystok	244	—	+244	+0,2
Wysokie Maz.	755	—	+755	+0,9
Bielsk	793	—	+793	+0,5
Łomża	3 033	—	+3 033	+3,2
Ostrołęka	3 281	—	+3 281	+4,1
Ostrów	3 961	—	+3 961	+4,7
Węgrów	219	—	+219	+0,3
Sokołów	344	—	+344	+0,4
Siedlce	2 388	—	+2 388	+3,0
Konstantynów	1 255	—	+1 255	+1,3
Warszawa miasto	**+928**	**—66024**	**—65 096**	**—1251,8**[a]
Śląsko-krakowski	**21 998**	**235 801**	**—213 803**	**—22,0**
Będzin	492	31 725	—31 233	—45,4
Tarnowskie G.	16	1 614	—1 598	·
Świętochłowice	—	445	—445	·
Królewska Huta	738	29 905	—29 167	·
Katowice	1 568	98 783	—97 215	·
Pszczyna	197	—	+197	·
Rybnik	1 064	201	+863	·
Chrzanów	124	—	+124	+0,3
Kraków	2 770	36 600	—33 830	—53,2
Oświęcim	12 043	12 774	—731	—2,6
Biała	125	8 513	—8 388	—25,8
Bielsko	532	5 960	—4 928	—13,1
Cieszyn	31	7 982	—7 951	—58,8
Żywiec	609	1 476	—867	—1,7
Wadowice	1 284	—	+1 284	+2,6
Myślenice	—	—	—	—
Maków	326	—	+326	+0,5
Nowy Targ	79	323	—244	—0,2
Lubelski	**314 726**	**16 218**	**+298 508**	**+22,8**
Chełm	23 891	527	+23 364	+22,7
Lublin	22 801	200	+22 601	+16,5
Krasnystaw	10 922	—	+10 922	+11,0
Hrubieszów	7 457	—	+7 457	+6,6
Tomaszów	2 147	—	+2 147	+2,5
Zamość	22 300	341	+21 959	+22,0
Biłgoraj	40	—	+40	+0,1
Janów	29 728	—	+29 728	+28,7
Opatów	34 504	—	+34 504	+33,4
Tarnobrzeg	23 383	407	+22 976	+39,8
Nisko	5 433	—	+5 433	+10,4
Kolbuszowa	—	—	—	—
Łańcut	15 443	2 251	+13 192	+20,9
Przeworsk	19 259	672	+18 587	+54,0
Rzeszów	18 849	—	+18 849	+24,4
Mielec	25 049	9 245	+15 804	+23,9
Dąbrowa	21 479	558	+20 921	+37,2
Ropczyce	21 963	267	+21 696	+35,5
Strzyżów	10 078	1 750	+8 328	+21,8
Lwowski	**253 103**	**51 400**	**+201 703**	**+7,4**
Bochnia	971	—	+971	+1,6
Wieliczka	433	—	+433	+1,2
Brzesko	5 708	559	+5 149	+7,9
Tarnów	9 673	568	+9 105	+14,9
Pilzno	1 652	—	+1 652	+3,8
Jasło	9 153	—	+9 153	+15,0
Grybów	5 658	—	+5 658	+13,3
Limanowa	4 293	—	+4 293	+7,0
Nowy Sącz	1 738	—	+1 738	+2,1
Gorlice	4 254	—	+4 254	+6,1
Krosno	2 307	—	+2 307	+4,1
Brzozów	—	—	—	—
Sanok	20 511	468	+20 043	+22,8
Jarosław	7 355	2 643	+4 712	+4,6
Przemyśl	14 976	981	+13 995	+19,6
Dobromil	2 308	2 787	—479	—0,9
Sokal	8 406	467	+7 939	+8,0
Rawa Ruska	16 511	1 168	+15 343	+15,0
Lubaczów	8 866	—	+8 866	+11,7
Jaworów	—	—	—	—
Żółkiew	1 429	—	+1 429	+1,7
Radziechów	13 903	—	+13 903	+17,9
Kamionka Str.	4 683	—	+4 683	+7,8
Przemyślany	2 829	282	+2 547	+3,7
Gródek Jagiel.	3 324	1 224	+2 100	+3,6
Mościska	8 422	242	+8 180	+13,4
Sambor	6 919	—	+6 919	+8,6
Stary Sambor	1 081	—	+1 081	+2,0
Lisko	9 222	—	+9 222	+8,4
Turka	274	—	+274	+0,3
Drohobycz	508	—	+508	+0,5
Rudki	441	—	+441	+0,8
Lwów	111	33 543	—33 432	—33,3
Bóbrka	4 825	1 025	+3 800	+6,1
Brzeżany	16 967	249	+16 718	+18,8
Podhajce	2 488	—	+2 488	+2,9
Rohatyn	19 378	3 652	+15 726	+17,5
Żydaczów	3 817	—	+3 817	+5,6
Stryj	9 959	1 542	+8 417	+16,7
Skole	—	—	—	—
Dolina	1 299	—	+1 299	+13,8
Kałusz	5 158	—	+5 158	+7,1
Stanisławów	3 479	—	+3 879	+56,7
Bohorodczany	—	—	—	—
Nadwórna	7 104	—	+7 104	+9,4
Peczeniżyn	310	—	+310	+1,2
Kossów	—	—	—	—
Tarnopolski	**230 599**	**13 099**	**+217 500**	**+21,0**
Brody	15 508	248	+15 260	+30,6
Złoczów	40 709	10 546	+30 163	+34,2
Zborów	17 961	—	+17 961	+20,3
Tarnopol	25 020	744	+24 276	+23,6
Trembowla	6 187	457	+5 730	+9,7
Kopyczyńce	14 811	—	+14 811	+20,3
Czortków	17 089	—	+17 089	+29,9
Buczacz	26 532	—	+26 532	+28,5
Tłumacz	16 358	282	+16 076	+21,0
Horodenka	8 335	—	+8 335	+10,8
Zaleszczyki	4 313	—	+4 313	+7,5
Borszczów	12 861	—	+12 861	+15,6
Kołomyja	14 188	737	+13 451	+21,5
Śniatyn	10 727	85	+10 642	+20,2

a Przy obliczaniu przeciętnej dla Polski nie uwzględniono miasta Warszawy.

a Moyenne calculée sans tenir compte de la ville de Varsovie.

Uwaga. Powiaty: 1) Wilejka i Mołodeczno, 2) Łuniniec i Stolin oraz 3) Równe i Kostopol złączono razem w tablicy i na mapie, ze względu na brak danych o ziemi użytkowanej rolniczo w poszczególnych powiatach.

Note: On a réuni dans le tableau et sur la carte les arrondissements: 1) Wilejka et Mołodeczno, 2) Łuniniec et Stolin ainsi que 3) Równe et Kostopol à cause du manque de données relatives aux terres en utilisation agricole pour les arrondissements particuliers.

Największe nadanie, wahające się w granicach od 21,0 do 22,8 sztuk na 100*ha*, znajdujemy w następujących 3 okręgach: 1) w okręgu lubelskim (południowa część woj. lubelskiego, północno-zachodnia woj. lwowskiego oraz powiaty: Dąbrowa, Mielec, Ropczyce i Opatów)—22,8, 2) w okręgu ostrowskim (pas powiatów Pleszew-Kępno)–22,5 i 3) w okręgu tarnopolskim (przeważna część woj. tarnopolskiego i 4 powiaty wschodnie woj. stanisławowskiego) — 21,0.

Następny okrąg toruński wykazuje już daleko niższą przeciętną—14,1. Obejmuje on woj. pomorskie (bez 3 powiatów północnych) oraz północną część woj. poznańskiego.

Pas powiatów Radom-Biała (okrąg radomski) przeciętnie nadaje 12,7 sztuk.

Pozostała część województw południowych (bez zachodniej części woj. krakowskiego) tworzy okrąg lwowski z przeciętnem nadaniem 7,4. Nad 20 sztuk znajdujemy w pow. Sanok.

Niewielkie nadwyżki nadania nad przeznaczeniem wykazują: okrąg poznański (południowa część woj. poznańskiego bez 4 powiatów wschodnich) — 1,9, okrąg warszawski (b. Królestwo Kongresowe bez południowo-wschodniej części)—3,5, okrąg wschodni—1,6 i okrąg pomorski—0,9.

Woj. śląskie (bez Lublińca), pow. Będzin i zachodnia część woj. krakowskiego tworzą okrąg śląsko-krakowski, wykazujący przewyżkę przeznaczenia nad nadaniem (22,0). Przewyżka ta w liczbach bezwzględnych wynosi — 213803 sztuk, (przeznaczenie zaś 235801 sztuk, co w stosunku do ogólnego przeznaczenia w Polsce stanowi 38,1%). Pow. Katowice wykazuje przewyżkę 97215 sztuk, gdy miasto Warszawa tylko — 65096[1].

Zestawienie danych o ilości bydła i trzody chlewnej według danych spisu 1921 r. i danych o przewozie tych artykułów na kolejach w r. 1925 wskazuje na pewną zbieżność tych danych (np. liczba bydła we wschodniej części okręgu krakowskiego i saldo nadania bydła w okręgu tarnowskim, liczba i przewóz trzody chlewnej w województwach zachodnich). W szczegółach są znaczne jednak rozbieżności między powyższemi danemi. Znaczną część ich wyjaśniłoby wzięcie pod uwagę czynnika, jakim jest gęstość zaludnienia (por. np. liczbę bydła według spisu 1921, saldo nadanego bydła i gęstość zaludnienia dla powiatów: Kobryń, Drohiczyn, Kamień Koszyrski i Kowel).

Przewozy drewna

Dla uzupełnienia danych o lasach przytaczamy poniżej zestawienia sumaryczne przewozów artykułów leśnych w r. 1925 (numery statystyczne statystyki kolejowej 52—58 łącznie). Dane te obejmują b. poważną część przewozów drewna w Polsce. Celem określenia stosunku przewozu drewna drogami wodnemi do ogółu przewiezionego drewna, obliczyliśmy sumę drewna nadanego na stacjach kolei żelaznych, leżących na terytorjum Wileńskiej Dyrekcji Dróg Wodnych[2]. Suma ta wynosi dla 1925 roku 2 192 474 *tonn*, ilość zaś drewna naładowanego na drogach wodnych tej dyrekcji — 430 090 *tonn*[3]. Liczba 430 090 tonn w stosunku do ogólnej sumy obu rodzajów przewozu stanowi 16,4%. Dla całej Rzeczypospolitej odsetek ten wynosi prawdopodobnie około 10%.

---

1 Miasto Warszawa poza tem otrzymuje znaczną liczbę sztuk z pobliskich okolic.

2 Woj. wileńskie, nowogródzkie, poleskie, wschodnia część woj. białostockiego (z powiatami: Augustów, Białystok i Bielsk) oraz pow. Łuck, Równe i Kostopol.

3 Ob. inż. Bosiacki charakterystyka przewozów towarowych. *Przegląd techniczny* 1926 str. 513.

Przewóz drewna na kolejach żelaznych — Transport du bois par les chemins de fer

Tonny — *Tonnes* 1925

Okręgi —Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)*	
			Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*	Na 1 km^2 powiatu *Par un klm. carré de l'arrondissement*
Ogółem—Total	**6139673**	**2810943**	**+3328730**	.
Pomorski	**443 558**	**192 315**	**+251 243**	**+22,8**
Puck	2 045	234	+1 811	+3,1
Wejherowo	14 459	23 276	—8 817	—11,2
Kartuzy	9 773	3 357	+6 416	+4,8
Kościerzyna	10 828	11 028	—200	—0,2
Chojnice	23 129	28 902	—5 773	—3,1
Starogard	81 620	22 934	+58 686	+55,6
Gniew	21 467	3 427	+18 040	+43,3
Tuchola	60 160	10 264	+49 896	+58,2
Świecie	149 461	10 251	+139 210	+83,4
Bydgoszcz	70 616	78 642	—8 026	—5,7
Tczew	**3 470**	**9 785**	**—6 315**	**—18,0**
Grudziądzki	**10 925**	**23 768**	**—12 843**	**—7,8**
Grudziądz	1 554	17 014	—15 460	—19,3
Chełmno	9 371	6 754	+2 617	+3,6
Toruński	**68 080**	**189 528**	**—121 448**	**—8,3**
Sępolno	5 045	5 263	—218	—0,4
Wyrzysk	5 748	5 289	+459	+0,4
Szubin	10 488	—	+10 488	+11,4
Inowrocław	5 692	12 434	—6 742	—65,5
Toruń	3 760	11 272	—7 512	—8,2
Wąbrzeźno	1 788	6 365	—4 577	—6,5
Lubawa	5 293	5 422	—129	—0,1
Brodnica	9 557	2 659	+6 898	+6,5
Rypin	—	—	—	—
Lipno	—	—	—	—
Włocławek	2 357	73 557	—71 200	—54,2
Gostynin	15	—	—15	+0,0
Sochaczew	918	8 421	—7 503	—7,1
Błonie	1 791	23 870	—22 079	—20,5
Skierniewice	2 202	6 263	—4 061	—5,3
Brzeziny	12 553	12 975	—422	—0,4
Rawa	—	—	—	—
Grójec	—	—	—	—
Radom	873	15 738	—14 865	—7,3
Chodziesko-wolsztyński	**409 548**	**32 584**	**+376 964**	**+59,5**
Chodzież	14 567	6 112	+8 455	+9,4
Czarnków	108 145	3 680	+104 465	+135,3
Międzychód	30 625	933	+29 692	+39,4
Oborniki	78 552	5 371	+73 181	+67,3
Szamotuły	102 815	5 343	+97 472	+89,1
Nowy Tomyśl	73 154	11 140	+62 014	+73,6
Wolsztyn	1 690	5	+1 685	+2,3
Poznański	**71 743**	**131 082**	**—59 339**	**—4,3**
Wągrowiec	2 760	2 490	+270	+4,9
Żnin	1 137	3 653	—2 516	—3,4
Mogilno	968	4 642	—3 674	—5,0
Strzelno	2 078	5 270	—3 192	—5,2
Gniezno	3 585	10 454	—6 869	—12,2
Poznań	7 585	48 782	—41 197	—30,7
Środa	1 866	1 924	—58	—0,1
Witkowo	1 060	—	+1 060	+1,8
Września	5 983	11 751	—5 768	—10,3
Śrem	4 562	2 666	+1 896	+2,1
Grodzisk	11 832	4 851	+6 981	+16,2
Śmigiel	150	1 298	—1 148	—2,1
Leszno	2 068	2 327	—259	—0,4
Kościan	1 041	8 532	—7 491	—12,3
Jarocin	3 102	2 113	+989	+1,4
Pleszew	3 056	1 953	+1 103	+2,3
Koźmin	1 101	719	+382	+0,8
Gostyń	786	5 604	—4 818	—8,0
Rawicz	145	1 607	—1 462	—2,9
Krotoszyn	15 502	2 141	+13 361	+26,8
Słupca	—	—	—	—
Kalisz	1 376	8 305	—6 929	—5,6
Turek	—	—	—	—
Kielecki	**372 045**	**246 490**	**+125 555**	**+2,8**
Ostrów	6 193	11 110	—4 917	—11,8
Odolanów	5 702	2 445	+3 257	+5,2
Ostrzeszów	1 607	769	+838	+1,5
Kępno	14 412	383	+14 024	+19,8
Wieluń	—	—	—	—
Sieradź	1 310	5 038	—3 728	—2,3
Łask	2 732	9 134	—6 402	—4,6
Piotrków	34 121	2 619	+31 502	+15,1
Radomsko	24 193	12 289	+11 904	+5,6
Garwolin	3 413	3 364	+49	—0,0
Kozienice	8 751	1 764	+6 987	+3,7
Puławy	2 577	6 606	—4 029	—2,4
Iłża	28 468	550	+27 918	+15,5
Opatów	9 134	10 959	—1 825	—1,1
Kielce	46 271	5 939	+40 332	+25,6
Końskie	70 364	6 252	+64 112	+35,1
Opoczno	13 382	356	+13 026	+7,0
Włoszczowa	33 579	1 849	+31 730	+21,8
Częstochowa	24 064	30 353	—6 289	—3,3
Będzin	18 997	109 726	—90 729	—64,4
Olkusz	6 103	3 431	+2 672	+2,0
Chrzanów	16 672	21 549	—4 877	—6,3
Śląski	**268 317**	**373 260**	**—104 943**	**—368,3**
Lubliniec	75 825	26 808	+49 017	+69,4
Tarnowskie G.	31 967	31 673	+294	+0,9
Świętochłowice	31 116	93 832	—62 716	—755,6
Królewska Huta	4 345	13 322	—8 977	—1496,2
Katowice	27 520	110 357	—82 837	—392,6
Pszczyna	78 884	57 138	+21 746	+20,3
Rybnik	18 660	40 130	—21 470	—24,0

(c. d. — suite)

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)* Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*	Na 1 km^2 powiatu *Par un klm. carré de l'arrondissement*
Płocki	**4 683**	**11 843**	**—7 160**	**—0,4**
Działdowo	2 935	495	+2 440	+5,0
Mława	726	1 950	—1 224	—0,8
Ciechanów	262	6 835	—6 573	—5,3
Sierpc	252	227	+25	+0,0
Płock	15	1 639	—1 624	—1,1
Płońsk	493	697	—204	—0,2
Łódzki	**4 039**	**146 397**	**—142 358**	**—21,2**
Nieszawa	15	2 125	—2 110	—1,6
Koło	162	999	—837	—0,7
Konin	295	838	—543	—0,4
Kutno	1 209	15 666	—14 457	—15,8
Łęczyca	—	—	—	—
Łowicz	373	10 891	—10 518	—8,3
Łódź	1 985	115 878	—113 893	—121,3
Warszawski	**238 402**	**439 011**	**—200 609**	**—61,7**
Szczuczyn	4 229	1 354	+2 875	+2,0
Kolno	—	—	—	—
Pszasnysz	10 962	232	+10 730	+7,7
Maków	—	—	—	—
Ostrołęka	6 967	—	+6 967	+4,3
Łomża	12 767	277	+12 490	+7,0
Wysokie Maz.	18 184	1 731	+16 453	+12,0
Ostrów	5 329	23 123	—17 794	—11,4
Pułtusk	14 747	13 337	+1 410	+0,9
Radzymin	200	3 787	—3 587	—3,3
Warszawa m-to	10 117	234 987	—224 870	—1859,3
Warszawa pow.	5 656	42 784	—37 128	—21,9
Mińsk Mazow.	2 259	11 555	—9 296	—7,3
Węgrów	3 289	709	+2 580	+1,9
Sokołów	1 252	2 335	—1 083	—0,8
Siedlce	2 970	9 537	—6 567	—4,9
Konstantynów	2 898	—	+2 898	+2,3
Biała	6 009	5 855	+154	+0,1
Radzyń	10 090	787	+9 303	+5,8
Łuków	3 586	2 479	+1 107	+0,6
Łubartów	3 808	595	+3 213	+2,3
Włodawa	30 312	2 968	+27 344	+11,8
Chełm	7 980	10 141	—2 161	—1,1
Lublin	5 262	59 443	—54 181	—28,2
Krasnystaw	2 704	334	+2 370	+1,2
Hrubieszów	8 606	733	+7 873	+5,0
Tomaszów	3 853	—	+3 853	+2,8
Włodzimierz	47 235	5 296	+41 939	+18,8
Horochów	343	—	+343	+0,2
Sokal	6 788	4 632	+2 156	+1,6
Białostocki	**733 352**	**83 294**	**+650 058**	**+24,6**
Suwałki	10 339	6 433	+3 906	+1,7
Augustów	49 914	—	+49 914	+24,8
Grodno	226 562	27 932	+198 630	+41,9
Sokółka	68 104	1 439	+66 665	+28,0
Białystok	87 055	32 236	+54 819	+17,8
Wołkowysk	59 046	1 048	+57 998	+14,9
Bielsk	232 332	14 206	+218 126	+43,0

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)* Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*	Na 1 km^2 powiatu *Par un klm. carré de l'arrondissement*
Północno-wschodni	**296 178**	**17 458**	**+278 720**	**+10,3**
Brasław	91	120	—29	—0,0
Dzisna	39 958	3 379	+36 579	+9,4
Duniłowicze	24 379	3 714	+20 665	+6,6
Wilejka	51 240	1 212	+50 028	+14,6
Mołodeczno	23 556	530	+23 026	+16,4
Lida	98 462	4 152	+94 310	+16,1
Nowogródek	—	—	—	—
Stołpce	52 298	668	+51 630	+28,7
Nieśwież	6 194	3 683	+2 511	+1,2
Wileński	**175 400**	**46 323**	**+129 077**	**+9,6**
Wilno	113 841	43 498	+70 343	+12,7
Oszmiana	9 704	—	+9 704	+4,1
Święciany	51 855	2 825	+49 030	+12,1
Wołożyn	**29 031**	**227**	**+28 804**	**+6,9**
Kobryński	**113 445**	**1 006**	**+112 439**	**+6,0**
Prużana	83 093	—	+83 093	+36,1
Kobryń	4 647	1 006	+3 641	+1,1
Drohiczyn	25 705	—	+25 705	+10,9
Piński	**592 546**	**31 730**	**+560 816**	**+17,3**
Słonim	123 274	2 945	+120 329	+25,7
Baranowicze	58 084	9 178	+48 906	+20,7
Kossów	53 204	152	+53 052	+14,8
Łuniniec	129 307	5 038	+124 269	+21,0
Pińsk	36 477	10 366	+26 111	+4,1
Stolin	42 261	3 505	+41 706	+7,8
Sarny	149 939	3 496	+146 443	+26,9
Wołyński	**365 135**	**130 248**	**+234 887**	**+8,4**
Brześć n/Bugiem	56 999	27 055	+29 944	+6,2
Kamień Koszyr.	14 933	—	+14 933	+5,2
Luboml	27 339	129	+17 210	+8,6
Kowel	65 369	20 021	+45 348	+16,6
Łuck	45 986	27 026	+18 960	+4,0
Kostopol	60 758	1 657	+59 101	+17,2
Równe	73 846	41 854	+31 992	+10,9
Dubno	16 660	2 286	+14 374	+4,3
Zdołbunów	13 245	10 220	+3 025	+2,2
Lwowski	**456 821**	**279 023**	**+177 798**	**+7,6**
Janów	14 080	396	+13 684	+7,0
Zamość	42 095	10 160	+31 935	+19,6
Biłgoraj	17 376	—	+17 376	+11,9
Nisko	13 393	143	+13 250	+13,6
Tarnobrzeg	56 259	3 100	+53 159	+55,6
Kolbuszowa	—	—	—	—
Łańcut	4 480	1 373	+3 107	+3,6
Jarosław	19 128	5 285	+13 843	+10,4
Przemyśl	17 722	16 437	+1 285	+1,3
Lubaczów	30 495	—	+30 495	+26,8
Rawa Ruska	23 557	1 310	+22 247	+15,9
Jaworów	13 252	—	+13 252	+13,2
Gródek Jagiel.	15 012	4 163	+10 849	+12,5
Żółkiew	8 978	1 396	+7 582	+6,3
Kamionka Str.	21 815	2 793	+19 022	+20,9

(dok. — fin)

Okręgi —Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo nadania (+) względnie przeznaczenia (—) *Solde de l'expédition (+) ou de l'arrivée (—)* Liczby bezwzględne *Chiffres absolus*	Na 1 km^2 powiatu *Par un klm. carré de l'arrondissement*
Radziechów	12 929	857	+12 072	+11,6
Brody	26 042	8 914	+17 128	+16,3
Złoczów	26 826	7 058	+19 768	+16,7
Przemyślany	18 175	5 648	+12 527	+13,5
Lwów	19 836	163 576	—143 740	—107,6
Bóbrka	29 073	11 197	+17 876	+20,1
Żydaczów	4 823	1 125	+3 698	+4,0
Stryj	21 475	34 092	—12 617	—19,1
Krakowski	**46 276**	**50 509**	**—4 233**	**—3,1**
Jędrzejów	25 377	1 775	+23 602	+18,6
Miechów	4 991	651	+4 340	+3,2
Stopnica	—	—	—	—
Sandomierz	8 238	2 928	+5 310	+4,4
Pińczów	—	—	—	—
Dąbrowa	1 463	1 072	+391	+0,6
Kraków	4 846	41 542	—36 696	—49,2
Wieliczka	1 361	2 541	—1 180	—2,6
Oświęcim	**330**	**6 267**	**—5 937**	**—17,7**
Żywiecki	**500 113**	**74 662**	**+425 451**	**+34,6**
Bielsko	9 762	26 370	—16 608	—48,1
Cieszyn	25 720	16 681	+9 039	+13,6
Biała	8 308	5 184	+3 124	+6,7
Żywiec	158 702	9 987	+148 715	+153,0
Wadowice	32 150	4 514	+27 636	+41,5
Myślenice	—	—	—	—
Maków	119 390	519	+118 871	+144,4
Nowy Targ	21 617	—	+21 617	+11,3
Limanowa	52 537	1 112	+51 425	+54,0
Bochnia	2 825	3 603	—778	—0,9
Nowy Sącz	69 102	6 692	+62 410	+4,9
Tarnowski	**116 043**	**62 106**	**+53 937**	**+4,5**
Brzesko	2 846	4 237	—1 391	—1,6
Grybów	15 723	—	+15 723	+26,9
Gorlice	3 709	446	+3 263	+3,6
Tarnów	10 255	31 005	—20 750	—26,9
Mielec	18 121	1 267	+16 854	+18,6
Ropczyce	5 377	358	+5 019	+6,9
Pilzno	4 855	108	+4 747	+8,3
Jasło	2 057	3 074	—1 017	—1,2
Krośno	5 261	6 302	—1 041	—1,4
Strzyżów	6 691	—	+6 691	+12,8
Rzeszów	1 251	8 657	—7 406	—9,0
Przeworsk	1 980	1 820	—160	+0,4
Brzozów	—	—	—	—
Sanok	37 917	4 832	+33 085	+26,2
Drohobycki	**251 272**	**36 485**	**+214 787**	**+39,8**
Dobromil	37 540	496	+37 044	+42,8
Lisko	62 087	5 008	+57 079	+31,2
Stary Sambor	60 965	—	+60 965	+84,1
Drohobycz	12 950	23 511	—10 561	—7,3
Turka	77 730	7 470	+70 260	+48,2
Samborski	**20 062**	**17 218**	**+2 844**	**+0,0**
Mościska	4 308	1 878	+2 430	+3,2
Sambor	14 819	6 106	+8 713	+9,2
Rudki	935	9 234	—8 299	—12,3
Podolski	**38 522**	**92 948**	**—54 426**	**—4,7**
Krzemieniec	6 320	1 545	+4 775	+1,7
Zborów	1 744	3 092	—1 348	—1,5
Zbaraż	33	2 755	—2 722	—4,6
Tarnopol	1 616	30 459	—28 843	—24,0
Skałat	85	4 507	—4 422	—4,8
Trembowla	112	2 668	—2 556	—3,7
Podhajce	5 547	2 457	+3 090	+3,0
Buczacz	5 667	6 395	—728	—0,6
Husiatyń	2 635	3 318	—683	—0,8
Czortków	357	9 789	—9 432	—13,6
Zaleszczyki	1 220	4 933	—3 713	—5,2
Horodenka	17	10 335	—10 318	—11,8
Borszczów	8 430	3 490	+4 940	+4,8
Śniatyń	4 739	7 205	—2 466	—4,4
Stanisławowski	**88 758**	**51 883**	**+36 875**	**+5,9**
Brzeżany	35 750	2 556	+33 194	+29,7
Rohatyn	15 674	1 493	+14 181	+12,2
Stanisławów	17 747	40 031	—22 284	—25,6
Tłumacz	9 444	2 859	+6 585	+ 6,9
Kołomyja	10 143	4 944	+5 199	+ 6,4
Podkarpacki	**421 579**	**33 493**	**+388 086**	**+36,6**
Skole	105 832	16 911	+88 921	+70,1
Dolina	178 301	3 156	+175 145	+70,1
Kałusz	4 534	892	+3 642	+ 3,1
Bohorodczany	—	—	—	—
Nadwórna	126 858	12 534	+114 324	+59,0
Peczeniżyn	6 054	—	+6 054	+12,2
Kosów	—	—	—	—

Załączona mapka jedynie z wielkiemi zastrzeżeniami może być porównywana z mapką lasów, gdyż przedstawia ona stosunek przewyżek nadania względnie przeznaczenia do powierzchni ogólnej powiatu. W każdym razie rzuca się w oczy fakt, że powiaty województw zachodnich są bardziej eksploatowane pod względem lasów niż powiaty o stosunkowo wyższem zalesieniu położone na wschodzie i południu Rzeczypospolitej. Np. procent lasów: Czarnków—45,4, Szamotuły—23,8, Oborniki—24,1; saldo nadania na 1 km^2: Czarnków 135,3 (czyli 2,7 m^3 z 1 *ha* powierzchni powiatu), Szamotuły 89,1 i Oborniki 67,3, gdy odpowiednie liczby dla pow. Bielsk wynoszą 46,6% i 43,0 *tonn*, pow. Grodno 31,8% i 41,9 *tonn*, pow. Skole 56,8% i 70,1 *tonn*, Dolina 73,0% i 70,1 *tonn* (jednak pow. Żywiec 46,1% i 153,0 *tonn*).

Ludność górnicza i przemysłowa

W obecnych warunkach gospodarczych górnictwo i przemysł są jednym z najważniejszych działów gospodarki narodowej. Stopień uprzemysłowienia państwa, lub jego części, ma nietylko znaczenie bezpośrednie przez zatrudnienie części ludności, lecz wpływa w bardzo poważny sposób również i na rolnictwo i to nietylko przez gałęzie przemysłu ściśle związanego z rolnictwem, jak naprzykład cukrownictwo i gorzelnictwo, lecz w całości, stwarzając miejscowy rynek zbytu dla produktów rolniczych. Dlatego też przy ustaleniu okręgów gospodarczych Polski, musimy zwrócić specjalną uwagę na stopień uprzemysłowienia poszczególnych części naszego kraju i na rozmieszczenie geograficzne poszczególnych gałęzi górnictwa i przemysłu.

Dla ustalenia ogólnego obrazu możemy przedewszystkiem skorzystać z danych spisu ludności z 1921 roku. Spis ten niestety jednak nie objął całego Państwa, a mianowicie Górnego Śląska i Wileńszczyzny. Pozatem spis z 1921 roku był dokonany w okresie, gdy przemysł nasz, po zdewastowaniu wojennem, nie był jeszcze całkowicie uruchomiony, dlatego też ludność zatrudniona w górnictwie i w przemyśle, podczas spisu z 1921 roku, jest w porównaniu ze stanem obecnym znacznie niższa. Dlatego też dane spisu z 1921 roku są dla warunków dzisiejszych nieścisłe. W każdym razie jednak błąd nie może być tak wielki, aby dane te nie miały żadnej wartości.

Zestawienie liczby czynnych zawodowo zatrudnionych w górnictwie i przemyśle łącznie z biernymi zawodowo i stosunek ich do ogólnej liczby ludności przedstawia mapa podana w załączeniu.

Przedewszystkiem musimy stwierdzić względnie nieznaczny odsetek osób, utrzymujących się z dochodów, zdobywanych w górnictwie i w przemyśle. Dla całego terenu, objętego przez spis, do górnictwa i przemysłu zostały zaliczone 13,7% ludności.

W całej Polsce, po uwzględnieniu Górnego Śląska według danych 1907 roku i ziemi Wileńskiej z 1897 roku, odsetek ten podnosi się do 14,9%. Tak niski odsetek ludności przemysłowej u nas w porównaniu z innemi państwami, jak naprzykład Niemcy, w których analogiczny odsetek wynosi 41,4%, lub Czechosłowacji 36,8% Francji 35,8% i Anglji 51,5% wskazuje na względnie słabe uprzemysłowienie Polski. Jednakże w poszczególnych częściach Państwa odsetek ten znacznie się waha. Możemy podzielić całe Państwo na 3 zasadnicze grupy. Do pierwszej z nich będziemy zaliczali te powiaty, których odsetek ludności, utrzymującej się z górnictwa i przemysłu, wynosi około 1/6 i wyżej ogólnej sumy ludności, to jest ponad 16%, do drugiej powiaty, w których odnośny odsetek wynosi od 10—16% i do trzeciej zaś, najmniej uprzemysłowionej, powiaty, których odsetek powyższy spada poniżej 10%, w tej ostatniej grupie będziemy wyróżniali jeszcze te powiaty, które mają nieco wyższy odsetek od 8—10%.

W województwach zachodnich znajduje się kilka ośrodków bardziej uprzemysłowionych. Najważniejszy z nich stanowi powiat Bydgoszcz (25,4), Mogilno (16,1), Gniezno (20,6), Inowrocław (19,6), Toruń (18,5) i Strzelno (18,4). Przeciętny odsetek ludności zatrudnionej w górnictwie i przemyśle w tym okręgu wynosi 19,8, biorąc powiat, jako jednostkę równorzędną, to jest obliczając przeciętną arytmetyczną zwykłą, a nie ważoną. Drugim ośrodkiem w województwach zachodnich jest Poznań (25,7), Grodzisk (17,2), Kościan (18,1)—przeciętnie 20,3%. Dalej Tczew (16,4), Starogard (18,9)—przeciętnie 17,7%. Poza tem w województwach zachodnich znajduje się kilka powiatów, mających ponad 16% ludności przemysłowej, lecz położonych wśród powiatów o niższem uprzemysłowieniu, są to: Wejherowo (17,0), Grudziądz (19,0), Chodzież (18,0), Krotoszyn (17,8) i Ostrów (18,7). Dwa ostatnie powiaty łączą się z sąsiedniemi powiatami województw centralnych, do których zaliczymy je następnie.

W województwach centralnych jeden ośrodek idzie od powiatu Włocławek, poczynając (20,8) na południe, i obejmuje powiaty: Kutno (16,1), Łęczycę, nieco słabiej uprzemysłowioną (15,8), Brzeziny (22,3), Łódź (52,6), Piotrków (16,5), Łask (29,6), Sieradz (17,4), Kalisz (17,2) i z województw zachodnich Ostrów (18,7) i Krotoszyn (17,8). Przeciętnie w tym okręgu mamy 22,3% ludności, utrzymującej się z przemysłu i górnictwa. Drugi ośrodek zaczyna się od powiatu Częstochowa (28,0), rozprzestrzenia się dalej na południe i obejmuje Będzin (57,9), Olkusz (19,1), z województw południowych Oświęcim (18,2), Biała (41,5) i Żywiec (16,2) —przeciętnie w tym okręgu 30,2. Okrąg warszawski poza Warszawą miastem (34,4) i powiatem (20,2) obejmuje jeszcze powiat Błonie (24,4) i, traktując miasto Warszawę jako powiat, otrzymamy przeciętnie 26,3%. Okrąg radomski obejmuje powiat Radom (16,5), Końskie (21,6)—przeciętnie 19,0%. Poza tem w województwach centralnych mamy jeszcze kilka oddzielnych powiatów, mających ponad 16% ludności, utrzymującej się z przemysłu i górnictwa, a mianowicie: Białystok (23,7), Lublin (17,1) i Opatów (18,1).

W województwach wschodnich żaden powiat nie ma ludności przemysłowej ponad 16%. W Małopolsce, poza powiatami Małopolski zachodniej, o których mówiliśmy wyżej, jedynie Lwów (18,0) i Drohobycz (28,3) przekraczają normę 16%.

Do drugiej grupy ośrodków, uprzemysłowionych w mniejszym stopniu, możemy zaliczyć w województwach zachodnich powiaty: Chojnice (12,7), Tuchola (12,6), Świecie (13,6), Gniew (13,1), Chełmno (12,1), Sępolno (10,4), Wyrzysk (12,1), stanowiące północną część województw zachodnich, przyczem przeciętny odsetek w tym okręgu wynosi 12,4%. Następne środkowe powiaty województw zachodnich, a mianowicie: Szubin (13,1), Żnin (13,3), Wągrowiec (11,9), Oborniki (13,8), Czarnków (14,3), Szamotuły (15,8), Międzychód (14,8), Nowy Tomyśl (12,5) — przeciętnie 13,7%; dalej południowa część województw zachodnich, a mianowicie: Wolsztyn (11,6), Śmigiel (12,2), Leszno (14,3), Września (15,1), Witkowo (10,8). Najbardziej południowe powiaty, jak Odolanów (10,1), Ostrzeszów (10,7), Kępno (11,7) stanowią oddzielny niewielki okrąg. Również 3 północno-wschodnie powiaty: Wąbrzeźno (10,2), Brodnica (12,2), Lubawa (10,5) tworzą specjalną grupę, a najbardziej wschodni z tych powiatów Działdowo, przyłączymy do sąsiednich powiatów województw centralnych, do których jest on najbardziej zbliżony.

W województwach centralnych do powiatów, należących do grupy średnio uprzemysłowionych, możemy zaliczyć przedewszystkiem powiaty położone na zachód i północ od grupy powiatów: Włocławek, Łódź i Kalisz. Są to powiaty: Koło, który ma 12,0% ludności zatrudnionej w przemyśle, powiat Konin—10,9% i Turek—11,7%, przeciętnie—11,5%. Na północ i wschód od powiatu Włocławek ciągnie się druga grupa powiatów, do których wchodzi: Gostynin—11,2%, Płock—12,6%, Sierpc—11,5%, Ciechanów—10,3%, Pułtusk—13,2%, Maków—10,1%, Ostrów—10,8% i Łomża—12,8%, przeciętnie — 11,6%. Do tego okręgu przylegają powiaty, leżące po lewej stronie Bugu i na wschód od Warszawy, mianowicie: Radzymin—10,9%, Węgrów—10,8%, Mińsk Mazowiecki—12,7% i Siedlce—13,4%, przeciętnie—12,0%. Na południe od Warszawy do tej grupy należą: Grójec—12,0%, Garwolin—11,6% i Puławy — 11,7%, przeciętnie — 11,8%. Do okręgu siedleckiego przylegają powiaty, leżące na granicy województw centralnych, najbardziej wschodnia część tych województw, a mianowicie: Biała—11,8%, Radzyń—11,6%, Włodawa — 10,0%, Chełm — 11,1%, Hrubieszów — 10,5% i Zamość — 11,2%, przeciętnie—11,0%. Pomiędzy powiatami Radom i Końskie z jednej strony, a powiatem Opatów z drugiej, leżą powiaty Kielce—14,6% i Iłża—13,3%, przeciętnie—14,0%, a jeszcze bardziej na południowy wschód za powiatem Opatów—powiat Sandomierz—11,9%.

W województwach południowych do grupy powiatów, mających od 10—16% ludności, utrzymującej się z górnictwa i przemysłu, możemy zaliczyć powiat Wadowice 10,0%, graniczący z bardziej uprzemysłowionemi powiatami na zachodzie i północy, dalej powiat Tarnów—11,3% i Gorlice—12,0%, przeciętnie—11,7%; następnie powiat Krosno—14,5% dalej Stryj—11,3%, Dolina—12,1%, przeciętnie—11,7% i nakoniec Stanisławów—10,1%.

W województwach wschodnich mamy tylko jeden powiat, mający—10,0%, a mianowicie powiat Ostróg.

Z powiatów mających niżej niż 10% ludności przemysłowej w województwach zachodnich mamy tylko 3 powiaty, a mianowicie: sąsiadujące powiaty Kościerzyna—9,4% i Kartuzy —7,0% oraz przedzielony od tych powiatów powiatem Wejherowo powiat Puck—9,0%.

W powiatach województw centralnych stosunek ludności, utrzymującej się z przemysłu, niższy od 10% jest daleko więcej rozpowszechniony. Wśród nich możemy wyróżnić przedewszystkiem grupę północną: Słupca 8,7%, Nieszawa 9,0%, Lipno 7,6%, Rypin 8,8% i Mława 9,5%, przeciętnie—8,7%; z województwa pomorskiego Działdowo 9,9%, Przasnysz 7,7%, Ostrołęka 7,8%, Kolno 6,7%, Szczuczyn 9,7%, Augustów 7,8%, Suwałki 8,0% i Sokółka 6,4%, przeciętnie—8,3%. Na południe od tej grupy, przedzielonej przez powiat białostocki, leży okrąg, do którego należą powiaty: Wysokie Mazowieckie 8,9%, Bielsk 9,4%, Sokołów 9,6%, Konstantynów 8,7% i Brześć n/Bugiem 9,5%, który wchodzi już do województw wschodnich, przeciętnie — 9,2%. Jeszcze dalej na południe powiat Łuków 9,8% i Lubartów 8,1%, przeciętnie—9,0%, tworzą samodzielną grupę. Na granicy z województwami południowemi znajdujemy powiaty: Janów 8,9%, Krasnystaw 8,1%, przeciętnie—8,5% i oddzielnie leżący powiat Tomaszów 8,9%. Południowy zachód województw centralnych ma też grupę powiatów słabiej uprzemysłowionych jak: Stopnica 8,0%, Pinczów 8,7%, Miechów 7,9%, Jędrzejów 8,3% i Włoszczowa 9,0%, przeciętnie—8,4%. Pomiędzy warszawskim okręgiem przemysłowym a łódzkim leży pas powiatów mniej przemysłowych, a mianowicie: Opoczno 9,5%, Rawa 9,5%, Skierniewice 8,6%, Łowicz 8,9%, Sochaczew 8,3% i Płońsk 9,7%, przeciętnie—9,1%. Na wschód od południowego krańca tego okręgu, prze-

dzielony od niego powiatem radomskim, leży powiat Kozienice 9,7%. Na północ od powiatu Częstochowa leży powiat Wieluń 8,3%, stanowiący samodzielny okrąg.

W województwach południowych, przytłaczająca większość powiatów, należy do grupy, mającej poniżej 10% ludności przemysłowej. Jako nieco bardziej uprzemysłowione, wydzielają się wśród nich powiaty, leżące na południu: Kosów 9,5%, Nadwórna 9,7% i Kołomyja 9,0%, przeciętnie—9,4%. Dalej powiat Skole 9,5%, powiat Sanok 8,0% i powiat Przemyśl 9,6%, przeciętnie—9,2% i oddzielnie Brody 8,1%. Pozostałe powiaty, niezaliczone uprzednio do pierwszej lub drugiej grupy, mają poniżej 8% ludności zatrudnionej w przemyśle i górnictwie.

W województwach wschodnich poza powiatami Ostróg i Brześć n/Bugiem, o których mówiliśmy wyżej, jedynie powiat Równe posiada 9,3% ludności zatrudnionej w przemyśle. Dla pozostałych powiatów przeciętne uprzemysłowienie wynosi 5,9%.

Konsumcja węgla

Ogólna konsumcja węgla w poszczególnych częściach Państwa jest jednym ze wskaźników rozwoju przemysłu, albowiem przeważna część węgla zużywa się na potrzeby zakładów przemysłowych; tak naprzykład w Polsce w roku 1925 na 17 102 tysięcy *tonn* węgla wysłanego z Zagłębia do domowego użytku sprzedano 1 664 tysięcy *tonn*. Jeżeli nawet będziemy uważali, że węgiel sprzedany pośrednikom w sumie 2 945 tysięcy *tonn* również był przeznaczony do domowego użytku, to i wówczas konsumcja prywatna na opał wyniesie około 4½ miljona *tonn*, na ogólną liczbę 17 miljonów *tonn* węgla wysłanego z Zagłębia.

Dla danych z 10 miesięcy 1924 r. (marzec—grudzień) stosunek będzie jeszcze niższy, gdyż w styczniu—lutym konsumcja na opał domowy jest znacznie wyższą od przeciętnej rocznej. Z tego punktu widzenia konsumcja węgla w poszczególnych powiatach może być w znacznej mierze uważana za wskaźnik ich uprzemysłowienia, chociaż, ma się rozumieć, i inne czynniki, naprzykład: możność otrzymania taniego drewna opałowego, rozpowszechnienie używania węgla na opał domów, odległość od kopalń węgla, posiadane środki komunikacyjne, mają tu również poważne znaczenie.

Wykaz przeciętnego zużycia (bez węgla dla kolei) węgla na jednego mieszkańca według danych statystyki kolejowej podaje załączona mapa.

Opieranie się jedynie na danych statystyki kolejowej, bez uwzględnienia transportu na rzekach, jest dla niektórych powiatów poważną luką, albowiem w powiatach, leżących nad Wisłą, w których zupełnie niema kolei, albo w których sieć ta jest niedostatecznie rozwinięta, przewozy węgla Wisłą mogą mieć poważne znaczenie i różnica pomiędzy rzeczywistą konsumcją, a podaną przez nas może być znaczna. Poza tem liczby dla niektórych powiatów oddalonych od rzek, lecz nie posiadających kolei, są również nieścisłe. Czasami jednak i w powiatach, posiadających stacje kolejowe, liczby są przypadkowe. Tak naprzykład w sąsiadujących ze sobą powiatach Bielsko i Biała, które tworzą właściwie jedno miasto rozdzielone rzeczką, konsumcja węgla w powiecie Bielsko wynosi 2570 *kg*, (nie licząc produkcji własnej tego powiatu, który posiada 1 kopalnię węgla), wówczas gdy w powiecie Biała—90 *kg*. Różnica taka wynika prawdopodobnie z tego, że stacja Bielsko otrzymuje ładunki węgla przeznaczone dla miasta Biała. Powiaty te więc musimy traktować łącznie. Z tych zastrzeżeń widzimy, że podane przez nas liczby należy traktować z pewną ostrożnością.

Konsumcję węgla na załączonej mapie dzielimy na 5 zasadniczych grup po wydzieleniu powiatów, w których znajdują się kopalnie węgla. Do pierwszej grupy zaliczamy powiaty, w których konsumcja węgla nie wynosi więcej niż 1 *kg* na jednego mieszkańca, drugą grupę stanowią powiaty, w których konsumcja wynosi 1—25 *kg*, trzecia grupa obejmuje powiaty, w których konsumcja wynosi 25—100 *kg*, czwarta od 100—400 *kg*, piąta od 400 *kg* i wyżej.

W rozważaniach naszych uwzględniać będziemy jedynie grupę czwartą i piątą, gdyż powiaty konsumujące mniej niż 100 *kg* na jednego mieszkańca będziemy uważali za słabo uprzemysłowione.

Pas powiatów, konsumujących ponad 400 *kg* na głowę, ciągnie się w województwach zachodnich od Grudziądza na południe i zachód. Wchodzą tu w grę powiaty: Grudziądz, Chełmno, Bydgoszcz, Wyrzysk, Toruń, Inowrocław, Strzelno, Mogilno, Znin, Gniezno, Środa, Poznań, Grodzisk, Kościan, Leszno, Gostyń, Krotoszyn, Września, Jarocin, Pleszew i Ostrów; w granicach tego pasa znajdujemy 2 powiaty, konsumujące mniej niż 400 *kg*, a mianowicie: powiat Śrem—125,3 *kg* i Koźmin — 225,2 *kg*. Pozatem w województwach zachodnich wysoką konsumcją węgla odznacza się powiat Tczew—848,6 i powiat Kępno—3382,2, która to liczba, naszem zdaniem, jest nieprawdopodobną i przypuszczal-

nie część węgla zaliczona do powiatu Kępno, faktycznie jest konsumowana przez sąsiedni powiat Wieluń, w którym nie było stacji kolejowej.

W województwach centralnych w północnej części wysoką konsumcję węgla posiadają Włocławek i Kutno—przeciętnie 1063,8 *kg*, dalej powiat Błonie—565,3 *kg*, miasto Warszawa—997,8 *kg*, okrąg łódzki w składzie powiatów: Łódź, Brzeziny i Piotrków—przeciętnie 763,9 *kg* na jednego mieszkańca, Częstochowa i Lubliniec — przeciętnie 1083,3 *kg*, powiat Olkusz—509 *kg* i powiat Opatów —425,7 *kg* na jednego mieszkańca.

Na południowym zachodzie Polski powiat Cieszyn, Bielsko (bez własnej produkcji) i Biała wykazują przeciętną konsumcję 1304,3 *kg*, powiat Kraków i Wieliczka—przeciętnie 836,3 *kg*, powiat Gorlice—405,7 *kg*, powiat Drohobycz — 463,5 *kg* i Lwów — 438,7 *kg*. W województwach wschodnich żaden powiat nie należy do omawianej grupy.

Powiaty, konsumujące węgiel od 100—400 *kg*, są w województwach zachodnich położone na zachód od powiatów z konsumcją węgla ponad 400 *kg*, przyczem z ogólnej liczby powiatów tylko nieznaczna część powiatów ma konsumcję niższą od 100 *kg*, są to mianowicie powiaty: Tuchola i Sępolno z przeciętną konsumcją 47,3 *kg*, najbardziej zachodnie powiaty Czarnków, Międzychód, Nowy Tomyśl i Wolsztyn z przeciętną konsumcją 52,7 *kg*, powiat Witkowo—38,8 *kg*, Odolanów—43,9 *kg*. Wysoka konsumcja węgla w województwach zachodnich poza uprzemysłowieniem tłumaczy się również szerokiem rozpowszechnieniem węgla w domowym użytku.

W województwach centralnych do grupy powiatów, konsumujących ponad 100 *kg* węgla na jednego mieszkańca, należy przedewszystkiem Nieszawa, Konin, Koło, Kalisz, Sieradz, Łask, Radomsko, położone na zachód od linji Włocławek: Łódź — Piotrków z przeciętną konsumcją 242,9 *kg*; następnie powiaty położone na północ od Warszawy: Mława, Ciechanów, Pułtusk i Radzymin—przeciętnie 187,7 *kg*. Powiaty położone na zachód od Warszawy: Sochaczew, Łowicz i Skierniewice przeciętnie 297,8 *kg*. Okrąg lubelski: Lublin, Puławy i Chełm—przeciętnie 199,6 *kg*, okrąg radomsko - kielecki w składzie powiatów: Radom, Końskie, Kielce, Jędrzejów i Miechów—przeciętnie 205 *kg* i pojedyńcze powiaty jak Siedlce—154,4 *kg*, Ostrołęka—113 *kg* i Białystok—200,6 *kg*.

W Małopolsce do tej grupy należą na południowym zachodzie powiat Żywiec—387,1 *kg* dalej powiaty: Bochnia, Limanowa, Brzesko, Dąbrowa i Tarnów—przeciętnie 210,2 *kg*, następnie leżące na wschód od Gorlic: Jasło i Krosno—przeciętnie 151,7 *kg*, następnie Rzeszów, Przeworsk i Przemyśl—przeciętnie 180,2 *kg*, dalej sąsiadujący ze Lwowem powiat Bóbrka—167,1 *kg* i Stanisławów—146,2 *kg*.

W województwach wschodnich jedynie Brześć nad Bugiem wykazuje konsumcję większą niż 100 *kg*, mianowicie—240 *kg*.

Górnictwo

Po zaznajomieniu się ze znaczeniem górnictwa i przemysłu w ogólnym zarysie, przejdziemy obecnie do scharakteryzowania każdego z tych działów, przedewszystkiem zaś górnictwa, a następnie przemysłu.

W górnictwie na czoło wysuwa się wydobywanie węgla kamiennego. Wykaz powiatów w których znajdują się kopalnie węgla kamiennego przedstawia się jak następuje:

Węgiel kamienny — Houille

V 1926

Powiaty — *Arrondissements*	Kopalnie czynne *Mines actives*	Robotnicy *Ouvriers*
Razem — Total	**90**[a]	**102 454**
Będzin	30	25 382
Tarnowskie Góry	1	747
Świętochłowice	11	15 207
Królewska Huta	4	4 875
Katowice	19	29 271
Rybnik	9	14 446
Pszczyna	6	4 530
Chrzanów	6	4 810
Oświęcim	3	1 886
Bielsko	1	1 300

a Ponadto 50 kopalń nieczynnych.
a En outre 50 houillères inactives.

Kopalnie węgla kamiennego znajdują się u nas jedynie w południowo-zachodniej części Państwa, tworząc jeden okrąg gospodarczy w składzie powiatów: Będzin, Tarnowskie Góry, Świętochłowice, Królewska Huta, Katowice, Rybnik, Pszczyna, Chrzanów, Oświęcim i Bielsko. W niektórych z tych powiatów, naprzykład Tarnowskie Góry i Bielsko, mamy nieznaczną ilość kopalń, bo tylko po jednej w każdym z tych powiatów, tak że właściwie tych dwóch powiatów możemy nie zaliczać do okręgu węglowego w ścisłym tego słowa znaczeniu. Największą liczbę kopalń wykazuje największy terytorjalnie powiat, a mianowicie Będzin, a następnie powiat Katowice, który ma największą liczbę robotników.

Ze względów na dawną przynależność do trzech różnych państw zaborczych, a po części wobec różniących się warunków, Zagłębie

nasze dzieli się na: 1) powiat Będzin, 2) Górny Śląsk i 3) Zagłębie krakowskie łącznie z pow. Bielsko.

Nadanie węgla kamiennego, oraz saldo nadania węgla w powiatach, posiadających kopalnie węgla, przedstawiają się jak następuje:

Węgiel kamienny — Houille

Tonny—*Tonnes* 1. III—31. XII 1924

Powiaty — *Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *a* *Solde d'expédition a*
Razem — Total	**18 787 443**	**16 924 118**
Będzin	3 733 686	3 259 719
Tarnowskie Góry	261 793	235 918
Świętochłowice	2 887 442	2 617 428
Królewska Huta	973 348	936 941
Katowice	5 988 851	5 741 354
Rybnik	2 670 357	2 401 620
Pszczyna	1 339 404	1 203 967
Chrzanów	745 212	521 258
Oświęcim	83 677	5 913
Bielsko	103 673	— *b*

a Przewyżka nadania nad przybyciem.
b Saldo nadania ujemne. (— 183878).
a Excédent de l'expédition sur l'arrivée.
b Solde d'expédition défavorable. (— 183878).

Jak widzimy, największe znaczenie ma powiat Katowice, którego saldo nadania wynosi przeszło $^1/_3$ ogólnego salda nadania, drugie miejsce zajmuje Będzin, którego saldo nadania równa się około $^4/_5$ salda powiatu Katowice. Następnie idzie powiat Świętochłowice, którego saldo nadania jednak jest o połowę niższe niż saldo nadania Katowic i bardzo zbliżone do powiatu Rybnik. W pozostałych powiatach saldo nadania jest niższe od miljona tonn, przyczem w powiecie Bielsko saldo nadania jest ujemne, t. j. przywóz węgla jest wyższy niż wywóz, a w powiecie Oświęcim saldo nadania jest minimalne, gdyż wynosi tylko 5913 *tonn.*

Dane statystyki kolejowej wskazują nam na wywóz węgla z poszczególnych powiatów, jednakże nie uwzględniają konsumcji miejscowej, dlatego też dla scharakteryzowania produkcji daleko większe znaczenie mają bezpośrednie dane o produkcji.

Produkcja węgla z roku 1925 według poszczególnych powiatów przedstawia się w sposób następujący:

Wydobycie węgla kamiennego
Extraction de la houille 1925

Województwa — Powiaty *Départements—Arrondissements*	Liczba kopalń *Nombre des mines*	Produkcja roczna w tonnach *Production annuelle en tonnes*
Węgiel kamienny	**90**	**29 081 235** *a* *100,0%*
Śląskie	**47**	**21 660 068** *74,5%*
Katowice	14	8 167 173
Świętochłowice	14	5 633 985
Rybnik	10	4 034 180
Pszczyna	5	1 648 014
Królewska Huta	2	1 610 008
Tarnowskie Góry	1	374 275
Bielsko	1	192 433
Kieleckie	**33**	
Będzin	33	5 728 842 *19,7%*
Krakowskie	**10**	**1 692 325** *5,8%*
Chrzanów	9	1 360 973
Oświęcim	1	331 352

a Obliczona na podstawie miesięcznych wykazów, nie zgadza się z ostateczną sumą roczną — 29 081 327 *tonn.*
a Evaluée conformément aux états mensuels, elle ne concorde pas avec la somme annuelle définitive—29 081 327 *tonnes.*

Jak widzimy, największe znaczenie ma powiat Katowice, którego produkcja wynosi 28,1% ogólnej produkcji węgla kamiennego, drugie miejsce zajmuje powiat Będzin — 19,7%, dalej idzie powiat Świętochłowice — 19,4%, Rybnik—13,9%. Pozostałe powiaty mają już produkcję niższą od 2 miljonów *tonn.*

Wydobywanie węgla brunatnego nie jest skoncentrowane, lecz rozrzucone w kilku częściach Rzeczypospolitej, a mianowicie: w powiecie Będzin mamy 4 kopalnie czynne, zatrudniające 258 robotników, i 9 kopalń nieczynnych; w powiecie Międzychód województwa poznańskiego mamy jedną kopalnię, która jednak w maju 1926 roku była nieczynna; również jedną kopalnię, zatrudniającą 5 robotników, mamy w Rawie Ruskiej; jedna znajduje się w powiecie Śniatyn województwa stanisławowskiego.

Wydobywanie węgla brunatnego nie posiada u nas większego znaczenia i ogólna jego produkcja w 1925 r. wynosiła 64 518 *tonn*[1], z tego na powiat Będzin przypada 56 577 *tonn*, Rawa Ruska — 5 691 *tonn*, Międzychód— 3 407 *tonn.* Jak widzimy, produkcja węgla brunatnego w porównaniu z węglem kamiennym jest zupełnie nieznaczna.

Koksownie znajdują się w następujących powiatach: Królewska Huta — 1, zatrudniająca 75 robotników, Rybnik — 3, zatrudniająca 864 robotników, Świętochłowice—5 koksowni, 1 032 robotników—razem 9 koksowni, zatrudniających 1 971 robotników; jak widzimy więc, koksownie są ześrodkowane w górnośląskiej części województwa śląskiego.

Ogółem w 1925 roku wyprodukowano 963 964 *tonny* koksu, z tego w powiecie Świętochłowice — 514 161 *tonnę*, w Rybniku —394 932 i Królewskiej Hucie—54 871 *tonnę.*

1 Liczba ta różni się nieco od ogłaszanej uprzednio dla całej Polski 65 675 *tonn.*

Jeszcze mniejsze znaczenie mają brykieciarnie: w Bielsku znajduje się 1 brykieciarnia, zatrudniająca 62 robotników, w Katowicach 1 nieczynna w maju 1926 roku, Królewska Huta ma 1 — 53 robotników, w powiecie Rybnik—2 brykieciarnie, zatrudniające 91 robotników,—razem 4 brykieciarnie, zatrudniające 206 robotników i 1 nieczynna.

W roku 1925 wyprodukowano 383 903 *tonny* brykietów[1].

Z ogólnej ilości brykietów najwięcej wyprodukował powiat Rybnik—223 920 *tonn*, następnie Bielsko — 93 122, Katowice — 39 154, Królewska Huta — 18 909, Dąbrowa Górnicza — 8 798 *tonn*.

Wykaz powiatów, w których znajdują się kopalnie rudy żelaznej przedstawia się jak następuje:

Kopalnie rudy żelaznej — Mines de minerais de fer

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady czynne *Établissements actifs*	Robotnicy *Ouvriers*
Razem — Total	**18**	**3 170**
	100,0%	*100,0%*
Częstochowsko - śląski	**11**	**2 451**
	61,1%	*77,3%*
Wieluń	1	145
Częstochowa	4	1 653
Będzin	2	524
Olkusz	1	77
Tarnowskie Góry	3	52
Radomski	**7**	**719**
	38,9%	*22,7%*
Opoczno	1	4
Końskie	3	349
Iłża	3	366

Uwaga. Ponadto nieczynnych kopalń 10 — (Częst.-śl. — 8; Radomskim — 2).

Note. En outre 10 mines inactives (Częstochowa-Silésie—8, Radom—2).

Istnieją 2 okręgi wydobywania rudy żelaznej; w skład jednego wchodzą powiaty: Wieluń, Częstochowa, Będzin, Olkusz i Tarnowskie Góry—razem 11 kopalń, zatrudniających 2 451 robotników, t. j. 61,1% zakładów i 77,3% robotników i prócz tego 8 kopalń nieczynnych. Drugi okrąg stanowią: Radom (posiada jedną kopalnię nieczynną), Opoczno, Końskie i Iłża—razem 7 zakładów, 719 robotników, t. j. 38,9% zakładów i 22,7% robotników oraz poza tem 2 kopalnie nieczynne.

Statystyka kolejowa opracowuje osobno przewozy rudy żelaznej, lecz tylko dla nadania. Liczby dla powiatów, które posiadały nadanie w wysokości 200 i więcej tonn, przedstawiają się jak następuje:

Nadanie rudy żelaznej

Expédition de minerais de fer

Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Razem — Total	**167 264**
	100,0%
Częstochowsko — śląski	**104 502**
	62,5%
Częstochowa	50 513
Będzin	24 390
Olkusz	8 430
Tarnowskie Góry	2 288
Świętochłowice	12 680
Katowice	6 201
Radomski	**41 493**
	24,8%
Radom	2 583
Opoczno	12 284
Końskie	21 428
Iłża	5 198
Kaliski	**5 068**
	3,0%
Kalisz	3 214
Ostrów	980
Odolanów	588
Ostrzeszów	286
Inne — *Autres*	**814**
	0,5%
Wolsztyn	259
Koźmin	330
Chrzanów	225
Zdołbunów	**15 387**
	9,2%

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, posiadające nadania minimum 200 *tonn*.

Note. N'ont été envisagés que les arrondissements ayant un chargement de 200 *tonnes* au moins.

Do okręgu częstochowsko-śląskiego zaliczyliśmy nadanie, i to dosyć poważne w powiatach Świętochłowice i Katowice, chociaż w powiatach tych według danych Ministerstwa Przemysłu i Handlu niema kopalni rudy żelaznej. Nie posiadając również danych o wysyłce, nie możemy stwierdzić, czy nadanie w tych 2 powiatach powstało wskutek wysyłki z innych powiatów, t. j. ma wyłącznie przypadkowe znaczenie, czy też nadanie to wynika z produkcji odnośnych powiatów, lub też powiatów sąsiednich, których kopalnie rudy żelaznej ciążą do stacyj, znajdujących się na obszarze powiatów Świętochłowice i Katowice.

Największe znaczenie ma okrąg częstochowsko-śląski, który wykazuje 62,5% ogól-

1 Liczba ta obliczona danych miesięcznych, różni się nieco od ostatecznej produkcji rocznej w wysokości 364 599 *tonn*.

nego nadania uwzględnionych powiatów, przyczem największe znaczenie w tym okręgu ma powiat Częstochowa, który wysyła prawie połowę ogólnego nadania, drugie miejsce zajmuje powiat Będzin, wysyłający około 1/4 część ogólnego nadania w tym okręgu.

Drugie miejsce zajmuje okrąg radomski, nadający 24,8% ogólnego nadania uwzględnionych powiatów; na pierwsze miejsce w tym okręgu wysuwa się powiat Końskie, nadający przeszło połowę ogólnego nadania w tym okręgu, dalej idzie Opoczno, Iłża i Radom.

W okręgu kaliskim w składzie powiatów: Kalisz, Ostrów, Odolanów i Ostrzeszów według danych Ministerstwa Przemysłu i Handlu niema kopalni rudy żelaznej, jednakże mamy nadanie w tych 4 powiatach, przyczem dość znaczne nadanie powiatu Kalisza pozwala przypuszczać, że istnieje w nich produkcja rudy żelaznej. Nadanie jednak Kalisza, całe lub częściowo, może pochodzić również z rudy wydobytej w powiecie Wieluń, który posiada 1 czynną i 1 nieczynną kopalnię rudy żelaznej, a nie posiadał w 1924 r. na swoim obszarze stacji kolejowej.

Nieznaczne nadanie mamy również w powiatach: Wolsztyn, Koźmin i Chrzanów, nie posiadających kopalni rudy żelaznej, pozatem bardzo duże nadanie ma powiat Zdołbunów, jednakże można z całą pewnością przypuszczać, że nie jest to faktyczne nadanie powiatu Zdołbunów, lecz jedynie przesyłka po przeładowaniu, względnie po zmianie dokumentów przewozowych, rudy żelaznej otrzymanej z Rosji.

Dane o wydobyciu rudy żelaznej, łącznie z rudą żelazną otrzymaną w kopalniach rudy cynkowej, przedstawiają się jak następuje:

Wydobycie rudy żelaznej [a]
Extraction de minerai de fer [a] 1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	*Tonny* *Tonnes*
Ogółem — Total	**212 983**
	100,0%
Częstochowski	**153 450**
	72,0%
Częstochowa	114 979
Będzin	34 961
Olkusz	3 510
Kielecko-radomski	**33 224**
	15,6%
Końskie	24 305
Iłża	5 207
Opoczno	2 532
Radom	1 180
Inne — *Autres*	**26 309**
	12,4%
Tarnowskie Góry	18 290
Wieluń	8 019

a Łącznie z rudą żelazną otrzymaną w kopalniach rudy cynkowej.
a Avec le minerai de fer, reçu dans les mines de minerai dezinc.

Jak widzimy, największe znaczenie posiada okrąg częstochowski, którego wydobycie wynosi 72,0%. Pierwsze miejsce zajmuje tu powiat Częstochowa, w którym wydobycie rudy żelaznej wynosi 54,0% ogólnego wydobycia, we wszystkich pozostałych powiatach łącznie wydobywa się rudy żelaznej mniej niż w Częstochowie. Następne miejsce zajmuje pow. Będzin, którego wydobycie wynosi 16,4%

Okrąg kielecko-radomski wykazuje 15,6%, wydobycia najwięcej w powiecie Końskie, w pozostałych powiatach tego okręgu wydobycie rudy żelaznej ma względnie niewielkie znaczenie. Dość poważne wydobycie rudy żelaznej posiada pozatem pow. Tarnowskie Góry.

Wykaz powiatów, które posiadają kopalnie rudy cynkowej przedstawia się jak następuje:

Rudy cynkowe i ołowiane
Minerais de zinc et de plomb V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Kopalnie *Mines*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**12**	**9 732**
	100,0%	*100,0%*
Śląski	**7**	**8 416**
	58,3%	*86,5%*
Świętochłowice	5	8 225
Tarnowskie Góry	2	191
Olkusko-chrzanowski	**5**	**1 316**
	41,7%	*13,5%*
Olkusz	3	1 156
Chrzanów	2	160

Możemy ustalić 2 okręgi dość blisko położone, a mianowicie okrąg śląski w składzie powiatów Świętochłowice i Tarnowskie Góry—razem 7 kopalń cynku (58,3%), zatrudniających 8 416 robotników (86,5%), i drugi okrąg w składzie powiatów Olkusz i Chrzanów—razem 5 kopalń (41,7%), zatrudniających 1 316 robotników (13,5%).

Dane o produkcji galmanu i blendy oraz błyszczu ołowiu przedstawiają się jak następuje:

Wydobycie rudy cynkowej i ołowianej
Extraction de minerai de zinc et de plomb
1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	*Tonny — Tonnes*	
	Galman i blenda *Calamine et blande*	Błyszcz ołowiu *Sulfure de plomb*
Ogółem — Total	**310 960**	**19 362**
	100,0%	*100,0%*
Śląski	**268 775**	**17 593**
	86,4%	*90,9%*
Świętochłowice	267 061	17 550
Tarnowskie Góry	1 714	43
Olkuski	**42 185**	**1 769**
	13,6%	*9,1%*
Olkusz	42 164	1 769
Chrzanów	21	—

W wydobywaniu rud cynkowych dominujące znaczenie ma powiat Świętochłowice, którego produkcja wynosi 85,9% ogólnego wydobycia, następne miejsce zajmuje powiat Olkusz. Pozostałe powiaty nie mają już większego znaczenia.

Wydobycie rudy ołowianej jest również największe w powiecie Świętochłowice, mianowicie 90,6% ogólnego wydobycia, pozatem 9,1% przypada na powiat Olkusz, a już zupełnie nieznaczne wydobycie ma powiat Tarnowskie Góry.

Dane o kopalniach ropy naftowej przedstawiają się jak następuje:

Ropa naftowa — Pétrole brut

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Kopalnie *Mines*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total . . .	**88**	**8 554**
	100,0%	*100,0%*
Limanowsko-nowosądecki	**3**	**44**
	3,4%	*0,5%*
Limanowa	2	31
Nowy Sącz	1	13
Gorlicko-drohobycko-bohorodczański	**85**	**8 510**
	96,6%	*99,5%*
Gorlice	11	302
Jasło	5	257
Krosno	16	808
Brzozów	5	263
Sanok	8	175
Dobromil	1	2
Lisko	7	450
Sambor	1	26
Stary Sambor	2	23
Drohobycz	8	4 418
Skole	2	178
Stryj	2	34
Dolina	3	238
Kałusz	1	21
Bohorodczany	9	1 010
Nadwórna	2	228
Peczeniżyn	2	77

Na zachodzie Małopolski znajdujemy 2 powiaty Limanowa i Nowy Sącz, które posiadają 3 kopalnie ropy (3,4%), zatrudniające 44 robotników (0,5%), powiaty te przedzielone są powiatem Grybów od pasa powiatów, ciągniących się wzdłuż naszej granicy z Czechosłowacją z zachodu na południowy wschód, wchodzą do niego powiaty: Gorlice, Jasło, Krosno, Brzozów, Sanok, Dobromil, Lisko, Sambor, Stary Sambor, Drohobycz, Skole, Stryj, Dolina, Kałusz, Bohorodczany, Nadwórna i Peczeniżyn, razem 85 kopalń (96,6%), zatrudniających 8510 robotników (99,5%). Poza Małopolską w innych dzielnicach Polski nie mamy kopalń ropy naftowej.

Według danych statystyki kolejowej, następujące powiaty miały salda nadania ropy naftowej:

Ropa naftowa — Pétrole brut

Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions —Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Ogółem — Total . .	**388 069**	**340 223**
	100,0%	*100,0%*
Gorlicko-drohobycko-bohorodczański	**387 866**	**340 020**
	99,9%	*99,9%*
Krosno	29 242	26 949
Sanok	9 513	9 533
Stary Sambor	2 117	2 117
Drohobycz	300 731	257 648
Dolina	10 888	8 428
Nadwórna	32 959	32 959
Peczeniżyn	2 416	2 416
Inne — *Autres*	**203**	**203**
	0,1%	*0,1%*
Kościan	203	203

Powiat Kościan ma saldo nadania zupełnie przypadkowe. Z powiatów, w których posiadamy wydobycie ropy, dominujące znaczenie ma powiat Drohobycz, którego saldo nadania wynosi 257 648 *tonn*, t. j. 75,8% ogólnego salda nadania w powiatach Polski. Drugie miejsce zajmuje Nadwórna—32 959 *tonn* (9,7%), trzecie powiat Krosno—26 949 *tonn* (7,9%). W pozostałych powiatach saldo nadania nie przekracza 10 tysięcy *tonn*, przyczem jednak należy pamiętać o tem, że istniejące rurociągi mogły spowodować nadanie w innym powiecie niż powiat produkcji. W szczególności ropa wyprodukowana w powiecie Bohorodczany, który nie posiada stacyj kolejowych, była nadana w innych powiatach.

Dane o wydobyciu ropy naftowej według okręgów administracyjnych górniczych i powiatów przedstawiają się jak następuje:

Wydobycie ropy naftowej
Extraction de pétrole brut 1925

Okręgi górnicze — Powiaty *Districts miniers— Arrondissements*	*Tonny* *Tonnes*
Ogółem — Total	**811 931**
	100,0%
Drohobycki	**697 357**
	85,9%
Drohobycz	655 803
Lisko	18 250
Dolina	13 223
Skole	7 552
Stary Sambor	2 518
Dobromil	11

(dok.—fin)

Okręgi górnicze — *Districts miniers* Powiaty — *Arrondissements*	Tonny *Tonnes*
Jasielski	**64 640**
	8,0%
Krosno	35 231
Gorlice	12 145
Brzozów	9 383
Jasło	3 973
Sanok	3 958
Nowy Sącz	50
Stanisławowski	**49 795**
	6,1%
Bohorodczany	44 157
Stanisławów	3 299
Peczeniżyn	2 242
Nadwórna	97
Krakowski	**139**
	0,0%
Limanowa	139

Największe znaczenie ma administracyjny okrąg górniczy drohobycki, którego wydobycie wynosi 85,9% ogólnego wydobycia, drugie miejsce zajmuje okrąg jasielski 8,0%, trzecie — stanisławowski 6,1%, okrąg krakowski ma już zupełnie niewielkie znaczenie. Z poszczególnych powiatów największe wydobycie mamy w powiecie Drohobycz, którego produkcja ropy naftowej wynosi 80,8% ogólnej produkcji, drugie miejsce zajmuje powiat Bohorodczany 5,4%, trzecie miejsce pod względem produkcji ropy naftowej posiada powiat Krosno 4,3%, (dalej idą Lisko, Gorlice) w pozostałych powiatach produkcja nie przekracza 10 000 *tonn.*

Kopalnie wosku ziemnego posiadają: powiat Drohobycz 2 kopalnie, zatrudniające 403 robotników, i powiat Bohorodczany 1 zakład, 155 robotników.

Produkcja wosku ziemnego w 1925 r. ogółem wynosiła 739 553 *kg*[1], z tego na powiat Lisko przypada 551 605, Bohorodczany— 187 948 *kg.*

Kopalnie soli i warzonki posiadają następujące powiaty:

Sól kamienna i warzona
Sel gemme et de sauneries

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Kopalnie *Mines*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**15**	**3 635**
	100,0%	*100,0%*
Krakowski	**3**	**2 330**
	20,0%	*64,1%*
Kraków	1	47
Wieliczka	1	1 719
Bochnia	1	564

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Kopalnie *Mines*	Robotnicy *Ouvriers*
Drohobycko-kałuski	**6**	**533**
	40,0%	*14,7%*
Dobromil	1	111
Drohobycz	2	188
Dolina	2	150
Kałusz	1	84
Nadwórniańsko-kosowski	**2**	**115**
	13,3%	*3,2%*
Nadwórna	1	56
Kosów	1	59
Inowrocławsko-nieszawski	**3**	**415**
	20,0%	*11,4%*
Inowrocław	2	335
Nieszawa	1	80
Wągrowiec	**1**	**242**
	6,7%	*6,6%*

Do okręgu krakowskiego możemy zaliczyć: Kraków, Wieliczkę i Bochnię—razem 3 kopalnie (20%), zatrudniające 2 330 rob. (64,1%). W Małopolsce wschodniej znajduje się 6 kopalń w Dobromilu, Drohobyczu, Dolinie i Kałuszu (40%), zatrudniające 533 rob. (14,7%). Nadwórna i Kosów posiadają 2 saliny (13,3%), zatrudniające 115 rob. (3,2%). Na zachodzie powiat Inowrocław i Nieszawa posiadają 3 zakłady (20%) — 415 rob. (11,4%) i powiat Wągrowiec posiada 1 salinę (6,7%), zatrudniającą 242 rob. (6,6%).

Według danych statystyki kolejowej, następujące powiaty miały większe nadanie soli niż przybycie:

Nadanie soli kamiennej i warzonki
Expédition de sel gemme et de sauneries

Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1926

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Ogółem — Total	**215 008**	**214 296**
	100,0%	*100,0%*
Krakowski	**111 339**	**111 182**
	51,8%	*51,9%*
Wieliczka	83 249	83 209
Bochnia	28 090	27 973
Drohobycko-kałuski	**18 597**	**18 485**
	8,6%	*8,6%*
Dobromil	2 378	2 378
Drohobycz	7 405	7 313
Dolina	4 686	4 666
Kałusz	4 128	4 128
Nadwórniańsko-kosowski	**1 874**	**1 722**
	0,9%	*0.8%*
Nadwórna	1 874	1 722

1 Liczba różni się nieco od ogłaszanych uprzednio dla całej Polski 737 521 *kg*

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Inowrocławsko-nieszawski . . .	25 832	25 749
	12,0%	*12,0%*
Inowrocław	23 459	23 423
Nieszawa	2 373	2 326
Inne—*Autres*	57 366	57 158
	26,7%	*26,7%*
Wągrowiec	56 658	56 480
Śniatyn	708	678

Jak widzimy, największe znaczenie ma okrąg krakowski, przyczem na pierwsze miejsce wysuwa się powiat Wieliczka, którego saldo nadania wynosi 83 209 *tonn* soli, następnie powiat Bochnia — 27 973 *tonny* soli, drugie miejsce po okręgu krakowskim zajmuje powiat Wągrowiec, którego saldo nadania równa się 56 480 *tonn*, czyli że, porównując oddzielne powiaty, jest niższe jedynie od salda nadania Wieliczki. Wschodniomałopolskie powiaty mają względnie niewielkie znaczenie, największe saldo nadania powiatu Drohobycz wynosi 7 313 *tonn*.

Dane o produkcji soli kamiennej i warzonki przedstawiają się, jak następuje:

Sól kamienna i warzonka
Sel gemme et de sauneries

1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Liczba zakładów *Nombre d'établissements*	Produkcja w tonnach *Production en tonnes*
Ogółem — Total . .	**13**	**330 029**[a]
	100,0%	*100,0%*
Krakowski	**2**	**155 789**
	15,4%	*47,2%*
Kraków	—	—
Bochnia	1	41 203
Wieliczka	1	114 586
Drohobycko-kałuski	**6**	**37 251**
	46,1%	*11,3%*
Dobromil	1	7 438
Drohobycz	2	12 759
Dolina	2	9 618
Kałusz	1	7 436
Nadwórniańsko-kosowski . . .	**2**	**8 185**
	15,4%	*2,5%*
Nadwórna	1	4 923
Kosów	1	3 262

a Ponadto produkcja solanki, użytej do wyrobu sody, w przeliczeniu na zawartą sól wynosiła 89 256 *tonn*.

a En outre, la production de saumure, utilisée pour la production de soude, comportait, valorisée quant au contenu du sel, 89 256 *tonnes*.

(dok —fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Liczba zakładów *Nombre d'établissements*	Produkcja w tonnach *Production en tonnes*
Inowrocławsko-nieszawski . . .	**2**	**42 381**
	15,4%	*12,8%*
Inowrocław	1	38 939
Nieszawa	1	3 442
Wągrowiec	**1**	**86 423**
	7,7%	*26,2%*

Jak widzimy, pierwsze miejsce zajmuje okrąg krakowski, którego produkcja wynosi prawie połowę ogólnej produkcji, a mianowicie 47,2%, drugie miejsce przypada na powiat Wągrowiec, którego produkcja wynosi 26,2%, dalej idzie okrąg inowrocławsko-nieszawski — 12,8% i okrąg drohobycko-kałuski — 11,3%. Okrąg nadwórniańsko-kosowski ma już niewielkie znaczenie i jego produkcja wynosi 2,5%.

Kopalnie soli potasowych znajdujemy jedną w powiecie Drohobycz, zatrudniającą 145 robotników, i 1 w powiecie Kałusz, zatrudniającą 476 robotników.

Według danych statystyki kolejowej saldo nadania soli potasowych posiadają następujące powiaty:

Nadanie soli potasowych
Expéditions de sels potassiques

Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Powiaty — *Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Ogółem — Total . .	**57 791**	**53 302**
	100,0%	*100,0%*
Kałusz	**42 624**	**42 614**
	73,7%	*80,0%*
Drohobycz	**6 805**	**6 739**
	11,8%	*12,6%*
Inne — *Autres*	**8 362**	**3 949**
	14,5%	*7,4%*
Nowy Tomyśl	2 814	150
Kraków	1 772	1 253
Warszawa	1 519	866
Kielce	1 508	1 303
Wejherowo	401	121
Opoczno	348	256

W kilku powiatach przewyżka wysyłek nad przybyciem (saldo nadania) wynikła prawdopodobnie z przyczyn zupełnie przypadkowo zwiększonego w okresie poprzednim przybycia, które umożliwiło w okresie sprawozdawczym przewyżkę nadania nad wysyłką. Do tych powiatów możemy zaliczyć: Wejherowo, Nowy Tomyśl, Warszawa, Opocz-

no, Przeworsk, Zborów, Bielsko, Królewska Huta, Katowice i Kraków. W niektórych jednak powiatach, saldo nadania w porównaniu z nadaniem stanowi bardzo poważną jego część, czyli że przybycie w odnośnym okręgu w okresie sprawozdawczym było szczególnie niskie. Z powiatów, w których istnieją według naszych wiadomości kopalnie soli potasowych, największe znaczenie ma powiat Kałusz, którego saldo nadania równa się 42 614, wówczas gdy saldo nadania Drohobycza wynosi 6 739 *tonn.*

Produkcję soli potasowej w 1925 r. charakteryzują nam następujące liczby:

Produkcja nawozów potasowych
Production des engrais potassiques

Tonny — *Tonnes* 1925

Powiaty *Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Produkcja — *Production* Ogółem *Total*	kainit *kaïnite*	sylwinit *sylvine*
Ogółem — Total	2	**179 147**	**64 986**	**114 161**
		100,0%	*100,0%*	*100,0%*
Drohobycz	1	59 506	59 506	—
		33,2%	*91,6%*	—
Kałusz	1	119 641	5 480	114 161
		66,8%	*8,4%*	*100,0%*

Jak widzimy, w Drohobyczu mamy ześrodkowaną prawie całkowicie produkcję kainitu, wówczas gdy w Kałuszu—całkowitą produkcję sylwinitu.

Hutnictwo

Powiaty, posiadające huty żelaza i stali, przedstawiają się, jak następuje:

Huty żelaza i stali — Usines sidérurgiques

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Huty *Usines*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**28**	**31 916**
	100,0%	*100,0%*
Będzińsko-śląski	**22**	**27 792**
	70,6%	*87,1%*
Częstochowa	1	1 134
Będzin	8	7 707
Świętochłowice	6	10 099
Królewska Huta	2	3 441
Katowice	4	3 136
Rybnik	1	2 275
Opatowski	**5**	**3 931**
	17,8%	*12,3%*
Opatów	1	2 541
Iłża	1	753
Końskie	3	637
Kraków	**1**	**193**
	3,6%	*0,6%*

Najważniejszym okręgiem jest okrąg będzinsko-śląski w składzie powiatów: Częstochowa, Będzin, Świętochłowice, Królewska Huta, Katowice i Rybnik—razem 22 zakłady (78%), 27,792 rob. (87,1%). Okrąg opatowski składa się z powiatów: Opatów, Iłża i Końskie —razem 5 zakładów (17,8%), zatrudniających 3 931 rob. (12,3%), ponadto jeden zakład mamy w powiecie Kraków — 193 rob. (0,6%). Jak widzimy, dominujące znaczenie ma okrąg śląsko-będziński.

Przewozy rud żelaznych nie są publikowane według powiatów przeznaczenia. Jedynie dla starego żelaza, które przeważnie jest przetapiane w hutach, posiadamy niezbędne liczby.

Dane o powiatach, mających przewyżkę przybycia starego żelaza i stali niezdatnych do użytku bezpośredniego nad wysyłką w wysokości 500 i więcej tonn, przedstawiają się, jak następuje:

Przeznaczenie żelaza starego

Tonny—*Tonnes* **Arrivée du vieux fer**

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo przeznaczenia *Solde de l'arrivée*
Ogółem — Total	**257 196**	**206 288**
	100,0%	*100,0%*
Będzińsko-śląski	**230 709**	**184 263**
	89,7%	*89,3%*
Częstochowa	13 929	10 440
Będzin	58 333	33 144
Świętochłowice	120 838	108 600
Królewska Huta	37 609	32 079
Opatowski	**24 666**	**20 976**
	9,6%	*10,2%*
Opatów	13 478	12 595
Iłża	2 405	2 287
Końskie	4 866	3 212
Kielce	2 474	2 271
Radom	1 443	611
Inne — *Autres*	**1 821**	**1 049**
	0,7%	*0,5%*
Grudziądz	1 821	1 049

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające przybycie większe od nadania o 500 i więcej *tonn.*

Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'arrivée surpasse l'expédition de 500 *tonnes* et plus.

Widzimy, że prawie cała ilość uwzględnionego przez nas salda przeznaczenia starego żelaza jest skierowana do okręgu będzińsko-śląskiego, a mianowicie—184 263 *tonn*, t. j. 89,3% ogólnego salda przeznaczenia w powiatach, w których saldo wynosi 500 i więcej *tonn.* Wśród powiatów okręgu będzińsko-śląskiego, największym konsumentem starego żelaza jest powiat Świętochłowice, który otrzymuje go więcej niż pozostałe 3 powiaty razem.

Według danych statystyki kolejowej, następujące powiaty posiadały saldo nadania żelaza i stali surowych (również w belkach walcowanych) i feromanganu, w wysokości 500 i więcej *tonn*.

Nadanie żelaza i stali surowej
Expédition de fonte de fer et d'acier brut
Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Ogółem — Total . .	**145 751**	**57 098**
Będzińsko—śląski	**145 751**	**57 098**
Częstochowa	4 469	1 863
Będzin	40 513	1 922
Świętochłowice	96 841	51 952
Królewska Huta	3 928	1 361

Jak widzimy, tylko 4 powiaty mają saldo nadania wyższe niż 500 *tonn*, przyczem prawie całkowita liczba uwzględnionego salda nadania, a mianowicie — 51 952 *tonn*, t. j. 91,0%, przypada na powiat Świętochłowice; pozostałe 3 powiaty mają względnie już bardzo niewielkie saldo nadania. Zwraca uwagę, że różnica między saldem nadania a nadaniem jest bardzo wysoka w powiecie Świętochłowice i Będzin, wskazuje to na ożywiony ruch wewnątrz powiatów lub też na znaczne przesyłki z zewnątrz.

Dane statystyki kolejowej charakteryzują nam znaczenie poszczególnych powiatów w stosunku do innych, jednakże nie mówią ściśle o wielkości produkcji poszczególnych powiatów, która częściowo może być przerabiana na miejscu.

Dane o produkcji surowca żelaza przedstawiają się, jak następuje:

Produkcja surowca żelaza
Production de fonte de fer 1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Tonny *Tonnes*
Ogółem — Total	**327 471**
	100,0%
Śląski	**267 949**
	81,8%
Świętochłowice	267 949
Częstochowski	**48 372**
	14,8%
Częstochowa	32 033
Będzin	16 339
Inne — *Autres*	**11 150**
	3,4%
Końskie	9 998
Opatów	1 152

Jak widzimy, dominujące znaczenie ma powiat Świętochłowice, którego produkcja żelaza wynosi 81,8% ogólnej produkcji, drugie miejsce zajmuje powiat Częstochowa, dalej idą powiaty Będzin, Końskie i Opatów.

Produkcję stali charakteryzują nam poniższe liczby:

Produkcja stali — Production d'acier
1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Tonny *Tonnes*
Ogółem — Total	**788 433**
	100,0%
Śląski	**505 550**
	64,1%
Świętochłowice	334 099
Katowice	171 451
Częstochowski	**235 978**
	29,9%
Będzin	184 595
Częstochowa	51 383
Inne — *Autres*	**46 905**
	5,9%
Opatów	39 270
Kraków	7 635

Pierwsze miejsce zachowuje powiat Świętochłowice, w którym produkcja wynosi 42,4%, następnie idzie powiat Będzin—23,4%, trzecie miejsce ma powiat Katowice—21,7%, pozatem daleko mniejsze znaczenie posiada Częstochowa—6,5%, Opatów—4,9% i powiat Kraków—1,0%.

Dane o produkcji wytworów walcowanych podaje następująca tablica:

Produkcja wytworów walcowanych
Production laminoire 1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Tonny *Tonnes*
Ogółem — Total	**564 184**
	100,0%
Śląski	**378 628**
	67,1%
Świętochłowice	182 442
Królewska Huta	96 472
Katowice	75 257
Rybnik	24 457
Częstochowsko-będziński	**148 949**
	26,4%
Będzin	117 591
Częstochowa	31 358
Inne — *Autres*	**36 607**
	6,5%
Opoczno	30 007
Kraków	6 600

Tu również Świętochłowice zajmują pierwsze miejsce, gdyż produkcja ich wynosi 32,3% ogólnej produkcji, drugie miejsce przypada na powiat Będzin (20,8%), na trzecie miejsce wysuwa się powiat Królewska Huta (17,2%), dalej idą Katowice (13,3%), Częstochowa (5,6%), Opoczno (5,3%), Rybnik (4,3%) i Kraków (1,2%).

Dane o hutach cynku i ołowiu przedstawia następująca tablica:

Huty cynku i ołowiu — Usines de zinc et de plomb

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Huty *Usines*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	26[a]	11 464
	100,0%	*100,0%*
Będzińsko-śląski	25[a]	10 283
	96,2%	*89,7%*
Będzin	2	726
Tarnowskie Góry	2	1 124
Świętochłowice	3	2 811
Katowice	18	5 622
Krakowski	1	1 181
	3,8%	*10,3%*
Kraków	1	1 181

a Ponadto 1 huta nieczynna.
a En outre une usine inactive.

Jak widzimy, huty cynku znajdują się w 2 okręgach. Okrąg będzińsko-śląski ma w tej dziedzienie dominujące znaczenie, gdyż zatrudnia 10 283 robotników, t. j. 89,7% ogółu robotników zatrudnionych w hutnictwie cynku i ołowiu; okrąg krakowski ma niewielkie znaczenie, w Krakowie znajduje się tylko 1 huta cynku i ołowiu, zatrudniająca 1 181 robotników, t. j. 10,3%.

Produkcję cynku charakteryzują nam poniższe cyfry.

Produkcja cynku — Production de zinc

1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Tonny *Tonnes*
Ogółem — Total	123 540
	100,0%
Śląski	106 232
	86,0%
Katowice	69 032
Świętochłowice	31 980
Tarnowskie Góry	5 220
Inne — *Autres*	17 308
	14,0%
Kraków	11 974
Będzin	5 334

Największe znaczenie ma powiat Katowice, którego produkcja wynosi 55,9% ogólnej produkcji, drugie miejsce zajmuje pow. Świętochłowice, posiadający 25,9% produkcji, dalej idą: Kraków, Będzin i Tarnowskie Góry.

Produkcja ołowiu i ołowio-cynku przedstawia się jak następuje:

Produkcja ołowiu i ołowio-cynku
Production de plomb et de plomb zingué

1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Tonny *Tonnes*
Ogółem — Total	27 924
	100,0%
Śląski	27 863
	99,8%
Tarnowskie Góry	21 219
Katowice	6 394
Świętochłowice	250
Inne — *Autres*	61
	0,2%
Kraków	36
Będzin	25

Na pierwszym miejscu stoi powiat Tarnowskie Góry, którego produkcja wynosi 76,0% ogólnej produkcji, następnie idą Katowice, pozostałe zaś powiaty nie mają już większego znaczenia.

Przemysł przetwórczy

Zakres statystyki stanu zatrudnienia

Dane spisu z 1921 r. o ludności zatrudnionej w przemyśle dają nam charakterystykę ogólną poszczególnych powiatów, jednakże dla bliższego określenia stanu przemysłu wogóle, a specjalnie w poszczególnej gałęzi, dane te są nieco przestarzałe, a po części zbyt ogólnikowe. W Głównym Urzędzie Statystycznym od roku 1922 stale jest prowadzona statystyka stanu zatrudnienia. Dla przedsiębiorstw większych, zatrudniających normalnie 20 i więcej robotników, do których są zaliczone wszystkie zakłady, które w poprzedzającym półroczu (w przemysłach sezonowych w poprzedzającym sezonie względnie roku) zatrudniały chociażby w ciągu jednego miesiąca przynajmniej 20 robotników, dane są opracowywane co miesiąc. Drugą grupę stanowią wszystkie pozostałe przedsiębiorstwa do VII kategorji włącznie, ich wykaz jest sporządzany według danych dostarczanych G. U. S. przez izby skarbowe. Dla tej grupy opracowania są dokonywane raz do roku.

Do kategorji VIII są zaliczane z reguły zakłady, posiadające od 1 do 4 robotników, w niektórych przemysłach wlicza się w powyższe liczby właściciela przedsiębiorstwa i pracujących członków jego rodziny. Poza tem niektóre kategorje przemysłu, wogóle nie są zaliczone do VIII kategorji. Jak widzimy, statystyka stanu zatrudnienia nie obejmuje jedynie rzemiosł i bardzo drobnych zakładów przemysłowych.

Otrzymywane tą drogą materjały są opracowane według województw; nam jednak chodzi o określenie rozwoju przemysłu i jego poszczególnych rodzajów w każdym powiecie, dlatego też musieliśmy dokonać specjalnego opracowania materjałów zebranych przez statystykę stanu zatrudnienia. Bardziej pełny obraz otrzymalibyśmy z opracowania wszystkich uwzględnionych przez statystykę zatrudnienia przedsiebiorstw, jednakże zbyt wielka ich ilość i zbyt wielki nakład pracy, zmusiły nas do opracowania jedynie grupy pierwszej, t. j. przedsiębiorstw, zatrudniających normalnie 20 i więcej robotników. Przedsiębiorstwa te obejmują cały średni i wielki przemysł, poza tą grupą pozostają naogół przedsiębiorstwa drobne, przyczem jednak w różnych rodzajach przemysłu ustosunkowanie liczby przedsiębiorstw, należących do pierwszej grupy, do ogólnej liczby przedsiębiorstw przemysłowych jest różna, jak świadczy o tem poniższe zestawienie.

Zakłady przemysłowe od 1 do VII kategorji włącznie według gałęzi przemysłu
Établissements industriels de la 1 jusqu'à la VII catégorie incl. par branches industrielles

Grudzień 1925 r. *Décembre 1925*

Wyszczególnienie *Spécification*		Ogółem *Total*	Przemysły — *Industries*											
			Mineralny *Minéraux*	Metalowy *Métaux*	Chemiczny *Chimique*	Włókienniczy *Textile*	Papierniczy *Papier*	Skórzany *Cuirs et peaux*	Drzewny *Bois*	Spożywczy *Alimentaire*	Odzieżowy *Vêtement*	Budowlany *Bâtiment*	Poligraficzny *Polygraphique*	Woda i elektrownie *Eau et électricité*
Ogółem — Total	zakł. *établ.*	21528	845	1994	616	1462	210	411	2236	10462	1757	832	547	156
W tem: — *Dont:*														
Wielki i średni przemysł (zakłady, zatrudniające normalnie 20 lub więcej robotników). *La grande et la moyenne industrie (établissements occupant au normal 20 ouvriers ou au-dessus)*	rob. *ouvr.*	443566	28237	79386	31055	105342	10010	6008	46662	89079	13577	18096	10749	5365
	liczba zakł. *établ.*	3151	250	569	202	522	74	60	598	483	93	106	147	47
	liczba rob. *ouvr.*	336412	21405	62166	28492	97720	8974	3406	30019	62402	5493	5732	6848	3755
	% zakł. *établ.*	*14,6*	*29,6*	*28,5*	*32,8*	*35,7*	*35,2*	*14,6*	*26,7*	*4,6*	*5,3*	*12,7*	*26,9*	*30,1*
	% rob. *ouvr.*	*75,8*	*75,8*	*78,3*	*91,7*	*92,8*	*89,7*	*56,7*	*64,3*	*70,1*	*40,5*	*31,7*	*63,7*	*70,0*

Liczby dla większych zakładów zostały specjalnie opracowane i obejmują jedynie te przedsiębiorstwa, które zostały uwzględnione w zestawieniu ogólnem.

Jak widzimy, ogółem liczba przedsiębiorstw pierwszej grupy wynosi 14,6% ich sumy ogólnej, liczba natomiast robotników stanowi 75,8%. W niektórych przemysłach liczba robotników dochodzi do 92,8% (przemysł włókienniczy), 91,7% (chemiczny), 89,7% (papierniczy). Najmniejszą liczbę robotników ma przemysł budowlany (31,7%) i przemysł odzieżowy (40,5%), w którym pozatem poważne znaczenie ma przemysł chałupniczy. Naogół możemy więc powiedzieć, że dane dla większych przedsiębiorstw dosyć ściśle, z wyjątkiem może przemysłu budowlanego i odzieżowego, charakteryzują nasz przemysł i jego poszczególne gałęzie.

W roku 1926, z którego korzystamy, statystyka stanu zatrudnienia ujęła przedsiębiorstwa jeszcze bardziej dokładnie niż w roku 1925; w szczególności w pierwszej grupie w grudniu 1925 roku było 3 151 przedsiębiorstw, wówczas gdy w maju 1926 roku w grupie tej znajduje się już 4 531, część więc przedsiębiorstw została przeniesiona do grupy przedsiębiorstw większych i w rzeczywistości ustosunkowanie uwzględnionych przez nas zakładów, zatrudniających normalnie 20 i więcej robotników, do ogółu zakładów i robotników, tak co do liczby, jak i co do zatrudnienia robotników, jest większe w maju 1926 roku niż w grudniu roku 1925.

Dla opracowania danych powiatami wybraliśmy najświeższe materjały, które były w rozporządzeniu w czasie przystępowania do pracy, mianowicie dane z maja 1926 roku. Stan zatrudnienia w tym miesiącu był, naskutek przeżywanego kryzysu, dość niski, jak świadczą o tem poniższe liczby z roku 1925 i 1926.

Stan zatrudnienia — Main-d'oeuvre

Miesiące — *Mois*	Przemysł przetwórczy *Industrie manufacturière*	
	1925	1926
I	413 217	312 698
II	408 023	329 639
III	419 049	341 090
IV	427 543	359 489
V	443 458	364 159
VI	461 644	386 897
VII	445 607	382 513
VIII	427 124	400 073
IX	427 372	410 875
X	423 323	436 332
XI	410 156	441 981
XII	366 512[a]	407 321

a Liczba ta różni się od podanej w tablicy poprzedniej, gdyż uwzględnia wszystkie zakłady zaliczone do średnich i wielkich zakładów w 1926 roku.

a Ce chiffre diffère de celui qui est donné dans le tableau précédent, parce qu'il comprend tous les établissements comptés aux établissements moyens et grands en 1926.

Jak widzimy, w maju 1926 roku było 364 159 robotników, wówczas gdy w maju 1925 roku 443 458 robotników, t. j. więcej około 80 tysięcy. W związku z poprawą stanu gospodarczego w dalszych miesiącach liczba robotników zwiększa się. Możnaby więc powiedzieć, że opracowane przez nas dane mają naogół niższy poziom, niż normalny stan zatrudnienia w poszczególnych działach przemysłu, przyczem zmniejszenie to nie jest równomierne w każdym z tych działów, albowiem w zależności od warunków specjalnych zmniejszenie liczby robotników nie było we wszystkich działach przemysłu jednakowe.

Dla opracowania danych powiatami korzystaliśmy nietylko z liczb dla robotników faktycznie zatrudnionych w maju 1926 r., lecz uzupełniliśmy je przedewszystkiem dla przemysłu spożywczego, a następnie dla zakładów nieczynnych. Wobec charakteru sezonowego niektórych działów przemysłu spożywczego, jak naprzykład: cukrownie, gorzelnie, fabryki konserw, krochmalnie, liczby robotników w tych działach w maju wcale nie charakteryzują znaczenia tych przemysłów, które w tym miesiącu są nieczynne, lub też czynne w bardzo słabym stopniu. Dla wszystkich tych działów zamiast liczby robotników zatrudnionych w maju 1926 roku wzięliśmy ich liczbę z okresu intensywnej produkcji, t. j. największą liczbę zatrudnionych robotników w roku 1925. Wobec tego, że chodziło nam nie o przedstawienie ściśle stanu przemysłu w maju 1926 roku, lecz o obraz możliwie normalnego jego stanu dla zakładów nieczynnych w maju 1926 roku wzięliśmy również liczby z miesięcy, gdy zakłady te były czynne, a mianowicie największą liczbę robotników zatrudnionych w roku 1925. W ostatecznym wyniku otrzymaliśmy, że w zakładach, zatrudniających normalnie 20 i więcej robotników, pracuje 420 993 robotników, wówczas gdy w maju 1926 roku było zatrudnionych w tych zakładach 364 159 robotników, różnica między temi liczbami, są to robotnicy w sezonowych przemysłach spożywczych oraz w zakładach nieczynnych; drogą takiej poprawki otrzymujemy liczby, które charakteryzują nam lepiej znaczenie poszczególnych gałęzi przemysłu, w pewnym przynajmniej uniezależnieniu od sezonu i chwilowych konjunktur.

Ogólna liczba zakładów

Dane o zakładach, posiadających normalnie 20 i więcej robotników, oraz o zatrudnionych w nich robotnikach według powiatów, przedstawiają się jak następuje:

Ogólna liczba zakładów — Nombre total des établissements V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**4 574**	**423 832**	Świecie	20	1 538	Śmigiel	10	545
	100,0%	*100,0%*	Bydgoszcz . . .	105	6 345	Leszno	20	563
Powiaty, posiadające 10 i więcej zakładów	**3 889**	**363247**	Chełmno . . .	12	1 057	Gostyń	11	1 243
			Grudziądz . . .	30	4 238	Rawicz	19	1 389
			Toruń	51	2 868	Krotoszyn . . .	13	1 220
	85,0%	*85,7%*	Inowrocław . .	29	5 226	Ostrów	18	1 719
Arrondissements ayant 10 établissements et au-dessus			Wyrzysk . . .	15	1 574	Pleszew	15	712
						Września . . .	12	938
			Poznański	**409**	**29 119**	Jarocin	10	1 118
				8,9%	*6,9%*	Śrem	15	563
Bydgosko-toruńsko-grudziądzki . .	**336**	**27 353**	Poznań	183	13 731			
	7,4	*6,5%*	Oborniki . . .	16	749	**Warszawski** . . .	**591**	**49 606**
Tczew	14	1 140	Chodzież . . .	12	1 341		*12,9%*	*11,7%*
Starogard . . .	29	1 981	Czarnków . . .	11	461	Warszawa m-to	500	34 491
Chojnice . . .	21	970	Szamotuły . .	21	1 040	Warszawa pow.	53	5 948
Tuchola	10	416	Nowy Tomyśl .	11	333	Radzymin . . .	12	1 321
			Grodzisk . . .	12	1 454	Błonie	26	7 846

(c. d.—suite)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Włocławski	**57**	**8 897**
	1,3%	*2,1%*
Włocławek	38	4 373
Kutno	19	4 524
Łódzki	**752**	**87 378**
	16,4%	*20,6%*
Łęczyca	10	2 962
Łódź miasto	509	63 607
Łódź powiat	61	4 456
Brzeziny	29	4 326
Łask	45	6 427
Konin	15	1 224
Sieradz	36	1 809
Kalisz	47	2 567
Piotrkowsko-kielecki	**194**	**19 169**
	4,2%	*4,5%*
Piotrków	36	3 887
Opoczno	11	867
Radom	49	2 949
Końskie	28	1 705
Radomsko	23	3 382
Kielce	31	3 386
Opatów	16	2 993
Częstochowsko-będzińsko-śląski	**550**	**58 421**
	12,0%	*13,8%*
Częstochowa	84	16 798
Lubliniec	16	2 780
Tarnowskie G.	27	1 704
Będzin	98	14 798
Świętochłowice	50	3 726
Królewska Huta	41	1 688
Katowice	154	9 477
Rybnik	43	4 966
Pszczyna	37	2 484
Bielsko-bialski	**262**	**21 682**
	5,7%	*5,1%*
Bielsko	129	11 441
Biała	62	4 578
Cieszyn	36	2 382
Żywiec	35	3 281
Krakowski	**183**	**18 005**
	4,0%	*4,2%*
Kraków	138	10 261
Chrzanów	30	4 227
Olkusz	15	3 517
Drohobycki	**54**	**6 225**
	1,2%	*1,5%*
Drohobycz	24	2 668
Stryj	16	717
Dolina	14	2 840
Białostocki	**82**	**6 112**
	1,8%	*1,4%*
Białystok	67	5 302
Bielsk	15	810
Wileński	**83**	**5 530**
	1,8%	*1,3*
Wilno	59	3 364
Lida	10	693
Grodno	14	1 473
Inne posiadające 10 i więcej zakładów	**336**	**25 750**
	7,4%	*6,1%*
Wejherowo	15	1 018
Gniezno	22	1 845
Płock	11	1 297
Lublin	43	4 771
Zamość	21	1 814
Tarnów	25	1 280
Nowy Sącz	12	669
Krosno	12	933
Przemyśl	11	626
Lwów	111	7 006
Stanisławów	20	827
Kołomyja	12	562
Równe	21	3 102
Pozostałe	**685**	**60585**
	15,0%	*14,3%*
Woj. pomorskie	**42**	**1 364**
Brodnica	9	150
Działdowo	2	48
Gniew	2	41
Kartuzy	3	31
Kościerzyna	9	317
Lubawa	3	78
Puck	4	62
Sępolno	2	120
Wąbrzeźno	8	517
Woj. poznańskie	**86**	**9 351**
Kępno	9	1 093
Kościan	6	1 215
Koźmin	2	39
Międzychód	7	597
Mogilno	5	889
Odolanów	4	52
Ostrzeszów	5	398
Strzelno	9	1 521
Szubin	9	1 281
Środa	7	850
Wągrowiec	5	180
Witkowo	2	85
Wolsztyn	8	206
Żnin	8	945
Woj. warszawskie	**67**	**7 632**
Ciechanów	8	1 860
Gostynin	7	693
Grójec	7	812
Lipno	4	236
Łowicz	9	502
Mińsk Mazow.	4	415
Nieszawa	3	1 069
Płońsk	3	63
Przasnysz	1	6
Pułtusk	6	595
Rawa	2	157
Rypin	2	638
Sierpc	1	66
Skierniewice	5	299
Sochaczew	5	221
Woj. łódzkie	**7**	**1 277**
Koło	2	194
Turek	2	493
Wieluń	3	590
Woj. kieleckie	**38**	**2 950**
Iłża	7	846
Jędrzejów	7	469
Kozienice	6	200
Miechów	4	192
Pińczów	4	767
Sandomierz	4	245
Włoszczowa	6	231
Woj. lubelskie	**70**	**7 903**
Biała	4	599
Biłgoraj	5	632
Chełm	9	846
Garwolin	5	300
Hrubieszów	4	964
Janów	2	407
Konstantynów	1	22
Lubartów	1	133
Łuków	4	397
Puławy	8	1 222
Radzyń	6	223
Siedlce	2	49
Sokołów	2	559
Tomaszów	4	630
Węgrów	5	337
Włodawa	8	583
Woj. białostockie	**33**	**2 043**
Augustów	3	269
Kolno	1	40
Łomża	9	370
Ostrołęka	4	94
Ostrów	6	175
Sokółka	2	539
Suwałki	6	458
Szczuczyn	1	91
Wołkowysk	1	7
Woj. krakowskie	**76**	**7 545**
Bochnia	3	195
Brzesko	6	649
Gorlice	8	1 097
Grybów	4	97
Jasło	8	707
Limanowa	9	927
Maków	1	36
Mielec	2	33
Myślenice	5	240
Nowy Targ	7	234
Oświęcim	7	490
Ropczyce	5	99
Wadowice	8	2 550
Wieliczka	3	191
Woj. lwowskie	**92**	**7 844**
Bóbrka	4	1 114
Dobromil	4	300
Gródek Jagiell.	3	111
Jarosław	9	524
Lisko	6	580
Lubaczów	2	74
Łańcut	3	232

(dok.—fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Mościska . . .	3	155
Nisko	7	453
Przeworsk . .	2	1 369
Rawa	4	165
Rudki	3	116
Rzeszów . . .	9	306
Sambor	4	94
Sanok	8	945
Sokal	3	153
Strzyżów . . .	4	119
Tarnobrzeg . .	8	657
Żółkiew	6	377
Woj. stanisławowskie	**47**	**4 628**
Bohorodczany .	5	223
Horodenka . .	1	5
Kałusz	4	180
Kosów	3	226
Nadwórna . . .	9	1 286
Peczenizyn . .	2	224
Skole	8	1 181
Śniatyn	2	367
Tłumacz . . .	4	313
Turka	7	594
Żydaczów . . .	2	29
Woj. tarnopolskie	**36**	**1 941**
Brody	6	233
Brzeżany . . .	4	110
Buczacz	2	558
Czortków . . .	3	190
Kamionka Str.	4	243
Podhajce . . .	2	70
Przemyślany .	3	51
Radziechów . .	4	181
Skałat	1	20
Tarnopol . . .	3	40
Zbaraż	1	102
Złoczów . . .	3	143
Woj. wołyńskie . .	**25**	**1 828**
Dubno	8	802
Kowel	4	317
Łuck	8	437
Włodzimierz .	4	210
Zdołbunów . .	1	62
Woj. poleskie . .	**36**	**2 749**
Brześć n/Bugiem	7	390
Kossów	5	188
Łuniniec . . .	6	755
Pińsk	7	859
Sarny	9	462
Stolin	2	95
Woj. nowogródzkie	**25**	**1 257**
Baranowicze .	6	224
Nieśwież . . .	3	134
Nowogródek .	2	252
Słonim . . .	9	575
Stołpce	4	57
Wołożyn . . .	1	15
Woj. wileńskie . .	**51**	**273**
Duniłowicze . .	1	12
Dzisna	1	83
Oszmiana . . .	1	28
Święciany . . .	1	81
Wilejka	1	69

W województwach zachodnich grupa powiatów, posiadających 10 i więcej zakładów, ześrodkowuje się koło Bydgoszczy, Torunia i Grudziądza, można do niej zaliczyć powiaty: Tczew, Starogard, Chojnice, Tuchola, Świecie, Bydgoszcz, Chełmno, Grudziądz, Toruń, Inowrocław i Wyrzysk—razem 336 zakładów (7,4%), zatrudniających 27 353 robotników (6,5%). Drugi ośrodek znajduje się koło Poznania, wchodzą tu powiaty: Poznań, Oborniki, Chodzież, Czarnków, Szamotuły, Nowy Tomyśl, Grodzisk, Śmigiel, Leszno, Gostyń, Rawicz, Krotoszyn, Ostrów, Pleszew, Września, Jarocin i Śrem—razem w tym okręgu znajduje się 409 zakładów (8,9%), zatrudniających 29 119 robotników (6,9%). Poza tem z pojedyńczych powiatów, powiat Wejherowo posiada 15 zakładów (0,3%)—1 018 robotników (0,3%), Gniezno—22 zakłady (0,5%)—1 845 robotników (0,4%).

Wówczas gdy w województwach zachodnich, posiadających niewielkie powiaty, spostrzegamy w każdym z nich większą, lub mniejszą liczbę zakładów, zatrudniających 20 i więcej robotników, w województwach centralnych, w których powiaty są znacznie większe, liczba takich powiatów jest już znacznie mniejsza. Grupując powiaty według ważniejszych ośrodków, możemy ustalić grupę warszawską w składzie: miasta i powiatu Warszawa, powiatu Radzymin i Błonie razem 591 zakładów (12,9%), zatrudniających 49 606 robotników (11,7%), grupę włocławską w składzie powiatów: Włocławek i Kutno—razem 57 zakładów (1,3%)—8 897 robotników (2,1%), która się łączy terytorjalnie z grupą łódzką w składzie powiatów: Łęczyca, Łódź, Brzeziny, Łask, Kalisz, Konin i Sieradz—razem w tym okręgu znajduje się 752 zakłady (16,4%)—87 378 robotników (20,6%). Grupa łódzka sąsiaduje z grupą piotrkowsko-kielecką w składzie powiatów: Piotrków, Opoczno, Radom, Końskie, Radomsko, Kielce i Opatów—razem 194 zakłady (4,2%)—19 169 robotników (4,5%). Ta ostatnia grupa przez powiat Radomsko graniczy z grupą częstochowsko-będzińsko-śląską, do której możemy zaliczyć powiaty: Częstochowę, Lubliniec, Tarnowskie Góry, Będzin, Świętochłowice, Królewską Hutę, Katowice, Rybnik i Pszczynę—razem 550 zakładów (12,0%)—58 421 robotników (13,8%). Następna grupa bielsko-bialska w składzie powiatów: Bielsko, Biała, Cieszyn i Żywiec posiada 262 zakłady (5,7%) i 21 682 robotników (5,1%), dalej grupa krakowska w składzie powiatów: Kraków, Chrzanów i Olkusz—razem w tym okręgu znajduje się 183 zakłady (4,0%)—18 005 robotników (4,2%). Koło Drohobycza powiat Stryj i Dolina posiadają więcej niż 10 zakładów—razem w tym okręgu znajduje się 54 zakłady (1,2%)—6 225 robotników (1,5%). Pozatem na północnym wschodzie osobną grupę stanowią powiaty Białystok i Bielsk—razem 6 112 robotników (1,4%)—82 zakłady (1,8%), jeszcze dalej na północnym wschodzie leży grupa wileńska w składzie powiatów: Wilno, Lida i Grodno—razem 83 zakłady (1,8%)—5 530 robotników (1,3%).

Prócz wymienionych wyżej powiatów w

województwach centralnych znajduje się kilka powiatów, leżących osobno, nie graniczących z wyżej wymienionemi, lecz posiadających 10 i więcej zakładów, są to mianowicie powiaty: Płock—11 zakładów, 1 297 robotników, Lublin—43 zakłady, 4 771 robotników, Zamość —21 zakładów, 1 814 robotników. W Małopolsce powiat Tarnów posiada 25 zakładów, 1 280 robotników, Nowy Sącz—12 zakładów, 669 robotników, Krosno—12 zakładów, 933 robotników. Przemyśl—11 zakładów, 626 robotników, Lwów—111 zakładów (2,4%), 7 006 robotników (1,7%), Stanisławów—20 zakładów, 827 robotników, Kołomyja—12 zakładów, 562 robotników. W województwach wschodnich powiat Równe posiada 21 zakładów, 3 102 robotników.

Stosunek robotników w średnich i wielkich zakładach do ogółu czynnych zawodowo

Liczba zakładów, posiadających normalnie 20 i więcej robotników, nie charakteryzuje nam jeszcze względnego znaczenia średniego i wielkiego przemysłu, albowiem rozmiary powiatów są bardzo różne, jak również i zakłady zaliczone do tej grupy zatrudniają rozmaite liczby robotników, dlatego też dla scharakteryzowania znaczenia średniego i wielkiego przemysłu w życiu gospodarczem poszczególnych powiatów, musimy ustosunkować liczby zatrudnionych w nich robotników do ogólnej liczby ludności czynnej zawodowo. Dane o ludności czynnej zawodowo posiadamy na podstawie spisu 1921 roku nie dla całej jednak Polski.

Zestawiając dane z roku 1926 o liczbie zatrudnionych robotników z danemi z roku 1921 o czynnych zawodowo, popełniamy błąd, gdyż liczba czynnych zawodowo w roku 1926 była oczywiście inna niż w roku 1921. W szczególności można przypuszczać, że liczba dla 1926 r. była większa, wskutek przewyżki naturalnego przyrostu ludności i immigracji nad emigracją, błąd jednak naogół nie powinien być znaczny, może tylko w niektórych powiatach województw wschodnich, w których repatrjacja miała poważne znaczenie, pomyłka ta jest dosyć duża; w województwach wschodnich jednak dane o stosunku ludności zatrudnionej w średnich i większych zakładach przemysłowych do ogółu ludności zbytnio nas nie interesują, gdyż rozwój przemysłu jest tam naogół bardzo niski.

Dane o stosunku procentowym robotników, zatrudnionych w zakładach przemysłowych, posiadających normalnie 20 i więcej robotników, do ogółu ludności czynnej zawodowo przedstawia załączona mapa.

Przeciętny procent dla całej Polski wynosi około 3%. Wszystkie powiaty dzielimy na 4 grupy. Do pierwszej grupy zaliczone są powiaty, w których interesujący nas stosunek procentowy jest przynajmniej 3 razy mniejszy od przeciętnej, t. j. wynosi do 1%; do drugiej zaliczamy powiaty, w których procent jest niższy od przeciętnej, lecz mniej niż 3 razy, t. j. od 1—3%; do trzeciej grupy powiaty, w których procent jest równy i większy od przeciętnej lecz nie więcej niż trzykrotnie, t. j. wynosi od 3—9% i nakoniec do 4-tej grupy zaliczają się powiaty, w których procent robotników zatrudnionych w zakładach, posiadających normalnie 20 i więcej robotników, do ogólnej ludności czynnej zawodowo wynosi więcej niż trzykrotna przeciętna.

Do grupy najbardziej uprzemysłowionej należy względnie niewielka ilość powiatów, a mianowicie w województwach zachodnich powiat Grudziądz (12,3%), okrąg bydgoski w składzie powiatów: Bydgoszcz (10,0%), Inowrocław (15,9%) i Strzelno (9,1%), okrąg poznański, składający się z powiatów Poznań (11,3%) i Grodzisk (9,4%). W województwach centralnych do tej grupy należą powiaty: Kutno (10,3%), Błonie (13,8%), Łódź (27,5%), Częstochowa (15,0%), Będzin (9,4%—bez ludności zatrudnionej w zakładach hutniczych), Bielsko (27,8%) i Biała (10,3%). Dla powiatów województwa śląskiego z wyjątkiem Cieszyna i Bielska brak nam danych, gdyż spis z roku 1921 nie objął tych powiatów. W województwach południowych poza Białą żaden powiat nie posiada więcej niż 9%. Zwraca uwagę, że również Warszawa nie wchodzi do tej grupy, wskutek dużej ilości rzemieślników, kupców, urzędników, wolnych zawodów i t. d., którzy ją zamieszkują.

Powiaty, należące do grupy drugiej, t. j. posiadające od 3—9%, w znacznej mierze przylegają do powiatów bardziej uprzemysłowionych i tak na północy od Bydgoszczy mamy powiaty: Chojnice (3,3%), Starogard (7,1%), Tczew (7,7%) i Świecie (3,9%), między Bydgoszczą a Grudziądzem—Chełmno (4,8%) i Toruń (7,0%). Na zachód od Bydgoszczy—Inowrocławia do tej grupy należy powiat Wyrzysk (5,8%), Szubin (5,9%), Mogilno (4,3%), Gniezno (7,5%) i Żnin (5,2%), naokoło Poznania mamy powiaty: Międzychód (4,4%), Szamotuły (3,5%), Oborniki (3,0%), Chodzież (6,7%), Środa (3,8%), Września (5,2%), Śmigiel (3,0%), Kościan (5,6%) i Jarocin (4,7%), dalej na południe od tego powiatu: Gostyń (5,2%), Rawicz (5,6%), Krotoszyn 5,8%), Pleszew (4,0%), Ostrów (7,9%) i Kalisz (3,0%). Poza tem w województwach zachodnich mamy powiaty: Wejherowo (5,3%) i Kępno (4,2%), należące do tej grupy.

Na północy od Kutna leży powiat Włocławek (8,1%), na północy od Łodzi—powiat

Łęczyca (4,8%), na wschód — Brzeziny (7,3%), między Łodzią a Częstochową znajdują się powiaty: Łask (8,5%), Piotrków (3,7%) i Radomsko (3,8%), na wschód od Będzina:— Olkusz (4,9%), Chrzanów (8,0%) i Kraków (6,6%), na wschód od Białej:—Wadowice (4,6%) i Żywiec (5,1%), na zachód od Bielska znajduje się Cieszyn (5,9%), na północo-wschód od powiatu Błonie:—Warszawa miasto (7,7%) i powiat (7,1%), a także Radzymin (3,5%). Poza tem do grupy drugiej w województwach centralnych należą powiaty: Ciechanów (5,1%), Radom (3,0%), Kielce (3,5%), Opatów (3,7%), Lublin (4,2%) i Białystok (5,7%). W okręgu drohobyckim powiaty: Drohobycz (3,0%), Skole (4,1%), Dolina (4,9%) i Lwów (3,7%).

Jak widzimy, w znacznej ilości powiatów województw zachodnich stosunek robotników zatrudnionych w zakładach, mających normalnie 20 i więcej robotników, wynosi od 3 do 9 procent.

Znacznie mniej takich powiatów jest w województwach centralnych, jeszcze mniej w południowych i ani jednego w województwach wschodnich. Jednakże z powiatów bardziej uprzemysłowionych najwyższe odsetki wykazują powiaty województw centralnych, jak Łódź i Będzin, jeśli weźmiemy pod uwagę hutnictwo i górnictwo, oraz Bielsko i górnośląskie powiaty. Wskazuje to na silną koncentrację średniego i wielkiego przemysłu w podanych wyżej częściach Polski.

Stosunek robotników w średnich i wielkich zakładach do czynnych zawodowo w przemyśle

Dla określenia znaczenia średniego i wielkiego przemysłu w poszczególnych powiatach w stosunku do całego przemysłu, możemy obliczyć odsetek robotników zatrudnionych w zakładach, posiadających normalnie 20 i więcej robotników, do ogółu ludności zawodowo czynnej w przemyśle według danych spisu z roku 1921. Ma się rozumieć, wszelkie zastrzeżenia co do możliwości porównywania danych statystyki stanu zatrudnienia z 1926 roku z danemi spisu ludności z roku 1921, które podaliśmy wyżej, mówiąc o stosunku robotników zatrudnionych w średnich i większych zakładach do ogółu zawodowo czynnych, pozostają w mocy, a nawet, jak to zobaczymy niżej, zestawienie obecne jest jeszcze bardziej nieścisłe.

Dane dla poszczególnych powiatów przedstawiają się jak następuje:

Robotnicy w zakładach, zatrudniających normalnie 20 robotników, w stosunku do ogółu zawodowo czynnych w przemyśle

Ouvriers dans les établissements occupant normalement 20 ouvriers, par rapport au nombre total des personnes professionnellement actives dans l'industrie

Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	%	Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	%	Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	%	Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	%
Warszawa miasto	24,6	**Łódzkie**	44,5	Opoczno	26,8	**Białostockie**	18,5
		Brzeziny	48,0	Pińczów	24,2		
		Kalisz	24,6	Radom	27,7	Augustów	15,6
		Koło	4,2	Sandomierz	5,8	Białystok	31,4
Warszawskie	72,4	Konin	32,5	Stopnica	—	Bielsk	16,6
Błonie	78,2	Łask	37,7	Włoszczowa	9,3	Grodno	20,0
Ciechanów	79,1	Łęczyca	42,8			Kolno	3,0
Gostynin	22,2	Łódź miasto	52,3	**Lubelskie**	19,8	Łomża	8,7
Grójec	17,4	Łódź powiat	73,8			Ostrołęka	5,0
Kutno	89,2	Piotrków	32,8	Biała	26,4	Ostrów	5,8
Lipno	10,0	Radomsko	51,3	Biłgoraj	31,1	Sokółka	28,8
Łowicz	18,5	Sieradz	19,4	Chełm	20,2	Suwałki	18,6
Maków	—	Słupca	—	Garwolin	6,8	Szczuczyn	5,1
Mińsk Mazow.	11,7	Turek	11,5	Hrubieszów	25,8	Wołkowysk	0,3
Mława	—	Wieluń	12,3	Janów	11,5	Wysokie Maz.	—
Nieszawa	31,9			Konstantynów	1,3		
Płock	27,5			Krasnystaw	—	**Wileńskie**	.
Płońsk	2,6	**Kieleckie**	43,0	Lubartów	5,6		
Przasnysz	0,4	Będzin	54,2	Lublin	33,5	Brasław	—
Pułtusk	13,7	Częstochowa	89,0	Łuków	11,0	Duniłowicze	1,0
Radzymin	52,2	Iłża	21,9	Puławy	22,4	Dzisna	3,0
Rawa	6,4	Jędrzejów	18,8	Radzyń	6,6	Wilejka	3,3
Rypin	29,3	Kielce	40,5	Siedlce	1,1	Oszmiana	.
Sierpc	2,5	Końskie	23,8	Sokołów	25,0	Święciany	.
Skierniewice	16,0	Kozienice	4,8	Tomaszów	24,5	Wilno	.
Sochaczew	13,2	Miechów	5,2	Węgrów	12,8		
Warszawa pow.	49,1	Olkusz	56,7	Włodawa	25,7	**Nowogródzkie**	12,3
Włocławek	48,2	Opatów	44,1	Zamość	34,3	Baranowicze	11,1

(dok.—fin)

Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	%	Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	%	Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	%	Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	%
Lida	17,4	Odolanów	3,8	Rybnik	.	Rawa Ruska	8,8
Nieśwież	5,0	Ostrów	52,1	Świętochłowice	.	Rudki	12,5
Nowogródek	17,0	Ostrzeszów	28,5	Tarnowskie G.	.	Rzeszów	9,8
Słonim	23,6	Pleszew	42,2			Sambor	5,7
Stołpce	3,0	Poznań	49,3	**Krakowskie**	**35,5**	Sanok	34,7
Wołożyn	1,1	Rawicz	49,9	Biała	31,4	Sokal	6,3
		Strzelno	71,2	Bochnia	9,4	Stary Sambor	—
Poleskie	**15,1**	Szamotuły	31,7	Brzesko	35,4	Strzyżów	14,2
Brześć n/Bugiem	10,0	Szubin	73,4	Chrzanów	59,4	Tarnobrzeg	34,3
Drohiczyn	—	Śmigiel	37,1	Dąbrowa	—	Żółkiew	19,5
Kamień Koszyr.	—	Śrem	20,1	Gorlice	36,9		
Kobryń	—	Środa	42,0	Grybów	13,9	**Stanisławowskie**	**28,9**
Kossów	19,5	Wągrowiec	9,5	Jasło	31,3	Bohorodczany	31,0
Łuniniec	21,4	Witkowo	8,1	Kraków	37,0	Dolina	84,2
Pińsk	26,3	Wolsztyn	10,8	Limanowa	76,4	Horodenka	0,3
Prużana	—	Września	48,2	Maków	—	Kałusz	13,0
Sarny	17,4	Wyrzysk	66,2	Mielec	2,8	Kołomyja	15,6
		Żnin	53,9	Myślenice	16,9	Kosów	9,9
Wołyńskie	**15,3**			Nowy Sącz	17,4	Nadwórna	61,2
Dubno	16,0	**Pomorskie**	**39,5**	Nowy Targ	12,5	Peczeniżyn	22,9
Horochów	—	Brodnica	6,5	Oświęcim	27,7	Rohatyn	—
Kowel	12,2	Chełmno	55,2	Pilzno	—	Skole	79,9
Krzemieniec	—	Chojnice	35,4	Ropczyce	9,9	Stanisławów	16,5
Luboml	—	Działdowo	6,6	Tarnów	27,4	Stryj	24,8
Łuck	9,6	Gniew	3,4	Wadowice	66,1	Śniatyn	25,3
Równe	31,6	Grudziądz	51,0	Wieliczka	11,4	Tłumacz	18,7
Włodzimierz	9,4	Kartuzy	2,4	Żywiec	53,1	Turka	37,4
Zdołbunów	3,6	Kościerzyna	22,1			Żydaczów	1,9
		Lubawa	4,3	**Lwowskie**	**23,3**		
Poznańskie	**46,2**	Puck	6,7			**Tarnopolskie**	**67,1**
Bydgoszcz	45,6	Sępolno	12,1	Bóbrka	66,3	Borszczów	—
Chodzież	51,0	Starogard	49,2	Brzozów	—	Brody	10,6
Czarnków	27,6	Świecie	42,9	Dobromil	30,5	Brzeżany	6,7
Gniezno	45,6	Tczew	51,5	Drohobycz	43,2	Buczacz	22,1
Gostyń	56,8	Toruń	43,7	Gródek Jagiel.	7,3	Czortków	12,5
Grodzisk	70,3	Tuchola	33,6	Jarosław	1,6	Kamionka Str.	14,6
Inowrocław	111,7	Wąbrzeźno	34,1	Jaworów	—	Kopyczyńce	—
Jarocin	60,7	Wejherowo	44,4	Kolbuszowa	—	Podhajce	7,1
Kępno	55,8			Krosno	34,3	Przemyślany	3,8
Kościan	42,7	**Śląskie**	.	Lisko	38,4	Radziechów	10,6
Koźmin	3,2	Bielsko	89,9	Lubaczów (Cieszanów)	4,9	Skałat	1,3
Krotoszyn	45,3	Cieszyn	35,1	Lwów	25,3	Tarnopol	1,2
Leszno	19,7	Katowice	.	Łańcut	11,7	Trembowla	—
Międzychód	44,5	Królewska Huta	.	Mościska	15,0	Zaleszczyki	—
Mogilno	37,7	Lubliniec	.	Nisko	29,7	Zbaraż	9,9
Nowy Tomyśl	15,3	Pszczyna	.	Przemyśl	11,7	Zborów	—
Oborniki	30,3	Ruda	.	Przeworsk	100,7	Złoczów	6,2

W powiatach Inowrocław i Przeworsk odsetek robotników zatrudnionych w średnich i wielkich zakładach przekracza 100, a więc w 1926 roku było więcej robotników w średnich i wielkich zakładach niż wogóle zawodowo czynnych w przemyśle w roku 1921. Ten niemożliwy w rzeczywistości stosunek spowodowany został zwiększeniem liczby robotników średniego i wielkiego przemysłu, w szczególności w pow. Przeworsk, gdzie w roku 1926 była czynna cukrownia, która w 1921 nie została jeszcze uruchomiona. Z danych dla tych dwóch powiatów możemy się przekonać, że podane wyżej stosunki powinny być uważane za dość przybliżone.

Przeglądając liczby dla poszczególnych powiatów i porównując je z ogólnem uprzemysłowieniem (odsetek zatrudnionych w górnictwie i hutnictwie do ogółu ludności), możemy stwierdzić, że niski odsetek robotników zatrudnionych w średnich i wielkich zakładach, do ogółu zawodowo czynnych w przemyśle, odpowiada naogół niskiemu uprzemysłowieniu. Typowym przykładem mogą być powiaty: Miechów, Stopnica, Wołożyn, Duniłowicze i t. d. Zjawisko to jest zrozumiałe; w powiatach słabo uprzemysłowionych względnie większe znaczenie mają rzemiosła i drobny przemysł. Jednakże i w centrach dość poważnych pod względem przemysłowym, ja-

kiemi są wielkie miasta z Warszawą na czele, odsetek robotników zatrudnionych w średnich i wielkich zakładach jest dość niski: w Warszawie mieście wynosi 24,6%, we Lwowie mieście i powiecie 25,3%, w Krakowie mieście i powiecie 37,0%, w Toruniu mieście i powiecie 43,7, w Poznaniu mieście i powiecie 49,3%, w Łodzi mieście 52,3%, wówczas gdy w powiecie Łódź procent ten podnosi się do 73,8%. Zjawisko to znajduje swoje wytłumaczenie również w tem, że w dużych miastach ześrodkowują się rzemiosła i drobne przemysły. Wyjątek z pośród większych miast stanowi Grudziądz powiat i miasto, w którym odsetek robotników w średnich i wielkich zakładach do ogółu zawodowo czynnych w przemyśle wynosi 81,0.

Poza wpływem rzemiosł i drobnego przemysłu, poważne znaczenie na zniżkę odsetka robotników w średnich i wielkich zakładach do ogółu ludności zawodowo czynnej, powoduje przemysł domowy, tak naprzykład w Kaliszu, którego uprzemysłowienie jest dosyć wysokie, niski względnie odsetek robotników (24,6%), zatrudnionych w średnich i większych zakładach, tłumaczy się wielkim rozwojem w Kaliszu przemysłu domowego, chałupniczego, szczególnie w dziale koronkarstwa i haftów.

Powiaty, posiadające ponad 50% robotników zatrudnionych w średnich i wielkich zakładach, ześrodkowują się zwartym pasem w okręgu częstochowsko-śląskim; należą tutaj powiaty: Radomsko, Częstochowa, Będzin, Olkusz, Chrzanów, Wadowice, Bielsko i Żywiec. Dla powiatów górnośląskich brak danych, lecz można śmiało powiedzieć, że w tych powiatach odsetek ludności przemysłowej zatrudnionej w średnich i wielkich zakładach przekracza 50%. W tej części kraju mamy więc wielkie skupienie średniego i wielkiego przemysłu.

Mniejsze skupienia, lub pojedyńcze powiaty, znajdują się w pozostałych dzielnicach; należą tu: Tczew, Grudziądz i Chełmno, następnie grupa w składzie powiatów: Wyrzysk, Chodzież, Szubin, Inowrocław, Strzelno i Żnin, dalej powiaty: Grodzisk, Gostyń, Ostrów i Kępno; w województwach centralnych: Ciechanów, Kutno, Radzymin, Błonie, Łódź miasto i powiat; w południowych: Limanowa, Przeworsk, Bóbrka, Skole, Dolina i Nadwórna; w województwach wschodnich żaden powiat nie ma 50%, maximum — 31,6% ma powiat Równe.

Bardzo duży wpływ w powiatach względnie słabo uprzemysłowionych ma przemysł spożywczy, w szczególności cukrownie. Tak naprzykład w powiecie Bóbrka znajduje się jedna cukrownia, zatrudniająca 880 robotników, która przy bardzo słabem uprzemysłowieniu powiatu podnosi odsetek robotników w średnich i wielkich zakładach do 66,3. Tak samo wpływ cukrowni jest bardzo wielki w powiatach: Przeworsk, Ciechanów, Kutno, Inowrocław, Strzelno, Żnin, Grodzisk, Gostyń i Jarocin.

Naogół możemy więc stwierdzić, że odsetek robotników zatrudnionych w średnich i wielkich zakładach bez danych o ogólnem uprzemysłowieniu powiatów, oraz bez liczby średnich i wielkich zakładów, jak również zatrudnionych w nich robotników, nie charakteryzuje nam jeszcze znaczenia wielkiego przemysłu w poszczególnych powiatach, albowiem w większych miastach odsetek jest dość niski, wskutek rozpowszechnienia rzemiosł i drobnego przemysłu, w niektórych zaś powiatach słabo uprzemysłowionych odsetek ten jest zbyt wysoki, wskutek właśnie słabego uprzemysłowienia, gdyż jeden lub dwa zakłady powodują znaczne skoki w odsetku robotników zatrudnionych w średnich i wielkich zakładach przemysłowych.

Przemysł mineralny

Po zaznajomieniu się z rozmieszczeniem większego przemysłu, jako pewnej całości, omówimy obecnie poszczególne jego gałęzie, przyczem będziemy się trzymali kolejności przyjętej przez statystykę przemysłową.

Do przemysłu mineralnego zaliczają się: cementownie, wapienniki, cegielnie, huty szkła, produkcja porcelany, fajansu i t. p.

Dane o cementowniach, zatrudniających normalnie 20 i więcej robotników, podaje poniższa tablica:

Cementownie — Usines à ciment V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total . .	**15**	**4 627**
	100,0%	*100,0 %*
Częstochowsko-krakowski . . .	**11**	**3 358**
	73,3%	*72,6 %*
Częstochowa	2	216
Będzin	3	1 196
Olkusz	3	449
Chrzanów	2	1 090
Kraków	1	407
Inne — *Autres*	4	1 269
	26,7%	*27,4 %*
Cieszyn	1	808
Wejherowo	1	75
Wołkowysk	1	7
Chełm	1	379

Najważniejszy okrąg w całej Polsce znajduje się na południowym zachodzie Polski w składzie powiatów: Częstochowa, Będzin,

Olkusz, Chrzanów i Kraków. Z ogólnej liczby, istniejących w Polsce cementowni w liczbie 15, w tym okręgu znajduje się 11 cementowni, zatrudniających 3358 robotników na 4627 robotników zatrudnionych w całej Polsce. Inne powiaty w produkcji cementu nie mają już takiego znaczenia. Jedna cementownia znajduje się na południe od tego okręgu w powiecie Cieszyn, jedna—na północnym zachodzie w powiecie Wejherowo, jedna—we wschodniej części województwa białostockiego w powiecie Wołkowysk i wreszcie jedna w powiecie Chełm w województwie lubelskiem. Widzimy więc, że prawdziwie poważne znaczenie ma jedynie okrąg częstochowsko-krakowski.

Według danych statystyki kolejowej o przewozach w ciągu okresu 10 miesięcznego 1924 roku (marzec — grudzień), następujące powiaty posiadały nadanie większe od przybycia:

Nadanie cementu — Expédition du ciment

Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo *Solde*
Ogółem — Total . .	**359 723**	**315 078**
	100,0 %	*100,0 %*
Częstochowsko — krakowski . .	**297 056**	**256 323**
	82,6 %	*81,4 %*
Częstochowa	22 451	22 210
Chrzanów	93 979	89 824
Kraków	14 196	3 617
Olkusz	7 627	5 076
Będzin	158 803	135 596
Cieszyn	**41 321**	**38 418**
	11,5 %	*12,2 %*
Wejherowo	**3 265**	**2 489**
	0,9 %	*0,8 %*
Wołkowysk	**18 081**	**17 848**
	5,0 %	*5,6 %*

W zasadzie różnica między nadaniem a przybyciem (saldo nadania) może powstać, tak z produkcji powiatu, jak również i z nadań z innych powiatów do odnośnego powiatu w okresie poprzedzającym. Właściwie więc produkcję nie charakteryzuje zupełnie ściśle ani nadanie, które może być dokonane przynajmniej częściowo z cementu, otrzymanego z innych powiatów w okresie sprawozdawczym lub poprzednio z innych powiatów, ani też saldo (różnica między nadaniem a przybyciem do danego powiatu).

W rzeczywistości jednak, poza nielicznemi wyjątkami dla powiatów i miast, mających duże handlowe znaczenie i składy, saldo nadania daje nam dość dokładne wyobrażenie o znaczeniu powiatu, jako dostawcy innych powiatów, przyczem konsumcja wewnątrz powiatu uchyla się od ujęcia.

Jak widzimy, najpoważniejsze znaczenie ma powiat Będzin, którego saldo wynosi 135 596 *tonn*, to jest 23,7% ogólnej sumy sald uwzględnionych powiatów, dalej następuje Chrzanów, Cieszyn, Olkusz, Wołkowysk, Kraków i Częstochowa. Porównując saldo nadania dla okręgu częstochowsko-krakowskiego w kwocie 256 323 z saldami wszystkich powiatów Rzeczypospolitej, widzimy, że okrąg ten zajmuje dominujące miejsce i jego saldo wynosi 81,4% salda ogólnego.

Produkcję cementu portlandzkiego charakteryzują nam poniższe liczby:

Produkcja cementu portlandzkiego

Production du ciment Portland

1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w *q* *Production en q*
Ogółem — Total . .	**15**	**5 246 786**[a]
	100,0 %	*100,0 %*
Częstochowsko-krakowski . . .	**11**	**4 014 718**
	73,2 %	*76,5 %*
Częstochowa	2	205 709
Będzin	3	1 139 818
Olkusz i Kraków	4	1 050 092
Chrzanów	2	1 619 099[a]
Cieszyn i Wejherowo	**2**	**819 110**
	13,4 %	*15,6 %*
Wołkowysk i Chełm	**2**	**412 958**
	13,4 %	*7,9 %*

a Ponadto wyprodukowano wapna hydraulicznego 24 210 *q*.
a En outre, on a produit de la chaux hydraulique 24 210 *q*.

Jak widzimy, zgórą $^3/_4$ produkcji, a mianowicie 76,5%, ześrodkowuje się w okręgu częstochowsko-krakowskim, przyczem na pierwsze miejsce wśród powiatów tego okręgu, a nawet wogóle w Polsce, wysuwa się powiat Chrzanów, drugie miejsce w tym okręgu zajmuje powiat Będzin, pozostałe trzy powiaty w porównaniu do dwóch poprzednich, mają już daleko mniejszą produkcję.

Dla powiatów: Kraków, Cieszyn, Wejherowo, Wołkowysk i Chełm nie mogliśmy podać danych o produkcji dla każdego powiatu osobno, gdyż w każdym z tych powiatów mamy po jednej tylko cementowni, a Główny Urząd Statystyczny nie może danych o produkcji publikować indywidualnie.

Dane o powiatach, posiadających większe wapienniki, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, przedstawiają się jak następuje:

Wapienniki — Fours à chaux

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total . .	**54**	**3 993**
	100,0 %	*100,0 %*
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**23**	**1 371**
	42,6 %	*34,3 %*
Częstochowa	6	298
Lubliniec	1	24
Tarnowskie Góry	1	59
Świętochłowice	1	154
Będzin	3	74
Chrzanów	4	338
Kraków	6	370
Wadowice	1	54
Kielce	**7**	**956**
	13,0 %	*23,9 %*
Piotrkowsko-radomski	**7**	**421**
	13,0 %	*10,5 %*
Piotrków	3	327
Opoczno	3	87
Radom	1	7
Wyrzysko-szubiński	**3**	**858**
	5,5 %	*21,5 %*
Wyrzysk	1	83
Szubin	2	775
Lwowski	**4**	**110**
	7,4 %	*2,8 %*
Gródek Jagielloński . . .	2	38
Lwów	2	72
Buczacko-tłumacki	**3**	**119**
	5,5 %	*3,0 %*
Buczacz	1	46
Tłumacz	2	73
Inne — *Autres*	**7**	**158**
	13,0 %	*4,0 %*
Kościerzyna	1	36
Nowy Targ	2	45
Strzyżów	1	25
Stryj	1	20
Wilno	1	20
Stołpce	1	12

Przedewszystkiem możemy stwierdzić, że wapienniki są bardziej po Polsce rozrzucone niż cementownie, dominujące jednak znaczenie zachowuje okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski w składzie powiatów: Częstochowa, Będzin, Chrzanów, Kraków i Wadowice oraz sąsiednich powiatów Górnego Śląska, a mianowicie: Lubliniec, Tarnowskie Góry i Świętochłowice. W tak zwiększonym rozmiarze, w porównaniu z okręgiem cementowni, okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski zajmuje dominujące stanowisko w produkcji wapna. Na ogólną liczbę 54 wapienników, zatrudniających 3 993 robotników, w tym okręgu znajdujemy 23 zakłady, zatrudniające 1 371 robotników. Dalej wysuwa się powiat Kielce (7 wapienników i 956 robotników), Piotrków, Opoczno i Radom (7 wapienników i 421 robotników). W województwach zachodnich, jeden okrąg stanowią powiaty Wyrzysk i Szubin, który zatrudnia największą ze wszystkich powiatów liczbę robotników, osobno leży powiat Kościerzyna. W województwach południowych wapienniki znajdują się w powiatach: Gródek Jagielloński i Lwów, Buczacz i Tłumacz, oraz w pojedyńczych powiatach, jak: Strzyżów, Stryj i Nowy Targ. W województwach wschodnich większe wapienniki znajdują się w powiecie Wilno i Stołpce.

Statystyka kolejowa opracowuje nadanie wapna według poszczególnych stacyj, przybycie zaś według poszczególnych dyrekcyj. Dlatego też mogliśmy opracować powiatami jedynie nadanie. Nie mając dla powiatów przybycia, nie mogliśmy ustalić, z jednej strony, jakie powiaty mają większe nadanie niż przybycie, to jest, które z nich są dostawcami wapna, z drugiej strony nie możemy uwzględnić wszystkich powiatów, mających nadanie, albowiem bardzo często z niektórych stacyj przesyła się jedynie dalej wapno otrzymane uprzednio koleją. Dlatego też musimy się ograniczyć jedynie do powiatów, mających większe liczby nadania, przypuszczając, że jest to wapno całkowicie lub w znacznej mierze, wyprodukowane w odnośnym powiecie, a nie wysłane z poprzednio otrzymanych zapasów. Jako kryterjum przyjęliśmy nadanie ponad 1 000 *tonn.*

Zestawienie powiatów, które mają nadanie większe od tej liczby przedstawia się jak następuje:

Nadanie wapna — Expéditions de chaux

Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expéditions*
Ogółem — Total . . .	**372 524**
	100,0 %
Częstochowsko-śląsko-krakowski . . .	**134 804**
	36,1 %
Częstochowa	33 550
Lubliniec	1 564
Tarnowskie Góry	4 574
Świętochłowice	5 463
Katowice	1 331
Pszczyna	7 530
Będzin	10 015
Chrzanów	24 243
Kraków	42 877
Wadowice	3 657

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Wyrzysko-szubiński	**120 465**
	32,4%
Szubin	71 683
Mogilno	43 447
Strzelno	5 335
Kielecki	**66 026**
	17,7%
Kielce	14 611
Piotrkowsko-radomski	**14 611**
	3,9
Piotrków	4 791
Opoczno	7 869
Radom	1 951
Buczacko-tłumacki	**14 416**
	3,9
Buczacz	8 697
Tłumacz	5 719
Inne — *Autres*	**22 202**
	6,0
Żydaczów	4 764
Brzeżany	2 127
Lwów	11 517
Nowy Targ	3 794

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, posiadające w nadaniu 1 000 i więcej *tonn*.

Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition s'élève à 1 000 *tonnes* au moins.

Porównując wykaz powiatów, które według statystyki zatrudnienia posiadają zakłady, zatrudniające 20 i więcej robotników, możemy stwierdzić, że cały szereg powiatów, nie wykazanych przez statystykę zatrudnienia, ma bardzo poważne nadanie, jak naprzykład powiat Mogilno 43 447 *tonn*, poza tem mamy kilka powiatów, posiadających znacznie mniejsze nadanie, są to powiaty: Żydaczów 4 764 *tonny*, Brzeżany 2 127 *tonn*, Opoczno 7 869 *tonn*, Radom 1 951 *tonna*, Pszczyna 7 530 *tonn*, Katowice 1 331 *tonna* i Strzelno 5 335 *tonn*. Różnica między danemi o przywozach dla roku 1924, a statystyką większych zakładów w roku 1926, dla powiatów Opoczno, Radom, Katowice i Pszczyna powstała wskutek tego, że wapienniki tych powiatów zatrudniały mniej niż 20 robotników, więc do statystyki w roku 1926 nie weszły, a zostały natomiast ujęte przez statystykę produkcji, o czem mowa niżej. Dla pozostałych powiatów, które nie figurują również w statystyce produkcji, obejmującej wszystkie wapienniki, przyczyn nadania w 1924 r. nie zdołaliśmy wyjaśnić. Możliwem jest, że zakłady leżące na granicach powiatów mogą wysyłać wapno ze stacyj, leżących w innym powiecie. Przypuszczenie takie nasuwa się szczególnie co do Stryja, w którym istnieje jeden zakład, zatrudniający 20 robotników, a wysyłka wynosi 12 *tonn*, wówczas gdy sąsiedni powiat Żydaczów, nie posiadając wapienników, ani według statystyki stanu zatrudnienia z 1926 roku, ani według statystyki produkcji w 1925 roku, wysłał w 1924 r. 4 764 *tonny*.

Na podstawie danych statystyki kolejowej, możemy ustalić następujące okręgi, wysyłające znaczniejsze ilości wapna. Największy okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski wysyła 134 928 *tonn*, to jest 36,1% wszystkich wysyłek w powiatach, wysyłających ponad 1 000 *tonn*. Drugim z kolei okręgiem według ważności jest okrąg wyrzysko-szubiński, wysyłający 121 120 *tonn*, to jest 32,4% ogólnej wysyłki, dalej idzie powiat Kielce, nadający 66 026 *tonn*—17,7%, następnie okrąg piotrkowsko-radomski—14 611 *tonn*, t. j. 3,9%, dalej Tłumacz i Buczacz—razem 14416 *tonn*, t.j. 3,9%.

Produkcję wapna charaktreryzują nam poniższe liczby:

Produkcja wapna — Production de la chaux

Q 1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Ogółem *Total*	Budulcowe *Pour construction*	Inne (nawozy sztuczne) *Autre (engrais artificiels)*
Ogółem — Total	**81**[a] *100,0%*	**5 792 245** *100,0%*	**4 259 856** *100,0%*	**1 532 389** *100,0%*
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**31** *38,3%*	**2 201 716** *38,0%*	**1 918 766** *45,0%*	**282 950** *18,4%*
Częstochowa	6	419 092	408 092	11 000
Lubliniec, Świętochłowice i Katowice	3	259 127	28 600	230 527
Tarnowskie Góry	2	23 870	14 490	9 380
Pszczyna	5	113 292	111 792	1 500
Będzin i Wadowice	4	189 329	183 920	5 409
Chrzanów	4	617 788	599 620	18 168
Kraków	7	579 218	572 252	6 966

a Ponadto 4 wapienniki nieczynne.

a En outre 4 fabriques de chaux inactives.

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w q *Production en q*	Wapno — *Chaux* budulcowe *pour construction*	Wapno — *Chaux* inne (nawozy sztuczne) *autre (engrais artificiels)*
Piotrkowsko-radomski	**10**	**243 840**	**236 677**	**7 163**
	12,3%	*4.2%*	*5,6%*	*0,5%*
Piotrków	4	116 878	116 878	—
Radomsko i Radom	3	39 244	39 244	—
Opoczno	3	87 718	80 555	7 163
Kielecki	**8**	**946 822**	**904 007**	**42 815**
	9,9%	*16,4%*	*21,2%*	*2,8%*
Kielce	6	938 322	895 507	42 815
Stopnica	2	8 500	8 500	—
Wyrzysko-szubiński	**3**	**1 928 829**	**779 686**	**1 149 143**
	3,7%	*33,3%*	*18,3%*	*75,0%*
Wyrzysk i Szubin	3	1 928 829	779 686	1 149 143
Lwowski	**5**	**110 035**	**94 127**	**15 908**
	6,2%	*1,9%*	*2,2%*	*1,0%*
Gródek Jagielloński	2	5 700	5 700	—
Lwów	3	104 335	88 427	15 908
Buczacko-tłumacki	**4**	**191 985**	**167 809**	**24 176**
	4,9%	*3,3%*	*4,0%*	*1,6%*
Buczacz	2	135 948	113 448	22 500
Tłumacz	2	56 037	54 361	1 676
Inne — *Autres*	**20**	**169 018**	**158 784**	**10 234**
	24,7%	*2,9%*	*3,7%*	*0,7%*
W tem: *Dont:*				
Nowy Targ	2	50 940	45 600	5 340

Jak widzimy, pierwsze miejsce zajmuje okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, którego produkcja wynosi 38,0% ogólnej produkcji wapna, na pierwsze miejsce wśród powiatów tego okręgu wysuwa się powiat Chrzanów, dalej idą powiaty Kraków i Częstochowa, pozostałe mają już daleko mniejsze znaczenie.

Drugie miejsce zajmuje okrąg wyrzysko-szubiński, którego produkcja wynosi 33,3%.

Następne miejsce zajmuje okrąg kielecki, którego produkcja wynosi 16,4%, przyczem prawie całkowita produkcja przypada na powiat Kielce. Pozostałe okręgi nie mają już większego znaczenia.

Dla powiatów: Lubliniec, Świętochłowice, Katowice, Wadowice, Radom i Wyrzysk, oraz dla powiatów wliczonych do grupy „Inne" nie mogliśmy podać danych o produkcji dla każdego powiatu osobno, gdyż w tych powiatach mamy po jednym tylko wapienniku, a Główny Urząd Statystyczny nie może danych o produkcji publikować indywidualnie.

Zestawienie powiatów, posiadających cegielnie, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, przedstawia się jak następuje:

Cegielnie — Briqueteries V 1926

Powiaty *Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Powiaty *Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Powiaty *Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**362**	**18 431**	Chodzież	3	125	Inowrocław	1	120
			Chojnice	1	33	Jarocin	3	200
Baranowicze	1	30	Chrzanów	3	94	Jarosław	2	156
Będzin	7	300	Ciechanów	3	120	Jasło	1	35
Biała	1	43	Cieszyn	2	27	Jędrzejów	1	45
Białystok	3	58	Czarnków	1	34	Kalisz	5	181
Bielsko	7	222	Częstochowa	7	628	Kartuzy	1	9
Błonie	7	395	Drohobycz	1	28	Katowice	16	725
Bochnia	2	80	Garwolin	2	69	Kępno	3	107
Bóbrka	1	101	Gorlice	2	60	Kielce	1	17
Brzesko	2	75	Gostyń	2	56	Kołomyja	2	229
Brześć n/Bugiem	1	163	Gostynin	1	6	Konin	4	149
Brzeziny	1	41	Grójec	2	140	Końskie	3	241
Brzeżany	2	42	Grudziądz	2	374	Kościan	1	31
Bydgoszcz	8	254	Grybów	1	9	Kozienice	3	62
Chełm	3	102	Hrubieszów	1	113	Kraków	9	535
Chełmno	1	35	Iłża	1	5	Krosno	3	120

(dok.—fin)

Powiaty *Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Powiaty *Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Powiaty *Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Krotoszyn	3	298	Oświęcim	1	50	Strzyżów	1	44
Królewska Huta	1	66	Piotrków	1	54	Śmigiel	3	291
Kutno	3	172	Pińczów	2	161	Śrem	5	282
Lida	1	21	Płock	1	35	Świecie	1	22
Łomża	2	27	Płońsk	1	23	Świętochłowice	6	247
Leszno	3	81	Pleszew	1	29	Stanisławów	4	133
Lublin	1	28	Poznań	9	590	Tarnobrzeg	2	106
Lubliniec	4	90	Przeworsk	1	40	Tarnowskie Góry	3	147
Lwów	11	464	Pszczyna	5	151	Tarnów	6	557
Łask	2	83	Puławy	2	54	Tczew	2	87
Łęczyca	1	4	Pułtusk	1	33	Tomaszów	1	25
Łódź	10	317	Radom	2	61	Toruń	5	308
Łuck	3	152	Radzymin	5	339	Warszawa m-to	2	101
Łuków	1	24	Rawicz	3	139	Warszawa pow.	19	1 968
Mińsk Mazow.	1	53	Ropczyce	1	28	Wąbrzeźno	1	17
Myślenice	1	53	Równe	2	163	Wejherowo	3	71
Nieszawa	1	83	Rudki	1	48	Wieliczka	2	155
Nisko	1	56	Rybnik	10	346	Wilno	1	82
Nowy Sącz	1	11	Rzeszów	1	98	Włocławek	1	122
Nowy Targ	1	50	Sandomierz	1	35	Wolsztyn	5	146
Nowy Tomyśl	2	39	Sieradz	2	43	Września	2	75
Oborniki	5	247	Skalat	1	20	Wyrzysk	1	31
Odolanów	3	46	Skierniewice	2	37	Zamość	1	50
Opatów	3	380	Sochaczew	1	106	Zbaraż	1	102
Opoczno	1	274	Szamotuły	2	46	Żnin	1	33
Ostrów (białost.)	1	25	Szubin	3	93	Żółkiew	2	48
Ostrów (pozn.)	1	28	Sanok	2	69	Żywiec	3	140
Ostrołęka	1	42	Stryj	1	5			
Ostrzeszów	2	94	Strzelno	1	13			

Jak widzimy, większe cegielnie rozsiane są po całem Państwie, tłumaczy się to tem, że surowiec, nadający się do produkcji cegieł znajduje się prawie wszędzie w dostatecznej ilości, a wytwory tej gałęzi przemysłu—cegły są towarem w stosunku do wagi bardzo tanim, transport więc może być dokonywany jedynie na niewielką odległość, także przy większych miastach i ośrodkach przemysłowych skupia się większa ilość cegielni, zatrudniających 20 i więcej robotników. W tej gałęzi przemysłu mają znaczenie również i mniejsze zakłady, nie uwzględnione w powyższem zestawieniu. W ostatecznym wyniku dla cegielni nie można stworzyć specjalnych okręgów gospodarczych.

Powiaty, posiadające huty szkła, które zatrudniają normalnie 20 i więcej robotników, podaje następująca tablica:

Huty szkła — Verreries V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**79**	**13 431**
	100,0 %	*100,0 %*
Łowicko-będzińsko-krakowski	**25**	**4 950**
	31,6 %	*36,9 %*
Łowicz	1	100
Skierniewice	1	205
Łódź	3	403
Brzeziny	1	60
Piotrków	3	562
Radomsko	3	344

(c. d.—suite)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Częstochowa	2	841
Będzin	8	1 692
Królewska Huta	1	55
Chrzanów	1	438
Kraków	1	250
Warszawski	**13**	**2 210**
	16,5 %	*16,5 %*
Warszawa miasto	3	259
Warszawa powiat	5	788
Radzymin	4	884
Pułtusk	1	279
Lubelski	**11**	**1 593**
	13,9 %	*11,9 %*
Garwolin	1	158
Łuków	1	280
Lubartów	1	133
Włodawa	4	500
Lublin	1	191
Chełm	1	171
Zamość	2	160
Radomsko-kielecki	**7**	**878**
	8,9 %	*6,5 %*
Opoczno	1	108
Radom	4	432
Iłża	1	200
Kielce	1	138
Bydgoski	**6**	**925**
	7,6 %	*6,9 %*
Inowrocław	2	260
Bydgoszcz	1	149
Szubin	1	92
Chodzież	2	424

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Wileńsko-lidzki	4	808
	5,1 %	*6,0 %*
Wilno	3	415
Lida	1	393
Poleski	3	584
	3,8 %	*4,3 %*
Łuniniec	1	123
Pińsk	1	159
Sarny	1	302
Jasielsko-krośnieński	2	428
	2,5 %	*3,2 %*
Jasło	1	197
Krosno	1	231
Inne — *Autres*	8	1 055
	10,1 %	*7,8 %*
Gostyń	1	140
Międzychód	1	97
Białystok	2	310
Nisko	1	200
Brzeżany	1	50
Żółkiew	1	200
Nadwórna	1	58

Największy okrąg stanowi pas powiatów, ciągnący się od Łowicza i Skierniewic na południe, a mianowicie powiaty: Łowicz, Skierniewice, Łódź, Brzeziny, Piotrków, Radomsko, Częstochowa, Będzin, Królewska Huta, Chrzanów i Kraków, razem—25 zakładów i 4950 robotników; są to po części te same powiaty, w których stwierdziliśmy istnienie licznych cementowni i wapienników. Drugi okrąg stanowi, Warszawa miasto i powiat oraz przylegające powiaty: Radzymin i Pułtusk —razem 13 hut i 2210 robotników. Na południowy wschód od Warszawy znajdujemy kompleks powiatów, posiadających huty szkła, mianowicie: Garwolin, Łuków, Lubartów, Włodawa, Lublin, Chełm i Zamość— razem 11 hut i 1593 robotników, dalej idzie okrąg radomsko-kielecki, do którego wchodzą powiaty: Opoczno, Radom, Iłża i Kielce — razem 7 hut i 878 robotników. W województwach zachodnich okrąg bydgoski w składzie powiatów: Inowrocław, Bydgoszcz, Szubin i Chodzież— razem (6—925). Wilno i Lida—(4—808). Okrąg poleski: Łuniniec, Pińsk i Sarny — 3 zakłady i 584 robotników Jasło i Krosno — 2 zakłady i 428 robotników. Oprócz tego huty szkła znajdują się w kilku powiatach wymienionych w tablicy.

Według danych statystyki kolejowej, następujące powiaty posiadały nadanie szkła i wyrobów ze szkła w wysokości 100 i więcej *tonn*:

Nadanie szkła — Expédition du verre

Tonny—*Tonnes* 1. III—31. XII 1924

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem—Total	**72 706**	**Lubelski**	**6 445**	**Wileńsko-lidzki**	**2 915**	Toruń	298
	100,0%		*8,9%*		*4,0%*	Gniezno	492
Łowicko-krakowski	**25 148**	Garwolin	944	Wilno	409	Grodzisk	141
	34,6%	Łuków	197	Lida	982	Poznań	1 427
Łowicz	110	Lubartów	816	Grodno	1 524	Nieszawa	126
Skierniewice	1 180	Włodawa	2 391			Włocławek	135
Łódź	1 655	Lublin	1 064	**Poleski**	**1 888**	Grójec	155
Brzeziny	106	Chełm	1 033		*2,6%*	Olkusz	170
Piotrków	5 557			Łuniniec	392	Tarnowskie G.	101
Radomsko	1 347	**Radomsko-kielecki**	**4 092**	Pińsk	820	Świętochłowice	267
Częstochowa	1 137		*5,6%*	Sarny	676	Bielsko	329
Będzin	6 069	Opoczno	747			Rybnik	363
Królewska Huta	761	Radom	2 979	**Jasielsko-krośnieński**	**1 223**	Żywiec	112
Katowice	1 253	Iłża	127		*1,7%*	Tarnów	188
Pszczyna	1 318	Kielce	239	Krosno	1 223	Przemyśl	214
Chrzanów	3 485					Rudki	1 242
Kraków	1 170					Lwów	1 690
		Bydgoski	**6 677**	**Inne**—*Autres*	**11 291**	Stanisławów	289
Warszawski	**13 027**		*9,2%*		*15,5%*	Śniatyn	365
	17,9%			Międzychód	325	Równe	125
Warszawa m-to	4 464	Inowrocław	1 282	Żółkiew	336	Kostopol	279
Warszawa pow.	2 912	Bydgoszcz	858	Białystok	426	Kowel	193
Radzymin	3 724	Szubin	1 036	Tczew	414	Biłgoraj	363
Pułtusk	1 927	Chodzież	3 501	Starogard	112	Brześć n/Bugiem	245
				Grudziądz	100	Prużana	165
						Szczuczyn	104

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające w nadaniu minimum 100 *tonn*.

Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition s'élève à 100 tonnes au moins.

Jak widzimy, największe nadanie posiada okrąg łowicko-krakowski, a mianowicie 25 148 *tonn*, t. j. 34,6% ogólnej sumy nadania uwzględnionych powiatów. Do tego okręgu zaliczyliśmy powiaty Katowice i Pszczynę, w których według statystyki stanu zatrudnienia niema większych hut szklanych, lecz które leżą w sąsiedztwie powiatów zaliczonych do tego okręgu. Największe nadanie w okręgu łowicko-krakowskim ma powiat Będzin (6 069 *tonn*), dalej Piotrków (5 557 *tonn*) i Chrzanów (3 485 *tonn*), nadanie w pozostałych powiatach nie sięga 2 000 *tonn*, przyczem najmniejsze nadanie wykazuje powiat Brzeziny (106 *tonn*), następnie powiat Łowicz (110 *tonn*) i Królewska Huta (761 *tonn*).

Drugie miejsce zajmuje okrąg warszawski, nadający 13 027 *tonn*, t. j. 17,9% uwzględnionego nadania, na pierwszem miejscu w tym okręgu stoi miasto Warszawa (4 464 *tonn*); bardzo możliwe przytem, że część tego nadania pochodzi ze szkła otrzymanego z innych okręgów, nie mając jednak danych o przybyciu nie możemy tego stwierdzić, drugie miejsce zajmuje powiat Radzymin, nadający 3 724 *tonn*, dalej powiat warszawski (2 912 *tonn*) i Pułtusk (1 927 *tonn*).

Okrąg bydgoski nadaje 6 677 tonn, t. j. 9,2% ogólnej sumy nadania, największe znaczenie ma tu powiat Chodzież, który nadaje 3 501 *tonn*, następnie Inowrocław — 1 282 *tonn*, Szubin — 1 036 *tonn* i Bydgoszcz — 858 *tonn*.

Okrąg garwolińsko-lubelski nadaje 6 445 *tonn*, t. j. 8,9% uwzględnionego nadania. Wśród powiatów tego okręgu pierwsze miejsce zajmuje powiat Włodawa (2 391 *tonn*), Lublin (1 064 *tonny*) i Chełm (1 033 *tonny*), pozostałe powiaty mają nadanie niższe niż 1 000 *tonn*. Okrąg radomsko-kielecki nadaje 4 092 *tonny*, t. j. 5,6%. Prawie $^3/_4$ tego nadania przypada na powiat Radom, a mianowicie 2 979 *tonn*. Okrąg wileńsko-lidzki ma nadanie 2 915 *tonn*, t. j. 4,0% ogólnego nadania, do tego okręgu zaliczamy również nadanie powiatu Grodna, który według statystyki stanu zatrudnienia nie posiada większej huty, a jednocześnie nadaje najwięcej (1 524 *tonny*) ze wszystkich powiatów tego okręgu. Okrąg poleski nadaje 1 888 *tonn*, t. j. 2,6%, a jasielsko-krosieński—1 223 *tonny*, t. j. 1,7%.

Wśród powiatów innych zwraca uwagę nadanie Poznania, Lwowa, Rudki, przekraczające 1 000 *tonn*, wówczas gdy w powiatach tych, według danych statystyki stanu zatrudnienia, w roku 1926 nie było większych hut. Bardzo możliwe, że nadanie Poznania i Lwowa pochodzi ze znaczenia handlowego tych miast, t. j., że nadane szkło uprzednio przybyło do tych miast. Nadanie jednak powiatu Rudki, który graniczy ze Lwowem, nie da się w powyższy sposób wytłumaczyć, należy więc przypuszczać, że w roku 1924, którego dotyczą dane statystyki kolejowej, istniała tam większa produkcja szkła i wyrobów ze szkła.

Wykaz powiatów, które posiadały fabryki porcelany i fajansu, przedstawia się jak następuje:

Porcelana — Porcelaine V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total . .	**14**	**3 300**
	100,0%	*100,0%*
Włocławski	**4**	**838**
	28,6%	*25,4%*
Włocławek	3	690
Koło	1	148
Warszawa	**2**	**308**
	14,3%	*9,3%*
Chodzież	**2**	**503**
	14,3%	*15,3%*
Inne — *Autres . . . . . .*	**6**	**1 651**
	42,8%	*50,0%*
Częstochowa	1	35
Opatów	1	622
Radom	1	53
Katowice	1	630
Kraków	1	301
Stryj	1	10

Jak widzimy, znaczna ilość powiatów, posiadających fabryki porcelany i fajansu, są to powiaty, posiadające huty szkła. Takie połączenie tych zbliżonych do siebie rodzajów przemysłu znajdujemy w powiatach: Chodzież, Warszawa, Radom, Częstochowa i Kraków. Powiaty, posiadające fabryki porcelany, lecz nieposiadające hut szkła, są to: Włocławek, Koło, Opatów, Katowice i Stryj. Największą ilość fabryk porcelany i fajansu ma okrąg włocławski w składzie powiatów Włocławek i Koło—razem 4 zakłady (28,6%), zatrudniające 838 robotników (25,4%); 2 zakłady posiada Warszawa (14,3%), zatrudniająca 308 robotników (9,3%); 2 zakłady znajdują się w powiecie Chodzież (14,3%),—503 rob. (15,2%), po jednym zakładzie posiadają powiaty: Częstochowa, Opatów, Radom, Katowice, Kraków i Stryj.

Statystyka kolejowa opracowuje dane dla przewozu porcelany, fajansu i majoliki, oraz wyrobów z nich według stacyj nadania, bez uwzględnienia jednak stacyj przeznaczenia.

Dane dla powiatów, posiadających nadanie w wysokości 100 i więcej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Nadanie porcelany — Expéditon de porcelaine
Tonny— *Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**11 565**
	100,0 %
Włocławski	**3 327**
	28,8 %
Włocławek	3 107
Koło	220
Warszawski	**1 679**
	14,5 %
Warszawa miasto	403
Warszawa powiat	1 276
Chodzież	**2 632**
	22,8 %
Radom	**133**
	1,1 %
Opatów	**463**
	4,0 %
Katowice	**171**
	1,5 %
Kraków	**892**
	7,7 %
Inne — *Autres*	**2 268**
	19,6 %
Starogard	112
Grudziądz	130
Toruń	422
Bydgoszcz	441
Poznań zach.	182
Będzin	341
Oświęcim	110
Śniatyn	160
Zamość	105
Garwolin	135
Wilno	130

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty mające w nadaniu minimum 100 *tonn.*
Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition s'élève à 100 *tonnes* au moins.

Jak widzimy, największe nadanie posiada okrąg włocławski, który nadaje 28,8% ogólnego nadania uwzględnionych powiatów, przyczem prawie całe nadanie okręgu włocławskiego przypada na powiat Włocławek, powiat Koło ma względnie niewielkie znaczenie. Drugie miejsce zajmuje okrąg Chodzież, nadający 22,8%, dalej idą: okrąg warszawski— 14,5% i krakowski — 7,7%.

Zwraca uwagę, że cały szereg powiatów, nie posiadających większych fabryk porcelany i fajansu, ma nadanie tych artykułów, w niektórych powiatach nawet dość znaczne, nie możemy jednak stwierdzić, w jakiej mierze nadanie to pochodzi z obrotu handlowego, a w jakiej z produkcji drobnych zakładów.

Do innych rodzajów przemysłu mineralnego zaliczają się betoniarnie, obróbka kamieni, obróbka marmuru, fabryki luster, szlifiernie i t. d.

Wykaz powiatów, zatrudniających normalnie 20 i więcej robotników, w grupie innego przemysłu mineralnego przedstawia następująca tablica:

Przemysł mineralny inny

Autres branches de l'industrie des minéraux

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**71**	**3 246**
	100,0%	*100,0%*
Śląsko-krakowski	**20**	**859**
	28,2%	*26,5%*
Świętochłowice	1	21
Królewska Huta	2	79
Katowice	6	179
Chrzanów	4	269
Kraków	2	159
Oświęcim	1	40
Biała (woj. krakowskie)	1	20
Bielsko	1	30
Cieszyn	2	62
Warszawski	**10**	**289**
	14,1%	*8,9%*
Warszawa miasto	8	178
Błonie	1	21
Łowicz	1	90
Poznański	**6**	**171**
	8,4%	*5,3%*
Poznań	5	150
Środa	1	21
Bydgosko-toruński	**5**	**97**
	7,0%	*3,0%*
Bydgoszcz	3	46
Toruń	1	26
Inowrocław	1	25
Łódzko-radomski	**7**	**276**
	9,9%	*8,5%*
Łódź	2	74
Piotrków	1	72
Opoczno	1	29
Radom	1	29
Końskie	1	19
Kielce	1	53
Lwowski	**3**	**167**
	4,2%	*5,1%*
Lwów	2	124
Żółkiew	1	43
Równeńsko-sarneński	**2**	**311**
	2,8%	*9,6%*
Równe	1	284
Sarny	1	27
Inne — *Autres*	**18**	**1 076**
	25,4%	*33,1%*
Tczew	1	153
Grudziądz	1	19
Rawicz	1	6
Ostrzeszów	1	236
Włocławek	1	16
Częstochowa	2	70
Siedlce	1	13
Garwolin	1	24
Lublin	1	104
Zamość	2	44
Białystok	2	65
Brzesko	1	60
Przemyśl	1	30
Drohobycz	1	186
Stanisławów	1	50

Na pierwsze miejsce wysuwa się okrąg śląsko-krakowski, do którego wchodzą powiaty: Świętochłowice, Królewska Huta, Katowice, Chrzanów, Kraków, Oświęcim, Biała, Bielsko i Cieszyn — razem w tym okręgu znajdujemy 28,2% zakładów i 26,5% ogólnej liczby robotników, zatrudnionych w średnich i wielkich zakładach. Dalej Warszawa, Błonie i Łowicz mają razem 10 zakładów i 289 robotników, t. j. 14,1% ogólnej liczby zakładów i 8,9% ogólnej liczby robotników. W okręgu poznańskim (pow. Poznań i Środa) mamy razem 8,4% zakładów i 5,3% robotników. W Inowrocławiu, Toruniu i Bydgoszczy razem zakładów 7,0% i robotników 3,0%. W okręgu łódzko-radomskim w składzie powiatów: Łódź, Piotrków, Opoczno, Radom, Końskie i Kielce mamy 9,9% zakładów i 8,5% robotników. Lwów i Żółkiew mają razem 4,2% zakładów i 5,1% robotników. Poza tem szereg powiatów posiada zakłady zaliczone do innego przemysłu mineralnego.

Dane statystyki kolejowej publikowane są w ten sposób, że dla grupy innego przemysłu mineralnego nie mamy danych, albowiem razem ze szkłem statystyka kolejowa uwzględnia i wyroby ze szkła, razem z kamieniami nieobrobionemi kamienie obrobione i wyroby z kamienia.

Przemysł metalowy

Do przemysłu metalowego zalicza się odlewnie żelaza i stali, blacharstwo, wyrób naczyń emaljowanych, drutu, łańcuchów, śrub, gwoździ, drobnej galanterji metalowej (stalówki, igły, szpilki), wyrób narzędzi rolniczych, broni, pocisków i t. d. Zakłady, wyrabiające broń i amunicje nie są jednak przez statystykę stanu zatrudnienia w tym dziale uwzględniane.

Zakłady, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, przedstawia następujaca tablica:

Przemysł metalowy — Industrie des métaux V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**350**	**27883**	Wadowice . .	1	68	**Drohobycki**	**7**	**237**
	100,0%	*100,0%*	Olkusz	5	1 984		*2,0%*	*0,8%*
Warszawski . . .	**87**	**4 941**	Miechów . . .	1	69	Drohobycz . .	3	96
	24,9%	*17,7%*				Stryj	1	24
Warszawa m-to	81	4 556	**Kielecko-radomski**	**22**	**2 964**	Dolina	2	79
Warszawa pow.	2	183		*6,2%*	*10,6%*	Kałusz	1	38
Radzymin . . .	1	53	Jędrzejów . .	1	25	**Lubelski**	**3**	**255**
Grójec	2	138	Kielce	5	1 397		*0,8%*	*0,9%*
Błonie	1	11	Opatów	1	19	Lublin	3	255
			Końskie	8	892			
Łódzki	**18**	**809**	Opoczno . . .	2	293	**Rzeszowski**	**5**	**155**
	5,1%	*2,9%*	Radom	5	338		*1,4%*	*0,6%*
Łódź	13	323				Rzeszów . . .	3	119
Łowicz	1	59				Ropczyce . . .	2	36
Brzeziny . . .	3	351	**Kaliski**	**3**	**105**			
Łask	1	76		*0,9%*	*0,4%*	**Sanocki**	**2**	**35**
			Kalisz	2	72		*0,6%*	*0,1%*
Będzińsko-śląski .	**114**	**11 812**	Ostrów	1	33	Sanok	1	22
	32,6%	*42,4%*				Krosno	1	13
Radomsko . . .	5	713	**Poznański**	**19**	**655**	**Tczewsko-staro-**		
Częstochowa .	14	2 088		*5,4%*	*2,4%*	**gardzki**	**2**	**215**
Będzin	23	2 353	Poznań	15	573		*0,6,%*	*0,8%*
Tarnowskie G.	4	159	Szamotuły . .	2	26	Tczew	1	196
Świętochłowice	3	47	Śrem	1	7	Starogard . . .	1	19
Królewska Huta	5	170	Czarnków . . .	1	49			
Katowice . . .	19	908				**Włocławski** . . .	**3**	**180**
Pszczyna . . .	2	125	**Bydgoski**	**14**	**1 316**		*0,9%*	*0,7%*
Rybnik	4	2 386		*4,0%*	*4,7%*	Włocławek . .	3	180
Bielsko	12	1 244	Wyrzysk . . .	2	29	**Inne**—*Autres* . . .	**12**	**305**
Cieszyn	8	335	Bydgoszcz . . .	6	177		*3,4%*	*1,1%*
Biała	10	666	Chełmno . . .	1	32	Września . . .	1	12
Oświęcim . . .	1	18	Toruń	2	97	Białystok . . .	2	51
Żywiec	4	600	Grudziądz . . .	3	981	Wilno	2	58
						Hrubieszów . .	1	18
Krakowski	**29**	**3 414**	**Lwowski**	**10**	**485**	Tarnopol . . .	1	18
	8,3%	*12,2%*		*2,9%*	*1,7%*	Tarnów	3	117
Kraków	22	1 293	Lwów	10	485	Nowy Sącz . .	2	31

Większe zakłady przemysłu metalowego ześrodkowują się w mieście Warszawie i ciągną się następnie pasem na południowy zachód do Częstochowy i dalej na południe do Żywca. W tym pasie jest jednak kilka powiatów, nie posiadających zakładów należących do przemysłu metalowego, a mianowicie: powiat Rawa, Pułtusk i Chrzanów. Wszystkie te powiaty można podzielić na kilka podgrup, biorąc pod uwagę większe centra, w których zakłady są bardziej liczne. Wchodzi tu przedewszystkiem grupa warszawska, składająca się z miasta i powiatu Warszawy, dalej powiat Radzymin, Grójec i Błonie — razem 87 zakładów, 4941 robotników, t. j. 24,9% ogólnej liczby zakładów i 17,7% liczby robotników. Grupa łódzka składa się z powiatów: Łódź, Łowicz, Brzeziny i Łask — razem 18 zakładów i 809 robotników, t. j. 5,1% zakładów i 2,9% robotników. Do grupy będzińsko-śląskiej należą powiaty: Radomsko, Częstochowa, Będzin, Tarnowskie Góry, Świętochłowice, Królewska Huta, Katowice, Pszczyna, Rybnik, Bielsko, Cieszyn, Biała, Oświęcim i Żywiec razem 114 zakładów (32,6%) i 11812 robotników, (42,4%). Grupa krakowska składa się z powiatów: Kraków, Wadowice, Olkusz i Miechów — razem 29 zakładów (8,3%) i 3414 robotników, (12,2%;) do grupy kielecko-radomskiej wchodzą powiaty: Jędrzejów, Kielce, Opatów, Końskie, Opoczno i Radom— razem 22 zakłady (6,2%) i 2964 robotników (10,6%), grupa kaliska składa się z powiatów: Kalisz i Ostrów—razem 3 zakłady (0,9%) i 105 robotników (0,4%).

W województwach zachodnich do grupy poznańskiej możemy zaliczyć Poznań, Szamotuły, Śrem i Czarnków — razem 19 zakładów (5,4%) i 655 robotników (2,4%); do grupy bydgoskiej: Wyrzysk, Bydgoszcz, Chełmno, Toruń i Grudziądz — razem 14 zakładów (4%) i 1316 robotników (4,7%); we Lwowie znajduje się 10 zakładów (2,9%), zatrudniających 485 robotników (1,7%); w Drohobyczu, Stryju, Dolinie i Kałuszu—7 zakładów i 237 robotników; w Lublinie—3 zakłady i 255 robotników.

Poza tem szereg powiatów ma mniejszą liczbę zakładów i robotników.

Według danych statystyki kolejowej możemy ustalić przywóz ważniejszych surowców dla przemysłu metalowego, jak również wysyłkę towarów gotowych.

Dane o powiatach, które otrzymały żelazo i stal surowe i w blokach walcowanych oraz ferromangan w ilości większej niż wysłały o 500 i więcej *tonn*, przedstawiają się jak następuje:

Przeznaczenie żelaza i stali surowej
Arrivée du fer et d'acier bruts

Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo przeznaczenia *Solde d'arrivée*
Ogółem — Total . .	**193 759**	**71 783**
	100,0%	*100,0%*
Warszawski	**6 543**	**6 477**
	3,4%	*9,0%*
Warszawa miasto	6 543	6 477
Łódzki	**2 857**	**2 802**
	1,5%	*3,9%*
Łódź	2 285	2 240
Brzeziny	572	562
Będzińsko-śląski	**173 039**	**51 717**
	89,3%	*72,0%*
Radomsko	4 153	4 153
Częstochowa	2 606	—
Będzin	38 591	—
Świętochłowice	44 889	—
Królewska Huta	2 567	—
Katowice	44 750	13 868
Pszczyna	687	687
Rybnik	29 403	29 403
Bielsko	3 495	1 730
Cieszyn	806	806
Żywiec	1 092	1 070
Krakowski	**2 099**	**1 869**
	1,1%	*2,6%*
Kraków	1 555	1 325
Olkusz	544	544
Kielecko-radomski	**3 649**	**3 588**
	1,9%	*5,0%*
Kielce	2 230	2 185
Radom	1 419	1 403
Poznański	**789**	**672**
	0,4%	*1,0%*
Poznań	789	672
Bydgoski	**2 108**	**2 017**
	1,1%	*2,8%*
Grudziądz	2 108	2 017
Lubelski	**1 415**	**1 381**
	0,7%	*1,9%*
Lublin	1 415	1 381
Inne — *Autres*	**1 260**	**1 260**
	0,6%	*1,8%*
Kutno	518	518
Chrzanów	742	742

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające przybycie większe od nadania o 500 i więcej *tonn*.

Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'arrivée surpasse l'expédition de 500 *tonnes* et plus.

Liczby salda przeznaczenia charakteryzują tylko przywóz żelaza i stali surowych z poza granicy powiatów, dlatego też nie mogą służyć do określenia całkowitej ilości żelaza i stali zużytych w zakładach metalowych, albowiem zakłady te mogą otrzymywać nie-

zbędne im surowce również z hut położonych w obrębie danych powiatów. Charakterystycznym przykładem może nam służyć powiat Świętochłowice, który, jak zobaczymy niżej, wysyła bardzo wielką ilość fabrykatów przemysłu metalowego, a jednocześnie ma saldo dodatnie w wysyłce żelaza i stali surowych, a więc do powyższego zestawienia wcale nie został zaliczony.

Największą ilość żelaza i stali otrzymuje okrąg będzińsko-śląski (72,0% ogólnego salda przeznaczenia uwzględnionych powiatów), przyczem najwyższe saldo dodatnie przeznaczenia ma powiat Rybnik (29 403 *tonny*), a następnie Katowice (13 868 *tonn*). Drugie miejsce zajmuje okrąg warszawski, którego saldo przeznaczenia wynosi 6 477 *tonn*, t. j. 9,0%.

Przechodząc obecnie do scharakteryzowania wysyłki wyrobów przemysłu metalowego, zatrzymamy się nad towarami wyodrębnionemi przez statystykę kolejową, a mianowicie uwzględnimy szyny kolejowe, przęsła mostowe, żelazo i stal handlowe, przybory żelazne, narzędzia rzemieślnicze oraz naczynia żelazne i blaszane.

Wykaz powiatów, w których nadanie szyn kolejowych i tramwajowych, przyborów wierzchniej konstrukcji toru, oraz części zapasowych taboru kolejowego i tramwajowego było większe od przybycia co najmniej o 500 *tonn*, podaje następująca tablica:

Szyny i części zapasowe taboru kolejowego i tramwajowego

Rails et pièces détachées du matériel roulant des chemins de fer et tramways

Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Ogółem — Total . .	**68 125**	**48 926**
	100,0%	*100,0%*
Będzińsko-śląski	**61 696**	**42 935**
	90,6%	*87,7%*
Częstochowa	2 971	2 635
Będzin	10 586	8 238
Świętochłowice	18 758	10 566
Królewska Huta	17 415	16 546
Katowice	9 227	3 304
Bielsko	2 094	1 058
Cieszyn	645	588
Kielecko-radomski	**5 213**	**4 925**
	7,6%	*10,1%*
Opatów	5 213	4 925
Inne — *Autres*	**1 216**	**1 066**
	1,8%	*2,2%*
Tarnopol	607	546
Rawa Ruska	609	520

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające nadanie większe od przybycia o 500 *tonn* i więcej.

Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition surpasse l'arrivée de 500 *tonnes* et plus.

Jak widzimy, okrąg będzińsko-śląski ma ogromną przewagę nad pozostałemi częściami Polski, jego saldo nadania wynosi 42 935 *tonn*, t. j. 87,7% ogólnego salda nadania uwzględnionych powiatów. Wśród powiatów tego okręgu pierwsze miejsce zajmuje Królewska Huta (16,546 *tonn*), następnie idą: Świętochłowice, Będzin, Katowice, Częstochowa, Bielsko i Cieszyn.

W okręgu kielecko-radomskim dodatnie saldo nadania szyn kolejowych i tramwajowych wyższe niż 500 *tonn* posiada jedynie powiat Opatów w wysokości 4 925 *tonn*, t. j, 10,1%. W dwóch powiatach, nie wchodzących do powyższych okręgów, a uwzględnionych w zestawieniu, mianowicie: w Tarnopolu i Rawie-Ruskiej, saldo nadania szyn kolejowych jest dosyć nieznaczne i prawdopodobnie przypadkowe.

Wykaz powiatów, w których nadanie przęseł mostowych, kiesonów, ark, belek nitowanych, zbiorników, kotłów parowych, beczek żelaznych, kadzi i wałów przewyższa przybycie o 500 i więcej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Przęsła mostowe, arki, belki nitowane i t. p.

Travées de ponts, arcs, poutres rivées etc.

Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Ogółem — Total . .	**22 895**	**11 593**
	100,0%	*100,0%*
Warszawski	**8 319**	**4 229**
	36,3%	*36,5%*
Warszawa miasto . . .	6 058	2 050
Mińsk Mazowiecki	2 261	2 179
Łódzki	**1 591**	**949**
	7,0%	*8,2%*
Łódź	1 591	949
Będzińsko-śląski	**4 433**	**2 497**
	19,4%	*21,5%*
Będzin	3 694	1 989
Królewska Huta	739	508
Krakowski	**1 331**	**546**
	5,8%	*4,7%*
Kraków	1 331	546
Poznański	**2 685**	**691**
	11,7%	*6,0%*
Poznań	2 685	691
Lwowski	**2 210**	**944**
	9,7%	*8,1%*
Lwów	2 210	944

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions—Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Tczewsko-starogardzki	**1 310**	**915**
	5,7%	*7,9%*
Starogard	1 310	915
Inne — *Autres*	**1 016**	**822**
	4,4%	*7,1%*
Leszno	1 016	822

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające nadanie większe od przybycia o 500 i więcej *tonn*.
Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition surpasse l'arrivée de 500 *tonnes* et plus.

Największe saldo posiada powiat Mińsk Mazowiecki, a mianowicie 2 179 *tonn*. Według danych statystyki stanu zatrudnienia w powiecie tym niema większego zakładu przemysłu metalowego, gdyż zakłady, Sp. Akc. Rudzki, zostały zaliczone do przemysłu maszynowego. Powiat Mińsk Mazowiecki jednak doliczymy do okręgu warszawskiego.

Największą liczbę w saldzie nadania ma okrąg warszawski, a mianowicie 4 229 *tonn*, t. j. 36,5%; w okręgu tym powiat Mińsk Mazowiecki i miasto Warszawa mają prawie jednakowe znaczenie. Drugie miejsce zajmuje okrąg będzińsko-śląski, którego saldo nadania równa się 2 497 *tonn*, t. j. 21,5% ogólnego salda nadania. Pozostałe okręgi mają już mniejsze znaczenie, z nich największe saldo nadania posiada Łódź, następnie Lwów i Starogard.

Wykaz powiatów, w których saldo nadania żelaza i stali handlowej (uniwersalne, arkuszowe i profilowe) oraz blacha wszelka i drut, przewyższa przybycie conajmniej o 5 000 *tonn*, podajemy poniżej.

Żelazo i stal handlowe — Fer et acier marchands
Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Ogółem — Total . .	**385 680**	**305 868**
	100,0%	*100,0%*
Będzińsko-śląski	**367 401**	**288 531**
	95,3%	*94,3%*
Częstochowa	10 314	6 203
Będzin	47 435	19 118
Świętochłowice	137 333	125 670
Królewska Huta	73 482	67 621
Katowice	83 466	58 719
Rybnik	15 371	11 200
Kielecko-radomski	**18 279**	**17 337**
	4,7%	*5,7%*
Opatów	9 305	8 467
Iłża	8 974	8 870

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające nadanie większe od przybycia o 5 000 i więcej *tonn*.
Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition surpasse l'arrivée de 5.000 *tonnes* et plus.

Powiat Iłża zaliczyliśmy do okręgu kielecko-radomskiego chociaż, jak już wspomnieliśmy, w statystyce stanu zatrudnienia w powiecie tym niema większego zakładu metalowego.

Okrąg będzińsko-śląski ma w tem dziale dominujące znaczenie, jego saldo nadania wynosi 288 531 *tonn*, t. j. 94,3% sald nadania uwzględnionych powiatów. Pierwsze miejsce w tym okręgu zajmuje powiat Świętochłowice (125 670 *tonn*), który wysyła prawie połowę ogólnego salda nadania w tym okręgu, drugie miejsce zajmuje powiat Królewska Huta (67 621 *tonn*), trzecie—Katowice (58 719 *tonn*), dalej idzie Będzin (19 118 *tonn*). W tym ostatnim powiecie zwraca uwagę duża różnica pomiędzy nadaniem a saldem nadania: nadanie wynosi 47 435 *tonn*, wówczas gdy saldo nadania—19 118 *tonn*. Wskazuje to, że powiat Będzin w znacznych ilościach otrzymuje niektóre rodzaje żelaza i stali handlowej do dalszej produkcji. Okrąg kielecko-radomski ma względnie niewielkie znaczenie (17 337 *tonn*, t. j. 5,7%), jego saldo nadania jest mniejsze niż nawet saldo nadania jednego powiatu Będzin.

Wykaz powiatów, w których wysyłka przyborów wodociągowych, kanalizacyjnych, elektrycznych, gazowych, przyborów do ogrzewania (jak: rury wszelkie, radjatory, konchy, ruszty, zlewy, blachy kuchenne, piece), okuć do drzwi i okien, ćwieków, gwoździ, haków, śrub, zamków i t. p.—przewyższa przybycie o 200 i więcej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Przybory żelazne wodociągowe, kanalizacyjne, do ogrzewania i t. p.
Appareils en fer pour la distribution de l'eau, pour la canalisation, pour le chauffage etc.
Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Ogółem — Total . .	**116 742**	**70 156**
	100,0%	*100,0%*
Warszawski	**15 043**	**871**
	12,9%	*1,2%*
Warszawa miasto	15 043	871
Będzińsko-śląski	**78 602**	**50 876**
	67,3%	*72,5%*
Radomsko	2 462	2 123
Częstochowa	1 458	263
Będzin	16 672	11 018
Tarnowskie Góry	831	491
Świętochłowice	24 343	17 751
Katowice	17 546	9 336
Pszczyna	3 523	1 846
Bielsko	4 725	1 800
Cieszyn	908	556
Żywiec	6 134	5 692

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Krakowski	**2 197**	**1 941**
	1,9%	*2,8%*
Wadowice	502	430
Olkusz	1 695	1 511
Kielecko-radomski	**12 551**	**9 878**
	10,0%	*14,1%*
Kielce	1 860	1 338
Końskie	8 252	7 130
Radom	2 439	1 410
Poznański	**633**	**576**
	0,5%	*0,8%*
Czarnków	633	576
Bydgoski	**3 865**	**3 234**
	3,3%	*4,6%*
Grudziądz	3 865	3 234
Inne — *Autres*	**3 851**	**2 780**
	3,3%	*4,0%*
Żółkiew	561	556
Przemyślany	838	708
Śniatyn	532	247
Pińczów	957	957
Gorlice	963	312

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające nadanie większe od przybycia o 500 i więcej *tonn*.
Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition surpasse l'arrivée de 500 *tonnes* et plus.

Pierwsze miejsce zajmuje, jak i w zestawieniach poprzednich, okrąg będzińsko-śląski, jednakże jego względne znaczenie jest już nieco mniejsze, albowiem saldo nadania wynosi 50 876 *tonn*, t. j. 72,5% ogólnego salda nadania uwzględnionych powiatów. Wśród powiatów tego okręgu pierwsze miejsce zajmuje powiat Świętochłowice, którego saldo nadania wynosi 17 751 *tonn*, dalej idzie Będzin (11 018), potem Katowice (9 336), następnie Żywiec (5 692) i Radomsko (2 123); jak widzimy, w tym dziale powiaty Górnego Śląska nie mają tak wielkiego znaczenia, jak w działach poprzednio omawianych.

Drugie miejsce zajmuje okrąg kielecko-radomski, którego saldo nadania wynosi 9 878 *tonn*, t. j. 14,1%, przyczem na czoło wysuwa się powiat Końskie 7 130 *tonn*. Po okręgu kielecko-radomskim następuje okrąg bydgoski (3 234 *tonny*, 4,6%), dalej okrąg krakowski—1 941 *tonn*, z tego na powiat Olkusz przypada 1 511 *tonn*, następnie idzie okrąg warszawski—871 *tonn*. Pozatem 5 powiatów, które według statystyki stanu zatrudnienia nie mają większych zakładów w przemyśle metalowym, mają saldo dodatnie w ogólnej sumie 2 780 *tonn*.

Saldo dodatnie, przewyższające 50 *tonn* w dziale narzędzi i instrumentów rzemieślniczych, ogrodniczych i rolniczych, z wyłączeniem jednak maszyn rolniczych, które wchodzą do innej grupy, posiadają następujące powiaty:

Narzędzia rzemieślnicze — Outils d'artisan
Tonny—*Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Ogółem — Total	**14 321**	**8 995**
	100,0%	*100,0*
Warszawski	**3 094**	**745**
	21,6%	*8,3%*
Warszawa miasto	3 094	745
Będzińsko-śląski	**2 991**	**1 787**
	20,9%	*19,9%*
Radomsko	821	748
Będzin	660	269
Katowice	610	169
Pszczyna	92	74
Bielsko	418	262
Cieszyn	390	265
Krakowski	**619**	**601**
	4,3%	*6,7%*
Kraków	619	601
Kielecko-radomski	**1 338**	**1 194**
	9,3%	*13,3%*
Kielce	440	348
Końskie	898	846
Poznański	**1 251**	**391**
	8,7%	*4,3%*
Poznań	1 251	391
Bydgoski	**472**	**356**
	3,3%	*4,0%*
Wyrzysk	290	280
Toruń	182	76
Lubelski	**1 678**	**1 460**
	11,7%	*16,2%*
Lublin	1 678	1 460
Lwowski	**814**	**794**
	5,7%	*8,8%*
Lwów	814	794
Drohobycki	**979**	**813**
	6,9%	*9,0%*
Drohobycz	979	813
Inne — *Autres*	**1 085**	**854**
	7,6%	*9,5%*
Kutno	193	57
Włoszczowa	68	57
Gorlice	190	142
Sarny	345	309
Nowogródek	289	289

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające nadania większe od przybycia o 50 i więcej *tonn*.
Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition surpasse l'arrivée de 50 *tonnes* et plus.

Najważniejszym, jak zwykle, jest okrąg będzińsko-śląski, którego saldo nadania wynosi 1 787 tonn, t. j. 19,9% ogólnego salda nadania uwzględnionych powiatów, przewaga

jego jest już jednak daleko mniejsza niż w działach poprzednich, przytem już inne powiaty mają tu przeważające znaczenie. Na pierwszem miejscu stoi powiat Radomsko, którego saldo nadania równa się 748 *tonn*, dalej powiat Będzin (269), powiat Cieszyn (265), powiat Bielsko—262 *tonny*, Katowice—169 *tonn*, Pszczyna—74 tonny.

Drugie miejsce zajmuje powiat Lublin, którego saldo nadania równa się 1 460 *tonn*, t. j. 16,2% ogólnego salda nadania uwzględnionych powiatów, powiat ten wysyła najwięcej ze wszystkich podanych w tablicy powiatów. Okrąg kielecko-radomski ma saldo 1 194 *tonn*, następne miejsce zajmuje okrąg drohobycki, w którym saldo nadania równa się 813 *tonn*, dalej idzie Lwów 794 *tonny*, Warszawa—745 *tonn*; w Warszawie zwraca uwagę duża różnica pomiędzy saldem nadania a nadaniem, wskazuje to, że Warszawa jest poważnem centrum handlowem w tej dziedzinie.

Wykaz powiatów, w których wysyłka naczyń żelaznych i blaszanych przewyższa przybycie o 50 i więcej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Naczynia żelazne i blaszane
Vaisselle en fer et en fer blanc

Tonny—*Tonnes* 1. III—31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Ogółem — Total . .	**33 036**	**28 172**
	100,0%	*100,0%*
Będzińsko-śląski	**15 661**	**12 411**
	47,4%	*44,1%*
Częstochowa	2 887	2 637
Będzin	3 254	2 018
Tarnowskie Góry	122	97
Świętochłowice	1 153	280
Królewska Huta	1 098	694
Rybnik	5 658	5 409
Bielsko	1 489	1 276
Krakowski	**8 169**	**7 967**
	24,7%	*28,3%*
Olkusz	8 169	7 967
Kielecko-radomski	**5 603**	**4 820**
	17,0%	*17,1%*
Kielce	2 524	2 304
Końskie	2 288	2 152
Radom	791	364

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde d'expédition*
Bydgoski	**2 301**	**2 014**
	7,0%	*7,1%*
Grudziądz	2 301	2 014
Tczewsko-starogardzki	**1 302**	**960**
	3,9%	*3,4%*
Tczew	1 302	960

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, posiadające nadanie większe od przybycia o 50 i więcej *tonn*.
Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition surpasse l'arrivée de 50 *tonnes* et plus.

Jak widzimy, pierwsze miejsce zajmuje okrąg będzińsko-śląski, którego saldo nadania równa się 12 411 *tonn*, t. j. 44,1% ogólnego salda nadania wszystkich uwzględnionych powiatów, na pierwsze miejsce w tym okręgu wysuwa się powiat Rybnik (5 409 *tonn*), dalej powiat Częstochowa (2 637 *tonn*), Będzin (2 018 *tonn*), Bielsko (1 276 *tonn*),— pozostałe powiaty mają już daleko mniejsze znaczenie.

Drugim z kolei jest okrąg krakowski, w szczególności powiat Olkusz, którego saldo nadania równa się 7 967 *tonn*, t. j. 28,3% ogólnego salda nadania, przyczem powiat ten zajmuje wśród wszystkich powiatów Polski pierwsze miejsce, co do wysokości salda nadania naczyń żelaznych i blaszanych.

Trzecie miejsce zajmuje okrąg kielecko-radomski (4 820), t. j. 17,1% ogólnego salda nadania, największe znaczenie wśród powiatów tego okręgu posiada powiat Kielce (2304), dalej idzie powiat Końskie (2 152) i nakoniec powiat Radom 364 *tonny*. Saldo nadania okręgu bydgoskiego, a mianowicie powiatu Grudziądz, wynosi 2014 *tonn*, t. j. 7,1% ogólnego salda nadania. Nakoniec okrąg tczewsko-starogardzki, ma saldo nadania 960 *tonn* — 3,4%.

Do przemysłu maszynowego zalicza się budowę kotłów, silników, parowozów, maszyn roboczych (obrabiarki, maszyny rolnicze, wozy), budowę statków i okrętów, budowę samochodów i kołowców, budowę wagonów i elektrowozów. Dane o powiatach, posiadających zakłady, zatrudniające 20 i więcej robotników, przedstawiają się jak następuje:

Przemysł maszynowy — Industrie des machines V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**283**	**27503**	Biała	1	75	Gostyń	2	40
	100,0%	*100,0%*	Żywiec	2	87	Leszno	3	65
Warszawski	68	7 364	Oświęcim	1	195	Śmigiel	1	26
	24,0%	*26,8%*	Chrzanów	3	911			
Warszawa m-to	51	6 101	Kraków	7	734	**Bydgosko-toruński**	31	2 422
Warszawa pow.	4	425	Miechów	1	70		*11,0%*	*8,8%*
Mińsk Mazow.	1	285				Bydgoszcz	8	883
Węgrów	2	249	**Kielecki**	2	519	Toruń	7	264
Pułtusk	2	57		*0,7%*	*1,9%*	Inowrocław	5	205
Płońsk	2	40	Kielce	1	29	Chełmno	1	168
Błonie	2	71	Opatów	1	490	Grudziądz	1	560
Grójec	1	25				Brodnica	1	34
Radom	3	111	**Lubelsko-chełmski**	11	806	Świecie	1	22
				3,9%	*2,9%*	Gniew	1	19
Włocławsko-łódzki	42	2 249	Lublin	8	675	Starogard	1	72
	14,8%	*8,2%*	Chełm	3	131	Tczew	3	119
Sierpc	1	66				Kościerzyna	1	33
Płock	5	281	**Radzyński**	2	481	Wyrzysk	1	43
Gostynin	2	52		*0,7%*	*1,7%*			
Włocławek	3	165	Radzyń	1	24	**Sanocki**	2	706
Koło	1	46	Biała Podlaska	1	457		*0,7%*	*2,6%*
Konin	3	67				Krosno	1	26
Kutno	3	127	**Lwowski**	7	361	Sanok	1	680
Łęczyca	1	26		*2,5%*	*1,3%*			
Łódź	16	1 059	Lwów	7	361	**Stryjski**	2	76
Piotrków	1	56					*0,7%*	*0,2%*
Łask	1	44	**Poznański**	48	4 720	Stryj	1	48
Sieradz	3	70		*17,0%*	*17,2%*	Skole	1	28
Kalisz	1	30	Poznań	15	2 617			
Radomsko	1	160	Oborniki	1	132	**Inne**—*Autres*	18	1 144
			Chodzież	1	37		*6,3%*	*4,2%*
Częstochowsko-śląsko-krakowski	50	6 655	Czarnków	1	13	Puck	1	26
	17,7%	*24,2%*	Międzychód	1	28	Łomża	1	124
Częstochowa	1	65	Nowy Tomyśl	1	20	Białystok	2	35
Włoszczowa	1	30	Wągrowiec	1	20	Zamość	2	74
Będzin	5	1 867	Żnin	3	69	Nowy Sącz	1	28
Tarnowskie G.	1	168	Gniezno	2	64	Gorlice	1	277
Świętochłowice	2	31	Środa	2	59	Przemyśl	2	219
Królewska Huta	2	89	Września	2	30	Sokal	1	21
Katowice	10	627	Śrem	1	68	Stanisławów	2	106
Pszczyna	2	338	Koźmin	1	15	Kołomyja	1	102
Rybnik	1	190	Pleszew	4	138	Czortków	1	27
Bielsko	9	1 145	Ostrów	3	1 150	Brody	1	35
Cieszyn	1	33	Krotoszyn	2	93	Łuck	1	46
			Rawicz	1	36	Lida	1	24

Przemysł maszynowy, jako mniej związany z bliskością surowca, jest bardziej rozrzucony po całej Polsce niż przemysł metalowy. Na czoło wysuwa się grupa warszawska w składzie miasta i powiatu Warszawy i powiatów: Mińsk Mazowiecki, Węgrów, Pułtusk, Płońsk, Błonie, Grójec i Radom razem 68 zakładów—7364 robotników, t. j. 24,0% zakładów i 26,8%robotników z ogólnej ich sumy. Do grupy włocławsko-łódzkiej możemy zaliczyć powiaty: Sierpc, Płock, Gostynin, Włocławek, Koło, Konin, Kutno, Łęczyca, Łódź, Piotrków, Łask, Sieradz, Kalisz i Radomsko—razem 42 zakłady, 2249 robotników, t. j. 14,8% zakładów i 8,2% robotników. Grupa częstochowsko-śląsko-krakowska składa się z powiatów: Częstochowa, Włoszczowa, Będzin, Tarnowskie Góry, Świętochłowice, Królewska Huta, Katowice, Pszczyna, Rybnik, Bielsko, Cieszyn, Biała, Żywiec, Oświęcim, Chrzanów, Kraków i Miechów—razem 50 zakładów, 6655 robotników, t. j. 17,7% zakładów i 24,2% robotników; grupę kielecką stanowią Kielce i Opatów — razem 2 zakłady, 519 robotników, t. j. 0,7% zakładów i 1,9% robotników. Poza tem Lublin i Chełm mają 11 zakładów i 806 robotników, a Lwów 7 zakładów i 361 robotników. W województwach zachodnich poważne miejsce zajmuje grupa poznańska w składzie powiatów: Poznań, Oborniki, Chodzież, Czarnków, Międzychód, Nowy Tomyśl, Wągrowiec, Żnin, Gniezno, Środa, Września, Śrem, Koźmin,

Pleszew, Ostrów, Krotoszyn, Rawicz, Gostyń, Leszno i Śmigiel—razem 48 zakładów, 4720 robotników, t. j. 17,0% zakładów i 17,2% robotników; grupa bydgosko-toruńska składa się z powiatów: Bydgoszcz, Toruń, Inowrocław, Chełmno, Grudziądz, Brodnica, Świecie, Gniew, Starogard, Tczew, Kościerzyna i Wyrzysk—razem 31 zakładów, 2422 robotników. Ponadto szereg powiatów posiada po kilka lub jednym zakładzie przemysłu maszynowego, przyczem w województwach wschodnich mamy tylko dwa powiaty tego rodzaju.

Na podstawie danych statystyki kolejowej możemy obliczyć dla poszczególnych powiatów nadanie maszyn rolniczych i ogrodniczych łącznie z pługami motorowemi i parowemi, oraz nadanie wszelkich innych maszyn i aparatów.

Wykaz powiatów, w których nadanie maszyn rolniczych i ogrodniczych przekracza 200 tonn, przedstawia się jak następuje:

Maszyny rolnicze i ogrodnicze
Machines agricoles et de jardinage

Tonny — *Tonnes* I.III — 31.XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem—Total	**28 388**
	100,0%
Warszawski	**4 434**
	15,6%
Warszawa miasto	3 187
Węgrów	968
Pułtusk	279
Włocławsko-łódzki	**1 395**
	4,9%
Włocławek	410
Kutno	985
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**3 818**
	13,4%
Będzin	704
Świętochłowice	225
Bielsko	732
Oświęcim	695
Chrzanów	846
Kraków	616
Kielecki	**553**
	1,9%
Kielce	553
Lubelsko-chełmski	**1 669**
	5,9%
Lublin	1 669
Lwowski	**2 092**
	7,4%
Lwów	2 092

(dok.—fin.)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Poznański	**6 694**
	23,6%
Poznań	6 286
Środa	208
Śrem	200
Bydgosko-toruński	**4 193**
	14,8%
Bydgoszcz	2 752
Toruń	456
Inowrocław	384
Chełmno	308
Tczew	293
Inne—*Autres*	**3 540**
	12,5%
Przemyśl	352
Jarocin	288
Końskie	249
Tarnów	442
Zdołbunów	2 209

Uwaga. Uwzględniono tylko powiaty, zawierające w nadaniu minimum 200 *tonn*.

Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition s'élève à 200 *tonnes* au minimum.

Jak widzimy, pierwsze miejsce zajmuje okrąg poznański, nadając 6694 *tonny*, t. j. 23,6% ogólnego nadania uwzględnionych powiatów; przeważna część tego nadania, a mianowicie 6286 *tonn* przypada na Poznań. Drugie miejsce zajmuje okrąg warszawski, nadając 4434 *tonny*, t. j. 15,6% ogólnego nadania, z tego m. Warszawa nadała 3187 *tonn*. Nieco mniejsze niż okręgu warszawskiego jest nadanie okręgu bydgosko-toruńskiego, a mianowicie 4193 *tonny*, t. j. 14,8%; znaczna część tego nadania została dokonana w pow. Bydgoszcz—2752 *tonny*. Czwarte miejsce zajmuje okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, którego nadanie wynosi 3818 *tonn*, t. j. 13,4%. Najwięcej przytem nadano w pow. Chrzanów—846 *tonn*. W okręgu lwowskim nadano 2 092 *tonny*, t. j. 7,4%, a w okręgu lubelsko-chełmskim 1 669 *tonn*, t. j. 5,9%. Poza tem bardzo poważną liczbę, a mianowicie 2209 *tonn*, wykazuje nadanie pow. Zdołbunów, prawdopodobnie jednak nadanie to powstało z uprzednio otrzymanych maszyn rolniczych i ogrodniczych, przesyłanych z przeładunkiem, lub z przejściem przez składy do Rosji, albowiem w pow. Zdołbunów według posiadanych informacyj niema większych zakładów przemysłu maszynowego.

Nadanie wszelkich innych maszyn w powiatach, w których nadanie wynosiło 200 i wyżej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Maszyny wszelkie inne — Autres machines
Tonny—*Tonnes* 1. III—31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**47 223**
	100,0%
Warszawski	**10 501**
	22,2%
Warszawa miasto	9 881
Warszawa powiat	368
Radom	252
Włocławsko-łódzki	**3 192**
	6,8%
Łódź	2 739
Kalisz	229
Radomsko	224
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**13 870**
	29,4%
Częstochowa	341
Będzin	2 996
Świętochłowice	1 210
Katowice	1 927
Pszczyna	451
Rybnik	274
Bielsko	4 213
Cieszyn	586
Chrzanów	277
Kraków	1 595
Lubelsko-chełmski	**969**
	2,1%
Lublin	969
Lwowski	**2 188**
	4,6%
Lwów	2 188
Poznański	**3 854**
	8,2%
Poznań	3 027
Oborniki	312
Leszno	515
Bydgosko-toruński	**3 359**
	7,1%
Bydgoszcz	1 648
Toruń	208
Inowrocław	366
Grudziądz	241
Tczew	679
Wyrzysk	217
Międzychodzko-nowotomyski	**1 289**
	2,7%
Nowy Tomyśl	1 289
Inne—*Autres*	**8 001**
	16,9%
Białystok	410
Przemyśl	686
Nieszawa	241
Olkusz	200
Puławy	2 958
Grodno	344
Wilno	451
Zdołbunów	1 563
Śniatyn	513
Drohobycz	252
Tarnów	383

Uwaga. Uwzględniono tylko powiaty, posiadające w nadaniu minimum 200 *tonn*.

Note. Ont été pris en considération seulement les arrondissements dont l'expédition s'élève à 200 *tonnes* au minimum.

Pierwsze miejsce zajmuje okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, nadając 13 870 *tonn*, t. j. 29,4% ogólnego nadania. Największe nadanie wśród powiatów tego okręgu ma powiat Bielsko, a mianowicie 4 213 *tonn* dalej powiat Będzin—2 996 *tonn*, Katowice—1 927 *tonn*, Kraków—1 595 *tonn*, Świętochłowice—1 210 *tonn*. Drugie miejsce zajmuje okrąg warszawski, którego nadanie wynosi 10 501 *tonnę*, t. j. 22,2% ogólnego nadania. Prawie całkowite nadanie tego okręgu przypada na m. Warszawę, a mianowicie 9 881 *tonna*. Do okręgu lubelskiego dołączamy nadanie powiatu Puławy, chociaż w powiecie tym niema większych zakładów przemysłu maszynowego, a nawet zatrudniających ponad 5 robotników. Ogólne nadanie okręgu lubelskiego wynosi 3 927 *tonn*, t. j. 8,3% ogólnego nadania. Czwarte miejsce zajmuje okrąg poznański, którego nadanie wynosi 3 854 *tonny*, t. j. 8,2% ogólnego nadania. Największe znaczenie przytem ma nadanie Poznania. Okrąg bydgosko-toruński nadaje 3 359 *tonn*, t. j. 7,1%, z czego najwięcej Bydgoszcz—1 648 *tonn*, Lwów nadaje 2 188 *tonn*, t. j. 4,6%, Nowy Tomyśl—1 289 *tonn*, t. j. 2,7%. Znaczne nadanie poza tem ma powiat Zdołbunów—1 563 *tonny*. Prawdopodobnie jednak nadanie to, analogicznie jak w maszynach rolniczych, pochodzi z uprzednio otrzymanych przez ten powiat ładunków.

Jak widzimy w produkcji maszyn istnieje pewien podział pracy, pewna specjalizacja poszczególnych okręgów: w grupie maszyn rolniczych dominują województwa zachodnie, w pozostałych—Śląsk i przyległe powiaty, Warszawa jednak zachowuje drugie miejsce w każdej z tych grup.

W odróżnieniu od przemysłu metalowego przemysł elektrotechniczny jest ześrodkowany w kilku zaledwie miejscach, jak to widzimy z następującego zestawienia:

Przemysł elektrotechniczny
Industrie électrotechnique V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**43**	**2 283**
	100,0%	*100,0%*
Warszawski	**15**	**997**
	34,9%	*43,7%*
Warszawa miasto	15	997
Łódzki	**5**	**171**
	11,6%	*7,5%*
Łódź	3	435
Łask	1	29
Piotrków	1	7

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Śląski	4	73
	9,3%	*3,2%*
Świętochłowice	1	30
Królewska Huta	1	18
Katowice	2	25
Bielski	4	264
	9,3%	*11,6%*
Bielsko	2	166
Cieszyn	1	50
Biała	1	48
Poznański	5	233
	11,6%	*10,2%*
Poznań	5	233
Bydgoski	3	222
	7,0%	*97,2%*
Bydgoszcz	3	222
Inne — *Autres*	7	323
	16,3%	*14,1%*
Częstochowa	1	20
Grudziądz	1	14
Kraków	1	25
Kutno	1	155
Lwów	1	37
Radom	1	37
Równe	1	35

Największą ilość zakładów posiada m. Warszawa—15, zatrudniających 997 robotników, co stanowi 34,9% ogólnej liczby zakładów i 43,7% ogólnej liczby zatrudnionych robotników. Okrąg łódzki w składzie powiatów: Łódź, Łask i Piotrków ma razem 5 zakładów i 171 robotników, w okręgu śląskim, składającym się z powiatów: Świętochłowice, Królewska Huta i Katowice, znajdują się 4 zakłady i 73 robotników, okrąg bielski utworzony z powiatów: Bielsko, Cieszyn i Biała ma 4 zakłady i 264 robotników, Poznań posiada 5 zakładów, zatrudniających 233 robotników, Bydgoszcz—3 zakłady, 222 robotników. Poza tem po jednym zakładzie znajdujemy w 7 powiatach.

Przemysł chemiczny

Przemysł chemiczny po wyłączeniu gazowni, fabryk zapałek i rafineryj nafty, obejmuje prócz zakładów wielkiego przemysłu organicznego i nieorganicznego (kwasy i sole wszelkie, nawozy sztuczne i t. p.), również wyrób preparatów chemiczno-technicznych, przeróbkę tłuszczów zwierzęcych, wyrób farb, ołówków, kredek i atramentu, wyrób sztucznego jedwabiu i materjałów wybuchowych, przeróbkę kauczuku i gutaperki, wyroby z gumy i celuloidu i t. d. Dane o powiatach, posiadających zakłady, zatrudniające 20 i więcej robotników, w tym dziale przemysłu, przedstawiają się jak następuje:

Właściwy przemysł chemiczny — Industrie chimique proprement dite

V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**178**	**18 871**	Warszawa pow.	7	538	Bydgoszcz	3	159
	100,0%	*100,0%*	Błonie	3	92	Inowrocław	2	497
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**69**	**10 647**	**Kielecko-radomski**	**9**	**461**	Toruń	1	34
	38,8%	*56,4%*		*5,1%*	*2,4%*	**Inne** — *Autres*	**28**	**976**
Częstochowa	3	178	Radom	3	201		*15,2%*	*5,2%*
Będzin	9	947	Końskie	3	41	Augustów	1	17
Olkusz	1	356	Kielce	2	184	Bielsk	2	162
Tarnowskie Góry	5	622	Opatów	1	35	Chojnice	1	21
Świętochłowice	10	1 771	**Łódzki**	**8**	**2 448**	Dolina	1	66
Królewska Huta	1	60		*4,5%*	*13,0%*	Drohobycz	1	18
Katowice	11	3 120	Łódź	5	348	Gorlice	1	53
Rybnik	5	1 222	Łask	1	193	Grudziądz	1	16
Pszczyna	6	552	Piotrków	1	44	Jasło	2	29
Bielsko	1	28	Brzeziny	1	1 863	Kalisz	1	47
Żywiec	3	111				Kołomyja	1	22
Biała	1	66	**Poznański**	**12**	**831**	Lwów	5	213
Oświęcim	1	101		*6,7%*	*4,4%*	Radzyń	1	3
Chrzanów	5	658	Poznań	10	743	Sanok	1	72
Kraków	7	855	Szamotuły	1	24	Sokal	1	55
			Nowy Tomyśl	1	64	Starogard	1	24
Warszawski	**46**	**2 818**				Stryj	2	33
	25,8%	*14,9%*	**Bydgosko-toruński**	**6**	**690**	Wilno	2	31
Warszawa miasto	36	2 188		*3,4%*	*3,7%*	Włocławek	3	94

Właściwy przemysł chemiczny jest bardzo silnie rozpowszechniony w okręgu częstochowsko-śląsko-krakowskim, gdzie odnośne zakłady znajdują się w powiecie Częstochowa, Będzin, Olkusz, Tarnowskie Góry, Świętochłowice, Królewska Huta, Katowice, Rybnik, Pszczyna, Bielsko, Żywiec, Biała, Oświęcim, Chrzanów i Kraków—razem 69 zakładów (38,8%) i 10 647 robotników (56,4%). Grupa warszawska, t. j. miasto i powiat Warszawa, oraz powiat Błonie, posiada razem 46 zakładów, t. j. 25,8% ogólnej ich liczby i 2818 robotników, t. j. 14,9% ogólnej ich liczby.

W województwach centralnych poza tem dość duża liczba zakładów znajduje się w okręgu radomsko-kieleckim w składzie powiatów: Radom, Końskie, Kielce i Opatów—razem 9 zakładów (5,1%) i 461 robotników (2,4%), następnie idzie grupa łódzka, składająca się z powiatów: Łódź, Łask, Piotrków i Brzeziny—razem 8 zakładów (4,5%) i 2448 robotników (13,0%). W województwach zachodnich poważne znaczenie ma Poznań oraz sąsiednie powiaty Szamotuły i Nowy Tomyśl—razem 12 zakładów (6,7%) i 831 robotników (4,4%). Mniejsze znaczenie ma okrąg bydgosko-toruński, t. j. Bydgoszcz, Inowrocław i Toruń—razem 6 zakładów (3,4%) i 690 robotników (3,7%).

Poza tem w 18 powiatach mamy po kilka, względnie po jednym zakładzie.

Statystyka kolejowa uwzględnia indywidualnie, lub też w zbliżonych rodzajowo grupach, szereg artykułów, mających poważne znaczenie dla przemysłu chemicznego. Wykaz powiatów, których nadanie w r. 1924 wynosiło 100 i wyżej tonn surowej smoły węglowej przedstawia się jak następuje:

Smoła węglowa — Goudron de houille

Tonny — *Tonnes* I.III — 31.XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**52 986**
	100,0%
Warszawski	**2 795**
	5,3%
Warszawa miasto	2 795
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**45 329**
	85,6%
Częstochowa	110
Będzin	287
Świętochłowice	25 695
Królewska Huta	1 456
Katowice	4 296
Rybnik	10 111
Pszczyna	1 066
Bielsko	1 240
Oświęcim	626
Kraków	442

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Radomsko-kielecki	**158**
	0,3%
Radom	158
Łódzki	**279**
	0,5%
Łódź	279
Poznański	**1 382**
	2,6%
Poznań	1 382
Bydgosko-toruński	**1 297**
	2,4%
Bydgoszcz	825
Toruń	472
Chojnicko-starogardzki	**292**
	0,5%
Starogard	292
Lwowski	**524**
	1,0%
Lwów	524
Inne—*Autres*	**930**
	1,8%
Włocławek	185
Grudziądz	645
Tczew	100

Jak widzimy, dominujące znaczenie w wysyłce smoły węglowej zajmuje okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, którego nadanie wynosi 45 329 *tonn*, t. j. 85,6% ogólnego nadania uwzględnionych powiatów. Z powiatów, wchodzących do tego okręgu, największe znaczenie ma powiat Świętochłowice, który wysyła 25 695 *tonn*, następnie idzie powiat Rybnik—10 111, dalej Katowice—4 296, Królewska Huta—1456, i Bielsko—1240, pozostałe powiaty, wchodzące do tego okręgu, wysyłają mniej niż 1000 *tonn*.

Drugie miejsce, daleko jednak wtyle za okręgiem pierwszym, zajmuje okrąg warszawski, w szczególności m. Warszawa, która wysyła 2 795 *tonn*, t. j. 5,3% ogólnego nadania, następne miejsce zajmuje Poznań—1 382, t. j. 2,6%, dalej okrąg bydgosko-toruński—1 297 *tonn*, t. j. 2,4%. Pozostałe okręgi i pojedyńcze powiaty wysyłają mniej niż 1 000 *tonn*.

Dane o nadaniu kwasów: siarkowego, solnego, azotowego, fosforowego, węglowego, karbolowego i wszelkich innych dla powiatów, w których nadanie wynosiło 100 i więcej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Kwasy — Acides

Tonny — *Tonnes* I.III — 31.XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**127 708**
	100,0%
Warszawski	**2 691**
	2,1%
Warszawa miasto	2 691
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**114 538**
	89,7%
Częstochowa	1 205
Będzin	2 017
Tarnowskie Góry	2 929
Świętochłowice	36 388
Królewska Huta	119
Katowice	57 142
Rybnik	559
Pszczyna	584
Bielsko	1 215
Chrzanów	12 190
Kraków	190
Łódzki	**4 365**
	3,4%
Łódź	1 083
Łask	160
Brzeziny	3 122
Poznański	**925**
	0,7%
Poznań	925
Gorlicko-jasielski	**1 780**
	1,4%
Gorlice	1 676
Jasło	104
Drohobycki	**1 037**
	0,8%
Drohobycz	1 037
Lwowski	**563**
	0,5%
Lwów	563
Inne—*Autres*	**1 809**
	1,4%
Leszno	1 498
Skole	311

Tu również na pierwsze miejsce wysuwa się okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, który nadał 114 538 *tonn*, t. j. 89,7% ogólnego nadania uwzględnionych powiatów. Na pierwsze miejsce wśród powiatów tego okręgu wysuwają się Katowice (nadanie 57 142 *tonny*), dalej Świętochłowice (36 388 *tonn*), trzecie miejsce zajmuje powiat Chrzanów (12 190 *tonn*), dalej idą Tarnowskie Góry, Będzin, Bielsko i Częstochowa.

Pozostałe okręgi mają w porównaniu z pierwszym bardzo niewielkie znaczenie. Drugi z kolei okrąg łódzki nadał 4 365 *tonn*, wówczas gdy, jak podaliśmy wyżej, nadanie tylko powiatu Katowice wynosiło około 60 tysięcy *tonn*. Z pozostałych powiatów zwraca uwagę wysoka liczba nadania w powiecie Leszno, w którym niema większych zakładów chemicznych, lub też hut cynkowych; przyczyn tego zjawiska nie udało się nam wyjaśnić.

Nadanie sody w powiatach, w których nadanie wynosiło 200 i więcej *tonn*, obejmuje następujące zestawienie:

Soda — Soude

Tonny — *Tonnes* I.III—31.XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**53 895**
	100,0%
Warszawski	**627**
	1,2%
Warszawa miasto	627
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**20 345**
	37,8%
Częstochowa	393
Będzin	1 139
Świętochłowice	547
Katowice	829
Kraków	17 437
Bydgosko-toruński	**32 695**
	60,7%
Inowrocław	32 695
Lwowski	**228**
	0,4%
Lwów	228

Pierwsze miejsce zajmuje okrąg bydgosko-toruński, w szczególności powiat Inowrocław, którego nadanie wynosi 32 695 *tonn*, t. j. 60,7% ogólnego nadania, drugie miejsce przypada na okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, gdzie liczba nadania jest 20 345 *tonn*, co stanowi 37,8% ogólnego nadania. Z powiatów tego okręgu na pierwsze miejsce wysuwa się Kraków, jego nadanie wynosi 17 437 *tonn*, inne powiaty mają już niewielkie znaczenie, największe wśród nich pow. Będzin, wysyłający 1 139 *tonn*. Nadanie Warszawy—627 *tonn* i Lwowa—228 *tonn* mogą wynikać jedynie ze znaczenia handlowego tych miast i nadana soda może nie być tam wyprodukowana. Nie możemy tego jednak stwierdzić kategoryczne, albowiem dane o przybyciu sody nie zostały w statystyce kolejowej opublikowane według poszczególnych stacyj kolejowych.

Nadanie wszelkich innych soli poza sodą, a mianowicie: soli glauberskiej, angielskiej, magnezji, saletry oprócz chilijskiej i norweskiej, soli amonowych i chromowych, boraksu, —w powiatach, w których nadanie wynosiło 100 i więcej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Sole wszelkie chemiczne
Sels chimiques de toutes éspèces

Tonny — *Tonnes* 1.III — 31.XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**13 417**
	100,0%
Warszawski	**1 244**
	9,3%
Warszawa miasto	1 244
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**10 428**
	77,7%
Częstochowa	1 596
Będzin	755
Tarnowskie Góry	552
Świętochłowice	760
Katowice	3 522
Rybnik	989
Pszczyna	1 511
Bielsko	180
Chrzanów	338
Kraków	225
Łódzki	**369**
	2,8%
Łódź	369
Poznański	**313**
	2,3%
Nowy Tomyśl	313
Lwowski	**136**
	1,0%
Lwów	136
Inne—*Autres*	**927**
	6,9%
Bielsk	283
Sieradz	105
Leszno	539

Pierwsze miejsce zajmuje okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, nadając 10 428 *tonn*, t. j. 77,7% ogólnego nadania uwzględnionych powiatów. W obrębie tego okręgu, największe znaczenie ma pow. Katowice, który nadaje 3522 *tonny*, dalej idzie: Częstochowa —1596 *tonn*, Pszczyna—1511 *tonn*, Świętochłowice—760 *tonn*, Będzin—755 *tonn* i Tarnowskie Góry—552 *tonny*. Nadanie pozostałych powiatów nie przekracza 500 *tonn*.

Drugie miejsce zajmuje okrąg warszawski, a mianowicie m. Warszawa, którego nadanie wynosiło 1244 *tonny*, t. j. 9,3% ogólnego nadania. Znaczenie pozostałych powiatów jest zupełnie niewielkie, jedynie tylko Leszno, o którem już wspominaliśmy, mówiąc o kwasach, nadaje dość poważną liczbę, a mianowicie 539 *tonn*. Powtarzanie się nadania artykułów chemicznych z tego powiatu pozwala przypuszczać, że istnieją tam zakłady chemiczne.

Nadanie barwników sztucznych i naturalnych, oraz farb w powiatach, w których nadanie wynosiło 50 i wyżej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Barwniki — Matières colorantes

Tonny—*Tonnes* 1.III — 31.XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**12 335**
	100,0%
Warszawski	**1 463**
	11,9%
Warszawa miasto	916
Warszawa powiat	166
Błonie	381
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**6 391**
	51,8%
Częstochowa	355
Będzin	1 047
Tarnowskie Góry	237
Świętochłowice	51
Katowice	1 789
Bielsko	135
Chrzanów	1 946
Kraków	831
Radomsok-kielecki	**1 382**
	11,2%
Końskie	1 382
Łódzki	**531**
	4,3%
Łódź	531
Poznański	**208**
	1,7%
Poznań	208
Bydgosko-toruński	**429**
	3,5%
Bydgoszcz	317
Toruń	112
Chojnicko-starogardzki	**50**
	0,4%
Chojnice	50
Gorlicko-jasielski	**978**
	7,9%
Gorlice	978
Lwowski	**393**
	3,2%
Lwów	393
Inne—*Autres*	**510**
	4,1%
Włocławek	149
Kalisz	122
Leszno	59
Przemyśl	112
Śniatyn	68

Największe znaczenie ma okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, którego nadanie wynosi 6391 *tonna*, t. j. 51,8% nadania

uwzględnionych powiatów; najwięcej z powiatów tego okręgu nadaje Chrzanów— 1946 *tonn*, dalej Katowice—1789 *tonn*, Będzin—1047 *tonn*, Kraków—831 *tonna*, Częstochowa —355 *tonn*, Tarnowskie Góry—237 *tonn*, Bielsko—135 *tonn* i Świętochłowice—51 *tonna*. Ta ostatnia liczba zwraca uwagę, albowiem pow. Świętochłowice w nadaniu niektórych artykułów chemicznych, jak smoła węglowa, posiada dominujące znaczenie, a w nadaniu kwasów zajmował drugie miejsce. Zwraca również uwagę, że znaczenie okręgu częstochowsko-śląsko-krakowskiego w wytworach dalej idącej fabrykacji, jakiemi są barwniki, jest mniejsze niż w półfabrykatach, o których mówiliśmy wyżej.

Drugie miejsce zajmuje okrąg warszawski, nadając—1463 *tonny*, t. j. 11,9% ogólnego nadania, przyczem największe znaczenie ma m. Warszawa. Nie wiele mniej niż nadanie okręgu warszawskiego wynosi nadanie okręgu radomsko-kieleckiego w szczególności powiatu Końskie, wynoszące 1382 *tonny*, t. j. 11,2% ogólnego nadania. Następne miejsce zajmuje okrąg gorlicko-jasielski—978 *tonn*, t. j. 7,9%, okrąg łódzki—531 *tonna*, t. j. 4,3%. W innych powiatach nadanie nie przekracza 500 *tonn*.

Wykaz powiatów, w których nadanie garbników sztucznych i naturalnych przekracza 100 *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Garbniki — Matières tannantes

Tonny — *Tonnes* 1.III — 31.XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total . .	**10 323**
	100,0%
Warszawski	**2 235**
	21,6%
Warszawa miasto	2 235
Częstochowsko-śląsko-krakowski . . .	**630**
	6,1%
Bielsko	137
Żywiec	493
Radomsko-kielecki	**153**
	1,5%
Radom	153
Inne—*Autres*	**7 305**
	70,8%
Sanok	355
Kozienice	336
Chełm	575
Luboml	125
Kowel	165
Włodzimierz	342
Białystok	293
Słonim	190
Łuniniec	140

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Wilejka	294
Limanowa	852
Nowy Targ	372
Maków	921
Wadowice	188
Lisko	175
Skole	1 514
Stanisławów	100
Tczew	368

Przedewszystkiem zwraca uwagę, że powiaty, w których niema według danych statystyki stanu zatrudnienia większych zakładów chemicznych („inne“ za wyjątkiem pow. Sanok), mają nadanie około 7000 *tonn*, wówczas gdy nadanie powiatów, posiadających zakłady chemiczne, wynosi około 3000 *tonn*. Pochodzi to prawdopodobnie z tego, że przeważająca część garbników, uwzględnionych w tem zestawieniu, są to garbniki naturalne, a nie sztuczne. Przypuszczenie to znajduje potwierdzenie w tem, że znaczna część uwzględnionych powiatów są to powiaty, posiadające duży odsetek lasów. Dla scharakteryzowania więc przemysłu chemicznego powyższe liczby nie są miarodajne i prawdopodobnie jedynie nadanie miasta Warszawy, które zajmuje pierwsze miejsce, obejmuje poważną ilość garbników sztucznych.

Liczby, dotyczące nadania sztucznych nawozów azotowych, azotniaku chorzowskiego, siarczanu, amonu i innych, łącznie z saletrą chilijską, która jednak nie może być zaliczona do wytworów przemysłu chemicznego, w powiatach, w których saldo nadania przekracza 50 *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Nawóz azotowy—Engrais azotés

Tonny — *Tonnes* 1. III—31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions—Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde de l'expédition*
Ogółem — Total . .	**46 895**	**40 780**
		100,0%
Warszawski	**212**	**88**
		0,2
Warszawa powiat . . .	212	88
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**41 835**	**38 255**
		93,8
Częstochowa	802	496
Świętochłowice	7 577	7 491
Królewska Huta	553	528
Katowice	30 353	28 376
Rybnik	2 072	953
Chrzanów	478	411

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde de l'expédition*
Radomsko-kielecki	149	49
		0,1%
Radom	129	39
Kielce	20	10
Lwowski	606	216
		0,6%
Lwów	606	216
Inne—*Autres*	4 093	2 172
		5,3%
Kołomyja	20	10
Janów	198	173
Przeworsk	922	618
Kościan	857	226
Szubin	745	311
Świecie	1 351	834

U w a g a. Uwzględniono jedynie powiaty, posiadające nadanie większe od przybycia o 50 i więcej *tonn*.

N o t e. N'ont été pris en considération que les arrondissements dont l'expédition surpasse l'arrivée de 50 *tonnes* et plus.

Prawie całe nadanie, a mianowicie 38 255 *tonn*, t. j. 93,8% ześrodkowuje się w okręgu częstochowsko-śląsko-krakowskim i to w znacznej mierze w pow. Katowice — 28 376 *tonn*, następnie w pow. Świętochłowice—7491 *tonna*. Pozostałe okręgi nie mają już w tej dziedzinie prawie żadnego znaczenia. Największe saldo nadania z nich ma powiat Świecie — 834 *tonny*, co jest dość dziwnem, bo w powiecie tym niema większych zakładów chemicznych.

Saldo nadania nawozów fosforowych, a mianowicie fosforytów, superfosfatu, żużli Thomasa, mąki kostnej, w powiatach, w których saldo nadania wynosiło 50 i wyżej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Nawóz fosforowy — Engrais phosphatés

Tonny — *Tonnes* 1. III—31. XII 1924

Okręgi—Powiaty *Régions—Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde de l'expédition*
Ogółem — Total . .	**100 315**	**56 716**
		100,0%
Warszawski	4 393	2 716
		4,8%
Warszawa miasto	4 393	2 716
Częstochowsko-śląsko-krakowski	48 473	31 944
		56,3%
Będzin	8 103	6 945
Świętochłowice	22 751	16 595
Królewska Huta	3 284	3 269
Oświęcim	2 812	2 514
Kraków	11 523	2 621

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde de l'expédition*
Radomsko-kielecki	7 111	4 055
		7,2%
Kielce	7 111	4 055
Poznański	34 171	15 228
		26,8%
Poznań	34 171	15 228
Lwowski	4 619	2 508
		4,4%
Lwów	4 619	2 508
Inne—*Autres*	1 548	265
		0,5%
Grudziądz	972	81
Buczacz	374	72
Tłumacz	202	112

U w a g a. Uwzględniono jedynie powiaty, mające saldo nadania 50 i więcej *tonn*.

N o t e. N'ont été pris en considération que les arrondissements dont l'expédition surpasse l'arrivée de 50 *tonnes* et plus.

Największe znaczenie ma okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, którego saldo nadania wynosi 31 944 *tonny*, t. j. 56,3% ogólnego salda nadania uwzględnionych powiatów. Pierwsze miejsce wśród powiatów tego okręgu zajmują Świętochłowice, których saldo nadania równa się 16 595 *tonn*, dalej idzie Będzin—6 945 *tonn*, następnie Królewska Huta, Kraków i Oświęcim.

Poważne znaczenie ma okrąg poznański, a mianowicie miasto Poznań, którego saldo nadania wynosi 15 228 *tonn*, t. j. 26,8%. Daleko mniejsze znaczenie ma już okrąg radomsko-kielecki—saldo nadania 4 055 *tonn*, t. j. 7,2% i miasto Warszawa—2 716 *tonn*, t. j. 4,8%. O nadaniu nawozów potasowych mówiliśmy już poprzednio.

Produkcja tektury dachowej zalicza się do przemysłu chemicznego.

Dane o powiatach, w których nadanie tego artykułu przekracza 100 *tonn*, przedstawiają się jak następuje:

Tektura dachowa — Carton bitumé pour toitures

Tonny — *Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**33 960**
	100,0%
Warszawski	3 680
	10,8%
Warszawa miasto	3 680
Łódzki	1 472
	4,3%
Łódź	1 264
Piotrków	208

(dok. — fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Poznański	**4 091**
	12,1%
Poznań	4 091
Bydgosko-toruński	**6 169**
	18,2%
Bydgoszcz	3 108
Toruń	1 525
Grudziądz	1 536
Radomski	**522**
	1,5%
Radom	522
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**12 684**
	37,3%
Częstochowa	1 114
Będzin	395
Królewska Huta	121
Katowice	2 944
Pszczyna	774
Oświęcim	6 481
Chrzanów	641
Kraków	214
Inne — *Autres*	**5 342**
	15,8%
Przemyśl	665
Tczew	1 028
Starogard	147
Wyrzysk	1 090
Wolsztyn	217
Włocławek	589
Sieradz	408
Ropczyce	149
Gorlice	640
Lublin	152
Ostrów (Biał.)	257

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, posiadające w nadaniu 100 i więcej *tonn*.

Note. N'ont été pris en considération que les arrondissements dont l'expédition s'élève à 100 *tonnes* au minimum.

Jak widzimy, największe znaczenie ma okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, który nadaje 12 684 *tonny*, t. j. 37,3% nadania uwzględnionych powiatów. Na pierwsze miejsce wśród powiatów tego okręgu, a nawet wogóle w Polsce, wysuwa się powiat Oświęcim, wysyłający 6 481 *tonnę*, drugie miejsce zajmuje powiat Katowice (2 944 *tonny*), trzecie — Częstochowa (1 114 *tonn*). Pozostałe powiaty tego okręgu mają już niewielkie znaczenie.

Okrąg bydgosko-toruński nadaje 6 169 *tonn*, t. j. 18,2%, przyczem największe znaczenie ma powiat Bydgoszcz, lecz również i w Toruniu i Grudziądzu nadanie jest dość poważne i przekracza $1^1/_2$ tysiąca *tonn*.

W okręgu poznańskim Poznań nadaje 4 091 *tonnę* (12,1%). Należy zaznaczyć, że Poznań po Oświęcimiu zajmuje wśród naszych powiatów drugie miejsce.

Warszawa nadaje 3 680 *tonn* (10,8%). Wśród powiatów, w których nie mamy zakładów, należących do innego przemysłu chemicznego, dość poważne znaczenie mają powiaty Tczew i Wyrzysk, nadając po przeszło 1 000 *tonn*, nie możemy jednak stwierdzić, czy nadanie to jest wynikiem miejscowej produkcji, czy też jest nadaniem czysto handlowem.

Dla właściwego przemysłu chemicznego dane o produkcji posiadamy jedynie dla nawozów sztucznych. Odnośne liczby za wyjątkiem soli potasowych, o których mówiliśmy w górnictwie, przedstawiają się jak następuje:

Tonny — *Tonnes* **Nawozy sztuczne — Engrais artificiels** 1925

Nawozy	Zakłady *Établissements*	Okręgi i powiaty — *Régions et arrondissements*: Produkcja ogółem *Production total*	Warszawa	Częstochowsko-śląsko-krakowski: Razem *Total*	Częstochowa	Będzin	Świętochłowice	Królewska Huta	Katowice	Rybnik	Oświęcim	Kraków
Ogółem	**28**	**335 854**	**5 021**	**245622**	**2 000**	**12 246**	**28 209**	**939**	**158197**	**23 095**	**1 276**	**19 660**
		100,0%	*1,5%*	*73,1%*								
Fosforowe:	**18**	**220 739**	**5 021**	**136113**	**2 000**	**11 374**	**20 725**	**—**	**67 223**	**14 770**	**361**	**19 660**
		100,0%	*2,3%*	*61,7%*								
Superfosfat mineralny	12	192 409	5 021	110755	2 000	8 425	—	—	67 223	13 447	—	19 660
Mączka kostna odklejona	5	7 605	—	4 633	—	2 949	—	—	—	1 323	361	—
Mąka żużlowa Thomasa	1	20 725	—	20 725	—	—	20 725	—	—	—	—	—
Azotowe:	**18**	**106 789**	**—**	**105525**	**—**	**—**	**7 484**	**939**	**90 974**	**6 128**	**—**	**—**
		100,0%		*98,8%*								
Azotniak	1	85 754	—	85 754	—	—	—	—	85 754	—	—	—
Siarczan amonu	11	15 762	—	15 340	—	—	7 484	939	792	6 125	—	—
Azotan amonu	1	1 713	—	1 713	—	—	—	—	1 713	—	—	—
Saletra sodowa	1	2 715	—	2 715	—	—	—	—	2 715	—	—	—
Mączka mięsna	1	728	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mączka rogowa	3	117	—	3	—	—	—	—	—	3	—	—
Fosforowo-azotowe:	**11**	**7 713**	**—**	**3 984**	**—**	**872**	**—**	**—**	**—**	**2 197**	**915**	**—**
		100,0%		*51,7%*								
Superfosfat kostny	4	4 890	—	2 181	—	—	—	—	—	1 726	455	—
Mączki kostne inne	6	2 223	—	1 803	—	872	—	—	—	471	460	—
Superfosfat amonjakalny	1	600	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mieszane:												
Fosforowo-azotowo-potasowe i inne	2	613	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		100,0%										

Tonny — *Tonnes* (dok.—fin)

Nawozy	Okręgi i powiaty—*Régions et arrondissements*						*Engrais*
	Kielce	Poznań	Inne—*Autres* Razem *Total*	Włocławek	Sanok	Lwów	
Ogółem	3 343	59157	22711	14 254	2 417	6 040	**Total**
	1,0%	*17,6%*	*6,8%*				
Fosforowe:	3 343	57767	18495	11 388	2 417	4 690	**Engrais phosphatés:**
	1,5%	*26,2%*	*8,3%*				
Superfosfat mineralny	3 343	57045	16245	11 388	2 417	2 440	Superphosph. minéral
Mączka kostna odklejona . .	—	722	2 250	—	—	2 250	Poudre d'os dégélatinés
Mąka żużlowa Thomasa . . .	—	—	—	—	—	—	Scories Thomas
Azotowe:	—	452	812	812	—	—	**Engrais azotés:**
		0,4%	*0,8%*				
Azotniak	—	—	—	—	—	—	Cyanamiak
Siarczan amonu	—	422	—	—	—	—	Sulfate d'ammoniaque
Azotan amonu	—	—	—	—	—	—	Nitrate d'ammoniaque
Saletra sodowa	—	—	—	—	—	—	Nitrate de soude
Mączka mięsna	—	—	728	728	—	—	Poudre de viande
Mączka rogowa	—	30	84	84	—	—	Poudre de corne
Fosforowo-azotowe:	—	890	2 839	1 489	—	1 350	**Engrais phosph.-azotés:**
		11,5%	*36,8%*				
Superfosfat kostny	—	—	2 709	1 489	—	1 220	Superphosphate d'os
Mączki kostne inne	—	290	130	—	—	130	Autres poudres d'os
Superfosfat amonjakalny . .	—	600	—	—	—	—	Superphosph. d'ammon.
Mieszane:							**Engrais composés:**
Fosforowo-azotowo-potasowe i inne	—	48	565	565	—	—	Mélanges des phosphat.-azot.-potass. et autres
		7,8%	*92,2%*				

Największe znaczenie w ogólnej produkcji nawozów sztucznych, uwzględnionych w powyższej tablicy, ma okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, a mianowicie 73,1%, przyczem na pierwsze miejsce wśród powiatów tego okręgu wysuwają się Katowice, dalej idą Świętochłowice, Rybnik, Kraków i Będzin, pozostałe powiaty tego okręgu nie mają już większego znaczenia.

Drugie miejsce zajmuje okrąg poznański, którego produkcja nawozów sztucznych ogółem wynosi 17,6%. Dalej idzie okrąg warszawski, inne powiaty nie mają już większego znaczenia.

Ogólna jednak produkcja nawozów sztucznych nie charakteryzuje nam dostatecznie dokładnie rozmieszczenia produkcji poszczególnych rodzajów nawozów sztucznych.

W produkcji nawozów fosforowych pierwsze miejsce zajmuje okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, gdyż jego produkcja wynosi 61,7%. Następny z rzędu okrąg poznański produkuje 26,2%.

W dziedzinie nawozów azotowych prawie całkowita produkcja przypada na okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski, gdyż poza tym okręgiem wyprodukowano tylko 1,2%, największe znaczenie w tej gałęzi produkcji nawozów sztucznych posiada powiat Katowice.

W produkcji nawozów fosforowo-azotowych okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski ma już daleko mniejsze znaczenie, gdyż jego produkcja wynosi 51,7%, należy zaznaczyć, że wogóle produkcja nawozów fosforowo-azotowych jest dosyć nieznaczna.

Dane o rafinerjach nafty, zatrudniających 20 i więcej robotników, podaje następująca tablica:

Rafinerje — Raffineries V 1926

Okręgi — Powiaty *Districts — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total . .	**26**	**5 182**
	100,0%	*100,0%*
Drohobycki	**8**	**1 898**
	30,8%	*36,6%*
Drohobycz	7	1 861
Stryj	1	37
Jasielsko-krośnieński	**6**	**1 454**
	23,1%	*28,1%*
Jasło	1	375
Gorlice	2	613
Krosno	3	466

(dok—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Krakowsko-śląski	5	852
	19,2%	*16,4%*
Kraków	1	41
Chrzanów	1	247
Pszczyna	1	13
Bielsko	2	551
Nadwórniańsko-peczyniżyński	2	230
	7,7%	*4,4%*
Nadwórna	1	30
Peczeniżyn	1	200
Inne — *Autres*	5	748
	19,2%	*14,5%*
Stanisławów	2	87
Lwów	1	42
Lisko	1	208
Limanowa	1	411

Rafinerje nafty znajdują się przeważnie w powiatach, w których wydobywa się naftę, względnie w nieznacznem od nich oddaleniu. Grupę drohobycką tworzą powiaty Drohobycz i Stryj—razem 8 rafineryj, zatrudniających 1 898 robotników; Jasło, Gorlice, Krosno posiadają 6 zakładów i 1 454 robotników; grupa krakowsko-śląska składa się z powiatów: Kraków, Chrzanów, Pszczyna i Bielsko, które posiadają razem 5 zakładów—852 robotników, przyczem zaznaczyć należy, że w żadnym z tych powiatów niema wydobycia ropy, dalej idą Nadwórna i Peczeniżyn, mające 2 rafinerje—230 robotników, Stanisławów 2—87 robotników, Lwów 1—42 robotników, Lisko 1—208 robotników, Limanowa 1 rafinerję 411 robotników. Wszystkie te powiaty, poza powiatem pszczyńskim, wchodzą w skład południowej części Małopolski i znajdują się w pobliżu miejsc wydobycia ropy.

Dla scharakteryzowania produkcyjności rafineryj położonych w poszczególnych powiatach, szczególnie dla nieposiadających kopalń ropy, mogą służyć liczby statystyki kolejowej o przywozie ropy naftowej.

Wykaz powiatów, w których przybycie ropy naftowej było wyższe od nadania o 50 i więcej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Ropa naftowa — Pétrole brut

Tonny — *Tonnes* 1.III — 31.XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo przeznaczenia *Solde de l'arrivée*
Ogółem — Total	**368 588**	**340 126**
	100,0%	*100,0%*
Gorlicko-krośnieński	**103 495**	**93 384**
	28,1%	*27,5%*
Jasło	48 038	44 294
Gorlice	55 457	49 090

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Przeznaczenie *Arrivée*	Saldo przeznaczenia *Solde de l'arrivée*
Krakowsko-śląski	**147 000**	**146 986**
	39,9%	*43,2%*
Kraków	1 576	1 576
Chrzanów	41 864	41 850
Bielsko	103 560	103 560
Stanisławowski	**12 413**	**12 413**
	3,3%	*3,6%*
Stanisławów	12 413	12 413
Inne — *Autres*	**105 680**	**87 343**
	28,7%	*25,7%*
Lwów	9 982	9 982
Lisko	38 965	21 040
Limanowa	45 568	45 568
Katowice	1 830	1 828
Kołomyja	1 714	1 304
Złoczów	7 621	7 621

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające przeznaczenie większe od nadania minimum o 50 *tonn*.

Note. N'ont été pris en considération que les arrondissements dont l'arrivée surpasse l'expédition de 50 *tonnes* au minimum.

Największe saldo przeznaczenia ma okrąg krakowsko-śląski, a mianowicie 43,2% ogólnego salda przeznaczenia, najwięcej otrzymuje Bielsko—zgórą $^2/_3$ salda przeznaczenia tego okręgu. Przewaga okręgu krakowsko-śląskiego jest zupełnie zrozumiała, gdyż okrąg ten nie posiada kopalń ropy naftowej, a ma silnie rozwinięty przemysł rafineryjny.

Drugie miejsce zajmuje okrąg gorlicko-krośnieński, którego saldo przeznaczenia wynosi 27,5%. Poza tem duże saldo nadania ma Limanowa o połowę od niej mniejsze Lisko i jeszcze mniejsze Lwów.

Dwa powiaty Złoczów i Katowice nie mają rafineryj nafty, a natomiast posiadają bardzo poważne saldo przeznaczenia ropy szczególnie Złoczów (7 621 *tonn*). Nie wiemy jednak w jakim celu otrzymują te powiaty ropę, w każdym razie przetworów ropy nie wysyłają koleją.

Największy pod względem produkcji i poważny pod względem przemysłu rafineryjnego okrąg drohobycki nie ma salda przeznaczenia, lecz saldo nadania w wysokości 257 648 *tonn* co wskazuje, że wydobywana w tym powiecie ropa nie jest całkowicie przerabiana na miejscu, a w dużej ilości wysyłana, jak o tem mogliśmy się przekonać z liczb o nadaniu ropy naftowej.

Dla bezpośredniego scharakteryzowania produkcyjności rafineryj nafty mogą służyć liczby statystyki kolejowej o nadaniu i saldzie nadania przetworów naftowych.

Dane o powiatach, posiadających saldo nadania przedstawia się jak następuje:

Przetwory naftowe — Produits du pétrole

Tonny — *Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde de l'expédition*
Ogółem — Total	**498 884**	**475 800**
	100,0%	*100,0%*
Drohobycki	**183 692**	**178 835**
	36,9%	*37,6%*
Drohobycz	183 692	178 835
Gorlicko-krośnieński	**99 929**	**97 831**
	20,0%	*20,6%*
Jasło	37 359	37 217
Gorlice	49 164	47 627
Krosno	13 406	12 987
Krakowsko-śląski	**111 888**	**107 709**
	22,4%	*22,6%*
Chrzanów	42 217	40 191
Bielsko	69 671	67 518
Stanisławowski	**10 146**	**7 229**
	2,0%	*1,5%*
Stanisławów	6 263	4 163
Nadwórna	3 804	3 008
Peczeniżyn	79	58
Inne—*Autres*	**93 229**	**84 196**
	18,7%	*17,7%*
Lwów	6 387	1 003
Lisko	33 949	33 748
Limanowa	51 757	48 831
Brasław	25	25
Biała (krak.)	286	257
Dolina	825	332

U w a g a. Uwzględniono wszystkie powiaty, posiadające saldo nadania.

N o t e. Ont été pris en considération tous les arrondissements ayant un solde d'expédition.

Jak widzimy, największe znaczenie ma okrąg drohobycki, którego saldo nadania wynosi 37,6% ogólnego salda nadania, drugie miejsce zajmuje okrąg krakowsko-śląski, gdzie saldo nadania stanowi 22,6%, przyczem saldo nadania Bielska jest przeszło o 50% wyższe niż Chrzanowa. Saldo nadania trzeciego z kolei okręgu gorlicko-krośnieńskiego, wynosi 20,6% przyczem największe znaczenie ma tu powiat Gorlice, a następnie Jasło, powiat zaś Krosno posiada już względnie niewielkie znaczenie. Z powiatów nie zaliczonych do powyższych okręgów poważne saldo nadania, bo sięgające 48 831 *tonnę*, ma powiat Limanowa, nieco mniejsze powiat Lisko— 33 748 *tonn.*

Dane o ropie przerobionej w rafinerjach nafty i o ilości otrzymanych produktów destylacji ropy przedstawiają się jak następuje:

Rafinerje ropy — Raffineries 1925

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Produkcja roczna w tonnach *Production annuelle en tonnes*	
		Przerobiono ropy *Pétrole brut p. la fabrication distillé*	Otrzymano produktów destylacji ropy *Produits distillés*
Ogółem—Total	**27**	**715 352**	**647 953**
	100,0%	*100,0%*	*100,0%*
Drohobycki	**8**	**264 126**	**243 106**
	29,7%	*36,9%*	*37,5%*
Drohobycz	8	264 126	243 106
Stryj	—	—	—
Gorlicko-krośnieński	**5**	**162 761**	**146 251**
	18,5%	*22,8%*	*22,6%*
Jasło	1	49 595	43 613
Gorlice	2	89 978	81 029
Krosno	2	23 188	21 609
Krakowsko-śląski	**5**	**151 498**	**133 164**
	18,5%	*21,2%*	*20,6%*
Kraków	1	6 432	6 111
Chrzanów	1	47 062	42 488
Pszczyna	1	2 982	2 738
Bielsko	2	95 022	81 827
Nadwórniańsko-peczeniżyński	**1**	**2 760**	**2 625**
	3,7%	*0,4%*	*0,4%*
Nadwórna	1	2 760	2 625
Peczeniżyn	—	—	—
Stanisławów	**2**	**11 647**	**10 626**
	7,4%	*1,6%*	*1,6%*
Lwów	**1**	**6 723**	**5 975**
	3,7%	*0,9%*	*0,9%*
Lisko	**1**	**50 140**	**45 426**
	3,7%	*7,0%*	*7,0%*
Limanowa	**1**	**60 784**	**56 252**
	3,7%	*8,5%*	*8,7%*
Inne — *Autres*	**3**	**4 913**	**4 528**
	11,1%	*0,7%*	*0,7%*
Dolina	2	3 030	2 827
Kołomyja	1	1 883	1 701

Zgórą $^1/_3$, a mianowicie 37,5% otrzymanych produktów destylacji ropy przypada na okrąg drohobycki, drugie miejsce zajmuje okrąg gorlicko-krośnieński—22,6%, niedaleko od tego okręgu znajduje się produkcja okręgu krakowsko-śląskiego—20,6%, poza tem dość znaczną produkcję ma powiat Limanowa—8,7% i powiat Lisko—7,0% ogólnej ilości produktów otrzymanych z destylacji ropy.

Dane o większych gazowniach przedstawią się jak następuje:

Gazownie — Usines à gaz

V 1926

Województwa — Powiaty *Départements—Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**34**	**2 913**
	100,0%	*100,0%*
Pomorskie	**4**	**155**
	11,8%	*5,3%*
Chełmno	1	7
Chojnice	1	10
Grudziądz	1	46
Toruń	1	92
Poznańskie	**10**	**667**
	29,4%	*22,9%*
Bydgoszcz	1	126
Czarnków	1	3
Gniezno	1	25
Inowrocław	1	35
Leszno	1	59
Nowy Tomyśl	2	10
Ostrów	1	38
Poznań	1	337
Rawicz	1	34
Śląskie	**7**	**340**
	20,6%	*11,7%*
Bielsko	1	70
Katowice	1	12
Królewska Huta	1	30
Rybnik	1	41
Świętochłowice	2	155
Tarnowskie Góry	1	32
Warszawskie	**2**	**623**
	5,9%	*21,4%*
Warszawa	2	623
Łódzkie	**3**	**506**
	8,8%	*17,4%*
Kalisz	1	36
Łódź	1	235
Piotrków	1	235
Lubelskie	**1**	**32**
	3,0%	*1,1%*
Lublin	1	32
Krakowskie	**3**	**216**
	8,8%	*7,4%*
Jasło	1	5
Kraków	1	175
Tarnów	1	36
Lwowskie	**2**	**325**
	5,9%	*11,2%*
Jarosław	1	28
Lwów	1	297
Stanisławowskie	**1**	**28**
	2,9%	*0,9%*
Stanisławów	1	28
Wileńskie	**1**	**21**
	2,9%	*0,7%*
Wilno	1	21

Wobec tego, że zbyt na gaz do oświetlenia znajduje się przedewszystkiem w większych skupieniach ludności, gazownie są rozmieszczone przeważnie w miastach większych. Nie możemy więc stworzyć specjalnych okręgów, gdyż przemysł ten rozwija się w poszczególnych większych miastach niezależnie od ich położenia geograficznego. Zwracamy jedynie uwagę, że w województwach wschodnich tylko w Wilnie jest gazownia, wówczas gdy ich liczba w województwach zachodnich jest znacznie większa.

Dane o fabrykach zapałek przedstawiają się jak następuje:

Fabryki zapałek — Fabriques d'allumettes

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**11**	**2 235**
		100,0%
Błoński	**3**	**599**
		26,8%
Błonie	2	571
Warszawa miasto	1	28
Poznań	**1**	**223**
		10,0%
Częstochowa	**1**	**183**
		8,2%
Grodno	**1**	**145**
		6,5%
Bielsko	**1**	**232**
		10,4%
Stryj	**1**	**101**
		4,5%
Równe	**1**	**110**
		4,9%
Pińsk	**1**	**392**
		17,5%
Słonim	**1**	**250**
		11,2%

Jak widzimy, przemysł zapałczany jest dosyć rozrzucony, przyczem zakłady tego przemysłu znajdujemy również w wschodniej części Polski, gdzie bliskość drzewa zapałczanego sprzyja jego rozwojowi.

Największe znaczenie w tym przemyśle ma okrąg błoński, (głównie Błonie) w którym było 26,8% robotników zatrudnionych w tej gałęzi przemysłu, drugie miejsce zajmuje Pińsk—17,5%, trzecie Słonim—11,2%, następnie Bielsko—10,4% i Poznań—10,0%, pozostałe powiaty zatrudniają mniej niż 10% robotników, pracujących w przemyśle zapałczanym.

Przemysł włókienniczy

Przemysł włókienniczy ma w naszem życiu gospodarczem bardzo doniosłe znaczenie. Statystyka stanu zatrudnienia, z której korzystaliśmy, dzieli zakłady włókiennicze na przędzalnie i tkalnie oraz inne, do których wcho-

dzą bielarnie, wykańczalnie i drukarnie, wyroby dywanów, gobelinów i kilimów oraz wyrób z filcu, włosia, powroźnictwo, wyroby pasmanteryjne i t. p. Podział według przerabianego surowca: wełna, bawełna i len—nie jest dokonywany, wobec przerabiania przez poszczególne zakłady nietylko jednego lecz często dwóch i więcej surowców, wobec czego zakłady nie mogą być zaliczone do poszczególnych grup, przerabiających oddzielne surowce.

Dane o powiatach, posiadających przędzalnie i tkalnie, zatrudniające 20 i więcej robotników, przedstawiają się jak następuje:

Przemysł włókienniczy — Industrie textile

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**552**	**100 386**
	100,0%	*100,0%*
Łódzki	**390**	**67 430**
	70,7%	*67,2%*
Łask	25	5 019
Łódź miasto	283	52 782
Łódź powiat	24	2 449
Sieradz	23	1 515
Brzeziny	18	1 826
Piotrków	10	1 680
Łęczyca	3	1 956
Turek	1	93
Kalisz	1	44
Ostrów (poznański)	1	14
Łowicz	1	52
Bielsko-Biała	**69**	**8 127**
	12,5%	*8,1%*
Bielsko	43	3 818
Biała	21	1 947
Cieszyn	2	114
Żywiec	1	43
Wadowice	1	2 193
Kraków	1	12
Białostocki	**40**	**3 398**
	7,2%	*3,4%*
Białystok	37	3 249
Szczuczyn	1	91
Łomża	1	37
Bielsk	1	21
Częstochowski	**15**	**14 345**
	2,7%	*14,3%*
Częstochowa	7	10 001
Będzin	7	3 925
Lubliniec	1	419
Warszawski	**11**	**6 105**
	2,0%	*6,2%*
Warzawa miasto	8	1 140
Warszawa powiat	1	29
Błonie	2	4 936

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissement*	Robotnicy *Ouvriers*
Poznański	**7**	**322**
	1,2%	*0,3%*
Poznań	5	268
Środa	1	48
Śrem	1	6
Bydgosko-toruński	**2**	**90**
	0,4%	*0,1%*
Bydgoszcz	1	16
Toruń	1	74
Wileński	**2**	**39**
	0,4%	*0,0%*
Wilno	2	39
Kołomyjski	**4**	**110**
	0,7%	*0,1%*
Kołomyja	4	110
Rzeszowsko-łańcucki	**2**	**228**
	0,4%	*0,2%*
Rzeszów	1	50
Łańcut	1	178
Inne — *Autres*	**10**	**192**
	1,8%	*0,1%*
Wejherowo	1	9
Śmigiel	1	22
Rawicz	1	18
Radom	1	20
Łuków	1	6
Limanowa	1	22
Jarosław	1	34
Przemyślany	1	24
Stanisławów	1	23
Kosów	1	14

Pierwsze miejsce zajmuje okrąg łódzki, przyczem szczególnie dużą liczbę zakładów posiadają : Łódź miasto i powiat, Łask, Sieradz i Brzeziny, mniejszą ilość ma Piotrków, a stosunkowo najmniejszą liczbę w tym okręgu posiadają powiaty Łęczyca, Turek, Kalisz, Ostrów (poznański) i Łowicz. Razem w tym okręgu znajduje się 390 zakładów (70,7%) i 67430 robotników (67,2%). Drugie miejsce według liczby zakładów, a trzecie według ilości robotników, zajmuje okrąg Bielsko-Biała, do którego poza wyżej wymienionemi powiatami możemy zaliczyć powiat Cieszyn, Żywiec, Wadowice i Kraków—razem 69 zakładów (12,5%) i 8127 robotników (8,1%). Przeważnie włókienniczym okręgiem jest również Białystok, przyczem przylegające powiaty Szczuczyn, Łomża i Bielsk posiadają po 1 zakładzie, w ogólnej sumie w okręgu białostockim mamy 40 zakładów (7,2%), zatrudniających 3398 robotników, (3,4%). Okrąg częstochowski w składzie powiatów: Częstochowa, Będzin i Lubliniec—razem 15 zakładów (2,7%)

i 14 345 robotników (14,3%), według liczby robotników zajmuje drugie miejsce. Mniejsze znaczenie ma już okrąg warszawski, do którego zalicza się, poza Warszawą miastem i powiatem, powiat Błonie—razem 11 zakładów (2,0%) i 6105 robotników (6,2%). Dalej idzie okrąg poznański, składający się z powiatów: Poznań, Środa, Śrem—razem 7 zakładów (1,2%), i 322 robotników (0,3%). Inne powiaty mają już zupełnie niewielkie znaczenie.

Jak widzimy, ześrodkowanie przędzalni i tkalni jest bardzo silne i poza kilkoma okręgami liczba powiatów, posiadających takie zakłady, jest nieznaczna.

Statystyka kolejowa opracowuje nadanie tkanin wszelkiego rodzaju łącznie, bez wyodrębniania tkanin bawełnianych, wełnianych, jedwabnych i t. d. Wykaz powiatów, w których nadanie wynosiło 100 i więcej *tonn*, przedstawia się jak następuje:

Tkaniny — Tissus

Tonny — *Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**75 036**
	100,0%
Łódzki	**36 939**
	49,2%
Łask	531
Łódź	35 558
Brzeziny	201
Piotrków	289
Kalisz	360
Bielsko-Biała	**8 523**
	11,4%
Bielsko	5 624
Cieszyn	208
Wadowice	962
Kraków	1 729
Białostocki	**3 387**
	4,5%
Białystok	3 387
Częstochowski	**12 664**
	16,9%
Częstochowa	10 770
Będzin	1 686
Lubliniec	208
Warszawski	**3 960**
	5,3%
Warszawa miasto	2 975
Błonie	985
Poznański	**1 448**
	1,9%
Poznań	1 448
Bydgosko-toruński	**829**
	1,1%
Bydgoszcz	334
Toruń	495

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Kołomyjski	**165**
	0,2%
Kołomyja	165
Rzeszowsko-łańcucki	**139**
	0,2%
Rzeszów	139
Inne—*Autres*	**6 982**
	9,3%
Wilno	129
Grudziądz	177
Inowrocław	161
Strzelno	133
Leszno	234
Kutno	129
Lublin	206
Równe	118
Śniatyn	2 430
Drohobycz	155
Lwów	1 828
Przemyśl	256
Tarnów	221
Oświęcim	120
Chrzanów	138
Katowice	547

Uwaga: Uwzględniono tylko powiaty, posiadające w nadaniu minimum 100 *tonn*.

Note. N'ont été pris en considération que. les arrondissements dont l'expédition s'élève à 100 *tonnes* au minimum.

Pierwsze miejsce zajmuje okrąg łódzki, który nadaje 36 939 *tonn*, t. j. 49,2% ogólnego nadania w uwzględnionych powiatach. Prawie całe nadanie tego okręgu, a mianowicie 35 558 *tonn* przypada na miasto i powiat łódzki, pow. Łask ma 531 *tonnę*, w pozostałych nadanie nie przekracza 500 *tonn*.

Drugi z kolei okrąg częstochowski nadaje 12 664 *tonny*, t. j. 16,9% ogólnego nadania. Najwięcej z powiatów tego okręgu nadaje Częstochowa — 10 770 *tonn*, znacznie mniej Będzin—1 686 *tonn* i względnie bardzo mało Lubliniec—208 *tonn*.

Dalsze miejsce zajmuje okrąg bielsko-bialski, nadając 8 523 *tonny*, t. j. 11,4%. Pierwsze miejsce wśród powiatów tego okręgu ma Bielsko, którego nadanie prawdopodobnie łącznie z wyrobami powiatu Biała, korzystającego również ze stacji Bielsko, wynosi 5 624 *tonny*. Powiat Kraków, zaliczony również do tego okręgu, nadaje 1 729 *tonn*.

Okrąg warszawski nadaje 3 960 *tonn*, t. j. 5,3%, z tego miasto Warszawa 2 975 *tonn* W nadaniu Warszawy, prawdopodobnie poważne znaczenie ma nadanie ze składów tkanin uprzednio otrzymanych z innych okręgów, Warszawa bowiem ma poważne znaczenie w handlu tkaninami. Liczby jednak tego nadania nie możemy stwierdzić, albowiem

nie posiadamy danych o przybyciu tkanin. Piąte miejsce zajmuje okrąg białostocki, w szczególności Białystok, nadając 3 387 *tonn*, t. j. 4,5%. Okrąg poznański wysyła 1 448 *tonn*, t. j. 1,9%, przyczem, tak jak w Warszawie, poważne znaczenie musi mieć nadanie, wynikające z pośrednictwa. Dalsze okręgi nie mają większego znaczenia. Zwraca jednak uwagę, że cały szereg powiatów, w których według statystyki stanu zatrudnienia, niema zakładów, zatrudniających normalnie 20 i więcej robotników, posiada znaczne nadanie. Na pierwszem miejscu wśród nich stoi Śniatyn, którego nadanie wynosi 2 430 *tonn*, t. j. około $^5/_6$ nadania miasta Warszawy, przyczyn tego nie możemy stwierdzić. Możliwe, że nadanie to pochodzi z zakładów położonych w powiecie Kołomyja, gdzie mamy cztery większe zakłady włókiennicze, albowiem powiat Kołomyja nie figuruje zupełnie w naszem zestawieniu, t. j. ma nadanie mniejsze niż 100 *tonn*. Możliwem również jest, że Śniatyn posiada składy materjałów włókienniczych, jako powiat graniczący z Rumunją i nadanie z tych składów uprzednio przywiezionych towarów wywołuje wyżej podaną liczbę. Poważne nadanie ma również powiat Lwów, w którym niema większych zakładów włókienniczych. Nadanie to wynika prawdopodobnie z pośrednictwa Lwowa w handlu tkaninami.

Inne zakłady, zaliczające się do przemysłu włókienniczego, znajdują się mniej więcej w tych samych powiatach co przędzalnie i tkalnie, przyczem jednak w niektórych z nich rozwijają się bardzo silnie, w innych zaś liczba ich jest nieznaczna.

Przemysł włókienniczy inny — Industrie textile

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total . .	**204**	**10 080**
	100,0%	*100,0%*
Łódzki	**126**	**6 304**
	61,7%	*62,5%*
Łódź miasto	100	4 929
	49,0%	*48,9%*
Reszta okręgu	**26**	**1 375**
	12,7%	*13,6%*
Łódź powiat	19	919
Łęczyca	1	62
Łask	5	327
Brzeziny	1	67
Kaliski	**15**	**616**
	7,3%	*6,1%*
Kalisz	15	616

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Warszawski	**24**	**1 096**
	11,7%	*10,9%*
Warszawa miasto	24	1 096
Bielsko-Biała	**15**	**1 145**
	7,4%	*11,4%*
Bielsko	5	472
Biała	4	311
Cieszyn	2	248
Rybnik	1	38
Wadowice	1	16
Myślenice	1	24
Maków	1	36
Białostocki	**8**	**319**
	3,9%	*3,2%*
Białystok	7	273
Łomża	1	46
Częstochowski	**4**	**276**
	2,0%	*2,7%*
Częstochowa	3	231
Będzin	1	45
Jarosławski	**2**	**91**
	1,0%	*0,9%*
Jarosław	1	35
Przemyśl	1	56
Inne — *Autres*	**10**	**233**
	5,0%	*2,3%*
Leszno	1	75
Opoczno	1	10
Suwałki	2	52
Wilno	2	47
Duniłowicze	1	12
Tarnów	1	10
Rzeszów	1	7
Stanisławów	1	20

Na pierwsze miejsce wysuwa się okrąg łódzki, wśród którego wyróżnić należy przedewszystkiem Łódź miasto—100 zakładów (49,0%) i 4 929 robotników (48,9%), następnie reszta okręgu łódzkiego w składzie powiatów: Łódź, Łęczyca, Łask i Brzeziny, posiada 26 zakładów (12,7%) i 1 375 robotników (13,6%). Wobec tego, że Turek i Sieradz nie posiadają zakładów innych włókienniczych, Kalisz, w którym znajduje się 15 zakładów (7,3%) — 616 robotników (6,1%), nie łączy się już jak w przędzalniach i tkalniach z okręgiem łódzkim. Dalej idzie okrąg warszawski, posiadający 24 zakłady (11,7), zatrudniające 1 096 robotników (10,9). W okręgu Bielsko-Biała w składzie powiatów: Bielsko, Biała, Cieszyn, Rybnik, Wadowice, Myślenice i Maków mamy 15 zakładów (7,4%) — 1 145 robotników (11,4%), w okręgu białostockim w powiatach Białystok i Łomża znajduje się 8 zakładów (3,9%) — 319 robotników (3,2%), okrąg częstochowski (powiat Częstochowa i Będzin)

posiada 4 zakłady (2,0%) — 276 robotników (2,7%). Poza tem 10 powiatów posiada po 2 lub przeważnie po 1 zakładzie.

Przemysł papierniczy

Do przemysłu papierniczego zalicza się wyrób masy drzewnej i celulozy, wyrób papieru, tektury oraz obić, przedmiotów papierowych oraz tekturowych. Statystyka stanu zatrudnienia rozróżnia: 1) papiernie, fabryki celulozy, masy drzewnej i tektury, oraz 2) zakłady, produkujące wyroby z papieru i tektury łącznie z wyrobem obić papierowych.

Dane o papierniach, posiadających 20 i wyżej robotników, przedstawiają się jak następuje:

Papiernie — Fabriques de papier

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**40**	**7 039**
	100,0%	*100,0%*
Częstochowsko-będziński	**10**	**2 214**
	25,0%	*31,5%*
Częstochowa	2	279
Radomsko	1	24
Lubliniec	1	462
Będzin	3	756
Olkusz	3	693
Pszczyńsko-żywiecki	**5**	**1 167**
	12,5%	*16,6%*
Pszczyna	2	417
Bielsko	1	157
Biała (Krak.)	1	54
Żywiec	1	539
Wileński	**6**	**447**
	15,0%	*6,3%*
Wilno	6	447
Włocławski	**4**	**748**
	10,0%	*10,6%*
Włocławek	3	633
Gostynin	1	115
Warszawski	**3**	**1 516**
	7,5%	*21,5%*
Warszawa miasto	2	431
Warszawa powiat	1	1 085
Inne — *Autres*	**12**	**947**
	30,0%	*13,5%*
Tczew	1	12
Bydgoszcz	1	138
Poznań	1	50
Łask	2	406
Opoczno	1	36
Opatów	2	55
Nowy Targ	1	38
Dzisna	1	83
Wilejka	1	69
Równe	1	60

Na pierwsze miejsce według ilości zakładów wysuwa się grupa częstochowsko-będzińska w składzie powiatów: Częstochowa, Radomsko, Lubliniec, Będzin i Olkusz—razem 10 zakładów, t. j. 25,0% ogólnej ich liczby,— 2 214 robotników, t. j. 31,5% ogólnej ich liczby. Grupa pszczyńsko-żywiecka, do której należą powiaty: Pszczyna, Bielsko, Biała i Żywiec ma razem 5 zakładów (12,5%)—1 167 robotników (16,6%). W województwach wschodnich, gdzie wskutek posiadania znacznych zapasów surowca niezbędnego do produkcji papieru, mogliśmy się spodziewać znaczniejszego rozwoju przemysłu papierniczego, poważniejsze znaczenie ma jedynie Wilno, w którym znajduje się 6 zakładów (15,0%)— 447 robotników (6,3%), mniejszą ilość zakładów, lecz większą robotników posiada grupa włocławska (Włocławek i Gostynin) razem 4 zakłady (10,0%)—748 robotników (10,6%) i Warszawa miasto i powiat 3 zakłady (7,5%)—1 516 robotników (21,5%). Poza tem po 1 zakładzie w województwach zachodnich mają powiaty: Tczew, Bydgoszcz i Poznań, a w województwach centralnych, poza powiatami wyżej wymienionemi, Łask i Opatów posiadają po 2 zakłady i 1 zakład znajduje się w Opocznie. W województwach wschodnich poza Wilnem po jednej papierni mamy w powiatach Dzisna, Wilejka i Równe. W województwach południowych 1 papiernia znajduje się w Nowym Targu.

Dane dla powiatów, w których nadanie półproduktów przemysłu papierniczego (masa drzewna, słomiana i celuloza) przekracza 50 *tonn*, przedstawiają się jak następuje:

Masa drzewna i celuloza—Pâte de bois et cellulose

Tonny — *Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**30 110**
	100,0%
Częstochowsko-będziński	**3 645**
	12,1%
Lubliniec	3 645
Pszczyńsko-żywiecki	**8 168**
	27,1%
Pszczyna	5 841
Bielsko	964
Biała (Krak.)	1 363
Wileńsko-trocki	**55**
	0,2%
Wilno-Troki	55
Włocławski	**15 817**
	52,5%
Włocławek	15 817

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Inne—*Autres*	**2 425**
	8,1%
Tczew	267
Leszno	150
Cieszyn	91
Wadowice	186
Nowy Sącz	60
Dobromil	138
Skole	86
Kołomyja	345
Kostopol	518
Słonim	80
Grodno	183
Szczuczyn	321

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające w nadaniu minimum 50 *tonn*.

Note. N'ont été pris en considération que les arrondissements dont l'expédition s'élève à 50 *tonnes* au minimum.

Powyższe liczby nie charakteryzują nam, ma się rozumieć, całkowitej produkcji masy drzewnej i celulozy w poszczególnych powiatach, albowiem część tych półproduktów może być przerabiana na papier na miejscu ich produkcji, jednakże charakteryzują przemysł papierniczy poszczególnych powiatów z punktu widzenia ich samowystarczalności, co do masy drzewnej i celulozy, wskazują nam jej nadmiar w poszczególnych powiatach, przypuszczając, że przynajmniej znaczna część nadania kieruje się poza granice odnośnych powiatów.

Największe znaczenie ma okrąg włocławski, a mianowicie powiat Włocławek, który nadaje 15 817 *tonn*, t. j. 52,5% ogólnego nadania uwzględnionych powiatów. Drugie miejsce przypada na okrąg pszczyńsko-żywiecki, wysyłający 8168 *tonn*, t. j. 27,1% ogólnego nadania, największe znaczenie wśród powiatów tego okręgu ma powiat Pszczyna, który nadaje 5 841 *tonnę*, dalej powiat Biała — 1 363 *tonny*, powiat Bielsko — 964 *tonny*. Trzecie miejsce zajmuje okrąg częstochowsko-będziński, a mianowicie powiat Lubliniec, z wysokością nadania 3 645 *tonn*, t. j. 12,1%. Okrąg wileńsko-trocki ma zupełnie niewielkie znaczenie, nadając tylko 55 *tonn*, t. j. 0,2%. Wśród „innych" powiatów, nie wchodzących w skład wyżej wymienionych okręgów, cały szereg, a mianowicie wszystkie „inne" z wyjątkiem powiatu Tczew, według statystyki stanu zatrudnienia, nie posiadają większych papierni; największe znaczenie wśród nich ma powiat Kostopol — 518 *tonn*, następnie powiat Kołomyja — 345 i Szczuczyn — 321 *tonn*.

Powiaty, które nadały 100 i więcej *tonn* papieru wszelkiego rodzaju i tektury, przedstawiają się jak następuje:

Papier — Papier

Tonny — *Tonnes* 1. III—31. XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem — Total	**63 040**
	100,0%
Częstochowsko-będziński	**24 408**
	38,7%
Częstochowa	4 148
Radomsko	420
Lubliniec	2 966
Będzin	14 875
Olkusz	1 999
Pszczyńsko-żywiecki	**5 610**
	8,9%
Pszczyna	999
Bielsko	3 054
Żywiec	1 557
Wileńsko-trocki	**2 669**
	4,2%
Wilno-Troki	2 669
Włocławski	**1 737**
	2,8%
Włocławek	1 737
Warszawski	**9 131**
	14,5%
Warszawa miasto	9 131
Inne — *Autres*	**19 485**
	30,9%
Tczew	166
Bydgoszcz	1 895
Poznań	1 556
Łask	4 596
Opatów	213
Nowy Targ	294
Toruń	177
Pleszew	217
Rawicz	120
Łódź	730
Tarnowskie Góry	252
Świętochłowice	314
Królewska Huta	180
Katowice	1 383
Cieszyn	103
Wadowice	1 001
Kraków	4 112
Lwów	1 464
Kołomyja	165
Śniatyn	115
Kostopol	141
Postawy	291

Uwaga. Uwzględniono tylko powiaty, posiadające w nadaniu minimum 100 *tonn*.

Note. N'ont été pris en considération que les arrondissements dont l'expédition s'élève à 100 *tonnes* au minimum.

Poza powiatami, w których w roku 1926 istniały papiernie, szereg powiatów, nie mających zakładów, które normalnie zatrudniają 20 i więcej robotników, wysyła znaczne ilości papieru, tak naprzykład powiat Kraków 4 112 *tonn*, wówczas gdy w najbliższem sąsiedztwie niema większej papierni, któraby

mogła wysyłać ze stacji, leżącej w powiecie krakowskim, tak samo Lwów wysyła 1 464 *tonn*, nie mając w pobliżu papierni. Wysyłki te prawdopodobnie zostały dokonane z uprzednio otrzymanych zapasów papieru z kraju, czy też z zagranicy; w szczególności wchodzi tu w grę Kraków, który jest pośrednikiem w dostarczaniu papieru z Austrji. Nie mając jednak danych o przybyciu papieru do tych miast, nie możemy tego z całą stanowczością stwierdzić. W innych powiatach, w których niema papierni, nadanie papieru tłumaczy się prawdopodobnie tem, że papiernie, leżące w sąsiadującym powiecie, wysyłają ze stacyj, leżących w innym powiecie. W Opocznie naprzykład niema zupełnie wysyłek papieru, wówczas gdy w sąsiednim Radomiu wysłano coprawda nieznaczną ilość. W szeregu powiatów, jak naprzykład: Pleszew, Rawicz, Toruń, gdzie brak papierni, znajdują się inne zakłady, należące do przemysłu papierniczego i nadanie papieru według statystyki kolejowej obejmuje prawdopodobnie wysyłki wyrobów z papieru. W niektórych jednak powiatach, jak naprzykład w Kołomyi i Śniatynie, a następnie w Tarnowskich Górach, które nie są odśrodkami handlowemi, ani też nie posiadają innych zakładów w przemyśle papierniczym, nadanie jest prawdopodobnie przypadkowe.

Największą ilość papieru nadał powiat będziński, a mianowicie 14 875 *tonn*, t. j. 23,6% ogólnego nadania w Polsce. Drugie miejsce zajmuje powiat Częstochowa, dalej Kraków, o którym już wyżej wspomnieliśmy, następnie Warszawa—9 131 *tonna*, Lubliniec—2 966 *tonn*.

Ogółem z okręgu częstochowsko-będzińskiego wysłano 24 408 *tonn*, t. j. 38,7% ogólnej wysyłki, z okręgu pszczyńsko-żywieckiego—5 610 *tonn* (8,9% ogólnej wysyłki), z Wilna—2 669 *tonn* (4,2%), z Warszawy—9 131 *tonn* (14,5% ogólnej sumy wysyłek), z okręgu włocławskiego—1737 *tonn* (2,8% ogolnej wysyłki), z Łaska—4596 *tonn* (7,3%), z Bydgoszczy—1 895 *tonn* (3,0%), z Poznania—1 556 *tonn* (2,5%), inne powiaty mają już daleko mniejsze znaczenie.

Dla scharakteryzowania produkcji papiernij służy następujące zestawienie:

Produkcja papieru, tektury i celulozy — Production de papier, de carton et de cellulose

Tonny — *Tonnes* 1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady ogółem *Établissements total*	Papier — *Papier*			Tektura *Carton*	Celuloza siarczynowa *Cellulose à base de sulfite*		Celuloza sodowa *Cellulose à base de soude*
		Ogółem *Total*	W tem — *Dont*					
			bibułka *papier à cigarettes*	gazetowo-rotacyjny *de journaux en rouleaux*		bielona *blanchie*	niebielona *non blanchie*	
Ogółem — Total . .	**46**	**74459,2**	**4 179,3**	**11805,0**	**16109,0**	**5 575,7**	**28861,0**	**12042,0**
	100,0%	*100,0%*	*100,0%*	*100,0%*	*100,0%*	*100,0%*	*100,0%*	*100,0%*
Częstochowsko-będziński	**10**	**33 361,8**	—	**11 805,0**	**5 015,6**	—	—	**12 042,0**
	21,7%	*44,8%*	—	*100,0%*	*31,1%*	—	—	*100,0%*
Częstochowa	3	5 886,2	—	1 713,6	337,6	—	—	—
Lubliniec i Radomsko . . .	2	4 884,8	—	—	270,0	—	—	12 042,0
Będzin	3	17 878,7	—	10 091,4	4 408,0	—	—	—
Olkusz	2	4 712,1	—	—	—	—	—	—
Pszczyńsko-żywiecki	**6**	**8 072,4**	**2 412,4**	—	**58,0**	—	**7 221,9**	—
	13,0%	*10,8%*	*57,7%*	—	*0,4%*	—	*25,0%*	—
Pszczyna i Bielsko	3	5 660,0	—	—	—	—	7 221,9	—
Żywiec	3	2 412,4	2 412,4	—	58,0	—	—	—
Wileński	**6**	**2 050,0**	—	—	**3 099,0**	—	—	—
	13,1%	*2,8%*	—	—	*19,2%*	—	—	—
Wilno	6	2 050,0	—	—	3 099,0	—	—	—
Włocławski	**4**	**6 680,7**	**239,1**	—	—	**5 575,7**	**21 639,1**	—
	8,7%	*9,0%*	*5,7%*	—	—	*100,0%*	*75,0%*	—
Włocławek i Gostynin . .	4	6 680,7	239,1	—	—	5 575,7	21 639,1	—
Warszawski	**4**	**9 639,0**	**1 499,0**	—	**1 286,7**	—	—	—
	8,7%	*12,9%*	*35,9%*	—	*8,0%*	—	—	—
Warszawa miasto i powiat	4	9 639,0	1 499,0	—	1 286,7	—	—	—
Inne — *Autres*	**16**	**14 655,3**	**28,8**	—	**6 649,7**	—	—	—
	34,8%	*19,7%*	*0,7%*	—	*41,3%*	—	—	—
Bydgoszcz	2	3 074,1	—	—	1 496,8	—	—	—
Łask, Tczew i Opoczno . .	3	11 092,7	—	—	3 151,9	—	—	—
Opatów	2	379,4	—	—	205,1	—	—	—
Wilejka, Równe i Nowy Targ	3	55,8	28,8	—	598,4	—	—	—
Łódź	2	—	—	—	399,3	—	—	—
Puławy i Zamość	2	39,2	—	—	—	—	—	—
Tomaszów i Brasław . . .	2	14,1	—	—	798,2	—	—	—

Liczby zakładów podane wyżej w tablicy nie zgadzają się z podanemi poprzednio liczbami, albowiem obejmują wszystkie papiernie, a nietylko papiernie, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, poza tem liczby te dotyczą papierni czynnych w roku 1925, wówczas gdy podane uprzednio dotyczyły stanu w maju 1926 roku.

Produkcja papieru ogółem jest największa w okręgu częstochowsko-będzińskim, w którym wyprodukowano 33361,8 *tonn*, t. j. 44,8%, drugie miejsce zajmuje okrąg warszawski, którego produkcja wynosi 9639,0 (12,9%), następnie okrąg pszczyńsko-żywiecki wyprodukował 8072,4 (10,8%), włocławski—6680,7 (9,0%).

Dane dla wszystkich rodzajów papieru zbytnio rozszerzyłyby naszą pracę, podaliśmy więc poza ogólną produkcją papieru jedynie dane o bibułce i papierze rotacyjnym, jako bardziej charakterystyczne.

Produkcja bibułki rozmieszcza się nieco inaczej: największe znaczenie ma okrąg pszczyńsko-żywiecki, który wyprodukował 57,7%, drugie miejsce zajmuje okrąg warszawski 35,9%, poza tem okrąg włocławski ma 5,7%.

Papier rotacyjny jest produkowany tylko w jednym okręgu, mianowicie w okręgu częstochowsko-będzińskim, przyczem około $^5/_6$ produkcji przypada na powiat Będzin, reszta na powiat Częstochowę.

Produkcja tektury rozpowszechniona jest w daleko większej ilości okręgów. Największe znaczenie ma okrąg częstochowsko-będziński, którego produkcja wynosi 31,1% ogólnej produkcji tektury, drugie miejsce zajmuje Wilno 19,2%. Bardzo poważną liczbę produkcji mamy w powiatach nie zaliczonych do okręgów.

Produkcję celulozy siarczynowej białej znajdujemy jedynie w okręgu włocławskim, niebielonej w okręgu włocławskim i pszczyńsko-żywieckim, przyczem okrąg włocławski produkuje 75,0% ogólnej produkcji celulozy niebielonej. Produkcję celulozy sodowej mamy tylko w okręgu częstochowsko-będzińskim.

Dla powiatów: Radomsko, Lubliniec, Bielsko, Gostynin i Warszawa oraz dla powiatów, podanych w grupie „inne" prócz pow. Bydgoszcz, Opatów i Łódź, nie mogliśmy podać danych o produkcji dla każdego powiatu osobno, gdyż w tych powiatach mamy po jednym zakładzie, a Główny Urząd Statystyczny nie może, jak już wspomnieliśmy, danych o produkcji publikować indywidualnie.

Dane o zakładach, należących do przemysłu papierniczego, lecz po wyłączeniu papierni przedstawiają się jak następuje:

Papierniczy inny — Industrie du papier autre

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions—Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total . .	**54**	**2 518**
	100,0%	*100,0%*
Warszawa	**10**	**491**
	18,5%	*19,5%*
Łódź	**8**	**246**
	14,8%	*9,8%*
Bielski	**7**	**519**
	13,0%	*20,6%*
Bielsko	4	41
Cieszyn	2	48
Żywiec	1	430
Kraków	**4**	**291**
	7,4%	*11,6%*
Lwów	**5**	**270**
	9,3%	*10,7%*
Poznań	**3**	**127**
	5,5%	*5,0%*
Rawicz	**2**	**60**
	3,7%	*2,4%*
Bydgosko-toruński	**2**	**61**
	3,7%	*2,4%*
Bydgoszcz	1	34
Toruń	1	27
Tarnowsko-górsko-świętochłowicki	**2**	**97**
	3,7%	*3,9%*
Tarnowskie Góry	1	65
Świętochłowice	1	32
Inne—*Autres*	**11**	**356**
	20,4%	*14,1%*
Grudziądz	1	43
Pleszew	1	70
Katowice	2	53
Częstochowa	2	60
Łask	1	26
Radom	1	43
Rzeszów	1	5
Przemyśl	1	32
Wilno	1	24

Największą liczbę zakładów tego rodzaju posiada Warszawa, mianowicie 10, t. j. 18,5% ogólnej ich liczby, zatrudniających 491 robotników (19,5%). Łódź ma 8 zakładów (14,8%), 246 robotników (9,8%). Okrąg bielski w składzie powiatów: Bielsko, Cieszyn i Żywiec posiada 7 zakładów (13,0%), 519 robotników (20,6%), Kraków—4 zakłady (7,4%), 291 robotników (11,6%), Lwów—5 zakładów (9,3%), 270 robotników (10,7%), Poznań—3 zakłady (5,5%), 127 robotników (5,0%), Rawicz—2 zakłady (3,7%), 60 robotników (2,4%), Bydgoszcz, Toruń, Grudziądz i Pleszew mają po 1 zakładzie. W województwach centralnych Łask, Radom—po 1 zakładzie, Częstochowa—2 zakłady, w województwach wschodnich Wilno—1 zakład, w województwie śląskiem Tarnowskie Góry i Świętochłowice—po 1 zakładzie, Katowice—2 zakłady. W województwach południowych poza wyżej wymienionemi powiatami Rzeszów i Przemyśl mają po 1 zakładzie.

Przemysł skórzany

Do przemysłu skórzanego i pokrewnych przetworów zwierzęcych zalicza się garbarstwo (wyrób skór i wyprawa futer), rymarstwo, siodlarstwo, wyrób walizek, portfeli, imitacji skóry, pasów napędnych, wyroby ze szczeciny, włosia i piór. Wyrób obuwia nie zalicza się do tego przemysłu, lecz do przemysłu odzieżowego.

Według danych statystyki zatrudnienia następujące powiaty posiadały garbarnie, które zatrudniały 20 i więcej robotników:

Garbarnie — Tanneries

V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**75**	**3651**
	100,0%	*100,0%*
Warszawski	**22**	**941**
	29,3%	*25,7%*
Warszawa miasto	16	799
Warszawa powiat	3	64
Radzymin	1	28
Błonie	2	50
Radomski	**13**	**559**
	17,3%	*15,4%*
Radom	11	520
Końskie	1	29
Kielce	1	10
Wilno	**5**	**108**
	6,7%	*2,9%*
Lublin	**5**	**235**
	6,7%	*6,4%*
Białostocki	**4**	**95**
	5,3%	*2,6%*
Białystok	2	50
Sokółka	1	14
Grodno	1	31
Częstochowski	**3**	**198**
	4,0%	*5,4%*
Częstochowa	1	138
Lubliniec	1	54
Będzin	1	6
Rybnicko-cieszyńsko-żywiecki	**4**	**279**
	5,3%	*7,6%*
Rybnik	1	83
Cieszyn	2	78
Żywiec	1	118
Gniezno	**3**	**256**
	4,0%	*7,0%*
Dolina	**3**	**65**
	4,0%	*1,8%*
Włocławsko-gostyniński	**2**	**83**
	2,7%	*2,4%*
Włocławek	1	63
Gostynin	1	20
Inne—*Autres*	**11**	**832**
	14,7%	*22,8%*
Bydgoszcz	1	142
Brodnica	1	24
Śrem	1	20
Września	1	27
Oświęcim	1	69
Kalisz	2	115
Łódź	1	36
Kraków	1	272
Lwów	1	59
Stanisławów	1	68

Na czoło wysuwa się okrąg warszawski w składzie miasta i powiatu Warszawy, oraz powiatów Radzymin i Błonie—razem 22 zakłady, t. j. 29,3% ogólnej ich liczby, zatrudniające 941 robotników (25,7%).

Drugie miejsce zajmuje okrąg radomski, w skład którego wchodzą powiaty: Radom, Końskie i Kielce—razem 13 zakładów (17,3%), 559 robotników (15,4%).

Daleko mniejsze znaczenie mają już dalsze okręgi, w szczególności okrąg lubelski—5 zakładów (6,7%), 235 robotników (6,4%), Wilno — 5 zakładów (6,7%), 108 robotników (2,9%), okrąg białostocki w składzie powiatów: Białystok, Sokółka i Grodno—razem 4 zakłady (5,3%), 95 robotników (2,6%), okrąg częstochowski (powiaty: Częstochowa, Lubliniec i Będzin) ma 3 zakłady (4%), 198 robotników (5,4%), dalej okrąg rybnicko-cieszyńsko-żywiecki—4 zakłady (5,3%), 279 robotników (7,6%). W województwach zachodnich największe znaczenie ma Gniezno—3 zakłady (4%), 256 robotników (7,0%), w województwach południowych—Dolina, mająca również 3 zakłady (4,0%) i 65 robotników (1,8%). Poza tem 12 powiatów posiadają po jednej lub dwie garbarnie.

Według danych statystyki kolejowej, nadanie skór garbowanych i inaczej wyprawionych powyżej 100 *tonn* możemy stwierdzić w następujących powiatach:

Skóry garbowane — Cuirs tannés

Tonny — *Tonnes* 1.III — 31.XII 1924

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem—Total	**11 922**
	100,0%
Warszawski	**1 756**
	14,7%
Warszawa miasto	1 756
Radomski	**645**
	5,4%
Radom	645
Lubelski	**221**
	1,9%
Lublin	221
Wileński	**163**
	1,4%
Wilno	163
Białostocki	**1 296**
	10,9%
Białystok	654
Sokółka	402
Grodno	240
Częstochowski	**123**
	1,0%
Częstochowa	123
Rybnicko-cieszyńsko-żywiecki	**763**
	6,4%
Rybnik	520
Cieszyn	128
Żywiec	115

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Inne—*Autres*	**6 955**
	58,3%
Gniezno	193
Dolina	131
Kraków	4 412
Bydgoszcz	246
Kalisz	251
Łódź	123
Lwów	598
Toruń	149
Poznań	150
Wadowice	386
Przemyśl	122
Wołkowysk	194

Uwaga: Uwzględniono tylko powiaty, posiadające w nadaniu minimum 100 *tonn*.

Note: N'ont été pris en considération que les arrondissements dont l'expédition s'élève à 100 *tonnes* au minimum.

Na pierwsze miejsce wysuwa się Kraków, który ma nadania 4412 *tonn*, mimo że posiada on tylko 1, coprawda dużą, garbarnię. Należy więc przypuszczać, że skóry wyprawione wysłane z Krakowa były w znacznej mierze otrzymane uprzednio z innych części Państwa lub z zagranicy. Nie mając jednak danych o przybyciu powiatami, nie możemy tego z całą stanowczością stwierdzić. Drugie miejsce zajmuje Warszawa—1 756 *tonn*, dalej idzie Białystok—654 *tonny*, Radom—645 *tonn*, Lwów—598 *tonn*, Rybnik—520 *tonn*, pozostałe zaś powiaty nadały mniej niż 500 *tonn*.

Nadanie skór garbowanych nie dość ściśle charakteryzuje nam jeszcze produkcyjność garbarni, dlatego, że w zależności od rozwoju innych branży przemysłu garbarskiego, większa lub mniejsza część produkcji skór bywa zużywana na miejscu.

Dla scharakteryzowania produkcji garbarni mogą służyć poniższe liczby, dotyczące przerobionych skór:

Garbarnie — Tanneries

Przerobiono skór — *Peaux ouvrées* 1925

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Bydlęcych *De boeuf*	Ogółem krajowych *Total indigènes*	Końskich *De cheval*	Cielęcych *De veau*	Kozich *De chèvre*	Baranich *De mouton*	Innych *Autres*
		q	sztuk — *pièces*					
Ogółem—Total		**219 886**	**1 721 063**	**77 188**	**980 009**	**120 137**	**532 362**	**11 367**
		100,0%	*100,0%*	*100,0*	*100,0%*	*100,0%*	*100,0%*	*100,0%*
krajowych — indigènes	**354**	**149 201**	**1 273 239**	**61 458**	**977 409**	**97 525**	**129 660**	**7 187**
zagranicznych—étrangères		**70 685**	**447 824**	**15 730**	**2 600**	**22 612**	**402 702**	**4 180**
Warszawski	**48**	**35 771**	**595 450**	**13 306**	**411 781**	**73 979**	**93 458**	**2 926**
	13,6	*24,0%*	*46,8%*	*21,6%*	*42,1%*	*75,9%*	*72,1%*	*40,7%*
Warszawa miasto	38	27 527	511 843	12 217	346 515	58 352	91 833	2 926
Warszawa powiat	3	3 911	30 448	—	29 392	891	165	—
Radzymin	2	1 200	1 000	1 000	—	—	—	—
Błonie	5	3 133	52 159	89	35 874	14 736	1 460	—
Radomski	**27**	**18 775**	**241 953**	**1 326**	**236 984**	**3 410**	**233**	—
	7,6%	*12,6%*	*19,0%*	*2,2%*	*24,3%*	*3,5%*	*0,2%*	
Radom	19	17 005	239 775	1 321	234 847	3 410	197	—
Kielce i Końskie	8	1 770	2 178	5	2 137	—	36	—
Lubelski	**7**	**6 581**	**39 215**	**6 923**	**32 242**	**45**	**5**	—
	2,0%	*4,4%*	*3,1%*	*11,3%*	*3,3%*	*0,0%*	*0,0%*	
Lublin	7	6 581	39 215	6 923	32 242	45	5	—
Białostocki	**42**	**7 069**	**23 741**	**9 828**	**13 113**	**800**	—	—
	11,9%	*4,7%*	*1,9%*	*16,0%*	*1,3%*	*0,8%*		
Białystok	19	4 400	14 038	5 708	7 530	800	—	—
Suwałki	6	133	2 875	2 200	675	—	—	—
Grodno	7	2 536	6 828	1 920	4 908	—	—	—
Częstochowski	**11**	**7 843**	**36 939**	**3 121**	**26 519**	**4 700**	**1 799**	**800**
	3,1%	*5,3%*	*2,9%*	*5,1%*	*2,7%*	*4,8%*	*1,4%*	*11,2%*
Częstochowa i Lubliniec	3	4 338	1 439	321	519	—	599	—
Będzin	8	3 505	35 500	2 800	26 000	4 700	1 200	800

(c. d. — suite)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Bydlęcych *De boeuf*	Ogółem krajowych *Total indigènes*	Końskich *De cheval*	Cielęcych *De veau*	Kozich *De chèvre*	Baranich *De mouton*	Innych *Autres*
		q	s z t u k — *p i è c e s*					
Kalisz	7	10 908	11 400	500	10 900	—	—	—
	2,0%	*7,3%*	*0,9%*	*0,8%*	*1,2%*			
Łódź	8	4 071	38 197	—	37 197	1 000	—	—
	2,3%	*2,7%*	*3,0%*	—	*3,8%*	*1,0%*		
Rybnicko-cieszyńsko-żywiecki	5	8 440	8 500	300	8 200	—	—	—
	1,4%	*5,6%*	*0,7%*	*0,5%*	*0,8%*			
Cieszyn i Rybnik	3	6 000	8 400	200	8 200	—	—	—
Żywiec	2	2 440	100	100	—	—	—	—
Lwów i Kraków	2	11 195	60 251	514	49 150	10 587	—	—
		6,8%	*4,7%*	*0,9%*	*5,1%*	*10,9%*		
Dolina	14	5 035	3 205	1 620	1 585	—	—	—
	3,9%	*3,4%*	*0,2%*	*2,6%*	*0,2%*			
Stanisławów	9	1 547	54 991	1 040	53 909	42	—	—
	2,5%	*1,0%*	*4,3%*	*1,7%*	*5,5%*	*0,0%*		
Poznański	3	548	43 370	201	39 485	276	3 177	231
	0,8%	*0,4%*	*3,4%*	*0,3%*	*4,0%*	*0,3%*	*2,4%*	*3,2%*
Śrem i Poznań	3	548	43 370	201	39 485	276	3 177	231
Gniezno	3	4 448	1 493	—	1 448	—	45	—
	0,8%	*3,0%*	*0,1%*		*0,1%*			
Wilno	13	5 603	31 323	1 184	7 789	—	22 320	30
	3,7%	*3,8%*	*2,5%*	*1,9%*	*0,8%*		*17,2%*	*0,4%*
Inne — *Autres*	155	22 367	83 211	21 595	47 107	2 686	8 623	3 200
	43,8%	*15,0%*	*6,5%*	*35,1*	*4,8%*	*2,8%*	*6,7%*	*44,5%*
Kościerzyna, Wąbrzeźno i Brodnica	3	2 612	7 835	1 125	3 510	110	3 090	—
Bydgoszcz	2	3 083	1 300	—	600	100	300	300
Nowy Tomyśl i Szamotuły	2	362	300	—	—	300	—	—
Grodzisk i Śmigiel	2	172	2 782	400	2 380	2	—	—
Rawicz i Kościan	2	560	430	30	—	—	400	—
Mogilno i Wyrzysk	2	102	11 215	115	4 050	1 550	3 000	2 500
Włocławek i Gostynin	2	2 532	—	—	—	—	—	—
Mława i Maków	2	400	100	—	100	—	—	—
Mińsk Mazowiecki i Grójec	3	370	8 800	800	8 000	—	—	—
Końsk	2	145	600	—	200	—	—	400
Sieradz	4	615	6 245	595	5 650	—	—	—
Łask	2	481	1 000	—	—	—	1 000	—
Piotrków	2	230	3 000	—	3 000	—	—	—
Olkusz i Jędrzejów	2	150	—	—	—	—	—	—
Stopnica	3	125	—	—	—	—	—	—
Opatów	2	71	—	—	—	—	—	—
Kozienice	2	32	100	100	—	—	—	—
Węgrów	2	380	200	200	—	—	—	—
Siedlce i Konstantynów	2	212	120	—	—	120	—	—
Biała Podlaska i Włodawa	2	80	500	—	500	—	—	—
Puławy	4	211	460	60	400	—	—	—
Krasnystaw i Hrubieszów	2	76	—	—	—	—	—	—
Radzyń	2	6	1 500	—	1 500	—	—	—
Augustów i Łomża	4	101	790	190	600	—	—	—
Sokółka	9	165	2 525	2 525	—	—	—	—
Wołkowysk	9	429	7 140	7 140	—	—	—	—
Biała (krak.)	2	457	31	4	24	3	—	—
Oświęcim i Chrzanów	2	1 530	11 525	—	11 444	76	5	—
Wieliczka	5	650	15	15	—	—	—	—
Limanowa	2	290	140	70	70	—	—	—
Nowy Targ	5	158	42	18	24	—	—	—
Gorlice i Tarnów	2	408	240	240	—	—	—	—
Kolbuszowa	2	73	10	10	—	—	—	—
Łańcut i Rzeszów	2	350	320	300	20	—	—	—
Przemyśl i Nisko	2	379	3 105	200	2 100	425	380	—
Drohobycz i Bóbrka	2	45	52	40	12	—	—	—
Stryj i Bohorodczany	2	208	520	520	—	—	—	—
Kałusz	2	126	255	255	—	—	—	—
Kołomyja i Zaleszczyki	2	540	730	640	90	—	—	—

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Bydlęcych *De boeuf*	Ogółem krajowych *Total indigènes*	Końskich *De cheval*	Cielęcych *De veau*	Kozich *De chèvre*	Baranich *De mouton*	Innych *Autres*
		q	sztuk — *pièces*					
Kosów	5	610	230	130	100	—	—	—
Złoczów	4	242	2 895	1 075	1 820	—	—	—
Brasław i Postawy	2	25	427	77	25	—	325	—
Święciany	4	29	224	13	88	—	123	—
Wilejka i Oszmiana	2	125	325	250	75	—	—	—
Wołożyn i Nowogródek	2	25	345	345	—	—	—	—
Lida	3	81	40	—	40	—	—	—
Słonim	5	19	2 460	2 460	—	—	—	—
Brześć n/Bugiem, Pińsk i Sarny	3	1 510	170	—	170	—	—	—
Kossów	3	131	1 160	1 160	—	—	—	—
Luboml	4	25	100	—	100	—	—	—
Kowel	3	454	—	—	—	—	—	—
Włodzimierz	3	88	500	100	400	—	—	—
Dubno i Krzemieniec	5	87	408	393	15	—	—	—

Liczba zakładów podana w powyższej tablicy jest inną niż w tablicy poprzedniej, wobec tego, że zostały uwzględnione wszystkie garbarnie, a nietylko garbarnie, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, poza tem dane powyższe dotyczą roku 1925, wówczas gdy dane statystyki zatrudnienia dotyczyły stanu w maju 1926 roku.

Największą ilość skór bydlęcych przerobił okrąg warszawski, a mianowicie 24,0%, drugie miejsce zajmuje okrąg radomski—12,6%, trzecie Kalisz—7,3%, dalej idzie okrąg rybnicko-cieszyńsko-żywiecki—5,6%, częstochowski—5,3% i Kraków—5,0%.

Największą ilość skór końskich, cielęcych, kozich, baranich i innych (za wyjątkiem bydlęcych) przerobił okrąg warszawski, a mianowicie 46,8%, następnie okrąg radomski—19,0%, inne okręgi mają już daleko mniejsze znaczenie, przyczem najwięcej z nich przerobił Stanisławów—4,3%.

Dla poszczególnych rodzajów skór znaczenie oddzielnych okręgów nieco się zmienia, jednakże naogół okrąg warszawski zachowuje swoje miejsce, przyczem jeżeli chodzi o przerób skór kozich i baranich odsetek przerobionych skór w tym okręgu przewyższa 70%. Okrąg radomski pod względem skór cielęcych zajmuje bardzo poważne miejsce, a jeżeli chodzi o skóry końskie, kozie i baranie, ma niewielkie znaczenie.

Dla powiatów: Końskie, Lubliniec, Rybnik, Lwów, Kraków i Poznań, oraz dla znacznej liczby powiatów wykazanych w grupie „inne" nie mogliśmy podać danych, dotyczących liczb przerobionych skór, dla każdego powiatu osobno, gdyż w każdym z nich mamy po jednej tylko garbarni, a Główny Urząd Statystyczny nie może odnośnych dat statystycznych publikować indywidualnie.

Moglibyśmy również opracować dane o produkcji garbarni, jednakże musielibyśmy poświęcić zbyt wiele czasu i miejsca dla scharakteryzowania poszczególnych gatunków wytworów, gdyż produkcja skór jest tak różnorodną, że nie można jej ująć w jedną liczbę. W celu więc uniknięcia przeciążenia naszej pracy i tak już zbyt rozległej, musieliśmy z opracowania tego zrezygnować.

Dane o innych zakładach w przemyśle skórzanym poza garbarniami przedstawiają się jak następuje:

Skórzany — inny
Industrie des peaux et des cuirs — autre
V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**16**	**789**
	100,0%	*100,0%*
Warszawa miasto	**6**	**220**
	37,5%	*27,9%*
Biała	**2**	**115**
	12,5%	*14,6%*
Kraków	**2**	**56**
	12,5%	*7,1%*
Inne—*Autres*	**6**	**398**
	37,5%	*50,4%*
Bydgoszcz	1	100
Rawicz	1	60
Radzyń	1	120
Rybnik	1	13
Królewska Huta	1	22
Nowy Sącz	1	83

Tak samo jak przy garbarniach na pierwsze miejsce wysuwa się Warszawa, która posiada 6 zakładów tego rodzaju, t. j. 37,5% ich ogólnej liczby, zatrudniających 220 robotników (27,9%). Zwraca uwagę brak zakładów w przemyśle skórzanym poza garbarniami

w okręgu radomskim i bielskim. Nie należy jednak zapominać o tem, że fabryki obuwia nie są liczone do innych zakładów w przemyśle skórzanym. Poza Warszawą 2 zakłady w przemyśle skórzanym posiada powiat Biała i 2 zakłady powiat Kraków. Pozostałe powiaty, a mianowicie: Bydgoszcz, Rawicz, Radzyń, Rybnik, Królewska Huta i Nowy Sącz posiadają po jednym tylko zakładzie.

Przemysł drzewny

Do przemysłu drzewnego zalicza się: tartaki, fabryki giętych mebli, fabryki dykt, fornierów, wytwórnie wyrobów stolarskich (posadzki, drzwi, okna, trumny, pudła, skrzynie, ramy i t. d), bednarstwo, wyrób wozów i wszelkiego rodzaju karoseryj, tokarstwo i snycerstwo, wyrób drobnych przedmiotów z drzewa, korków, lasek, parasoli i koszykarstwo.

Tartaki, przerabiające surowe drzewo na półfabrykaty, powinny się znajdować w niedalekiej odległości od surowca względnie w pobliżu dogodnej komunikacji z miejscami produkcji drewna, w szczególności więc przy wodnych arterjach.

Zestawienie tartaków, zatrudniających 20 i więcej robotników, podług powiatów przedstawia się jak następuje:

Tartaki — Scieries V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**549**	**31 747**	Wejherowo . .	5	344	Gostynin . . .	1	23
	100,0%	*100,0%*	Kartuzy	2	22	Mińsk Mazow. .	1	57
Bydgoski	**67**	**3 745**	Kościerzyna . .	4	181	Płock	1	18
	12,2%	*11,8%*	Gniew	1	22	Pułtusk	1	24
Bydgoszcz . . .	22	1 199	Sępolno	2	120	Rawa	1	134
Świecie	12	931	Chełmno . . .	1	2	Skierniewice .	1	23
Tuchola	8	379	Grudziądz . . .	2	138	Sochaczew . .	2	71
Chojnice . . .	11	550	Lubawa	3	78	Warszawa m-to	3	198
Starogard . . .	14	686	Wąbrzeźno . .	2	32	Warszawa pow.	1	8
Częstochowsko-piotrkowski . .	**40**	**1 578**	Brodnica . . .	6	88			
	7,3%	*5,0%*	Toruń	3	64	**Woj. łódzkie** . . .	**8**	**171**
Piotrków . . .	9	286	**Woj. poznańskie** . .	**76**	**3 030**	Brzeziny . . .	1	18
Radomsko . . .	4	143	Inowrocław . .	1	40	Kalisz	1	20
Częstochowa .	5	313	Strzelno	4	99	Konin	2	48
Włoszczowa . .	5	201	Chodzież . . .	4	252	Łódź	1	17
Końskie	9	376	Czarnków . . .	5	274	Sieradz	1	21
Kielce	8	259	Gniezno	2	110	Łask	2	117
Wilno	**15**	**585**	Gostyń	3	125	**Woj. kieleckie** . .	**19**	**944**
	2,7%	*1,8%*	Grodzisk . . .	3	105	Będzin	4	251
Bielsk	**9**	**556**	Jarocin	2	23	Iłża	3	235
	1,6%	*1,8%*	Kościan	1	16	Jędrzejów . . .	3	61
Słonim	**7**	**317**	Krotoszyn . . .	2	26	Kozienice . . .	3	138
	1,3%	*0,9%*	Leszno	2	32	Opatów	3	129
Łuniniec	**5**	**632**	Międzychód . .	3	262	Opoczno . . .	1	30
	0,9%	*2,0%*	Mogilno	2	23	Pińczów	1	18
Żywiecki	**27**	**1 395**	Nowy Tomyśl .	3	134	Sandomierz . .	1	82
	4,9%	*4,4%*	Oborniki . . .	8	268			
Żywiec	10	602	Szamotuły . .	4	113	**Woj. lubelskie** . .	**20**	**715**
Biała (krak.) . .	3	137	Witkowo . . .	2	85	Chełm	1	63
Bielsko	5	106	Września . . .	3	184	Garwolin . . .	1	49
Cieszyn	4	231	Śrem	4	87	Janów	1	15
Pszczyna . . .	5	319	Śmigiel	2	73	Lublin	1	13
			Wolsztyn . . .	1	19	Łuków	1	87
Dolina	**8**	**2 630**	Ostrów	3	110	Puławy	1	31
	1,5%	*8,3%*	Odolanów . . .	1	6	Radzyń	1	57
Nadwórna	**7**	**1 198**	Ostrzeszów . .	1	26	Sokołów . . .	1	20
	1,3%	*3,8%*	Kępno	1	121	Włodawa . . .	2	50
Drohobycz	**9**	**445**	Pleszew	1	17	Zamość	5	146
	1,6%	*1,4%*	Szubin	3	321	Tomaszów . .	2	96
Pozostałe	**355**	**18 666**	Wągrowiec . .	2	38	Węgrów . . .	3	88
	64,7%	*58,8%*	Wyrzysk . . .	3	41			
Woj. pomorskie . .	**33**	**1 118**	**Woj. warszawskie** .	**14**	**606**	**Woj. białostockie** .	**16**	**1 613**
Puck	2	27	Rypin	1	23	Białystok . . .	4	407
			Błonie	1	27	Grodno	4	182

(dok.—fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Kolno	1	40	**Woj. lwowskie**	43	2 944	**Woj. tarnopolskie**	10	660
Łomża	1	23	Sanok	3	102	Brody	1	70
Ostrów	1	31	Tarnobrzeg	3	473	Podhajce	1	65
Ostrołęka	1	17	Nisko	4	132	Radziechów	3	166
Sokółka	1	525	Sambor	2	69	Złoczów	2	139
Suwałki	3	388	Strzyżów	2	50	Kamionka Str.	3	220
			Krosno	3	77			
			Lisko	4	346			
Woj. śląskie	13	755	Jarosław	1	150	**Woj. wołyńskie**	13	797
Lubliniec	3	169	Mościska	1	62	Dubno	3	127
Tarnowskie G.	3	277	Lubaczów	2	74	Kowel	2	130
Świętochłowice	2	122	Dobromil	4	300	Łuck	1	149
Królewska Huta	1	77	Lwów	4	580	Równe	0	181
Katowice	2	80	Żółkiew	1	36	Włodzimierz	4	210
Rybnik	2	30	Bóbrka	2	133			
			Przemyśl	4	226	**Woj. poleskie**	13	444
			Rawa Ruska	1	30			
Woj. krakowskie	36	1 690	Rudki	1	27	Brześć/Bugiem	1	47
Chrzanów	2	50	Sokal	1	77	Kossów	5	188
Kraków	4	110				Pińsk	1	10
Wadowice	2	116	**Woj. stanisławowskie**	28	2 586	Sarny	4	104
Myślenice	3	163				Stolin	2	95
Wieliczka	1	36	Turka	7	594			
Limanowa	5	446	Skole	3	938	**Woj. nowogródzkie**	12	512
Nowy Targ	2	49	Kałusz	2	95			
Nowy Sącz	4	182	Żydaczów	1	12	Baranowicze	2	136
Grybów	2	64	Stanisławów	1	28	Nieśwież	2	129
Gorlice	2	94	Tłumacz	1	56	Nowogródek	1	42
Tarnów	5	304	Bohorodczany	4	213	Stołpce	2	44
Jasło	1	38	Kołomyja	1	24	Wołożyn	1	15
Mielec	1	4	Peczeniżyn	1	24	Lida	4	146
Brzesko	1	12	Kosów	2	212			
Ropczyce	1	22	Stryj	4	373	**Woj. wileńskie**	1	81
			Śniatyn	1	17	Święciany	1	81

Na czoło wysuwa się grupa powiatów, leżących na północo-zachodzie Polski, z Bydgoszczą na czele, w składzie powiatów: Świecie, Tuchola, Chojnice i Starogard—razem 67 zakładów (12,2%), 3 745 robotników (11,8%), powiaty te mają dogodne położenie komunikacyjne i bogate są w lasy; w szczególności Bydgoszcz, która ma połączenie wodne z Wisłą. W województwach zachodnich znajdujemy najwięcej tartaków, zatrudniających 20 i więcej robotników, w całym szeregu powiatów jest ich po kilka. W województwach centralnych najważniejszą grupę, co do ilości większych tartaków, stanowi okrąg częstochowsko-piotrkowski, do którego należą powiaty: Piotrków, Radomsko, Częstochowa, Włoszczowa, Końskie i Kielce—razem 40 zakładów (7,3%), 1 578 robotników (5,0%). W województwach wschodnich na czoło wysuwa się Wilno, w którem mamy 15 tartaków (2,7%), 585 robotników (1,8%), większą ilość tartaków w województwach wschodnich posiada, poza tem Bielsk, w obrębie którego leży puszcza Białowieska—9 tartaków (1,6%), 556 robotników (1,8%), Słonim—7 tartaków (1,3%), 317 robotników (0,9%), Łuniniec—5 zakładów (0,9%), 632 robotników (2,0%). Zauważyć należy, że w powiatach wschodnich większych kilkakrotnie podług obszaru od powiatów zachodnich mamy daleko mniejszą ilość dużych tartaków, chociaż obfitość lasów powinna byłaby powodować szerokie rozpowszechnienie przemysłu tartacznego w naszych województwach wschodnich. W województwach południowych na czoło wysuwa się grupa żywiecka, w skład której wchodzą powiaty: Żywiec, Biała, Bielsko, Cieszyn i Pszczyna z województwa śląskiego—razem 27 zakładów (4,9%) i 1 395 robotników (4,4%). Poza tem w Małopolsce dość poważną ilość tartaków mamy w powiatach, leżących najbardziej na południu, w powiatach górskich, które obfitują w lasy. Największą ilość tartaków z tych powiatów ma Dolina—8 (1,5%) i 2 630 robotników (8,3%), Nadwórna—7 zakładów (1,3%) i 1 198 robotników 3,8%). Poza tem poważną ilość tartaków posiada powiat Drohobycz—9 zakładów (1,6%) i 445 robotników (1,4%).

Na podstawie danych statystyki stanu zatrudnienia mogliśmy wyodrębnić tylko ważniejsze ośrodki przemysłu tartacznego i stwierdzić, że prawie w całem Państwie przemysł ten jest dość poważnie rozwinięty. Dla bliższego określenia znaczenia przemysłu

tartacznego w poszczególnych powiatach, możemy oprzeć się na liczbach statystyki kolejowej o nadaniu, oraz o różnicy między nadaniem i przybyciem budulca obrobionego tartego, ciosanego, struganego lub heblowanego, fugowanego lub falcowanego, jak deski, bale, dyle, listwy, krokwie i t. d.

Biorąc powiaty, w których saldo nadania przekracza 2000 *tonn*, możemy ułożyć następujące zestawienie:

Drzewo obrobione — Bois ouvré

Tonny — *Tonnes* 1. III — 31. XII 1924

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Saldo nadania *Solde de l'expédition*
Ogółem—Total	**1142855**	**1035260**
		100,0%
Bydgoski	**97 105**	**91 886**
		8,9%
Bydgoszcz	42 527	38 825
Świecie	12 750	12 750
Tuchola	12 089	12 029
Chojnice	13 458	12 952
Starogard	16 281	15 330
Południowo-zachodni	**45 595**	**40 921**
		3,9%
Wyrzysk	2 207	2 008
Chodzież	4 085	3 826
Wągrowiec	3 453	2 819
Czarnków	6 734	5 944
Oborniki	7 954	7 760
Międzychód	3 631	3 556
Szamotuły	4 137	3 120
Nowy Tomyśl	13 394	11 888
Brodnicko-lubawski	**9 996**	**9 612**
		0,9%
Brodnica	7 288	7 088
Lubawa	2 708	2 524
Odolanowsko-ostrowski	**10 966**	**10 118**
		1,0%
Odolanów	2 227	2 227
Ostrów	4 170	3 728
Kępno	4 569	4 163
Suwalsko-augustowski	**16 997**	**16 533**
		1,6%
Suwałki	7 722	7 308
Augustów	9 275	9 225
Przasnysko-pułtuski	**21 196**	**19 737**
		1,9%
Przasnysz	2 463	2 463
Ostrołęka	5 715	5 715
Ostrów	3 973	3 564
Pułtusk	9 045	7 995
Kielecki	**91 693**	**83 713**
		8,1%
Piotrków	13 354	12 280
Opoczno	3 120	2 914
Końskie	27 482	23 846
Kielce	20 264	18 704
Kozienice	4 248	2 744
Iłża	5 291	5 291
Włoszczowa	10 478	10 478
Jędrzejów	7 456	7 456
Nadbużański	**15 605**	**14 628**
		1,4%
Biała	3 688	2 979
Radzyń	5 967	5 809
Włodawa	5 950	5 840
Zamojsko-złoczowski	**92 619**	**83 384**
		8,1%
Zamość	11 222	9 698
Biłgoraj	3 218	3 106
Janów	9 422	9 147
Nisko	3 165	2 710
Tarnobrzeg	7 525	6 727
Mielec	2 599	2 163
Jaworów	3 425	3 425
Rawa Ruska	4 986	4 391
Żółkiew	4 880	4 265
Sokal	5 961	5 419
Radziechów	7 768	6 207
Kamionka Str.	9 383	9 030
Brody	6 652	5 941
Złoczów	12 413	11 155
Północno-śląski	**17 176**	**13 711**
		1,3%
Lubliniec	8 483	7 410
Tarnowskie G.	8 693	6 301
Południowo-śląski	**30 477**	**23 581**
		2,3%
Rybnik	4 491	2 247
Pszczyna	18 432	14 291
Cieszyn	7 554	7 043
Zachodnio-małopolski	**68 375**	**62 971**
		6,1%
Żywiec	25 060	22 774
Wadowice	7 976	6 289
Nowy Targ	3 541	2 423
Limanowa	10 401	10 401
Nowy Sącz	12 129	12 129
Grybów	6 656	6 656
Gorlice	2 612	2 299
Wschodnio-małopolski	**272 355**	**247 506**
		23,9%
Sanok	6 454	3 824
Dobromil	17 706	17 706
Przemyśl	11 264	7 045
Jarosław	4 590	2 182
Lisko	14 182	14 029
Stary Sambor	12 425	11 436
Sambor	5 576	5 371
Turka	12 123	12 030
Drohobycz	6 542	3 085
Skole	36 762	35 927
Stryj	12 013	9 477
Dolina	67 007	66 863
Kałusz	3 793	3 710
Stanisławów	10 080	5 769
Bohorodczany		
Nadwórna	47 183	45 352
Kołomyja	4 655	3 700
Kosów		
Słonimsko-bielski	**146 953**	**135 223**
		13,1%
Wilno Troki	26 969	24 715
Lida	9 534	9 336
Słonim	18 996	18 996
Baranowicze	7 783	5 458
Łuniniec	14 964	14 779
Pińsk	11 127	10 806
Kossów	6 598	6 393
Prużany	11 980	11 482
Brześć n/Bugiem	8 282	2 775
Bielsk	30 720	30 483
Wschodni	**58 652**	**53 144**
		5,1%
Stolin	15 709	15 434
Sarny	13 775	13 460
Zdołbunów	5 037	4 051
Kostopol	6 283	6 283
Równe	15 096	11 877
Dubno	2 752	2 039
Inne — *Autres*	**147 095**	**128 592**
		12,4%
Wejherowo	5 677	3 122
Kościerzyna	2 964	2 869
Strzelno	3 089	2 513
Września	2 149	2 099
Śrem	3 012	3 012
Maków	15 225	15 166
Strzyżów	3 812	3 812
Lubaczów	7 616	7 616
Brzeziny	8 155	6 579
Bóbrka	5 466	2 886
Białystok	24 073	22 487
Grodno	34 008	30 669
Wołkowysk	8 209	7 874
Wilejka	4 092	4 092
Dzisna	3 904	2 290
Kowel	10 987	7 069
Włodzimierz	4 657	4 437

Na północy województw zachodnich okrąg bydgoski w składzie powiatów: Bydgoszcz, Świecie, Tuchola, Chojnice i Starogard ma saldo nadania w wysokości 91 886 *tonn*, t. j. 8,9% ogólnego salda nadania uwzględnionych powiatów. Dalej na południe przy granicy z Niemcami mamy powiaty: Wyrzysk, Chodzież, Wągrowiec, Czarnków, Oborniki, Międzychód, Szamotuły, Nowy Tomyśl, w których saldo nadania wynosi 40 921 *tonn*, t. j. 3,9% ogólnego salda nadania. Największe znaczenie przytem ma powiat Nowy Tomyśl i Oborniki. Na wschód od okręgu bydgoskiego powiaty Brodnica i Lubawa tworzą okrąg, którego saldo wynosi 9 612 *tonn* t. j. 0,9%. W południowej części województw zachodnich powiaty Odolanów, Ostrów i Ostrzeszów, którego jednak saldo nadania nie sięga 2 000 *tonn*, oraz Kępno tworzą niewielki okrąg, nadający w sumie 10 118 *tonn*, t. j. 1,0%.

W województwach centralnych Suwałki i Augustów mają saldo nadania razem 16 533 *tonny*, t. j. 1,6%. Na południowy zachód od tego okręgu Przasnysz, Ostrołęka, Ostrów i Pułtusk mają razem saldo nadania 19 737 *tonn*, t. j. 1,9%. Na południu mamy poważny okrąg kielecki, w skład którego wchodzą powiaty: Opoczno, Końskie, Kielce, Kozienice, Iłża i Jędrzejów, razem saldo tego okręgu wynosi 83 713 *tonn* (8,1%). Z lewej strony Bugu powiaty Biała, Radzyń i Włodawa tworzą okrąg, którego saldo wynosi 14 628 *tonn*, t. j. 1,4%. Na południe od tego okręgu powiaty Zamość, Biłgoraj, Janów i sąsiadujące z nimi powiaty Małopolski, mianowicie: Nisko, Tarnobrzeg, Mielec, Lubaczów, (choć niema nadania), Jaworów, Rawa Ruska, Żółkiew, Sokal, Radziechów, Kamionka Strumiłłowa, Brody i Złoczów, tworzą dość poważny okrąg, który razem ma saldo nadania 83 384 *tonny*, t. j. 8,1%.

Na Śląsku mamy dwa niewielkie okręgi Lubliniec i Tarnowskie Góry, których saldo sięga 13 711 *tonn*, t. j. 1,3%, oraz Rybnik Pszczyna i Cieszyn, mające saldo 23 581 *tonnę* t. j. 2,3%.

Okrąg zachodnio-małopolski obejmuje powiaty: Żywiec, Wadowice, Myślenice (choć nie posiada nadania), Nowy Targ, Limanowa, Nowy Sącz, Grybów i Gorlice, w okręgu tym saldo nadania wynosi 62 971 *tonnę* t. j. 6,1%. Okrąg wschodnio-małopolski obejmuje powiaty: Sanok, Dobromil, Przemyśl, Jarosław, Lisko, Stary Sambor, Sambor, Turka, Drohobycz, Skole, Stryj, Dolina, Kałusz, Stanisławów, Bohorodczany (które nie mają kolei, a więc nie mogą mieć nadania, lecz mają bardzo rozwinięty przemysł tartaczny), Nadwórna, Kołomyja i Kosów, razem saldo nadania tego okręgu wynosi 247 506 *tonn*, t. j. 23,9%.

W województwach wschodnich pas powiatów, posiadających znaczne saldo nadania drzewa obrobionego, ciągnie się od Wilna na południe i obejmuje: Lidę, Słonim, Baranowicze, Łuniniec, Pińsk, Kossów, Prużany, Brześć nad Bugiem i Bielsk, razem okrąg ten ma saldo nadania w wysokości 135 223 *tonny*, t. j. 13,1%, bardziej na południe powiat Stolin, Sarny, Zdołbunów, Kostopol, Równe i Dubno mają saldo nadania 53 144 *tonny*, t. j. 5,1%, ostatni z tych powiatów łączy się już z okręgiem północnym Małopolski.

Dane co do fabryk giętych mebli przedstawiają się jak następuje:

Fabryki giętych mebli

Fabriques de meubles courbés V 1926

Powiaty — *Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**21**	**5 388**
	100,0%	*100,0%*
Biała	3	570
	14,3%	*10,6%*
Bielsko	1	741
	4,8%	*13,8%*
Gniezno	1	18
	4,8%	*0,3%*
Kielce	1	160
	4,8%	*3,0%*
Nowy Sącz	1	266
	4,8%	*4,9%*
Piotrków	1	483
	4,8%	*9,0%*
Poznań	1	332
	4,8%	*6,2%*
Radom	2	218
	9,4%	*4,0%*
Radomsko	4	1 876
	19,1%	*34,8%*
Toruń	1	18
	4,8%	*0,3%*
Wejherowo	2	260
	9,4%	*4,8%*
Zamość	2	204
	9,4%	*3,8%*
Żywiec	1	242
	4,8%	*4,5%*

Największe skupienie mamy w powiecie Radomsko, gdzie łącznie z Piotrkowem znajduje się 5 fabryk giętych mebli, t. j. 23,8% ogólnej ich liczby, zatrudniających 2 359 robotników (43,8%), następnie poważne znaczenie ma powiat Biała łącznie z sąsiedniemi powiatami Bielsko i Żywiec, gdzie mamy 5 zakładów (23,8%), 1 553 robotników (28,8%). Poza tem istnieje kilkanaście zakładów rozrzuconych w innych powiatach.

Do innego przemysłu drzewnego zostały zaliczone zakłady stolarskie, ciesielskie, tokarskie, fabryki mebli (prócz giętych), zakłady wyrabiające wozy wszelkiego rodzaju, statki drewniane oraz przedmioty z korków i zakłady koszykarskie.

Wykaz powiatów, które posiadały w tym dziale przemysłu przedsiębiorstwa, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, przedstawia się jak następuje:

Przemysł drzewny inny — Industrie du bois autre

V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	212	10 185	**Kielecki**	5	259	**Drohobycki**	3	77
	100,0%	*100,0%*		*2,4%*	*2,5%*		*1,4%*	*0,8%*
Bydgoski	31	1 721	Iłża	1	27	Drohobycz	1	15
	14,6%	*16,9%*	Kielce	1	94	Skole	1	48
Bydgoszcz	13	565	Końskie	2	56	Stryj	1	14
Chojnice	3	269	Radom	1	82			
Starogard	3	106				**Stanisławowski**	3	129
Świecie	3	119	**Częstochowsko-śląski**	27	876		*1,4%*	*1,3*
Wyrzysk	1	40		*12,7%*	*8,6%*	Stanisławów	2	119
Chełmno	1	55				Bohorodczany	1	10
Grudziądz	4	180	Częstochowa	4	100			
Toruń	1	15	Radomsko	2	59	**Przemysko-brzeżański**	3	45
Wąbrzeźno	1	319	Będzin	3	92		*1,4%*	*0,4%*
Inowrocław	1	53	Świętochłowice	2	104	Przemyślany	2	27
			Królewska Huta	2	44	Brzeżany	1	18
Poznański	20	988	Katowice	9	262			
	9,5%	*9,7%*	Rybnik	2	116	**Nadbudżański**	10	606
Czarnków	1	52	Pszczyna	3	99		*4,7%*	*5,9%*
Międzychód	1	200				Biała Podlaska	2	132
Szamotuły	3	82				Brześć n/Bugiem	1	56
Oborniki	1	97	**Bielsko-krakowski**	20	749	Bielsk	2	50
Grodzisk	2	41		*9,5%*	*7,4%*	Białystok	2	248
Poznań	11	469	Cieszyn	2	64	Ostrów	2	106
Śmigiel	1	47	Bielsko	8	198	Ostrołęka	1	14
			Biała	2	25			
Kaliski	11	354	Żywiec	1	5			
	5,2%	*3,5%*	Wadowice	1	73	**Wileński**	4	819
Pleszew	4	105	Kraków	5	269		*1,9%*	*8,0%*
Ostrów	4	140	Bochnia	1	115	Wilno	3	750
Ostrzeszów	1	42				Lida	1	69
Kalisz	1	50						
Konin	1	17	**Grybowski**	3	125	**Południowo-wschodni**	6	618
				1,4%	*1,2%*		*2,8%*	*6,1%*
Rawicko-gostyński	3	71	Nowy Targ	1	52	Pińsk	2	265
	1,4%	*0,7%*	Nowy Sącz	1	49	Sarny	1	7
Rawicz	2	20	Grybów	1	24	Równe	2	306
Gostyń	1	51				Dubno	1	40
Gniezno	3	89	**Tarnobrzesko-niski**	3	118			
	1,4%	*0,9%*		*1,4%*	*1,2%*			
Warszawski	21	952	Tarnobrzeg	1	24	**Inne—*Autres***	8	403
	9,9%	*9,3%*	Mielec	1	29		*3,8%*	*4,0%*
Warszawa m-to	19	835	Nisko	1	65	Września	1	22
Warszawa pow.	1	97				Puck	1	9
Mińsk Mazow.	1	20				Włocławek	1	42
			Lwowski	10	519	Jarosław	1	39
Łódzki	18	667		*4,7%*	*5,1%*	Lisko	1	26
	8,5%	*6,5%*	Lwów	8	351	Zamość	1	32
Łódź miasto	16	605	Gródek Jagiell.	1	73	Augustów	1	232
Łask	2	62	Rawa Ruska	1	95	Stołpce	1	1

Zwraca uwagę, że w większych miastach ześrodkowana jest poważna liczba przedsiębiorstw zaliczonych do innego przemysłu drzewnego, widocznie zbyt na miejscu jest w tym dziale przemysłu ważniejszy, niż bezpośrednia obfitość surowców.

W województwach zachodnich Bydgoszcz z przylegającemi powiatami, a mianowicie: Chojnice, Starogard, Świecie, Wyrzysk, Chełmno, Grudziądz, Toruń, Wąbrzeźno i Inowrocław tworzą okrąg, w którym ogółem znajduje się 31 zakładów (14,6%), zatrudnia-

jących 1 721 robotników (16,9 %). Okrąg poznański w składzie powiatów: Czarnków, Międzychód, Szamotuły, Oborniki, Grodzisk Poznań i Śmigiel posiada 20 zakładów (9,5 %), zatrudniających 988 robotników (9,7%).

Okrąg kaliski, składający się z powiatów: Pleszew, Ostrów, Ostrzeszów, z województwa poznańskiego, oraz Kalisz i Konin ma 11 zakładów (5,2%), zatrudniających 354 robotników (3,5%). Rawicz i Gostyń mają razem 3 zakłady (1,4%), zatrudniające 71 robotników (0,7%), Gniezno posiada również 3 zakłady (1,4%), zatrudniające 89 robotników (0,9%).

Warszawa z powiatem i powiat Mińsk Mazowiecki posiadają razem 21 zakładów (9,9%), 952 robotników (9,3%), Łódź miasto i Łask ma 18 zakładów (8,5%), 667 robotników (6,5%). Okrąg kielecki w składzie powiatów: Iłża, Kielce, Końskie i Radom posiada 5 zakładów (2,4%) i 259 robotników (2,5%).

Okrąg częstochowsko-śląski w składzie powiatów: Częstochowa, Radomsko, Będzin, Świętochłowice, Królewska Huta, Katowice, Rybnik i Pszczyna posiada 27 zakładów (12,7)%, robotników 876 (8,6%), okrąg bielsko-krakowski, składający się z powiatów: Cieszyn, Bielsko, Biała, Żywiec, Wadowice, Kraków, Bochnia—razem 20 zakładów (9,5%), 749 robotników (7,4%); Nowy Targ, Nowy Sącz i Grybów — razem 3 zakłady (1,4%), 125 robotników (1,2%); Tarnobrzeg, Mielec i Nisko mają również 3 zakłady (1,4%), 118 robotników (1,2%); Lwów, Gródek Jagielloński i Rawa Ruska posiadają 10 zakładów (4,7%), 519 robotników (5,1%).

Okrąg drohobycki składa się z powiatów: Drohobycz, Skole i Stryj, razem w tym okręgu znajdują się 3 zakłady (1,4%), 77 robotników (0,8%); Stanisławów i Bohorodczany—3 zakłady (1,4%), 129 robotników (1,3%). Zwraca uwagę mała liczba zakładów zaliczonych do innego przemysłu drzewnego w południowo-wschodniej części Małopolski tak bogatej w lasy.

Przemyślany i Brzeżany mają razem 3 zakłady (1,4%), zatrudniające 45 robotników (0,4%).

Nad Bugiem ciągnie się pas powiatów, a mianowicie: Biała Podlaska, Brześć n/Bugiem, Bielsk, Białystok, Ostrów (białostocki) i Ostrołęka, które mają razem 10 zakładów (4,7%), 606 robotników (5,9%); na północy województw wschodnich Wilno i Lida posiadają 4 zakłady (1,9%), 819 robotników (8,0%), na południe powiaty: Pińsk, Sarny, Równe i Dubno—razem 6 zakładów (2,8%), 618 robotników (6,1%). Również, jak w południowo-wschodniej Małopolsce, widzimy na wschodzie nieznaczną liczbę zakładów zaliczonych do innego przemysłu drzewnego.

Poza tem w kilku powiatach odrębnie położonych mamy po 2, względnie po jednym zakładzie.

Statystyka kolejowa opracowuje dane o przewozach wszelkich wyrobów z drzewa, oprócz beczkowych klepek dębowych, które są ujęte osobno.

Dane dla poszczególnych powiatów, w których nadanie wyniosło 500 i więcej *tonn*, przedstawiają się jak następuje:

Wyroby z drzewa — Articles en bois

Tonny — *Tonnes* 1.III — 31.XII 1924

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Ogółem—Total	**131 102**	Warszawa pow.	529	**Radomsko-kielecki**	**8 269**	**Mielecko-tarnobrzeski**	**2 422**
	100,0%	Mińsk Mazow.	684		*6,3%*		*1,8%*
Bydgoski	**10 868**			Radom	1 065	Nisko	887
	8,3%			Końskie	1 302	Dąbrowa	514
Chojnice	1 776	**Łódzki**	**4 189**	Kielce	4 247	Tarnów	1 021
Starogard	1 150		*3,2%*	Iłża	553		
Świecie	615	Łódź	3 055	Opatów	1 102	**Lwowski**	**3 763**
Bydgoszcz	3 784	Piotrków	1 134				*2,9%*
Chełmno	697			**Bielsko-krakowski**	**15 193**	Lwów	3 763
Toruń	2 275	**Częstochowsko-śląski**	**30 142**		*11,6%*		
Inowrocław	571		*23,0%*	Bielsko	5 249	**Drohobycki**	**4 666**
		Częstochowa	4 967	Żywiec	3 228		*3,6%*
Poznański	**8 369**	Radomsko	2 977	Wadowice	1 360	Drohobycz	1 455
	6,4%	Będzin	3 236	Kraków	3 274	Skole	1 771
Czarnków	1 961	Świętochłowice	3 015	Chrzanów	2 082	Stryj	801
Szamotuły	1 058	Królewska Huta	1 497			Dolina	639
Poznań	5 350	Katowice	7 899	**Nowotarski**	**1 869**		
		Rybnik	3 642		*1,4%*	**Stanisławowski**	**1 987**
Warszawski	**7 587**	Tarnowskie G.	1 216	Nowy Targ	651		*1,5%*
	5,8%	Pszczyna	1 693	Nowy Sącz	1 218	Stanisławów	1 987
Warszawa m-to	6 374						

(dok.—fin)

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*	Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Nadanie *Expédition*
Białowieski	5 318	**Pińsko-dubieński** .	5 196	**Inne**—*Autres* . . .	14 333	Stary Sambor .	675
	4,1%		*4,0%*		*10,9%*	Sanok	731
Biała Podlaska	1 068	Pińsk	2 398	Wejherowo . .	1 483	Czortków . . .	917
Brześć n/Bugiem	745	Równe	2 798	Kępno	819	Tarnopol . . .	873
Bielsk	1 847			Września . . .	782	Kołomyja . . .	873
Białystok . . .	1 658	**Jarosławsko-przemyski** . . .	5 944	Włocławek . .	523	Mołodeczno . .	699
			4,5%	Lubliniec . . .	756	Kostopol . . .	614
Wileńsko-trocki . .	987	Jarosław . . .	772	Lublin	830	Kowel	530
	0,7%	Przemyśl . . .	2 367	Zamość	1 001	Włodzimierz .	594
Wilno-Troki .	987	Dobromil . . .	2 805	Maków	681		
				Rzeszów . . .	952		

Uwaga. Uwzględniono jedynie powiaty, mające w nadaniu minimum 500 *tonn*.
Note. N'ont été pris en considération que les arrondissements dont l'expédition s'élève à 500 *tonnes* au minimum.

Największe znaczenie ma okrąg częstochowsko-śląski, którego nadanie wynosi 23,0% ogólnego nadania uwzględnionych powiatów; do tego okręgu zaliczyliśmy również Tarnowskie Góry, które jednak nie mają średnich i wielkich zakładów zaliczonych do innego przemysłu drzewnego. Na pierwsze miejsce w tym okręgu wysuwają się Katowice, w których nadanie wynosi 7 899 *tonn*, drugie miejsce zajmuje Częstochowa—4 967 *tonn*, dalej idą: Rybnik, Będzin, Świętochłowice, Radomsko, Pszczyna, Królewska Huta i Tarnowskie Góry.

Drugie miejsce zajmuje okrąg bielsko-krakowski, którego nadanie stanowi 11,6% ogólnego nadania, do tego okręgu włączyliśmy powiat Chrzanów, mimo że nie ma on średnich i wielkich zakładów zaliczonych do innego przemysłu drzewnego. Pierwsze miejsce wśród powiatów tego okręgu zajmuje Bielsko, dalej idą: Kraków, Żywiec, Chrzanów i Wadowice.

Trzecim z rzędu jest okrąg bydgoski, o nadaniu stanowiącym 8,3% ogólnego nadania, największe znaczenie posiada tu Bydgoszcz, dalej idą: Toruń, Chojnice, Starogard, Chełmno, Świecie i Inowrocław.

Nadanie okręgu poznańskiego wynosi 6,4%, przyczem największe znaczenie ma Poznań, a daleko mniejsze Czarnków i Szamotuły. Okrąg radomsko-kielecki zajmuje następne miejsce, nadając 6,3%, największe przytem znaczenie ma powiat Kielce, który nadaje przeszło połowę ogólnego nadania tego okręgu. Okrąg warszawski nadaje 5,8%, z tego $^6/_7$ przypada na Warszawę miasto.

W pozostałych okręgach nadanie nie przekracza 5% ogólnego nadania, chociaż niektóre powiaty w tym okręgu mają poważne znaczenie, naprzykład: Dobromil, Przemyśl, Równe i Pińsk.

Zwraca uwagę, że w nadaniu wyrobów z drzewa największe znaczenie posiadają okręgi położone w południowo-zachodniej i w zachodniej części Polski, wówczas gdy powiaty obfite w lasy w południowo-wschodniej i we wschodniej części Państwa są pod względem nadania wyrobów z drzewa dość ubogie, w tych częściach Państwa przeróbka drzewa nie idzie więc zbyt daleko i ogranicza się przeważnie do jego przetarcia w tartakach, o ile nawet drzewo nie jest wywożone w stanie zupełnie nieobrobionym.

Przemysł spożywczy

Rozmieszczenie cukrowni zależy z znacznej mierze od posiadania na miejscu niezbędnego surowca (buraki), przyczem jednak w tych miejscowościach, gdzie warunki geograficzne umożliwiają uprawę buraków, założenie cukrowni wywołuje rozpowszechnienie uprawy buraków cukrowych. U nas kultura buraków może być prowadzona w znacznej części naszego Państwa, przemysł cukrowniczy jest jednak dosyć skupiony, jak to wynika z następującego zestawienia powiatów, posiadających cukrownie:

Cukrownie — Sucreries V 1926 *a*

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total . .	**77**	**46954**
	100,0%	*100,0%*
Zachodni	**21**	**15 187**
	27,3%	*32,3%*
Świecie	1	407
Grudziądz	1	260
Chełmno	1	537
Toruń	1	783
Inowrocław	4	3 059
Strzelno	1	1 213
Mogilno	1	729
Żnin	1	786
Gniezno	1	945
Środa	1	673
Września	1	532

a Ob. wyżej str. 635. *a* Voir page 635.

(dok.—fin)

Okręgi— Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Jarocin	1	773
Krotoszyn	1	666
Rawicz	1	813
Gostyń	1	795
Kościan	1	760
Grodzisk	1	1 040
Szamotuły	1	416
Inne woj. zachodnich	**3**	**1 482**
	3,9%	*3,2%*
Wyrzysk	2	1 062
Tczew	1	420
Nadwiślański	**26**	**14 100**
	33,7%	*30,0%*
Nieszawa	1	911
Włocławek	2	1 603
Lipno	1	200
Rypin	1	615
Płock	2	917
Gostynin	1	477
Kutno	7	3 937
Łowicz	1	123
Błonie	3	1 613
Grójec	1	481
Łęczyca	2	882
Turek	1	400
Konin	1	840
Kalisz	1	741
Wieluń	1	360
Południowo-wschodni	**14**	**7 986**
	18,2%	*17,0%*
Opatów	2	1 161
Sandomierz	1	93
Janów	1	392
Puławy	2	1 005
Lublin	3	2 610
Biłgoraj	1	433
Tomaszów	1	509
Zamość	1	950
Hrubieszów	2	833
Inne woj. centralnych	**5**	**2 844**
	6,5%	*6,1%*
Ciechanów	3	1 717
Sokołów	1	539
Pińczów	1	588
Wołyński	**5**	**2 394**
	6,5%	*5,1%*
Równe	4	1 800
Dubno	1	594
Inne — *Autres*	**3**	**2 961**
	3,9%	*6,3%*
Bielsko	1	752
Przeworsk	1	1 329
Bóbrka	1	880

W województwach zachodnich powiaty, posiadające cukrownie, ciągną się nieprzerwanym pasem od północy, poczynając od powiatu Świecie, wschodnią częścią województw zachodnich aż do powiatu Rawicz, na południu województw zachodnich. Przyczem w południowej części województw zachodnich powiaty, posiadające cukrownie, idą dalej na zachód i zbliżają się do granicy niemieckiej. Do tego okręgu możemy zaliczyć następujące powiaty: Świecie, Grudziądz, Chełmno, Toruń, Inowrocław, Strzelno, Mogilno, Żnin, Gniezno, Środa, Września, Jarocin, Krotoszyn, Rawicz, Gostyń, Kościan, Grodzisk i Szamotuły—razem w tym okręgu mamy 21 cukrowni, t. j. 27,3% ogólnej ich liczby, zatrudniających 15 187 robotników, t. j. 32,3% ogólnej ich liczby w Polsce. Poza tem w województwach zachodnich 2 powiaty Wyrzysk i Tczew, oderwane od wyżej podanego okręgu, posiadają 3 zakłady (3,9%), 1 482 robotników (3,2%).

W województwach centralnych mamy 2 wyraźne okręgi mianowicie okrąg nadwiślański i okrąg południowo-wschodni.

Do okręgu nadwiślańskiego wchodzą powiaty, leżące po obu stronach Wisły, czy też w nieznacznem od niej oddaleniu, są to powiaty, zaczynając od zachodu: Nieszawa, Włocławek, Lipno, Rypin, Płock, Gostynin, Kutno, Łęczyca, Łowicz, Błonie i Grójec, do tejże grupy powiatów możemy zaliczyć powiaty, leżące bardziej na zachód, mianowicie powiat Kalisz, Turek, Konin i Wieluń. Razem w okręgu nadwiślańskim mamy 26 cukrowni (33,7%) i 14 100 robotników (30,0%). Do okręgu południowego wchodzą powiaty: Opatów, Sandomierz, Janów, Puławy, Lublin, Biłgoraj, Tomaszów, Zamość i Hrubieszów—razem 14 zakładów (18,2%) i 7 986 robotników (17,0%). W województwach centralnych mamy jeszcze poza tem kilka odrębnych powiatów, nie łączących się terytorjalnie z wyżej wymienionemi okręgami, są to powiaty: Ciechanów, Sokołów i Pińczów—razem 5 zakładów (6,5%), 2 844 robotników (6,1%).

W województwach wschodnich poważny ośrodek cukrownictwa stanowią: powiat Równe, który posiada 4 zakłady, zatrudniające 1 800 robotników i powiat Dubno — 1 zakład i 594 robotników (razem okrąg wołyński 6,5% zakładów i 5,1% robotników).

W województwach południowych zwraca uwagę na siebie brak większej ilości cukrowni, nie zważając na dogodne warunki klimatyczne i geograficzne. Cukrownie w województwach południowych znajdują się jedynie w Przeworsku i Bóbrce (po 1 cukrowni).

W województwie śląskiem 1 cukrownię posiada powiat Bielsko.

Produkcję cukru podczas kampanji 1924/25, po przeliczeniu na biały kryształ, charakteryzuje następująca tablica:

Cukrownie — Sucreries 1924/25

Okręgi—Powiaty *Régions—Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w kwintalach *Production en quintaux*
Ogółem — Total	**82**	**4 357 625**
	100,0%	*100,0%*
Zachodni	**21**	**2 224 455**
	25,6%	*51,0%*
Świecie	1	44 470
Grudziądz	1	54 295
Chełmno	1	45 485
Toruń	1	200 085
Inowrocław	4	416 845
Strzelno	1	132 940
Mogilno	1	95 380
Żnin	1	124 520
Gniezno	1	90 580
Środa	1	87 150
Września	1	128 260
Jarocin	1	101 065
Krotoszyn	1	72 635
Rawicz	1	118 860
Gostyń	1	116 120
Kościan	1	142 590
Grodzisk	1	175 370
Szamotuły	1	77 805
Inne woj. zachodnich	**3**	**186 855**
	3,7%	*4,3%*
Wyrzysk	1	93 340
Tczew	2	93 515
Nadwiślański	**28**	**977 940**
	34,1%	*22,4%*
Nieszawa	1	71 925
Włocławek	2	128 595
Lipno	1	23 910
Rypin	1	36 770
Płock	2	47 210
Gostynin	2	29 695
Kutno	8	211 190
Łowicz	1	21 260
Błonie	3	109 730
Grójec	1	25 860
Łęczyca	2	56 620
Turek	1	22 050
Konin	1	76 050
Kalisz	1	84 755
Wieluń	1	32 320
Południowo-wschodni	**17**	**428 180**
	20,7%	*9,8%*
Opatów	1	43 735
Sandomierz	2	49 825
Janów	1	28 570
Puławy	3	59 325
Lublin	3	113 985
Chełm	1	24 100
Tomaszów	2	22 345
Zamość	1	31 805
Hrubieszów	3	54 490
Inne woj. centralnych	**5**	**176 990**
	6,1%	*4,1%*
Ciechanów	3	132 195
Sokołów	1	10 240
Pińczów	1	34 555

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w kwintalach *Production en quintaux*
Wołyński	**5**	**172 830**
	6,1%	*4,0%*
Równe	4	90 775
Dubno	1	82 055
Inne—*Autres*	**3**	**190 375**
	3,7%	*4,4%*
Bielsko	1	41 600
Przeworsk	1	76 000
Bóbrka	1	72 775
Nieczynne—*Inactives*	**11**	
Puławy	1	—
Hrubieszów	1	—
Tomaszów	1	—
Kutno	1	—
Gostynin	1	—
Tczew	1	—
Wyrzysk	1	—
Radomsko	1	—
Sochaczew	1	—
Łomża	1	—
Równe	1	—

Jak widzimy, więcej niż połowa produkcji, a mianowicie 51,0% przypada na okrąg zachodni, przyczem najważniejsze znaczenie w tym okręgu ma powiat Inowrocław, który produkuje około $^1/_5$ całkowitej produkcji tego okręgu, następne miejsce zajmuje powiat Toruń z produkcją zgórą dwa razy mniejszą, niż w Inowrocławiu, za tym powiatem idą powiaty: Grodzisk, Kościan, Strzelno, Września, Żnin, Rawicz, Gostyń i Jarocin, pozostałe powiaty mają produkcję niższą od 100 000 *kwintali*.

Drugie miejsce zajmuje okrąg nadwiślański z produkcją wynoszącą około $^1/_5$ ogólnej produkcji Polski, a mianowicie — 22,4%, największe znaczenie w tym okręgu ma pow. Kutno, wytwarzający przeszło $^1/_5$ produkcji całego okręgu, drugie miejsce przypada na powiat Włocławek, trzecie na powiat Błonie, pozostałe powiaty produkują mniej niż 100 000 *kwintali*.

W okręgu południowo-wschodnim ogólna produkcja wynosi 9,8% produkcji Polski, przyczem największe znaczenie ma powiat Lublin, którego produkcja wynosi 113 985 *kwintali*.

Bardzo ważny dział przemysłu spożywczego stanowią gorzelnie. W statystyce stanu zatrudnienia uwzględnia się tylko gorzelnie przemysłowe. W zestawieniu poniższem nie uwzględniamy więc innych gorzelni, w szczególności gorzelni typowo rolniczych, jako zatrudniających poniżej 20 robotników.

Gorzelnie — Distilleries V 1926 [a]

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**31**	**2 357**
	100,0%	*100,0%*
Warszawski	**4**	**374**
	12,9%	*15,9%*
Warszawa miasto	1	76
Warszawa powiat	1	219
Sochaczew	1	28
Błonie	1	51
Lublin	**3**	**169**
	9,7%	*7,2%*
Kraków	**3**	**189**
	9,7%	*8,0%*
Lwów	**2**	**153**
	6,4%	*6,5%*
Poznań	**1**	**204**
	3,2%	*8,7%*
Toruń	**1**	**29**
	3,2%	*1,2%*
Piotrków	**2**	**229**
	6,4%	*9,7%*
Inne — *Autres*	**15**	**1 010**
	48,5%	*42,8%*
Biłgoraj	1	135
Brzesko	1	52
Gostyń	1	155
Grodno	1	25
Łańcut	1	40
Miechów	1	31
Olkusz	1	24
Opatów	1	98
Oszmiana	1	28
Radom	1	4
Równe	2	48
Sieradz	1	42
Skole	1	58
Starogard	1	270

[a] Ob. wyżej str. 635. [a] Voir page 635.

Jak widzimy, większe gorzelnie znajdują się koło dużych miast. W Warszawie mieście i powiecie mamy 2 gorzelnie, a w sąsiednich powiatach Sochaczew i Błonie po 1 zakładzie, w Lublinie 3 zakłady (9,7%) i 169 robotników (7,2%), w Krakowie 3 zakłady (9,7%) i 189 robotników (8,0%), we Lwowie 2 zakłady (6,4%) i 153 robotników (6,5%), w Poznaniu 1 zakład i 204 robotników i w Toruniu 1 zakład i 29 robotników, w Piotrkowie 2 zakłady (6,4%) i 229 robotników (9,7%). Poza tem znaczna liczba większych gorzelni znajduje się również w powiatach, nieposiadających większych miast, jak naprzykład w powiecie Sieradz—2 zakłady i 42 robotników, w pow. Skole — 1 zakład i 58 robotników, w pow. Oszmiana 1 gorzelnia i 28 robotników i t. d.

Produkcja gorzelni w roku 1925/26 przedstawia się jak następuje:

Produkcja gorzelni — Production des distilleries d'alcool 1925/26

Województwa — Powiaty *Départements — Arrondissements*	Ogółem — *Total*		Rolnicze — *Agricoles*		Melasowe, drożdżowe, owocowe *Produisant de la mélasse, de la levure, et de l'alcool de fruits*	
	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1000 litrów *Production en 1 000 de litres*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1000 litrów *Production en 1 000 de litres*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1000 litrów *Production en 1 000 de litres*
Ogółem—Total	**1 351**	**62 345**	**1 307**	**57 932**	**44**	**4 413**
	100,0%	*100,0%*				
Warszawa miasto	**1**	**119**	—	—	**1**	**119**
	0,1%	*0,0%*				
Warszawskie	**87**	**4 807**	**84**	**4 283**	**3**	**524**
	6,4%	*7,7%*				
Błonie	4	212	3	120	1	92
Gostynin	4	173	4	173	—	—
Grójec	7	406	7	406	—	—
Kutno	8	382	8	382	—	—
Lipno	6	336	6	336	—	—
Mińsk Mazowiecki	4	142	4	142	—	—
Mława	7	347	7	347	—	—
Nieszawa	4	151	4	151	—	—
Płock	5	255	5	255	—	—
Płońsk	7	340	7	340	—	—
Przasnysz	1	38	1	38	—	—
Pułtusk	4	295	4	295	—	—
Radzymin	1	45	1	45	—	—
Rawa	11	568	11	568	—	—
Rypin	2	117	2	117	—	—
Skierniewice	2	95	2	95	—	—
Sochaczew	2	330	1	65	1	265
Warszawa powiat	4	273	3	106	1	167
Włocławek	4	302	4	302	—	—

(c. d. — suite)

Województwa — Powiaty *Départements — Arrondissements*	Ogółem — *Total*		Rolnicze — *Agricoles*		Melasowe, drożdżowe, owocowe *Produisant de la mélasse, de la levure, et de l'alcool de fruits*	
	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*
Łódzkie	**69**	**3 943**	**64**	**3 363**	**5**	**580**
	5,1%	*6,3%*				
Brzeziny	2	61	2	61	—	—
Kalisz	6	296	6	296	—	—
Koło	1	64	1	64	—	—
Konin	12	805	12	805	—	—
Łask	3	198	3	198	—	—
Łódź	3	87	3	87	—	—
Piotrków	6	305	3	95	3	210
Radomsko	14	602	14	602	—	—
Sieradz	6	566	4	196	2	370
Słupca	6	429	6	429	—	—
Turek	6	288	6	288	—	—
Wieluń	4	242	4	242	—	—
Kieleckie	**47**	**2 580**	**44**	**2 070**	**3**	**510**
	3,5%	*4,1%*				
Częstochowa	1	66	1	66	—	—
Iłża	3	192	3	192	—	—
Jędrzejów	4	144	4	144	—	—
Kielce	1	30	1	30	—	—
Kozienice	3	112	3	112	—	—
Miechów	4	324	3	135	1	189
Olkusz	1	64	—	—	1	64
Opatów	6	603	5	346	1	257
Opoczno	3	98	3	98	—	—
Pińczów	2	92	2	92	—	—
Radom	4	182	4	182	—	—
Sandomierz	5	316	5	316	—	—
Stopnica	4	135	4	135	—	—
Włoszczowa	6	222	6	222	—	—
Lubelskie	**98**	**5 268**	**94**	**4 817**	**4**	**451**
	7,3%	*8,5%*				
Biała Podlaska	1	66	1	66	—	—
Biłgoraj	1	34	1	34	—	—
Chełm	9	489	8	297	1	192
Garwolin	4	133	4	133	—	—
Hrubieszów	3	136	3	136	—	—
Janów	5	224	5	224	—	—
Konstantynów	8	413	8	413	—	—
Krasnystaw	12	522	12	522	—	—
Lubartów	4	289	4	289	—	—
Lublin	15	886	12	627	3	259
Łuków	6	377	6	377	—	—
Puławy	5	262	5	262	—	—
Radzyń	7	493	7	493	—	—
Siedlce	3	161	3	161	—	—
Sokołów	3	174	3	174	—	—
Tomaszów	2	115	2	115	—	—
Węgrów	4	228	4	228	—	—
Włodawa	2	116	2	116	—	—
Zamość	4	150	4	150	—	—
Białostockie	**27**	**1 175**	**26**	**1 156**	**1**	**19**
	2,0%	*1,9%*				
Grodno	4	138	3	119	1	19
Kolno	2	114	2	114	—	—
Łomża	4	171	4	171	—	—
Ostrołęka	3	157	3	157	—	—
Ostrów	3	123	3	123	—	—
Szczuczyn	4	201	4	201	—	—
Wołkowysk	6	231	6	231	—	—
Wysokie Mazowieckie	1	40	1	40	—	—

(c. d. — suite)

Województwa — Powiaty *Départements — Arrondissements*	Ogółem — *Total*		Rolnicze — *Agricoles*		Melasowe, drożdżowe, owocowe *Produisant de la mélasse, de la levure, et de l'alcool de fruits*	
	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*
Wileńskie	**11**	**345**	**9**	**307**	**2**	**38**
	0,8%	*0,6%*				
Dzisna	2	81	2	81	—	—
Mołodeczno	1	20	1	20	—	—
Oszmiana	1	33	—	—	1	33
Wilejka	1	30	1	30	—	—
Wilno	6	181	5	176	1	5
Nowogródzkie	**17**	**670**	**17**	**670**	—	—
	1,3%	*1,1%*				
Baranowicze	2	92	2	92	—	—
Lida	2	81	2	81	—	—
Nieśwież	5	260	5	260	—	—
Nowogródek	2	21	2	21	—	—
Słonim	4	159	4	159	—	—
Stołpce	2	57	2	57	—	—
Poleskie	**10**	**546**	**10**	**546**	—	—
	0,7%	*0,9%*				
Drohiczyn	2	132	2	132	—	—
Kobryń	1	28	1	28	—	—
Kossów	1	35	1	35	—	—
Prużana	1	17	1	17	—	—
Sarny	2	217	2	217	—	—
Stolin	3	117	3	117	—	—
Wołyńskie	**11**	**534**	**8**	**428**	**3**	**106**
	0,8%	*0,9%*				
Dubno	1	67	1	67	—	—
Horochów	3	167	3	167	—	—
Krzemieniec	2	69	2	69	—	—
Luboml	1	64	—	—	1	64
Równe	4	167	2	125	2	42
Poznańskie	**416**	**20 356**	**413**	**19 769**	**3**	**587**
	30,8%	*32,7%*				
Bydgoszcz	8	335	8	335	—	—
Chodzież	12	567	12	567	—	—
Czarnków	5	222	5	222	—	—
Gniezno	8	381	7	378	1	3
Gostyń	6	322	6	322	—	—
Grodzisk	14	741	14	741	—	—
Inowrocław	2	89	2	89	—	—
Jarocin	19	940	19	940	—	—
Kępno	20	667	20	667	—	—
Kościan	15	744	15	744	—	—
Koźmin	9	431	9	431	—	—
Krotoszyn	7	280	7	280	—	—
Leszno	17	664	17	664	—	—
Międzychód	16	662	16	662	—	—
Mogilno	11	463	11	463	—	—
Nowy Tomyśl	14	702	14	702	—	—
Oborniki	16	781	16	781	—	—
Odolanów	2	61	2	61	—	—
Ostrów	7	392	7	392	—	—
Ostrzeszów	2	57	2	57	—	—
Pleszew	14	718	14	718	—	—
Poznań	32	1 994	30	1 410	2	584
Rawicz	10	419	10	419	—	—
Strzelno	3	132	3	132	—	—
Szamotuły	23	1 105	23	1 105	—	—
Szubin	11	583	11	583	—	—
Śmigiel	12	622	12	622	—	—
Śrem	17	793	17	793	—	—
Środa	17	798	17	798	—	—

(c. d. — suite)

Województwa — Powiaty *Départements — Arrondissements*	Ogółem — *Total*		Rolnicze — *Agricoles*		Melasowe, drożdżowe, owocowe *Produisant de la mélasse, de la levure, et de l'alcool de fruits*	
	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*
Wągrowiec	15	755	15	755	—	—
Witkowo	2	115	2	115	—	—
Wolsztyn	15	821	15	821	—	—
Września	9	521	9	521	—	—
Wyrzysk	23	1 372	23	1 372	—	—
Żnin	3	107	3	107	—	—
Pomorskie	**186**	**7 179**	**184**	**7 158**	**2**	**21**
	13,8%	*11,5%*				
Brodnica	17	584	17	584	—	—
Chełmno	4	150	4	150	—	—
Chojnice	13	524	13	524	—	—
Działdowo	15	569	14	549	1	20
Gniew	10	357	10	357	—	—
Grudziądz	8	306	8	306	—	—
Kartuzy	8	260	8	260	—	—
Kościerzyna	15	565	15	565	—	—
Lubawa	12	439	12	439	—	—
Puck	5	236	5	236	—	—
Sępolno	8	414	8	414	—	—
Starogard	19	736	18	735	1	1
Świecie	30	1 199	30	1 199	—	—
Tczew	8	285	8	285	—	—
Toruń	3	138	3	138	—	—
Tuchola	5	237	5	237	—	—
Wąbrzeźno	3	102	3	102	—	—
Wejherowo	3	78	3	78	—	—
Śląskie	**35**	**1 146**	**34**	**1 142**	**1**	**4**
	2,6%	*1,8%*				
Bielsko	7	168	6	164	1	4
Cieszyn	13	327	13	327	—	—
Lubliniec	1	57	1	57	—	—
Pszczyna	6	233	6	233	—	—
Rybnik	7	323	7	323	—	—
Tarnowskie Góry	1	38	1	38	—	—
Krakowskie	**50**	**2 012**	**39**	**1 049**	**11**	**963**
	3,7%	*3,2%*				
Biała	6	134	6	134	—	—
Bochnia	3	67	1	49	2	18
Brzesko	1	53	—	—	1	53
Dąbrowa	2	67	2	67	—	—
Gorlice	2	15	2	15	—	—
Grybów	1	12	1	12	—	—
Jasło	2	46	2	46	—	—
Kraków	5	529	3	72	2	457
Mielec	5	162	5	162	—	—
Nowy Sącz	1	5	—	—	1	5
Nowy Targ	1	1	—	—	1	1
Oświęcim	2	53	2	53	—	—
Pilzno	4	98	4	98	—	—
Ropczyce	6	193	6	193	—	—
Tarnów	3	68	2	63	1	5
Wadowice	1	23	1	23	—	—
Wieliczka	3	453	1	30	2	423
Żywiec	2	33	1	32	1	1
Lwowskie	**159**	**6 184**	**156**	**5 909**	**3**	**275**
	11,8%	*9,9%*				
Bóbrka	13	562	13	562	—	—
Brzozów	4	122	4	122	—	—
Dobromil	1	17	1	17	—	—
Gródek Jagielloński	8	300	8	300	—	—
Jarosław	5	214	5	214	—	—

(dok. — fin)

Województwa — Powiaty *Départements — Arrondissements*	Ogółem — *Total*		Rolnicze — *Agricoles*		Melasowe, drożdżowe, owocowe *Produisant de la mélasse, de la levure, et de l'alcool de fruits*	
	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*	Zakłady *Établissements*	Produkcja w 1 000 litrów *Production en 1 000 de litres*
Jaworów	6	228	6	228	—	—
Kolbuszowa	1	49	1	49	—	—
Krosno	1	45	1	45	—	—
Lisko	1	19	1	19	—	—
Lubaczów	8	284	8	284	—	—
Lwów	5	134	— 4	94	1	40
Łańcut	1	234	—	—	1	234
Mościska	4	193	4	193	—	—
Nisko	1	33	1	33	—	—
Przemyśl	6	185	6	185	—	—
Przeworsk	3	119	2	118	1	1
Rawa Ruska	21	737	21	737	—	—
Rudki	6	288	6	288	—	—
Rzeszów	6	206	6	206	—	—
Sambor	4	117	4	117	—	—
Sanok	5	131	5	131	—	—
Sokal	33	1 377	33	1 377	—	—
Strzyżów	4	138	4	138	—	—
Tarnobrzeg	8	329	8	329	—	—
Żółkiew	4	123	4	123	—	—
Stanisławowskie	**44**	**1 714**	**43**	**1 498**	**1**	**216**
	3,2%	*2,8%*				
Horodenka	7	294	7	294	—	—
Kałusz	1	40	1	40	—	—
Kołomyja	3	96	3	96	—	—
Rohatyn	11	368	11	368	—	—
Skole	1	42	1	42	—	—
Stanisławów	2	238	1	22	1	216
Stryj	5	155	5	155	—	—
Śniatyn	3	120	3	120	—	—
Tłumacz	3	105	3	105	—	—
Żydaczów	8	256	8	256	—	—
Tarnopolskie	**83**	**3 767**	**82**	**3 767**	**1**	**0**
	6,1%	*6,1%*				
Borszczów	4	241	4	241	—	—
Brody	1	20	1	20	—	—
Buczacz	8	371	8	371	—	—
Czortków	7	298	6	298	1	0
Husiatyn	6	324	6	324	—	—
Kamionka Strumiłowa	3	113	3	113	—	—
Podhajce	2	97	2	97	—	—
Przemyślany	7	254	7	254	—	—
Radziechów	9	379	9	379	—	—
Skałat	8	435	8	435	—	—
Tarnopol	4	208	4	208	—	—
Trembowla	4	204	4	204	—	—
Zaleszczyki	9	376	9	376	—	—
Zbaraż	3	137	3	137	—	—
Zborów	3	137	3	137	—	—
Złoczów	5	173	5	173	—	—

Gorzelnie są tak znacznie rozrzucone w całem Państwie, szczególnie w województwach zachodnich, że nie mogliśmy stworzyć specjalnych okręgów i będziemy operowali województwami.

Największe znaczenie ma województwo poznańskie, którego produkcja wynosi 32,7% ogólnej produkcji w całej Polsce; drugie miejsce zajmuje województwo pomorskie z produkcją w wysokości 11,5%—razem w tych 2 województwach wyprodukowano 44,2%, t. j. nieco mniej niż połowę całkowitej produkcji Polski. Trzeciem z kolei jest województwo lwowskie, którego produkcja wynosi 9,9%, dalej idą: województwo lubelskie z produkcją—8,5%, województwo warszawskie—7,7%, łódzkie—6,3%, tarnopolskie—6,1%. W pozostałych województwach produkcja spirytusu była już daleko mniejsza, przyczem szczególnie niska jest ona w województwach wschodnich,

a najniższa w województwie wileńskiem, w którem produkcja spirytusu wynosi tylko 0,6%.

Według danych statystyki stanu zatrudnienia, następujące powiaty posiadały fabryki konserw, w których normalnie zatrudnia się 20 i więcej robotników:

Fabryki konserw — Fabriques de conserves
V 1926 [a]

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**19**	**1 321**
	100,0%	
Warszawski	**3**	**202**
	15,8%	
Warszawa miasto	2	167
Warszawa powiat	1	35
Bydgoski	**3**	**168**
	15,8%	
Bydgoszcz	2	144
Chełmno	1	24
Poznański	**2**	**93**
	10,5%	
Poznań	2	93
Lwowski	**2**	**186**
	10,5%	
Lwów	1	145
Rudki	1	41
Inne—*Autres*	**9**	**672**
	47,4%	
Puławy	1	51
Grodno	1	45
Wilno	2	93
Pleszew	1	135
Bielsko	1	254
Chrzanów	1	31
Limanowa	1	28
Rawa Ruska	1	35

a Ob. wyżej str. 635.
a Voir page 635.

Jak widzimy, przemysł ten jest w Polsce bardzo słabo rozwinięty. Ogółem mamy tylko 19 zakładów, zatrudniających 1 321 robotników. Największa liczba fabryk konserw znajduje się w mieście i powiecie Warszawa (3), takąż liczbę posiadamy w Bydgoszczy i Chełmnie, dwie w Poznaniu, dwie we Lwowie i Rudkach, dwie w Wilnie i po jednej w kilku jeszcze powiatach.

Krochmalnie, suszarnie, fabryki mączki kartoflanej, płatków ziemniaczanych i t. p., zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, posiadają następujące powiaty:

Fabryki przetworów ziemniaczanych
Fabriques de produits de pommes de terre
V 1926 [a]

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**25**	**2 170**
	100,0%	*100,0%*
Toruński	**8**	**575**
	32,0%	*26,5%*
Toruń	1	89
Inowrocław	1	72
Strzelno	1	146
Mogilno	1	72
Żnin	1	37
Wągrowiec	1	118
Lipno	1	16
Włocławek	1	25
Jarociński	**3**	**134**
	12,0%	*6,2%*
Września	1	56
Jarocin	1	47
Krotoszyn	1	31
Leszczyński	**3**	**63**
	12,0%	*2,9%*
Leszno	2	39
Śmigiel	1	24
Poznański	**2**	**536**
	8,0%	*24,7%*
Poznań	2	536
Wyrzyski	**2**	**179**
	8,0%	*8,2%*
Wyrzysk	2	179
Inne—*Autres*	**7**	**683**
	28,0%	*31,5%*
Szamotuły	1	190
Konstantynów	1	22
Lublin	1	101
Warszawa powiat	1	109
Brzeziny	1	25
Częstochowa	1	201
Sandomierz	1	35

a Ob. wyżej str. 635.
a Voir page 635.

Zwraca uwagę, że wówczas, gdy w województwach zachodnich mamy znaczną ilość powiatów, posiadających krochmalnie, to w województwach centralnych takie powiaty stanowią wyjątek, a w woj. południowych, śląskiem i w województwach wschodnich nie posiadamy ani jednego zakładu tego rodzaju. Najważniejsze znaczenie posiada okrąg toruński w składzie powiatów: Toruń, Inowrocław, Strzelno, Mogilno, Żnin, Wągrowiec i z województw centralnych Lipno i Włocławek,—razem 8 zakładów, t. j. 32,0% ogólnej liczby i 575 robotników, t. j. 26,5% ogólnej liczby. Okrąg jarociński, składający się z powiatów: Września, Jarocin i Krotoszyn, posiada razem

3 zakłady i 134 robotników. Okrąg leszczyński (pow. Leszno i Śmigiel) ma również trzy zakłady i 63 robotników. Poznań—dwa zakłady i 536 robotników, 2 zakłady ma również Wyrzysk i 179 robotników. Poza tem kilka powiatów ma po jednym zakładzie, z nich najbardziej wysuniętemi na wschód są powiaty Konstantynów i Lublin.

Browary, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, posiadały następujące powiaty:

Browary — Brasseries V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions—Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total . .	**67**	**3 901**
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**11**	**578**
Częstochowa	1	37
Będzin	3	59
Katowice	1	31
Rybnik	1	49
Pszczyna	1	143
Cieszyn	1	97
Bielsko	1	56
Chrzanów	1	54
Kraków	1	52
Łódzki	**11**	**348**
Włocławek	1	27
Kutno	1	19
Łowicz	1	6
Skierniewice	1	34
Brzeziny	1	13
Łódź	4	210
Piotrków	1	23
Radomsko	1	16
Bydgosko-grudziądzski	**5**	**244**
Wyrzysk	1	20
Bydgoszcz	2	98
Chełmno	1	59
Grudziądz	1	67
Poznański	**3**	**260**
Poznań	3	260
Grodziski	**3**	**79**
Grodzisk	3	79
Warszawski	**3**	**467**
Warszawa miasto	2	450
Radzymin	1	17
Limanowa	**3**	**531**
Limanowa	1	20
Brzesko	1	450
Tarnów	1	61
Radziechów	**3**	**58**
Kamionka Strum.	1	23
Radziechów	1	15
Brody	1	20

(dok.—fin)

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Inne—*Autres*	**25**	**1 377**
Kalisz	1	24
Konin	1	23
Radom	1	17
Lublin	1	25
Zamość	1	15
Białystok	1	41
Łomża	1	15
Ostrołęka	1	21
Suwałki	1	18
Wilno	1	33
Krotoszyn	1	45
Ostrów	1	67
Rawicz	1	18
Starogard	1	19
Żywiec	1	216
Drohobycz	1	19
Lwów	1	530
Tarnobrzeg	1	27
Kałusz	1	47
Żydaczów	1	17
Równe	1	29
Kołomyja	2	47
Ciechanów	2	23

Większe browary ześrodkowują się w dużych miastach i w okręgach przemysłowych, aby mieć w pobliżu zapewniony zbyt. Z tej reguły jednak mamy pewne wyjątki, tak np. w powiecie Ciechanów są 2 duże browary, a w powiecie Grodzisk—3.

Największą liczbę browarów posiada okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski—razem 11 zakładów, t. j. 16,4% ich ogólnej liczby, zatrudniających 578 robotników, t. j. 14,8% ich ogólnej liczby. W skład tego okręgu wchodzą powiaty: Częstochowa, Będzin, Katowice, Rybnik, Pszczyna, Cieszyn, Bielsko, Chrzanów i Kraków.

Okrąg łódzki w składzie powiatów: Włocławek, Kutno, Łowicz, Skierniewice, Brzeziny, Łódź, Piotrków i Radomsko ma razem 11 zakładów, t. j. 16,4% i 348 robotników t. j. 8,9%. Okrąg bydgosko-grudziądzki, składający się z powiatów Wyrzysk, Bydgoszcz, Chełmno i Grudziądz, ma 5 zakładów i 244 robotników. Poznań posiada 3 zakłady, 260 robotników; Grodzisk—również 3 zakłady, 79 robotników; Warszawa i Radzymin—3 zakłady, 467 robotników; Limanowa, Brzesko i Tarnów—3 zakłady, 531 robotników; Kamionka Strumiłowa, Radziechów i Brody—3 zakłady, 58 robotników; w Kołomyi i Ciechanowie mamy po 2 zakłady, a poza tem w kilkunastu powiatach po jednym zakładzie.

Wykaz powiatów, które posiadały młyny, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, przedstawia się jak następuje:

Młyny — Moulins V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**119**	**3170**
Warszawski	**17**	**415**
Warsawa m-to	5	169
Błonie	1	8
Grójec	1	28
Kutno	3	70
Lipno	2	20
Łowicz	1	35
Płock	1	25
Przasnysz	1	6
Włocławek	2	54
Łódzki	**12**	**308**
Kalisz	7	216
Konin	1	17
Łęczyca	1	22
Łódź	2	24
Sieradz	1	29
Kielecki	**4**	**61**
Jędrzejów	1	6
Miechów	1	22
Radom	2	33
Lubelski	**10**	**268**
Biała	1	10
Biłgoraj	3	64
Lublin	3	87
Włodawa	1	20
Zamość	2	87
Białostocki	**2**	**39**
Grodno	1	30
Ostrów	1	9
Wileński	**2**	**44**
Wilno	2	44
Nowogródzki	**1**	**25**
Lida	1	25
Poleski	**3**	**43**
Brześć n/Bugiem	1	26
Pińsk	1	15
Sarny	1	2
Wołyński	**5**	**170**
Kowel	1	29
Łuck	2	74
Równe	2	67
Poznański	**24**	**607**
Bydgoszcz	3	55
Czarnków	1	36
Gniezno	1	25
Inowrocław	2	28
Kępno	1	11
Leszno	1	56
Nowy Tomyśl	1	40
Oborniki	1	5
Ostrów	1	45
Pleszew	1	63
Poznań	5	135
Rawicz	1	16
Szamotuły	2	34
Wągrowiec	1	4
Wyrzysk	1	46
Żnin	1	8
Pomorski	**13**	**397**
Chełmno	1	36
Chojnice	1	4
Grudziądz	2	45
Kościerzyna	2	42
Starogard	1	101
Swiecie	1	26
Tczew	1	14
Toruń	3	94
Wąbrzeźno	1	35
Śląski	**4**	**92**
Katowice	1	41
Lubliniec	1	4
Rybnik	2	47
Krakowski	**8**	**345**
Biała	2	77
Kraków	3	162
Tarnów	2	82
Żywiec	1	24
Lwowski	**7**	**178**
Jarosław	1	22
Lwów	3	105
Mościska	1	10
Przemyśl	1	33
Sambor	1	8
Stanisławowski	**4**	**107**
Kołomyja	1	28
Skole	1	27
Stryj	2	52
Tarnopolski	**3**	**71**
Brody	2	56
Tarnopol	1	15

W przemyśle młynarskim mniejsze młyny mają u nas dotychczas bardzo poważne znaczenie, są one rozmieszczone mniej więcej równomiernie po całem Państwie. Duże młyny ześrodkowują się w większych miastach, lub w ich pobliżu. Zwraca przytem uwagę, że w województwach zachodnich znaczna ilość powiatów posiada większe młyny, mniej już jest ich w województwach centralnych i południowych, a bardzo niewiele w województwach wschodnich. Najwięcej młynów posiada powiat Kalisz, a w sąsiednich powiatach znajdujemy również 4 młyny. Rozwój młynarstwa w kaliskiem pochodzi z czasów przedwojennych, gdy Kalisz znajdował się na granicy z Niemcami.

Dane o fabrykach tytoniu, przedstawiają się jak następuje:

Tytoń — Tabac V 1926

Okręgi — Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**21**	**10 856**
	100,0%	*100,0%*
Poznański	**4**	**2 216**
	19,0%	*20,4%*
Poznań	3	1 864
Kościan	1	352
Buczacko-czortkowski	**2**	**657**
	9,5%	*6,1%*
Buczacz	1	512
Czortków	1	145
Inne—*Autres*	**15**	**7 983**
	71,5%	*73,5%*
Starogard	1	462
Grudziądz	1	215
Bydgoszcz	1	296
Łódź miasto	1	600
Warszawa miasto	2	1 609
Białystok	1	411
Grodno	1	880
Radom	1	528
Jędrzejów	1	332
Kraków	1	1 198
Lwów	1	630
Śniatyn	1	350
Kowel	1	158
Wilno	1	314

Jak widzimy, przemysł tytoniowy ześrodkowuje się głównie w dużych miastach. Największą liczbę robotników, zatrudnionych w przemyśle tytoniowym posiada Poznań, następnie idą: Warszawa i Kraków.

Piekarnie, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, znajdują się w następujących powiatach:

Piekarnie — Boulangeries V 1926

Województwa — Powiaty *Départements — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total	**18**	**528**
Warszawa miasto	8	193
Łódź	2	30
Kieleckie	1	39
Częstochowa	1	39
Poznańskie	4	114
Bydgoszcz	1	50
Poznań	3	64
Pomorskie	1	28
Toruń	1	28
Śląskie	1	42
Katowice	1	42
Lwów	1	82

Jak widzimy, duże piekarnie są u nas słabo rozpowszechnione. W całej Polsce mamy tylko 18 zakładów, zatrudniających 528 robotników. Piekarnie te ześrodkowują się w większych miastach: Warszawa z ogólnej liczby 18 zakładów posiada 8 piekarń, zatrudniających 193 robotników.

Do innego przemysłu spożywczego zostały zaliczone wytwórnie wódek i win, fabryki czekolady, cukrów, kakao i t. p., kawy i jej surogatów, wód mineralnych i t. p. Wykaz powiatów, posiadających zakłady, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników i zaliczone do innego przemysłu spożywczego, posiadały następujące powiaty:

Inny przemysł spożywczy — Industrie alimentaire autre V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**241**	**9 065**
	100,0%	*100,0%*
Warszawski	**47**	**2 160**
	19,5%	*23,8%*
Warszawa m-to	46	2 144
Sochaczew	1	16
Częstochowsko-śląsko-krakowski	**48**	**1 953**
	19,9%	*21,5%*
Częstochowa	2	45
Będzin	2	81
Olkusz	1	8
Świętochłowice	2	35
Królewska Huta	4	46
Katowice	9	289
Rybnik	3	51
Pszczyna	2	19
Cieszyn	2	82
Bielsko	6	119
Żywiec	1	28
Biała	1	5
Wadowice	1	30
Oświęcim	1	17
Chrzanów	1	8
Kraków	10	1 090
Łódzki	**34**	**1 160**
	14,1%	*12,8%*
Nieszawa	1	75
Włocławek	7	402
Kutno	1	44
Łęczyca	1	10
Łowicz	1	28
Łódź	15	401
Piotrków	1	42
Radomsko	1	42
Łask	1	20
Wieluń	1	7
Sieradz	4	89
Poznański	**29**	**1 269**
	12,0%	*14,0%*
Szamotuły	1	27
Poznań	14	740
Środa	1	7
Gniezno	1	45
Kościan	1	21
Leszno	1	19
Rawicz	1	73
Koźmin	1	24
Jarocin	1	2
Krotoszyn	2	41
Pleszew	1	146
Ostrów	1	30
Kalisz	1	31
Konin	2	63
Bydgoski	**15**	**542**
	6,2%	*6,0%*
Bydgoszcz	5	223
Toruń	7	209
Chełmno	1	82
Wąbrzeźno	1	12
Inowrocław	1	16
Grodzieński	**7**	**303**
	2,9%	*3,3%*
Grodno	1	13
Lida	1	15
Nowogródek	1	210
Słonim	1	8
Baranowicze	2	52
Nieśwież	1	5
Równieński	**7**	**142**
	2,9%	*1,6%*
Sarny	1	20
Zdołbunów	1	62
Równe	2	19
Dubno	3	41
Lwów miasto	**6**	**353**
	2,5%	*3,9%*
Lublin	**5**	**132**
	2,1%	*1,5%*
Radom	**4**	**64**
	1,7%	*0,7%*
Inne—*Autres*	**39**	**987**
	16,2%	*10,9%*
Rawa	1	23
Kielce	1	41
Radzyń	2	19
Siedlce	1	36
Włodawa	1	13
Zamość	2	52
Augustów	1	20
Bielsk	1	21
Łomża	1	19
Ostrów	1	4
Wilno	4	140
Brześć n/Bugiem	2	49
Pińsk	1	18
Starogard	2	68
Chojnice	1	30
Działdowo	1	24
Nowy Sącz	1	19
Tarnów	1	37
Jarosław	1	60
Łańcut	1	14
Mościska	1	83
Rawa	1	5
Rzeszów	2	27
Sambor	1	17
Tarnobrzeg	1	27
Horodenka	1	5
Skole	1	82
Czortków	1	18
Podhajce	1	5
Tarnopol	1	7
Złoczów	1	4

Największą liczbę zakładów posiada okrąg warszawski. Razem z powiatem Sochaczew —47 zakładów, t. j. 19,5% ich ogólnej liczby, zatrudniających 2 160 robotników, t. j. 23,8% ich ogólnej liczby. Okrąg częstochowsko-śląsko-krakowski w składzie powiatów: Częstochowa, Będzin, Olkusz, Świętochłowice, Królewska Huta, Katowice, Rybnik, Pszczyna, Cieszyn, Bielsko, Żywiec, Biała, Wadowice, Oświęcim, Chrzanów i Kraków posiada 48 zakładów, t. j. 19,9% i 1 953 robotników, t. j. 21,5%. Okrąg łódzki, utworzony z powiatów: Nieszawa, Włocławek, Kutno, Łęczyca, Łowicz, Łódź, Piotrków, Radomsko, Łask, Wieluń i Sieradz, ma 34 zakłady, t. j. 14,1% i 1 160 robotników, t. j. 12,8%. Okrąg poznański w składzie powiatów: Szamotuły, Poznań, Środa, Gniezno, Kościan, Leszno, Rawicz, Koźmin, Jarocin, Krotoszyn, Pleszew i Ostrów, a z województw centralnych Kalisz i Konin ma 29 zakładów, t. j. 12,0% i 1 269 robotników, t. j. 14,0%. Okrąg bydgoski: Bydgoszcz, Toruń, Chełmno, Wąbrzeźno i Inowrocław—razem 15 zakładów, t. j. 6,2% i 542 robotników, t. j. 6,0%. W województwach wschodnich na północy mamy okrąg grodzieński w składzie powiatów: Grodno, Lida, Nowogródek, Słonim, Baranowicze i Nieśwież — razem 7 zakładów, t. j. 2,9% i 303 robotników, t. j. 3,3%; na południu województw wschodnich powiaty: Sarny, Zdołbunów, Równe i Dubno mają również 7 zakładów, t. j. 2,9%, miasto Lwów posiada 6 zakładów zaliczonych do innego przemysłu, Lublin—5, Radom—4, poza tem w kilku jeszcze powiatach mamy po 2, względnie po 1 zakładzie.

Przemysł odzieżowy

Z przemysłu odzieżowego statystyka stanu zatrudnienia wydziela tylko fabryki mechanicznego obuwia, resztę stanowi właściwy przemysł odzieżowy, który zawiera wytwórnie krawieckie, bieliźniarskie, kuśnierskie, szewckie, zakłady wyrobów galanteryjnych (guziki, grzebienie, ozdoby i t. p.), wytwórnie zabawek, przyrządów sportowych, oraz pralnie i farbiarnie.

Dane o powiatach, które posiadają fabryki mechanicznego obuwia, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, przedstawiają się jak następuje:

Fabryki mechanicznego obuwia
Fabriques de chaussures

V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions—Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total . .	**21**	**1 850**
	100,0%	*100,0%*
Warszawa miasto	**6**	**482**
	28,6%	*26,1%*

(dok.—fin)

Okręgi—Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Poznański	**8**	**820**
	38,1%	*44,3%*
Bydgoszcz	4	507
Gniezno	1	79
Inowrocław	1	94
Poznań	2	140
Pomorski	**3**	**145**
	14,3%	*7,8%*
Grudziądz	1	25
Starogard	1	120
Kraków miasto	**2**	**187**
	9,5%	*10,1%*
Lwów miasto	**2**	**216**
	9,5%	*11,7%*

Jak widzimy, największą liczbę fabryk obuwia posiada Warszawa, a mianowicie 6, t. j. 28,6% ich ogólnej liczby, zatrudniających 482 robotników, t. j. 26,1% ich ogólnej liczby.

Drugie miejsce zajmuje Bydgoszcz — 4 fabryki, t. j. 19,1% i 507 robotników, t. j. 27,4%. Poznań, Kraków i Lwów posiadają po 2 fabryki; Starogard, Grudziądz, Inowrocław i Gniezno—po 1 fabryce. Zwraca uwagę, że województwa zachodnie na ogólną liczbę 21 fabryk obuwia posiadają 11, w województwach centralnych znajdują się one tylko w Warszawie, natomiast w okręgu radomskim, w którym stwierdziliśmy znaczny rozwój przemysłu skórzanego, niema ani jednej fabryki. Również ani jednej fabryki obuwia niema w województwach wschodnich.

Zakłady zaliczone do innego przemysłu odzieżowego i zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, znajdują się w następujących powiatach:

Przemysł odzieżowy inny
Industrie du vêtement

V 1926

Okręgi—Powiaty *Régions—Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem — Total . .	**112**	**5 995**
	100,0%	*100,0%*
Warszawski	**31**	**1 682**
	27,7%	*28,1%*
Warszawa miasto	29	1 456
Warszawa powiat	1	24
Pułtusk	1	202
Poznański	**22**	**796**
	19,6%	*13,3%*
Poznań	21	721
Śrem	1	75
Bydgoski	**8**	**772**
	7,1%	*12,9%*
Bydgoszcz	6	341
Toruń	1	27
Inowrocław	1	404

(dok.—fin)

Okręgi—Powiaty *Régions — Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Częstochowski	13	709
	11,6%	*11,8%*
Radomsko	1	5
Częstochowa	9	537
Będzin	1	105
Świętochłowice	1	42
Katowice	1	20
Kraków	7	140
	6,2%	*2,3%*
Lwów	6	189
	5,4%	*3,1%*
Bielsko-Biała	4	172
	3,6%	*2,9%*
Bielsko	3	154
Biała	1	18
Inne—*Autres*	21	1 535
	18,7%	*25,6%*
Gniezno	1	25
Krotoszyn	1	20
Leszno	1	18
Grudziądz	1	739
Jasło	1	28
Tarnów	4	59
Żywiec	1	9
Przemyśl	1	30
Stanisławów	1	29
Tłumacz	1	184
Brody	1	52
Łódź powiat	1	21
Łódź miasto	4	171
Lublin	1	18
Kalisz	1	132

Największą liczbę zakładów posiada Warszawa łącznie z powiatem Pułtusk — 31 zakładów, t. j. 27,7% ich ogólnej liczby, zatrudniających 1 682 robotników, t. j. 28,1% ich ogólnej liczby. Drugie miejsce zajmuje okrąg poznański — 22 zakłady, t. j. 19,6% i 796 robotników, t. j. 13,3%. Dalej idzie okrąg bydgoski w składzie powiatów: Bydgoszcz, Toruń, Inowrocław — razem 8 zakładów, t. j. 7,1% i 772 robotników, t. j. 12,9%. Okrąg częstochowski utworzony z powiatów: Radomsko, Częstochowa, Będzin, Świętochłowice i Katowice ma 13 zakładów, t. j. 11,6% i 709 robotników, t. j. 11,8%. Kraków posiada 7 zakładów, t. j. 6,2% i 140 robotników, t. j. 2,3%. Lwów — 6 zakładów, t. j. 5,4% i 189 robotników, t. j. 3,1%. Okrąg bielsko-bialski ma 4 zakłady, t. j. 3,6% i 172 robotników, t. j. 2,9%, powiat Tarnów—4 zakłady i 59 robotników. Poza tem w poszczególnych powiatach mamy po jednym zakładzie, w tej liczbie i w Łodzi, co zwraca uwagę, gdyż przy rozwiniętym przemyśle włókienniczym można byłoby się spodziewać większej ilości zakładów, należących do innego przemysłu odzieżowego.

Przemysł poligraficzny

Wykaz powiatów, posiadających zakłady należące do przemysłu poligraficznego, a więc zakłady drukarskie, introligatorskie i filmów kinematograficznych, przedstawia się jak następuje:

Przemysł poligraficzny—Industrie polygraphique

V 1926

Województwa—Powiaty *Départements—Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	173	7 473
	100,0%	*100,0%*
Warszawskie	54	2 598
	31,2%	*34,8%*
Warszawa miasto	50	2 495
Płock	1	21
Włocławek	3	82
Łódzkie	12	477
	6,9%	*6,4%*
Kalisz	1	15
Łódź	10	440
Piotrków	1	22
Kieleckie	6	223
	3,5%	*3,0%*
Będzin	3	103
Częstochowa	2	101
Radom	1	19
Lublin	2	49
	1,2%	*0,7%*
Białostockie	3	133
	1,7%	*1,8%*
Białystok	1	54
Grodno	2	79
Wilno	4	100
	2,3%	*1,3%*
Łuck	1	16
	0,6%	*0,2%*
Poznańskie	25	1 279
	14,4%	*17,1%*
Bydgoszcz	4	318
Gniezno	1	40
Inowrocław	1	28
Leszno	1	10
Poznań	16	824
Rawicz	2	59
Pomorskie	10	527
	5,8%	*7,0%*
Chojnice	1	22
Grudziądz	2	193
Świecie	1	11
Tczew	1	27
Toruń	4	230
Wąbrzeźno	1	44
Śląskie	14	487
	8,1%	*6,5%*
Bielsko	2	79
Cieszyn	1	24
Katowice	8	223
Królewska Huta	2	111
Pszczyna	1	50
Kraków	15	508
	8,7%	*6,8%*
Lwowskie	26	1 040
	15%	*13,9%*
Lwów	25	990
Żółkiew	1	50
Stanisławów	1	36
	0,6%	*0,5%*

Jak widzimy, większe zakłady przemysłu poligraficznego ześrodkowują się w dużych miastach, najwięcej posiada ich Warszawa, następnie Lwów, Poznań, Kraków i Łódź.

Przemysł budowlany

Dane o przedsiębiorstwach budowlanych, a mianowicie przedsiębiorstwach budowlanych w ścisłem znaczeniu, przedsiębiorstwach: instalacyj gazowych, wodociągowych, ogrzewania centralnego, instalacyj elektrycznych, przedsiębiorstwach robót brukarskich, drogowych, ziemno-budowlanych, podziemnych i t. p., przedstawiają się jak następuje:

Przemysł budowlany — Industrie du bâtiment V 1926

Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*	Województwa Powiaty *Départements Arrondissements*	Zakłady *Établissements*	Robotnicy *Ouvriers*
Ogółem—Total	**407**	**22727**	**Wilno**	**1**	**13**	Chojnice	1	31
Warszawskie	**69**	**5 261**	**Baranowicze**	**1**	**6**	Działdowo	1	24
Warszawa m-to	62	5 009	**Brześć n/Bugiem**	**1**	**49**	Grudziądz	4	323
Łowicz	1	9				Kościerzyna	1	25
Warszawa pow.	3	68	**Poznańskie**	**72**	**3 595**	Starogard	1	34
Włocławek	3	175				Tczew	3	112
			Bydgoszcz	4	103	Toruń	8	360
Łódzkie	**34**	**1 866**	Gniezno	4	124	Tuchola	2	37
Brzeziny	1	62	Gostyń	1	36	Wąbrzeźno	1	58
Kalisz	5	197	Grodzisk	2	34	Wejherowo	3	259
Łask	1	95	Inowrocław	4	290			
Łódź	26	1 289	Jarocin	2	73	**Śląskie**	**130**	**7 198**
Wieluń	1	223	Kępno	3	835			
			Kościan	1	35	Bielsko	12	806
Kieleckie	**23**	**1 657**	Leszno	4	109	Cieszyn	3	81
Będzin	12	946	Międzychód	1	10	Katowice	54	2 210
Częstochowa	4	94	Mogilno	1	65	Królewska Huta	17	821
Iłża	1	379	Nowy Tomyśl	1	26	Lubliniec	4	1 558
Kielce	1	48	Ostrów	1	64	Pszczyna	7	258
Końskie	1	51	Pleszew	1	9	Rybnik	9	354
Olkusz	1	3	Poznań	29	1 438	Świętochłowice	16	935
Opatów	1	4	Rawicz	1	37	Tarnowskie G.	8	175
Radom	2	132	Strzelno	2	50			
			Szamotuły	4	82	**Krakowskie**	**34**	**1 137**
Lubelskie	**5**	**128**	Śmigiel	1	62			
Lublin	3	47	Śrem	1	18	Biała	7	401
Puławy	2	81	Środa	1	42	Chrzanów	2	39
			Wolsztyn	2	41	Kraków	20	580
Białostockie	**3**	**172**	Żnin	1	12	Ropczyce	1	13
						Tarnów	1	17
Białystok	1	50	**Pomorskie**	**27**	**1 287**	Żywiec	3	87
Grodno	1	43						
Łomża	1	79	Brodnica	1	4	**Lwów**	**5**	**258**
			Chełmno	1	20	**Stanisławów**	**2**	**100**

Jak widzimy, przedsiębiorstwa budowlane ześrodkowują się w większych miastach i w okręgach przemysłowych. Największą liczbę przedsiębiorstw tego rodzaju posiada m. Warszawa, a mianowicie 62, t. j. 15,2% ich ogólnej liczby, zatrudniających 5009 robotników, t. j. 22,0%, dalej idą Katowice, posiadające 54 przedsiębiorstwa, t. j. 13,3%, zatrudniające 2210 robotników, t. j. 9,7% i Łódź— 26 zakładów, t. j. 6,4% i 1289 robotników, t. j. 5, 7%.

Okręgi, mające znaczenie dla górnictwa i przemysłu

Powyżej omówiliśmy poszczególne działy charakteryzujące nasze rolnictwo. Na podstawie każdej z uwzględnionych cech ustaliliśmy specjalne okręgi. Następnie rozważaliśmy dane, dotyczące górnictwa i przemysłu. Biorąc za punkt wyjścia każdą gałąź górnictwa i każdą gałąź przemysłu, stworzyliśmy specjalne okręgi z punktu widzenia interesujących nas gałęzi. Idąc tą drogą, otrzymaliśmy cały szereg okręgów z poszczególnych punktów widzenia, przyczem, ma się rozumieć, kombinacje powiatów były bardzo różnorodne; ten sam powiat z różnych punktów widzenia wchodzi w skład rozmaitych okręgów gospodarczych.

W jaki sposób możemy dokonać syntezy wszystkich naszych rozważań, aby stworzyć okręgi gospodarcze, jako jednolity podział Polski na możliwie jednorodne obszary gospodarcze?

Przedewszystkiem wydzielimy okręgi, które mają znaczenie z punktu widzenia górnictwa i przemysłu. Nie będą to jednak okręgi przemysłowe w tem rozumieniu, że górnictwo i przemysł mają w nich bezwzględnie większe znaczenie niż rolnictwo, a w szczególności że liczba ludności, trudniącej się górnictwem i przemysłem, będzie zawsze wyższa niż liczba ludności, utrzymującej się z rolnictwa. Okręgi te, będąc naogół dosyć uprzemysłowione, muszą jedynie mieć znaczenie dla ujęcia poszczególnych przemysłów lub ich części w zwarte jednostki, będziemy przytem brali pod uwagę najważniejsze działy górnictwa i przemysłu, dążąc do tego, aby ta sama gałąź przemysłu była rozdzielona na możliwie małą liczbę okręgów, w tym celu, aby obraz stanu i rozwoju gospodarczego tej gałęzi nie był zbyt rozpylony, lecz możliwie skupiony. Dążąc jednocześnie do tego, żeby statystyka przewozów kolejowych możliwie dokładnie charakteryzowała nam przewozy pomiędzy poszczególnemi okręgami, musimy się starać, aby do okręgów, posiadających produkcję pewnych artykułów, była zaliczona możliwie mała ilość powiatów, występujących jako konsumenci tych artykułów, albowiem przewozy wewnątrz okręgów nie będą przez nas opracowywane z tak dokładnem nadaniem i przeznaczeniem, któreby dostatecznie charakteryzowało wewnętrzny ruch w obrębie danego okręgu.

Dążąc do ustalenia okręgów z punktu widzenia ważniejszych gałęzi przemysłu, tem samem będziemy zmuszeni przeprowadzić podział przemysłów mniej ważnych nie z punktu widzenia każdego z nich, lecz z punktu widzenia przemysłu uznanego przez nas za ważniejszy wogóle i dla każdego powiatu, albowiem w rzeczywistości poszczególne gałęzie przemysłu nie są rozmieszczone na naszem terytorjum zupełnie odrębnie, lecz w pewnych centrach przemysłowych ześrodkowują się ich różne rodzaje; zaliczając pewne powiaty do okręgu według jednego z tych przemysłów, tem samem zaliczamy również wszystkie inne przemysły do tegoż okręgu, wówczas gdy dla niektórych z nich bardziej miarodajne byłoby połączenie z innemi powiatami, w których inne działy przemysłu są bardziej rozwinięte.

Kładąc główny nacisk przy ustalaniu okręgów gospodarczych na możliwą jednorodność pod względem produkcyjnym, tworząc produkcyjne okręgi gospodarcze, tem samem będziemy zmuszeni zwracać mniejszą uwagę i nadawać mniejsze znaczenie cechom, dotyczącym handlu, kredytu, komunikacji i konsumcji.

Ustalenie okręgów gospodarczo-handlowych drogą określenia, do jakich centrów handlowych ciążą poszczególne powiaty ma bardzo poważne znaczenie, albowiem organizacja handlowa odgrywa dużą rolę dla zbytu i wymiany produktów. Dość przypomnieć sobie ciągłe narzekania na brak odpowiedniej organizacji handlowej u nas w stosunku do handlu zagranicznego, a w znacznej mierze i wewnętrznego. Jeślibyśmy nawet chcieli uwzględnić szerzej znaczenie centrów handlowych i ciążących do nich powiatów, to nie moglibyśmy tego uczynić wobec braku materjałów i bylibyśmy zmuszeni do dość schematycznego przydzielania powiatów do większych miast, które naogół można uważać za centra handlowe. Jednakże centra handlowe nie są dla poszczególnych towarów te same i zbyt schematyczny przydział mógłby nie odpowiadać rzeczywistości. Przypomnijmy sobie chociażby znaczenie tak małego miasta, jak Międzyrzec, w handlu szczeciną.

Znaczenie kredytu w warunkach obecnych jest dla życia gospodarczego nadzwyczaj doniosłe, dlatego też stworzenie okręgów, któreby miały wspólny rynek kredytowy, wspólną organizację kredytową, miałoby bardzo duże znaczenie. Jednakże u nas prywatny rynek pieniężny dotychczas dość słabo jest rozwinięty i niedostatecznie jeszcze zróżniczkowany. W warunkach dzisiejszych ciążenie poszczególnych powiatów do centrów kredytowych określa się w znacznej mierze rozmieszczeniem oddziałów Banku Polskiego i Banku Gospodarstwa Krajowego, które dziś mają przeważające znaczenie w dziedzinie kredytowej. Z powyższych względów ustalenie okręgów jednorodnych pod względem kredytowym uważamy za przedwczesne i niemożliwe, wobec braku odpowiednich materjałów.

Dla ustalenia okręgów komunikacyjnych podstawowe znaczenie ma nie łatwość techniczna komunikacji, połączenie drogą wodną lub kolejową, lecz faktyczna używalność posiadanych środków komunikacyjnych, intensywność i charakter ruchu w poszczególnych częściach Państwa. Z tego punktu widzenia jednorodność komunikacyjna w znacznej mierze wynika z jednorodności produkcyjnej i konsumcyjnej, które określają wytwory wywożone z poszczególnych miejscowości oraz wytwory do nich przywożone.

Punkt widzenia konsumcyjny, o ile dotyczy konsumcji surowców i półfabrykatów przez przemysł i zużycie ich jako surowców do dalszej produkcji, zbliża się do punktu widzenia czysto produkcyjnego, który w naszych badaniach szeroko uwzględniamy; o ile

jednak dotyczy bezpośredniej konsumcji przez ludność, wytworzenie jednolitych z tego punktu widzenia okręgów jest możliwe dopiero po dokładnych badaniach miejscowej produkcji i przewozów dla ustalenia faktycznej konsumcji ważniejszych artykułów w poszczególnych częściach Państwa. W każdym razie moment czysto konsumcyjny będzie przez nas brany pod uwagę przy wydzieleniu naszych wielkich miast w odrębne okręgi gospodarcze.

Po przeprowadzeniu dodatkowych badań i korzystając z danych statystyki kolejowej opracowanej przez nas według okręgów gospodarczo-produkcyjnych, będziemy mogli następnie stworzyć okręgi większe, składające się z kilku okręgów produkcyjnych, które stanowiłyby pewną całość pod względem organizacji handlowej i kredytowej i sieci komunikacyjnej. Wówczas nasze okręgi produkcyjne przy niektórych rozważaniach będą mogły być uważane za składniki okręgów większych.

Przedewszystkiem musimy ustalić okręgi, które mają znaczenie w produkcji węgla, tak ważnego dziś artykułu dla całego przemysłu.

Jak podaliśmy wyżej, powiaty, posiadające kopalnie węgla, ześrodkowują się w południowo-zachodniej części Państwa, wśród nich ednak mamy 2 powiaty, dla których wydobycie węgla nie jest rzeczą zasadniczą, a mianowicie w powiecie Bielsko znajduje się 1 kopalnia węgla, zatrudniająca coprawda znaczną ilość robotników (1 300), jednakże powiat ten więcej przywozi węgla niż wywozi, poza tem ma o wiele większe znaczenie dla przemysłu przetwórczego, posiadając 129 zakładów, zatrudniających po 20 i więcej robotników, przyczem w tych zakładach pracuje 11 441 robotników, dlatego też powiat Bielsko wyłączamy z okręgu węglowego. Dalej powiat Tarnowskie Góry posiada również 1 kopalnię, zatrudniającą 747 robotników, wówczas gdy większych zakładów w przemyśle przetwórczym ma ten powiat 27, zatrudniających 1 704 robotników, wyłączamy również i ten powiat z okręgu węglowego, chociaż przeciwko temu przemawia obecność w powiecie Tarnowskie Góry również i hut cynku. Powiaty te, jak o tem niżej wspomnimy, będą ujęte w okręgi ze znacznie bliższemi im powiatami.

Do okręgu węglowego zaliczamy więc następujące powiaty: Będzin, Katowice, Królewska Huta, Pszczyna, Rybnik, Świętochłowice, Chrzanów i Oświęcim. Przeglądając jednak inne dane, dotyczące tych powiatów, a mianowicie dane, dotyczące hut żelaza i stali, możemy stwierdzić, że powiaty: Będzin, Świętochłowice, Królewska Huta, Katowice i Rybnik posiadają huty żelaza i rozwinięty przemysł metalowy, wówczas gdy w pozostałych powiatach, jak Pszczyna, Oświęcim, Chrzanów, niema hut żelaznych i przemysł metalowy jest w nich znacznie słabiej rozwinięty (razem 3 zakłady i 143 robotników) i ma przytem specjalny charakter (wyrób przyborów żelaznych, wodociągowych, kanalizacyjnych i t. d., jak naprzykład w Pszczynie). Możemy więc nasz okrąg węglowy podzielić na 2 części: na okrąg węglowo-hutniczy, do którego wchodzą powiaty: Będzin, Królewska Huta, Świętochłowice, Katowice i Rybnik i węglowy w składzie powiatów: Chrzanów, Pszczyna i Oświęcim.

Do tego ostatniego okręgu zbliża się bardzo powiat Olkusz, który przytem różni się więcej od innych powiatów z nim graniczących jak: Miechów, Włoszczowa, Jędrzejów. Cechą zbliżającą powiat Olkusz do powiatów okręgu czysto węglowego jest przedewszystkiem dość znaczne uprzemysłowienie tego powiatu: utrzymujących się z przemysłu i górnictwa jest w tym powiecie 19,5%, wówczas gdy w powiecie Oświęcim 18,2%, a w powiecie Chrzanów 49,3% (dla Pszczyny brak danych). Poza tem powiat Olkusz jest zbliżony do powiatu Chrzanów tem, że posiada kopalnie rudy cynkowej i ołowianej, a nadto i rudy żelaznej, i w obu tych powiatach mamy dosyć silnie rozwinięty przemysł cementowy. Powiaty Pszczyna, Oświęcim i Olkusz posiadają zakłady metalowe, coprawda największe w tym ostatnim powiecie, przemysł chemiczny jest rozwinięty we wszystkich czterech powiatach, papiernie znajdują się w Pszczynie i Olkuszu. Ze wszystkich tych względów włączamy powiat Olkusz do powiatów Chrzanów, Oświęcim i Pszczyna i tworzymy z nich samodzielny okrąg.

Dane o stanie górnictwa i przemysłu w okręgu węglowo-hutniczym przedstawiają się jak następuje:

Okrąg węglowo-hutniczy — Région houillère et métallurgique

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*					*Spécification*
		Będzin	Świętochłowice	Królewska Huta	Katowice	Rybnik	
Powierzchnia w km^2	2 622	1 429	83	6	211	893	Superficie en km^2
Liczba ludności	1070838	386 692	174 949	72 641	289 477	147 079	Nombre de la population
Gęstość zaludnienia	4022,4	270,6	2107,8	12106,8	1371,9	164,7	Densité de la population
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu	.	*57,9*	.	.	.	.	% de personnes puisant leurs moyens de subsistance dans l'ind. minière et dans les autres industries
Górnictwo							**Industrie minière**
Ogółem zakłady	**84**	**36**	**16**	**4**	**19**	**9**	**Total** établissements
Ogółem robotnicy	**98 188**	**26 164**	**23 432**	**4 875**	**29 271**	**14 446**	**Total** ouvriers
Kopalnie węgla kamiennego zakłady	73	30	11	4	19	9	Mines de houille établissements
Kopalnie węgla kamiennego robotnicy	89 181	25 382	15 207	4 875	29 271	14 446	Mines de houille ouvriers
Kopalnie węgla brunatnego zakłady	4	4	—	—	—	—	Mines de lignite établissements
Kopalnie węgla brunatnego robotnicy	258	258	—	—	—	—	Mines de lignite ouvriers
Kopalnie rudy żelaznej zakłady	2	2	—	—	—	—	Mines de minerai de fer établissements
Kopalnie rudy żelaznej robotnicy	524	524	—	—	—	—	Mines de minerai de fer ouvriers
Kopalnie rudy cynkowej i ołowianej zakłady	5	—	5	—	—	—	Mines de minerai de zinc et de plomb établissements
Kopalnie rudy cynkowej i ołowianej robotnicy	8 225	—	8 225	—	—	—	Mines de minerai de zinc et de plomb ouvriers
Hutnictwo							**Industrie métallurgique**
Ogółem zakłady	**56**	**10**	**14**	**4**	**22**	**6**	**Total** établissements
Ogółem robotnicy	**37 932**	**8 433**	**13 942**	**3 569**	**8 758**	**3 230**	**Total** ouvriers
Huty żelaza i stali zakłady	21	8	6	2	4	1	Usines sidérurgiques établissements
Huty żelaza i stali robotnicy	26 658	7 707	10 099	3 441	3 136	2 275	Usines sidérurgiques ouvriers
Huty cynku i ołowiu zakłady	23	2	3	—	18	—	Usines de zinc et de plomb établissements
Huty cynku i ołowiu robotnicy	9 159	726	2 811	—	5 622	—	Usines de zinc et de plomb ouvriers
Koksownie zakłady	9	—	5	1	—	3	Fours à coke établissements
Koksownie robotnicy	1 971	—	1 032	75	—	864	Fours à coke ouvriers
Brykieciarnie zakłady	3	—	—	1	—	2	Fabriques de briquettes établissements
Brykieciarnie robotnicy	144	—	—	53	—	91	Fabriques de briquettes ouvriers
Przemysł przetwórczy Zakłady przemysłowe, zatrudniające 20 i więcej robotników							**Industrie** Établissements industriels occupant 20 et plus ouvriers
Ogółem zakłady	**386**	**98**	**50**	**41**	**154**	**43**	**Total** établissements
Ogółem robotnicy	**34 655**	**14 798**	**3 726**	**1 688**	**9 477**	**4 966**	**Total** ouvriers
% robotników do zawodowo czynnych ogółem	.	*9,4*	.	.	.	.	Pourcentage de personnes professionnellement actives total
% robotników do zawodowo czynnych w przemyśle	.	*54,2*	.	.	.	.	Pourcentage de personnes professionnellement actives dans l'industr.
Przemysł mineralny							**Industrie des minéraux**
Ogółem zakłady	**66**	**21**	**8**	**4**	**23**	**10**	**Total** établissements
Ogółem robotnicy	**5 764**	**3 262**	**422**	**200**	**1 534**	**346**	**Total** ouvriers
Cementownie zakłady	3	3	—	—	—	—	Fabriques de ciment établissements
Cementownie robotnicy	1 196	1 196	—	—	—	—	Fabriques de ciment ouvriers
Wapienniki zakłady	4	3	1	—	—	—	Chaufourneries établissements
Wapienniki robotnicy	228	74	154	—	—	—	Chaufourneries ouvriers
Cegielnie zakłady	40	7	6	1	16	10	Briqueteries établissements
Cegielnie robotnicy	1 684	300	247	66	725	346	Briqueteries ouvriers
Huty szkła zakłady	9	8	—	1	—	—	Verreries établissements
Huty szkła robotnicy	1 747	1 692	—	55	—	—	Verreries ouvriers
Porcelana i fajans zakłady	1	—	—	—	1	—	Fabr. de porcel. et de faïence établissements
Porcelana i fajans robotnicy	630	—	—	—	630	—	Fabr. de porcel. et de faïence ouvriers
Inne zakłady	9	—	1	2	6	—	Autres établissements
Inne robotnicy	279	—	21	79	179	—	Autres ouvriers

(c. d. — suite)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*					*Spécification*
		Będzin	Świętochłowice	Królewska Huta	Katowice	Rybnik	
Przemysł metalowy							**Industrie des métaux**
Ogółem { **zakłady**	**78**	**28**	**6**	**8**	**31**	**5**	**Total** { **établissements**
robotnicy	**8 741**	**4 220**	**108**	**277**	**1 560**	**2 576**	**ouvriers**
Metalowy { zakłady	54	23	3	5	19	4	Des métaux { établissements
robotnicy	5 864	2 353	47	170	908	2 386	ouvriers
Maszynowy { zakłady	20	5	2	2	10	1	Des machines { établissements
robotnicy	2 804	1 867	31	89	627	190	ouvriers
Elektrotechniczny { zakłady	4	—	1	1	2	—	Électrotechnique { établissements
robotnicy	73	—	30	18	25	—	ouvriers
Przemysł chemiczny							**Industrie chimique**
Ogółem { **zakłady**	**41**	**9**	**12**	**2**	**12**	**6**	**Total** { **établissements**
robotnicy	**7 358**	**947**	**1 926**	**90**	**3 132**	**1 263**	**ouvriers**
Gazownie { zakłady	5	—	2	1	1	1	Usines à gaz { établissements
robotnicy	238	—	155	30	12	41	ouvriers
Inne { zakłady	36	9	10	1	11	5	Autres { établissements
robotnicy	7 120	947	1 771	60	3 120	1 222	ouvriers
Przemysł włókienniczy							**Industrie textile**
Ogółem { **zakłady**	**9**	**8**	—	—	—	**1**	**Total** { **établissements**
robotnicy	**4 008**	**3 970**	—	—	—	**38**	**ouvriers**
Przędzalnie i tkalnie { zakłady	7	7	—	—	—	—	Filatures et tissages { établissements
robotnicy	3 925	3 925	—	—	—	—	ouvriers
Inne { zakłady	2	1	—	—	—	1	Autres { établissements
robotnicy	83	45	—	—	—	38	ouvriers
Przemysł papierniczy							**Industrie du papier**
Ogółem { **zakłady**	**6**	**3**	**1**	**2**	—	—	**Total** { **établissements**
robotnicy	**841**	**756**	**32**	**53**	—	—	**ouvriers**
Papiernie { zakłady	3	3	—	—	—	—	Fabriques de papier { établissements
robotnicy	756	756	—	—	—	—	ouvriers
Inne { zakłady	3	—	1	2	—	—	Autres { établissements
robotnicy	85	—	32	53	—	—	ouvriers
Przemysł skórzany							**Industrie des cuirs et des peaux**
Ogółem { **zakłady**	**4**	**1**	**1**	**2**	—	—	**Total** { **établissements**
robotnicy	**124**	**6**	**22**	**96**	—	—	**ouvriers**
Garbarnie { zakłady	2	1	—	1	—	—	Tanneries { établissements
robotnicy	89	6	—	83	—	—	ouvriers
Inne { zakłady	2	—	1	1	—	—	Autres { établissements
robotnicy	35	—	22	13	—	—	ouvriers
Przemysł drzewny							**Industrie du bois**
Ogółem { **zakłady**	**29**	**7**	**3**	**4**	**4**	**11**	**Total** { **établissements**
robotnicy	**1 178**	**343**	**121**	**146**	**226**	**342**	**ouvriers**
Tartaki { zakłady	11	4	1	2	2	2	Scieries { établissements
robotnicy	560	251	77	30	122	80	ouvriers
Inne { zakłady	18	3	2	2	2	9	Autres { établissements
robotnicy	618	92	44	116	104	262	ouvriers
Przemysł spożywczy							**Industrie alimentaire**
Ogółem { **zakłady**	**29**	**5**	**2**	**4**	**12**	**6**	**Total** { **établissements**
robotnicy	**771**	**140**	**35**	**46**	**403**	**147**	**ouvriers**
Browary { zakłady	5	3	—	—	1	1	Brasseries { établissements
robotnicy	139	59	—	—	31	49	ouvriers
Młyny { zakłady	3	—	—	—	1	2	Moulins { établissements
robotnicy	88	—	—	—	41	47	ouvriers

(dok. — fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*					*Spécification*
		Będzin	Świętochłowice	Królewska Huta	Katowice	Rybnik	
Piekarnie . . { zakłady	1	—	—	—	1	—	Boulangeries . . . { établissements
robotnicy	42	—	—	—	42	—	ouvriers
Inne . . . . . { zakłady	20	2	2	4	9	3	Autres . . { établissements
robotnicy	502	81	35	46	289	51	ouvriers
Przemysł odzieżowy							**Industrie du vêtement**
Ogółem { zakłady	3	1	1	—	1	—	**Total { établissements**
robotnicy	167	105	42	—	20	—	**ouvriers**
Przemysł budowlany							**Industrie du bâtiment**
Ogółem { zakłady	108	12	16	17	54	9	**Total { établissements**
robotnicy	5 266	946	935	821	2 210	354	**ouvriers**
Przemysł poligraficzny							**Industrie polygraphique**
Ogółem { zakłady	13	3	—	2	8	—	**Total { établissements**
robotnicy	437	103	—	111	223	—	**ouvriers**

Note. Les établissements industriels qui ne figurent pas dans le tableau relatif à la région houillère et métallurgique, mais qui figurent dans les tableaux suivants sont enumerés ci—dessous. Kopalnie soli kamiennej i warzonej—Mines de sel gemme et de saunerie, Kopalnie soli potasowej—Mines des sels de potasse, Kopalnie ropy—Mines de pétrole, Kopalnie wosku ziemnego—Mines du ozokérite. Rafinerja nafty—Raffineries du pétrole, Zapałki—Allumettes, Fabryki mebli giętych—Fabriques de meubles en bois courbé, Cukrownie—Sucreries, Gorzelnie—Distilleries d'alcool, Tytoń—Tabac, Fabryki konserw—Fabriques de conserves, Krochmalnie, suszarnie płatków ziemniaczanych; fabryki mączki ziemniaczanej—Fabriques de produits de pommes de terre; fabriques d'amidon et de fécule, et sècheries, Fabryki mechanicznego obuwia—Fabriques de chaussures mécaniques.

Jak widzimy, górnictwo ma w okręgu węglowo-hutniczym dominujące znaczenie: wówczas gdy w górnictwie było zatrudnionych 98 188 robotników, w hutnictwie 37 932, a w przemyśle przetwórczym, zatrudniającym normalnie 20 i więcej robotników,— 34 655. Ta ostatnia liczba coprawda nie obejmuje wszystkich robotników zatrudnionych w zakładach przemysłowych, lecz jak o tem mówiliśmy wyżej, około $^3/_4$ dla całej Polski łącznie.

W górnictwie pierwsze miejsce zajmują kopalnie węgla, zatrudniające 90,8% robotników, przypadających na górnictwo, drugie miejsce zajmują kopalnie rudy cynkowej i ołowianej 8,4% robotników; kopalnie rudy żelaznej i węgla brunatnego nie mają większego znaczenia.

W hutnictwie najważniejsze są huty żelaza i stali, w nich było zatrudnionych 70,3% robotników, daleko mniejsze znaczenie mają huty cynku i ołowiu (24,1% robotników) i zupełnie nieznaczne znaczenie posiadają koksownie i brykieciarnie.

Z przemysłu przetwórczego pierwsze miejsce zajmuje przemysł metalowy, w którym było zatrudnionych 8 741 robotników,t. j. (25,2% ogólnej liczby zatrudnionych robotników w przemyśle przetwórczym), w porównaniu więc z górnictwem, a nawet z hutnictwem, przemysł metalowy ma w okręgu węglowo-hutniczym względnie nieznaczne znaczenie. Zwraca przytem uwagę, że najbardziej rozwinięty jest przemysł metalowy w ścisłem znaczeniu, a znacznie słabiej przemysł maszynowy.

Drugie miejsce w przemyśle przetwórczym okręgu węglowo-hutniczego zajmuje przemysł chemiczny, który zatrudnia 7 358 robotników, t. j. 21,2% ogólnej liczby zatrudnionych w przemyśle przetwórczym; dalej idzie przemysł mineralny, zatrudniający 5 764 robotników (16,6%). W tym przemyśle pierwsze miejsce zajmują huty szkła, dalej idą cegielnie, cementownie, fabryki porcelany i fajansu.

Jak widzimy, najbardziej rozpowszechnione gałęzie przemysłu są w znacznej mierze związane z przemysłem węglowo-hutniczym, który daje im tani opał i produkty uboczne własnej produkcji.

Pozatem w okręgu węglowo-hutniczym, coprawda w jednym tylko powiecie tego okręgu, a mianowicie w Będzinie mamy dosyć poważną liczbę zakładów przemysłu włókienniczego, które nie są tak ściśle związane z zasadniczą produkcją okręgu węglowo-hutniczego. Inne przemysły są już w tym okręgu względnie słabo rozwinięte.

Dane dla okręgu węglowego przedstawiają się jak następuje:

Okrąg węglowy — Région houillère

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*			
		Pszczyna	Oświęcim	Chrzanów	Olkusz
Powierzchnia w *km*²	3 477	1 072	336	722	1 347
Liczba ludności . . .	424532	119694	51 931	116668	136239
Gęstość zaludnienia	122,1	111,7	154,6	161,6	101,1
% utrzymujących się z górn. i przemysłu	.	.	*18,2*	*49,3*	*19,5*
Górnictwo					
Ogółem zakłady	**21**	**6**	**3**	**8**	**4**
Ogółem robotnicy	**12619**	**4 530**	**1 886**	**4 970**	**1 233**
Kopalnie węgla kamiennego zakłady	15	6	3	6	—
Kopalnie węgla kamiennego robotnicy	11 226	4 530	1 886	4 810	—
Kopalnie rudy żelaznej zakłady	1	—	—	—	1
Kopalnie rudy żelaznej robotnicy	77	—	—	—	77
Kopalnie rudy cynkowej i ołowianej zakłady	5	—	—	2	3
Kopalnie rudy cynkowej i ołowianej robotnicy	1 316	—	—	160	1 156
Przemysł przetwórczy					
Zakłady, posiadające 20 i więcej robotników					
Ogółem zakłady	**89**	**37**	**7**	**30**	**15**
Ogółem robotnicy	**10718**	**2 484**	**490**	**4 227**	**3 517**
% robotników do zawodowo czynnych ogółem	.	.	*1,8*	*8,0*	*4,9*
% robotników do zawodowo czynnych w przemyśle	.	.	*27,7*	*59,4*	*56,7*
Przemysł mineralny					
Ogółem zakłady	24	5	2	14	3
Ogółem robotnicy	2 919	151	90	2 229	449
Cementownie zakłady	5	—	—	2	3
Cementownie robotnicy	1 539	—	—	1 090	449
Wapienniki zakłady	4	—	—	4	—
Wapienniki robotnicy	338	—	—	338	—
Cegielnie zakłady	9	5	1	3	—
Cegielnie robotnicy	295	151	50	94	—
Huty szkła zakłady	1	—	—	1	—
Huty szkła robotnicy	438	—	—	438	—
Inne zakłady	5	—	1	4	—
Inne robotnicy	309	—	40	269	—
Przemysł metalowy					
Ogółem zakłady	14	4	2	3	5
Ogółem robotnicy	3 571	463	213	911	1 984
Metalowy zakłady	8	2	1	—	5
Metalowy robotnicy	2 127	125	18	—	1 984
Maszynowy zakłady	6	2	1	3	—
Maszynowy robotnicy	1 444	338	195	911	—
Przemysł chemiczny					
Ogółem zakłady	15	7	1	6	1
Ogółem robotnicy	1 927	565	101	905	356
Rafinerje nafty zakłady	2	1	—	1	—
Rafinerje nafty robotnicy	260	13	—	247	—
Inne zakłady	13	6	1	5	1
Inne robotnicy	1 667	552	101	658	356
Przemysł papierniczy					
Papiernie zakłady	5	2	—	—	3
Papiernie robotnicy	1 110	417	—	—	693
Przemysł skórzany					
Garbarnie zakłady	1	—	1	—	—
Garbarnie robotnicy	69	—	69	—	—
Przemysł drzewny					
Ogółem zakłady	10	8	—	2	—
Ogółem robotnicy	468	418	—	50	—
Tartaki zakłady	7	5	—	2	—
Tartaki robotnicy	369	319	—	50	—
Inne zakłady	3	3	—	—	—
Inne robotnicy	99	99	—	—	—
Przemysł spożywczy					
Ogółem zakłady	9	3	1	3	2
Ogółem robotnicy	304	162	17	93	32
Gorzelnie zakłady	1	—	—	—	1
Gorzelnie robotnicy	24	—	—	—	24
Fabryki konserw zakłady	1	—	—	1	—
Fabryki konserw robotnicy	31	—	—	31	—
Browary zakłady	2	1	—	1	—
Browary robotnicy	197	143	—	54	—
Inne zakłady	5	2	1	1	1
Inne robotnicy	52	19	17	8	8
Przemysł budowlany zakłady	10	7	—	2	1
Przemysł budowlany robotnicy	300	258	—	39	3
Przemysł poligraficzny zakłady	1	1	—	—	—
Przemysł poligraficzny robotnicy	50	50	—	—	—

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

W okręgu węglowym nie mamy wcale hutnictwa, górnictwo posiada większą liczbę robotników niż przemysł przetwórczy, jednakże nie w takim stosunku jak w okręgu węglowo-hutniczym.

Pierwsze miejsce wśród górnictwa zajmują kopalnie węgla kamiennego, które zatrudniają 11 226 robotników (89,0%), kopalnie rudy żelaznej mają już niewielkie znaczenie.

W przemyśle przetwórczym pierwsze miejsce zajmuje przemysł metalowy, zatrudniający 3 571 robotników (33,3%), pracujących w przemyśle przetwórczym, przemysł maszynowy ma tu już większe względnie znaczenie niż w okręgu węglowo-hutniczym, drugie miejsce zajmuje przemysł mineralny, zatrudniający 2 919 robotników (27,2%), przyczem na pierwszem miejscu stoją cementownie, dalej idą huty szkła i wapienniki. Przemysł chemiczny zatrudnia 1 927 robotników (18,0%). Zwraca uwagę, że względne znaczenie przemysłu metalowego, mineralnego

i chemicznego jest w okręgu węglowym prawie takie same jak w okręgu węglowo-hutniczym, jedynie przemysł chemiczny i mineralny zmieniły miejsca, w każdym razie te 3 przemysły (metalowy, mineralny i chemiczny) mają w obu okręgach największe znaczenie.

W okręgu węglowym poważne znaczenie posiada poza tem przemysł papierniczy, który zatrudnia 1 110 robotników (10,4%), inne przemysły nie mają już większego znaczenia.

Ważne znaczenie ma wydobywanie rudy żelaznej i huty żelaza. Kopalnie rudy żelaznej znajdują się, jak to podaliśmy wyżej, w powiatach: Częstochowa, Olkusz, Tarnowskie Góry, Opoczno, Końskie i Iłża,—huty żelaza i stali w powiatach: Częstochowa, Będzin, Świętochłowice, Królewska Huta, Katowice, Rybnik, Końskie, Iłża, Opatów i Kraków. Część tych powiatów została już zaliczona do okręgu hutniczo-węglowego i węglowego, musimy więc jedynie z powiatów pozostałych stworzyć okręgi, po dołączeniu powiatów zbliżonych gospodarczo.

Powiaty Częstochowa, Lubliniec, Tarnowskie Góry i Radomsko mają dość dużo wspólnych cech, stopień uprzemysłowienia tych powiatów jest dość wysoki, chociaż dla Lublińca i Tarnowskich Gór brak dokładnych danych. Częstochowa i Tarnowskie Góry posiadają kopalnie rudy żelaznej, które w Częstochowie mają poważne znaczenie, w Tarnowskich Górach liczba kopalni ogółem wynosi 5, jednak 2 z nich były nieczynne, a pozostałe zatrudniały tylko 52 robotników. Częstochowa posiada huty żelaza, Tarnowskie Góry—huty cynku, następnie w powiatach Częstochowa, Lubliniec i Tarnowskie Góry znajdują się wapienniki, Częstochowa posiada pozatem cementownie, Częstochowa i Radomsko—huty szkła, Częstochowa, Radomsko, Tarnowskie Góry mają dosyć rozwinięty przemysł metalowy. Przemysł papierniczy i drzewny posiadają wszystkie 4 powiaty. Częstochowa ma poza tem dosyć znaczną ilość zakładów włókienniczych—7, a Lubliniec —1 zakład. Bliższe dane co do tego okręgu podaje nam poniższa tablica:

Okrąg częstochowski — Région de Częstochowa

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements*			
		Radomsko	Częstochowa	Lubliniec	Tarnowskie Góry
Powierzchnia w *km*²	4 990	2 113	1 921	706	250
Liczba ludności . . .	493713	169847	234632	34 794	54 440
Gęstość zaludnienia	98,9	80,4	122,1	49,3	217,8
% utrzymujących się z górn. i przemysłu	.	*11,6*	*28,0*	.	.
Górnictwo					
Ogółem zakłady	**10**	—	**4**	—	**6**
Ogółem robotnicy	**2 643**	—	**1 653**	—	**990**
Kopalnie węgla kamiennego zakłady	1	—	—	—	1
Kopalnie węgla kamiennego robotnicy	747	—	—	—	747
Kopalnie rudy żelaznej zakłady	7	—	4	—	3
Kopalnie rudy żelaznej robotnicy	1 705	—	1 653	—	52
Kopalnie rudy cynkowej i ołowianej zakłady	2	—	—	—	2
Kopalnie rudy cynkowej i ołowianej robotnicy	191	—	—	—	191
Hutnictwo					
Ogółem zakłady	**3**	—	**1**	—	**2**
Ogółem robotnicy	**2 258**	—	**1 134**	—	**1 124**
Huty żelaza i stali zakłady	1	—	1	—	—
Huty żelaza i stali robotnicy	1 134	—	1 134	—	—
Huty cynku i ołowiu zakłady	2	—	—	—	2
Huty cynku i ołowiu robotnicy	1 124	—	—	—	1 124

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements*			
		Radomsko	Częstochowa	Lubliniec	Tarnowskie Góry
Przemysł przetwórczy					
Zakłady, zatrudniające 20 i więcej robotników					
Ogółem zakłady	**150**	**23**	**84**	**16**	**27**
Ogółem robotnicy	**24664**	**3 382**	**16798**	**2 780**	**1 704**
% robotników do zawodowo czynnych ogółem . .	.	*3,8*	*15,0*	.	.
% robotników do zawodowo czynnych w przemyśle	.	*51,3*	*89,0*	.	.
Przemysł mineralny					
Ogółem zakłady	**32**	**3**	**20**	**5**	**4**
Ogółem robotnicy	**2 752**	**344**	**2 088**	**114**	**206**
Cementownie zakłady .	2	—	2	—	—
Cementownie robotnicy	216	—	216	—	—
Wapienniki zakłady .	8	—	6	1	1
Wapienniki robotnicy	381	—	298	24	59
Cegielnie zakłady .	14	—	7	4	3
Cegielnie robotnicy	865	—	628	90	147
Huty szkła zakłady .	5	3	2	—	—
Huty szkła robotnicy	1 185	344	841	—	—
Porcelana i fajans zakłady .	1	—	1	—	—
Porcelana i fajans robotnicy	35	—	35	—	—
Inne zakłady .	2	—	2	—	—
Inne robotnicy	70	—	70	—	—

(dok.—fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements* Radomsko	Częstochowa	Lubliniec	Tarnowskie Góry
Przemysł metalowy					
Ogółem zakłady	27	6	16	—	5
Ogółem robotnicy	3 373	873	2 173	—	327
Metalowy zakłady	23	5	14	—	4
Metalowy robotnicy	2 960	713	2 088	—	159
Maszynowy zakłady	3	1	1	—	1
Maszynowy robotnicy	393	160	65	—	168
Elektrotechniczny zakłady	1	—	1	—	—
Elektrotechniczny robotnicy	20	—	20	—	—
Przemysł chemiczny					
Ogółem zakłady	10	—	4	—	6
Ogółem robotnicy	1 015	—	361	—	654
Gazownie zakłady	1	—	—	—	1
Gazownie robotnicy	32	—	—	—	32
Zapałki zakłady	1	—	1	—	—
Zapałki robotnicy	183	—	183	—	—
Inne zakłady	8	—	3	—	5
Inne robotnicy	800	—	178	—	622
Przemysł włókienniczy					
Ogółem zakłady	11	—	10	1	—
Ogółem robotnicy	10 651	—	10 232	419	—
Przędzalnie i tkalnie zakłady	8	—	7	1	—
Przędzalnie i tkalnie robotnicy	10 420	—	10 001	419	—
Inne zakłady	3	—	3	—	—
Inne robotnicy	231	—	231	—	—
Przemysł papierniczy					
Ogółem zakłady	7	1	4	1	1
Ogółem robotnicy	890	24	339	462	65
Papiernie zakłady	4	1	2	1	—
Papiernie robotnicy	765	24	279	462	—
Inne zakłady	3	—	2	—	1
Inne robotnicy	125	—	60	—	65

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements* Radomsko	Częstochowa	Lubliniec	Tarnowskie Góry
Przemysł skórzany					
Garbarnie robotnicy	2	—	1	1	—
Garbarnie zakłady	192	—	138	54	—
Przemysł drzewny					
Ogółem zakłady	25	10	9	3	3
Ogółem robotnicy	2 937	2 078	413	169	277
Tartaki zakłady	15	4	5	3	3
Tartaki robotnicy	902	143	313	169	277
Fabryki mebli giętych zakłady	4	4	—	—	—
Fabryki mebli giętych robotnicy	1 876	1 876	—	—	—
Inne zakłady	6	2	4	—	—
Inne robotnicy	159	59	100	—	—
Przemysł spożywczy					
Ogółem zakłady	8	2	5	1	—
Ogółem robotnicy	384	58	322	4	—
Krochmalnie, susz. płat. ziemn. i fabryki mączki ziemniaczanej zakłady	1	—	1	—	—
Krochmalnie, susz. płat. ziemn. i fabryki mączki ziemniaczanej robotnicy	201	—	201	—	—
Browary zakłady	2	1	1	—	—
Browary robotnicy	53	16	37	—	—
Młyny zakłady	1	—	—	1	—
Młyny robotnicy	4	—	—	4	—
Piekarnie zakłady	1	—	1	—	—
Piekarnie robotnicy	39	—	39	—	—
Inne zakłady	3	1	2	—	—
Inne robotnicy	87	42	45	—	—
Przemysł odzieżowy					
Inne zakłady	10	1	9	—	—
Inne robotnicy	542	5	537	—	—
Przemysł budowlany zakłady	16	—	4	4	8
Przemysł budowlany robotnicy	1 827	—	94	1 558	175
Przemysł poligraficzny zakłady	2	—	2	—	—
Przemysł poligraficzny robotnicy	101	—	101	—	—

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Górnictwo i hutnictwo posiadają prawie jednakowe znaczenie, z pewną jednak przewagą górnictwa. Liczba zatrudnionych w górnictwie i hutnictwie robotników jest w przybliżeniu 5 razy mniejsza niż liczba robotników zatrudnionych w przemyśle przetwórczym.

W górnictwie pierwsze miejsce zajmują kopalnie rudy żelaznej, posiadające 1 705 robotników zatrudnionych w górnictwie. W hutnictwie—huty żelaza i stali oraz huty cynku i ołowiu zatrudniają prawie jednakową liczbę robotników.

W przemyśle przetwórczym pierwsze miejsce zajmuje przemysł włókienniczy, w którym pracuje 10 651 robotników, t. j. 43,2% ich ogólnej liczby. Przemysł włókienniczy tego okręgu w znacznej mierze przerabia jutę, czem różni się od innych okręgów włókienniczych Polski. Drugie miejsce zajmuje przemysł metalowy, zatrudniający 3 373 robotników (13,7%), dalej idzie przemysł drzewny, dający pracę 2 937 robotnikom (11,9%), przemysł mineralny zatrudnia 2 752 robotników (11,2%). Przemysł chemiczny jest słabiej rozwinięty, gdyż pracuje w nim 1 015 robotników (4,1%).

Powiaty: Opoczno, Radom, Końskie, Iłża, Kielce i Opatów posiadają dość dużo cech, zbliżających je do siebie. Uprzemysłowienie tych powiatów, wyrażające się w stosunku ludności przemysłowej czynnej i biernej do

ogółu ludności, nie różni się zbytnio. Opoczno, Końskie i Iłża posiadają kopalnie rudy żelaznej; huty żelaza i stali znajdują się w powiatach: Iłża, Końskie i Opatów, wapienniki— w powiatach: Opoczno, Radom i Kielce, huty szkła—w powiatach: Radom, Opoczno, Kielce i Iłża, fabryki porcelany i fajansu—w powiatach: Radom i Opatów, inne zakłady w przemyśle mineralnym—w powiatach: Radom, Opoczno, Końskie i Kielce. Dość poważnie rozwinięty przemysł metalowy znajduje się również w powiecie Radom, Końskie, Opoczno, Kielce i Opatów, zakłady przemysłu maszynowego znajdujemy w Radomiu, Kielcach i Opatowie, przemysł skórzany jest szczególnie silnie reprezentowany w powiecie Radom, jednakże garbarnie znajdujemy również w powiecie Końskie i Kielce. Z powyższych względów tworzymy z powiatów wyżej wymienionych jeden okrąg gospodarczy, dla którego bliższe dane podaje następujące zestawienie:

Okrąg kielecko-radomski — Région de Kielce-Radom

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*					
		Opoczno	Radom	Końskie	Iłża	Kielce	Opatów
Powierzchnia w km^2	11 115	1 853	2 026	1 827	1 802	1 954	1 653
Liczba ludności	937 150	122 571	193 439	141 434	137 240	179 866	162 600
Gęstość zaludnienia	84,3	66,1	95,5	77,4	76,2	92,0	98,4
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu	*15,8*	*9,5*	*16,5*	*21,6*	*13,3*	*14,6*	*18,1*
Górnictwo							
Kopalnie rudy żelaznej — zakłady	**7**	**1**	—	**3**	**3**	—	—
Kopalnie rudy żelaznej — robotnicy	**719**	**4**	—	**349**	**366**	—	—
Hutnictwo							
Huty żelaza i stali — zakłady	**5**	—	—	**3**	**1**	—	**1**
Huty żelaza i stali — robotnicy	**3 931**	—	—	**637**	**753**	—	**2 541**
Przemysł przetwórczy							
Zakłady, posiadające 20 i więcej robotników							
Ogółem — zakłady	**142**	**11**	**49**	**28**	**7**	**31**	**16**
Ogółem — robotnicy	**12 746**	**867**	**2 949**	**1 705**	**846**	**3 386**	**2 993**
% robotników do zawodowo czynnych — ogółem	*2,6*	*1,2*	*3,0*	*2,4*	*1,1*	*3,5*	*3,7*
% robotników do zawodowo czynnych — w przemyśle	*31,8*	*26,8*	*27,7*	*23,8*	*21,9*	*40,5*	*44,1*
Przemysł mineralny							
Ogółem — zakłady	**35**	**6**	**9**	**4**	**2**	**10**	**4**
Ogółem — robotnicy	**3 711**	**498**	**582**	**260**	**205**	**1 164**	**1 002**
Wapienniki — zakłady	11	3	1	—	—	7	—
Wapienniki — robotnicy	1 050	87	7	—	—	956	—
Cegielnie — zakłady	11	1	2	3	1	1	3
Cegielnie — robotnicy	978	274	61	241	5	17	380
Huty szkła — zakłady	7	1	4	—	1	1	—
Huty szkła — robotnicy	878	108	432	—	200	138	—
Porcelana i fajans — zakłady	2	—	1	—	—	—	1
Porcelana i fajans — robotnicy	675	—	53	—	—	—	622
Inne — zakłady	4	1	1	1	—	1	—
Inne — robotnicy	130	29	29	19	—	53	—
Przemysł metalowy							
Ogółem — zakłady	**27**	**2**	**9**	**8**	—	**6**	**2**
Ogółem — robotnicy	**3 606**	**293**	**486**	**892**	—	**1 426**	**509**
Metalowy — zakłady	21	2	5	8	—	5	1
Metalowy — robotnicy	2 939	293	338	892	—	1 397	19
Maszynowy — zakłady	5	—	3	—	—	1	1
Maszynowy — robotnicy	630	—	111	—	—	29	490
Elektrotechniczny — zakłady	1	—	1	—	—	—	—
Elektrotechniczny — robotnicy	37	—	37	—	—	—	—

(dok.— fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*					
		Opoczno	Radom	Końskie	Iłża	Kielce	Opatów
Przemysł chemiczny							
Ogółem zakłady	9	—	3	3	—	2	1
Ogółem robotnicy	461	—	201	41	—	184	35
Przemysł włókienniczy							
Ogółem zakłady	2	1	1	—	—	—	—
Ogółem robotnicy	30	10	20	—	—	—	—
Przędzalnie i tkalnie zakłady	1	—	1	—	—	—	—
Przędzalnie i tkalnie robotnicy	20	—	20	—	—	—	—
Inne zakłady	1	1	—	—	—	—	—
Inne robotnicy	10	10	—	—	—	—	—
Przemysł papierniczy							
Ogółem zakłady	4	1	1	—	—	—	2
Ogółem robotnicy	134	36	43	—	—	—	55
Papiernie zakłady	3	1	—	—	—	—	2
Papiernie robotnicy	91	36	—	—	—	—	55
Inne zakłady	1	—	1	—	—	—	—
Inne robotnicy	43	—	43	—	—	—	—
Przemysł skórzany							
Garbarnie zakłady	13	—	11	1	—	1	—
Garbarnie robotnicy	559	—	520	29	—	10	—
Przemysł drzewny							
Ogółem zakłady	32	1	3	11	4	10	3
Ogółem robotnicy	1 666	30	300	432	262	513	129
Tartaki zakłady	24	1	—	9	3	8	3
Tartaki robotnicy	1 029	30	—	376	235	259	129
Fabryki mebli giętych zakłady	3	—	2	—	—	1	—
Fabryki mebli giętych robotnicy	378	—	218	—	—	160	—
Inne zakłady	5	—	1	2	1	1	—
Inne robotnicy	259	—	82	56	27	94	—
Przemysł spożywczy							
Ogółem zakłady	13	—	9	—	—	1	3
Ogółem robotnicy	1 946	—	646	—	—	41	1 259
Cukrownie zakłady	2	—	—	—	—	—	2
Cukrownie robotnicy	1 161	—	—	—	—	—	1 161
Gorzelnie zakłady	2	—	1	—	—	—	1
Gorzelnie robotnicy	102	—	4	—	—	—	98
Browary zakłady	1	—	1	—	—	—	—
Browary robotnicy	17	—	17	—	—	—	—
Młyny zakłady	2	—	2	—	—	—	—
Młyny robotnicy	33	—	33	—	—	—	—
Tytoń zakłady	1	—	1	—	—	—	—
Tytoń robotnicy	528	—	528	—	—	—	—
Inne zakłady	5	—	4	—	—	1	—
Inne robotnicy	105	—	64	—	—	41	—
Przemysł budowlany zakłady	6	—	2	1	1	1	1
Przemysł budowlany robotnicy	614	—	132	51	379	48	4
Przemysł poligraficzny zakłady	1	—	1	—	—	—	—
Przemysł poligraficzny robotnicy	19	—	19	—	—	—	—

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Jak widzimy, górnictwo w okręgu kielecko-radomskim ma względnie niewielkie znaczenie, ustępuje ono znacznie hutnictwu, które zatrudnia poważną liczbę robotników. Bardziej jednak rozwinięty w tym okręgu jest przemysł przetwórczy, zatrudniający z górą 3 razy więcej robotników w średnich i większych zakładach niż w hutnictwie.

Najpoważniejsze przytem znaczenie ma przemysł mineralny, na który przypada 3 711 robotników, t. j. 29,1% ogólnej liczby robotnikow zatrudnionych w przemyśle przetwórczym, największe znaczenie mają wapienniki, dalej idą cegielnie, huty szkła, fabryki porcelany i fajansu.

Duże znaczenie posiada również przemysł metalowy, zatrudniający 3 606 robotników (28,3%). Dominuje przytem przemysł metalowy w ścisłem tego słowa znaczeniu, przemysł maszynowy jest natomiast daleko słabiej rozwinięty. Możemy tu zaobserwować analogiczne zjawisko, jak w okręgu węglowo-hutniczym: posiadanie hut żelaza i stali sprzyja przedewszystkiem i specjalnie rozwojowi przemysłu metalowego.

Dalsze miejsce zajmuje przemysł spożywczy, zatrudniający 1 946 robotników (15,3%), przyczem na pierwsze miejsce wysuwają się cukrownie. Przemysł drzewny zatrudnia 1 666 robotników (13,1%), przemysł skórzany—559 robotników (4,4%), przemysł chemiczny—461 robotników (3,6%).

Poza powiatami, dla których już stworzyliśmy okręgi gospodarcze, — powiat Kraków posiada 1 hutę żelaza i stali. Do tego powiatu zbliżone rozwojem gospodarczym są powiaty: Wadowice, Żywiec i Wieliczka; ogólne uprzemysłowienie, które wyrażamy procentem ludności, utrzymującej się z górnictwa i przemysłu do ogółu ludności, jest bardzo bliskie w powiatach: Kraków, Wieliczka i Żywiec, znacznie niższe w powiecie Wadowice, skupienie natomiast średniego i wielkiego przemysłu jest bardziej zbliżone w Krakowie, Wadowicach i Żywcu niż w Wieliczce. W Krakowie poważne znaczenie ma przemysł metalowy, na ogólną liczbę 138 zakładów średniego i większego przemysłu, zatrudniających 10 261 robotników, na przemysł metalowy w ścisłem tego słowa znaczeniu przypada 22 zakłady i 1 293 robotników, a na przemysł maszynowy—7 zakładów, 734 robotników. Zakłady przemysłu metalowego znajdujemy również w Wadowicach i w Żywcu, w tym ostatnim także zakłady zaliczone do przemysłu maszynowego. Kopalnie soli znajdują się w powiecie Kraków i Wieliczka. Sąsiadujący z Wieliczką powiat Bochnia ma również kopalnie soli, tak że dla ujęcia możliwie większej ilości kopalń soli w jednym okręgu, pożądane byłoby włączenie tego powiatu do okręgu krakowskiego, jednakże powiat Bochnia jest bardzo słabo uprzemysłowiony—procent ludności utrzymującej się z górnictwa i przemysłu wynosi 7,7%, wówczas gdy w Wieliczce 19,1%, nie możemy więc powiatu Bochnia zaliczyć do okręgu krakowskiego, gdyż zbytnio różni się on od pozostałych powiatów, wchodzących do tego okręgu. Wapienniki znajdują się w powiecie Kraków i Wadowice, zakłady chemiczne—w Krakowie i Żywcu, wszystkie powiaty posiadają tartaki, przyczem specjalnie rozwinięty jest przemysł tartaczny w powiecie Żywcu, również zakłady zaliczone do innego przemysłu drzewnego znajdują się w Krakowie, Wadowicach i Żywcu. Cechą charakterystyczną tych powiatów, która odróżnia je od powiatów Biała i Bielsko jest słaby naogół rozwój przemysłu włókienniczego: w Krakowie, Wadowicach i w Żywcu mamy po 1 przędzalni i tkalni, coprawda w Wadowicach o wielkiej liczbie robotników; ponadto w Wadowicach znajduje się jeden zakład zaliczony do innego przemysłu włókienniczego. Dlatego też powiaty Żywiec i Wadowice nie mogą być zaliczone do okręgu włókienniczego, jaki stworzymy z Bielska i Białej.

Dane charakteryzujące bliżej okrąg krakowski wykazuje następująca tablica:

Okrąg krakowski — Région de Cracovie

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements* Kraków	Wieliczka	Wadowice	Żywiec
Powierzchnia w km^2	2 842	746	458	666	972
Liczba ludności . . .	536285	289672	68 084	88 646	89 883
Gęstość zaludnienia	188,7	389,6	148,7	133,1	92,5
% utrzymujących się z górn. i przemysłu	*18,5*	*21,9*	*19,1*	*10,0*	*16,2*
Górnictwo					
Kopalnie soli kamiennej i warzonej					
Ogółem zakłady	2	1	1	—	—
Ogółem robotnicy	1 766	47	1 719	—	—
Hutnictwo					
Ogółem zakłady	2	2	—	—	—
Ogółem robotnicy	1 374	1 374	—	—	—
Huty żelaza i stali zakłady	1	1	—	—	—
Huty żelaza i stali robotnicy	193	193	—	—	—
Huty cynku i ołowiu zakłady	1	1	—	—	—
Huty cynku i ołowiu robotnicy	1 181	1 181	—	—	—
Przemysł przetwórczy					
Zakłady, posiadające 20 i więcej robotników					
Ogółem zakłady	184	138	3	8	35
Ogółem robotnicy	16283	10261	191	2 550	3 281
% robotników do zawodowo czynnych ogółem	*5,2*	*6,6*	*0,5*	*4,6*	*5,1*
% robotników do zawodowo czynnych w przem.	*41,3*	*37,0*	*11,4*	*66,1*	*53,1*
Przemysł mineralny					
Ogółem zakłady	26	20	2	1	3
Ogółem robotnicy	2 371	2 022	155	54	140
Cementownie zakłady	1	1	—	—	—
Cementownie robotnicy	407	407	—	—	—
Wapienniki zakłady	7	6	—	1	—
Wapienniki robotnicy	424	370	—	54	—
Cegielnie zakłady	14	9	2	—	3
Cegielnie robotnicy	830	535	155	—	140
Huty szkła zakłady	1	1	—	—	—
Huty szkła robotnicy	250	250	—	—	—
Porcelana i fajans zakłady	1	1	—	—	—
Porcelana i fajans robotnicy	301	301	—	—	—
Inne zakłady	2	2	—	—	—
Inne robotnicy	159	159	—	—	—
Przemysł metalowy					
Ogółem zakłady	37	30	—	1	6
Ogółem robotnicy	2 807	2 052	—	68	687
Metalowy zakłady	27	22	—	1	4
Metalowy robotnicy	1 961	1 293	—	68	600
Maszynowy zakłady	9	7	—	—	2
Maszynowy robotnicy	821	734	—	—	87
Elektrotechnicz. zakłady	1	1	—	—	—
Elektrotechnicz. robotnicy	25	25	—	—	—
Przemysł chemiczny					
Ogółem zakłady	12	9	—	—	3
Ogółem robotnicy	1 182	1 071	—	—	111
Gazownie zakłady	1	1	—	—	—
Gazownie robotnicy	175	175	—	—	—
Rafinerje nafty zakłady	1	1	—	—	—
Rafinerje nafty robotnicy	41	41	—	—	—
Inne zakłady	10	7	—	—	3
Inne robotnicy	966	855	—	—	111
Przemysł włókienniczy					
Ogółem zakłady	4	1	—	2	1
Ogółem robotnicy	2 264	12	—	2 209	43
Przędzalnie i tkalnie zakłady	3	1	—	1	1
Przędzalnie i tkalnie robotnicy	2 248	12	—	2 193	43
Inne zakłady	1	—	—	1	—
Inne robotnicy	16	—	—	16	—
Przemysł papierniczy					
Ogółem zakłady	6	4	—	—	2
Ogółem robotnicy	1 260	291	—	—	969
Papiernie zakłady	1	—	—	—	1
Papiernie robotnicy	539	—	—	—	539
Inne zakłady	5	4	—	—	1
Inne robotnicy	721	291	—	—	430
Przemysł skórzany					
Ogółem zakłady	4	3	—	—	1
Ogółem robotnicy	446	328	—	—	118
Garbarnie zakłady	2	1	—	—	1
Garbarnie robotnicy	390	272	—	—	118
Inne zakłady	2	2	—	—	—
Inne robotnicy	56	56	—	—	—
Przemysł drzewny					
Ogółem zakłady	25	9	1	3	12
Ogółem robotnicy	1 453	379	36	189	849
Tartaki zakłady	17	4	1	2	10
Tartaki robotnicy	864	110	36	116	602
Fabryki mebli giętych zakłady	1	—	—	—	1
Fabryki mebli giętych robotnicy	242	—	—	—	242
Inne zakłady	7	5	—	1	1
Inne robotnicy	347	269	—	73	5
Przemysł spożywczy					
Ogółem zakłady	22	18	—	1	3
Ogółem robotnicy	2 989	2 691	—	30	268
Gorzelnie zakłady	3	3	—	—	—
Gorzelnie robotnicy	189	189	—	—	—
Browary zakłady	2	1	—	—	1
Browary robotnicy	268	52	—	—	216
Młyny zakłady	4	3	—	—	1
Młyny robotnicy	186	162	—	—	24
Tytoń zakłady	1	1	—	—	—
Tytoń robotnicy	1 198	1 198	—	—	—
Inne zakłady	12	10	—	1	1
Inne robotnicy	1 148	1 090	—	30	28
Przemysł odzieżowy					
Ogółem zakłady	10	9	—	—	1
Ogółem robotnicy	336	327	—	—	9
Fabryki mech. obuwia zakłady	2	2	—	—	—
Fabryki mech. obuwia robotnicy	187	187	—	—	—
Inne zakłady	8	7	—	—	1
Inne robotnicy	149	140	—	—	9
Przemysł budowlany zakłady	23	20	—	—	3
Przemysł budowlany robotnicy	667	580	—	—	87
Przemysł poligraficzny zakłady	15	15	—	—	—
Przemysł poligraficzny robotnicy	508	508	—	—	—

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Górnictwo i hutnictwo mają w porównaniu z przemysłem przetwórczym względnie niewielkie znaczenie. W górnictwie mamy jedynie kopalnie soli, w hutnictwie poważne znaczenie posiadają huty cynku i ołowiu, wówczas gdy huty żelaza i stali zatrudniają względnie niewielką liczbę robotników.

W przemyśle przetwórczym na pierwszem miejscu stoi przemysł spożywczy, zatrudniający 2989 robotników, t. j. 18,4%, przyczem rozwój ten w znacznej mierze spowodowany jest posiadaniem fabryki tytoniu, która zatrudnia 1198 rob. Drugie miejsce zajmuje przemysł metalowy, zatrudniający 2807 robotników, t. j. 17,2% liczby robotników zatrudnionych w przemyśle przetwórczym, większe znaczenie przytem ma przemysł metalowy w ścisłem znaczeniu, niż przemysł maszynowy.

Trzecie miejsce zajmuje przemysł mineralny, w którym pracowało 2371 robotników (14,6%), w przemyśle mineralnym największe znaczenie mają cegielnie, następnie wapienniki, cementownie, fabryki porcelany i fajansu i huty szkła.

Przemysł włókieniczy zatrudnia 2264 robotników (13,9%), przemysł drzewny—1453 robotników (8,9%), papierniczy—1260 (7,7%), poza tem cały szereg innych gałęzi przemysłu posiada zakłady w okręgu krakowskim. Zwraca uwagę znaczne rozproszenie robotników wśród wielu gałęzi przemysłu. Okrąg krakowski nie ma więc wybitnie rozwiniętego przemysłu ściśle określonego rodzaju, jego uprzemysłowienie jest różnorodne i dość równomierne w kilku gałęziach.

Coraz większe znaczenie ma produkcja ropy naftowej i jej przetworów, w związku z coraz silniejszym rozwojem motorów spalinowych. Mówiąc o kopalniach ropy naftowej, powyżej wskazaliśmy, że ześrodkowują się one w południowej Małopolsce, największym przytem ośrodkiem jest powiat Drohobycz, w tym powiecie mamy największą liczbę szybów i zutrudnionych robotników, jak również nadanie ropy i jej przetworów jest tutaj największe. Poza tem powiat Drohobycz wyróżnia się wśród sąsiednich powiatów stosunkiem ludności przemysłowej do ogółu ludności, jak również i stosunkiem robotników, zatrudnionych w średnich i większych zakładach, z tego powiatu więc stworzymy specjalny okrąg naftowy, dla którego bliższe dane zawiera następująca tablica:

Okrąg Drohobycki naftowy — Région de Drohobycz

Wyszczególnienie	Powiat Drohobycz	Wyszczególnienie	Powiat Drohobycz	Wyszczególnienie	Powiat Drohobycz
Powierzchnia w km^2 . . .	1 456	**Przemysł przetwórczy**		**Przemysł chemiczny**	
Liczba ludności	163263	Zakłady przemysłowe, zatrudniające 20 i więcej robotników		**Ogółem** { **zakłady** . .	8
Gęstość zaludnienia . . .	112,0	**Ogółem** { **zakłady**	24	**robotnicy** .	1 879
% ludności utrzymującej się z górnictwa i przemysłu	*28,3*	**robotnicy**	2 668	Rafinerje nafty . . . { zakłady . .	7
Górnictwo		% robotników do zawodowo czynnych { ogółem . .	*3,0*	robotnicy .	1 861
Ogółem { **zakłady**	13	w przemyśle	*43,2*	Inne . . . { zakłady . .	1
robotnicy	5 154	**Przemysł mineralny**		robotnicy .	18
Kopalnie soli kamiennej i warzonej . { zakłady . .	2	**Ogółem** { **zakłady** . .	2	**Przemysł drzewny**	
robotnicy .	188	**robotnicy** .	214	**Ogółem** { **zakłady** . .	10
Kopalnie soli potasowej . { zakłady . .	1	Cegielnie . { zakłady . .	1	**robotnicy** .	460
robotnicy .	145	robotnicy .	28	Tartaki . . { zakłady . .	9
Kopalnie ropy . . . { zakłady . .	8	Inne . . . { zakłady . .	1	robotnicy .	445
robotnicy .	4 418	robotnicy .	186	Inne . . . { zakłady . .	1
Kopalnie wosku ziemnego { zakłady . .	2	**Przemysł metalowy**		robotnicy .	15
robotnicy .	403	Metalowy . { zakłady . .	3	**Przemysł spożywczy**	
		robotnicy .	96	Browary { zakłady . .	1
				robotnicy .	19

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Górnictwo zatrudnia prawie 2 razy więcej robotników niż przemysł przetwórczy. Prawie 9/10 liczby robotników zatrudnionych w górnictwie przypada na kopalnie ropy, dalej idą kopalnie wosku ziemnego, a już niewielkie znaczenie mają kopalnie soli kamiennej i kopalnia soli potasowej.

W przemyśle przetwórczym pierwsze miejsce zajmuje przemysł chemiczny (1 879 robotników, t. j. 70,4%), a właściwie rafinerje ropy naftowej, które zatrudniają 1 861 robotników. W rozwoju przemysłu przetwórczego widzimy więc ścisłą zależność z produkcją ropy. Inne gałęzie przemysłu nie mają już większego znaczenia. Jedynie jeszcze przemysł drzewny zasługuje na uwagę, zatrudniając 460 robotników (17,2%).

Produkcja ropy naftowej ma miejsce również w okręgu górniczym jasielskim i stanisławowskim, jednakże nie jest tak znaczna, abyśmy mogli stworzyć specjalne okręgi gospodarcze, które objęłyby wszystkie kopalnie ropy rozrzucone na znacznym pasie od zachodu na południowy wschód. W południowowschodnej części Podkarpacia poza wydobywaniem ropy jest poważnie rozwinięty przemysł drzewny, tak że, biorąc pod uwagę dwie cechy — rozwój przemysłu drzewnego i produkcję ropy naftowej, możemy stworzyć specjalny okrąg, licząc się przytem w bardzo poważnym stopniu z warunkami rolniczemi, aby stworzony przez nas okrąg drzewno-naftowy był dość jednolity również i pod względem rolniczym. Do tego okręgu możemy zaliczyć powiaty: Dobromil, Lisko, Stary Sambor, Turka, Skole, Dolina, Kałusz, Bohorodczany, Nadwórna, Peczeniżyn i Kosów, przyczem powiat Peczeniżyn różni się dość silnie, w szczególności stosunkiem lasów do ogólnej powierzchni, od powiatu Nadwórna i Kosów. Ma on również słabo rozwinięty przemysł drzewny, jednakże jeszcze więcej różni się od powiatów z nim graniczących, jak Kołomyja i sąsiednie powiaty: Sniatyń, Horodenka i Tłumacz, dlatego też powiat Peczeniżyn zaliczymy do okręgu drzewno-naftowego, tembardziej, że znajdujący się w północnej części powiat Stary Sambor ma również mniejszy niż inne powiaty odsetek lasów.

Bliższe dane dla okręgu drzewno-naftowego przedstawiają się jak następuje:

Okrąg drzewno-naftowy — Région de bois et pétrole

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*										
		Dobromil	Lisko	Stary Sambor	Turka	Skole	Dolina	Kałusz	Bohorodczany	Nadwórna	Peczeniżyn	Kosów
Powierzchnia w km^2	14958	865	1 832	725	1 459	1 268	2498	1 183	854	1 939	496	1839
Liczba ludności	791744	69 924	92 576	54 770	76 645	48 050	101427	87 868	52 895	80 957	43 085	83647
Gęstość zaludnienia	52,9	80,8	50,5	75,5	52,5	37,9	40,6	74,3	61,9	42,3	86,9	45,5
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu . . .	7,7	5,7	5,5	6,4	5,8	9,5	12,1	6,1	5,2	9,7	7,7	9,5
Górnictwo												
Ogółem { **zakłady** .	**37**	**2**	**7**	**2**	—	**2**	**5**	**3**	**10**	**3**	**2**	**1**
Ogółem { **robotnicy**	**3 318**	**113**	**450**	**23**	—	**178**	**388**	**581**	**1 165**	**284**	**77**	**59**
Kopalnie soli kamiennej i warzonej . { zakłady . ·	6	1	—	—	—	—	2	1	—	1	—	1
Kopalnie soli kamiennej i warzonej . { robotnicy .	460	111	—	—	—	—	150	84	—	56	—	59
Kopalnie soli potasowej . { zakłady . .	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Kopalnie soli potasowej . { robotnicy .	476	—	—	—	—	—	—	476	—	—	—	—
Kopalnie ropy { zakłady . .	29	1	7	2	—	2	3	1	9	2	2	—
Kopalnie ropy { robotnicy .	2 227	2	450	23	—	178	238	21	1 010	228	77	—
Kopalnie wosku ziemnego { zakłady . .	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Kopalnie wosku ziemnego { robotnicy .	155	—	—	—	—	—	—	—	155	—	—	—
Przemysł przetwórczy												
Zakłady przemysłowe, zatrudniające 20 i więcej robotników												
Ogółem { **zakłady** .	**62**	**4**	**6**	—	**7**	**8**	**14**	**4**	**5**	**9**	**2**	**3**
Ogółem { **robotnicy**	**7 634**	**300**	**580**	—	**594**	**1 181**	**2 840**	**180**	**223**	**1 286**	**224**	**226**
% robotników do zawodowo czynnych . . { ogółem . .	1,6	0,7	1,0	—	1,2	4,1	4,9	0,3	0,6	2,9	0,9	0,5
% robotników do zawodowo czynnych . . { w przemyśle	44,2	30,5	38,4	—	37,4	79,9	84,2	13,0	31,0	61,2	22,9	9,9

(dok.—fin.)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements*										
		Dobromil	Lisko	Stary Sambor	Turka	Skole	Dolina	Kalusz	Bohorodczany	Nadwórna	Peczeniżyn	Kosów
Przemysł mineralny												
Huty szkła { zakłady	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—
Huty szkła { robotnicy	58	—	—	—	—	—	—	—	—	58	—	—
Przemysł metalowy												
Ogółem { zakłady	4	—	—	—	—	1	2	1	—	—	—	—
Ogółem { robotnicy	145	—	—	—	—	28	79	38	—	—	—	—
Metalowy { zakłady	3	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—
Metalowy { robotnicy	117	—	—	—	—	—	79	38	—	—	—	—
Maszynowy { zakłady	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Maszynowy { robotnicy	28	—	—	—	—	28	—	—	—	—	—	—
Przemysł chemiczny												
Ogółem { zakłady	4	—	1	—	—	—	1	—	—	1	1	—
Ogółem { robotnicy	504	—	208	—	—	—	66	—	—	30	200	—
Rafinerje nafty { zakłady	3	—	1	—	—	—	—	—	—	1	1	—
Rafinerje nafty { robotnicy	438	—	208	—	—	—	—	—	—	30	200	—
Inne { zakłady	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Inne { robotnicy	66	—	—	—	—	—	66	—	—	—	—	—
Przemysł włókienniczy												
Przędzalnie i tkalnie { zakłady	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Przędzalnie i tkalnie { robotnicy	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	14
Przemysł skórzany												
Garbarnie { zakłady	3	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—
Garbarnie { robotnicy	65	—	—	—	—	—	65	—	—	—	—	—
Przemysł drzewny												
Ogółem { zakłady	45	4	5	—	7	4	8	2	5	7	1	2
Ogółem { robotnicy	6 634	300	372	—	594	986	2 630	95	223	1 198	24	212
Tartaki { zakłady	42	4	4	—	7	3	8	2	4	7	1	2
Tartaki { robotnicy	6 550	300	346	—	594	938	2 630	95	213	1 198	24	212
Inne { zakłady	3	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Inne { robotnicy	84	—	26	—	—	48	—	—	10	—	—	—
Przemysł spożywczy												
Ogółem { zakłady	4	—	—	—	—	3	—	1	—	—	—	—
Ogółem { robotnicy	214	—	—	—	—	167	—	47	—	—	—	—
Gorzelnie { zakłady	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Gorzelnie { robotnicy	58	—	—	—	—	58	—	—	—	—	—	—
Browary { zakłady	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Browary { robotnicy	47	—	—	—	—	—	—	47	—	—	—	—
Młyny { zakłady	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Młyny { robotnicy	27	—	—	—	—	27	—	—	—	—	—	—
Inne { zakłady	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Inne { robotnicy	82	—	—	—	—	82	—	—	—	—	—	—

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Górnictwo zatrudnia z górą 2 razy mniej robotników niż średni i wielki przemysł przetwórczy. Wśród górnictwa na pierwsze miejsce wysuwają się kopalnie ropy, posiadające 2 227 robotników (67,1%), zatrudnionych w górnictwie, dosyć duże jednak znaczenie posiadają kopalnie soli kamiennej i kopalnie soli potasowej.

Znacznie mniej robotników zatrudniają kopalnie wosku ziemnego.

Wśród przemysłu przetwórczego dominujące znaczenie ma przemysł drzewny, zatrud-

niający 6634 robotników (86,9% ogólnej liczby robotników zatrudnionych w przemyśle przetwórczym) trzy razy więcej niż kopalnie ropy. Poza tem pewne znaczenie w przemyśle przetwórczym ma przemysł chemiczny, zatrudniający 504 robotników (6,6%),przyczem z górą 4/5 robotników zatrudnionych w przemyśle chemicznym przypada na rafinerje nafty, a więc przemysł ściśle związany z wydobyciem ropy.

Bardzo ważne znaczenie ma przemysł metalowy i spokrewniony z nim przemysł maszynowy. W uprzednio ustalonych okręgach gospodarczych cały szereg powiatów posiadał rozwinięty przemysł metalowy, pozostaje nam więc jedynie stworzyć okręgi dla powiatów jeszcze nie przydzielonych do wymienionych wyżej okręgów.

Bardzo poważne miejsce w przemyśle metalowym zajmuje miasto Warszawa. W innych gałęziach przemysłu Warszawa ma również duże znaczenie: ogólna liczba robotników w zakładach, zatrudniających normalnie 20 i więcej robotników, wynosi 34 491. Poza tem miasto Warszawa wyróżnia się, jako centrum handlowe, jak również jako konsument artykułów rolnych i przemysłowych, wskutek wielkiej ilości mieszkańców, dlatego też z Warszawy miasta tworzymy specjalny okrąg gospodarczy, dla którego bliższe dane zawiera następująca tablica:

Okrąg warszawski — Région de Varsovie

Wyszczególnienie	m. st. Warszawa
Powierzchnia w km^2	121
Liczba ludności	936713
Gęstość zaludnienia	7741,4
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu	*34,4*
Przemysł przetwórczy Zakłady, posiadające 20 i więcej robotników	
Ogółem zakłady	500
Ogółem robotnicy	34491
% robotników do zawodowo czynnych ogółem	7,7
% robotników do zawodowo czynnych w przemyśle	*24,6*
Przemysł mineralny	
Ogółem zakłady	13
Ogółem robotnicy	538
Cegielnie zakłady	2
Cegielnie robotnicy	101
Huty szkła zakłady	3
Huty szkła robotnicy	259
Inne zakłady	8
Inne rohotnicy	178
Przemysł metalowy	
Ogółem zakłady	147
Ogółem robotnicy	11 654
Metalowy zakłady	81
Metalowy robotnicy	4 556
Maszynowy zakłady	51
Maszynowy robotnicy	6 101
Elektrotechniczny zakłady	15
Elektrotechniczny robotnicy	997
Przemysł chemiczny	
Ogółem zakłady	39
Ogółem robotnicy	2 836
Gazownie zakłady	2
Gazownie robotnicy	623
Zapałki zakłady	1
Zapałki robotnicy	28
Inne zakłady	36
Inne robotnicy	2 188
Przemysł włókienniczy	
Ogółem zakłady	32
Ogółem robotnicy	2 236
Przędzalnie i tkalnie zakłady	8
Przędzalnie i tkalnie robotnicy	1 140
Inne zakłady	24
Inne robotnicy	1 096
Przemysł papierniczy	
Ogółem zakłady	12
Ogółem robotnicy	922
Papiernie zakłady	2
Papiernie robotnicy	431
Inne zakłady	10
Inne robotnicy	491
Przemysł skórzany	
Ogółem zakłady	22
Ogółem robotnicy	1 019
Garbarnie zakłady	16
Garbarnie robotnicy	799
Inne zakłady	6
Inne robotnicy	220
Przemysł drzewny	
Ogółem zakłady	22
Ogółem robotnicy	1 033
Tartaki zakłady	3
Tartaki robotnicy	198
Inne zakłady	19
Inne robotnicy	835
Przemysł spożywczy	
Ogółem zakłady	66
Ogółem robotnicy	4 808
Gorzelnie zakłady	1
Gorzelnie robotnicy	76
Fabryki konserw zakłady	2
Fabryki konserw robotnicy	167
Browary zakłady	2
Browary robotnicy	450
Młyny zakłady	5
Młyny robotnicy	169
Tytoń zakłady	2
Tytoń robotnicy	1 609
Piekarnie zakłady	8
Piekarnie robotnicy	193
Inne zakłady	46
Inne robotnicy	2 144
Przemysł odzieżowy	
Ogółem zakłady	35
Ogółem robotnicy	1 938
Fabryki mechaniczne obuwia zakłady	6
Fabryki mechaniczne obuwia robotnicy	482
Inne zakłady	29
Inne robotnicy	1 456
Przemysł budowlany zakłady	62
Przemysł budowlany robotnicy	5 009
Przemysł poligraficzny zakłady	50
Przemysł poligraficzny robotnicy	2 495

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Największe znaczenie ma przemysł metalowy, zatrudniający 11 654 robotników, t. j. 33,8% ogólnej liczby robotników zatrudnionych w zakładach, posiadających normalnie 20 i więcej robotników. Przemysł metalowy w ścisłem znaczeniu posiada przytem mniejszą liczbę robotników (4 556) niż przemysł maszynowy (6 101), poza tem poważnie rozwinięty jest przemysł elektrotechniczny (15 zakładów — 997 robotników); możemy więc stwierdzić, że w mieście Warszawie przemysł metalowy, oddalony dość znacznie od miejsc produkcji węgla i żelaza, zwraca się głównie do dalej idącej przeróbki, nawet w przemyśle metalowym w ścisłym tego słowa znaczeniu, o czem przekonaliśmy się ze statystyki kolejowej.

Drugie miejsce, nie mówiąc o przemyśle budowlanym, który posiada bardziej lokalny charakter, przypada na przemysł spożywczy, zatrudniający 4 808 rob. (13,9%). W przemyśle tym pierwsze miejsce zajmują „inne zakłady", do których zostały zaliczone: przetwórnie wódek, win, fabryki czekolady, cukrów, kawy i jej surogatów, wód mineralnych i t. p., możemy więc stwierdzić analogiczne zjawisko, jak w przemyśle metalowym, że przemysł spożywczy miasta Warszawy daje produkty daleko idącej fabrykacji.

Przemysł chemiczny zatrudnia 2 839 robotników (8,2%), przyczem największe znaczenie ma właściwy przemysł chemiczny, zatrudniający 2 188 robotników; do tego działu przemysłu są zaliczone: wytwórnie preparatów chemiczno-technicznych i farmaceutycznych, wyroby barwników, wyrób ołówków i atramentu, ekstraktów, wyroby z gumy, ceraty i linoleum i t. p..

Dalsze miejsce zajmuje przemysł włókienniczy, zatrudniający 2 236 robotników (6,5%), przytem przędzalnie i tkalnie z jednej strony i inne zakłady przemysłu włókienniczego zatrudniają prawie jednakowe liczby robotników, natomiast liczba zakładów innych jest 3 razy większa niż liczba przędzalni i tkalni. Jak o tem mówiliśmy wyżej, do innych zakładów przemysłu włókienniczego zostały zaliczone: fabryki wyrobów dzianych, fabryki waty, nici, filcu, firanek, zakłady powroźnicze i t. p. Dosyć poważnie rozwinięty jest w Warszawie również przemysł odzieżowy, który zatrudnia 1 938 robotników (5,6%), przyczem na inne zakłady w przemyśle odzieżowym, do których zaliczamy wytwórnie krawieckie, bieliźniarskie, kuśnierskie, szewckie, zakłady wyrobów galanteryjnych (guziki, grzebienie i ozdoby), wytwórnie zabawek, wyroby sportowe, oraz pralnie i farbiarnie, przypada 1 456 robotników, wówczas gdy na fabryki mechanicznego obuwia—482. Poza tem w Warszawie mamy jeszcze cały szereg gałęzi przemysłu, mających już jednak mniejsze znaczenie niż wymienione wyżej.

Uogólniając, możemy stwierdzić, że w mieście Warszawie są rozwinięte przeważnie takie gałęzie przemysłu, które dają gotowe wytwory daleko idącej przeróbki.

W powiecie warszawskim, jak również w sąsiednich powiatach: Radzymin, Błonie i Grójec, znajdujemy zakłady przemysłu metalowego w ścisłem tego słowa znaczeniu, a w powiecie Warszawa, Błonie i Grójec również zakłady przemysłu maszynowego, tak samo Pułtusk i Płońsk posiadają po dwa zakłady zaliczone do przemysłu maszynowego. Jednak powiaty: Płońsk, Pułtusk, Mińsk Mazowiecki i Grójec są znacznie słabiej uprzemysłowione niż powiat Warszawa i Błonie, poza tem w powiatach tych prawie niema większych zakładów: w powiecie Płońsk mamy 3 zakłady, zatrudniające 63 robotników, w powiecie Pułtusk—6 zakładów, 595 robotników, Mińsk Mazowiecki posiada 4 zakłady, zatrudniające 415 robotników, Grójec—7 zakładów, 812 robotników. Powiat Radzymin również jest naogół dosyć słabo uprzemysłowiony, jednakże posiada większą liczbę zakładów, mianowicie 12, zatrudniających 1 321 robotników, tak, że procent zatrudnionych robotników w zakładach, posiadających normalnie 20 i więcej robotników, jest w powiecie Radzymin (3,5) bliższy takiegoż procentu w powiecie Warszawa (7,1) i Błonie (13,8), niż w powiatach: Płońsk, Pułtusk, Mińsk Mazowiecki i Grójec. Za przyłączeniem powiatu Radzymin do powiatów Warszawa i Błonie przemawia jeszcze i to, że w powiecie Radzymin posiadamy znaczną ilość cegielni, jak również hut, które w znacznej ilości (5) znajdujemy w powiecie Warszawa. Powiat Błonie jest bardziej uprzemysłowiony niż powiaty Warszawa i Radzymin i różni się od nich tem, że ma znacznie silniej rozwinięty przemysł włókienniczy lniany, tak że z tego punktu widzenia zbliża się bardziej do miasta Warszawy, które musimy traktować jako odrębny okrąg, poza tem jednak w powiecie Błonie mamy również zakłady przemysłu metalowego i maszynowego, a także cegielnie, ma on więc dość wspólnych cech z powiatem Warszawa i Radzymin.

Dane, charakteryzujące bliżej okrąg podwarszawski, przedstawiają się jak następuje:

Okrąg podwarszawski — Région sub. varsovienne

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements* Radzymin	Warszawa	Błonie
Powierzchnia w km^2 . .	3 846	1 071	1 696	1 079
Liczba ludności	369788	72 609	181 585	115 594
Gęstość zaludnienia . .	96,1	67,8	107,1	107,1
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu	*19,7*	*10,9*	*20,2*	*24,4*
Przemysł przetwórczy				
Zakłady, posiadające 20 i więcej robotników				
Ogółem zakłady .	**91**	**12**	**53**	**26**
Ogółem robotnicy	**15115**	**1321**	**5948**	**7846**
% robotników do zawodowo czynnych ogółem .	*8,5*	*3,5*	*7,1*	*13,8*
% robotników do zawodowo czynnych w przem. .	*61,3*	*52,2*	*49,1*	*78,2*
Przemysł mineralny				
Ogółem zakłady . .	**43**	**9**	**26**	**8**
Ogółem robotnicy .	**4 703**	**1 223**	**3 064**	**416**
Cegielnie zakłady .	31	5	19	7
Cegielnie robotnicy	2 702	339	1 968	395
Huty szkła zakłady .	9	4	5	—
Huty szkła robotnicy	1 672	884	788	—
Porcelana i fajans zakłady .	2	—	2	—
Porcelana i fajans robotnicy	308	—	308	—
Inne zakłady .	1	—	—	1
Inne robotnicy	21	—	—	21
Przemysł metalowy				
Ogółem zakłady . .	**10**	**1**	**6**	**3**
Ogółem robotnicy .	**743**	**53**	**608**	**82**
Metalowy zakłady .	4	1	2	1
Metalowy robotnicy	247	53	183	11
Maszynowy zakłady .	6	—	4	2
Maszynowy robotnicy	496	—	425	71
Przemysł chemiczny				
Ogółem zakłady . .	**12**	—	**7**	**5**
Ogółem robotnicy .	**1 201**	—	**538**	**663**
Zapałki zakłady .	2	—	—	2
Zapałki robotnicy	571	—	7	571
Inne zakłady .	10	—	538	3
Inne robotnicy	630	—		92
Przemysł włókienniczy				
Przędzalnie i tkalnie zakłady .	3	—	1	2
Przędzalnie i tkalnie robotnicy .	4 965	—	29	4 936
Przemysł papierniczy				
Papiernie zakłady .	1	—	1	—
Papiernie robotnicy .	1 085	—	1 085	—
Przemysł skórzany				
Garbarnie zakłady .	6	1	3	2
Garbarnie robotnicy .	142	28	64	50
Przemysł drzewny				
Ogółem zakłady . .	3	—	2	1
Ogółem robotnicy .	132	—	105	27
Tartaki zakłady .	2	—	1	1
Tartaki robotnicy	35	—	8	27
Inne zakłady .	1	—	1	—
Inne robotnicy	97	—	97	—
Przemysł spożywczy				
Ogółem zakłady . .	9	1	3	5
Ogółem robotnicy .	2 052	17	363	1 672
Cukrownie zakłady .	3	—	—	3
Cukrownie robotnicy	1 613	—	—	1 613
Gorzelnie zakłady .	2	—	1	1
Gorzelnie robotnicy	270	—	219	51
Fabryki konserw zakłady .	1	—	1	—
Fabryki konserw robotnicy	35	—	35	—
Krochmalnie, suszarnie płat. ziemn., fabryki mączki ziemniaczanej zakłady .	1	—	1	—
Krochmalnie, suszarnie płat. ziemn., fabryki mączki ziemniaczanej robotnicy	109	—	109	—
Browary zakłady .	1	1	—	—
Browary robotnicy	17	17	—	—
Młyny zakłady .	1	—	—	1
Młyny robotnicy	8	—	—	8
Przemysł odzieżowy zakłady . .	1	—	1	—
Przemysł odzieżowy robotnicy .	24	—	24	—
Przemysł budowlany zakłady . .	3	—	3	—
Przemysł budowlany robotnicy .	68	—	68	—

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Największą liczbę robotników zatrudnia przemysł włókienniczy, przyczem prawie całkowicie przemysł ten jest ześrodkowany w powiecie Błonie, w powiecie warszawskim mamy tylko jeden względnie niewielki zakład, liczący 29 robotników, wówczas gdy w powiecie Błonie na 2 zakłady przypada 4936 robotników, t. j. przeciętnie około $2^1/_2$ tysiąca robotników na jeden, są to więc duże zakłady.

Niewiele mniej robotników niż przemysł włókienniczy, zatrudnia przemysł mineralny, bo 4703, t. j. 31,1% robotników zatrudnionych w przemyśle przetwórczym. W przemyśle mineralnym największe znaczenie mają cegielnie, co jest zupełnie zrozumiałe, gdyż bliskie sąsiedztwo miasta Warszawy powoduje duże zapotrzebowanie cegły. Dalsze miejsce zajmują huty szkła, zatrudniające dosyć poważną liczbę robotników, mniejsze znaczenie mają fabryki porcelany i fajansu.

Przemysł spożywczy zatrudnia 2052 robotników, t. j. 13,6% przyczem około $^3/_4$ przypada na cukrownie. Przemysł chemiczny jest już o wiele mniej rozwinięty, gdyż zatrudnia 1 201 robotników, t. j. 7,9%, największe znaczenie ma przytem inny przemysł chemiczny. Przemysł papierniczy ma 1 085 robotników, t. j. 7,2%, przemysł metalowy przy dosyć dużej liczbie zakładów zatrudnia 743 robotników, t. j. 4,9%.

O Łodzi i Białymstoku, które posiadają dość dużą ilość zakładów przemysłu metalowego, nie będziemy obecnie mówili, gdyż miasta te mają ważniejsze znaczenie dla przemysłu włókienniczego, tworząc okręgi włókiennicze zatrzymamy się nad niemi.

Poważną liczbę zakładów w przemyśle metalowem i maszynowym posiada miasto Lublin. Sąsiedni powiat Chełm, posiadający także zakłady w przemyśle metalowym i maszynowym, ma coprawda niższy procent ludności przemysłowej, bo 11,1%, wówczas gdy Lublin—17,1%, ma również daleko niższy procent robotników zatrudnionych w zakładach, posiadających normalnie 20 i więcej robotników, bo tylko 1,3%, wówczas gdy Lublin—4,2%, jest jednakże dosyć zbliżony do powiatu Lublin nietylko przez posiadanie zakładów w przemyśle metalowym i maszynowym, lecz również wobec znacznego rozwoju przemysłu mineralnego, a mianowicie: Chełm posiada, tak jak Lublin, huty szkła i cegielnie, a poza tem również i cementownie, dla tego też, aby zjednoczyć w jednym okręgu przemysł metalowy i maszynowy oraz przemysł mineralny tych 2 powiatów, będziemy uważali je za jeden okrąg. Pod względem stopnia uprzemysłowienia do powiatu Lublin zbliża się nieco powiat Puławy, jednakże w tym powiecie największe znaczenie ma przemysł cukrowniczy, albowiem na 1 222 robotników zatrudnionych w większych zakładach, 1 005 przypada na cukrownie.

Bliższe dane co do okręgu lubelskiego zawiera następująca tablica:

Okrąg lubelski — Région de Lublin

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty *Arrondissements*	
		Lublin	Chełm
Powierzchnia w *km*²	3 949	1 919	2 030
Liczba ludności	355 787	234 312	121475
Gęstość zaludnienia	90,1	122,1	59,8
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu	*15,1*	*17,1*	*11,1*
Przemysł przetwórczy			
Zakłady przemysłowe, zatrudniające 20 i więcej robotników			
Ogółem zakłady	**52**	**43**	**9**
Ogółem robotnicy	**5 617**	**4 771**	**846**
% robotników do zawodowo czynnych . . ogółem	*3,1*	*4,2*	*1,3*
% robotników do zawodowo czynnych . . w przemyśle	*30,5*	*33,5*	*20,2*
Przemysł mineralny			
Ogółem zakłady	**8**	**3**	**5**
Ogółem robotnicy	**975**	**323**	**652**
Cementownie zakłady	1	—	1
Cementownie robotnicy	379	—	379
Cegielnie . . . zakłady	4	1	3
Cegielnie . . . robotnicy	130	28	102
Huty szkła . . zakłady	2	1	1
Huty szkła . . robotnicy	362	191	171
Inne . . . . . zakłady	1	1	—
Inne . . . . . robotnicy	104	104	—
Przemysł metalowy			
Ogółem zakłady	**14**	**11**	**3**
Ogółem robotnicy	**1 061**	**930**	**131**
Metalowy . . zakłady	3	3	—
Metalowy . . robotnicy	255	255	—
Maszynowy . zakłady	11	8	3
Maszynowy . robotnicy	806	675	131

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty *Arrondissements*	
		Lublin	Chełm
Przemysł chemiczny			
Gazownie . . zakłady	1	1	—
Gazownie . . robotnicy	32	32	—
Przemysł skórzany			
Garbarnie . . zakłady	5	5	—
Garbarnie . . robotnicy	235	235	—
Przemysł drzewny			
Tartaki . . . . zakłady	2	1	1
Tartaki . . . . robotnicy	76	13	63
Przemysł spożywczy			
Ogółem zakłady	**16**	**16**	—
Ogółem robotnicy	**3 124**	**3 124**	—
Cukrownie . . zakłady	3	3	—
Cukrownie . . robotnicy	2 610	2 610	—
Gorzelnie . . zakłady	3	3	—
Gorzelnie . . robotnicy	169	169	—
Krochmalnie, susz. płat. ziemn., fabryki mączki ziemniaczanej zakłady	1	1	—
Krochmalnie, susz. płat. ziemn., fabryki mączki ziemniaczanej robotnicy	101	101	—
Browary . . . zakłady	1	1	—
Browary . . . robotnicy	25	25	—
Młyny . . . . zakłady	3	3	—
Młyny . . . . robotnicy	87	87	—
Inne . . . . . zakłady	5	5	—
Inne . . . . . robotnicy	132	132	—
Przemysł odzieżowy			
Inne . . . . . zakłady	1	1	—
Inne . . . . . robotnicy	18	18	—
Przemysł budowlany zakłady	3	3	—
Przemysł budowlany robotnicy	47	47	—
Przemysł poligraficzny zakłady	2	2	—
Przemysł poligraficzny robotnicy	49	49	—

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

W okręgu lubelskim największe znaczenie ma przemysł spożywczy, w którym pracuje 3 124 robotników, t. j. 55,6% robotników zatrudnionych w przemyśle przetwórczym, z tej liczby ogromna większość przypada na cukrownie, a mianowicie 2610 robotników, pozostały przemysł spożywczy ma już bez porównania mniejsze znaczenie.

Drugie miejsce zajmuje przemysł metalowy, zatrudniający 1 061 robotników (18,9%). Właściwy przemysł metalowy ma przytem z górą 3 razy mniejsze znaczenie niż przemysł maszynowy.

Trzecie miejsce zajmuje przemysł mineralny, w którym znajduje zatrudnienie 975 robotników, t. j. 17,4% ogólnej liczby, największe przytem znaczenie mają cementownie, dalej idą huty szkła, pozostałe gałęzie przemysłu odgrywają mniejszą rolę.

W północno-środkowej części województw zachodnich mamy grupę powiatów, w których znajdują się zakłady przemysłu metalowego i przemysłu maszynowego. Poważne miejsce wśród nich zajmuje Bydgoszcz, w której mamy 6 zakładów przemysłu metalowego i 8 zakładów przemysłu maszynowego, posiadających normalnie 20 i więcej robotników, przyczem ogólna liczba zatrudnionych robotników wynosi 1 282. Jeszcze większe znaczenie niż przemysł metalowy ma w Bydgoszczy przemysł drzewny, do którego zalicza się 35 zakładów, zatrudniających 1 764 robotników. Przemysł spożywczy w Bydgoszczy ma względnie niewielkie znaczenie i zatrudnia w średnich i większych zakładach 866 robotników. Poza tem Bydgoszcz ma cały szereg innych zakładów, a mianowicie: papiernie, huty szkła, tkalnie i przędzalnie i t. p.

Pod względem ogólnego uprzemysłowienia Bydgoszcz najbardziej zbliża się do Torunia i Inowrocławia. W Toruniu jednak przemysł drzewny jest względnie słabo rozwinięty i z 2 868 robotników na przemysł drzewny przypada tylko 97 robotników, bardziej natomiast rozwinięty jest przemysł spożywczy, zatrudniający 1 232 robotników. Naogół więc Toruń dosyć znacznie różni się od Bydgoszczy. Jeszcze większa różnica zachodzi pomiędzy Bydgoszczą z jednej a Inowrocławiem, Chełmem i Wyrzyskiem z drugiej strony. We wszystkich tych powiatach mamy bardzo silnie rozwinięty przemysł spożywczy i tak: w powiecie Inowrocław z 5 226 robotników, na przemysł spożywczy przypada 3 175 robotników, w Wyrzysku z 1 574—1 307 robotników zalicza się do przemysłu spożywczego, w Chełmnie z 1 057 robotników—738 robotników.

Powiat Szubin zbliżony jest do Bydgoszczy przez bardzo słaby rozwój przemysłu spożywczego, a także przez posiadanie przemysłu drzewnego, coprawda w mniejszym stopniu niż w Bydgoszczy, natomiast odróżnia się od Bydgoszczy posiadaniem wapienników, z racji których powiat ten ciąży bardziej do powiatu Chodzież i Wyrzysk, o czem będziemy mówili niżej.

Na północ od Bydgoszczy znajdujemy kilka powiatów, które mają dość dużo wspólnych cech z powiatem Bydgoszcz, są to powiaty: Świecie, Tuchola, Chojnice, Starogard, Tczew i Gniew. Pod względem ogólnego uprzemysłowienia Bydgoszcz najbardziej zbliżona jest do powiatów Starogard i Tczew. Pod względem ilości robotników zatrudnionych w średnim i wielkim przemyśle w stosunku do ogółu ludności zawodowo czynnej, ostatnio wymienione powiaty również zbliżają się do Bydgoszczy, najwięcej różni się przytem Gniew i to w sposób bardzo silny. Prawie we wszystkich tych powiatach mamy znacznie rozwinięty przemysł drzewny, posiadają one znaczną liczbę tartaków za wyjątkiem Tczewa, ponadto zakłady zaliczone do innego przemysłu drzewnego znajdują się w powiatach: Bydgoszcz, Świecie, Chojnice i Starogard. W powiecie Świecie na 1 538 robotników, zatrudnionych w średnich i większych zakładach, 1 050 pracuje w przemyśle drzewnym, w powiecie Tuchola z 416 robotników 379 przypada na przemysł drzewny, w powiecie Starogard z 1 981 robotników—792, w powiecie Chojnice z 970—819. We wszystkich tych powiatach słabo jest rozwinięty przemysł spożywczy za wyjątkiem powiatu Starogard, który w przemyśle spożywczym zatrudnia 920 robotników, z tego jednak 462 w fabryce tytoniu, a więc w przemyśle nieco innego rodzaju niż przemysł spożywczy w ścisłym tego słowa znaczeniu. We wszystkich tych powiatach mamy tylko jedną cukrownię w powiecie Świecie i jedną w powiecie Tczew. Pod względem rolniczym powiaty te są również do siebie zbliżone z wyjątkiem Tczewa, który różni się jednak od wszystkich bez wyjątku sąsiadujących z nim. Najwięcej wątpliwości w sprawie włączenia do jednego okręgu nasuwa się w stosunku do powiatu Gniew dość słabo uprzemysłowionego, specjalnie w stosunku do średniego i większego przemysłu, jednakże z powiatu Gniew nie możemy tworzyć specjalnego okręgu i musimy go zaliczyć do okręgu łącznie z powiatami, które go otaczają. Bliższe dane co do okręgu bydgoskiego podaje nam następująca tablica:

Okrąg bydgoski — Région de Bydgoszcz

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements*						
		Bydgoszcz	Świecie	Tuchola	Gniew	Starogard	Chojnice	Tczew
Powierzchnia w km^2	7 612	1 408	1 670	858	417	1 055	1 853	351
Liczba ludności	454 169	140 263	83 138	34 445	27 161	62 400	71 018	35 744
Gęstość zaludnienia	59,7	99,6	49,8	40,1	65,1	59,1	38,3	101,8
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu	*17,9*	*25,4*	*13,6*	*12,6*	*13,1*	*18,9*	*12,7*	*16,4*
Przemysł przetwórczy								
Zakłady przemysłowe, zatrudniające 20 i więcej robotników								
Ogółem zakłady	**201**	**105**	**20**	**10**	**2**	**29**	**21**	**14**
Ogółem robotnicy	**12 431**	**6 345**	**1 538**	**416**	**41**	**1 981**	**970**	**1 140**
% robotników zawodowo czynnych . . ogółem	*6,1*	*10,0*	*3,9*	*2,6*	*0,3*	*7,1*	*3,3*	*7,7*
% robotników zawodowo czynnych . . w przemyśle	*43,0*	*45,6*	*42,9*	*33,6*	*3,4*	*49,2*	*35,4*	*51,5*
Przemysł mineralny								
Ogółem zakłady	17	12	1	—	—	—	1	3
Ogółem robotnicy	744	449	22	—	—	—	33	240
Cegielnie zakłady	12	8	1	—	—	—	1	2
Cegielnie robotnicy	396	254	22	—	—	—	33	87
Huty szkła zakłady	1	1	—	—	—	—	—	—
Huty szkła robotnicy	149	149	—	—	—	—	—	—
Inne zakłady	4	3	—	—	—	—	—	1
Inne robotnicy	199	46	—	—	—	—	—	153
Przemysł metalowy								
Ogółem zakłady	25	17	1	—	1	2	—	4
Ogółem robotnicy	1 729	1 282	22	—	19	91	—	315
Metalowy zakłady	8	6	—	—	—	1	—	1
Metalowy robotnicy	392	177	—	—	—	19	—	196
Maszynowy zakłady	14	8	1	—	1	1	—	3
Maszynowy robotnicy	1 115	883	22	—	19	72	—	119
Elektrotechniczny zakłady	3	3	—	—	—	—	—	—
Elektrotechniczny robotnicy	222	222	—	—	—	—	—	—
Przemysł chemiczny								
Ogółem zakłady	7	4	—	—	—	1	2	—
Ogółem robotnicy	340	285	—	—	—	24	31	—
Gazownie zakłady	2	1	—	—	—	—	1	—
Gazownie robotnicy	136	126	—	—	—	—	10	—
Inne zakłady	5	3	—	—	—	1	1	—
Inne robotnicy	204	159	—	—	—	24	21	—
Przemysł włókienniczy								
Przędzalnie i tkalnie zakłady	1	1	—	—	—	—	—	—
Przędzalnie i tkalnie robotnicy	16	16	—	—	—	—	—	—
Przemysł papierniczy								
Ogółem zakłady	3	2	—	—	—	—	—	1
Ogółem robotnicy	184	172	—	—	—	—	—	12
Papiernie zakłady	2	1	—	—	—	—	—	1
Papiernie robotnicy	150	138	—	—	—	—	—	12
Inne zakłady	1	1	—	—	—	—	—	—
Inne robotnicy	34	34	—	—	—	—	—	—
Przemysł skórzany								
Ogółem zakłady	2	2	—	—	—	—	—	—
Ogółem robotnicy	242	242	—	—	—	—	—	—

(dok. — fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*						
		Bydgoszcz	Świecie	Tuchola	Gniew	Starogard	Chojnice	Tczew
Garbarnie . . . . . zakłady . .	1	1	—	—	—	—	—	—
robotnicy .	142	142	—	—	—	—	—	—
Inne . . . . . zakłady . .	1	1	—	—	—	—	—	—
robotnicy .	100	100	—	—	—	—	—	—
Przemysł drzewny								
Ogółem zakłady . .	**90**	**35**	**15**	**8**	**1**	**17**	**14**	—
robotnicy .	**4 826**	**1 764**	**1 050**	**379**	**22**	**792**	**819**	—
Tartaki . . . . . zakłady . .	68	22	12	8	1	14	11	—
robotnicy .	3 767	1 199	931	379	22	686	550	—
Inne . . . . . zakłady . .	22	13	3	—	—	3	3	—
robotnicy .	1 059	565	119	—	—	106	269	—
Przemysł spożywczy								
Ogółem zakłady . .	**26**	**14**	**2**	—	—	**6**	**2**	**2**
robotnicy .	**2 687**	**866**	**433**	—	—	**920**	**34**	**434**
Cukrownie . . . . . zakłady . .	2	—	1	—	—	—	—	1
robotnicy .	827	—	407	—	—	—	—	420
Gorzelnie . . . . . zakłady . .	1	—	—	—	—	1	—	—
robotnicy .	270	—	—	—	—	270	—	—
Fabryki konserw . . zakłady . .	2	2	—	—	—	—	—	—
robotnicy .	144	144	—	—	—	—	—	—
Browary . . . . . zakłady . .	3	2	—	—	—	1	—	—
robotnicy .	117	98	—	—	—	19	—	—
Młyny . . . . . zakłady . .	7	3	1	—	—	1	1	1
robotnicy .	200	55	26	—	—	101	4	14
Tytoń . . . . . zakłady . .	2	1	—	—	—	1	—	—
robotnicy .	758	296	—	—	—	462	—	—
Piekarnię . . . . . zakłady . .	1	1	—	—	—	—	—	—
robotnicy .	50	50	—	—	—	—	—	—
Inne . . . . . zakłady . .	8	5	—	—	—	2	1	—
robotnicy .	321	223	—	—	—	68	30	—
Przemysł odzieżowy								
Ogółem zakłady . .	**12**	**10**	—	—	—	**2**	—	—
robotnicy .	**968**	**848**	—	—	—	**120**	—	—
Fabryki mechaniczn. obuwia . . . . . zakłady . .	6	4	—	—	—	2	—	—
robotnicy .	627	507	—	—	—	120	—	—
Inne . . . . . zakłady . .	6	6	—	—	—	—	—	—
robotnicy .	341	341	—	—	—	—	—	—
Przemysł budowlany . zakłady . .	**11**	**4**	—	**2**	—	**1**	**1**	**3**
robotnicy .	**317**	**103**	—	**37**	—	**34**	**31**	**112**
Przemysł poligraficzny zakłady . .	**7**	**4**	**1**	—	—	—	**1**	**1**
robotnicy .	**378**	**318**	**11**	—	—	—	**22**	**27**

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Największą liczbę robotników zatrudnia przemysł drzewny, a mianowicie 4 826 robotników (38,8%). Prawie $^4/_5$ powyższej liczby przypada na tartaki, a pozostała liczba na inny przemysł drzewny. Drugie miejsce zajmuje przemysł spożywczy, zatrudniający 2 687 robotników, z czego na cukrownie przypada 827, na fabryki tytoniu—758. Przemysł mineralny zatrudnia 744 robotników (6,0%), przyczem największe znaczenie mają cegielnie. Zwraca uwagę, że w okręgu tym przemysł papierniczy jest słabo rozwinięty i posiada tylko trzy zakłady, zatrudniające 184 robotników.

W Grudziądzu w średnich i większych zakładach przemysłu metalowego było 981 robotników, a w przemyśle maszynowym—560. Od powiatów leżących na wschód (Lubawa i Brodnica), Grudziądz różni się ogólnem uprzemysłowieniem i w większym jeszcze stopniu znaczeniem średniego i dużego prze-

mysłu, albowiem wówczas gdy w Grudziądzu stosunek robotników zatrudnionych w zakładach, posiadających normalnie 20 i więcej robotników, do ogółu zawodowo czynnych wynosi 12,3, w Lubawie odsetek ten równa się 0,3, a w Brodnicy—0,5. Daleko bliższe pod względem ogólnego uprzemysłowienia, jak również rozpowszechnienia średniego i większego przemysłu, są mu powiaty Chełmno, Wąbrzeźno, a szczególnie Toruń. Zakłady przemysłu metalowego posiadają powiaty: Toruń, Grudziądz i Chełmno, te same powiaty posiadają również zakłady przemysłu maszynowego, w Toruniu przemysł metalowy w szerokiem znaczeniu zatrudnia ogółem 361 robotników, w Chełmnie—200 robotników. We wszystkich tych powiatach przemysł drzewny ma daleko mniejsze znaczenie, niż w powiatach okręgu bydgoskiego, natomiast większą rolę odgrywa w nich przemysł spożywczy, który jednak z wyjątkiem Chełmna niema dominującego znaczenia, chociaż w każdym z tych powiatów, nie licząc Wąbrzeźna, znajdujemy po jednej cukrowni. Stopniem rozwoju przemysłu spożywczego wyżej wymienione powiaty różnią się od Inowrocławia, w którym, jak wyżej wspomnieliśmy, przemysł spożywczy zatrudnia około $^3/_5$ robotników w średnich i większych zakładach, dla tego też Inowrocławia nie włączamy do tego okręgu, tembardziej że nie posiada on zakładów w przemyśle metalowym, chociaż stopniem uprzemysłowienia i rozpowszechnienia średnich i większych zakładów przewyższa nawet Grudziądz. Zakłady zaliczone do innego przemysłu chemicznego mamy w Grudziądzu i Toruniu, przemysł papierniczy inny również jest rozwinięty w tych dwóch miastach, zakłady przemysłu odzieżowego także w nich się znajdują, przemysł poligraficzny posiada zakłady w Grudziądzu, Toruniu i Wąbrzeźnie.

Bliższe dane co do okręgu grudziąsko-toruńskiego przedstawiają się, jak następuje:

Okrąg grudziąsko-toruński — Région de Grudziądz-Toruń

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*			
		Grudziądz	Chełmno	Wąbrzeźno	Toruń
Powierzchnia w km^2	3 154	800	726	708	920
Liczba ludności . .	264151	77 031	46 823	47 100	93 197
Gęstość zaludnienia	83,8	96,3	64,5	66,5	101,3
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu	*16,0*	*19,0*	*12,1*	*10,2*	*18,5*
Przemysł przetwórczy					
Zakłady przemysłowe, zatrudniające 20 i więcej robotników					
Ogółem zakłady .	**101**	**30**	**12**	**8**	**51**
Ogółem robotnicy	**8 680**	**4 238**	**1 057**	**517**	**2 868**
% robotników zawodowo czynnych ogółem .	*7,2*	*12,3*	*4,8*	*2,4*	*7,0*
% robotników zawodowo czynnych w przem.	*57,0*	*81,0*	*55,2*	*34,1*	*43,7*
Przemysł mineralny					
Ogółem zakłady .	**11**	**3**	**1**	**1**	**6**
Ogółem robotnicy	**779**	**393**	**35**	**17**	**334**
Cegielnie zakłady .	9	2	1	1	5
Cegielnie robotnicy	734	374	35	17	308
Inne . . zakłady .	2	1	—	—	1
Inne . . robotnicy	45	19	—	—	26
Przemysł metalowy					
Ogółem zakłady .	**16**	**5**	**2**	—	**9**
Ogółem robotnicy	**2 116**	**1 555**	**200**	—	**361**
Metalowy . . zakłady .	6	3	1	—	2
Metalowy . . robotnicy	1 110	981	32	—	97
Maszynowy zakłady .	9	1	1	—	7
Maszynowy robotnicy	992	560	168	—	264

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*			
		Grudziądz	Chełmno	Wąbrzeźno	Toruń
Elektrotechnicz. zakłady .	1	1	—	—	—
Elektrotechnicz. robotnicy	14	14	—	—	—
Przemysł chemiczny					
Ogółem zakłady .	**5**	**2**	**1**	—	**2**
Ogółem robotnicy	**195**	**62**	**7**	—	**126**
Gazownie . . zakłady .	3	1	1	—	1
Gazownie . . robotnicy	145	46	7	—	92
Inne . . zakłady .	2	1	—	—	1
Inne . . robotnicy	50	16	—	—	34
Przemysł włókienniczy					
Przędzalnie i tkalnie zakłady .	1	—	—	—	1
Przędzalnie i tkalnie robotnicy	74	—	—	—	74
Przemysł papierniczy					
Inne . . zakłady .	2	1	—	—	1
Inne . . robotnicy	70	43	—	—	27
Przemysł drzewny					
Ogółem zakłady .	**16**	**6**	**2**	**3**	**5**
Ogółem robotnicy	**823**	**318**	**57**	**351**	**97**
Tartaki zakłady .	8	2	1	2	3
Tartaki robotnicy	236	138	2	32	64
Fabryki mebli giętych zakłady .	1	—	—	—	1
Fabryki mebli giętych robotnicy	18	—	—	—	18
Inne . . zakłady .	7	4	1	1	1
Inne . . robotnicy	569	180	55	319	15

(dok.—fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements* Grudziądz	Chełmno	Wąbrzeźno	Toruń
Przemysł spożywczy					
Ogółem zakłady .	**26**	**5**	**5**	**2**	**14**
Ogółem robotnicy	**2 604**	**587**	**738**	**47**	**1 232**
Cukrownie . . zakłady .	3	1	1	—	1
Cukrownie . . robotnicy	1 580	260	537	—	783
Gorzelnie . . zakłady .	1	—	—	—	1
Gorzelnie . . robotnicy	29	—	—	—	29
Fabryki konserw zakłady .	1	—	1	—	—
Fabryki konserw robotnicy	24	—	24	—	—
Krochmalnie susz. płat. ziem., fabryki mączki ziemniaczanej zakłady .	1	—	—	—	1
Krochmalnie susz. płat. ziem., fabryki mączki ziemniaczanej robotnicy	89	—	—	—	89
Browary zakłady .	2	1	1	—	—
Browary robotnicy	126	67	59	—	—
Młyny . zakłady .	7	2	1	1	3
Młyny . robotnicy	210	45	36	35	94
Tytoń . zakłady .	1	1	—	—	—
Tytoń . robotnicy	215	215	—	—	—
Piekarnie . . zakłady .	1	—	—	—	1
Piekarnie . . robotnicy	28	—	—	—	28
Inne . . zakłady .	9	—	1	1	7
Inne . . robotnicy	303	—	82	12	209
Przemysł odzieżowy					
Ogółem zakłady .	**3**	**2**	**—**	**—**	**1**
Ogółem robotnicy	**791**	**764**	**—**	**-**	**27**
Fabryki mech. obuwia zakłady .	1	1	—	—	—
Fabryki mech. obuwia robotnicy	25	25	—	—	—
Inne . . zakłady .	2	1	—	—	1
Inne . . robotnicy	766	739	—	—	27
Przemysł budowlany zakłady .	**14**	**4**	**1**	**1**	**8**
Przemysł budowlany robotnicy	**761**	**323**	**20**	**58**	**360**
Przemysł poligraficzny zakłady .	**7**	**2**	**—**	**1**	**4**
Przemysł poligraficzny robotnicy	**467**	**193**	**—**	**44**	**230**

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Najwięcej robotników zatrudnia przemysł spożywczy, jednakże liczba ich jest nieco mniejsza niż $^1/_3$ ogółu robotników i wynosi 2 604 (30,0%), największe przytem znaczenie mają cukrownie. Drugie miejsce zajmuje przemysł metalowy, zatrudniający 2 116 robotników, t. j. 24,4%, przemysł metalowy w ścisłem znaczeniu posiada niewiele więcej niż przemysł maszynowy. Znacznie mniejszą liczbę robotników zatrudnia przemysł drzewny, a mianowicie 823 (9,5%), zwraca przytem uwagę, że przeważna liczba robotników jest zatrudniona w innym przemyśle drzewnym, do którego zaliczają się: zakłady stolarskie, ciesielskie, tokarskie, fabryki mebli (prócz giętych), zakłady, wyrabiające wozy wszelkiego rodzaju, statki drewniane oraz wyroby z korków, i zakłady koszykarskie; możemy więc stwierdzić, że w porównaniu z okręgiem bydgoskim, gdzie przeważnie jest rozpowszechniony przemysł tartaczny, w okręgu grudziądzko-toruńskim przemysł drzewny daje wytwory dalej idącej przeróbki. Przemysł mineralny zatrudnia 779 robotników (9,0%), przyczem prawie całkowicie liczba ta przypada na cegielnie.

W Poznaniu mamy poważną liczbę zakładów zaliczonych do przemysłu metalowego i maszynowego. W powiatach sąsiednich są również podobne zakłady, jednakże zasadniczą cechą graniczących z Poznaniem powiatów, z wyjątkiem powiatu Oborniki i Śrem, jest dominujące znaczenie przemysłu spożywczego, wówczas, gdy w Poznaniu na 13 731 robotników w przemyśle spożywczym było zatrudnionych 3 896 robotników, t. j. nieco mniej niż $^1/_3$. W najbardziej zbliżonych do Poznania pod względem ogólnego uprzemysłowienia i stosunku robotników, zatrudnionych w średnich i większych zakładach, do ogółu zawodowo czynnych, a mianowicie w powiatach Grodzisk i Kościan, przemysł spożywczy miał dominujące znaczenie, w powiecie Grodzisk z 1 454 robotników—1 274 zatrudnionych jest w przemyśle spożywczym, w powiecie Kościan z 1215—1133 pracowało w przemyśle spożywczym. Powiaty Oborniki i Śrem natomiast pod względem rozwoju przemysłu spożywczego stanowią przeciwieństwo w porównaniu z Poznaniem: Śrem nie posiada zakładów przemysłu spożywczego, oborniki zaś w tym przemyśle zatrudniają 5 robotników. Poza tem Oborniki i Śrem mają dosyć silnie rozwinięty przemysł tartaczny, wówczas gdy w Poznaniu niema tartaków, natomiast silnie rozwinięty jest inny przemysł drzewny, posiadający 11 zakładów, zatrudniających 469 robotników; niepożądanem więc byłoby złączenie tych powiatów w jeden okrąg. Przeciwko włączeniu powiatów Oborniki i Śrem do okręgu poznańskiego przemawia również znaczna różnica w uprzemysłowieniu ogólnym i rozpowszechnieniu średniego i większego przemysłu pomiędzy Poznaniem z jednej strony, a temi dwoma powiatami z drugiej. Za włączeniem ich jednak przemawia posiadanie w powiecie Śrem jednego zakładu metalowego,

coprawda z nieznaczną ilością robotników, bo tylko 7, jak również znajdowanie w Obornikach i Śremie po jednym zakładzie maszynowym. W ogólnym jednak wyniku argumenty przeciwko przyłączeniu Oborników i Śremu do powiatu Poznań, naszem zdaniem, przeważają i dlatego z miasta i powiatu Poznań stworzymy specjalny okrąg. Bliższe dane co do niego przedstawiają się jak następuje:

Okrąg poznański — Région de Poznań

Wyszczególnienie	Poznań	Wyszczególnienie	Poznań	Wyszczególnienie	Poznań
Powierzchnia w km^2 . . .	1 341	**Przemysł chemiczny**		Gorzelnie . { zakłady . .	1
Liczba ludności	267143	**Ogółem** { **zakłady** . .	12	{ robotnicy .	204
Gęstość zaludnienia . . .	199,2	{ **robotnicy** .	1 303	Fabryki { zakłady . .	2
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu . .	*25,7*	Gazownie . { zakłady . .	1	konserw . { robotnicy .	23
Przemysł przetwórczy		{ robotnicy .	337	Krochmalnie, susz. płat. ziemn., fabryki mączki	
Zakłady, posiadające 20 i więcej robotników		Zapałki . . { zakłady . .	1	ziemniaczanej . . { zakłady . .	9
Ogółem { **zakłady** . .	**183**	{ robotnicy .	223	{ robotnicy .	536
{ **robotnicy** .	**13731**	Inne . . . { zakłady . .	10	Browary . . { zakłady . .	3
% robotników do zawodowo czynnych . { ogółem . .	*11,3*	{ robotnicy .	743	{ robotnicy .	260
{ w przem. .	*49,3*	**Przemysł włókienniczy**		Młyny . . . { zakłady . .	5
Przemysł mineralny		Przędzalnie i tkalnie . zakłady . .	5	{ robotnicy .	135
Ogółem { **zakłady** . .	14	{ robotnicy .	268	Tytoń . . . { zakłady . .	3
{ **robotnicy** .	740	**Przemysł papierniczy**		{ robotnicy .	1 864
Cegielnie . { zakłady . .	9	**Ogółem** { **zakłady** . .	4	Piekarnie . { zakłady . .	3
{ robotnicy .	590	{ **robotnicy** .	177	{ robotnicy .	64
Inne . . . { zakłady . .	5	Produkcja papieru . . { zakłady . .	1	Inne . . . { zakłady . .	14
{ robotnicy .	150	{ robotnicy .	50	{ robotnicy .	740
Przemysł metalowy		Inne . . . { zakłady . .	3	**Przemysł odzieżowy**	
Ogółem { **zakłady** . .	35	{ robotnicy .	127	**Ogółem** { **zakłady** . .	23
{ **robotnicy** .	3 423	**Przemysł drzewny**		{ **robotnicy** .	861
Metalowy . { zakłady . .	15	**Ogółem** { **zakłady** . .	12	Fabryki mech. obuwia { zakłady . .	2
{ robotnicy .	573	{ **robotnicy** .	801	{ robotnicy .	140
Maszynowy { zakłady . .	15	Fabryki mebli giętych . . . { zakłady . .	1	Inne . . . { zakłady . .	21
{ robotnicy .	2 617	{ robotnicy .	332	{ robotnicy .	721
Elektrotechniczny { zakłady . .	5	Inne . . . { zakłady . .	11	**Przemysł budowlany** { **zakłady** . .	29
{ robotnicy .	233	{ robotnicy .	469	{ **robotnicy** .	1 438
		Przemysł spożywczy		**Przemysł poligraficzny** { **zakłady** . .	16
		Ogółem { **zakłady** . .	33	{ **robotnicy** .	824
		{ **robotnicy** .	3 896		

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Największą liczbę robotników posiada przemysł spożywczy, a mianowicie 3 896 (28,4%) ogólnej liczby robotników zatrudnionych w średnich i większych zakładach, zwraca przytem uwagę, że w Poznaniu niema cukrowni, co jest zresztą zupełnie zrozumiałe, a największe znaczenie mają fabryki tytoniu, zatrudniające prawie połowę robotników zaliczonych do przemysłu spożywczego, reszta dzieli się wśród kilku gałęzi tego przemysłu, przyczem najwięcej przypada na krochmalnie i fabryki mączki ziemniaczanej.

Nieco mniejsze znaczenie niż przemysł spożywczy ma przemysł metalowy, zatrudniający 3 423 robotników (24,9%), przyczem przemysł metalowy w ścisłem znaczeniu, w porównaniu z przemysłem maszynowym, jest względnie bardzo słabo rozwinięty: przy jednakowej liczbie zakładów posiada prawie 5 razy mniej robotników. Przemysł elektrotechniczny jest również dość silnie rozwinięty, gdyż posiada 5 zakładów i 233 robotników.

Przemysł chemiczny, nie biorąc pod uwagę przemysłu budowlanego, zajmuje trzecie miejsce, zatrudniając 1 303 robotników, t. j. 9,5%, największe znaczenie ma przytem właściwy przemysł chemiczny, na który przypada więcej niż połowa podanej wyżej liczby robotników.

Przemysł odzieżowy zatrudnia 861 robotników, t. j. 6,3% ich ogólnej liczby, z tego na fabryki obuwia przypada 140, na przemysł odzieżowy inny—721 robotników. Następne miejsce zajmuje przemysł drzewny, zatrudniający 801 robotników (5,8%), liczba ta dzieli się pomiędzy fabrykami mebli giętych i innemi zakładami przemysłu drzewnego, wówczas, gdy przemysł tartaczny nie jest wcale reprezentowany.

Uogólniając, możemy powiedzieć, że w Poznaniu mamy kilka gałęzi przemysłu dość poważnie rozwiniętych, przyczem są to głównie zakłady, produkujące gotowe wytwory daleko idącej przeróbki.

Z pośród niezaliczonych dotychczas do poszczególnych okręgów powiatów, poważniejsze znaczenie w przemyśle metalowym, a szczególnie maszynowym, ma powiat Ostrów. Do powiatu tego zbliżone są, pod względem ogólnego uprzemysłowienia i rozpowszechnienia średniego i większego przemysłu, powiaty: Kalisz, Pleszew i Krotoszyn. Ten ostatni powiat różni się jednak od pozostałych przewagą przemysłu spożywczego, gdyż z 1 220 robotników, zatrudnionych w średnich i większych zakładach, 783 przypada na przemysł spożywczy. Nie możemy więc zaliczyć powiatu Krotoszyn do okręgu ostrowsko-kaliskiego, tembardziej że 2 zakłady przemysłu maszynowego, znajdujące się w powiecie Krotoszyn, posiadają tylko 93 robotników. W powiecie Ostrów i Kalisz znajdują się zakłady przemysłu metalowego, w powiecie Kalisz, Ostrów i Pleszew—zakłady przemysłu maszynowego, we wszystkich trzech powiatach mamy tartaki, jak również zakłady zaliczone do innego przemysłu drzewnego, w powiecie Kalisz jest silnie rozwinięte młynarstwo; po jednym młynie posiadają również Pleszew i Ostrów, Kalisz poza tem ma znaczny rozwój innego przemysłu włókienniczego, w Ostrowie znajduje się również jeden zakład tego rodzaju.

Bliższe dane co do okręgu ostrowsko-kaliskiego przedstawiają się jak następuje:

Okrąg ostrowsko-kaliski — Région de Ostrów—Kalisz

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements* Pleszew	Ostrów Pozn.	Kalisz
Powierzchnia w *km²*	2 378	483	415	1 480
Liczba ludności	266683	38 234	48 129	180 320
Gęstość zaludnienia	112,1	79,2	116,0	121,8
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu	*16,8*	*13,1*	*18,7*	*17,2*
Przemysł przetwórczy				
Zakłady przemysłowe, zatrudniające 20 i więcej robotników				
Ogółem zakłady	80	15	18	47
Ogółem robotnicy	4 998	712	1 719	2 567
% robotników do zawodowo czynnych ogółem	*4,0*	*4,0*	*7,9*	*3,0*
% robotników do zawodowo czynnych w przemyśle	*32,4*	*42,2*	*52,1*	*24,6*
Przemysł mineralny				
Cegielnie zakłady	7	1	1	5
Cegielnie robotnicy	238	29	28	181
Przemysł metalowy				
Ogółem zakłady	11	4	4	3
Ogółem robotnicy	1 423	138	1 183	102
Metalowy zakłady	3	—	1	2
Metalowy robotnicy	105	—	33	72
Maszynowy zakłady	8	4	3	1
Maszynowy robotnicy	1 318	138	1 150	30
Przemysł chemiczny				
Ogółem zakłady	3	—	1	2
Ogółem robotnicy	121	—	38	83
Gazownie zakłady	2	—	1	1
Gazownie robotnicy	74	—	38	36
Inne zakłady	1	—	—	1
Inne robotnicy	47	—	—	47
Przemysł włókienniczy				
Ogółem zakłady	17	—	1	16
Ogółem robotnicy	674	—	14	660
Przędzalnie i tkalnie zakłady	2	—	1	1
Przędzalnie i tkalnie robotnicy	58	—	14	44
Inne zakłady	15	—	—	15
Inne robotnicy	616	—	—	616
Przemysł papierniczy				
Inne zakłady	1	1	—	—
Inne robotnicy	70	70	—	—
Przemysł skórzany				
Garbarnie zakłady	2	—	—	2
Garbarnie robotnicy	115	—	—	115
Przemysł drzewny				
Ogółem zakłady	14	5	7	2
Ogółem robotnicy	442	122	250	70
Tartaki zakłady	5	1	3	1
Tartaki robotnicy	147	17	110	20

(dok. — fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements* Pleszew	Ostrów Pozn.	Kalisz
Inne . . { zakłady . .	9	4	4	1
robotnicy .	295	105	140	50
Przemysł spożywczy				
Ogółem . { zakłady . .	16	3	3	10
robotnicy .	1 498	344	142	1 012
Cukrownie . . { zakłady . .	1	—	—	1
robotnicy .	741	—	—	741
Fabryki konserw { zakłady . .	1	1	—	—
robotnicy .	135	135	—	—
Browary { zakłady . .	2	—	1	1
robotnicy .	91	—	67	24
Młyny . { zakłady . .	9	1	1	7
robotnicy .	324	63	45	216
Inne . . { zakłady . .	3	1	1	1
robotnicy .	207	146	30	31
Przemysł odzieżowy				
Inne . . { zakłady . .	1	—	—	1
robotnicy .	132	—	—	132
Przemysł budowlany { zakłady . .	7	1	1	5
robotnicy .	270	9	64	197
Przemysł poligraficzny { zakłady . .	1	—	—	1
robotnicy .	15	—	—	15

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Pierwsze miejsce zajmuje przemysł spożywczy, zatrudniający 1 498 robotników, t. j. 30,0% ogólnej ich liczby; przemysł spożywczy jest przytem dość różnorodny, około połowy robotników przypada na cukrownie, pozatem jednak mamy fabryki konserw, browary, młyny i inne zakłady.

Drugie miejsce zajmuje przemysł metalowy, który zatrudnia 1 423 robotników, t. j. 28,5% ogólnej liczby robotników, zatrudnionych w średnich i wielkich zakładach przemysłu przetwórczego. Właściwy przemysł metalowy jest bardzo słabo rozwinięty, natomiast przemysł maszynowy ma poważną liczbę robotników, a mianowicie 1 318.

Trzecie miejsce zajmuje przemysł włókienniczy, zatrudniający 674 robotników z tego 13,5%, z czego przeważająca liczba, a mianowicie 616, jest zatrudniona w przemyśle innym włókienniczym. Powyższe liczby nie charakteryzują jednak rzeczywistego rozwoju przemysłu włókienniczego w tym okręgu, albowiem w Kaliszu (miasto i powiat) bardzo silnie jest rozpowszechniony przemysł włókienniczy inny w charakterze przemysłu domowego chałupniczego, bliższych jednak danych o tem nie posiadamy.

Przemysł drzewny zatrudnia 442 robotników (8,8%), przyczem około $^2/_3$ robotników przypada na inny przemysł drzewny i około $^1/_3$ na tartaki. Pozostałe gałęzie przemysłu nie mają już większego znaczenia.

Lwów (miasto i powiat) ma dosyć poważne miejscowe znaczenie w przemyśle metalowym i maszynowym. Sąsiednie powiaty różnią się od Lwowa ogólnym stopniem uprzemysłowienia i rozpowszechnienia przemysłu większego. Pod tym ostatnim względem do Lwowa zbliża się jedynie powiat Bóbrka, który jednakże zawdzięcza to posiadaniu cukrowni, tak że z ogólnej liczby 1 114 robotników robotnicy cukrowni stanowią 880. Poza tem Bóbrka posiada jedynie 1 cegielnię i 2 tartaki, nie może więc być uważana za zbliżoną pod względem rozwoju gospodarczego do Lwowa, w którym mamy cały szereg zakładów przemysłowych różnego rodzaju. Dlatego też z miasta i powiatu Lwów zmuszeni jesteśmy stworzyć specjalny okrąg, dla którego bliższe dane obejmuje następująca tablica:

Okrąg lwowski — Région de Lwów

Wyszczególnienie	Lwów	Wyszczególnienie	Lwów	Wyszczególnienie	Lwów
Powierzchnia w *km²* . . .	1 342	% robotników do zawodowo { ogółem . . .	*3,7*	Inne . . . { zakłady . .	2
Liczba ludności	369944	czynnych . { w przemyśle	*25,3*	robotnicy .	124
Gęstość zaludnienia . . .	275,6	**Przemysł mineralny**		**Przemysł metalowy**	
% ludności utrzymującej się z górnictwa i przemysłu	*18,0*	**Ogółem . . { zakłady . .**	15	**Ogółem . . { zakłady . .**	18
Przemysł przetwórczy		**robotnicy .**	660	**robotnicy .**	883
Zakłady przemysłowe, zatrudniające 20 i więcej robotników		Wapienniki { zakłady . .	2	Metalowy . { zakłady . .	10
		robotnicy .	72	robotnicy .	485
Ogółem . { zakłady .	**111**	Cegielnie . { zakłady . .	11	Maszynowy { zakłady . .	7
robotnicy	**7 006**	robotnicy .	464	robotnicy .	361

(dok. — fin)

Wyszczególnienie	Lwów
Elektrotechniczny { zakłady	1
{ robotnicy	37
Przemysł chemiczny	
Ogółem { zakłady	7
{ robotnicy	552
Gazownie { zakłady	1
{ robotnicy	297
Rafinerje nafty { zakłady	1
{ robotnicy	42
Inne { zakłady	5
{ robotnicy	213
Przemysł papierniczy	
Inne { zakłady	5
{ robotnicy	270
Przemysł skórzany	
Garbarnie { zakłady	1
{ robotnicy	59
Przemysł drzewny	
Ogółem { zakłady	12
{ robotnicy	931
Tartaki { zakłady	4
{ robotnicy	580
Inne { zakłady	8
{ robotnicy	351
Przemysł spożywczy	
Ogółem { zakłady	15
{ robotnicy	1 998
Gorzelnie { zakłady	2
{ robotnicy	153
Fakryki konserw { zakłady	1
{ robotnicy	145
Browary { zakłady	1
{ robotnicy	530
Młyny { zakłady	3
{ robotnicy	105
Tytoń { zakłady	1
{ robotnicy	630
Piekarnie { zakłady	1
{ robotnicy	82
Inne { zakłady	6
{ robotnicy	353
Przemysł odzieżowy	
Ogółem { zakłady	8
{ robotnicy	405
Fabryki mech. obuwia { zakłady	2
{ robotnicy	216
Inne { zakłady	6
{ robotnicy	189
Przemysł budowlany { zakłady	5
{ robotnicy	258
Przemysł poligraficzny { zakłady	25
{ robotnicy	990

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Najbardziej rozwinięty jest przemysł spożywczy, zatrudniający 1 998 robotników, t. j. 28,5% ogólnej ich liczby, największe znaczenie w tym przemyśle mają fabryki tytoniu, następnie browary, cukrowni zaś wcale niema.

Drugie miejsce zajmuje przemysł drzewny, który zatrudnia 931 robotników, t. j. 13,3% ich ogólnej liczby, przyczem większa część tych robotników przypada na tartaki, jednakże i inny przemysł drzewny jest dość silnie rozwinięty.

Trzecie miejsce zajmuje przemysł metalowy, który posiada 883 robotników (12,6%), przytem właściwy przemysł metalowy ma nieco większą liczbę robotników niż przemysł maszynowy, jednakże istnieje także jeden zakład w przemyśle elektrotechnicznym.

Przemysł mineralny zatrudnia 660 robotników (9,4%), z tego prawie całkowita liczba przypada na cegielnie; przemysł chemiczny zatrudnia 552 robotników (7,9%), przeważnie są to robotnicy gazowni, jednakże i inny przemysł chemiczny posiada dość pokaźną liczbę bo 213 robotników, rafinerje nafty— 42 robotników. Poza tem pewne znaczenie ma przemysł odzieżowy i papierniczy.

Jak widzimy we Lwowie mamy cały szereg przemysłów dość rozwiniętych, niema więc w okręgu lwowskim wybitnej specjalizacji, a jest to, można powiedzieć, okrąg, który zadawalnia potrzeby w artykułach przemysłowych powiatów, ciążących do Lwowa.

Ogromne znaczenie w naszym przemyśle i w życiu gospodarczem ma przemysł włókienniczy; najpoważniejszym ośrodkiem tego przemysłu jest Łódź i otaczające ją powiaty. Łódź ma 283 przędzalni i tkalni, posiadające normalnie 20 i więcej robotników, w zakładach tych znajdowało zatrudnienie w maju 1926 r. 52 782 robotników, poza tem w Łodzi było 100 średnich i większych zakładów zaliczonych do innego przemysłu włókienniczego, zatrudniających 4 929 robotników. Biorąc poza tem pod uwagę, że w Łodzi mamy również i cały szereg innych gałęzi przemysłu, że Łódź jest poważnym ośrodkiem handlowym i konsumcyjnym, uważamy za niezbędne stworzenie z Łodzi miasta osobnego okręgu gospodarczego, gdyż powiat Łódź jest daleko mniej uprzymysłowiony i zbliża się więcej do sąsiednich z Łodzią powiatów.

Dane dla okręgu Łódź—miasto są następujące:

Okrąg łódzki — Région de Łódź

Wyszczególnienie	miasto Łódź
Powierzchnia w km^2 . . .	59
Liczba ludności	451974
Gęstość zaludnienia . . .	7660,6
% ludności utrzymującej się z górnictwa i przemysłu	57,5
Przemysł przetwórczy	
Zakłady, zatrudniające 20 i więcej robotników	
Ogółem . { zakłady . . / robotnicy	**509 / 63607**
% robotników do zawodowo czynnych { ogółem / w przem. .	30,2 / 52,3
Przemysł mineralny	
Ogółem . . { zakłady . . / robotnicy	**7 / 461**
Cegielnie . { zakłady . . / robotnicy	4 / 131
Huty szkła { zakłady . . / robotnicy	2 / 318
Inne . . . { zakłady . . / robotnicy	1 / 12
Przemysł metalowy	
Ogółem . . { zakłady . . / robotnicy	**30 / 1 421**
Metalowy . { zakłady . . / robotnicy	13 / 323
Maszynowy { zakłady . . / robotnicy	15 / 1 033
Elektrotechniczny { zakłady . . / robotnicy	2 / 65
Przemysł chemiczny	
Ogółem . . { zakłady . . / robotnicy	**5 / 472**
Gazownie . { zakłady . . / robotnicy	1 / 235
Inne . . . { zakłady . . / robotnicy	4 / 237
Przemysł włókienniczy	
Ogółem . . { zakłady . . / robotnicy	**383 / 57 711**
Przędzalnie i tkalnie . { zakłady . . / robotnicy	283 / 52 782
Inne . . . { zakłady . . / robotnicy	100 / 4 929
Przemysł papierniczy	
Inne . . . { zakłady . . / robotnicy	8 / 246
Przemysł skórzany	
Garbarnie . { zakłady . . / robotnicy	1 / 36
Przemysł drzewny	
Inne . . . { zakłady . . / robotnicy	16 / 605
Przemysł spożywczy	
Ogółem . . { zakłady . . / robotnicy	**21 / 1 209**
Browary . { zakłady . . / robotnicy	3 / 184
Młyny . . { zakłady . . / robotnicy	1 / 11
Tytoń . . . { zakłady . . / robotnicy	1 / 600
Piekarnie . { zakłady . . / robotnicy	2 / 30
Inne . . . { zakłady . . / robotnicy	14 / 384
Przemysł odzieżowy	
Inne . . . . { zakłady . . / robotnicy	4 / 171
Przemysł budowlany . { zakłady . . / robotnicy	**24 / 835**
Przemysł poligraficzny { zakłady . . / robotnicy	**10 / 440**

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704

Możemy stwierdzić, że miasto Łódź jest okręgiem wybitnie włókienniczym, w którym przemysł ten ma dominujące znaczenie, gdyż z ogólnej liczby 63 607 robotników 57 711 (90,7%) było zatrudnionych w przemyśle włókienniczym. W przemyśle włókienniczym przędzalnie i tkalnie zatrudniają z górą 10 razy więcej robotników niż inny przemysł włókienniczy. Poza przemysłem włókienniczym inne gałęzie przemysłu mają już względnie bardzo niewielkie znaczenie. Najwięcej robotników wśród nich posiada przemysł metalowy—1 421 (2,2%). Przemysł metalowy w ścisłem znaczeniu jest daleko słabiej reprezentowany niż przemysł maszynowy, który zatrudnia z górą 3 razy więcej robotników. W Łodzi mamy również 2 zakłady przemysłu elektrotechnicznego, zatrudniające coprawda niewielką liczbę, bo 65 robotników. Zwraca uwagę, że przemysł chemiczny jest słabo rozwinięty, zatrudniając 472 robotników, z czego na gazownie przypada 235. Przemysł odzieżowy również jest słabo reprezentowany i zatrudnia 171 robotników. Należy przypuszczać, że drobny przemysł odzieżowy jest rozwinięty silniej, jednakże nie mamy o tem dokładniejszych danych.

Położone naokoło Łodzi powiaty: Łęczyca, Brzeziny i Piotrków, Łask i Sieradz, jak również powiat Łódź (bez miasta), mają znaczną liczbę przędzalni i tkalni, ponadto powiaty Łęczyca, Brzeziny i Łask posiadają inne zakłady zaliczone do przemysłu włókienniczego. Ogólne uprzemysłowienie tych powiatów i stosunek robotników zatrudnionych w średnich i większych zakładach do ogółu zawodowo czynnych jest dosyć zbliżone, stworzymy więc z tych powiatów oddzielny okrąg gospodarczy.

Dane o rozwoju przemysłu w powiecie Łódź i w powiatach sąsiednich przedstawiają się jak następuje:

Okrąg łódzko-brzezińsko-łaski — Région de Łódź-Brzeziny-Łask

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*					
		Łęczyca	Łódź	Brzeziny	Piotrków	Łask	Sieradz
Powierzchnia w km^2	8 417	1 316	880	1 117	2 088	1 403	1 613
Liczba ludności	859 699	122 422	110 134	125 029	197 285	149 404	155 425
Gęstość zaludnienia	102,1	93,0	125,2	111,9	94,5	106,5	96,4
% ludności utrzymującej się z górnictwa i przemysłu	*21,7*	*15,8*	*32,1*	*22,3*	*16,5*	*29,6*	*17,4*
Przemysł przetwórczy							
Zakłady przemysłowe, zatrudniające 20 i więcej robotników							
Ogółem zakłady	**217**	**10**	**61**	**29**	**36**	**45**	**36**
Ogółem robotnicy	**23 867**	**2 962**	**4 456**	**4 326**	**3 887**	**6 427**	**1 809**
% robotników do zawodowo czynnych ogółem	*6,8*	*4,8*	*18,2*	*7,3*	*3,7*	*8,5*	*2,3*
% robotników do zawodowo czynnych w przemyśle	*43,5*	*42,8*	*73,8*	*48,6*	*32,8*	*37,7*	*19,4*
Przemysł mineralny							
Ogółem zakłady	**23**	**1**	**8**	**2**	**8**	**2**	**2**
Ogółem robotnicy	**1 579**	**4**	**333**	**101**	**1 015**	**83**	**43**
Wapienniki zakłady	3	—	—	—	3	—	—
Wapienniki robotnicy	327	—	—	—	327	—	—
Cegielnie zakłady	13	1	6	1	1	2	2
Cegielnie robotnicy	411	4	186	41	54	83	43
Huty szkła zakłady	5	—	1	1	3	—	—
Huty szkła robotnicy	707	—	85	60	562	—	—
Inne zakłady	2	—	1	—	1	—	—
Inne robotnicy	134	—	62	—	72	—	—
Przemysł metalowy							
Ogółem zakłady	**14**	**1**	**2**	**3**	**2**	**3**	**3**
Ogółem robotnicy	**755**	**26**	**96**	**351**	**63**	**149**	**70**
Metalowy zakłady	4	—	—	3	—	1	—
Metalowy robotnicy	427	—	—	351	—	76	—
Maszynowy zakłady	7	1	1	—	1	1	3
Maszynowy robotnicy	222	26	26	—	56	44	70
Elektrotechniczny zakłady	3	—	1	—	1	1	—
Elektrotechniczny robotnicy	106	—	70	—	7	29	—
Przemysł chemiczny							
Inne zakłady	**4**	—	**1**	**1**	**1**	**1**	—
Inne robotnicy	**2 211**	—	**111**	**1 863**	**44**	**193**	—
Przemysł włókienniczy							
Ogółem zakłady	**129**	**4**	**43**	**19**	**10**	**30**	**23**
Ogółem robotnicy	**15 820**	**2 018**	**3 368**	**1 893**	**1 680**	**5 346**	**1 515**
Przędzalnie i tkalnie zakłady	103	3	24	18	10	25	23
Przędzalnie i tkalnie robotnicy	14 445	1 956	2 449	1 826	1 680	5 019	1 515
Inne zakłady	26	1	19	1	—	5	—
Inne robotnicy	1 375	62	919	67	—	327	—
Przemysł papierniczy							
Ogółem zakłady	**3**	—	—	—	—	**3**	—
Ogółem robotnicy	**432**	—	—	—	—	**432**	—
Papiernie zakłady	2	—	—	—	—	2	—
Papiernie robotnicy	406	—	—	—	—	406	—
Inne zakłady	1	—	—	—	—	1	—
Inne robotnicy	26	—	—	—	—	26	—

(dok.—fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*					
		Łęczyca	Łódź	Brzeziny	Piotrków	Łask	Sieradz
Przemysł drzewny							
Ogółem . { **zakłady** . .	**17**	--	**1**	**1**	**10**	**4**	**1**
{ **robotnicy** .	**934**	—	**17**	**18**	**769**	**109**	**21**
Tartaki . . . . . { zakłady . .	14	—	1	1	9	2	1
{ robotnicy .	389	—	17	18	286	47	21
Fabryki mebli giętych . . . . . { zakłady . .	1	—	—	—	1	—	—
{ robotnicy .	483	—	—	—	483	—	—
Inne . . . . . { zakłady . .	2	—	—	—	—	2	—
{ robotnicy .	62	—	—	—	—	62	—
Przemysł spożywczy							
Ogółem . { **zakłady** . .	**21**	**4**	**3**	**2**	**4**	**1**	**7**
{ **robotnicy** .	**1 482**	**914**	**56**	**38**	**294**	**20**	**160**
Cukrownie . . . . . { zakłady . .	2	2	—	—	—	—	—
{ robotnicy .	882	882	—	—	—	—	—
Gorzelnie . . . . . { zakłady . .	4	—	—	—	2	—	2
{ robotnicy .	271	—	—	—	229	—	42
Krochmalnie, susz. płat. ziemn., fabryki mączki ziemniaczan. { zakłady . .	1	—	—	1	—	—	—
{ robotnicy .	25	—	—	25	—	—	—
Browary . . . . . { zakłady . .	3	—	1	1	1	—	—
{ robotnicy .	62	—	26	13	23	—	—
Młyny . . . . . { zakłady . .	3	1	1	—	—	—	1
{ robotnicy .	64	22	13	—	—	—	29
Inne . . . . . { zakłady . .	8	1	1	—	1	1	4
{ robotnicy .	178	10	17	—	42	20	89
Przemysł odzieżowy							
Inne . . . . . { zakłady . .	1	—	1	—	—	—	—
{ robotnicy .	21	—	21	—	—	—	—
Przemysł budowlany . { **zakłady** . .	**4**	—	**2**	**1**	—	**1**	—
{ **robotnicy** .	**611**	—	**454**	**62**	—	**95**	—
Przemysł poligraficzny { **zakłady** . .	**1**	—	—	—	**1**	—	—
{ **robotnicy** .	**22**	—	—	—	**22**	—	—

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Okrąg, otaczający miasto Łódź, ma już nawet w całości mniejsze znaczenie w przemyśle włókienniczym niż miasto Łódź: w Łodzi przemysł włókienniczy zatrudnia 57711 robotników, w całym natomiast okręgu otaczającym Łódź mamy 15820 robotników. Względne znaczenie przemysłu włókienniczego w tym okręgu jest niższe niż w Łodzi, jednakże przemysł ten ma również dominujące znaczenie, zatrudniając 66,3% robotników.

Drugie miejsce w okręgu łódzko-brzezińsko-łaskim zajmuje przemysł mineralny, zatrudniający 1579 robotników, t.j. 6,6% ogólnej liczby, największe znaczenie ma przytem przemysł szklany, następnie cegielnie, wapienniki i inny przemysł mineralny.

Przemysł spożywczy zatrudnia 1482 robotników (6,2%), przyczem największe znaczenie mają cukrownie. Przemysł drzewny zatrudnia 934 robotników (3,9%).

Tak samo, jak w okręgu łódzkim, przemysł odzieżowy średni i wielki jest słabo rozwinięty, gdyż posiada 1 zakład, zatrudniający 21 robotników. W rzeczywistości jednak w okręgu tym przemysł odzieżowy, pod postacią jednak chałupnictwa i drobnego przemysłu, ma poważne znaczenie, przypomnijmy sobie chociażby znaczenie Brzezin w tej dziedzinie.

Przemysł włókienniczy, produkujący przeważnie tkaniny z wełny, ześrodkowuje się w powiatach Bielsko i Biała. Nieznaczną liczbę takich zakładów posiada również powiat Cieszyn, włączamy więc i ten powiat do okręgu Bielsko-Biała tembardziej, że Cieszyn różni się daleko więcej od powiatu Rybnik i nie może być zaliczony do okręgu węglowo-hutniczego.

Bliższe dane co do okręgu Bielsko-Biała przedstawiają się jak następuje:

Okrąg Bielsko-Biała — Région de Bielsko-Biała

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements* Biała	Bielsko	Cieszyn
Powierzchnia km^2 . . .	1 468	464	340	664
Liczba ludności	206017	81 131	51 745	73 141
Gęstość zaludnienia . .	140,3	174,9	152,2	110,2
% ludności utrzymującej się z górnictwa i przemysłu	*37,7*	*41,5*	*41,0*	*30,0*
Górnictwo				
Kopalnie węgla kamien. . zakłady	**1**	—	**1**	—
Kopalnie węgla kamien. . robotnicy	**1 300**	—	**1 300**	—
Hutnictwo				
Brykieciarnie . . zakłady	**1**	—	**1**	—
Brykieciarnie . . robotnicy	**62**	—	**62**	—
Przemysł przetwórczy				
Zakłady zatrudniające 20 i więcej robotników				
Ogółem zakłady .	**227**	**62**	**129**	**36**
Ogółem robotnicy	**18401**	**4 578**	**11441**	**2 382**
% robotników do zawodowo czynnych . . . ogółem .	*14,7*	*10,3*	*27,8*	*5,9*
% robotników do zawodowo czynnych . . . w przem.	*54,0*	*31,4*	*89,9*	*35,1*
Przemysł mineralny				
Ogółem zakłady .	**15**	**2**	**8**	**5**
Ogółem robotnicy	**1 212**	**63**	**252**	**897**
Cementownie . . zakłady	1	—	—	1
Cementownie . . robotnicy	808	—	—	808
Cegielnie . zakłady	10	1	7	2
Cegielnie . robotnicy	292	43	222	27
Inne . . . zakłady	4	1	1	2
Inne . . . robotnicy	112	20	30	62
Przemysł metalowy				
Ogółem zakłady .	**45**	**12**	**23**	**10**
Ogółem robotnicy	**3 762**	**789**	**2 555**	**418**
Metalowy . zakłady	30	10	12	8
Metalowy . robotnicy	2 245	666	1 244	335
Maszynowy zakłady	11	1	9	1
Maszynowy robotnicy	1 253	75	1 145	33
Elektrotechniczny . . zakłady	4	1	2	1
Elektrotechniczny . . robotnicy	264	48	166	50
Przemysł chemiczny				
Ogółem zakłady .	**6**	**1**	**5**	—
Ogółem robotnicy	**947**	**66**	**881**	—
Gazownie . zakłady	1	—	1	—
Gazownie . robotnicy	70	—	70	—
Rafinerje nafty . . . zakłady	2	—	2	—
Rafinerje nafty . . . robotnicy	551	—	551	—
Zapałki . . zakłady	1	—	1	—
Zapałki . . robotnicy	232	—	232	—
Inne . . . zakłady	2	1	1	—
Inne . . . robotnicy	94	66	28	—

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements* Biała	Bielsko	Cieszyn
Przemysł włókienniczy				
Ogółem zakłady .	**77**	**25**	**48**	**4**
Ogółem robotnicy	**6 910**	**2 258**	**4 290**	**362**
Przędzalnie i tkalnie . zakłady	66	21	43	2
Przędzalnie i tkalnie . robotnicy	5 879	1 947	3 818	114
Inne . . . zakłady	11	4	5	2
Inne . . . robotnicy	1 031	311	472	248
Przemysł papierniczy				
Ogółem zakłady .	**8**	**1**	**5**	**2**
Ogółem robotnicy	**300**	**54**	**198**	**48**
Papiernie . zakłady	2	1	1	—
Papiernie . robotnicy	211	54	157	—
Inne . . . zakłady	6	—	4	2
Inne . . . robotnicy	89	—	41	48
Przemysł skórzany				
Ogółem zakłady .	**4**	**2**	—	**2**
Ogółem robotnicy	**193**	**115**	—	**78**
Garbarnie . zakłady	2	—	—	2
Garbarnie . robotnicy	78	—	—	78
Inne . . . zakłady	2	2	—	—
Inne . . . robotnicy	115	115	—	—
Przemysł drzewny				
Ogółem zakłady .	**28**	**8**	**14**	**6**
Ogółem robotnicy	**2 072**	**732**	**1 045**	**295**
Tartaki . . zakłady	12	3	5	4
Tartaki . . robotnicy	474	137	106	231
Fabryki mebli giętych zakłady	4	3	1	—
Fabryki mebli giętych robotnicy	1 311	570	741	—
Inne . . . zakłady	12	2	8	2
Inne . . . robotnicy	287	25	198	64
Przemysł spożywczy				
Ogółem zakłady .	**15**	**3**	**9**	**3**
Ogółem robotnicy	**1 442**	**82**	**1 181**	**179**
Cukrownie zakłady	1	—	1	—
Cukrownie robotnicy	752	—	752	—
Fabryki konserw . zakłady	1	—	1	—
Fabryki konserw . robotnicy	254	—	254	—
Browary . zakłady	2	—	1	1
Browary . robotnicy	153	—	56	97
Młyny . . zakłady	2	2	—	—
Młyny . . robotnicy	77	77	—	—
Inne . . . zakłady	9	1	6	2
Inne . . . robotnicy	206	5	119	82
Przemysł odzieżowy				
Inne . . . zakłady	4	1	3	—
Inne . . . robotnicy	172	18	154	—
Przemysł budowlany . zakłady .	**22**	**7**	**12**	**3**
Przemysł budowlany . robotnicy	**1 288**	**401**	**806**	**81**
Przemysł poligraficzny zakłady .	**3**	—	**2**	**1**
Przemysł poligraficzny robotnicy	**103**	—	**79**	**24**

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704

Jak widzimy, w okręgu Bielsko-Biała znajdują się również 2 zakłady górnicze i hutnicze, jest to mianowicie: 1 duża kopalnia węgla i 1 względnie niewielka brykieciarnia. Przemysł przetwórczy posiada bez porównania więcej robotników.

Na pierwsze miejsce wysuwa się przemysł włókienniczy, który zatrudnia 6910 robotników, t. j. 37,6% ogólnej liczby robotników, zatrudnionych w przedsiębiorstwach, posiadających normalnie 20 i więcej robotników. W przemyśle włókienniczym przeważająca liczba tak zakładów, jak i robotników, przypada na przędzalnie i tkalnie, przemysł włókienniczy inny zatrudnia około $^1/_7$ robotników przemysłu włókienniczego.

Drugie miejsce zajmuje przemysł metalowy, w którym pracuje 3762 robotników, t. j. 20,4% ogólnej liczby. Przemysł metalowy w ścisłym znaczeniu zatrudnia przytem 2 razy więcej robotników niż przemysł maszynowy, poza tem mamy kilka zakładów przemysłu elektrotechnicznego.

Przemysł drzewny posiada 2072 robotników (11,3%); więcej niż połowa tych robotników przypada na fabryki mebli giętych; daleko mniejsze znaczenie ma przemysł tartaczny i drzewny inny. Przemysł spożywczy zatrudnia 1442 robotników (7,8%), z tego połowa należy do cukrowni. Przemysł mineralny ma 1212 robotników (6,6%) z czego 3 przypada na cementownie; przemysł chemiczny zatrudnia 947 robotników (5,1%), najważniejsze znaczenie mają tu rafinerje nafty, które zatrudniają 551 robotników.

Jeszcze jednym ośrodkiem przemysłu włókienniczego jest Białystok, przyczem przeważa tam przemysł wełniany. Sąsiednie powiaty różnią się pod względem uprzemysłowienia bardzo silnie od Białegostoku, jedynie Szczuczyn, Łomża i Bielsk posiadają po jednej przędzalni i tkalni, w Łomży znajduje się ponadto jeden zakład zaliczony do innego przemysłu włókienniczego. Z tych wszystkich względów nie włączamy do okręgu białostockiego żadnych powiatów poza miastem i powiatem Białystok.

Bliższe dane co do tego okręgu przedstawiają się jak następuje:

Okrąg białostocki — Région de Białystok

Wyszczególnienie	Białystok
Powierzchnia w km^2	3 087
Liczba ludności	186754
Gęstość zaludnienia	60,5
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu	23,7
Przemysł przetwórczy	
Zakłady, zatrudniające 20 i więcej robotników	
Ogółem zakłady	67
Ogółem robotnicy	5 302
% robotników do zawodowo czynnych . ogółem	5,7
% robotników do zawodowo czynnych . w przemyśle	31,4
Przemysł mineralny	
Ogółem zakłady	7
Ogółem robotnicy	433
Cegielnie zakłady	3
Cegielnie robotnicy	58
Huty szkła zakłady	2
Huty szkła robotnicy	310
Inne zakłady	2
Inne robotnicy	65
Przemysł metalowy	
Ogółem zakłady	4
Ogółem robotnicy	86
Metalowy zakłady	2
Metalowy robotnicy	51
Maszynowy zakłady	2
Maszynowy robotnicy	35
Przemysł włókienniczy	
Ogółem zakłady	44
Ogółem robotnicy	3 522
Przędzalnie i tkalnie zakłady	37
Przędzalnie i tkalnie robotnicy	3 249
Inne zakłady	7
Inne robotnicy	273
Przemysł skórzany	
Garbarnie zakłady	2
Garbarnie robotnicy	50
Przemysł drzewny	
Ogółem zakłady	6
Ogółem robotnicy	655
Tartaki zakłady	4
Tartaki robotnicy	407
Inne zakłady	2
Inne robotnicy	248
Przemysł spożywczy	
Ogółem zakłady	2
Ogółem robotnicy	452
Browary zakłady	1
Browary robotnicy	41
Tytoń zakłady	1
Tytoń robotnicy	411
Przemysł budowlany zakłady	1
Przemysł budowlany robotnicy	50
Przemysł poligraficzny zakłady	1
Przemysł poligraficzny robotnicy	54

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Dominujące znaczenie ma przemysł włókienniczy, w którym było 3522 robotników, t. j. 66,4% ogólnej liczby robotników, prawie całkowicie liczba ta przypada na przędzalnie i tkalnie, w innych zakładach włókienniczych była zatrudniona względnie niewielka liczba robotników, bo 273.

Drugie miejsce zajmuje przemysł drzewny, idący jednak daleko w tyle poza przemysłem włókienniczym, gdyż zatrudnia wszystkiego 655 robotników (12,4%), przyczem większa część tych robotników przypada na tartaki, jednakże i inny przemysł drzewny zatrudnia pokaźną liczbę robotników, a mianowicie 248.

Następnie idzie przemysł spożywczy, w którym największe znaczenie mają fabryki tytoniu, przemysł mineralny, gdzie na pierwsze miejsce wysuwają się huty szkła, pozostałe gałęzie przemysłu nie mają już większego znaczenia.

Z północnych powiatów województw zachodnich, których dotąd nie zaliczyliśmy do okręgów, poważne znaczenie przemysłowe ma powiat Chodzież, a mianowicie w powiecie tym odsetek ludności przemysłowej wynosi 18,0, a stosunek robotników zatrudnionych w średnich i większych zakładach—6,7. Uprzemysłowienie tego powiatu polega przytem nie na rozwoju przemysłu spożywczego, którego narazie zupełnie nie bierzemy pod uwagę, zostawiając go do podziału na okręgi rolnicze, lecz na rozwoju przemysłu mineralnego, na ogólnej bowiem liczby 1341 robotników—1052 przypada na przemysł mineralny, z tego 424 na huty szkła i 503 na fabryki porcelany fajansu. Sąsiadujący z powiatem Chodzież powiat Szubin, nieco mniej uprzemysłowiony, ma jednak również rozwinięty przemysł mineralny, z ogólnej bowiem liczby 1281 robotników—960 przypada na ten dział przemysłu, z tego 775 na wapienniki i 92 na huty szkła. Położony na północ od tych powiatów powiat Wyrzysk ma zasadniczo inne cechy, a mianowicie silnie rozwinięty przemysł spożywczy, jednakże posiada on również i wapienniki i stopniem uprzemysłowienia zbliża się do powiatu Chodzież, a szczególnie powiatu Szubin. O ile stworzylibyśmy z powiatu Chodzież i Szubin specjalny okrąg, to powiat Wyrzysk i Sępolno niezaliczone do okręgu bydgoskiego, od którego znacznie się różnią, musiałyby być traktowane oddzielnie, dla uniknięcia tego włączamy do okręgu chodzieskiego powiat Wyrzysk, który ma poza tem pewne wspólne cechy, i powiat Sępolno, który jednak bardzo się różni od pozostałych powiatów tego okręgu.

Bliższe dane co do tego okręgu przedstawiają się jak następuje:

Okrąg chodzieski — Région de Chodzież

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*			
		Chodzież	Szubin	Wyrzysk	Sępolno
Powierzchnia w *km*²	3 593	898	917	1 162	616
Liczba ludności . .	178238	41 742	46 089	62 591	27 876
Gęstość zaludnienia	49,6	46,5	50,3	53,8	45,3
% utrzymujących się z górn. i przemysłu	*13,5*	*18,0*	*13,1*	*12,1*	*10,4*
Przemysł przetwórczy					
Zakłady zatrudniające, 20 i więcej robotników					
Ogółem { **zakłady**	**38**	**12**	**9**	**15**	**2**
Ogółem { **robotnicy**	**4 316**	**1 341**	**1 281**	**1 574**	**120**
% robotników do zawodowo czynnych { ogółem .	*5,2*	*6,7*	*5,9*	*5,8*	*0,9*
% robotników do zawodowo czynnych { w przem.	*55,8*	*51,0*	*73,4*	*66,2*	*12,1*
Przemysł mineralny					
Ogółem { **zakłady**	**15**	**7**	**6**	**2**	—
Ogółem { **robotnicy**	**2 126**	**1 052**	**960**	**114**	—
Wapienniki { zakłady	3	—	2	1	—
Wapienniki { robotnicy	858	—	775	83	—
Cegielnie { zakłady	7	3	3	1	—
Cegielnie { robotnicy	249	125	93	31	—
Huty szkła { zakłady	3	2	1	—	—
Huty szkła { robotnicy	516	424	92	—	—
Porcelana i fajans { zakłady	2	2	—	—	—
Porcelana i fajans { robotnicy	503	503	—	—	—

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*			
		Chodzież	Szubin	Wyrzysk	Sępolno
Przemysł metalowy					
Ogółem { **zakłady**	**4**	**1**	—	**3**	—
Ogółem { **robotnicy**	**109**	**37**	—	**72**	—
Metalowy { zakłady	2	—	—	2	—
Metalowy { robotnicy	29	—	—	29	—
Maszynowy { zakłady	2	1	—	1	—
Maszynowy { robotnicy	80	37	—	43	—
Przemysł drzewny					
Ogółem { **zakłady**	**13**	**4**	**3**	**4**	**2**
Ogółem { **robotnicy**	**774**	**252**	**321**	**81**	**120**
Tartaki { zakłady	12	4	3	3	2
Tartaki { robotnicy	734	252	321	41	120
Inne { zakłady	1	—	—	1	—
Inne { robotnicy	40	—	—	40	—
Przemysł spożywczy					
Ogółem { **zakłady**	**6**	—	—	**6**	—
Ogółem { **robotnicy**	**1 307**	—	—	**1 307**	—
Cukrownie { zakłady	2	—	—	2	—
Cukrownie { robotnicy	1 062	—	—	1 062	—
Krochmalnie, susz. płat. ziemn. fabryki mączki ziemniaczanej { zakłady	2	—	—	2	—
Krochmalnie, susz. płat. ziemn. fabryki mączki ziemniaczanej { robotnicy	179	—	—	179	—
Browary { zakłady	1	—	—	1	—
Browary { robotnicy	20	—	—	20	—
Młyny { zakłady	1	—	—	1	—
Młyny { robotnicy	46	—	—	46	—

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Jak widzimy, przemysł mineralny zatrudnia prawie połowę robotników, a mianowicie 2126, t. j. 49,3% ich ogólnej liczby. Największe znaczenie mają przytem wapienniki, dalej idą huty szkła, fabryki porcelany i fajansu i na ostatnim miejscu cegielnie, co jest cechą charakterystyczną tego okręgu. Przemysł spożywczy zatrudnia 1307 robotników, t. j. 30,3%, przyczem największe znaczenie mają cukrownie, położone w jednym z powiatów tego okręgu, a mianowicie w Wyrzysku. Przemysł drzewny zatrudnia 774 robotników, t. j. 17,9%, przyczem prawie całkowicie liczba ta przypada na tartaki.

Powiat Włocławek jest dość uprzemysłowiony. Posiada on zakłady metalowe, jak również zakłady maszynowe, przyczem sąsiadujące z nim powiaty Gostynin, Kutno i Koło mają również zakłady w przemyśle maszynowym, jednakże powiaty Gostynin i Koło są znacznie słabiej uprzemysłowione niż Włocławek, specjalnie o ile chodzi nam o przemysł średni i wielki, albowiem liczba robotników, w zakładach, zatrudniających normalnie 20 i więcej robotników, w stosunku do ogółu zawodowo czynnych, wynosi w powiecie Gostynin 1,6% i powiecie Koło 0,3%, wówczas gdy powiat Włocławek ma 8,1%. Powiat Kutno ma jeszcze większy odsetek niż Włocławek, a mianowicie 10,3, głównie jednak wskutek posiadania cukrowni, w Kutnie bowiem z ogólnej liczby 4 524 robotników, zatrudnionych w średnich i większych zakładach, na przemysł spożywczy (cukrownie) przypada 3 937 robotników, jest to więc okrąg o wybitnym rozwoju przemysłu cukrowniczego. O tym ostatnim przemyśle nie będziemy obecnie jednak mówili, gdyż przemysł cukrowniczy, jako ściśle związany z rolnictwem, będzie brany pod uwagę przy ustalaniu okręgów gospodarczych dla powiatów rolniczych.

Bliższe dane co do powiatu Włocławek, z którego tworzymy specjalny okrąg, przedstawiają się jak następuje:

Okrąg włocławski — Région de Włocławek

Wyszczególnienie	Włocławek
Powierzchnia w *km²*	1 313
Liczba ludności	124821
Gęstość zaludnienia	95,1
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu	*20,8*
Przemysł przetwórczy	
Zakłady, posiadające 20 i więcej robotników	
Ogółem zakłady	38
Ogółem robotnicy	4 373
% robotników do zawodowo czynnych ogółem	*8,1*
% robotników do zawodowo czynnych w przem.	*48,2*
Przemysł mineralny	
Ogółem zakłady	5
Ogółem robotnicy	828
Cegielnie zakłady	1
Cegielnie robotnicy	122
Porcelana i fajans zakłady	3
Porcelana i fajans robotnicy	690
Inne zakłady	1
Inne robotnicy	16
Przemysł metalowy	
Ogółem zakłady	6
Ogółem robotnicy	345
Metalowy zakłady	3
Metalowy robotnicy	180
Maszynowy zakłady	3
Maszynowy robotnicy	165
Przemysł chemiczny	
Inne zakłady	3
Inne robotnicy	94
Przemysł papierniczy	
Papiernie zakłady	3
Papiernie robotniczy	633
Przemysł skórzany	
Garbarnie zakłady	1
Garbarnie robotnicy	63
Przemysł drzewny	
Inne zakłady	1
Inne robotnicy	42
Przemysł spożywczy	
Ogółem zakłady	13
Ogółem robotnicy	2 111
Cukrownie zakłady	2
Cukrownie robotnicy	1 603
Krochmalnie, susz. płat. ziemn., fabryki mączki ziemniaczanej zakłady	1
Krochmalnie, susz. płat. ziemn., fabryki mączki ziemniaczanej robotnicy	25
Browary zakłady	1
Browary robotnicy	27
Młyny zakłady	2
Młyny robotnicy	54
Inne zakłady	7
Inne robotnicy	402
Przemysł budowlany zakłady	3
Przemysł budowlany robotnicy	175
Przemysł poligraficzny zakłady	3
Przemysł poligraficzny robotnicy	82

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Jak widzimy, ogólna liczba robotników w zakładach, zatrudniających normalnie 20 i więcej robotników, jest w porównaniu do innych okręgów względnie niewielka. Pierwsze miejsce zajmuje przemysł spożywczy, zatrudniający 2 111 robotników (48,3%), z tego na cukrownie przypada 1 603; drugie miejsce zajmuje przemysł mineralny, przyczem nadanie porcelany i fajansu jest we Włocławku największe w Polsce i sięga $^1/_4$ ogólnego nadania, dalej idzie przemysł papierniczy, co do którego należy zaznaczyć, że nadanie masy drzewnej i celulozy wynosi przeszło połowę ogólnego nadania w Polsce.

Oprócz wyżej wymienionych miast i powiatów, które zaliczyliśmy do poszczególnych okręgów, dość znaczne uprzemysłowienie wykazuje Wilno. W mieście i powiecie Wilno mamy 59 średnich i większych zakładów, zatrudniających 3 364 robotników. Z gałęzi przemysłu, które są rozpowszechnione w Wilnie możemy wymienić: huty szkła, przemysł drzewny i garbarnie. W sąsiednich powiatach mamy bardzo nieznacznie rozwinięty przemysł, liczba średnich i większych zakładów jest tam minimalna, dlatego też nie możemy przyłączyć do Wilna sąsiednich powiatów i z miasta i powiatu Wilno tworzymy osobny okrąg gospodarczy, dla którego dane zawiera następująca tablica:

Okrąg wileński — Région de Wilno

Wyszczególnienie	Wilno	Wyszczególnienie	Wilno	Wyszczególnienie	Wilno
Powierzchnia w km^2 . . .	5 522	**Przemysł chemiczny**		**Przemysł drzewny**	
Liczba ludności	280088	**Ogółem** . . zakłady . .	3	**Ogółem** . . zakłady . .	18
Gęstość zaludnienia . . .	50,7	robotnicy .	52	robotnicy .	1 335
% utrzymujących się z górnictwa i przemysłu . .	.	Gazownie . zakłady . .	1	Tartaki . . zakłady . .	15
Przemysł przetwórczy		robotnicy .	21	robotnicy .	585
Zakłady przemysłowe, zatrudniające 20 i więcej robotników		Inne . . . zakłady . .	2	Inne . . . zakłady . .	3
Ogółem . zakłady .	59	robotnicy .	31	robotnicy .	750
robotnicy	3 364	**Przemysł włókienniczy**		**Przemysł spożywczy**	
% robotników do zawodowo czynnych . ogółem . .	.	**Ogółem** . . zakłady . .	4	**Ogółem** . . zakłady . .	10
w przemyśle	.	robotnicy .	86	robotnicy .	624
Przemysł mineralny		Przędzalnie i tkalnie . zakłady . .	2	Fabryki konserw . zakłady . .	2
Ogółem . . zakłady . .	5	robotnicy .	39	robotnicy .	93
robotnicy .	517	Inne . . . zakłady . .	2	Browary . zakłady . .	1
Wapienniki . zakłady . .	1	robotnicy .	47	robotnicy .	33
robotnicy .	20	**Przemysł papierniczy**		Młyny . . zakłady . .	2
Cegielnie . zakłady . .	1	**Ogółem** . . zakłady . .	7	robotnicy .	44
robotnicy .	82	robotnicy .	471	Tytoń . . . zakłady . .	1
Huty szkła . zakłady . .	3	Papiernie . zakłady . .	6	robotnicy .	314
robotnicy .	415	robotnicy .	447	Inne . . . zakłady . .	4
Przemysł metalowy		Inne . . . zakłady . .	1	robotnicy .	140
Metalowy . zakłady . .	2	robotnicy .	24	**Przemysł budowlany** zakłady . .	1
robotnicy .	58	**Przemysł skórzany**		robotnicy .	13
		Garbarnie . zakłady . .	5	**Przemysł poligraficzny** zakłady . .	4
		robotnicy .	108	robotnicy .	100

Note. Traduction des rubriques voir tableau p. 704.

Największe znaczenie ma przemysł drzewny, zatrudniający 1 335 robotników, t. j. 39,7% ogólnej liczby. Bardzo charakterystycznem przytem jest, że inny przemysł drzewny jest silniej rozwinięty niż przemysł tartaczny, stąd możemy wyciągnąć wniosek, że w Wilnie daleko idąca przeróbka drewna jest poważnie rozwinięta.

Drugie miejsce zajmuje przemysł spożywczy, który zatrudnia 624 robotników, t. j. 18,5% ogólnej liczby. Największą liczbę robotników przytem ma przemysł tytoniowy, cukrowni natomiast niema wcale. Trzecie miejsce zajmuje przemysł papierniczy, posiadający 471 robotników, t. j. 14,0%, głównie są to robotnicy w papierniach. Pozostałe gałęzie przemysłu nie mają już większego znaczenia.

Podział poszczególnych rodzajów górnictwa i przemysłu według okręgów

Dla łatwiejszego zanalizowania wyników naszej pracy z punktu widzenia poszczególnych gałęzi górnictwa i przemysłu, zobaczmy, w jaki sposób gałęzie te dzielą się pomiędzy ustalone przez nas przemysłowe okręgi gospodarcze i o ile nie są przez całość tych okręgów ujęte.

Dane o górnictwie wogóle i specjalnie dla poszczególnych jego gałęzi zawiera następująca tablica:

Górnictwo — Kopalnie czynne
Industrie minière — Mines en activité V 1926

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Węgiel kamienny *Houille*	Węgiel brunatny *Lignite*	Ruda żelazna *Minerai de fer*	Ruda cynkowa i ołowiana *Minerai de zinc et de plomb*	Sól kamienna i warzona *Sel gemme et de saunerie*	Sól potasowa *Sel potassique*	Ropa naftowa *Pétrole brut*	Wosk ziemny *Ozokérite*
Liczba kopalń czynnych — *Nombre des mines en activité*									
Ogółem — Total	233	90	5	18	12	15	2	88	3
Węglowo-hutniczy	84	73	4	2	5	—	—	—	—
Węglowy	21	15	—	1	5	—	—	—	—
Drohobycki	13	—	—	—	—	2	1	8	2
Drzewno-naftowy	37	—	—	—	—	6	1	29	1
Częstochowski	10	1	—	7	2	—	—	—	—
Krakowski	2	—	—	—	—	2	—	—	—
Bielsko-Biała	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Kielecko-radomski	7	—	—	7	—	—	—	—	—
Inne	58	—	1	1	—	5	—	51	—
Liczba robotników — *Nombre des ouvriers*									
Ogółem — Total	128 987	102 454	263	3 170	9 732	3 635	621	8 554	558
Węglowo-hutniczy	98 183	89 181	258	524	8 225	—	—	—	—
Węglowy	12 619	11 226	—	77	1 316	—	—	—	—
Drohobycki	5 154	—	—	—	—	188	145	4 418	403
Drzewno-naftowy	3 318	—	—	—	—	460	476	2 227	155
Częstochowski	2 643	747	—	1 705	191	—	—	—	—
Krakowski	1 766	—	—	—	—	1 766	—	—	—
Bielsko-Biała	1 300	1 300	—	—	—	—	—	—	—
Kielecko-radomski	719	—	—	719	—	—	—	—	—
Inne	3 280	—	5	145	—	1 221	—	1 909	—
Odsetek liczby kopalń czynnych — *Pourcentage du nombre des mines en activité*									
Ogółem — Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Węglowo-hutniczy	36,0	81,1	80,0	11,2	41,7	—	—	—	—
Węglowy	9,0	16,7	—	5,5	41,7	—	—	—	—
Drohobycki	5,6	—	—	—	—	13,3	50,0	9,1	66,7
Drzewno-naftowy	15,9	—	—	—	—	40,0	50,0	32,9	33,3
Częstochowski	4,3	1,1	—	38,9	16,6	—	—	—	—
Krakowski	0,9	—	—	—	—	13,3	—	—	—
Bielsko-Biała	0,4	1,1	—	—	—	—	—	—	—
Kielecko-radomski	3,0	—	—	38,9	—	—	—	—	—
Inne	24,9	—	20,0	5,5	—	33,4	—	58,0	—
Odsetek liczby robotników — *Pourcentage du nombre des ouvriers*									
Ogółem — Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Węglowo-hutniczy	76,1	87,0	98,1	16,5	84,5	—	—	—	—
Węglowy	9,8	11,0	—	2,4	13,5	—	—	—	—
Drohobycki	4,0	—	—	—	—	5,2	23,3	51,7	72,2
Drzewno-naftowy	2,6	—	—	—	—	12,6	76,7	26,0	27,8
Częstochowski	2,0	0,7	—	53,8	2,0	—	—	—	—
Krakowski	1,4	—	—	—	—	48,6	—	—	—
Bielsko-Biała	1,0	1,3	—	—	—	—	—	—	—
Kielecko-radomski	0,6	—	—	22,7	—	—	—	—	—
Inne	2,5	—	1,9	4,6	—	33,6	—	22,3	—

Jak widzimy, górnictwo w jego całości zostało podzielone na 8 okręgów przemysłowych. Liczba robotników przypadająca na wszystkie pozostałe okręgi, nie mające znaczenia przemysłowego, wynosi 3 280 i równa się 2,5% ogólnej liczby robotników zatrudnionych w górnictwie. Odsetek ten jest bardzo niski, możemy więc uważać, że ustalone przez nas okręgi przemysłowe wyczerpują górnictwo prawie zupełnie.

Największe znaczenie ma okrąg węglowo-hutniczy, który obejmuje 76,1% robotników

zatrudnionych w górnictwie, mniejsze już znaczenie ma okrąg węglowy—9,8%, jeszcze mniejsze okrąg drohobycki naftowy—4,0%, drzewno-naftowy—2,6% i częstochowski—2,0%, w pozostałych okręgach odsetek ten nie sięga 2%.

Dane o kopalniach nieczynnych podajemy poniżej.

Górnictwo — Kopalnie nieczynne
Industrie minière — Mines inactives

V 1926

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Węgiel kamienny *Houille*	Węgiel brunatny *Lignite*	Ruda żelazna *Minerai de fer*
Liczba — *Nombre*				
Ogółem — Total . .	**71**	**50**	**11**	**10**
Węglowo-hutniczy . .	47	34	9	4
Węglowy	16	16	—	—
Częstochowski	3	—	—	3
Kielecko-radomski . . .	2	—	—	2
Inne	3	—	2	1
Odsetek — *Pourcentage*				
Ogółem — Total . .	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Węglowo-hutniczy . .	66,2	68,0	81,8	40,0
Węglowy	22,6	32,0	—	—
Częstochowski	4,2	—	—	30,0
Kielecko-radomski . . .	2,8	—	—	20,0
Inne	4,2	—	18,2	10,0

Kopalnie czynne węgla znajdują się w 4 okręgach, przyczem dominujące znaczenie ma okrąg węglowo-hutniczy, zatrudniający 87,0% ogólnej liczby robotników, bez porównania mniejsze znaczenie ma okrąg węglowy —11,0%; w tych 2 okręgach ześrodkowuje się 98,0% ogółu robotników, zatrudnionych w kopalniach węgla.

Węgiel brunatny prawie całkowicie wchodzi do okręgu węglowo-hutniczego.

Kopalnie rudy żelaznej znajdujemy w 4 okręgach, poza tem nieznaczny odsetek przypada na okręgi inne, nieprzemysłowe. Największe znaczenie ma okrąg częstochowski, zatrudniający 53,8% ogólnej liczby robotników, drugie miejsce zajmuje okrąg kielecko-radomski — 22,7%, dalej idzie okrąg węglowo-hutniczy — 16,5%, a niewielkie znaczenie ma już okrąg węglowy — 2,4%.

Kopalnie rudy cynkowej znajdują się w 3 okręgach, przyczem dominujące znaczenie ma okrąg węglowo-hutniczy, zatrudniający 84,5% ogólnej liczby robotników, mniejsze znaczenie posiada okrąg węglowy—13,5%, niewielkie—częstochowski (2,0%).

Kopalnie i warzonki soli są w 3 okręgach, przyczem bardzo poważny odsetek tak czynnych kopalni jak i robotników, a mianowicie około 1/3, znajduje się poza ustalonemi przez nas okręgami, mającemi znaczenie dla przemysłu, liczba jednak robotników w tych wszystkich kopalniach jest dość nieznaczna i wynosi 1 221.

Największe znaczenie ma okrąg krakowski, zatrudniający 48,6% ogólnej liczby robotników, pracujących przy produkcji soli kamiennej i warzonki, dalej idzie okrąg drzewno-naftowy i drohobycki naftowy.

Kopalnie soli potasowych znajdują się w 2 okręgach: drzewno naftowym—76,7% robotników i w drohobyckim—23,3%.

Kopalnie ropy leżą w 2 okręgach, a poza tem poważny odsetek robotników, a szczególnie kopalni nie został ujęty przez okręgi przemysłowe i trafił do grupy — „inne". Największe znaczenie ma okrąg drohobycki — 51,7% robotników, następnie okrąg drzewno-naftowy—26,0%.

Kopalnie wosku ziemnego są całkowicie ujęte w 2 okręgach: drohobyckim (72,2%) i drzewno-naftowym (27,8%).

Dane stare hutnictwa w poszczególnych okręgach, mających znaczenie dla górnictwa i przemysłu, oraz dla wszystkich pozostałych, razem przedstawiają się jak następuje:

Hutnictwo — Industrie métallurgique V 1926

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Huty żelaza i stali *Usines sidérurgiques*	Huty cynku i ołowiu *Usines de zinc et de plomb*	Koksownie *Fours à coke*	Brykieciarnie *Fabr. de briquettes*
Liczba zakładów — *Nombre des établissements*					
Ogółem—Total . .	**67**	**28**	**26**	**9**	**4**
Węglowo-hutniczy	56	21	23	9	3
Kielecko-radomski	5	5	—	—	—
Częstochowski . .	3	1	2	—	—
Krakowski	2	1	1	—	—
Bielsko-Biała . . .	1	—	—	—	1
Inne	—	—	—	—	—
Liczba robotników — *Nombre des ouvriers*					
Ogółem—Total . .	**45 557**	**31 916**	**11 464**	**1 971**	**206**
Węglowo-hutniczy	37 932	26 658	9 159	1 971	144
Kielecko-radomski	3 931	3 931	—	—	—
Częstochowski . .	2 258	1 134	1 124	—	—
Krakowski	1 374	193	1 181	—	—
Bielsko-Biała . .	62	—	—	—	62
Inne	—	—	—	—	—

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Huty żelaza i stali *Usines sidérurgiques*	Huty cynku i ołowiu *Usines de zinc et de plomb*	Koksownie *Fours à coke*	Brykieciarnie *Fabr. de briquettes*
Odsetek liczby zakładów *Pourcentage du nombre des établissements*					
Ogółem—Total . .	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Węglowo-hutniczy	83,6	75,0	88,5	100,0	75,0
Kielecko-radomski	7,4	17,8	—	—	—
Częstochowski . .	4,5	3,6	7,7	—	—
Krakowski	3,0	3,6	3,8	—	—
Bielsko-Biała . . .	1,5	—	—	—	25,0
Inne	—	—	—	—	—
Odsetek liczby robotników *Pourcentage du nombre des ouvriers*					
Ogółem—Total . .	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Węglowo-hutniczy	83,3	83,5	79,9	100,0	69,9
Kielecko-radomski	8,6	12,3	—	—	—
Częstochowski . .	5,0	3,6	9,8	—	—
Krakowski	3,0	0,6	10,3	—	—
Bielsko-Biała . . .	0,1	—	—	—	30,1
Inne	—	—	—	—	—

Jak widzimy, całe hutnictwo dzieli się pomiędzy 5 okręgów, do innych żadna huta nie została zaliczona.

Największe znaczenie w całym hutnictwie ma okrąg węglowo-hutniczy, który zatrudnia 83,3% robotników, pracujących w hutnictwie.

Bez porównania mniejsze znaczenie ma okrąg kielecko-radomski — 8,6%, dalej idzie okrąg częstochowski—5,0%, krakowski—3,0% i okrąg Bielsko-Biała—0,1%.

Huty żelaza i stali znajdują się w 4 okręgach, przyczem w okręgu węglowo-hutniczym jest 83,5% ogółu robotników, zatrudnionych w hutach żelaza i stali. Drugie miejsce zajmuje okrąg kielecko-radomski (12,3%), dalej częstochowski (3,6%) i krakowski (0,6%).

Huty cynku i ołowiu mamy w 3 okręgach; z ogólnej liczby robotników 79,9% przypada na okrąg węglowo-hutniczy, 10,3% na okrąg krakowski i 9,8% na częstochowski.

Koksownie są wszystkie ześrodkowane w okręgu węglowo-hutniczym, brykieciarnie— w tym samym (69,9%) i w okręgu Bielsko-Biała (30,1% robotników).

Podział przemysłu mineralnego według poszczególnych okręgów przedstawia następująca tablica:

Przemysł mineralny — Industrie des minéraux

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Cementownie *Fabriques de ciment*	Wapienniki *Chaufourneries*	Cegielnie *Briqueteries*	Huty szkła *Verreries*	Fabryki porcelany i fajansu *Fabriques de porcelaines et de faïences*	Inne *Autres*
Liczba zakładów — *Nombre des établissements*							
Ogółem — Total	**595**	**15**	**54**	**362**	**79**	**14**	**71**
Węglowo-hutniczy	66	3	4	40	9	1	9
Podwarszawski	43	—	—	31	9	2	1
Kielecko-radomski	35	—	11	11	7	2	4
Węglowy	24	5	4	9	1	—	5
Częstochowski	32	2	8	14	5	1	2
Krakowski	26	1	7	14	1	1	2
Chodzieski	15	—	3	7	3	2	—
Łódzko-brzezińsko-łaski	23	—	3	13	5	—	2
Bielsko-Biała	15	1	—	10	—	—	4
Lubelski	8	1	—	4	2	—	1
Włocławski	5	—	—	1	—	3	1
Grudziąsko-toruński	11	—	—	9	—	—	2
Bydgoski	17	—	—	12	1	—	4
Poznański	14	—	—	9	—	—	5
Lwowski	15	—	2	11	—	—	2
Warszawski	13	—	—	2	3	—	8
Wileński	5	—	1	1	3	—	—
Łódzki	7	—	—	4	2	—	1
Białostocki	7	—	—	3	2	—	2
Ostrowsko-kaliski	7	—	—	7	—	—	—
Drohobycki	2	—	—	1	—	—	1
Drzewno-naftowy	1	—	—	—	1	—	—
Inne	204	2	11	149	25	2	15
Liczba robotników — *Nombre des ouvriers*							
Ogółem — Total	**47 028**	**4 627**	**3 993**	**18 431**	**13 431**	**3 300**	**3 246**
Węglowo-hutniczy	5 764	1 196	228	1 684	1 747	630	279
Podwarszawski	4 703	—	—	2 702	1 672	308	21
Kielecko-radomski	3 711	—	1 050	978	878	675	130
Węglowy	2 919	1 539	338	295	438	—	309
Częstochowski	2 752	216	381	865	1 185	35	70
Krakowski	2 371	407	424	830	250	301	159
Chodzieski	2 126	—	858	249	516	503	—
Łódzko-brzezińsko-łaski	1 579	—	327	411	707	—	134
Bielsko-Biała	1 212	808	—	292	—	—	112
Lubelski	975	379	—	130	362	—	104
Włocławski	828	—	—	122	—	690	16
Grudziąsko-toruński	779	—	—	734	—	—	45
Bydgoski	744	—	—	396	149	—	199
Poznański	740	—	—	590	—	—	150
Lwowski	660	—	72	464	—	—	124
Warszawski	538	—	—	101	259	—	178

(dok. — fin)

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Cementownie *Fabriques de ciment*	Wapienniki *Chaufourneries*	Cegielnie *Briqueteries*	Huty szkła *Verreries*	Fabryki porcelany i fajansu *Fabriques de porcelaines et de faïences*	Inne *Autres*
Wileński	517	—	20	82	415	—	—
Łódzki	461	—	—	131	318	—	12
Białostocki	433	—	—	58	310	—	65
Ostrowsko-kaliski	238	—	—	238	—	—	—
Drohobycki	214	—	—	28	—	—	186
Drzewno-naftowy	58	—	—	—	58	—	—
Inne	12 706	82	295	7 051	4 167	158	953
Odsetek liczby zakładów — *Pourcentage du nombre des établissements*							
Ogółem — Total	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Węglowo-hutniczy	11,1	20,0	7,4	11,0	11,4	7,1	12,7
Podwarszawski	7,2	—	—	8,6	11,4	14,3	1,4
Kielecko-radomski	5,9	—	20,4	3,0	8,9	14,3	5,6
Węglowy	4,0	33,3	7,4	2,5	1,3	—	7,1
Częstochowski	5,4	13,3	14,8	3,9	6,3	7,1	2,8
Krakowski	4,4	6,7	13,0	3,9	1,3	7,1	2,8
Chodzieski	2,5	—	5,5	1,9	3,8	14,3	—
Łódzko-brzezińsko-łaski	3,9	—	5,5	3,6	6,3	—	2,8
Bielsko-Biała	2,5	6,7	—	2,8	—	—	5,6
Lubelski	1,3	6,7	—	1,1	2,5	—	1,4
Włocławski	0,8	—	—	0,3	—	21,5	1,4
Grudziąsko-toruński	1,8	—	—	2,5	—	—	2,8
Bydgoski	2,9	—	—	3,3	1,3	—	5,6
Poznański	2,4	—	—	2,5	—	—	7,1
Lwowski	2,5	—	3,7	3,0	—	—	2,8
Warszawski	2,2	—	—	0,5	3,8	—	11,3
Wileński	0,8	—	1,9	0,3	3,8	—	—
Łódzki	1,2	—	—	1,1	2,5	—	1,4
Białostocki	1,2	—	—	0,8	2,5	—	2,8
Ostrowsko-kaliski	1,2	—	—	1,9	—	—	—
Drohobycki	0,3	—	—	0,3	—	—	1,4
Drzewno-naftowy	0,2	—	—	—	1,3	—	—
Inne	34,3	13,3	20,4	41,2	31,6	14,3	21,2
Odsetek liczby robotników — *Pourcentage du nombre des ouvriers*							
Ogółem — Total	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Węglowo-hutniczy	12,3	25,8	5,7	9,1	13,0	19,1	8,6
Podwarszawski	10,0	—	—	14,7	12,5	9,3	0,6
Kielecko-radomski	7,9	—	26,3	5,3	6,5	20,5	4,0
Węglowy	6,2	33,2	8,5	1,6	3,3	—	9,5
Częstochowski	5,8	4,7	9,5	4,7	8,8	1,1	2,2
Krakowski	5,0	8,8	10,6	4,5	1,9	9,1	4,9
Chodzieski	4,5	—	21,5	1,4	3,8	15,2	—
Łódzko-brzezińsko-łaski	3,4	—	8,2	2,2	5,3	—	4,1
Bielsko-Biała	2,6	17,5	—	1,6	—	—	3,5
Lubelski	2,1	8,2	—	0,7	2,7	—	3,2
Włocławski	1,8	—	—	0,7	—	20,9	0,5
Grudziąsko-toruński	1,7	—	—	4,0	—	—	1,4
Bydgoski	1,6	—	—	2,2	1,1	—	6,1
Poznański	1,6	—	—	3,2	—	—	4,6
Lwowski	1,4	—	1,8	2,5	—	—	3,8
Warszawski	1,1	—	—	0,5	1,9	—	5,5
Wileński	1,1	—	0,5	0,4	3,1	—	—
Łódzki	1,0	—	—	0,7	2,4	—	0,4
Białostocki	0,9	—	—	0,3	2,3	—	2,0
Ostrowsko-kaliski	0,5	—	—	1,3	—	—	—
Drohobycki	0,4	—	—	0,1	—	—	5,7
Drzewno-naftowy	0,1	—	—	—	0,4	—	—
Inne	27,0	1,8	7,4	38,3	31,0	4,8	29,4

Jak widzimy, w okręgach przemysłowych ujęliśmy 63,0 robotników, zatrudnionych w przemyśle mineralnym, t. j. 27,0% przypada na okręgi inne. Dla poszczególnych działów przemysłu mineralnego stosunek ten jest bardzo różnorodny. Największy odsetek robotników, przypadający na inne okręgi, mamy w cegielniach—38,3%, co stanowi 7051 robot-

ników, cegielnie jednak są tak rozrzucone po całej Polsce, że niemożliwem było ich ujęcie w okręgach, mających przemysłowe znaczenie. W hutach szkła odsetek również jest dość poważny, gdyż wynosi 31,0%, poza tem poważny odsetek ma również przemysł inny mineralny—29,4%. Cementownie natomiast wykazują 1,8%, fabryki porcelany i fajansu 4,8%, wapienniki 7,4%. Ogólnie możemy więc powiedzieć, że dla cegielni, wskutek charakteru tego przemysłu, dla hut szkła i innego przemysłu mineralnego przyjęte okręgi przemysłowe nie są zbyt wyczerpujące, natomiast cementownie, wapienniki i fabryki porcelany zostały ujęte w sposób zupełnie zadowalający.

Cementownie znajdują się w 6 okręgach. Największe znaczenie ma okrąg węglowy, zatrudniający 33,2% ogółu robotników, pracujących w cementowniach, drugie miejsce zajmuje okrąg węglowo-hutniczy 25,8%, trzecie—Bielsko-Biała 17,5%, pozostałe trzy okręgi mają już znacznie mniejsze znaczenie.

Wapienniki są bardziej rozrzucone, znajdujemy je w 9 okręgach, przyczem największe znaczenie ma okrąg kielecko-radomski, zatrudniający 26,3% robotników, dalej idzie okrąg chodzieski—21,5%, krakowski—10,6%, częstochowski—9,5%, węglowy—8,5%, łódzko-brzezińsko-łaski—8,2% i węglowo-hutniczy—5,7. Pozostałe 2 okręgi mają już niewielkie znaczenie.

Cegielnie znajdują się we wszystkich okręgach przemysłowych z wyjątkiem jedynie okręgu drzewno-naftowego, największą przytem liczbę robotników posiada okrąg podwarszawski (14,7%) wszystkie pozostałe mają mniej niż 10%, a nawet mniej niż 5,0% z wyjątkiem węglowo-hutniczego (9,1%) i kielecko-radomskiego (5,3%). Przemysł ten jest więc bardzo rozrzucony i za wyjątkiem okręgu podwarszawskiego (sąsiedztwo z Warszawą) niema większych skupień.

Huty szkła znajdują się w 15 okręgach, przyczem największe znaczenie ma okrąg węglowo-hutniczy, zatrudniający 13,0% robotników, pracujących w hutach szkła, drugie miejsce zajmuje okrąg podwarszawski—12,5%, trzecie częstochowski—8,8%, czwarte kielecko-radomski—6,5%, piąte łódzko-brzezińsko-łaski—5,3%, pozostałe okręgi zatrudniają mniej niż 5%.

Fabryki porcelany i fajansu są ześrodkowane w 7 okręgach, największe znaczenie ma okrąg włocławski, zatrudniający 20,9% robotników, pracujących w fabrykach porcelany i fajansu. Dalej idzie okrąg kielecko-radomski—20,5%, węglowo hutniczy—19,1%, okrąg chodzieski—15,2%. Pozostałe okręgi mają już mniejsze znaczenie.

Przemysł mineralny inny znajduje się w 18 okręgach, przyczem jest bardzo rozrzucony, największe skupienie znajduje się w okręgu węglowym, zatrudniającym 9,5% robotników, dalej idą okręgi: węglowo-hutniczy—8,6%, bydgoski—6,1%, drohobycki—5,7% i warszawski—5,5%. Pozostałe zatrudniają mniej niż 5% robotników pracujących w innym przemyśle mineralnym.

Przemysł metalowy został podzielony na okręgi gospodarcze, mające znaczenie przemysłowe, oraz inne w sposób następujący:

Przemysł metalowy — Industrie des métaux

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Metalowy *Des métaux*	Maszynowy *Des machines*	Elektrotechniczny *Électrotechnique*	Inny *Autre*
Liczba zakładów — *Nombre des établissements*					
Ogółem — Total . .	**677**	**350**	**283**	**43**	**1**
Warszawski . . .	147	81	51	15	—
Węglowo-hutniczy .	78	54	20	4	—
Bielsko-Biała . . .	45	30	11	4	—
Kielecko-radomski .	27	21	5	1	—
Węglowy	14	8	6	—	—
Poznański	35	15	15	5	—
Częstochowski . .	27	23	3	1	—
Krakowski	37	27	9	1	—
Grudziąsko-toruński .	16	6	9	1	—
Bydgoski	25	8	14	3	—
Ostrowsko-kaliski . .	11	3	8	—	—
Łódzki	30	13	15	2	—
Lubelski	14	3	11	—	—
Lwowski	18	10	7	1	—
Łódzko-brzezińsko-łaski	14	4	7	3	—
Podwarszawski . .	10	4	6	—	—
Włocławski	6	3	3	—	—
Drzewno-naftowy . .	4	3	1	—	—
Chodzieski	4	2	2	—	—
Drohobycki	3	3	—	—	—
Białostocki	4	2	2	—	—
Wileński	2	2	—	—	—
Inne	106	25	78	2	1
Liczba robotników — *Nombre des ouvriers*					
Ogółem — Total . .	**57 688**	**27 883**	**27 503**	**2 283**	**19**
Warszawski	11 654	4 556	6 101	997	—
Węglowo-hutniczy .	8 741	5 864	2 804	73	—
Bielsko-Biała . . .	3 762	2 245	1 253	264	—
Kielecko-radomski .	3 606	2 939	630	37	—
Węglowy	3 571	2 127	1 444	—	—
Poznański	3 423	573	2 617	233	—
Częstochowski . . .	3 373	2 960	393	20	—

(dok. — fin)

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Metalowy *Des métaux*	Maszynowy *Des machines*	Elektrotechniczny *Électrotechnique*	Inny *Autre*
Krakowski	2 807	1 961	821	25	—
Grudziąsko-toruński	2 116	1 110	992	14	—
Bydgoski	1 729	392	1 115	222	—
Ostrowsko-kaliski	1 423	105	1 318	—	—
Łódzki	1 421	323	1 033	65	—
Lubelski	1 061	255	806	—	—
Lwowski	883	485	361	37	—
Łódzko-brzezińsko-łaski	755	427	222	106	—
Podwarszawski	743	247	496	—	—
Włocławski	345	180	165	—	—
Drzewno-naftowy	145	117	28	—	—
Chodzieski	109	29	80	—	—
Drohobycki	96	96	—	—	—
Białostocki	86	51	35	—	—
Wileński	58	58	—	—	—
Inne	5 781	783	4 789	190	19
Odsetek liczby zakładów *Pourcentage du nombre des établissements*					
Ogółem — Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Warszawski	21,7	23,1	18,1	34,9	—
Węglowo-hutniczy	11,6	15,4	7,1	9,3	—
Bielsko-Biała	6,6	8,6	3,9	9,3	—
Kielecko-radomski	4,0	6,0	1,8	2,3	—
Węglowy	2,0	2,3	2,1	—	—
Poznański	5,2	4,3	5,3	11,6	—
Częstochowski	4,0	6,5	1,0	2,3	—
Krakowski	5,5	7,6	3,2	2,3	—
Grudziąsko-toruński	2,3	1,7	3,2	2,3	—
Bydgoski	3,7	2,3	4,9	7,0	—
Ostrowsko-kaliski	1,6	0,9	2,8	—	—
Łódzki	4,4	3,7	5,3	4,7	—
Lubelski	2,1	0,9	3,9	—	—
Lwowski	2,7	2,9	2,4	2,3	—
Łódzko-brzezińsko-łaski	2,1	1,1	2,4	7,0	—
Podwarszawski	1,5	1,1	2,1	—	—
Włocławski	0,9	0,9	1,1	—	—
Drzewno-naftowy	0,6	0,9	0,4	—	—
Chodzieski	0,6	0,6	0,7	—	—
Drohobycki	0,3	0,9	—	—	—
Białostocki	0,6	0,6	0,7	—	—
Wileński	0,3	0,6	—	—	—
Inne	15,7	7,1	27,6	4,7	100,0
Odsetek liczby robotników *Pourcentage du nombre des ouvriers*					
Ogółem — Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Warszawski	20,2	16,3	22,1	43,8	—
Węglowo-hutniczy	15,2	21,0	10,1	2,7	—
Bielsko-Biała	6,5	8,1	4,5	11,6	—
Kielecko-radomski	6,3	10,5	2,2	1,6	—
Węglowy	6,2	7,6	5,2	—	—
Poznański	5,9	2,1	9,5	10,2	—
Częstochowski	5,8	10,6	1,4	1,0	—
Krakowski	4,9	7,1	2,9	1,1	—
Grudziąsko-toruński	3,6	4,0	3,6	0,6	—
Bydgoski	3,0	1,4	4,0	9,7	—
Ostrowsko-kaliski	2,5	0,4	4,7	—	—
Łódzki	2,5	1,2	3,7	2,9	—
Lubelski	1,8	0,9	2,9	—	—
Lwowski	1,5	1,7	1,3	1,7	—
Łódzko-brzezińsko-łaski	1,3	1,5	1,8	4,7	—
Podwarszawski	1,3	0,9	1,8	—	—
Włocławski	0,6	0,7	0,5	—	—
Drzewno-naftowy	0,3	0,4	0,1	—	—
Chodzieski	0,2	0,1	0,2	—	—
Drohobycki	0,2	0,3	—	—	—
Białostocki	0,1	0,1	0,1	—	—
Wileński	0,1	0,2	—	—	—
Inne	10,0	2,9	17,4	8,4	100,0

Jak widzimy, okręgi przemysłowe ujmują 90% robotników zatrudnionych w całym przemyśle metalowym. Odsetek ujęty w poszczególnych działach przemysłu metalowego waha się dość znacznie. W przemyśle metalowym w ścisłym znaczeniu na okręgi przemysłowe przypada 97,1%, w przemyśle elektrotechnicznym—91,6, najmniej zostało zaliczone w przemyśle maszynowym — 82,6%, jednakże przemysł maszynowy jest rozrzucony po całem Państwie i nie można go było ująć w okręgach specjalnych ponad podaną wyżej liczbę.

Największe znaczenie przemysł metalowy, jako całość, ma w okręgu warszawskim, gdyż w tym okręgu liczba zatrudnionych robotników wynosi 20,2% ogółu robotników, zatrudnionych w przemyśle metalowym, nawet okrąg węglowo-hutniczy ma mniejsze znaczenie, gdyż zatrudnia 15,2% robotników. Dalej idzie okrąg Bielsko-Biała (6,5%), kielecko-radomski (6,3%), węglowy (6,2%), poznański (5,9%), częstochowski (5,8%), nieco mniejsze znaczenie ma okrąg krakowski (4,9%), dalsze okręgi mają jeszcze mniejsze znaczenie, przyczem obsługują przeważnie zbliżone do nich geograficznie powiaty, są ośrodkami miejscowego przemysłu metalowego, wówczas gdy pierwszych 8 okręgów, szczególnie okręgi: warszawski, węglowo-hutniczy, Bielsko-Biała, kielecko-radomski i węglowy pracują nietylko jako centra miejscowej produkcji, lecz mają znaczenie ogólne dla Polski, a po części nawet wytwarzają na zbyt zagranicę.

Przemysł metalowy w ścisłem znaczeniu jest największy w okręgu węglowo-hutniczym, w którym znajduje się 21,0% robotników, zatrudnionych w tym dziale przemysłu, drugie miejsce zajmuje okrąg warszawski—16,3%, dalej idą okręgi: częstochowski — 10,6%, kielecko-radomski — 10,5%, Bielsko-Biała — 8,1%, węglowy—7,6%, krakowski—7,1%, pozostałe okręgi, za wyjątkiem okręgu grudziądzko-toruńskiego, nie mają większego znaczenia.

W przemyśle maszynowym pierwsze miejsce zajmuje okrąg warszawski, zatrudniający 22,1% robotników, okrąg węglowo-hutniczy ma przeszło 2 razy mniej robotników,

odsetek ich wynosi 10,1%. Zbliżony do okręgu węglowo-hutniczego jest okrąg poznański, zatrudniający 9,5%, dalej idzie okrąg węglowy 5,2%, ostrowsko-kaliski 4,7%, Bielsko-Biała 4,5%. Pozostałe okręgi mają już daleko mniejsze znaczenie i są przeważnie miejscowymi ośrodkami przemysłu maszynowego.

Przemysł elektrotechniczny jest w bardzo poważnej części skupiony; trochę mniej niż połowa ześrodkowana jest w okręgu warszawskim, w którym robotników zatrudnionych jest 43,8% ogółu robotników, pracujących w tym dziale przemysłu, drugie miejsce zajmuje Bielsko-Biała—11,6%, trzecie okrąg poznański—10,2%, dalej idzie okrąg bydgoski—9,7%, znaczenie pozostałych okręgów jest względnie niewielkie.

Dane dla przemysłu chemicznego zawiera następująca tablica:

Przemysł chemiczny — Industrie chimique

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Właściwy przemysł chemiczny	Gazownie *Usines à gaz*	Rafinerja nafty *Raffineries du pétrole*	Zapałki *Allumettes*
Liczba zakładów — *Nombre des établissements*					
Ogółem total . .	248	178	33	26	11
Węglowo-hutniczy	41	36	5	—	—
Warszawski . .	39	36	2	—	1
Łódzko - brzeziński-łaski . . .	4	4	—	—	—
Węglowy . . .	15	13	—	2	—
Drohobycki . . .	8	1	—	7	—
Poznański . . .	12	10	1	—	1
Podwarszawski .	12	10	—	—	2
Krakowski . .	12	10	1	1	—
Częstochowski .	10	8	1	—	1
Bielsko-Biała . .	6	2	1	2	1
Lwowski . . .	7	5	1	1	—
Drzewno-naftowy	4	1	—	3	—
Łódzki	5	4	1	—	—
Kielecko-radomski	9	9	—	—	—
Bydgoski . . .	7	5	2	—	—
Grudziąsko-toruński	5	2	3	—	—
Ostrowsko-kaliski	3	1	2	—	—
Włocławski . .	3	3	—	—	—
Wileński . . .	3	2	1	—	—
Lubelski . . .	1	—	1	—	—
Inne	42	16	11	10	5
Liczba robotników — *Nombre des ouvriers*					
Ogółem—Total . .	28 966	18 871	2 678	5 182	2 235
Węglowo-hutniczy	7 358	7 120	238	—	—
Warszawski . .	2 839	2 188	623	—	28
Łódzko - brzeziński-łaski . . .	2 211	2 211	—	—	—
Węglowy . . .	1 927	1 667	—	260	—
Drohobycki . .	1 879	18	—	1 861	—
Poznański . . .	1 303	743	337	—	223
Podwarszawski .	1 201	630	—	—	571
Krakowski . . .	1 182	966	175	41	—
Częstochowski .	1 015	800	32	—	183
Bielsko-Biała . .	947	94	70	551	232
Lwowski . . .	552	213	297	42	—
Drzewno-naftowy	504	66	—	438	—
Łódzki	472	237	235	—	—
Kielecko-radomski	461	461	—	—	—
Bydgoski . . .	340	204	136	—	—
Grudziąsko-toruński	195	50	145	—	—
Ostrowsko-kaliski	121	47	74	—	—
Włocławski . .	94	94	—	—	—
Wileński . . .	52	31	21	—	—
Lubelski . . .	32	—	32	—	—
Inne	4 281	1 031	263	1 989	998

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Właściwy przemysł chemiczny	Gazownie *Usines à gaz*	Rafinerja nafty *Raffineries du pétrole*	Zapałki *Allumettes*
Odsetek liczby zakładów *Pourcentage du nombre des établissements*					
Ogółem—Total . .	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Węglowo-hutniczy	16,5	20,2	15,2	—	—
Warszawski . .	15,7	20,2	6,1	—	9,1
Łódzko - brzeziński-łaski . . .	1,6	2,3	—	—	—
Węglowy . . .	6,1	7,3	—	7,7	—
Drohobycki . .	3,2	0,6	—	26,9	—
Poznański . . .	4,9	5,6	3,0	—	9,1
Podwarszawski .	4,9	5,6	—	—	18,2
Krakowski . . .	4,9	5,6	3,0	3,9	—
Częstochowski .	4,0	4,5	3,0	—	9,1
Bielsko-Biała . .	2,4	1,1	3,0	7,7	9,1
Lwowski . . .	2,8	2,8	3,0	3,9	—
Drzewno-naftowy	1,6	0,6	—	11,5	—
Łódzki	2,0	2,3	3,0	—	—
Kielecko-radomski	3,6	5,0	—	—	—
Bydgoski . . .	2,8	2,8	6,1	—	—
Grudziąsko-toruński	2,0	1,1	9,1	—	—
Ostrowsko-kaliski	1,2	0,6	6,1	—	—
Włocławski . .	1,2	1,7	—	—	—
Wileński . . .	1,2	1,1	3,0	—	—
Lubelski . . .	0,4	—	3,0	—	—
Inne	17,0	9,0	33,4	38,4	45,4
Odsetek liczby robotników *Pourcentage du nombre des ouvriers*					
Ogółem—Total . .	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Węglowo-hutniczy	25,4	37,7	8,9	—	—
Warszawski . .	9,8	11,6	23,3	—	1,2
Łódzko - brzeziński-łaski . . .	7,6	11,7	—	—	—
Węglowy . . .	6,7	8,8	—	5,0	—
Drohobycki . .	6,5	0,1	—	35,9	—
Poznański . . .	4,5	3,9	12,6	—	10,0
Podwarszawski .	4,1	3,3	—	—	25,5
Krakowski . . .	4,1	5,1	6,5	0,8	—
Częstochowski .	3,5	4,2	1,2	—	8,2
Bielsko-Biała . .	3,3	0,5	2,6	10,6	10,4
Lwowski . . .	1,9	1,1	11,1	0,8	—
Drzewno-naftowy	1,7	0,4	—	8,5	—
Łódzki	1,6	1,3	8,8	—	—
Kielecko-radomski	1,6	2,4	—	—	—
Bydgoski . . .	1,2	1,1	5,1	—	—
Grudziąsko-toruński	0,7	0,3	5,4	—	—
Ostrowsko-kaliski	0,4	0,3	2,7	—	—
Włocławski . .	0,3	0,5	—	—	—
Wileński . . .	0,2	0,2	0,8	—	—
Lubelski . . .	0,1	—	1,2	—	—
Inne	14,8	5,5	9,8	38,4	44,7

Całość przemysłu chemicznego została przez nas dość dobrze ujęta w okręgach, mających znaczenie górniczo-przemysłowe, albowiem na inne okręgi przypada 14,8% robotników zatrudnionych w przemyśle chemicznym, przyczem największy odsetek wykazują fabryki zapałek—44,7 i rafinerje nafty—38,4. Gazownie i właściwy przemysł chemiczny, po wyłączeniu trzech wyżej wspomnianych gałęzi, mają już daleko mniejszy odsetek robotników, przypadających na inne okręgi.

Największe znaczenie w przemyśle chemicznym w jego całości ma okrąg węglowo-hutniczy, zatrudniający 25,4% robotników, pracujących w przemyśle chemicznym, z górą $2^1/_2$ razy mniej ma okrąg warszawski (9,8%). Dalej idą okręgi: łódzko-brzezińsko-łaski, węglowy i drohobycki, pozostałe mają już mniej niż 5% robotników. Zwraca uwagę, że z ogólnej liczby 22 okręgów, mających znaczenie przemysłowe, 20 posiadało zakłady, zatrudniające normalnie 20 i więcej robotników, zaliczone do przemysłu chemicznego.

Właściwy przemysł chemiczny po wyłączeniu gazowni, rafineryj nafty i fabryk zapałek był najbardziej rozpowszechniony w okręgu węglowo-hutniczym, w którym pracowało 37,7% robotników zatrudnionych w tym dziale przemysłu. W okręgu łódzko-brzezińsko-łaskim przemysł ten ma już daleko mniejsze znaczenie i zatrudnia 11,7% robotników, w okręgu warszawskim — 11,6%, węglowym — 8,8%, krakowskim — 5,1%. W pozostałych okręgach odsetek ten nie sięga 5% ogólnej liczby robotników zatrudnionych w średnich i wielkich zakładach tego działu przemysłu.

Gazownie zatrudniają największą liczbę robotników w Warszawie, Poznaniu, Lwowie i w okręgu węglowo-hutniczym.

Rafinerje nafty znajdują się w 6 okręgach, przyczem największą liczbę robotników ma okrąg drohobycki, a mianowicie 35,9% ogółu robotników zatrudnionych w rafinerjach nafty, dalej idzie Bielsko-Biała — 10,6%, drzewno-naftowy — 8,5%, węglowy — 5,0%, krakowski i lwowski zatrudniają po 0,8%.

Fabryki zapałek są ześrodkowane w 5 okręgach. Największa liczba zatrudnionych robotników przypada na okrąg podwarszawski — 25,5%, okrąg Bielsko-Biała natomiast ma 10,4%, poznański — 10,0%, częstochowski—8,2%.

Rozmieszczenie zakładów przemysłu włókienniczego według poszczególnych okręgów podaje następujące zestawienie:

Przemysł włókienniczy — Industrie textile

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Przędzalnie i tkalnie *Filatures et tissages*	Inne *Autres*
Liczba zakładów — *Nombre des établissements*			
Ogółem — Total	756	552	204
Łódzki	383	283	100
Łódzko-brzezińsko-łaski	129	103	26
Częstochowski	11	8	3
Bielsko-Biała	77	66	11
Podwarszawski	3	3	—
Węglowo-hutniczy	9	7	2
Białostocki	44	37	7
Krakowski	4	3	1
Warszawski	32	8	24
Ostrowsko-kaliski	17	2	15
Poznański	5	5	—
Wileński	4	2	2
Grudziąsko-toruński	1	1	—
Kielecko-radomski	2	1	1
Bydgoski	1	1	—
Drzewno-naftowy	1	1	—
Inne	33	21	12
Liczba robotników — *Nombre des ouvriers*			
Ogółem — Total	110 466	100 386	10 080
Łódzki	57 711	52 782	4 929
Łódzko-brzezińsko-łaski	15 820	14 445	1 375
Częstochowski	10 651	10 420	231
Bielsko-Biała	6 910	5 879	1 031
Podwarszawski	4 965	4 965	—
Węglowo-hutniczy	4 008	3 925	83
Białostocki	3 522	3 249	273
Krakowski	2 264	2 248	16
Warszawski	2 236	1 140	1 096
Ostrowsko-kaliski	674	58	616
Poznański	268	268	—
Wileński	86	39	47
Grudziąsko-toruński	74	74	—
Kielecko-radomski	30	20	10
Bydgoski	16	16	—
Drzewno-naftowy	14	14	—
Inne	1 217	844	373
Odsetek liczby zakładów *Pourcentage du nombre des établissements*			
Ogółem — Total	100,0	100,0	100,0
Łódzki	50,7	51,3	49,0
Łódzko-brzezińsko-łaski	17,1	18,7	12,8
Częstochowski	1,5	1,4	1,5
Bielsko-Biała	10,2	11,9	5,4
Podwarszawski	0,4	0,5	—
Węglowo-hutniczy	1,2	1,4	0,9
Białostocki	5,8	6,7	3,4
Krakowski	0,5	0,5	0,5
Warszawski	4,2	1,4	11,8
Ostrowsko-kaliski	2,2	0,3	7,4
Poznański	0,7	0,9	—
Wileński	0,5	0,4	0,9
Grudziąsko-toruński	0,1	0,2	—
Kielecko-radomski	0,3	0,2	0,5
Bydgoski	0,1	0,2	—

(dok.—fin)

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Przędzalnie i tkalnie *Filatures et tissages*	Inne *Autres*
Drzewno-naftowy . . .	0,1	0,2	—
Inne	4,4	3,8	5,9
Odsetek liczby robotników *Pourcentage du nombre des ouvriers*			
Ogółem — Total . .	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Łódzki	52,2	52,6	48,9
Łódzko-brzezińsko-łaski	14,3	14,4	13,6
Częstochowski	9,6	10,4	2,3
Bielsko-Biała	6,4	5,9	10,2
Podwarszawski	4,5	4,9	—
Węglowo-hutniczy . .	3,6	3,9	0,8
Białostocki	3,2	3,2	2,7
Krakowski	2,1	2,2	0,2
Warszawski	2,0	1,1	10,9
Ostrowsko-kaliski . . .	0,6	0,1	6,1
Poznański	0,2	0,3	—
Wileński	0,1	0,0	0,5
Grudziąsko-toruński . .	0,1	0,1	—
Kielecko-radomski . . .	0,0	0,0	0,1
Bydgoski	0,0	0,0	—
Drzewno-naftowy . . .	0,0	0,0	—
Inne	1,1	0,9	3,7

Przemysł włókienniczy został prawie całkowicie ujęty w okręgach przemysłowych, poza niemi zostało tylko 1,1% ogółu zatrudnionych robotników, przyczem w przędzalniach i tkalniach odsetek ten obniża się do 0,9%, w innym przemyśle włókienniczym podnosi się do 3,7%.

Przemysł włókienniczy jest ześrodkowany w kilku okręgach, reszta niema większego znaczenia. Okrąg Łódź miasto zatrudnia przeszło połowę ogólnej liczby robotników, a mianowicie 52,2%. Z górą 3 razy mniejsze znaczenie ma okrąg, otaczający miasto Łódź, w którym było 14,3% robotników, trzecie miejsce zajmuje okrąg częstochowski, zatrudniający 9,6% robotników, dalej idzie Bielsko-Biała, okrąg podwarszawski, węglowo-hutniczy, a dopiero po tym okręgu okrąg białostocki; pewne znaczenie poza tem ma okrąg krakowski i warszawski, w pozostałych zaś przemysł włókienniczy jest już zupełnie słabo rozwinięty.

W przędzalniach i tkalniach ustosunkowanie okręgów nieco się zmienia, lecz porządek ważniejszych okręgów aż do warszawskiego włącznie pozostaje ten sam.

W innym przemyśle włókienniczym znaczenie Łodzi jest nieco mniejsze, lecz i tu ma ona prawie połowę ogólnej liczby robotników, drugie miejsce zajmuje również okrąg łódzko-brzezińsko-łaski, jednakże na trzecie miejsce wysuwa się okrąg warszawski, a na czwartym pozostaje okrąg Bielsko-Biała, piąte miejsce natomiast ma okrąg ostrowsko-kaliski, który miał zupełnie nieznaczą ilość robotników, zatrudnionych w przędzalniach i tkalniach. Pewne poza tem znaczenie ma okrąg białostocki i częstochowski, jednakże bez porównania mniejsze niż okręgi poprzednie.

Podział przemysłu papierniczego według ustalonych przez nas okręgów przedstawia poniższa tablica:

Przemysł papierniczy — Industrie du papier

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Papiernie *Fabriques de papier*	Inne *Autres*
Liczba zakładów — *Nombre des établissements*			
Ogółem — Total . .	**94**	**40**	**54**
Krakowski	6	1	5
Węglowy	5	5	—
Podwarszawski	1	1	—
Warszawski	12	2	10
Częstochowski	7	4	3
Węglowo-hutniczy . .	6	3	3
Włocławski	3	3	—
Wileński	7	6	1
Łódzko-brzezińsko-łaski	3	2	1
Bielsko-Biała	8	2	6
Lwowski	5	—	5
Łódzki	8	—	8
Bydgoski	3	2	1
Poznański	4	1	3
Kielecko-radomski . . .	4	3	1
Grudziąsko-toruński . .	2	—	2
Ostrowsko-kaliski . . .	1	—	1
Inne	9	5	4

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Papiernie *Fabriques de papier*	Inne *Autres*
Liczba robotników — *Nombre des ouvriers*			
Ogółem — Total . .	**9 557**	**7 039**	**2 518**
Krakowski	1 260	539	721
Węglowy	1 110	1 110	—
Podwarszawski	1 085	1 085	—
Warszawski	922	431	491
Częstochowski	890	765	125
Węglowo-hutniczy . .	841	756	85
Włocławski	633	633	—
Wileński	471	447	24
Łódzko-brzezińsko-łaski	432	406	26
Bielsko-Biała	300	211	89
Lwowski	270	—	270
Łódzki	246	—	246
Bydgoski	184	150	34
Poznański	177	50	127
Kielecko-radomski . . .	134	91	43
Grudziąsko-toruński . .	70	—	70
Ostrowsko-kaliski . . .	70	—	70
Inne	462	365	97

(dok.—fin)

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Papiernie *Fabriques de papier*	Inne *Autres*	Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Papiernie *Fabriques de papier*	Inne *Autres*
Odsetek liczby zakładów *Pourcentage du nombre des établissements*				Odsetek liczby robotników *Pourcentage du nombre des ouvriers*			
Ogółem — Total . .	100,0	100,0	100,0	**Ogółem — Total . .**	100,0	100,0	100,0
Krakowski	6,4	2,5	9,3	Krakowski	13,2	7,7	28,6
Węglowy	5,3	12,5	—	Węglowy	11,6	15,8	—
Podwarszawski	1,1	2,5	—	Podwarszawski	11,4	15,4	—
Warszawski	12,7	5,0	18,6	Warszawski	9,7	6,1	19,5
Częstochowski	7,4	10,0	5,6	Częstochowski	9,3	10,9	5,0
Węglowo-hutniczy . .	6,4	7,5	5,6	Węglowo-hutniczy . .	8,8	10,7	3,4
Włocławski	3,2	7,5	—	Włocławski	6,6	9,0	—
Wileński	7,4	15,0	1,8	Wileński	4,9	6,3	1,0
Łódzko-brzezińsko-łaski	3,2	5,0	1,8	Łódzko-brzezińsko-łaski	4,5	5,8	1,0
Bielsko-Biała	8,5	5,0	11,1	Bielsko-Biała	3,2	3,0	3,5
Lwowski	5,3	—	9,3	Lwowski	2,8	—	10,7
Łódzki	8,5	—	14,8	Łódzki	2,6	—	9,8
Bydgoski	3,2	5,0	1,8	Bydgoski	1,9	2,1	1,4
Poznański	4,3	2,5	5,6	Poznański	1,9	0,7	5,0
Kielecko-radomski . . .	4,3	7,5	1,8	Kielecko-radomski . .	1,4	1,3	1,7
Grudziąsko-toruński . .	2,1	—	3,7	Grudziąsko-toruński . .	0,7	—	2,8
Ostrowsko-kaliski . . .	1,1	—	1,8	Ostrowsko-kaliski . . .	0,7	—	2,8
Inne	9,6	12,5	7,4	Inne	4,8	5,2	3,8

Okręgi, mające znaczenie przemysłowe, obejmują 95,2% robotników zatrudnionych w przemyśle papierniczym, przyczem odsetek ten w papierniach obniża się do 94,8%, w innych zakładach przemysłu papierniczego podnosi się do 96,2%, możemy więc powiedzieć, że ustalone przez nas okręgi obejmują prawie całkowicie przemysł papierniczy.

Największe znaczenie w przemyśle papierniczym wogóle ma okrąg krakowski, który zatrudnia 13,2% ogółu robotników, pracujących w przemyśle papierniczym, drugie miejsce zajmuje okrąg węglowy, posiadający 11,6%, dalej idzie okrąg podwarszawski—11,4%, warszawski—9,7%, częstochowski—9,3%, stopniowo bez wielkich skoków odsetek ten zniża się w następnych 12 okręgach do 0,7% w okręgu grudziądzko-toruńskim i ostrowsko-kaliskim. Ogólnie przemysł papierniczy znajdujemy w 17 okręgach i żaden z nich niema dominującego znaczenia, możemy więc stwierdzić, że przemysł papierniczy jest dość rozrzucony pomiędzy ustalonemi przez nas okręgami.

Papiernie największe znaczenie mają w okręgu węglowym, który zatrudnia 15,8% robotników, pracujących w tym dziale przemysłu, bardzo bliski do okręgu węglowego jest okrąg podwarszawski—15,4%, dalej idzie częstochowski—10,9%, węglowo-hutniczy—10,7%, włocławski—9,0%, krakowski—7,7%, wileński—6,3%, warszawski—6,1%, łódzko-brzezińsko-łaski—5,8%, pozostałe okręgi mają poniżej—3%.

Przemysł papierniczy inny ma poważne centrum w okręgu krakowskim, w którym pracowało 28,6% ogółu robotników zatrudnionych, przyczem, jak widzieliśmy, w okręgu krakowskim papiernie były względnie słabo rozwinięte. Drugie miejsce zajmuje okrąg warszawski—19,5%, trzecie okrąg lwowski—10,7%, czwarte łódzki—9,8%, okrąg częstochowski i poznański mają po 5,0%, pozostałe okręgi posiadają niżej 5%.

Jak widzimy, znaczenie przemysłu papierniczego innego w poszczególnych okręgach dość daleko odbiega od rozwoju papierni, w dwóch okręgach o dość silnie rozwiniętym przemyśle papierniczym innym (Bielsko-Biała i Łódź miasto) niema wcale papierni. Widocznie posiadanie na miejscu surowca (papieru i tektury) nie jest dla przemysłu innego papierniczego decydujące, a chodzi głównie o zbyt na miejscu.

Przemysł skórzany jest reprezentowany w następujących okręgach przemysłowych:

Przemysł skórzany — Industrie des cuirs et des peaux

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Garbarnie *Tanneries*	Inne *Autres*	Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Garbarnie *Tanneries*	Inne *Autres*
Liczba zakładów — *Nombre des établissements*				Odsetek liczby zakładów *Pourcentage du nombre des établissements*			
Ogółem — Total	91	75	16	**Ogółem — Total**	100,0	100,0	100,0
Warszawski	22	16	6	Warszawski	24,1	21,3	37,5
Kielecko-radomski	13	13	—	Kielecko-radomski	14,3	17,3	—
Krakowski	4	2	2	Krakowski	4,4	2,7	12,5
Bydgoski	2	1	1	Bydgoski	2,2	1,3	6,2
Lubelski	5	5	—	Lubelski	5,5	6,7	—
Bielsko-Biała	4	2	2	Bielsko-Biała	4,4	2,7	12,5
Częstochowski	2	2	—	Częstochowski	2,2	2,7	—
Podwarszawski	6	6	—	Podwarszawski	6,6	8,0	—
Węglowo-hutniczy	4	2	2	Węglowo-hutniczy	4,4	2,7	12,5
Ostrowsko-kaliski	2	2	—	Ostrowsko-kaliski	2,2	2,7	—
Wileński	5	5	—	Wileński	5,5	6,7	—
Węglowy	1	1	—	Węglowy	1,1	1,3	—
Drzewno-naftowy	3	3	—	Drzewno-naftowy	3,3	4,0	—
Włocławski	1	1	—	Włocławski	1,1	1,3	—
Lwowski	1	1	—	Lwowski	1,1	1,3	—
Białostocki	2	2	—	Białostocki	2,2	2,7	—
Łódzki	1	1	—	Łódzki	1,1	1,3	—
Inne	13	10	3	Inne	14,3	13,3	18,8
Liczba robotników — *Nombre des ouvriers*				Odsetek liczby robotników *Pourcentage du nombre des ouvriers*			
Ogółem — Total	4 440	3 651	789	**Ogółem — Total**	100,0	100,0	100,0
Warszawski	1 019	799	220	Warszawski	23,0	21,9	27,9
Kielecko-radomski	559	559	—	Kielecko-radomski	12,6	15,3	—
Krakowski	446	390	56	Krakowski	10,0	10,7	7,0
Bydgoski	242	142	100	Bydgoski	5,5	3,9	12,7
Lubelski	235	235	—	Lubelski	5,3	6,4	—
Bielsko-Biała	193	78	115	Bielsko-Biała	4,3	2,1	14,6
Częstochowski	192	192	—	Częstochowski	4,3	5,3	—
Podwarszawski	142	142	—	Podwarszawski	3,2	3,9	—
Węglowo-hutniczy	124	89	35	Węglowo-hutniczy	2,8	2,4	4,5
Ostrowsko-kaliski	115	115	—	Ostrowsko-kaliski	2,6	3,1	—
Wileński	108	108	—	Wileński	2,4	3,0	—
Węglowy	69	69	—	Węglowy	1,6	1,9	—
Drzewno-naftowy	65	65	—	Drzewno-naftowy	1,5	1,8	—
Włocławski	63	63	—	Włocławski	1,4	1,7	—
Lwowski	59	59	—	Lwowski	1,3	1,6	—
Białostocki	50	50	—	Białostocki	1,1	1,4	—
Łódzki	36	36	—	Łódzki	0,8	1,0	—
Inne	723	460	263	Inne	16,3	12,6	33,3

Jak widzimy, okręgi przemysłowe ujęły 83,7% robotników, zatrudnionych w przemyśle skórzanym, przyczem dla garbarni odsetek ten podnosi się do 87,4%, dla innych przemysłów skórzanych spada do 66,7%, naogół możemy więc powiedzieć, że przemysł skórzany został dość zupełnie ujęty w naszych okręgach przemysłowych.

Największe znaczenie w przemyśle skórzanym ma okrąg warszawski, który zatrudnia 23,0% robotników, pracujących w tym dziale, zbliżone znaczenie ma okrąg kielecko-radomski—12,6% i krakowski—10,0%. Mniejsze już znaczenie posiada okrąg bydgoski i lubelski, pozostałe mają już mniej niż 5% ogółu robotników, zatrudnionych w przemyśle skórzanym.

Garbarnie są skupione mniej więcej w ten sam sposób jak ogółem przemysł skórzany; jednak na 4 miejsce wysuwa się zamiast okręgu bydgoskiego okrąg lubelski, a na 5— okrąg częstochowski.

Inny przemysł skórzany jest reprezentowany tylko w 5 okręgach przemysłowych, przyczem największe znaczenie ma okrąg warszawski, zatrudniający 27,9% robotników, pracujących w tym dziale przemysłu. Na drugie miejsce wysuwa się okrąg Bielsko-Biała, który w garbarniach miał dość niski odsetek, trzecie miejsce ma okrąg bydgoski, dalej idą okręgi: krakowski i węglowo-hutniczy.

Podział średnich i wielkich zakładów przemysłu drzewnego według ustalonych okręgów, mających przemysłowe znaczenie, przedstawia się jak następuje:

Przemysł drzewny — Industrie du bois

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Tartaki *Scieries*	Fabryki mebli giętych *Fabriques de meubles en bois courbé*	Inne *Autres*
Liczba zakładów—*Nombre des établissements*				
Ogółem—Total . .	**782**	**549**	**21**	**212**
Drzewno-naftowy . . .	45	42	—	3
Bydgoski	90	68	—	22
Częstochowski	25	15	4	6
Bielsko-Biała	28	12	4	12
Kielecko-radomski . . .	32	24	3	5
Krakowski	25	17	1	7
Wileński	18	15	—	3
Węglowo-hutniczy . .	29	11	—	18
Warszawski	22	3	—	19
Łódzko-brzezińsko-łaski	17	14	1	2
Lwowski	12	4	—	8
Grudziąsko-toruński . .	16	8	1	7
Poznański	12	—	1	11
Chodzieski	13	12	—	1
Białostocki	6	4	—	2
Łódzki	16	—	—	16
Drohobycki	10	9	—	1
Ostrowsko-kaliski . .	14	5	—	9
Podwarszawski . . .	3	2	—	1
Lubelski	2	2	—	—
Włocławski	1	—	—	1
Inne	346	282	6	58
Liczba robotników—*Nombre des ouvriers*				
Ogółem—Total . .	**47 320**	**31 747**	**5 388**	**10 185**
Drzewno-naftowy . .	6 634	6 550	—	84
Bydgoski	4 826	3 767	—	1 059
Częstochowski	2 937	902	1 876	159
Bielsko-Biała	2 072	474	1 311	287
Kielecko-radomski . .	1 666	1 029	378	259
Krakowski	1 453	864	242	347
Wileński	1 335	585	—	750
Węglowo-hutniczy . .	1 178	560	—	618
Warszawski	1 033	198	—	835
Łódzko-brzezińsko-łaski	934	389	483	62
Lwowski	931	580	—	351
Grudziąsko-toruński . .	823	236	18	569
Poznański	801	—	332	469
Chodzieski	774	734	—	40
Białostocki	655	407	—	248
Łódzki	605	—	—	605
Drohobycki	460	445	—	15
Ostrowsko-kaliski . .	442	147	—	295
Podwarszawski . . .	132	35	—	97
Lubelski	76	76	—	—
Włocławski	42	—	—	42
Inne	17 511	13 769	748	2 994

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Tartaki *Scieries*	Fabryki mebli giętych *Fabriques de meubles en bois courbé*	Inne *Autres*
Odsetek liczby zakładów *Pourcentage du nombre des établissements*				
Ogółem—Total . .	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Drzewno-naftowy. . .	5,8	7,7	—	1,4
Bydgoski	11,5	12,4	—	10,4
Częstochowski	3,2	2,7	19,0	2,8
Bielsko-Biała	3,6	2,2	19,0	5,6
Kielecko-radomski . .	4,1	4,4	14,2	2,4
Krakowski	3,2	3,1	4,8	3,4
Wileński	2,3	2,7	—	1,4
Węglowo-hutniczy . .	3,7	2,0	—	8,5
Warszawski	2,8	0,5	—	8,9
Łódzko-brzezińsko-łaski	2,2	2,6	4,8	0,9
Lwowski	1,5	0,7	—	3,8
Grudziąsko-toruński. .	2,1	1,4	4,8	3,3
Poznański	1,5	—	4,8	5,2
Chodzieski	1,7	2,2	—	0,5
Białostocki	0,8	0,7	—	0,9
Łódzki	2,0	—	—	7,5
Drohobycki	1,3	1,6	—	0,5
Ostrowsko-kaliski . .	1,8	0,9	—	4,2
Podwarszawski . . .	0,4	0,4	—	0,5
Lubelski	0,2	0,4	—	—
Włocławski	0,1	—	—	0,5
Inne	44,2	51,4	28,6	27,4
Odsetek liczby robotników *Pourcentage du nombre des ouvriers*				
Ogółem—Total . .	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Drzewno-naftowy . .	14,0	20,6	—	0,8
Bydgoski	10,2	11,9	—	10,4
Częstochowski	6,2	2,9	34,8	1,6
Bielsko-Biała	4,4	1,5	24,3	2,8
Kielecko-radomski . .	3,5	3,2	7,0	2,5
Krakowski	3,2	2,7	4,5	3,4
Wileński	2,8	1,9	—	7,4
Węglowo-hutniczy . .	2,3	1,8	—	6,1
Warszawski	2,2	0,6	—	8,2
Łódzko-brzezińsko-łaski	2,0	1,2	9,0	0,6
Lwowski	2,0	1,8	—	3,5
Grudziąsko-toruński. .	1,7	0,7	0,3	5,6
Poznański	1,7	—	6,2	4,6
Chodzieski	1,6	2,3	—	0,4
Białostocki	1,4	1,3	—	2,4
Łódzki	1,3	—	—	5,9
Drohobycki	1,0	1,4	—	0,1
Ostrowsko-kaliski . .	0,9	0,5	—	2,9
Podwarszawski . . .	0,3	0,1	—	1,0
Lubelski	0,2	0,2	—	—
Włocławski	0,1	—	—	0,4
Inne	37,0	43,4	13,9	29,4

Jak widzimy, na inne, nieprzemysłowe okręgi, przypada 37,0% robotników zatrudnionych w średnich i wielkich zakładach, należy więc uważać, że przemysł drzewny został przez nas dość dobrze ujęty w okręgach przemysłowych, i że pominięcie około 1/3 jego części, biorąc pod uwagę, że jest on ściśle związany z obfitością lasów i dość niezależny od ogólnego uprzemysłowienia, jest zupełnie usprawiedliwione. W poszczególnych działach odsetek robotników, przypadających na okręgi nieprzemysłowe, waha się dość znacznie, najwięcej na okręgi nieprzemysłowe przypada w tartakach—43,4%, następnie w innym przemyśle drzewnym—29,4%, a najmniej w fabrykach mebli giętych—13,9%.

Największe znaczenie w przemyśle drzewnym wogóle ma okrąg drzewno-naftowy, zatrudniający 14,0% ogółu robotników, pracujących w przemyśle drzewnym, drugie miejsce

zajmuje okrąg bydgoski—10,2%, dalej idą częstochowski—6,2%, Bielsko-Biała—4,4%, kielecko-radomski—3,5%, krakowski—3,2%. Pozostałe okręgi mają już poniżej 3%, liczba ich jednak jest dosyć znaczna. Ogółem przemysł drzewny znajduje się w 21 okręgach przemysłowych, t. j. prawie we wszystkich.

Przemysł tartaczny ma największe znaczenie w okręgu drzewno-naftowym, który zatrudnia 20,6% ogółu robotników, pracujących w średnich i wielkich tartakach. Jak widzimy, w okręgu drzewno-naftowym skupienie tartaków jest dość poważne. Drugie miejsce zajmuje okrąg bydgoski—11,9%, trzecie (jednakże już daleko w tyle poza okręgiem bydgoskim) zajmuje okrąg kielecko-radomski—3,2%, pozostałe okręgi mają mniej niż 3%. Ogólnie tartaki znajdują się w 18 okręgach przemysłowych.

Dla fabryk mebli giętych największy procent robotników ma okrąg częstochowski—34,8% ogółu robotników, pracujących w tym dziale przemysłu, drugie miejsce zajmuje okrąg Bielsko-Biała—24,3%, następne miejsce (jednakże daleko w tyle poza okręgiem Bielsko-Biała) ma okrąg łódzko-brzezińsko-łaski—9,0%, na czwarte miejsce wysuwa się okrąg kielecko-radomski—7,0%, poza tem w trzech jeszcze okręgach znajdujemy fabryki mebli giętych, ogólnie więc fabryki mebli giętych posiadają 7 okręgów przemysłowych, przemysł ten jest dosyć ześrodkowany.

W innym przemyśle drzewnym największe znaczenie ma okrąg bydgoski—10,4% ogólnej liczby robotników, dalej idzie okrąg warszawski—8,2%, wileński—7,4%, węglowo-hutniczy—6,1%, łódzki—5,9, grudziądzko-toruński—5,6%, poza tem w 14 okręgach przemysłowych znajdują się zakłady, należące do innego przemysłu drzewnego. Zwraca uwagę, że inny przemysł drzewny jest rozwinięty w dużych miastach i w okręgach przemysłowych, jak naprzykład w okręgu węglowo-hutniczym.

Dane o przemyśle spożywczym zawiera następująca tablica:

Przemysł spożywczy — Industrie alimentaire

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Razem *Total*	Cukrownie *Sucreries*	Gorzelnie *Distilleries d'alcool*	Fabryki konserw *Fabriques de conserves*	Krochmalnie, płatkarnie, suszarnie ziem., fabryki mączki ziem. *Fabriques de produits de pommes de terre: fabriques d'amidon et de ficute, sécheries*	Browary *Brasseries*	Młyny *Moulins*	Tytoń *Tabac*	Piekarnie *Boulangeries*	Inne *Autres*
Liczba zakładów — *Nombre des établissements*										
Ogółem — Total	**618**	**77**	**31**	**19**	**25**	**67**	**119**	**21**	**18**	**241**
Warszawski	66	—	1	2	—	2	5	2	8	46
Poznański	33	—	1	2	2	3	5	3	3	14
Lubelski	16	3	3	—	1	1	3	—	—	5
Krakowski	22	—	3	—	—	2	4	1	—	12
Bydgoski	26	2	1	2	—	3	7	2	1	8
Grudziąsko-toruński	26	3	1	1	1	2	7	1	1	9
Podwarszawski	9	3	2	1	1	1	1	—	—	—
Włocławski	13	2	—	—	1	1	2	—	—	7
Lwowski	15	—	2	1	—	1	3	1	1	6
Kielecko-radomski	13	2	2	—	—	1	2	1	—	5
Ostrowsko-kaliski	16	1	—	1	—	2	9	—	—	3
Łódzko-brzezińsko-laski	21	2	4	—	1	3	3	—	—	8
Bielsko-Biała	15	1	—	1	—	2	2	—	—	9
Chodzieski	6	2	—	—	2	1	1	—	—	—
Łódzki	21	—	—	—	—	3	1	1	2	14
Węglowo-hutniczy	29	—	—	—	—	5	3	—	1	20
Wileński	10	—	—	2	—	1	2	1	—	4
Białostocki	2	—	—	—	—	1	—	1	—	—
Częstochowski	8	—	—	—	1	2	1	—	1	3
Węglowy	9	—	1	1	—	2	—	—	—	5
Drzewno-naftowy	4	—	1	—	—	1	1	—	—	1
Drohobycki	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
Inne	237	56	9	5	15	26	57	7	—	62

(c. d.—suite)

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Razem *Total*	Cukrownie *Sucreries*	Gorzelnie *Distilleries d'alcool*	Fabryki konserw *Fabriques de conserves*	Krochmalnie, płatkarnie, suszarnie ziem., fabryki mączki ziem. *Fabriques de produits de pommes de terre: fabriques d'amidon et de ficute, sécheries*	Browary *Brasseries*	Młyny *Moulins*	Tytoń *Tabac*	Piekarnie *Boulangeries*	Inne *Autres*
Liczba robotników — *Nombre des ouvriers*										
Ogółem — Total	80 322	46 954	2 357	1 321	2 170	3 901	3 170	10 856	528	9 065
Warszawski	4 808	—	76	167	—	450	169	1 609	193	2 144
Poznański	3 896	—	204	93	536	260	135	1 864	64	740
Lubelski	3 124	2 610	169	—	101	25	87	—	—	132
Krakowski	2 989	—	189	—	—	268	186	1 198	—	1 148
Bydgoski	2 687	827	270	144	—	117	200	758	50	321
Grudziąsko-toruński	2 604	1 580	29	24	89	126	210	215	28	303
Podwarszawski	2 052	1 613	270	35	109	17	8	—	—	—
Włocławski	2 111	1 603	—	—	25	27	54	—	—	402
Lwowski	1 998	—	153	145	—	530	105	630	82	353
Kielecko-radomski	1 946	1 161	102	—	—	17	33	528	—	105
Ostrowsko-kaliski	1 498	741	—	135	—	91	324	—	—	207
Łódzko-brzezińsko-łaski	1 482	882	271	—	25	62	64	—	—	178
Bielsko-Biała	1 442	752	—	254	—	153	77	—	—	206
Chodzieski	1 307	1 062	—	—	179	20	46	—	—	—
Łódzki	1 209	—	—	—	—	184	11	600	30	384
Węglowo-hutniczy	771	—	—	—	—	139	88	—	42	502
Wileński	624	—	—	93	—	33	44	314	—	140
Białostocki	452	—	—	—	—	41	—	411	—	—
Częstochowski	384	—	—	—	201	53	4	—	39	87
Węglowy	304	—	24	31	—	197	—	—	—	52
Drzewno-naftowy	214	—	58	—	—	47	27	—	—	82
Drohobycki	19	—	—	—	—	19	—	—	—	—
Inne	42 401	34 123	542	200	905	1 025	1 298	2 729	—	1 579
Odsetek liczby zakładów — *Pourcentage du nombre des établissements*										
Ogółem — Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Warszawski	10,7	—	3,2	10,5	—	3,0	4,2	9,5	44,4	19,1
Poznański	5,3	—	3,2	10,5	8	4,4	4,2	14,2	16,6	5,8
Lubelski	2,6	3,9	9,7	—	4	1,5	2,5	—	—	2,1
Krakowski	3,6	—	9,7	—	—	3,0	3,4	4,8	—	5,0
Bydgoski	4,2	2,6	3,2	10,5	—	4,4	5,9	9,5	5,6	3,3
Grudziąsko-toruński	4,2	3,9	3,2	5,3	4	3,0	5,9	4,8	5,6	3,7
Podwarszawski	1,5	3,9	6,5	5,3	4	1,5	0,8	—	—	—
Włocławski	2,1	2,6	—	—	4	1,5	1,7	—	—	2,9
Lwowski	2,4	—	6,5	5,3	—	1,5	2,5	4,8	5,6	2,5
Kielecko-radomski	2,1	2,6	6,5	—	—	1,5	1,7	4,8	—	2,1
Ostrowsko-kaliski	2,6	1,3	—	5,3	—	3,0	7,6	—	—	1,2
Łódzko-brzezińsko-łaski	3,4	2,6	12,9	—	4	4,4	2,5	—	—	3,3
Bielsko-Biała	2,4	1,3	—	5,3	—	3,0	1,7	—	—	3,7
Chodzieski	1,0	2,6	—	—	8	1,5	0,8	—	—	—
Łódzki	3,4	—	—	—	—	4,4	0,8	4,8	11,0	5,8
Węglowo-hutniczy	4,7	—	—	—	—	7,5	2,5	—	5,6	8,3
Wileński	1,6	—	—	10,5	—	1,5	1,7	4,8	—	1,7
Białostocki	0,3	—	—	—	—	1,5	—	4,8	—	—
Częstochowski	1,3	—	—	—	4	3,0	0,8	—	5,6	1,2
Węglowy	1,5	—	3,2	5,3	—	3,0	—	—	—	2,1
Drzewno-naftowy	0,6	—	3,2	—	—	1,5	0,8	—	—	0,4
Drohobycki	0,2	—	—	—	—	1,5	—	—	—	—
Inne	38,3	72,7	29,0	26,2	60	38,9	48,0	33,2	—	25,8

(dok.—fin)

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Razem *Total*	Cukrownie *Sucreries*	Gorzelnie *Distilleries d'alcool*	Fabryki konserw *Fabriques de conserves*	Krochmalnie, płatkarnie, suszarnie ziem., fabryki mączki ziem. *Fabriques de produits de pommes de terre: fabriques d'amidon et de ficute, sécheries*	Browary *Brasseries*	Młyny *Moulins*	Tytoń *Tabac*	Piekarnie *Boulangeries*	Inne *Autres*
Odsetek liczby robotników — *Pourcentage du nombre des ouvriers*										
Ogółem — Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Warszawski	6,0	—	3,2	12,6	—	11,5	5,3	14,8	36,6	23,6
Poznański	4,9	—	8,7	7,1	24,7	6,6	4,3	17,2	12,1	8,2
Lubelski	3,9	5,6	7,2	—	4,7	0,6	2,8	—	—	1,5
Krakowski	3,7	—	8,0	—	—	6,8	5,9	11,0	—	12,7
Bydgoski	3,3	1,7	11,5	10,9	—	2,9	6,3	7,0	9,4	3,5
Grudziąsko-toruński	3,2	3,4	1,2	1,8	4,1	3,2	6,6	2,0	5,3	3,3
Podwarszawski	2,6	3,4	11,5	2,7	5,0	0,4	0,3	—	—	—
Włocławski	2,6	3,4	—	—	1,2	0,6	1,7	—	—	4,4
Lwowski	2,5	—	6,5	11,0	—	13,5	3,3	5,8	15,5	4,0
Kielecko-radomski	2,4	2,5	4,3	—	—	0,4	1,1	4,9	—	1,2
Ostrowsko-kaliski	1,9	1,6	—	10,2	—	3,3	10,2	—	—	2,3
Łódzko-brzezińsko-łaski	1,8	1,9	11,5	—	1,2	1,5	2,0	—	—	2,0
Bielsko-Biała	1,8	1,6	—	19,2	—	3,9	2,4	—	—	2,2
Chodzieski	1,6	2,2	—	—	8,2	0,5	1,2	—	—	—
Łódzki	1,5	—	—	—	—	4,7	0,4	5,5	5,7	4,2
Węglowo-hutniczy	0,9	—	—	—	—	3,5	2,8	—	8,0	5,5
Wileński	0,8	—	—	7,0	—	0,8	1,4	2,9	—	1,5
Białostocki	0,6	—	—	—	—	1,0	—	3,8	—	—
Częstochowski	0,5	—	—	—	9,2	1,4	0,1	—	7,4	1,0
Węglowy	0,4	—	1,0	2,4	—	5,1	—	—	—	0,6
Drzewno-naftowy	0,3	—	2,5	—	—	1,2	0,9	—	—	0,9
Drohobycki	0,0	—	—	—	—	0,4	—	—	—	—
Inne	52,8	72,7	22,9	15,1	41,7	26,2	41,0	25,1	—	17,4

Przy wydzielaniu okręgów przemysłowych wychodziliśmy z założenia, że przemysł spożywczy, w szczególności cukrownie i gorzelnie, jest ściśle związany z rolnictwem, wobec czego nie braliśmy pod uwagę tego przemysłu, pozostawiając go do podziału Polski na okręgi rolnicze. Dlatego też możemy uważać ujęcie w okręgach przemysłowych 61,7% zakładów i 47,2% robotników, za wynik dodatni, wskazujący, że przemysł spożywczy w poważnej części przynajmniej ześrodkowuje się w okręgach, które mają rozwinięte inne gałęzie przemysłu.

W poszczególnych działach przemysłu spożywczego stopień ujęcia jest różny; wówczas gdy na okręgi rolnicze w przemyśle spożywczym przypada 52,8% robotników, to w cukrowniach odsetek ten sięga 72,7% a w fabrykach konserw spada do 15,1%, w piekarniach do zera, czyli że wszystkie większe piekarnie zostały ujęte przez okręgi przemysłowe.

Przemysł odzieżowy dzieli się według okręgów w sposób następujący:

Przemysł odzieżowy — Industrie du vêtement

Okręgi gospodarcze *Regions économiques*	Ogółem *Total*	Fabryki mechanicznego obuwia *Fabriques de chaussures mécaniques*	Inne *Autres*	Okręgi gospodarcze *Regions économiques*	Ogółem *Total*	Fabryki mechanicznego obuwia *Fabriques de chaussures mécaniques*	Inne *Autres*
Zakłady — *Établissements*				Krakowski	10	2	8
				Bielsko-Biała	4	—	4
Ogółem	133	21	112	Łódzki	4	—	4
				Węglowo-hutniczy	3	—	3
Warszawski	35	6	29	Ostrowsko-kaliski	1	—	1
Bydgoski	12	6	6	Podwarszawski	1	—	1
Poznański	23	2	21	Łódzko-brzezińsko-łaski	1	—	1
Grudziąsko-toruński	3	1	2	Lubelski	1	—	1
Częstochowski	10	—	10	Inne	25	4	21

(dok. — fin)

Okręgi gospodarcze *Régions économiques*	Ogółem *Total*	Fabryki mechanicznego obuwia *Fabriques de chaussures mécaniques*	Inne *Autres*
Robotnicy — *Ouvriers*			
Ogółem . . .	**7 845**	**1 850**	**5 995**
Warszawski	1 938	482	1 456
Bydgoski	968	627	341
Poznański	861	140	721
Grudziąsko-toruński .	791	25	766
Częstochowski	542	—	542
Krakowski	336	187	149
Bielsko-Biała	172	—	172
Łódzki	171	—	171
Węglowo hutniczy . .	167	—	167
Ostrowsko-kaliski . .	132	—	132
Podwarszawski . . .	24	—	24
Łódzko-brzezińsko-łaski	21	—	21
Lubelski	18	—	18
Inne	1 704	389	1 315
Odsetek liczby zakładów *Pourcentage du nombre des établissements*			
Ogółem . . .	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Warszawski	26,4	28,6	25,9
Bydgoski	9,0	28,6	5,4
Poznański	17,4	9,5	18,7
Grudziąsko-toruński . .	2,3	4,8	1,8
Częstochowski	7,5	—	8,9
Krakowski	7,5	9,5	7,1
Bielsko-Biała	3,0	—	3,6
Łódzki	3,0	—	3,6
Węglowo-hutniczy . .	2,3	—	2,7
Ostrowsko-kaliski . . .	0,7	—	0,9
Podwarszawski	0,7	—	0,9
Łódzko-brzezińsko-łaski	0,7	—	0,9
Lubelski	0,7	—	0,9
Inne	18,8	19,0	18,7
Odsetek liczby robotników *Pourcentage du nombre des ouvriers*			
Ogółem . . .	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Warszawski	24,7	26,0	24,3
Bydgoski	12,3	33,9	5,7
Poznański	11,0	7,6	12,0
Grudziąsko-toruński . .	10,1	1,4	12,8
Częstochowski	6,9	—	9,0
Krakowski	4,3	10,1	2,5
Bielsko-Biała	2,2	—	2,9
Łódzki	2,2	—	2,9
Węglowo-hutniczy . .	2,1	—	2,8
Ostrowsko-kaliski . . .	1,7	—	2,2
Podwarszawski	0,3	—	0,4
Łódzko-brzezińsko-łaski	0,3	—	0,3
Lubelski	0,2	—	0,3
Inne	21,7	21,0	21,9

Jak widzimy, okręgi przemysłowe obejmują 78,3% robotników zatrudnionych w przemyśle odzieżowym. Mniejwięcej taki sam odsetek jest tak w fabrykach mechanicznego obuwia, jak i w innych zakładach przemysłu odzieżowego. Naogół więc możemy powiedzieć, że przemysł odzieżowy jest względnie nieźle ujęty przez okręgi przemysłowe, jednakże dotyczy to, ma się rozumieć, tylko średniego i wielkiego przemysłu odzieżowego. W okręgach przemysłowych został ujęty prawdopodobnie również w bardzo znacznym stopniu i przemysł chałupniczy, albowiem niektóre ośrodki tego przemysłu, jak Brzeziny, Kalisz i t. p., wchodzą w skład okręgów przemysłowych.

Największe znaczenie w przemyśle odzieżowym wogóle ma okrąg warszawski, w którym było 24,7% robotników, zatrudnionych w przemyśle odzieżowym, drugie miejsce zajmuje okrąg bydgoski—12,3%, t. j. dwa razy mniej niż Warszawa, następnie idzie okrąg poznański—11,0%, grudziąsko-toruński—10,1%, ponad 5% ma poza tem jedynie okrąg Częstochowa—6,9%. Ogółem zakłady przemysłu odzieżowego znajdują się w 13 okręgach.

Fabryki mechanicznego obuwia są bardziej skoncentrowane i znajdują się tylko w 5 okręgach: największe znaczenie ma okrąg bydgoski, który zatrudnia 33,9% robotników, pracujących w tej gałęzi przemysłu, dalej idzie Warszawa—26,0%, daleko w tyle poza temi okręgami stoi okrąg krakowski—10,1%, poznański—7,6%, grudziąski ma już zupełnie niewielkie znaczenie—1,4%.

W przemyśle odzieżowym innym, t. j. we właściwym przemyśle odzieżowym, po wyłączeniu fabryk mechanicznego obuwia, największe znaczenie ma okrąg warszawski, zatrudniający 24,3% robotników, dalej idą okręgi: grudziąsko-toruński—12,8%, poznański—12,0%, częstochowski—9,0% i bydgoski—5,7%. Pozostałe okręgi w liczbie 8 mają już względnie niewielkie znaczenie. Zwraca uwagę, że przemysł odzieżowy poza Warszawą najbardziej rozpowszechniony jest w województwach zachodnich (okręgi bydgoski, poznański i grudziąsko-toruński), a okręgi łódzki i łódzko-brzezińsko-łaski w średnim i wielkim przemyśle odzieżowym mają już niewielkie znaczenie, szczególnie ostatni, w którym przemysł chałupniczy jest jednak poważnie rozwinięty.

Okręgi wyłącznie rolnicze

Po ustaleniu okręgów, mających znaczenie dla górnictwa i przemysłu, pozostałą część Polski podzielimy na okręgi z punktu widzenia rolnictwa.

Wobec wydzielenia z terytorjum woj. pomorskiego okręgu bydgoskiego, jako mającego znaczenie przemysłowe, 4 powiaty woj. pomorskiego zostały odcięte od reszty

Rzeczypospolitej. Biorąc pod uwagę zasadniczą jednorodność tych powiatów, łączymy tę część woj. pomorskiego w jeden okrąg rolniczy. Obszar ten pod względem rolniczym różni się w wysokim stopniu od okręgu bydgoskiego. Odznacza się[1] w stosunku do części okręgu bydgoskiego (poza powiatami Tczew i Gniew, które mają strukturę agrarną odrębną) odsetkiem lasów (Kościerzyna—27,5, gdy Chojnice—36,6), mniejszemi zasiewami pszenicy, żyta i jęczmienia, większym znacznie odsetkiem owsa, niższemi zbiorami z *ha*, mniejszym zbiorem zboża chlebowego na 1 mieszkańca (zwłaszcza powiaty: Wejherowo i Kartuzy, które wykazują poniżej 180 *kg*), mniejszemi nadwyżkami zbóż chlebowych (Wejherowo i Kartuzy mają nawet niedobór) i mniejszą ilością inwentarza (koni i trzody chlewnej[2]). Stosunki rolnicze tego okręgu przedstawia nam poniższa tablica:

Okrąg północno-pomorski — Région de Pomorze du nord

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*				*Spécification*
		Puck	Wejherowo	Kartuzy	Kościerzyna	
Powierzchnia *km*²	3 879	590	789	1 323	1 177	Superficie en *km* carrés
Ludność	186 258	27 974	43 718	64 631	49 935	Population
Gęstość zaludnienia na 1 *km*²	48,0	47,4	55,4	48,9	42,4	Densité de la popul. par *km* carré
Ludność rolnicza %	73,5	77,6	59,8	82,3	71,9	Population agricole
Gęstość ludności rolniczej[a]	58,4	63,3	55,0	63,1	52,5	Densité de la population agricole[a]
Ziemia orna %	47,7	46,6	43,0	51,5	47,4	Terre labourable %
Lasy %	25,8	20,6	34,0	20,9	27,5	Forêts %
Zasiewy[b]						Semences[b]
pszenicy %	2,0	5,0	0,6	1,6	2,0	froment %
żyta %	48,5	41,9	47,7	46,5	53,8	seigle %
owsa %	20,5	23,9	17,9	24,7	16,1	avoine
ziemniaków %	26,0	23,4	31,0	24,7	25,6	pommes de terre %
Nawozy sztuczne *kg*[c]	44,1	50,7	68,0	34,7	37,5	Engrais artificiels *kg*[c]
Zbiór z 1 *ha*						Récolte par hectare:
pszenicy *q*	15,1[d]	15,3	16,8	14,8	15,2	froment *q*
żyta *q*	12,2[d]	13,9	12.1	10,4	12,3	seigle *q*
ziemniaków *q*	125 *d*	138	116	126	121	pommes de terre *q*
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	249,5	327	148	176	390	Récolte des blés pain fiables en *kg* par habitant
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	—21,6	+14,8	—78,7	—40,2	+55,9	Solde du transport des blés pain fiables par habitant
Konie[a]	10,6	11,5	10,9	10,1	10,5	Chevaux[a]
Bydło rogate[a]	35,8	39,4	35,3	35,9	33,8	Bétail à cornes[a]
Trzoda chlewna[a]	36,8	44,8	33,7	33,8	38,3	Porcs[a]
Saldo przewozu bydła[a]	+0,59	+0,46	+0,15	+0,15	+1,50	Solde du transport des bêtes[a]
Saldo przewozu trzody chlewnej[a]	+5,1	+1,1	+0,7	+0,8	+15,5	Solde du transport des porcs[a]

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha*. ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

a Par 100 hectares de terre en utilisation agricole. *b* Rapport à la superficie ensemencée au 4 blés principaux et pommes de terre *c* Par 100 hectares de terre labourable. *d* Moyenne arithmetique non pesée.

Przy określaniu granic dalszych okręgów będziemy przedewszystkiem ustalali ośrodki, t. j. grupy powiatów możliwie typowych, o cechach bardziej charakterystycznych. Po ich ustaleniu szukać będziemy granicy między ośrodkami przez włączanie do tych ośrodków poszczególnych powiatów o charakterze przejściowym, zbliżających się często pod względem niektórych cech do jednego ośrodka, pod względem innych — do drugiego.

W województwie poznańskiem wyróżniają się na krańcach województwa 2 ośrodki o strukturze odmiennej od powiatów centralnych: 1) skrawek zachodni województwa (powiaty: Czarnków, Międzychód, Nowy Tomyśl i Wolsztyn) i 2) trzy powiaty południowowschodnie: Odolanów, Ostrzeszów i Kępno.

Ad. 1. Odsetek ziemi użytkowanej rolniczo w gospodarstwach nad 50 *ha* spada w 3 powiatach tego ośrodka poniżej 35%, (Międzychód — 52,5, gdy sąsiedni powiat Szamotuły wykazuje 60,9%.) Pod względem gęstości ludności rolniczej ośrodek ten rozciąga się na powiaty Szamotuły, Grodzisk i powiaty południowe woj. poznańskiego (większy odsetek), pod względem ziemi ornej — na powiaty Chodzież, pod względem lasów — na powiat Chodzież, Szamotuły i Oborniki (niższy odsetek ziemi ornej a wyższy odsetek lasów). Ośrodek ten poza tem odznacza się

1 Wymieniamy tylko cechy, według których zachodzi różnica między danemi okręgami względnie między danym powiatem i okręgiem

2 Jednak pow. Kościerzyna nadaje w 1925 r. 15,5 sztuk trzody chlewnej na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo, gdy w całym okręgu ilość ta wynosi 5,1 sztuk.

mniejszemi zasiewami pszenicy i jęczmienia, większemi zasiewami żyta i ziemniaków, niższemi zbiorami z *ha* pszenicy, żyta (pow. Szamotuły) i ziemniaków, niższym znacznie zbiorem zboża chlebowego (z wyjątkiem powiatu Międzychód, który wykazuje 664 *kg*) i niższemi nadwyżkami zbóż chlebowych (pod tym względem w skład tego okręgu wchodziłyby powiaty: Śmigiel, Kościan, Leszno, Rawicz i Krotoszyn).

Wobec powyżej zaznaczonych różnic decydujemy się na wydzielenie tego ośrodka w osobny okrąg. Powiatu Szamotuły, co do którego mogłaby powstać wątpliwość[1], wobec rozwiniętego przemysłu rolnego (1 cukrownia[2], 1 krochmalnia, 2 młyny, 23 gorzelnie etc.), wysokich zbiorów pszenicy z *ha* (18,5 *q*), wysokiego zbioru zbóż chlebowych, wysokich nadwyżek zbóż chlebowych, ilości stosowanych nawozów sztucznych etc.—do okręgu tego nie włączamy. Poniższa tablica przedstawia nam obraz stosunków rolniczych w tym okręgu.

Okrąg międzychodzki

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements*			
		Czarnków	Międzychód	Nowytomyśl	Wolsztyn
Powierzchnia *km²* .	3108	772	753	843	740
Ludność	164751	35 586	30 131	50 373	486 61
Gęstość zaludnienia na 1 *km²*	53,0	46,1	40,0	59,8	65,7
Ludność rolnicza % .	67,7	64,6	64,1	67,2	72,7
Gęstość ludności rolniczej [a]	60,1	62,5	44,8	62,3	68,8
Ziemia orna % . . .	48,8	37,4	45,9	55,6	56,5
Lasy %	33,7	45,4	38,5	29,9	20,1
Zasiewy [b] pszenicy %	2,5	1,3	2,3	3,4	2.5
żyta %	55,3	46.9	56,1	57,8	58,0
owsa %	9,4	8,9	9 9	9,1	9,6
ziemniaków % . . .	28,0	37,6	27,2	25,7	23,9
Nawozy sztuczne *kg* [c]	80,5	47,6	91,1	64,8	112,5
Zbiór z 1 *ha* pszenicy *q*	16,6 [d]	13,8	17,9	17,0	17,6
żyta *q*	13,9 [d]	12,7	15,4	13,6	14,0
ziemniaków *q* . . .	142 [d]	136	134	146	150
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk.	508	385	664	528	480
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca . . .	+172,9	+63,3	+233,1	+110,5	+280,5
Konie [a]	12,2	13,1	11,3	12,2	12,4
Bydło rogate [a] . . .	41,3	40,4	34,5	41,0	48,1
Trzoda chlewna [a] . .	45,9	49,8	41,7	48,5	43,8
Saldo przewozu bydła [a]	+2,93	+1,72	+2,82	+2,95	+3,90
Saldo przewozu trzody chlewnej [a] . . .	+ 8,4	+ 2,5	+ 3,8	+18,3	+ 6,0

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5 ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Ad. 2. Trzy powiaty południowo-wschodnie woj. poznańskiego odróżniają się prawie pod każdym względem od sąsiednich i centralnych powiatów województwa (z pewnemi wyjątkami, dotyczącemi pow. Kępno). Odznaczają się one znaczniejszą gęstością ludności rolniczej, mniejszem odsetkiem wielkiej własności, większym odsetkiem łąk, lasów, mniejszym odsetkiem ziemi ornej, mniejszemi zasiewami pszenicy i jęczmienia, większemi zasiewami owsa (pod tym względem okrąg rozciąga się aż po Gostyń), mniejszemi nadwyżkami zboża chlebowego i słabym rozwojem przemysłu rolnego[3].

Pod względem zbiorów z *ha* okrąg ten obejmuje poza powiatami ośrodka następujące powiaty: Krotoszyn, Ostrów i Jarocin, pod względem zbioru zboża chlebowego:—pow. Ostrów, Krotoszyn, Rawicz i Gostyń.

Wobec włączenia powiatu Ostrów do okręgu przemysłowego kaliskiego pozostaje do rozstrzygnięcia kwestja włączenia do powyższego ośrodka pow. Krotoszyn. Jednakże wobec tego, że powiat ten zbliża się do trzech tych powiatów jedynie pod względem przeciętnych zbiorów z *ha* i zbiorów zboża chlebowego na 1 mieszkańca, pod innemi zaś względami różni się od nich zasadniczo (użytki rolne, zasiewy pszenicy i żyta, przemysł rolny, zasiewy buraków cukrowych i t. d.)—powiat ten pozostawiamy poza granicami okręgu.

Włączamy natomiast pow. Wieluń, 1) gdyż pod wielu względami (ob. tablicę) powiat ten zbliża się[4] do powiatów Odolanowa i Ostrzeszowa (użytki rolne, gęstość ludności rolniczej, wielka własność, ilość bydła, zasiewy pszenicy i żyta), 2) gdyż wskutek wykreślenia granic okręgów przemysłowych (łódzkiego i częstochowskiego) powiat ten pozostał odcięty od innych powiatów rolniczych.

Okrąg kępiński

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*			
		Odolanów	Ostrzeszów	Kępno	Wieluń
Powierzchnia *km²* .	4 009	629	572	707	2101
Ludność	317330	43 217	40 082	52 670	181361
Gęstość zaludnienia na 1 *km²*	79,2	68,7	70,1	74,5	86,3
Ludność rolnicza % .	77,4	76,1	73,9	71,0	80,4
Gęstość ludności rolniczej [a]	98,2	86,4	81,0	66,1	122,5
Ziemia orna % . . .	53,6	47,3	54,4	66,9	50,4
Lasy %	22,5	30,0	21,0	16,0	30,7

1 Powiat Chodzież włączony już został do okręgu przemysłowego.

2 Powierzchnia zasiana burakami cukrowemi stanowi 5,0% powierzchni zasianej ważniejszemi ziemiopłodami.

3 Z wyjątkiem powiatu Kępno, który posiada 1 cukrownię, 1 młyn (z liczbą robotników nad 20) i 20 gorzelni rolniczych. Pow. Odolanów i Ostrzeszów wykazują tylko po 2 gorzelnie.

4 Zasadniczą różnicę dostrzegamy w przeciętnych zbiorach z *ha*, w zbiorze zboża chlebowego, w liczbie trzody chlewnej (na niekorzyść pow. Wieluń), w gęstości ludności rolniczej i t. d.

(dok.—fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements*			
		Odolanów	Ostrzeszów	Kępno	Wieluń
Zasiewy[b]					
pszenicy %	2,7	4,4	2,3	3,7	1,9
żyta %	49,9	52,4	54,6	46,7	49,4
owsa %	20,8	18,3	15,1	23,0	21,9
ziemniaków %	21,6	20,7	24,3	22,1	21,1
Nawozy sztuczne *kg*[c]	62,5	54,8	115,6	155,6	0,8
Zbiór z 1 *ha*					
pszenicy *q*	15,7[d]	16,0	16,7	16,4	13,7
żyta *q*	13,4[d]	15,7	13,4	13,5	11,0
ziemniaków *q*	139[d]	177	130	134	113
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk.	270	386	278	357	216
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	+52,3	+23,2	+87,9	229,6	—
Konie[a]	15,1	12,3	12,5	14,1	17,2
Bydło rogate[a]	47,7	56,1	46,4	41,6	48,2
Trzoda chlewna[a]	33,9	43,2	35,0	50,0	23,0
Saldo przewozu bydła[a]	+1,59	+1,01	+3,34	+4,21	—
Saldo przewozu trzody chlewnej[a]	+4,3	+3,2	+11,4	+9,7	—

a Na 1000 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Granica ekonomiczna między woj. poznańskiem z 1-ej strony, a woj. łódzkiem (wielka własność, gęstość rolnicza, ziemia orna, nawozy sztuczne, zbiory etc.) i woj. warszawskiem (zbiór żyta, pszenicy i ziemniaków, gęstość ludności rolniczej) z 2-ej strony—jest tak wyraźna, że pozostaje jedynie do rozstrzygnięcia kwestja ewentualnego podziału na okręgi tak okrojonego woj. poznańskiego (przez okręg przemysłowy chodzieski i 2 okręgi rolnicze międzychodzki i kępiński).

Pod względem zasiewów poszczególnych ziemiopłodów, przeciętnego zbioru z *ha* ziemniaków, zbioru zboża chlebowego, liczby koni—terytorjum to zasadniczo jest jednolite. Pod względem zbiorów z *ha* (pszenicy i żyta) zarysowuje się jedynie pas powiatów (o niższej wydajności): Wągrowiec, Gniezno, Września, Jarocin i Krotoszyn. Wyraźną natomiast różnicę dostrzegamy na podstawie ogólnej gęstości ludności i gęstości ludności rolniczej. Południowa część województwa odznacza się, jak widzimy z mapki, większą gęstością ogólną i większą gęstością ludności rolniczej[1] (z pewnym wyjątkiem, tyczącym się powiatu inowrocławskiego i sąsiednich), z czem łączy się stosunkowo wyższa liczba bydła. Jednakże przeprowadzenie granicy na podstawie powyższych cech byłoby zbyt ryzykowne ze względu na to, że gęstość spada stopniowo w miarę posuwania się z południa na północ. Wobec tego, że i przy pomocy danych o rozwoju przemysłu rolnego nie możemy przeprowadzić racjonalnego podziału, pozostawiamy powiaty te bez wydzielania poszczególnych grup powiatów w jednym okręgu wielkopolskim.

1 W środkowo-północnej części województwa gęstość ludności rolniczej spada poniżej 50. Powiaty te nadawały w r. 1925 więcej niż 20 sztuk trzody chlewnej na 100 *ha* ziemi użytkowanej.

Okrąg wielkopolski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*									
		Grodzisk	Szamotuły	Oborniki	Wągrowiec	Gniezno	Żnin	Mogilno	Inowrocław	Strzelno	Witkowo
Powierzchnia km^2	13 347	430	1 094	1 088	1 037	22	741	733	32	615	588
Ludność	941102	35 672	66 056	55 146	54 375	25 694	41 063	48 898	24 277	39 913	30 248
Gęstość zaludnienia na 1 km^2	70,5	83,0	60,4	50,7	52,4	100,0	55,4	66,7	73,2	64,9	51,4
Ludność rolnicza %	62,9	58,9	64,1	67,5	70,0	42,1	69,0	62,6	52,2	65,3	74,6
Gęstość ludności rolniczej[a]	54,6	61,2	59,2	49,0	45,2	47,2	47,2	48,0	50,4	52,3	50,2
Ziemia orna %	70,8	74,1	63,5	61,7	72,5	80,9	75,2	78,4	65,0	72,8	72,3
Lasy %	13,7	14,3	23,8	24,1	11,0	3,9	8,2	5,9	18,8	10,9	14,9
Zasiewy[b]											
pszenicy %	6,7	3,9	6,6	3,6	3,8	3,0	6,8	4,4	12,8	13,1	5,2
żyta %	47,9	41,1	46,3	53,5	55,8	42,5	51,3	55,9	44,5	36,9	51,9
owsa %	11,6	7,4	11,0	12,0	8,7	10,6	11,0	9,7	6,9	8,3	9,7
ziemniaków %	23,0	40,0	25,0	22,6	21,5	34,1	19,6	19,5	18,2	18,8	22,7
Nawozy sztuczne *kg*[c]	150,6	394,5	180,7	124,7	115,4	102,8	97,3	62,7	180,4	198,1	57,3
Zbiór z 1 *ha*											
pszenicy *q*	18,3[d]	19,0	18,5	18,7	16,9	15,0	18,2	19,1	18,9	18,6	18,3
żyta *q*	16,3[d]	18,6	15,9	16,9	14,5	15,0	15,4	16,9	17,2	16,0	15,7
ziemniaków *q*	148[d]	135	158	144	142	155	143	152	165	136	148
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	626	632	604	707	774	414	631	742	489	441	665
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	+348,6	+615,9	+330,8	+330,3	+452,9	+343,0	+384,1	+409,7	+187,8	+404,3	+108,7
Konie[a]	13,1	11,0	13,3	13,5	13,1	14,7	14,1	13 8	13,0	12,7	13,2
Bydło rogate[a]	41,8	40,4	39,7	41,4	38,7	41,6	38,9	37,3	39,3	38,9	39,7
Trzoda chlewna[a]	42,5	38,5	42,6	49,6	41,9	48,3	42,6	38,6	26,8	35,9	37,8
Saldo przewozu bydła[a]	+ 3,92	+ 8,06	+ 3,90	+ 4,38	+ 3,44	+ 4,80	+ 3,40	+ 4,06	+ 3,54	+ 2,27	+ 0,61
Saldo przewozu trzody chlewnej[a]	+ 8,7	+ 7,1	+ 5,9	+ 28,2	+ 20,1	+ 24,4	+ 24,1	+ 8,4	+ 7,0	+ 1,9	+ 0,5

a Uwagi od *a*—*d* ob. str. 757. Note Voir pour le texte français tableau à la page 754.

(dok. — fin)

Wyszczególnienie	Powiaty — *Arrondissements*										
	Środa	Września	Jarocin	Koźmin	Krotoszyn	Rawicz	Gostyń	Śrem	Kościan	Leszno	Śmigiel
Powierzchnia *km²*	796	562	721	453	498	511	601	923	608	740	554
Ludność	49 812	41 104	54 362	34 496	44 754	48 929	48 930	56 436	48 580	54 402	37 955
Gęstość zaludnienia na 1 *km²*	62,6	73,1	75,4	76,2	89,9	95,8	81,4	61,1	79,9	73,5	68,5
Ludność rolnicza %	69,1	61,6	64,8	72,0	57,8	59,9	69,3	64,8	64,2	54,1	74,5
Gęstość ludności rolniczej[a]	50,4	52,4	60,9	62,6	69,8	69,5	61,8	53,7	60,0	53,7	61,3
Ziemia orna %	76,9	78,4	71,9	81,7	70,0	65,1	77,6	65,3	70,9	66,2	64,9
Lasy %	9,1	5,6	14,6	9,2	17,8	16,6	9,9	18,2	8,3	15,5	11,8
Zasiewy[b]											
pszenicy %	5,8	4,9	6,3	14,1	13,1	9,8	10,9	4,4	5,8	4,9	5,0
żyta %	51,9	52,5	49,7	35,6	38,2	45,7	33,4	52,5	46,3	52,8	50,6
owsa %	9,7	9,5	14,0	23,4	21,1	16,4	16,3	12,0	10,2	14,0	12,1
ziemniaków %	20,1	22,3	21,7	17,4	19,6	19,4	29,5	20,0	25,0	21,7	24,4
Nawozy sztuczne *kg*[c]	149,8	250,8	124,0	180,1	248,3	69,9	289,0	167,8	35,2	156,9	176,3
Zbiór z 1 *ha*											
pszenicy *q*	17,4	17,8	16,7	20,1	15,8	18,8	19,6	19,1	18,7	19,7	18,8
żyta *q*	16,5	14,2	15,7	17,5	14,8	16,2	17,2	15,7	18,2	17,3	16,4
ziemniaków *q*	156	145	140	166	132	157	144	141	138	149	166
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	769	523	519	551	324	427	525	558	557	639	631
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	+378,3	+582,8	+278,0	+372,1	+124,6	+ 85,2	+357,3	+346,9	+273,1	+226,7	+250,0
Konie[a]	13,5	13,2	12,8	14,4	13,4	11,5	13,6	12,9	12,8	11,5	12,2
Bydło rogate[a]	40,6	42,7	42,9	48,0	49,3	51,6	44,7	39,4	42,1	45,5	45,3
Trzoda chlewna[a]	38,2	41,2	43,9	46,5	46,6	50,3	57,0	38,8	43,8	48,4	40,7
Saldo przewozu bydła[a]	+ 2,38	+ 5,51	+ 3,37	+ 5,02	+ 6,36	+ 0,17	+11,81	+ 2,05	+ 4,28	+ 2,97	+ 2,73
Saldo przewozu trzody chlewnej[a]	+ 0,7	+ 19,2	+ 4,0	+ 6,1	+ 4,4	— 1,0	+ 9,6	+ 0,8	+ 3,2	— 9,6	+ 2,3

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

W północno-zachodniej części b. Królestwa Kongresowego ośrodkami są następujące grupy powiatów: 1) Nieszawa, Włocławek i Kutno 2) Słupca, Konin i Koło.

Pierwszy ośrodek wyraźnie zaznacza się pod względem przeciętnego zbioru żyta i pod względem wielkiej własności (rozciąga się na powiaty woj. warszawskiego, leżące na prawym brzegu Wisły, i na powiaty Wąbrzeźno, Lubawa, Brodnica i Działdowo), pod względem zasiewów pszenicy obejmuje również pow. Lipno, Gostynin, Sochaczew i Łęczyca, oraz pod względem zasiewów jęczmienia—pow. Lipno. Przy uwzględnieniu przeciętnego zbioru pszenicy ośrodek ten obejmuje poza powiatami, stanowiącemi ośrodek, powiaty: Lipno i Rypin i północną część woj. łódzkiego, przy uwzględnianiu zbioru ziemniaków—powiaty Słupca i Koło, pod względem liczby bydła—pow. Lipno, Rypin, Sierpc, Brodnica, Lubawa. Cecha: zbiór zboża chlebowego na 1 mieszkańca—łączy powiaty Nieszawa, Lipno, Rypin, Brodnica i Lubawa[1].

Biorąc pod uwagę powyższe fakty oraz wydzielenie powiatu Włocławek w osobny okrąg przemysłowy, łączymy powiaty: Nieszawa, Lipno, Rypin, Brodnica, Lubawa i Działdowo[2] w jeden okrąg.

1. Oraz sąsiednie powiaty województwa poznańskiego (Strzelno, Inowrocław) i pomorskiego.
2. Zachodzi poważna wątpliwość, czy nie należałoby powiatu tego połączyć z powiatem Mława i sąsiedniemi.

Okrąg nieszawsko-lubawski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*					
		Nieszawa	Lipno	Rypin	Brodnica	Lubawa	Działdowo
Powierzchnia *km²*	6 577	1 296	1 565	1 183	1 061	986	486
Ludność	413 938	101 987	93 418	75 081	61 230	58 495	23 727
Gęstość zaludnienia na *km²*	62,9	78,7	59,7	63,5	57,7	59,3	48,8
Ludność rolnicza %	74,0	72,8	78,1	78,6	67,8	72,7	67,7
Gęstość ludności rolniczej[a]	62,4	70,2	70,1	64,3	55,1	57,7	39,8
Ziemia orna %	64,9	77,5	56,9	62,0	63,9	66,2	65,7
Lasy %	12,3	1,9	17,3	10,8	18,3	14,6	9,1
Zasiewy[b]							
pszenicy %	7,8	13,0	10,4	7,2	3,4	2,4	0,9
żyta %	50,9	50,3	44,0	45,3	57,6	54,5	56,2
owsa %	11,4	9,0	17,4	18,2	6,6	10,9	10,1
ziemniaków %	20,2	17,6	17,2	20,2	23,7	22,5	27,1

a Uwagi *a—d* ob. str. 758. Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

(dok.—fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements*					
		Nieszawa	Lipno	Rypin	Brodnica	Lubawa	Działdowo
Nawozy sztuczne *kg*[c]	24,4	48,2	2,2	—	58,0	15,6	20,4
Zbiór z 1 *ha*							
pszenicy *q*	15,1[d]	15,6	14,7	15,5	18,4	15,2	11,0
żyta *q*	12,9[d]	15,0	12,2	11,5	14,5	13,0	11,2
ziemniaków *q*	128[d]	120	113	120	153	147	116
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	440	535	405	403	463	393	351
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	+89,7	+51,2	—	—	+304,3	+153,1	+181,7
Konie[a]	13,6	14,0	13,3	12,9	14,2	15,1	10,7
Bydło rogate[a]	38,6	37,0	40,9	37,0	39,7	42,0	32,9
Trzoda chlewna[a]	29,2	30,3	26,1	21,2	39,6	34,8	23,7
Saldo przewozu bydła[a]	+1,26	+0,16	—	—	+4,16	+3,44	+1,07
Saldo przewozu trzody chlewnej[a]	+11,3	—	—	—	+46,4	+21,7	+12,9

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Trzy powiaty północne woj. łódzkiego różnią się znacznie pod względem rolniczym od sąsiednich powiatów woj. warszawskiego. Badania nasze wykazały znacznie niższy w tym ośrodku odsetek wielkiej własności, większą gęstość ludności rolniczej, mniejsze zasiewy pszenicy i jęczmienia i niższy zbiór żyta z *ha* oraz nieznacznie wyższe liczby koni i bydła. Stosunki rolnicze powiatu Turek zbliżają w wysokim stopniu powiat ten do powyższego ośrodka (ob. przeciętny zbiór żyta, zbiór zboża chlebowego, ilość bydła i koni). Wobec tego do ośrodka powyższego włączamy ten powiat. Pozostaje jeszcze otwarta kwestja granicy wschodniej, gdzie zmuszeni jesteśmy ze względu na przeprowadzenie granic okręgów przemysłowych włączyć do naszego okręgu także pow. Kutno[1], który bardziej ciąży ku zachodowi, niż ku wschodowi (por. dla powiatów Koło, Kutno, Gostynin i Łowicz — cechy: wielka własność, przeciętny zbiór pszenicy, żyta i ziemniaków oraz zbiór zboża chlebowego w zestawieniu ludnością miejską).

Okrąg słupecko-turecki

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*				
		Słupca	Konin	Koło	Turek	Kutno
Powierzchnia *km*²	5 780	1 070	1 313	1 233	1 248	916
Ludność	508 971	83 985	111 415	112 029	102 139	99 403
Gęstość zaludnienia na 1 *km*²	88,1	78,5	84,9	90,9	81,8	108,5
Ludność rolnicza %	71,8	75,5	73,4	70,6	79,1	60,7
Gęstość ludności rolniczej[a]	85,2	84,8	91,9	84,8	88,6	75,7
Ziemia orna %	63,9	62,3	56,8	63,7	59,1	80,2
Lasy %	9,7	13,4	9,7	9,6	10,8	4,0
Zasiewy[b]						
pszenicy %	9,2	7,1	4,2	7,9	9,7	17,7
żyta %	45,6	44,2	51,9	50,7	45,5	33,4
owsa %	16,5	16,0	13,7	14,5	19,6	18,6
ziemniaków %	20,8	24,3	24,3	20,6	19,8	14,9
Nawozy sztuczne *kg*[c]	54,2	10,7	50,2	33,9	—	167,6
Zbiór z 1 *ha*						
pszenicy *q*	14,7[d]	15,3	15,1	14,9	13,1	14,8
żyta *q*	13,2[d]	12,8	12,8	12,8	12,4	15,1
ziemniaków *q*	121[d]	127	117	129	111	120
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	335	360	272	352	366	332
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	+47,3	+17,7	+32,6	+28,5	—	+158,7
Konie[a]	15,0	14,3	15,0	15,1	15,3	15,4
Bydło rogate[a]	43,9	45,2	48,2	42,7	43,0	40,8
Trzoda chlewna[a]	23,4	23,2	24,7	27,5	17,9	23,6
Saldo przewozu bydła[a]	+0,26	+0,07	+0 29	+0,22	—	+0,80
Saldo przewozu trzody chlewnej[a]	+1,0	+0,1	+4,3	+0,3	—	+0,5

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo, *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

1 Najlepszem rozwiązaniem kwestji z punktu widzenia rolniczego byłoby połączenie powiatów Kutno, Włocławek i Nieszawy (ewentualnie i powiatu Lipno) w jeden okrąg rolniczy. W powiecie tym rozwinął się bardzo przemysł rolny, o czem świadczą liczba poszczególnych zakładów przemysłowych: 7 cukrowni (zasiewy buraków obejmują 12,9% powierzchni zasianej ważniejszemi ziemiopłodami), 3 młyny i 8 gorzelni rolniczych.

Następnym ośrodkiem jest grupa powiatów woj. warszawskiego, zaznaczająca się najwyraźniej na mapie lasów (powiaty: Mława, Ciechanów, Sierpc, Płock i Płońsk). Obszar ten odznacza się wysokim odsetkiem ziemi ornej, niskim bardzo odsetkiem lasów, małą gęstością ludności rolniczej i wysokim odsetkiem wielkiej własności. Granica wschodnia ośrodka pokrywa się z granicami okręgów, przeprowadzonemi na podstawie następujących cech: ziemia orna, lasy, gęstość ludności rolniczej, wielka własność (Pułtusk— na zachód od granicy) i zbiór zboża chlebowego (pow. Przasnysz i Maków — na zachód od granicy). Do ośrodka płockiego nie włączamy więc ani powiatu Pułtusk (przemawiałby za tem zbliżony odsetek wielkiej własności), ani powiatów Maków i Przasnysz, między innemi ze względu na małe ilości stosowanych nawozów sztucznych.

Zajmiemy się teraz ustaleniem dla nowego okręgu granicy południowej. Po wydzieleniu powiatów przemysłowych pozostał między okręgiem przemysłowym łódzkim, warszawskim i kieleckim pas powiatów rolniczych: Gostynin, Sochaczew, Łowicz, Skierniewice, Rawa i Grójec. Powiaty te stanowiące pod względem stosunków rolniczych zasadniczo jednolity obszar (cechy: gęstość ludności rolniczej, zasiewy 5 ziemiopłodów z wyjątkiem pszenicy, przeciętny zbiór pszenicy, żyta i ziemniaków, zbiór zboża chlebowego i liczba koni i trzody chlewnej[1]. Nasuwa się pytanie, czy tej grupy powiatów nie należałoby włączyć do wyżej omówionego ośrodka płockiego. Przeciwko temu przemawia niższy znacznie odsetek wielkiej własności i większa gęstość ludności rolniczej w grupie południowej niż w ośrodku płockim. Wobec tego jednak, że pod pozostałemi względami (użytki, zasiewy, zbiory, inwentarz, przemysł rolny) różnic między powyższemi grupami powiatów niema,— dwa te ośrodki łączymy w jeden okrąg.

Okrąg płocki

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*										
		Mława	Sierpc	Ciechanów	Płock	Płońsk	Gostynin	Sochaczew	Łowicz	Skierniewice	Rawa	Grójec
Powierzchnia km^2	13 843	1 488	1 151	1 229	1 438	1 329	1 146	1 061	1 269	763	1 299	1 670
Ludność	931277	88 860	72 194	68 398	111749	74 466	78 291	63 976	99 322	63 476	83 487	127058
Gęstość zaludnienia na 1 km^2	67,3	59,7	62,7	55,6	77,7	56,0	68,3	60,3	78,3	83,2	64,3	76,1
Ludność rolnicza %	72,8	72,8	71,3	73,8	63,4	75,3	75,7	81,0	74,2	68,3	78,4	72,0
Gęstość ludności rolniczej[a]	66,3	57,8	55,8	53,5	57,5	55,2	82,4	72,8	83,4	76,7	75,1	72,6
Ziemia orna %	65,2	60,9	61,6	66,9	77,5	74,5	55,2	57,0	64,3	65,6	60,5	68,6
Lasy %	9,9	6,6	4,9	7,0	3,7	4,8	19,9	15,1	6,7	14,1	19,6	9,7
Zasiewy[b]												
pszenicy %	8,5	3,4	6,7	11,1	9,3	6,4	11,7	10,3	7,6	5,2	3,9	8,4
żyta %	43,8	47,9	47,7	37,8	44,0	44,0	47,2	43,4	43,5	46,9	44,9	37,5
owsa %	22,3	16,1	14,6	22,6	20,9	21,9	17,4	20,6	23,4	21,3	24,2	27,8
ziemniaków %	20,6	25,4	24,6	18,5	17,6	20,7	18,4	19,7	18,6	19,9	21,2	21,2
Nawozy sztuczne *kg*[c] . .	16,5	7,0	16,6	46,4	1,2	17,2	0,3	54,7	29,9	21,5	7,3	2,6
Zbiór z 1 *ha*												
pszenicy *q*	12,6[d]	12,0	12,9	11,5	13,8	12,5	12,7	13,1	13,2	12,7	12,2	12,4
żyta *q*	11,2[d]	9,5	10,8	12,0	12,0	11,1	11,4	12,3	11,2	10,9	11,0	11,4
ziemniaków *q*	112[d]	96	122	120	112	109	107	110	110	121	111	114
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	358	308	348	450	378	418	352	378	303	347	405	305
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk.	+ 53,4	+ 89,2	+ 98,2	+159,0	+ 19,7	+ 92,8	+ 0,6	+ 79,7	+ 81,9	+ 22,3	—	—
Konie[a]	13,5	12,5	12,6	12,5	13,2	12,7	13,9	12,9	18,3	13,9	13,1	14,1
Bydło rogate[a]	34,8	32,4	40,4	33,5	32,7	30,5	40,9	31,7	45,9	33,7	31,4	32,8
Trzoda chlewna[a]	20,1	11,5	17,4	17,7	24,5	22,4	22,1	19,7	18,7	19,1	23,3	23,8
Saldo przewozu bydła[a] .	+ 0,40	+ 1,54	+ 0,30	+ 1,01	—	+ 1,06	—	+ 0,53	+ 0,01	— 0,58	—	—
Saldo przewozu trzody chlewnej[a]	+ 0,8	+ 4,1	+ 1,3	+ 2,2	+ 0,1	+ 0,4	—	—	+ 0,3	+ 0,2	—	—

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami, *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Na wschód od okręgu płockiego leży ośrodek łomżyński, na który składają się powiaty zachodnie woj. białostockiego. Przy uwzględnieniu cech: wielka własność, zasiewy żyta i ziemniaków, liczba koni—granica wschodnia okręgu obejmowałaby poza powiatami ośrodka pas powiatów Suwałki—Bielsk (ośrodek białostocki). Jednakże znacznie

1 Jednak pow. Łowicz wykazuje znacznie niższy odsetek wielkiej własności, pow. Gostynin i Sochaczew — niższy odsetek gruntów i większe zasiewy pszenicy, pow. Gostynin i Łowicz — nieznacznie większą liczbę bydła.

wyższy odsetek lasów w tym pasie, znacznie mniejsze zasiewy pszenicy, niższe zbiory żyta, słabsze stosowanie nawozów sztucznych, niedobory zboża chlebowego i mniejsza liczba trzody chlewnej—decydują o tem, że granica wschodnia okręgu łomżyńskiego pokrywać się będzie ze wschodniemi granicami powiatów: Szczuczyn[1], Kolno, Łomża i Wysokie Mazowieckie.

Granica południowa okręgu przebiegać będzie linją dolnego Bugu. Wątpliwość pewna powstaje co do pow. Węgrów, który pod względem ziemi ornej, zbioru ziemniaków i lasów,—przy całym szeregu cech obojętnych—ciąży ku powyższemu okręgowi. Jednakże pod innemi względami (gęstość ludności rolniczej, ziemniaków, przeciętny zbiór pszenicy, zbiór zboża chlebowego, nadwyżki zbóż chlebowych i nawozy sztuczne) zbliża się więcej ku powiatom położonym na lewym brzegu rzeki Bugu. Stosunki rolnicze tego okręgu przedstawia następująca tablica.

Okrąg łomżyński

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*								
		Przasnysz	Maków	Pułtusk	Ostrów	Wysokie Maz.	Łomża	Ostrołęka	Kolno	Szczuczyn
Powierzchnia *km²*	13 406	1 397	1 153	1 526	1 565	1 370	1 785	1 636	1 528	1 446
Ludność	684 093	56 500	58 115	106511	94 352	71 080	101865	73 836	63 656	58 178
Gęstość zaludnienia na 1 *km²*	51,0	40,0	50,4	69,8	60,2	51,9	57,1	45,1	41,7	40,2
Ludność rolnicza %	74,0	81,0	76,7	65,2	73,3	77,0	65,4	79,2	85,2	74,6
Gęstość ludności rolniczej [a]	68,5	65,0	67,2	67,0	83,0	68,0	69,8	73,0	67,6	54,7
Ziemia orna %	46,9	44,3	49,5	56,2	46,5	54,5	48,6	38,2	42,1	41,7
Lasy %	20,6	20,1	17,2	17,9	25,7	15,2	18,9	22,7	24,5	22,2
Zasiewy [b]										
pszenicy %	7,6	12,0	4,5	11,3	5,9	6,0	7,4	6,2	5,7	5,6
żyta %	45,9	47,2	49,4	40,8	47,0	41,7	46,6	53,5	47,3	44,4
owsa	19,9	17,8	19,1	19,2	26,2	26,5	21,0	12,7	19,0	22,6
ziemniaków %	21,0	17,7	23,3	22,3	16,4	19,4	19,3	23,3	22,2	21,1
Nawozy sztuczne *kg* [c]	11,3	—	—	30,0	19,6	16,1	7,7	3,1	—	11,8
Zbiór z 1 *ha*										
pszenicy *q*	12,2 [d]	13,1	11,6	12,2	12,2	12,5	11,8	12,6	12,0	11,7
żyta *q*	11,1 [d]	10,6	11,1	10,7	10,5	12,2	11,9	10,4	12,2	10,2
ziemniaków *q*	110 [d]	119	98	99	100	106	139	118	110	100
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	286	471	343	286	197	291	235	322	286	226
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	+ 30,1	+ 7,7	—	+ 77,9	+ 66,8	+ 0,7	+ 37,7	+ 19,4	—	+ 4,3
Konie [a]	14,7	11,9	15,0	12,3	14,3	15,5	16,3	15,0	17,6	14,9
Bydło rogate [a]	34,4	37,0	34,8	32,7	38,0	37,2	33,2	38,0	33,0	26,3
Trzoda chlewna [a]	19,6	13,4	19,2	22,8	21,9	26,2	22,2	16,1	14,5	17,5
Saldo przewozu bydła [a]	+ 0,44	+ 1,64	—	+ 0,09	+ 0,46	+ 1,12	+ 0,34	+ 0,47	—	+ 0,07
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+ 1,7	+ 0,2	—	+ 0,3	+ 4,7	+ 0,9	+ 3,2	+ 4,1	—	+ 1,0

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Następnemi ośrodkami są: 1) powiaty: Mińsk Mazowiecki, Garwolin, Kozienice i Puławy 2) powiaty: Sokołów, Konstantynów, Radzyń, Biała i Włodawa (ob. mapki: *Zbiór zboża chlebowego i Przewozy zboża chlebowego*).

Powiaty 1-ej grupy wykazują niski zbiór zboża chlebowego i niedobory zbóż chlebowych w r. 1924 i 1925. Powiaty 2-ej grupy przeciwnie: znaczne zbiory i znaczne nadwyżki zbóż chlebowych. Pomiędzy dwoma temi ośrodkami leżą powiaty o charakterze pośrednim: Węgrów, Siedlce i Łuków. Ze względu na to, że powiaty te wykazują niewielkie nadwyżki zbóż chlebowych (w roku 1924 pow. Siedlce miał nawet niedobór) i ze względu na niskie zbiory zbóż chlebowych (w stosunku do powiatów drugiej grupy)—powiaty te włączamy do grupy 1-ej, z którą tworzą łącznie okrąg siedlecki.

Następująca tablica zawiera dane, dotyczące stosunków rolniczych okręgu siedleckiego.

1 Przeciwko włączeniu powiatu Szczuczyn przemawia przeciętny zbiór żyta i ziemniaków oraz liczba bydła.

Okrąg siedlecki

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*						
		Mińsk Mazow.	Węgrów	Siedlce	Łuków	Garwolin	Puławy	Kozienice
Powierzchnia km^2	11 239	1 272	1 326	1 354	1 764	1 942	1 698	1 883
Ludność	814 524	95 897	82 772	101 527	115 781	145 269	149 021	124 257
Gęstość zaludnienia na 1 km^2	72,5	75,4	62,4	75,0	65,6	74,8	87,8	66,0
Ludność rolnicza %	73,9	70,0	79,2	60,6	78,5	75,6	71,8	80,1
Gęstość ludności rolniczej[a]	94,1	86,2	87,1	72,7	79,7	101,4	118,3	114,0
Ziemia orna %	49,7	50,3	47,4	53,1	51,5	47,2	54,6	44,9
Lasy %	19,8	14,5	20,6	11,6	17,8	22,7	20,7	27,2
Zasiewy[b]								
pszenicy %	5,2	1,9	6,1	5,2	4,7	7,6	8,6	2,4
żyta %	42,9	44,0	41,4	45,8	44,8	41,9	35,4	47,3
owsa %	22,1	24,5	21,2	20,0	24,4	21,3	19,9	22,9
ziemniaków %	20,3	23,0	24,4	23,4	18,5	19,5	19,6	16,4
Nawozy sztuczne *kg*[c]	12,0	16,1	4,6	3,5	7,2	17,6	31,0	5,1
Zbiór z 1 *ha*								
pszenicy *q*	11,6	11,0	10,4	11,9	11,6	12,9	12,3	11,2
żyta *q*	10,9	12,2	10,2	11,1	9,8	11,8	12,2	9,2
ziemniaków *q*	123	107	102	121	129	137	145	118
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	204	209	173	228	236	188	212	182
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	—4,5	—19,3	+7,0	+2,4	+9,5	—5,1	—18,2	—2,4
Konie[a]	16,3	12,6	14,2	15,6	14,4	17,0	20,5	19,8
Bydło rogate[a]	41,2	40,7	42,3	36,6	36,1	42,5	46,0	45,5
Trzoda chlewna[a]	27,4	26,1	25,0	24,6	24,9	27,5	33,2	30,7
Saldo przewozu bydła[a]	+0,23	—0,15	+0,11	+0,36	+0,23	+0,11	+0,60	+0,31
Saldo przewozu trzody chlewnej[a]	+6,8	+0,4	+0,3	+3,0	+6,3	+10,4	+12,6	+12,5

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Po ustaleniu granicy zachodniej ośrodka podlaskiego (pow. Sokołów etc.) przechodzimy następnie do określenia granicy południowej, gdzie zarysowuje się bogaty ośrodek chełmski. Pod względem zasiewów pszenicy i żyta, przeciętnych zbiorów pszenicy i żyta, ilości nawozów sztucznych, zbioru zbóż chlebowych na 1 mieszkańca i nadwyżki tych zbóż—są tak zasadnicze różnice między Lubartowem i Włodawą z 1-ej, a Lublinem i Chełmem z 2-ej strony, że nie wahamy się dwa pierwsze powiaty włączyć do okręgu podlaskiego[1]. W ten sposób granica południowa oparła się o granicę okręgu przemysłowego lubelskiego. Granicę wschodnią przeprowadziliśmy rzeką Bugiem na podstawie cechy: ziemia orna, lasy, przeciętne zbiory ziemniaków, zbiór zboża chlebowego i nadwyżki zbóż chlebowych.

Okrąg ten stanowi z jednej strony obszar, rozgraniczający ubogie pod względem zboża chlebowego Polesie od takiegoż okręgu warszawskiego (ob. tablice i mapki: *Zbiór zboża chlebowego i Przewozy zboża chlebowego*) z drugiej strony stanowi pod wielu względami przedłużenie Polesia w kierunku zachodnim (por. gęstość ludności rolniczej, odsetek łąk, ilość nawozów sztucznych, liczbę bydła; dla pow. Włodawa—odsetek ziemi ornej, przeciętny zbiór pszenicy i liczbę trzody chlewnej, oraz dla pow. Biała i Konstantynów—zasiewy pszenicy).

Okrąg podlaski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*					
		Sokołów	Konstantynów	Radzyń	Biała	Lubartów	Włodawa
Powierzchnia km^2	9 306	1 286	1 272	1 608	1 456	1 370	2 314
Ludność	458 932	75 857	58 460	88 381	57 460	96 243	82 531
Gęstość zaludnienia na 1 km^2	49,3	59,0	46,0	55,0	39,5	70,3	35,7
Ludność rolnicza %	77,4	79,7	81,4	75,0	67,7	81,8	76,6
Gęstość ludności rolniczej[a]	66,4	77,8	56,3	62,5	50,7	89,5	62,9
Ziemia orna %	51,4	59,1	78,0	49,2	48,0	56,6	37,3
Lasy %	18,4	17,3	12,3	17,9	19,4	14,8	24,8

1 Porównaj ziemię orną, łąki, zasiewy jęczmienia i liczbę inwentarza w tych powiatach.

a Uwagę *a* ob. na str. 762. Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

(dok. — fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*					
		Sokołów	Konstantynów	Radzyń	Biała	Lubartów	Włodawa
Zasiewy [b]							
pszenicy %	6,9	11,8	3,7	9,0	4,3	6,3	6,0
żyta %	44,2	41,2	41,9	37,9	47,2	50,4	45,7
owsa %	21,6	19,8	23,4	27,0	17,4	20,1	21,4
ziemniaków %	20,5	20,5	22,2	21,3	24,2	15,8	20,0
Nawozy sztuczne *kg* [c]	9,7	21,9	5,8	13,0	8,6	7,4	4,5
Zbiór z 1 *ha*							
pszenicy *q*	11,7[d]	11,9	11,6	12,1	12,3	12,4	9,7
żyta *q*	10,9[d]	11,1	10,9	12,4	10,0	10,3	10,4
ziemniaków *q*	127[d]	125	123	122	122	137	133
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	306	308	340	265	299	295	344
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	+ 27,4	+ 14,6	+ 46,5	+ 35,7	+ 20,3	+ 24,8	+ 24,5
Konie[a]	13,8	14,4	12,1	14,2	12,0	17,8	12,3
Bydło rogate[a]	26,8	39,1	19,7	25,6	18,4	36,3	23,3
Trzoda chlewna[a]	20,1	26,3	22,2	19,4	16,3	27,3	10,0
Saldo przewozu bydła[a]	+ 0,47	+ 0,08	+ 0,01	+ 1,08	+ 0,34	+ 0,91	+ 0,28
Saldo przewozu trzody chlewnej[a]	+ 5,2	+ 0,4	+ 1,3	+ 10,5	+ 8,0	+ 10,1	+ 0,2

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej, *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona,

Note Voir pour le texte français tableau à la page 754.

W południowej części woj. lubelskiego ośrodek stanowi 6 powiatów południowo-wschodnich województwa. Od południowo-zachodu granica przebiega północnemi i wschodniemi krawędziami powiatów Janów i Biłgoraj, które odcinają się najwyraźniej od powiatów chełmskich (ziemia orna[1], lasy[1], zasiewy pszenicy[2], przeciętne zbiory pszenicy i żyta, zbiór zboża chlebowego i nadwyżki zbóż chlebowych). Od południowo-wschodu ciążą ku ośrodkowi powiaty: Włodzimierz, Horochów i Sokal pod następującemi względami: wielka własność (prócz Horochowa) ziemia orna, lasy, zasiewy jęczmienia (prócz Horochowa), przeciętny zbiór pszenicy, przeciętny zbiór żyta (tylko pow. Sokal), liczba inwentarza (tylko pow. Sokal), zbiór zboża chlebowego i nadwyżki zbóż chlebowych. Powiaty te włączamy więc do ośrodka chełmskiego. Wobec wydzielenia powiatu Lublin i Chełm w osobny okrąg przemysłowy, obszar okręgu obejmować będzie powiaty: Krasnystaw, Zamość, Hrubieszów, Tomaszów, Sokal, Włodzimierz i Horochów.

1 Pow. Zamość ciąży ku południowi.

2 Pow. Lublin zbliża się bardziej do powiatów Janów i Biłgoraj.

Okrąg zamojski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*						
		Krasnystaw	Zamość	Hrubieszów	Tomaszów	Sokal	Włodzimierz	Horochów
Powierzchnia *km*²	11 391	1 513	1 628	1 564	1 374	1 335	2 231	1 746
Ludność	740 764	117 080	128 997	103 841	97 854	99 372	101 412	92 208
Gęstość zaludnienia na 1 *km*²	65,0	77,4	79,2	66,4	71,2	74,4	45,5	52,8
Ludność rolnicza %	79,3	82,2	73,5	77,2	79,1	77,6	81,7	87,6
Gęstość ludności rolniczej[a]	79,3	56,3	104,9	71,1	86,1	77,9	60,0	68,1
Ziemia orna %	57,3	61,4	46,1	62,6	60,4	59,1	53,6	62,6
Lasy %	22,7	20,0	32,2	17,7	17,6	23,3	22,5	16,5
Zasiewy [b]								
pszenicy %	21,2	23,7	19,8	24,1	20,0	31,1	12,4	18,0
żyta %	29,0	24,1	29,0	24,9	27,3	19,6	39,3	37,3
owsa %	24,5	26,6	24,3	24,8	26,9	18,8	25,7	23,9
ziemniaków %	13,6	13,9	15,6	14,8	10,8	17,6	11,6	11,2
Nawozy sztuczne *kg* [c]	11,7	10,9	21,2	16,7	0,2	30,1	5,2	—
Zbiór z 1 *ha*								
pszenicy *q*	12,7[d]	11,6	13,4	12,7	12,5	12,7	13,4	12,3
żyta *q*	12,2[d]	10,9	12,7	12,4	12,6	13,6	11,4	11,5
ziemniaków *q*	135[d]	123	134	124	172	148	116	131

a Uwagi *a—d* ob. na str. 763. Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

(dok.—fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*						
		Krasnystaw	Zamość	Hrubieszów	Tomaszów	Sokal	Włodzimierz	Horochów
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	280	340	239	263	253	306	303	301
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	+54,0	+42,0	+38,0	+69,0	—1,0	+120,8	+108,7	+0,6
Konie [a]	20,1	22,0	23,1	20,9	20,4	19,9	16,9	18,9
Bydło rogate [a]	27,4	39,8	41,5	24,8	30,5	24,2	17,2	18,5
Trzoda chlewna [a]	21,2	26,0	21,5	21,9	21,3	25,9	14,0	20,7
Saldo przewozu bydła [a]	+1,11	+0,07	+2,34	+1,26	+0,03	+2,94	+1,00	—
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+7,6	+11,0	+22,0	+6,6	+2,5	+8,0	+3,9	—

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c*) Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note Voir pour le texte français tableau à la page.

W północno-wschodniej części Rzeczypospolitej ośrodkami są 1) woj. wileńskie, 2) powiaty: Nieśwież, Baranowicze i Nowogródek, 3) powiaty: Suwałki, Augustów, Sokółka i Białystok.

Ośrodek wileński odznacza się w stosunku do sąsiednich dwóch ośrodków mniejszym odsetkiem ziemi ornej, większemi zasiewami żyta i jęczmienia oraz znacznie niższemi zbiorami[1]. Pod względem stosowania nawozów sztucznych przewyższa ośrodek ten nieznacznie ośrodek nieświeski (ob. mapkę: *Nawozy sztuczne*). Granicę między temi dwoma rejonami gospodarczemi przeprowadziliśmy linją rzeki Niemna na podstawie następujących cech: gęstość zaludnienia (większa w ośrodku nieświeskim), odsetek ziemi ornej, zasiewy pszenicy, przeciętny zbiór pszenicy, żyta i ziemniaków[2], nadwyżki zbóż chlebowych oraz nadanie trzody chlewnej (znacznie większe w grupie powiatów ośrodka nieświeskiego).

Od strony południowo-zachodniej okrąg wileński obejmuje pow. Lida (ziemia orna, łąki, nawozy sztuczne, przeciętne zbiory z *ha* pszenicy, żyta i ziemniaków). Następująca tablica przedstawia obraz stosunków rolniczych okręgu północno-wschodniego.

Okrąg północno-wschodni

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*									
		Brasław	Dzisna	Postawy	Święciany	Oszmiana	Wilejka	Mołodeczno	Stołpce	Wołożyn	Lida
Powierzchnia *km*²	34 348	4 218	3 908	3 114	4 037	2 380	3 421	1 408	1 798	4 203	5 861
Ludność	1 081 945	122456	137624	87 198	118819	71 018	102479	53 722	73 940	118584	196105
Gęstość zaludnienia na 1 *km*²	31,5	29,0	35,2	28,0	29,4	29,8	30,0	38,2	41,1	28,2	33,5
Ludność rolnicza %	87,8	86,8	88,6	91,5	.	.	86,4	.	84,6	91,8	84,9
Gęstość ludności rolniczej [a]	66,1	58,0	61,4	59,8	.	.	73,2	.	72,9	74,1	67,0
Ziemia orna %	31,9	35,8	32,5	26,1	.	.	30.1	.	36,8	26,5	38,2
Lasy %	27,1	13,1	19,7	23,4	.	.	29,5	.	30,6	41,2	24,8
Zasiewy [b]											
pszenicy %	1,3	1,2	2,0	1,5	1,1	0,8	2,3	.	2,0	0,7	0,6
żyta %	54,1	53,8	52,1	55,4	52,4	60,2	54,3	.	50,9	49,9	56,7
owsa %	21,3	21,2	21,6	15,4	20,6	18,0	20,2	.	26,6	25,3	23,6
ziemniaków %	13,2	10,0	10,0	15,3	15,8	13,4	14,8	.	13,6	12,9	11,1
Nawozy sztuczne *kg* [c]	2,6	0,5	4,7	2,8	.	.	2,2	.	—	1,8	2,8
Zbiór z 1 *ha*											
pszenicy *q*	8,3 [d]	7,4	9,1	8,8	7,5	7,3	7,9	.	8,8	8,4	9,4
żyta *q*	7,5 [a]	7,3	7,1	7,8	7,2	6,3	7,2	.	7,1	8,3	8,8
ziemniaków *q*	87 [a]	59	79	87	76	89	89	.	105	101	102
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	218	239	120	259	259	275	257	.	179	227	219
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	—4,0	+0,7	—10,4	—3,1	—13,7	—3,6	—7,8	—3,9	—0,1	—0,8	+1,2
Konie [a]	12,2	12,3	12,3	11,9	.	.	10,8	.	12,6	12,2	13,1
Bydło rogate [a]	24,5	23,2	23,0	23,6	.	.	26,3	.	27,1	23,5	25,6
Trzoda chlewna [a]	23,5	25,2	23,5	23,3	.	.	27,7	.	28,7	24,3	18,2
Saldo przewozu bydła [a]	+0,14	+0,00	+0,23	+0,12	.	—	+0,14	.	—	+0,06	+0,24
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+0,5	+0,0	—	—	—	—	+0,0	—	+0,8	+0,4	+1,5

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note Voir pour le texte français tableau à la page 754.

1 W województwach wschodnich unikać będziemy powoływania się na dane o ilości zboża chlebowego na 1 mieszkańca, ze względu na niepewność danych ludnościowych.

2 Pow. Lida wykazuje w stosunku do pow. Słonim wyższy zbiór żyta (8, 8 i 8,32), niższy zbiór pszenicy (9, 4 i 9, 7), jednakowy zbiór ziemniaków (102 i 102).

Przed rozgraniczeniem obu pozostałych ośrodków zajmiemy się ustaleniem ich granicy południowej. Granica ta pokrywa się z północną granicą woj. poleskiego, co zaznacza się bardzo wyraźnie (zwłaszcza we wschodniej części) przy uwzględnianiu niemal wszystkich cech, z wyjątkiem zasiewów. Powiat Bielsk pozostawiamy poza granicami tych ośrodków, ze względu na niski odsetek ziemi ornej, niski zbiór zboża chlebowego[1] i niedobory zbóż chlebowych[2].

Na zasadzie cechy: nadwyżki zbóż chlebowych—ośrodek nowogródzki obejmowałby również powiat Słonim i Wołkowysk. Jednakże poza przeciętnym zbiorem żyta na takie rozgraniczenie ośrodka nieświeskiego od od ośrodka białostockiego nie znaleźlibyśmy żadnego uzasadnienia. Wobec tego nasuwa się myśl połączenia obu tych grup powiatów w jeden okrąg. Okazuje się, że niema żadnych zasadniczych momentów różniczkujących, ani pod względem użytków rolnych (nie biorąc pod uwagę pow. Augustów) ani pod względem zasiewów, liczby koni, bydła i trzody chlewnej. Mapa *Przewozy zbóż chlebowych* wykazuje znaczną różnicę pod względem zasobów rozporządzalnych zboża chlebowego. Jednakże różnica ta nie jest zasadnicza, jeśli się zważy: 1) że powiaty ośrodka białostockiego posiadają niewielkie stosunkowo niedobory zboża (pow. Grodno miał w r. 1924 nawet dużą nadwyżkę) i 2) że wysokie nadwyżki zbóż chlebowych w powiatach Wołkowysk, Słonim, Baranowicze, Nieśwież są wynikiem nieprzeciętnie udanych urodzajów (ob. str. 604). Wobec powyższego łączymy te dwie grupy powiatów w jeden okrąg rolniczy grodzieński (pow. Białystok jest odrębnym okręgiem przemysłowym).

Okrąg grodzieński

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*								
		Suwałki	Augustów	Sokółka	Grodno	Wołkowysk	Słonim	Nowogródek	Baranowicze	Nieśwież
Powierzchnia km^2	26 874	2 235	2 011	2 377	4 743	3 892	4 690	2 544	2 363	2 019
Ludność	947 409	90 116	62 384	90 264	152985	115261	116151	102034	104161	114053
Gęstość zaludnienia na 1 km^2	35,3	40,3	31,0	38,0	32,3	29,6	24,8	40,1	44,1	56,5
Ludność rolnicza %	78,7	76,6	82,5	85,8	66,1	81,1	83,3	89,0	67,1	83,1
Gęstość ludności rolniczej [a]	66,7	62,2	69,6	79,0	68,1	58,7	60,4	74,2	63,5	70,8
Ziemia orna %	36,7	42,7	32,2	48,9	40,2	44.9	32,7	41,4	37,1	52,4
Lasy %	30,0	27,6	40,0	21,2	31,8	27,0	39,3	25,1	35,5	15,2
Zasiewy [b]										
pszenicy %	2,0	1,1	1,7	0,7	2,7	1,4	2,2	3,4	3,2	2,1
żyta %	52,1	48,0	47,0	47,2	55,4	51,6	56,0	56,2	47,7	53,2
owsa %	18,4	22,2	25,4	24.0	21,0	23,7	21,5	19,6	22,9	23,2
ziemniaków %	13,8	23,2	19,0	19,2	15,3	15,0	13,6	12,5	14,8	14,0
Nawozy sztuczne *kg* [c]	3,2	7,9	8,4	2,8	4,5	1,2	1,9	0,2	1,1	0,7
Zbiór z 1 *ha*										
pszenicy *q*	11,2[d]	11,1	11,9	11,4	10,7	10,7	9,7	10,9	11,6	12,6
żyta *q*	10,0[d]	10,3	10,4	10,4	10,5	9,7	8,3	9,2	8,7	12,2
ziemniaków *q*	109[d]	111	100	96	109	110	102	115	107	128
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	243	323	237	261	341	323	154	229	93	200
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	+ 12,8	— 17,6	— 1,3	— 12,7	— 5,6	+ 32,6	+ 17,3	—	+ 43,0	+ 48,9
Konie [a]	13,1	15,0	14,3	18,2	12,9	10,3	10,4	12,7	11,7	15,6
Bydło rogate [a]	19,9	22,9	24,7	26,5	17,5	15,0	16,3	20,9	17,8	23,6
Trzoda chlewna [a]	19,8	25,4	25,2	28,8	18,5	15,0	12,2	23,7	15,4	22,2
Saldo przewozu bydła [a]	+ 0,24	+ 0,10	+ 0,04	+ 0,03	+ 0,09	+ 0,57	+ 0,29	—	+ 1,06	+ 0,03
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+ 2,5	+ 0,1	+ 0,2	+ 0,2	+ 1,5	+ 4,9	+ 3,1	—	+ 5,9	+ 4,2

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b*. Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Wschodnia część woj. poleskiego stanowi zwarty obszar gospodarczy, odznaczający się wysokim odsetkiem wielkiej własności i lasów, niskim odsetkiem ziemi ornej, znaczną uprawą ziemniaków i wysoką liczbą bydła. Obszar ten rozciąga się na zachodnią część województwa przy uwzględnieniu gęstości zaludnienia i gęstości ludności rolniczej, odsetka łąk, przeciętnych zbiorów z *ha*, ilości koni i trzody chlewnej i t. d.

1 Bez uwzględnienia repatrjantów zbiór wynosił 174 *kg* na 1 mieszkańca.

2 Szereg cech przemawia jednak przeciwko takiemu rozgraniczeniu: wielka własność, odsetek łąk, oraz częściowo liczba inwentarza.

Wobec wykreślenia granic sąsiednich okręgów pozostaje do ustalenia jedynie granica południowa.

Powiaty północne woj. wołyńskiego (Luboml, Kowel i Kostopol) ciążą do okręgu poleskiego pod następującemi względami: gęstość zaludnienia, odsetek łąk dla powiatu, przeciętny zbiór żyta[1] i ziemniaków, zbioru nadwyżek zbóż chlebowych i liczby inwentarza (Kostopol brak niektórych danych). Za włączeniem do okręgu poleskiego powiatu Łuck przemawiałaby podobna gęstość ludności rolniczej, znaczne zasiewy żyta i niski zbiór ziemniaków. Inne jednak cechy (odsetek ziemi ornej, zasiewy pszenicy i ziemniaków, nawozy sztuczne, przeciętne zbiory żyta i pszenicy, a przedewszystkiem wysoki zbiór zboża chlebowego i nadwyżki zbóż chlebowych), skłaniają nas do pozostawienia powiatu Łuck poza granicami okręgu poleskiego. Tablica poniższa omawia stosunki rolnicze tego okręgu.

Okrąg poleski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*													
		Bielsk	Prużana	Kobryń	Brześć n/Bugiem	Luboml	Kowel	Kamień Koszyr.	Drohiczyn	Kossów	Pińsk	Łuniniec	Stolin	Sarny	Kostopol
Powierzchnia *km²*	58 519	5 070	2 300	3 169	4 845	2 004	5 728	2 892	2 362	3 578	6 417	5 930	5 352	5 441	3 431
Ludność . . .	1368527	147095	60 786	67 756	117077	56 264	170020	58 710	63 186	48 853	147621	89 270	96 094	131652	114143
Gęstość zaludnienia na 1 *km²*	23,4	29,0	26,4	21,4	24,2	28,1	29,7	20,3	26,7	13,6	23,0	15,1	18,0	24,2	33,0
Ludność rolnicza %	82,0	80,5	83,0	82,2	66,3	88,7	80,9	96,3	89,1	86,8	80,7	82,7	·	84,2	·
Gęstość ludności rolniczej [a]	54,1	67,9	53,5	39,1	47,8	72,6	63,1	54,2	49,6	33,8	54,0	49,2	.	53,5	.
Ziemia orna %	22,5	31,6	40,4	32,2	38,2	31,4	35,6	21,5	27,6	12,7	23,4	10,6	.	14,2	·
Lasy %	34,2	46,6	17,0	15,0	27,6	30,1	28,3	29,0	23,7	43,2	32,1	33,9	.	49,8	.
Zasiewy [b]															
pszenicy % .	3,8	2,8	1,5	1,6	3,0	8,6	7,6	6,6	2,8	1,4	1,0	0,9	1,6	3,1	10,0
żyta % . . .	51,6	40,2	56,3	55,7	51,7	44,3	59,5	39,0	46,2	55,0	56,5	56,1	59,0	43,2	48,3
owsa % . . .	21,3	25,2	22,0	21,2	22,1	24,2	17,4	22,0	28,5	21,2	17,3	17,2	20,7	22,0	20,3
ziemniaków %	15,9	20,5	14,8	17,1	17,8	12,7	10,8	21,1	17,7	15,5	18,4	18,1	9,3	19,3	11,1
Nawozy sztuczne *kg* [c] . .	1,9	1,7	3,8	2,9	4,7	1,1	0,9	0,8	1,8	0,5	0,3	—	·	0,4	.
Zbiór z 1 *ha*															
pszenicy *q* .	8,9[d]	12,0	7,4	8,3	8,9	10,9	10,0	7,5	8,8	7,4	8,0	8,3	.	9,1	.
żyta *q* . . .	9,5[d]	10,2	8,7	8,5	10,2	9,8	9,5	8,1	10,9	8,6	9,9	10,3	.	9,1	.
ziemniaków *q*	103[d]	102	103	95	100	119	125	90	105	105	94	93	.	106	.
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk. .	159	174	236	183	252	227	216	44	144	267	140	157	60	69	129
Saldo przewozu zboża chleb. *kg* na 1 mieszk.	— 11,5	—0,5	—13,5	—12,8	— 17,3	—8,8	— 4,5	—1,7	—0,3	+1,7	— 15,7	—19,2	—3,2	— 34,4	— 15,3
Konie [a] . . .	8,5	13,1	8,1	5,2	6,9	14,2	11,6	3,9	7,9	4,9	7,9	8,9	·	7,5	.
Bydło rogate [a]	24,3	24,3	12,1	15,1	9,5	27,1	21,5	35,4	17,2	8,1	28,0	30,6	·	46,2	.
Trzoda chlewna [a]	14,0	21,0	10,8	8,3	9,6	14,9	11,4	12,9	9,6	6,4	13,6	15,2	·	26,2	.
Saldo przewozu bydła [a] . . .	+ 1,80	+ 0,25	+0,98	+3,92	+ 0,84	+1,38	+ 6,61	+2,06	+3,65	+0,13	+ 0,65	+0,70	—	+ 0,43	—
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+ 0,9	+ 0,5	+2,6	+2,2	+ 3,8	+0,0	+ 1,1	+0,2	+0,4	+0,7	+ 0,1	+0,0	—	—	—

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Pozostałe powiaty województwa wołyńskiego tworzą obszar o zasadniczo jednakowej strukturze gospodarczej. Jedynie pow. Łuck i Równe wykazują niższy odsetek ziemi ornej, pow. Krzemieniec — niższy znacznie odsetek lasów, mniejszy zbiór żyta z *ha* i mniejszą liczbę trzody chlewnej. Granica południowa, która pozostała nam do wykreślenia, pokrywa się z granicą wojewódzką. Granica ta zaznacza się bardzo wyraźnie w ziemi ornej, lasach (prócz Krzemieńca), zasiewach żyta, jęczmienia i ziemniaków oraz częściowo w inwentarzu żywym.

1. Pow. Kostopol, utworzony na podstawie rozporządzenia z dn. 16. VII 1924 (Dz. U. R. P. Nr. 68, poz. 655, r. 1924), wykazuje w r. 1924/1925 w zbiorze żyta 9,4*q*, w r. 1925/1926—5,9 *q*

Okrąg wołyński

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*				
		Łuck	Dubno	Równe	Zdołbunów	Krzemieniec
Powierzchnia km^2	15 148	4 751	3 314	2 945	1 366	2 772
Ludność	903 860	209 546	177 083	207 968	100 390	208 873
Gęstość zaludnienia na 1 km^2	59,7	44,1	53,4	70,6	73,5	75,4
Ludność rolnicza %	80,1	79,8	84,3	76,2	72,9	83,7
Gęstość ludności rolniczej[a]	75,4	67,9	74,7	73,2	89,1	84,8
Ziemia orna %	49,9	42,1	59,9	40,7	52,3	68,2
Lasy %	27,0	29,3	21,8	32,1	25,0	14,1
Zasiewy[b]						
pszenicy %	13,4	11,2	13,6	10,2	17,3	15,4
żyta %	46,4	56,1	41,6	46,8	39,3	45,7
owsa %	22,3	14,8	24,8	22,0	26,2	25,2
ziemniaków %	8,6	10,6	8,8	10,7	6,4	6,0
Nawozy sztuczne *kg*[c]	2,8	2,1	0,9	3,9	9,4	2,8
Zbiór z 1 *ha*						
pszenicy *q*	10,5[d]	10,6	10,9	10,3	10,9	10,0
żyta *q*	10,4[d]	10,2	11,1	10,2	10,9	9,5
ziemniaków *q*	117[d]	95	123	131	112	125
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk.	261	267	326	239	272	216
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk.	+55,1	+113,4	+58,3	+57,0	+4,6	+16,3
Konie[a]	20,0	18,0	20,5	17,8	30,5	22,6
Bydło rogate[a]	35,3	32,9	27,0	42,2	43,0	29,9
Trzoda chlewna[a]	27,9	28,5	27,4	33,0	42,0	16,7
Saldo przewozu bydła[a]	+0,52	+1,12	+0,05	+0,51	+0,49	+0,02
Saldo przewozu trzody chlewnej[a]	+2,0	+8,3	+0,9	+0,7	+5,3	+0,2

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note Voir pour le texte français tableau à la page 754.

W południowej części Polski ośrodkami są następujące grupy powiatów: 1) pas powiatów podgórskich, ciągnący się od pow. Maków do pow. Gorlice, 2) Miechów, Pińczów, Stopnica, Sandomierz i Dąbrowa (wysoki odsetek ziemi ornej), 3) Tarnobrzeg, Kolbuszowa i Nisko, 4) Rzeszów, Łańcut, Przeworsk, Jarosław, 5) Lubaczów, Jaworów i Mościska i 6) woj. tarnopolskie (z wyjątkiem powiatów północno-zachodnich).

Ośrodek pierwszy zaznacza się najwyraźniej pod względem ziemi ornej, przeciętnych zbiorów z *ha* pszenicy i żyta (obejmuje również pow. Pilzno), w zasiewach owsa (prócz Gorlic), oraz w liczbie koni i trzody.

Poza tem obszar ten charakteryzuje się niższą stosunkowo gęstością zaludnienia, mniejszą gęstością ludności rolniczej, wyższem odsetkiem lasów i mniejszemi zasiewami żyta. Ośrodek ten od drugiego ośrodka powiatów podgórskich (okrąg podkarpacki) oddzielony jest powiatami: Jasło, Krosno, Brzozów i Sanok. Dwa pierwsze powiaty (a zwłaszcza pow. Jasło) pod wieloma względami odcinają się od sąsiednich powiatów podgórskich (zob. zasiewy pszenicy, owsa i ziemniaków, przeciętne zbiory z *ha*, liczba koni i bydła). Ze względu jednak na bardzo niski zbiór zboża chlebowego oraz wielkie niedobory zboża chlebowego (o wiele znaczniejsze niż w sąsiednich powiatach niepodgórskich) w powiatach Krosno, Sanok i Brzozów, powiaty te włączamy do ośrodka podhalańskiego, a wraz z nimi również i pow. Jasło.

Okrąg podhalański

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*										
		Myślenice	Maków	Nowy Targ	Limanowa	Nowy Sącz	Grybów	Gorlice	Jasło	Krosno	Sanok	Brzozów
Powierzchnia km^2	10 323	383	823	1 910	952	1 262	585	916	820	727	1 261	684
Ludność	897150	39 762	67 378	102694	78 126	130792	51 932	78 089	85 253	81 850	102167	79 107
Gęstość zaludnienia na 1 km^2	86,9	103,8	81,9	53,8	82,1	103,6	88,8	85,3	104,0	112,1	81,0	115,7
Ludność rolnicza %	79,6	87,5	.	84,0	88,8	66,9	84,8	79,0	77,7	73,1	77,1	85,9
Gęstość ludności rolniczej[a]	97,6	109,9	.	74,6	113,0	104,4	103,9	87,9	108,6	106,3	89,6	134,3
Ziemia orna %	49,3	42,0	.	48,3	40,8	46,7	50,0	48,9	56,2	52,7	52,7	59,8
Lasy %	24,4	31,9	.	24,0	31,3	28,7	20,5	16,2	20,9	20,4	24,3	21,5
Zasiewy[b]												
pszenicy %	11,5	10,3	.	2,1	11,6	12,9	23,5	20,0	16,8	14,0	10,7	8,1
żyta %	18,3	20,0	.	5,5	21,4	21,6	17,3	23,9	22,4	22,2	18,4	24,6
owsa %	34,7	42,6	.	58,6	33,8	22,1	30,7	10,5	28,6	24,9	37,9	24,9
ziemniaków %	22,0	18,0	.	22,0	20,2	23,0	18,6	32,8	15,3	22,5	22,8	27,3

a Uwagę *a* ob. na str. 767. *a* Note Voir pour le texte français tableau à la page 754.

(dok.—fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty—*Arrondissements*										
		Myślenice	Maków	Nowy Targ	Limanowa	Nowy-Sącz	Grybów	Gorlice	Jasło	Krosno	Sanok	Brzozów
Nawozy sztuczne *kg* [c] . .	28,7	—	15,3	25,4	32,6	51,1	39,4	20,3	25,6	10,7	60,0	1,3
Zbiór z 1 *ha*												
pszenicy *q*	8,0[a]	8,6	.	7,6	7,4	7,9	7,4	7,4	8,8	8,3	7,9	8,3
żyta *q*	8,6[d]	8,6	.	8,4	8,6	8,9	7,8	7,7	9,4	9,4	8,4	9,0
ziemniaków *q*	101[a]	103	.	71	92	95	81	122	124	111	94	120
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	65	80	.	28	63	60	89	60	110	72	57	65
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk. .	— 57,2	—	— 50,6	— 85,8	— 32,4	—116,5	— 39,7	— 34,7	— 40,8	— 52,1	— 86,5	—
Konie [a]	10,1	8,9	6,9	8,0	4,9	6,8	5,6	8,9	15,8	11,5	15,5	16,1
Bydło rogate [a]	53,2	65,3	60,0	46,5	54,4	51,6	56,4	52,5	55,3	58,4	42,2	63,8
Trzoda chlewna [a]	13,5	15,4	9,7	12,2	9,3	16,1	14,2	14,2	21,5	16,9	7,1	16,3
Saldo przewozu bydła [a] . .	+ 1,87	—	+ 0,59	+ 0,40	+ 3,64	+ 0,07	+ 8,67	+ 1,09	+ 1,12	+ 2,28	+ 4,56	—
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+ 6,6	—	+ 0,5	— 0,2	+ 7,0	+ 2,1	+ 13,3	+ 6,1	+ 15,0	+ 4,1	+ 22,8	—

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Drugi ośrodek obejmuje pod względem ziemi ornej poza powiatami ośrodka powiaty: Jędrzejów, Brzesko i Tarnów, pod względem przeciętnego zbioru pszenicy — powiaty: Bochnia, Brzesko i Tarnów, oraz pod względem przeciętnego zbioru żyta — powiaty: Bochnia, Brzesko, Tarnów i Mielec. Wobec powyższego mamy tendencję do tworzącego się okręgu włączyć powiaty: Bochnia, Brzesko i Tarnów. Również powiaty: Mielec, Ropczyce i Pilzno ciążą silniej do tego okręgu niż do sąsiednich ośrodków tarnobrzeskiego i przeworskiego (ob. mapki *Gęstość zaludnienia*, *Gęstość ludności rolniczej*, *Ziemia orna* i *Nawozy sztuczne*). Pod względem zbioru zboża chlebowego wyróżniają się powiaty Miechów i Jędzejów, które pod względem przewozu zbóż chlebowych wykazują niewielkie nadwyżki nadania (podobnie powiat Sandomierz). Niedobory zbóż chlebowych, jakie wykazują powiaty północne woj. krakowskiego, spowodowane są przedewszystkiem większym odsetkiem ludności miejskiej w tych powiatach. Porównaj pow. Bochnia i Tarnów o najwyższych niedoborach i o wysokim odsetku ludności miejskiej[1].

Okrąg niniejszy wobec powyższego obejmować będzie powiaty, wskazane w następującej tablicy:

Okrąg tarnowski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*												
		Włoszczowa	Jędrzejów	Miechów	Pińczów	Stopnica	Sandomierz	Bochnia	Brzesko	Tarnów	Dąbrowa	Mielec	Pilzno	Ropczyce
Powierzchnia *km*²	13474	1 454	1270	1371	1154	1598	1194	877	853	772	650	908	573	800
Ludność . . .	1289580	94 245	100319	149358	120402	140624	111863	108375	96 197	108365	63 717	72 840	47 355	75 920
Gęstość zaludnienia na *km*²	95,7	64,8	79,0	108,9	104,3	88,0	93,7	123,6	112,8	140,4	98,0	80,2	82,6	94,9
Ludność rolnicza %	78,8	80,7	77,4	81,1	78,0	79,9	72,6	75,5	86,1	60,5	87,5	84,6	89,0	85,0
Gęstość ludności rolniczej [a]	109,0	104,7	96,6	107,6	112,0	116,6	111,2	134,7	126,7	107,6	99,0	93,3	96,6	105,5
Ziemia orna %	59,1	41,2	61,6	76,1	70,1	57,7	63,4	46,0	54,3	60,0	63,3	54,4	56,3	56,1
Lasy %	18,4	34,1	15,7	8,8	7,7	18,0	12,4	30,6	20,7	16,3	10,1	24,6	22,6	20,4
Zasiewy [b]														
pszenicy % .	14,8	13,8	13,1	19,0	13,8	9,5	12,9	14,3	18,0	16,8	21,2	14,3	14,9	14,0
żyta % . . .	29,8	34,4	45,9	24,8	33,8	31,0	30,0	30,4	25,9	28,6	26,0	31,3	27,4	26,6
owsa % . . .	21,2	16,1	17,5	21,2	17,7	21,4	22,8	24,7	20,7	29,1	21,6	20,4	26,8	22,1
ziemniaków %	19,6	23,6	21,8	16,2	19,6	19,6	16,5	19,0	21,3	18,1	18,8	21,5	15,1	23,9
Nawozy sztuczne *kg* [c] . . .	28,5	15,1	42,7	30,1	—	—	9,3	37,0	19,7	50,1	19,7	24,4	19,8	23,0
Zbiór z 1 *ha*														
pszenicy *q* . .	10,7[d]	12,5	11,7	14,7	11,5	9,8	11,4	11,2	10,3	10,1	10,1	9,6	7,4	9,0
żyta *q*	10,8[d]	11,6	11,2	14,4	11,6	10,2	11,2	11,1	10,8	10,4	10,0	10,5	7,8	9,3
ziemniaków *q*	114[d]	100	106	115	112	107	131	120	125	126	107	105	100	129

1 Ludność miejska: Miechów—9,2, Pińczów —12,0, Bochnia—17,7, Brzesko—5,2, Tarnów—34,9 etc. Niedobory zbóż chlebowych: Bochnia—55,2, Brzesko—16,1, Tarnów—97,3 i t. d

a Uwagi *a—d* ob. na str. 768. Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

(dok. — fin)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*: Włoszczowa	Jędrzejów	Miechów	Pińczów	Stopnica	Sandomierz	Bochnia	Brzesko	Tarnów	Dąbrowa	Mielec	Pilzno	Ropczyce
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk.	167	192	300	240	178	151	186	99	49	110	156	206	108	132
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	−11,9	+2,1	+9,6	+12,8	—	—	+5,3	−55,2	−16,1	−97,3	−2,8	−3,3	+ 4,8	−9,7
Konie [a]	19,0	20,3	18,3	21,6	23,7	21,7	21,6	14,3	15,0	15,5	19,3	17,4	14,9	16,7
Bydło rogate [a]	48,0	42,3	35,5	42,7	43,7	50,2	48,5	56,8	59,9	53,9	53,9	46,7	48,9	49,9
Trzoda chlewna [a]	21,2	15,6	13,6	25,5	20,8	17,0	28,9	26,5	28,0	22,8	24,2	19,2	17,0	16,2
Saldo przewozu bydła [a]	+2,14	+0,00	+0,52	+0,13	—	—	+0,35	+0,57	+1,45	+5,29	+9,54	+3,38	+0,80	+10,82
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+8,9	+0,2	+7,5	+0,1	—	—	+1,6	+1,6	+7,9	+14,9	+37,2	+23,9	+3,8	+35,5

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Ośrodek tarnobrzeski zarysowuje się bardzo silnie na mapach: *Gęstość zaludnienia*, *Ziemi orna* i *Lasy*. Pod powyższemi względami ośrodek ten rozciąga się na powiaty Janów i Biłgoraj. Również pod innemi względami powiaty te zbliżają się do powiatów ośrodka tarnobrzeskiego (zasiewy poszczególnych ziemiopłodów)— przeciętny zbiór z *ha* pszenicy i żyta, częściowo zbiór zboża chlebowego oraz liczba bydła. Wobec tego dwa te powiaty włączamy do ośrodka tarnobrzeskiego. Zachodzi teraz kwestja, czy nie powinniśmy postąpić tak samo z powiatem Lubaczów, którego stosunki rolnicze często przypominają stosunki bądź powiatów: Biłgoraj i Janów, bądź powiatu Rawa Ruska i ewentualnie Jaworowa. Powiat ten jednak zbliża się silniej do powiatu Rawa Ruska, pozostawiamy więc go poza granicami okręgu.

Okrąg tarnobrzeski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*: Janów	Biłgoraj	Tarnobrzeg	Nisko	Kolbuszowa
Powierzchnia *km*²	6 539	1 964	1 778	956	973	868
Ludność	430 589	131 502	99 588	71 492	60 925	67 082
Gęstość zaludnienia na 1 *km*²	65,8	67,0	56,0	74,8	62,6	77,3
Ludność rolnicza %	82,7	80,1	85,3	79,2	82,4	88,3
Gęstość ludności rolniczej [a]	102,1	101,6	112,9	98,1	96,4	99,5
Ziemia orna %	39,9	49,4	31,8	37,9	32,8	42,4
Lasy %	36,4	29,7	38,5	42,7	46,7	31,5
Zasiewy [b]						
pszenicy %	11,1	11,5	12,5	11,0	11,4	8,3
żyta %	34,2	28,7	36,7	35,0	36,4	39,8
owsa %	24,2	27,5	23,0	17,0	22,8	24,4
ziemniaków %	17,8	20,2	16,0	18,0	15,5	17,3
Nawozy sztuczne *kg* [c]	15,6	16,7	2,3	56,2	12,9	—
Zbiór z 1 *ha*						
pszenicy *q*	9,5[d]	11,3	8,6	9,7	8,3	9,6
żyta *q*	9,3[d]	9,8	8,2	10,3	8,0	10,4
ziemniaków *q*	126[d]	140	127	133	110	119
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	136	165	140	92	114	141
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	— 1,1	+ 17,5	+ 0,6	— 28,2	— 13,4	—
Konie [a]	18,4	20,0	19,3	20,0	16,3	14,8
Bydło rogate [a]	47,4	45,9	46,9	48,4	45,6	51,5
Trzoda chlewna [a]	21,9	25,7	19,7	29,2	21,7	10,9
Saldo przewozu bydła [a]	+ 1,00	+ 1,68	—	+ 2,80	+ 0,24	—
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+ 17,0	+ 28,7	+ 0,1	+ 39,8	+ 10,4	—

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Powiaty Rzeszów, Łańcut, Przeworsk[1] i Jarosław stanowią zwartą grupę gospodarczą, odznaczającą się w stosunku do sąsiednich powiatów wysoką gęstością zaludnienia i bardzo wysoką gęstością ludności rolniczej (por. gęstość w pow. Strzyżów i Brzozów), wysokim odsetkiem ziemi ornej (w stosunku do powiatów, leżących na północ i południe od ośrodka), wyższemi zbiorami z *ha* pszenicy i żyta (por. pow. Strzyżów) i intensywniejszem stosowaniem nawozów sztucznych. Poza tem ośrodek ten odznacza się wielką liczbą bydła (por. pow. Strzyżów z najwyższym w Rzeczypospolitej nadaniem bydła), oraz wysoką produkcją jaj[2]. Poniższa tablica zawiera dane, tyczące się powiatów nowego okręgu, do którego włączyliśmy również powiat Strzyżów.

Okrąg rzeszowski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*				
		Strzyżów	Rzeszów	Łańcut	Przeworsk	Jarosław
Powierzchnia *km*²	3 916	524	977	865	414	1 136
Ludność	482 486	55 931	142 058	89 142	59 052	136 303
Gęstość zaludnienia na 1 *km*²	123,2	106,7	145,4	103,1	142,6	102,0
Ludność rolnicza %	77,8	87,8	72,3	81,2	79,4	76,3
Gęstość ludności rolniczej [a]	119,9	128,6	135,9	114,6	132,9	103,6
Ziemia orna %	59,2	60,9	58,9	54,9	70,6	57,5
Lasy %	21,4	21,0	18,7	25,1	10,1	25,3
Zasiewy [b]						
pszenicy %	17,2	21,5	13,3	20,2	17,8	16,6
żyta %	32,2	30,6	34,4	31,0	32,7	31,4
owsa %	22,0	21,6	23,3	23,3	15,9	22,2
ziemniaków %	15,3	14,5	15,5	14,1	16,0	16,0
Nawozy sztuczne *kg* [c]	48,5	58,6	33,4	53,7	85,7	39,3
Zbiór z 1 *ha*						
pszenicy *q*	10,4[d]	9,8	10,4	10,2	11,4	10,0
żyta *q*	10,6[d]	10,1	9,5	10,4	12,6	10,5
ziemniaków *q*	134[d]	125	147	131	138	128
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	123	145	115	114	130	125
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	— 24,8	— 2,5	— 55,1	— 13,0	+ 10,9	— 25,4
Konie [a]	19,6	18,5	17,9	18,8	21,6	21,1
Bydło rogate [a]	54,5	66,4	63,0	52,4	60,6	41,4
Trzoda chlewna [a]	23,1	26,0	25,5	20,4	25,2	21,2
Saldo przewozu bydła [a]	+ 8,56	+ 12,53	+ 7,14	+ 11,04	+ 12,34	+ 5,26
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+ 20,3	+ 21,8	+ 24,4	+ 20,9	+ 54,0	+ 4,6

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754

Powiaty Lubaczów, Jaworów i Mościska wykazują bardzo niski przeciętny zbiór pszenicy, żyta[3], ziemniaków (z wyjątkiem pow. Lubaczów) i niski zbiór zboża chlebowego na 1 mieszkańca. Wobec 1) włączenia pow. Dobromil, Lisko, Stary Sambor do okręgu przemysłowego naftowo-drzewnego (którego granice i pod względem rolniczym wykreślono zupełnie zadawalająco[4]) i 2) wyłączenia w odrębne okręgi przemysłowe powiatów: Lwów i Drohobycz—nasuwa się pytanie, czy powiaty, zawarte między temi okręgami przemysłowemi a okręgami rolniczemi (rzeszowskim, tarnobrzeskim i zamojskim), nie stanowią pod względem gospodarczym zwartej całości. Momentów różniczkujących zasadniczo nie znajdujemy ani pod względem gęstości ludności, ani pod względem ziemi ornej, zasiewów, zbiorów i liczby inwentarza. Jedynie powiaty północne, zwłaszcza Rawa Ruska wykazują pewne odchylenia w zbiorach zboża chlebowego i nadwyżkach zbóż chlebowych (pow. Rawa—21,8 *kg* w r. 1925 i 24,4 — w r. 1924[5]).

Stosunki rolnicze tego okręgu przedstawia następująca tablica:

1 Pod względem przeciętnego zbioru żyta osiąga pow. Przeworsk maximum z całej Małopolski zachodniej (12,6). Powiat ten posiada wielką cukrownię zatrudniającą 1329 robotników. Odsetek powierzchni uprawionej burakami cukrowemi do ogólnej powierzchni zasianej 5-oma ważniejszemi ziemiopłodami wynosi 29,0%.

2 W r. 1925 saldo nadania jaj w powiatach tego okręgu wynosiło *tonn*: Ogółem 3941. Rzeszów 1456, Łańcut 910, Przeworsk 836, Jarosław 739.

3. Pow. Jaworów daje najniższy zbiór żyta (7,2 *q*) z całej Rzeczypospolitej (z wyłączeniem okręgu wileńskiego: Oszmiana 6,3).

4 Granica (ostateczna) okręgu pokrywa się prawie całkowicie z granicami, przeprowadzonemi na zasadzie niemal wszystkich uwzględnianych cech rolniczych.

5. Powiat Rawa nadwyżki te zawdzięcza prawdopodobnie powiatowi Tomaszów, należące do bogatego okręgu zamojskiego (w pow. Tomaszów linja kolejowa obsługuje tylko zachodni skrawek powiatu).

Okrąg przemyski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*								
		Lubaczów	Jaworów	Przemyśl	Mościska	Sambor	Rudki	Gródek Jagielloński	Rawa Ruska	Żółkiew
Powierzchnia *km²*	8 994	1 136	1 005	1 002	755	948	675	869	1 401	1 203
Ludność	839 775	81368	80 831	146596	84 076	105020	73 463	71 253	106607	90 561
Gęstość zaludnienia na 1 *km²*	93,4	71,6	80,4	146,3	111,4	110,8	108,8	82,0	76,1	75,3
Ludność rolnicza %	78,7	83,9	84,6	59,5	86,6	79,1	86,6	81,0	80,7	81.3
Gęstość ludności rolniczej [a]	100,5	90,2	95,4	121,8	119,0	108,3	114,5	99,3	83,9	87,6
Ziemia orna %	51,6	41,4	51,6	56,5	66,8	57,3	54,0	46,5	50,1	45,6
Lasy %	27,5	41,0	27,9	28,8	16,2	18,3	15,1	34,2	30,7	26,8
Zasiewy [b]										
pszenicy %	18,1	15,9	10,1	28,3	16,1	18,0	13,2	15,5	21,0	19,5
żyta %	24,7	30,8	30,7	23,6	22,8	23,7	13,2	22,9	22,1	27,4
owsa %	24,8	23,2	29,8	23,7	28,9	24,3	30,0	21,3	24,2	21,0
ziemniaków %	18,2	19,2	16,9	16,9	19,3	14,3	21,7	22,1	16,1	19,9
Nawozy sztuczne *kg* [c]	20,2	22,8	8,0	25,6	10,7	10,7	21,4	16,0	45,4	11,0
Zbiór z 1 *ha*										
pszenicy *q*	9,4	9,3[d]	6,8	8,6	9,3	9,9	10,3	9,6	10,1	10,5
żyta *q*	9,9	9,8[d]	7,2	9,4	9,6	12,0	10,6	10,5	10,0	10,3
ziemniaków *q*	118	104[d]	87	121	122	150	139	119	104	113
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	92	147	64	70	65	82	55	106	129	118
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	— 23,8	+ 2,2	— 7,7	—105,8	— 0,1	— 35,3	— 1,6	— 40,2	+ 21,8	+ 1,4
Konie [a]	19,4	19,9	20,0	20,8	23,8	22,7	25,0	17,8	14,4	16,2
Bydło rogate [a]	36,4	34,3	34,6	47,2	41,8	41,6	42,3	33,9	27,6	30,8
Trzoda chlewna [a]	17,8	24,4	18,4	13,2	10,9	13,2	20,0	17,6	18,3	22,5
Saldo przewozu bydła [a]	+ 1,40	+ 1.30	—	+ 3,73	+ 0,66	+ 1,77	+ 2,19	— 0,67	+ 1.59	+ 1,64
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+ 8,7	+ 11,7	—	+ 19,6	+ 13,4	+ 8,6	+ 0,8	+ 3,6	+ 15,0	+ 1,7

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Woj. tarnopolskie (prócz 5 powiatów północno-zachodnich) oraz pow. Horodenka tworzą zwarty ośrodek, którego granice wypadają prawie identycznie na podstawie całego szeregu cech: ziemia orna, łąki, lasy (bez Brzeżan), zasiewy jęczmienia, nawozy sztuczne (bez Horodenki), ilość zboża chlebowego, nadwyżki zbóż chlebowych, liczba bydła (bez Buczacza) i nadanie trzody chlewnej (bez Brzeżan i Buczacza)

Do ośrodka tego dodajemy od strony północno-zachodniej pow. Radziechów i Brody, ze względu na wysokie zbiory zboża chlebowego i nadwyżki zboża chlebowego. Za przyłączeniem pow. Śniatyn przemawiają: użytki rolne, zasiewy pszenicy, zbiór żyta oraz ilość i nadanie trzody chlewnej. Powiatu tego jednak do ośrodka tarnopolskiego nie decydujemy się włączyć, ze względu na niski zbiór pszenicy, niskie zbiory zbóż chlebowych i niedobór zboża chlebowego w r. 1924 i 1925.

Okrąg tarnopolski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*						
		Radziechów	Brody	Zborów	Brzeżany	Tarnopol	Zbaraż	Skałat
Powierzchnia *km²*	14 095	1 040	1 054	908	1 117	1 202	740	917
Ludność	1 256 569	64 561	78 803	71 941	89 655	129 721	65 390	85 326
Gęstość zaludnienia na 1 *km²*	89,1	62,1	74,8	79,2	80,3	107,9	88,4	93,0
Ludność rolnicza %	81,7	80,4	76,3	87,7	81,9	70,3	84,7	80,1
Gęstość ludności rolniczej [a]	90,0	70,8	114,5	71,3	85,4	85,9	83,3	87,5
Ziemia orna %	72,2	48,4	48,6	73,6	64,1	84,7	84,6	80,3
Lasy %	15,7	30,2	34,1	12,3	23,8	6,7	6,1	10,8

Uwagę *a* ob. na str. 771. Note Voir pour le texte français tableau à la page 754.

(c. d. — suite)

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*						
		Radziechów	Brody	Zborów	Brzeżany	Tarnopol	Zbaraż	Skałat
Zasiewy [b]								
pszenicy %	19,9	21,9	27,3	13,4	21,4	12,4	18,1	19,2
żyta %	21,0	31,4	18,4	27,1	19,2	21,6	17,1	16,8
owsa %	20,8	14,5	23,7	24,3	22,0	27,6	25,3	21,1
ziemniaków %	19,6	19,2	17,1	18,2	19,9	18,8	23,2	21,6
Nawozy sztuczne *kg* [c]	10,5	31,2	19,4	5,6	10,2	17,9	3,4	6,3
Zbiór z 1 *ha*								
pszenicy *q*	10,2 [d]	10,8	12,2	9,7	9,1	10,1	12,4	9,4
żyta *q*	10,6 [d]	10,7	13,0	11,0	10,0	10,9	12,7	9,4
ziemniaków *q*	127 [d]	110	123	119	145	122	142	103
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	155	184	191	220	162	117,1	190	131
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk.	+ 46,9	+ 128,3	+ 83,9	+ 36,4	+ 17,8	+ 105,0	+ 20,8	+ 73,5
Konie [a]	16,6	16,2	21,0	12,9	14,4	15,7	20,4	18,8
Bydło rogate [a]	25,3	26,6	38,2	22,3	22,3	21,3	23,8	22,3
Trzoda chlewna [a]	15,3	24,9	28,2	14,4	7,6	10,5	17,2	16,7
Saldo przewozu bydła [a]	+ 2,65	+ 3,12	+ 1,49	+ 2,83	+ 3,00	+ 4,86	+ 1,57	+ 2,08
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+ 16,0	+ 17,9	+ 30,6	+ 20,3	+ 18,6	+ 23,6	+ 0,5	+ 2,9

(dok. — fin)

Wyszczególnienie	Powiaty — *Arrondissements*							
	Trembowla	Podhajce	Buczacz	Czortków	Kopyczyńce	Borszczów	Zaleszczyki	Horodenka
Powierzchnia *km²*	697	1 046	1 193	694	873	1 025	718	871
Ludność	72 304	81 998	116660	69 020	85 991	94 767	66 762	83 670
Gęstość zaludnienia na 1 *km²*	103,7	78,4	97,8	99,5	98,5	92,5	93,0	96,1
Ludność rolnicza %	82,7	90,1	83,5	76,9	82,8	83,2	84,3	84,0
Gęstość ludności rolniczej [a]	100,9	85,8	104,6	93,0	97,8	95,3	97,8	91,0
Ziemia orna %	76,0	70,8	70,0	74,9	78,0	75,3	75,2	78,9
Lasy %	11,8	13,4	17,3	15,2	12,3	15,2	15,1	8,8
Zasiewy [b]								
pszenicy %	14,3	13,8	23,8	21,5	19,2	21,4	19,4	26,6
żyta %	17,0	19,4	20,9	27,7	19,4	23,1	23,2	15,7
owsa %	23,2	25,6	23,1	13,2	15,3	17,8	14,9	16,2
ziemniaków %	21,5	22,2	15,0	18,8	24,5	13,4	20,7	25,0
Nawozy sztuczne *kg* [c]	5,7	3,5	9,9	15,2	8,9	8,5	6,2	12,2
Zbiór z 1 *ha*								
pszenicy *q*	11,0	10,4	8,9	11,3	9,4	9,1	10,0	9,2
żyta *q*	11,1	9,1	10,0	12,0	9,8	8,9	11,1	9,6
ziemniaków *q*	144	118	137	153	122	124	126	116
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	98	92	188	227	129	113	177	149
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk.	+ 29,8	+ 3,3	+ 24,5	+ 66,9	+ 52,3	+ 20,7	+ 17,6	+ 11,7
Konie [a]	17,1	14,2	14,6	17,6	16,7	17,9	17,1	17,4
Bydło rogate [a]	25,9	25,4	30,9	24,8	25,3	26,4	24,5	23,6
Trzoda chlewna [a]	10,8	6,0	10,4	15,2	15,8	24,4	19,0	16,4
Saldo przewozu bydła [a]	+ 1,08	+ 1,91	+ 2,38	+ 3,34	+ 2,87	+ 3,43	+ 0,55	+ 3,24
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+ 9,7	+ 2,9	+ 28,5	+ 29,9	+ 20,3	+ 15,6	+ 7,5	+ 10,8

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami, *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

Pow. Śniatyn zbliża się bardziej do powiatów Stanisławów, Tłumacz i Kołomyja, stanowiących wraz z powiatami: Stryj, Żydaczów, Rohatyn, Bóbrka, Przemyślany, Złoczów i Kamionka Strumiłowa okrąg przejściowy między Podkarpaciem, Podolem i powiatami środkowemi woj. lwowskiego.

Okrąg stanisławowski

Wyszczególnienie	Ogółem *Total*	Powiaty — *Arrondissements*										
		Kamionka Str.	Złoczów	Przemyślany	Bóbrka	Stryj	Żydaczów	Rohatyn	Stanisławów	Tłumacz	Kołomyja	Śniatyń
Powierzchnia km^2	9 867	908	1 183	925	890	659	936	1 161	869	952	818	566
Ludność	1019849	68 943	107079	79 599	83 281	72 543	77 024	109534	133085	104675	111288	72 798
Gęstość zaludnienia na 1 km^2	103,4	75,9	90,5	86,1	93,6	110,1	82,3	94,3	153,1	110,0	136,0	128,6
Ludność rolnicza %	75,9	81,3	76,7	84,9	81,4	58,7	83,1	85,6	54,4	85,0	68,9	84,7
Gęstość ludności rolniczej[a]	103,9	92,9	93,2	98,4	108,3	84,7	93,5	104,2	105,9	116,2	120,7	127,6
Ziemia orna %	53,6	42,6	52,4	55,9	52,3	42,4	41,1	56,5	55,6	59,0	61,7	76,3
Lasy %	24,0	34,0	25,0	26,5	28,2	25,8	27,3	20,4	23,9	21,7	17,4	6,1
Zasiewy [b]												
pszenicy %	18,5	25,4	17,0	21,9	16,4	10,2	17,6	22,1	18,3	14,3	16,2	20,0
żyta %	18,5	23,1	16,1	23,3	23,8	17,0	24,8	18,2	10,4	11,0	21,0	13,9
owsa %	25,9	21,9	26,4	25,2	23,1	41,1	27,8	20,5	21,6	33,4	28,3	23,0
ziemniaków %	22,3	13,8	21,9	14,7	23,5	24,1	20,7	24,2	32,0	27,9	20,1	23,7
Nawozy sztuczne *kg* [c] . .	20,5	7,8	39,3	19,6	37,7	23,8	20,5	20,6	10,9	13,8	16,2	9,8
Zbiór z 1 *ha*												
pszenicy *q*	9,8[d]	11,0	10,1	12,1	9,6	10,2	9,5	9,7	7,9	9,1	9,2	9,7
żyta *q*	10,6[d]	10,1	11,4	12,2	10,1	11,1	10,6	12,0	8,5	11,3	10,0	10,1
ziemniaków *q*	124[d]	108	114	133	135	125	119	128	127	130	118	125
Zbiór zboża chlebowego *kg* na 1 mieszkańca	84	137	102	141	102	53	90,1	109	30	60	56	79
Saldo przewozu zboża chlebowego *kg* na 1 mieszk.	— 12,2	+ 16,7	+ 0,9	+ 12,7	+ 10,0	— 18,6	— 95,1	—	—100,6	+ 3,9	— 14,7	— 9,8
Konie [a]	15,3	18,9	14,5	17,0	18,0	8,2	12,1	17,5	14,1	15,1	16,2	15,9
Bydło rogate [a]	34,9	33,3	32,2	33,3	37,7	33,4	39,2	36,1	35,6	33,3	37,0	32,5
Trzoda chlewna [a]	14,7	27,2	14,7	14,0	21,3	7,4	8,4	12,7	8,7	14,1	17,5	19,6
Saldo przewozu bydła [a] . .	+ 4,84	+ 2,61	+ 2,69	+ 2,16	+ 2,14	+10,24	+ 5,84	+ 5,75	+ 2,41	+ 9,06	+ 4,03	+ 7,70
Saldo przewozu trzody chlewnej [a]	+ 15,1	+ 7,8	+ 34,2	+ 3,7	+ 6,1	+ 16,7	+ 5,6	+ 17,5	+ 56,7	+ 21,0	+ 21,5	+ 20,2

a Na 100 *ha* ziemi użytkowanej rolniczo. *b* Stosunek do powierzchni zasianej 5-ma ważniejszemi ziemiopłodami. *c* Na 100 *ha* ziemi ornej. *d* Przeciętna arytmetyczna, nieważona.

Note. Voir pour le texte français tableau à la page 754.

ZAKOŃCZENIE

W ostatecznym wyniku otrzymaliśmy 22 okręgi gospodarcze, mające znaczenie dla górnictwa i przemysłu oraz również 22 okręgi gospodarcze czysto rolnicze.

Ogółem więc mamy 44 okręgi. Jednakowa liczba okręgów przemysłowych i rolniczych powstała, nie na skutek dążenia do utrzymania równowagi pomiędzy liczbą okręgów przemysłowych i rolniczych, lecz ze względów rzeczowych, zupełnie przypadkowo.

Przystępując do naszej pracy stwierdziliśmy, że zamierzamy podzielić Polskę na 30—40 okręgów. Przekroczyliśmy więc zakreśloną przez nas maksymalną granicę liczby okręgów. Musieliśmy jednak to uczynić, aby nie łączyć części Polski zbyt różnorodnych w jednym okręgu. Może jednak przy dalszej analizie, w szczególności na podstawie danych statystyki kolejowej, niektóre okręgi nie wytrzymają próby życia i można będzie je połączyć z innemi. Mamy tu na myśli przedewszystkiem Włocławek i Wilno, jako okręgi mające znaczenie dla przemysłu.

Wysunięte przez nas zagadnienie jest tak poważne, że nie zdołaliśmy pokonać wszystkich trudności. Praca nasza ma dość dużo braków. Z części ich zdajemy sobie sprawę, lecz nie potrafiliśmy ich usunąć, czy to wobec braku czasu i ograniczonych sił, czy też z innych względów. W szczególności, jak to zaznaczyliśmy już we wstępie, nie mogliśmy usunąć pewnego chociażby subjektywizmu w ocenie badanych zjawisk i ich znaczenia dla życia gospodarczego.

Z tych wszystkich względów uważamy nasz podział Polski na okręgi gospodarcze za projekt, który musi dopiero przejść przez próbę ogniową rzeczowej krytyki, i dopiero wówczas, po ewentualnem przeprowadzeniu niezbędnych poprawek, może uzyskać prawo obywatelstwa.

JEAN PIEKAŁKIEWICZ ET STANISŁAW ZDZISŁAW RUTKOWSKI

LES RÉGIONS ÉCONOMIQUES DE LA POLOGNE

Résumé

Les pays contemporains présentent des organismes économiques très compliqués et dont les différentes régions territoriales, souvent très hétérogènes, tendent à se spécialiser dans une certaine branche de l'activité économique et de la production nationale. En premier lieu ce sont les différences de la situation géographique et des ressources naturelles qui contribuent à cette spécialisation: les terrains où abondent les richesses minérales, la houille, les minerais — désignent d'avance les localités propres au développement de certaines branches d'industrie; la qualité du sol et les conditions climatiques exercent une influence décisive sur le caractère de l'agriculture; la situation à proximité de bonnes voies de communication, au bord d'un fleuve ou près de la mer est aussi de grande importance. Néanmoins, à côté des conditions naturelles, ce sont aussi les facteurs d'ordre historique qui jouent un rôle important pour le développement économique de différentes régions. En Pologne les facteurs historiques ont exercé même une influence prédominante, vu que notre pays se compose de trois parties ayant autrefois appartenu aux trois pays de structure économique différente (Russie, Allemagne et Autriche).

L'hétérogénéité des conditions économiques dans les différentes régions du pays provoqe même quelquefois de sérieuses divergences entre les intérêts de certaines provinces. Il suffit de rappeler la lutte que devait soutenir l'industrie textile de Łódź contre l'industrie textile de la Russie.

De même chez nous il y a souvent des divergences—réelles ou apparentes, continues ou temporaires — entre divers groupes économiques ou territoriaux. On peut citer à titre d'exemple la métallurgie de l'ancien Royaume de Congrès et celle de la Haute Silésie, l'industrie sucrière dans les départements de l'ouest et celle dans les départements du centre.

Il en suit, que pour une étude plus ou moins approfondie des phénomènes économiques l'État ne peut pas être envisagé comme unité intégrale, au contraire, on en doit traiter séparément toutes les parties dont la structure et le dégré du développement économique sont différents. Dans une même période certaines provinces peuvent accuser des progrès remarquables, tandis que dans les autres on constate une déchéance. Pour certaines investigations la répartition du pays en régions est indispensable afin de pouvoir établir leur dépendance réciproque. P. ex. dans la statistique des chemins de fer la somme globale des transports de différentes marchandises ne peut nous renseigner suffisamment sur le caractère des échanges entre les provinces particulières et par conséquent—sur la nature des relations économiques qui existent entre les différentes régions du pays.

Au premier coup d'oeil il paraît, que l'on pourrait très bien se servir de la division administrative existante, cependant cette division n'est pas identique en Pologne pour tous les domaines de l'administration intérieure. La division politique en départements et arrondissements (voïévodies et starosties) diffère, bien que peu sensiblement, de la division appliquée par le Ministère des Finances en districts de Chambres du Trésor (ce qui correspond en France à l'administration de la régie). Les districts de l'inspection scolaire ne correspondent pas strictement aux départements administratifs, non plus que les districts des Cours d'Appel dans l'administration judiciaire. La division administrative des chemins de fer et de la poste s'écarte encore plus des limites des départements.

De toutes ces divisions, la division politique en départements, arrondissements et communes est celle que l'on rencontre le plus fréquemment dans les statistiques et qui présente des grands avantages au point de vue de la comparabilité des données statistiques les plus diverses. Cependant, au point

de vue économique la division en départements présente des inconvénients sérieux, car d'habitude on procède à la division administrative sans tenir compte des conditions économiques. Il en résulte que nos départements (voïévodies) sont loin de présenter des unités économiques homogènes, au contraire, souvent ils sont composés des territoires ayant une structure économique différente. C'est ainsi que dans le département de Silésie on peut opposer les arrondissements de Cieszyn et de Lubliniec aux arrondissements tels que Katowice ou Królewska Huta. De même dans le département de Kielce l'arrondissement de Będzin diffère essentiellement au point de vue économique des arrondissements voisins.

Les arrondissements présentent des unités territoriales plus homogènes au point de vue économique, bien que même dans les limites des arrondissements on peut observer quelquefois des divergences considérables. D'autre part les arrondissements administratifs servent d'unité dans les relevés statistiques presque aussi souvent que les départements. Néanmoins les arrondissements ne peuvent être choisis comme unités pour les investigations d'ordre économique, vu que leur quantité considérable—car ils sont au nombre de 277—rendrait difficile de se faire une idée juste et claire de l'ensemble des conditions économiques dans le pays; d'autre part ce sont de petites unités territoriales, lesquelles pour la plupart font partie d'une région industrielle bien plus vaste, p. ex. l'arrondissement de Katowice, celui de Królewska Huta (du dép. de Silésie) et celui de Będzin (du dép. de Kielce) qui font partie de notre bassin houiller, ou bien l'arrondissement de Łódź et l'arrondissement de Brzeziny qui font ensemble le district industriel de Łódź (industrie textile).

Il en résulte que pour obtenir une juste division économique de notre pays, les arrondissements particuliers doivent être réunis en groupes plus complexes, formant des régions autant que possible homogènes au point de vue économique et dont le nombre ne peut dépasser 30—40 (l'Allemagne en 1924 se divisait en 41 et en 1925—en 42 régions économiques). Comme la plupart des données sont groupées par arrondissements et non par communes, nous sommes obligés de grouper les arrondissements entiers, abstraction faite des différences, qu'une analyse plus scrupuleuse pourrait révéler entre les territoires qui en font partie. Les villes plus importantes doivent être traitées à part, comme unités correspondant aux arrondissements.

En établissant les limites des régions économiques, notre tendance sera de ne réunir que tous les arrondissements voisins ayant une structure économique uniforme, afin de former des unités présentant un ensemble territorial. En Allemagne ce principe ne fut pas rigoureusement observé, car souvent on y groupait en une seule région plusieurs ports situés dans différents districts. P. ex. la 6-me région, où sont groupés les ports: Rostock, Wismar, Lübeck, Kiel, Trensburg, Trawemünde et Warnemünde, embrasse les ports situés sur le territoire de la 5-me région (Meklembourg—Schwerin—Strelitz) et ceux situés sur le territoire de la 7-me région (Schlesvig—Holstein, Lübeck), en outre certains ports situés sur le territoire de cette dernière sont portés dans la 8-me région.

Cette tendance à traiter les ports séparément et à en former des groupements à part n'est pas, à notre avis, suffisamment justifiée: le mouvement des importations et des exportations est lié non seulement aux ports mêmes, mais aussi à la production et à la consommation de la ville donnée et de ses alentours; donc, lorsqu'on traite les ports séparément des terrains voisins, on risque d'obtenir un tableau faussé pour les données relatives au territoire respectif. D'autre part, en envisageant conjointement les ports appartenant aux diverses unités territoriales, il nous est impossible d'obtenir la somme totale des données pour le territoire donné et pour les ports qui en furent exclus. Pour nous la question des ports n'a pas une telle importance que pour l'Allemagne; en tout cas nos ports seront traités conjointement avec le territoire contigu.

La division de la Pologne en régions économiques présente pour nous des difficultés considérables, car c'est le premier essai dans ce domaine, et l'on ne dispose d'aucun ouvrage plus détaillé ayant trait à ce problème. Il nous est même impossible de nous baser sur des recherches analogues à l'étranger, car même pour l'Allemagne, dont la division en régions économiques nous est connue, nous n'avons pas pu trouver l'explication de la méthode adoptée. Dans les notes explicatives au 325-me tome de la *Statistik des Deutschen Reichs* („Die Güterbewegungen auf deutschen Eisenbahnen im Jahre 1924 nach Verkehrsbezirke geordnet") nous avons trouvé à la page VIII l'indication, que la division a été effectuée d'après les frontières politiques et d'après les districts industriels, dont les plus importants forment des régions économiques à part. En étudiant les limites des régions nous avons constaté qu'en général elles coincident

avec les frontières politiques, donc, les facteurs économiques n'étaient pris en considération qu'exceptionnellement.

Dans la publication russe: „Matériaux au projet de l'approvisionnement. Transport et consommation des céréales en Russie“ [1] on trouve la répartition de la Russie en régions économiques exclusivement au point de vue du ravitaillement — de l'excès ou du défaut des blés. Comme caractéristiques servant de base à la division on admet: 1) le rapport réciproque de la production de quatre blés principaux, 2) leur importation ou exportation et 3) les conditions de transport autant que possible identiques. En ce qui concerne la Russie Asiatique, on s'est borné aux caractéristiques d'ordre géographique, lesquelles ont suffi pour atteindre le but visé. La répartition en régions d'après la première des caractéristiques mentionnées, où l'on admettait comme unité des gouvernements entiers, donna en somme 12 régions d'étendue très inégale. Ensuite, en tenant compte de deux autres caractéristiques mentionnées et eu égard aux conditions spéciales, par ex. du gouvernement de Petrograd et de celui d'Astrakhan, on a établi en tout 15 régions pour la Russie d'Europe et 22 régions pour l'Etat entier, y compris la Russie Asiatique, mais non compris les territoires occupés dans ce temps-là par les Allemands. La méthode adoptée en Russie, vu le but spécial qu'elle visait, ne peut être non plus appliquée à la Pologne.

Nous sommes donc forcés de créer notre propre méthode, basée sur l'analyse détaillée des particularités propres aux divers arrondissements et ayant pour but de réunir ces derniers en groupes autant que possible homogènes.

Pour cette étude nous nous servirons de données relatives à la population, à l'agriculture, à l'industrie et aux transports de chemins de fer (données spéciales du Ministère des Chemins de Fer évaluées pour chaque station à part et groupées par arrondissements par l'Office Central de Statistique). Chaque trait distinctif sera traité à part, afin de former tout d'abord des unités territoriales uniformes au point de vue d'un seul trait distinctif. Cette analyse terminée — on procédera aux conclusions générales et on formera des régions économiques en groupant les districts ayant le maximum des analogies et le minimum des différences. Cependant, le nombre seul des traits communs ne peut servir de critérium décisif, car souvent un seul trait de valeur fondamentale sert de contrepoids aux plusieurs traits de moindre importance. Par conséquent, il est impossible que l'appréciation en soit dépourvue de caractère subjectif, dont l'effet peut être atténué, mais non supprimé, si le travail en question sera exécuté par deux personnes.

En choisissant les traits devant servir de base à notre étude, nous sommes obligés à nous borner aux données qui se trouvent à notre disposition et à renoncer à celles qui, quelle que soit leur importance, n'étaient pas jusqu'ici élaborées, p. ex. les données relatives à la production de plusieurs branches d'industrie. Dans certains cas, lorsque les données respectives se rapportaient seulement aux grandes unités territoriales et n'envisageaient pas d'unités de moindre étendue, telles que l'arrondissement administratif, on était obligé à procéder aux études spéciales. D'autre part, parmi les données qui se trouvaient à notre disposition nous avons choisi celles qui nous paraissaient avoir le plus d'importance, afin de ne pas surcharger notre étude qui ne pouvait dépasser les limites assignées d'avance.

L'un des indices servant à illustrer la situation économique générale d'un territoire envisagé est la densité de la population, qui est en stricte dépendance du dégré du développement économique. Le résultat de nos études en cette matière est la carte jointe à la page 780. Nous faisons remarquer que dans les arrondissements particuliers la population urbaine y est comptée conjointement avec la population rurale.

En procédant à l'analyse des traits servant à caractériser l'agriculture, nous avons admis comme trait essentiel le rapport du nombre de la population puisant dans l'agriculture leurs moyens d'existence au nombre total de la population. Les rapports en question sont désignés sur la carte jointe à la page 780.

Cependant le rapport entre le chiffre de la population agricole et le total de la population ne détermine pas le dégré de la densité de la population agricole dans les différentes régions. Nous avons donc calculé le chiffre de la population agricole par 100 hectares de terres en utilisation agricole (terres labourables, jardins, prairies et pâturages); les résultats des calculs sont indiqués sur la carte jointe à la page 780.

En ce qui concerne la question de la propriété foncière, nous avons exécuté des calculs servant à établir la fraction de terres en utilisation agricole qui appartient à la grande propriété foncière au-dessus de 50 *ha*

1 Petrograd 1916.

d'étendue. Les chiffres respectifs se trouvent dans le tableau à la page 563 et 564.

Le rapport de la superficie de différentes cultures au total de la superficie est aussi d'une grande importance: les données concernant la superficie des terres labourables sont illustrées par la carte jointe à la page 780, tandis que dans le tableau à la page 569 et 570 le lecteur trouvera l'évaluation du pourcentage de prairies et à la page 571 et 572 le pourcentage de forêts.

En outre, afin de caractériser de plus près la répartition de différentes cultures, nous avons évalué le rapport qui existe entre la superficie de chacune des cultures plus importantes (froment, seigle, avoine, orge, pommes de terre) au total de la superficie utilisée pour la culture de cinq produits mentionnés. Le pourcentage du froment et du seigle est illustré sur les cartes jointes à la page 780 et 780, les données relatives à l'avoine, à l'orge, et aux pommes te terre se trouvent dans les tableaux—pages 579—584.

Afin de caractériser l'intensité de la culture agricole dans les différents arrondissements, on a évalué (voir la carte jointe à la page 780) la quantité des engrais artificiels consommés dans chaque arrondissement par 100 hectares de terres labourables, se basant sur les données de la statistique des transports; en ce qui concerne les arrondissements où il existe la production des engrais artificiels—on a pris la quantité des engrais produits, plus le chiffre des engrais importés, déduction faite du chiffre des engrais exportés; pour les arrondissements ne produisant pas d'engrais—la consommation fut établie en déduisant le chiffre des arrivées du chiffre des expéditions.

Nous avons aussi déterminé le rendement de la production agricole par arrondissement, en établissant le chiffre moyen de la production du froment, du seigle et des pommes de terre en quintaux par hectare (voir les tableaux pages 589, 590, 592, 595). Afin de se rendre compte de l'importance de la production des céréales dans divers arrondissements, nous avons calculé pour les années 1923/24 et 1924/25 le chiffre moyen de céréales par habitant, déduction faite de la réserve pour l'ensemencement (voir la carte jointe à la page 780). Se basant sur la statistique des transports, on a aussi calculé les arrivées, les expéditions et le solde du froment, du seigle et de la farine de ces deux espèces de blé (après l'avoir évaluée en grains) et on a établi pour chaque arrondissement l'excédent du froment et du seigle (les expéditions moins les arrivées) ou respectivement—le déficit (les arrivées moins les expéditions) par 100 habitants (voir la carte jointe à la page 780).

En ce qui concerne l'effectif du cheptel vivant, on trouvera dans les tableaux les chiffres de chevaux, de bétail à cornes et de porcs par 100 hectares de terres en utilisation agricole (pages 605—610). Se basant sur les données de la statistique des transports on a déterminé en outre l'excédent (les expéditions moins les arrivées) ou bien le déficit (les arrivées moins les expéditions) du bétail à cornes et des porcs par 100 hectares de terres en utilisation agricole (voir la carte jointe à la page 780 et 780).

Pour caractériser l'exploitation des forêts, on a calculé le pourcentage de forêts par rapport à la superficie totale pour chaque arrondissement (voir la carte à la page 780); ensuite, d'après les données de la statistique des transports, on a déterminé les arrondissements qui accusent l'excédent ou bien le déficit du bois (v. la carte à la page 780).

En procédant à l'analyse de l'exploitation des mines et de l'industrie, nous avons commencé par l'évaluation du pourcentage de la population puisant dans l'industrie les moyens d'existence, se basant sur les données du recensement général. Les résultats sont exposés par arrondissement sur la carte jointe à la page 780. Comme la consommation du charbon est en général strictement liée au développement de l'industrie, bien que beaucoup d'autres facteurs y jouent aussi un rôle important, p. ex. la quantité de charbon employée pour chauffage, la distance des mines, les moyens de communication, etc., nous avons déterminé pour chaque arrondissement la quantité de charbon consommé par habitant en *kg*, d'après les données de la statistique des transports pour les 10 mois (mars—décembre) de l'année 1924 (voir la carte jointe à la page 780).

Pour établir les régions minières nous nous sommes servis de données relatives au nombre des mines et au nombre des ouvriers occupés dans les branches de production que voici: mines de houille et de lignite, mines de minerais de fer et de zinc, mines de sel gemme et de sels potassiques, extraction du pétrole et de l'ozokérite, ainsi que des données relatives aux transports et à la production des mines.

Pour la métallurgie nous avons établi le nombre des usines sidérurgiques et des usines de zinc, ainsi que le nombre des ouvriers occupés et leur production pour chaque arrondissement.

En ce qui concerne les données relatives à la population occupée dans l'industrie, les chiffres fournis par le recensement général de 1921 ne peuvent servir qu'à caractériser d'une façon générale la situation de l'industrie dans les différents arrondissements, mais si l'on veut préciser le dégré du développement de différentes branches d'industrie—ces chiffres sont surannés et par trop sommaires. Les chiffres plus récents et plus détaillés sont fournis par les statistiques de l'emploi de la main-d'oeuvre, dressées systématiquement par l'Office Central de Statistique depuis l'année 1922. Pour les grandes entreprises, occupant normalement 20 ouvriers et plus les relevés statistiques sont dressés tous les mois. Pour le second groupe, qui embrasse toutes les autres entreprises jusqu'à la 7-me catégorie fiscale inclusivement et dont la liste est établie d'après les données fournies à l'Office Central de Statistique par les chambres du Trésor, la statistique de l'emploi de la main-d'oeuvre est élaborée une fois par an. À la 8-me catégorie, qui reste hors de notre statistique de l'emploi de la main-d'oeuvre, appartiennent les établissements industriels, occupant de 1 à 4 ouvriers; dans certaines branches d'industrie, ce personnel embrasse aussi le propriétaire et ses membres de famille co-actifs. Ce ne sont donc que les métiers et, en général, les établissements les plus petits qui ne sont pas soumis à notre statistique de l'emploi de la main-d'oeuvre.

Comme les relevés en question sont publiés par département, nous fûmes obligés d'en faire une élaboration spéciale par arrondissement; cependant, vu les dimensions qu'aurait prises ce travail, si nous voulions procéder à l'élaboration des matériaux relatifs à tous les établissements industriels, on se borna à en envisager seulement le premier groupe, c. à d. les entreprises occupant normalement 20 ouvriers et davantage. Ces entreprises embrassent toute la grande et moyenne industrie; néanmoins le rapport qui existe entre le nombre des entreprises appartenant à ce groupe et entre le nombre total des entreprises industrielles est différent dans les différentes branches industrielles, c'est ce que prouve le relevé à la page 634.

On en voit que le nombre des entreprises du premier groupe fait 14,6% du total des entreprises, tandis que le nombre des ouvriers qui y sont occupés fait 75,8 % du total des ouvriers. Dans certaines industries le nombre des ouvriers occupés dans les entreprises du premier groupe atteint des pourcentages suivants: 92,8% (industrie textile), 91,7% (industrie chimique), 89,7 (papier); les plus petits pourcentages se trouvent dans l'industrie du bâtiment (31,7%) et dans l'industrie du vêtement (40,5%); dailleurs, cette dernière accuse un développement considérable de l'industrie à domicile (ouvriers à domicile travaillant pour le compte de l'entrepreneur). En général, on peut dire, que les données pour les grandes entreprises, excepté peut-être l'industrie du bâtiment et celle du vêtement, caractérisent suffisamment notre industrie et son activité dans les branches particulières. En outre, on doit faire remarquer que dans l'année 1926, qui sert de base à nos évaluations, les entreprises envisagées par notre statistique de l'emploi de la main-d'oeuvre dans le premier groupe sont bien plus nombreuses que dans l'année précédente: au mois de décembre de 1925 il y avait dans ce groupe 3151 entreprises, tandis qu'au mois de mai de 1926 il y avait 4 531 entreprises; donc un nombre considérable des entreprises du deuxieme groupe fut porté dans le groupe des établissements occupant 20 ouvriers et plus, c'est ce qui prouve que la relation du nombre des établissements et des ouvriers appartenant aux grandes entreprises par rapport au total des établissements et des ouvriers est en 1926 supérieure qu'en 1925.

Pour dresser des relevés par arrondissement, nous nous sommes servis des données les plus récentes à ce temps-là, c. à d. de celles datant du mois de mai 1926. L'état de l'emploi de la main-d'oeuvre à cette période (voir le tableau à la page 635) a été inférieur que celui du mois de mai de l'année 1925 par suite de la crise générale de l'industrie: au mois de mai de 1926 il y avait 364 159 ouvriers occupés, tandis qu'au mois de mai de 1925 il y en avait 443 458, c. à d. que la diminution fut de 80 000 environ. Au cours des mois suivants, par suite de l'amélioration de la situation économique générale, le nombre des ouvriers occupés augmentait progressivement. Donc, on peut affirmer que les chiffres, que nous avons pris pour base, sont en général inférieurs à l'état normal de l'emploi de la main-d'oeuvre; d'autre part cet abaissement du niveau n'est pas égal par rapport à toutes les industries, car les réductions du nombre des ouvriers occupés n'étaient pas partout identiques.

Vu le caractère saisonnier de certaines industries, surtout en ce qui concerne l'industrie alimentaire, p. ex. les sucreries, les distilleries de l'alcool, les amidonneries, les fabriques de conserves—les chiffres des ouvriers occupés dans ces branches de production au mois de mai sont loin d'exprimer l'importance réelle de ces industries,

dont l'activité au mois de mai est très réduite. Par conséquent, au lieu de chiffres du mois de mai 1926, nous avons pris pour ces industries les chiffres se rapportant à la période de la plus intense production de l'année précédente, c. à d. le nombre maximum des ouvriers occupés en 1925. De même, comme notre travail n'a pas pour but de présenter la situation réelle de l'industrie au mois de mai 1926, mais au contraire—il nous importe d'avoir un tableau autant que possible exact de son état normal, nous avons pris en considération aussi les établissements dont l'activité au mois de mai 1926 a été entièrement suspendue et pour lesquels nous avons pris les chiffres maxima des ouvriers occupés au cours de l'année 1925.

Comme résultat nous avons obtenu le chiffre global de 420 993 ouvriers travaillant dans les entreprises de grande et moyenne industrie, c. à d. dans les établissements qui dans les conditions normales occupent 20 ouvriers et plus, tandis que le nombre réel des ouvriers occupés dans ces établissements au mois de mai 1926 a été de 364 159 personnes; la différence entre ces deux chiffres représente le nombre des ouvriers occupés dans les industries alimentaires saisonnières, ainsi que ceux occupés dans les établissements temporairement inactifs. Cette interpolation nous a servi à obtenir les chiffres qui caractérisent l'importance réciproque de différentes branches d'industrie, indépendamment de la saison et des conjonctures passagères.

Se basant sur les données de la statistique de l'emploi de la main-d'oeuvre, nous avons établi le nombre des établissements industriels dans chaque arrondissement (voir le tableau à la page 635 et 636). Ensuite nous avons calculé le rapport entre le nombre des ouvriers occupés en 1926 et le nombre total des personnes professionnellement actives établi d'après le recensement de 1921. Les chiffres obtenus sont indiqués sur la carte jointe à la page 780; ils ne prétendent pas à l'exactitude absolue, car le nombre des personnes professionnellement actives en 1926 a été certainement supérieur à celui de 1921, toutefois l'erreur doit être minimale. Enfin, afin de nous rendre compte de l'importance de la grande et moyenne industrie par rapport à l'industrie en général, nous avons calculé les pourcentages des ouvriers occupés dans les grandes et moyennes entreprises par rapport au total des personnes professionnellement actives dans l'industrie en 1921 (voir le tableau à la page 639 et 640).

Après avoir étudié le dégré du développement industriel de chaque arrondissement, nous avons passé à l'analyse des industries plus importantes, se basant sur les statistiques de l'emploi de la main-d'oeuvre, du transport des marchandises et de la production.

Dans l'industrie minérale nous avons étudié les données concernant les fabriques de ciment, les chaufourneries, les briqueteries, les verreries, les fabriques de porcelaine et de faïences, ainsi que le travail des pierres et du marbre, la fabrication du béton, les ateliers de rémouleur, etc.

Dans l'industrie des métaux nous avons envisagé les fonderies de fer et d'acier, les fabriques de tôle et de la poterie en tôle émaillée, les fabriques de fil de fer, de chaînes, de clous, de vis et de quincaillerie en général, les fabriques d'armes, de projectiles, d'outils agricoles, etc. Nous avons traité à part l'industrie de la construction mécanique, embrassant la fabrication des chaudières, locomotives, machines agricoles, machines-outils et machines industrielles, ainsi que la construction des bateaux et navires, des automobiles et cycles, des wagons de chemins de fer et de tramways électriques. Dans un groupe à part nous avons envisagé l'industrie électrotechnique.

Dans l'industrie chimique nous avons traité comme des groupes à part les raffineries du pétrole, les usines à gaz et les fabriques d'allumettes; toutes les autres branches de l'industrie chimique sont traitées ensemble dans un groupe collectif et embrassent, outre les établissements de la grande industrie chimique organique et non organique (acides, sels, engrais artificiels, etc.), la préparation des produits pour l'emploi technique, la transformation des graisses animales, la fabrication des crayons, couleurs, encres, explosifs, de la soie artificielle, des produits en caoutchouc, gutta-percha et celluloïde.

L'industrie textile fut répartie en deux groupes: l'un embrassant les filatures et les tissages, et l'autre — le blanchissage, le finissage, l'apprêtage, ainsi que la fabrication des ouvrages en feutre et en crins, des passementeries, etc.

L'industrie du papier fut traitée aussi en deux groupes distincts: dans le premier nous avons porté les fabriques de la cellulose, de la pâte de bois et du papier, dans le second— les établissements produisant des ouvrages en papier et en carton, y compris les fabriques de papiers peints.

De même l'industrie des peaux et des cuirs embrasse deux groupes: le premier embrasse exclusivement les tanneries, le second—les établissements de bourrellerie et de sellerie, les mégisseries et les ateliers de

maroquinerie, ainsi que les fabriques de brosses et d'autres ouvrages en crin et en plumes. Les fabriques de chaussures n'y sont pas envisagées, car elles sont portées dans le groupe de l'industrie du vêtement.

Dans l'industrie du bois on distingue trois groupes: 1) les scieries, 2) les fabriques de meubles courbés, 3) les établissements de menuisier, de charpentier, de tonnelier, les fabriques de meubles (sauf les meubles courbés), les fabriques de véhicules en bois de tout genre et de bateaux, les fabriques des ouvrages en liège et les ateliers de vannerie.

Dans l'industrie alimentaire nous avons envisagé: les sucreries, les distilleries de l'alcool, les brasseries, les fabriques de conserves, les meuneries, les boulangeries et les fabriques du tabac, qui furent traitées séparément; tous les autres établissements sont traités conjointement, savoir: les fabriques des vins et des eaux-de-vie, les fabriques de chocolat, des bonbons, du cacao, du café et des succédanés du café, des eaux minérales, etc.

Dans l'industrie du vêtement on distingue deux groupes: 1) les fabriques de chaussures, 2) autres branches de l'industrie du vêtement: les ateliers de tailleur et de couture, les ateliers de lingerie, la pelleterie, la cordonnerie, les articles de mode et de fantaisie (boutons, boucles, peignes, ornements de tout genre), les ateliers de jouets d'enfants et d'articles de sport, et enfin les blanchisseries et les teintureries.

En outre nous avons envisagé les données concernant l'industrie polygraphique et l'industrie du bâtiment.

Ci-devant nous avons exposé les données concernant l'état de notre agriculture. En prenant pour point de départ tour à tour chacun des traits distinctifs envisagés, nous avons formé les régions autant que possible homogènes au point de vue de chaque trait. Ensuite nous avons passé à l'industrie et, prenant pour point de départ chaque branche d'industrie séparément, nous avons établi toute une série de régions spéciales au point de vue de différentes branches d'industrie. De cette manière nous avons obtenu plusieurs séries de régions, établies sur des critériums différents; naturellement, il y avait une grande diversité de combinaisons, car un même arrondissement pouvait faire partie de plusieurs groupes territoriaux.

Maintenant il s'agissait d'opérer la synthèse de toutes les investigations précitées, afin d'établir une division uniforme du territoire entier de la Pologne en régions économiques autant que possible homogènes. Ci-dessous nous tâcherons d'exposer la méthode que nous avons suivie.

Tout d'abord nous avons séparé les régions ayant de l'importance au point de vue de l'exploitation minière et de l'industrie. Cependant, on ne doit pas s'attendre que ce soient les régions strictement industrielles, dans le sens de la prépondérance de l'industrie sur l'agriculture, ou bien que la majorité de la population y s'occupe de l'industrie et non de l'agriculture. En séparant ces régions, d'ailleurs toujours suffisamment industrialisées, on les traite comme unités territoriales ayant une grande importance pour une industrie donnée; en éliminant toutes les branches d'industrie de moindre importance, on tend à ce que chaque industrie soit représentée dans le nombre minimum de régions, afin que le tableau général de l'état actuel et du développement de cette industrie ne soit pas dispersé, mais au contraire— autant que possible concentré. En même temps, ayant égard à ce que notre statistique des transports reflète exactement seulement les transports entre les différentes régions, il est nécéssaire, que les régions composées pour la plupart d'arrondissements produisant un article donné embrassent le minimum d'arrondissements qui représentent la consommation de ce même article, car les transports en dedans des régions ne peuvent pas être élaborés avec une exactitude suffisante pour caractériser l'échange des marchandises en dedans des régions.

En déterminant les limites des régions au point de vue de branches industrielles les plus importantes, nous ne pouvons pas établir l'échelle des industries d'après leur importance respective, mais nous sommes obligés de choisir l'industrie laquelle, à notre avis, est la plus importante pour l'arrondissement donné. Cela est d'autant plus difficile, que dans notre pays il y a des centres industriels, où diverses industries sont concentrées; donc, si dans une région donnée on compte plusieurs arrondissements en prenant pour base une certaine industrie, par cela-même on y fait introduire toutes les autres industries, représentées dans ces mêmes arrondissements, tandis que pour certaines d'entre elles il serait préférable, si elles étaient réunies à d'autres arrondissements, où leur développement est plus accentué.

En déterminant les limites des régions économiques, nous avons eu égard en premier lieu à leur homogénéité au point de vue de la production, par conséquent nous avons été obligés à faire moindre attention et à donner moins d'importance aux données

Stanisław Wierzchosławski

relatives au commerce, au crédit, aux communications et à la consommation.

L'établissement des régions commerciales, embrassant les centres commerciaux vers lesquels gravitent les territoires voisins, serait d'une grande utilité, car l'organisation du commerce est d'une grande importance pour l'échange et le débit des produits. Cependant, même si nous voulions tenir compte des centres commerciaux et de leurs dépendances en procédant à notre division, nous ne pourrions pas le faire à défaut de données suffisamment exactes et nous serions obligés à nous borner à la répartition plus ou moins schématique des arrondissements entre les chefs-lieux des territoires envisagés, que l'on peut considérer en général comme centres de l'activité commerciale. Cependant, les centres commerciaux ne sont pas les mêmes pour les différentes marchandises et cette division schématique ne serait pas conforme à la réalité.

De même, il serait très utile de déterminer les régions ayant une organisation du crédit analogue et possédant un centre commun du marché d'effets. Chez nous cependant le crédit privé est encore peu développé et les centres financiers vers lesquels tendent les arrondissements particuliers sont déterminés pour la plupart par la répartition des succursales de la Banque de Pologne et de la Banque de l'Économie Nationale qui sont jusqu'à présent la source presque unique des crédits. Eu égard à cela nous sommes d'avis, que la formation des régions au point de vue des conditions de crédit est encore chez nous prématurée.

Dans l'établissement des régions au point de vue des communications, la chose essentielle est non la facilité technique des communications par voie ferrée ou par voie fluviale, mais l'utilisation réelle de ces voies de communication et l'intensité du mouvement dans les différentes régions. Mais alors, si l'on admet ce point de vue, les analogies de communication résultent en grande mesure des analogies de production et de consommation, qui sont déterminées par les produits exportés et importés.

L'intensité et le caractère de la consommation, en tant qu'elle concerne la consommation des matières premières et des demi-produits employés pour la fabrication, correspond strictement à l'intensité et au caractère de la production, qui sert du point de départ à notre groupement. Cependant, s'il s'agit de la consommation directe par la population, la formation des régions à ce point de vue n'est possible qu'après avoir strictement déterminé la consommation réelle des articles plus importants dans les différents arrondissements. Pour le moment nous nous bornerons à tenir compte de la consommation seulement par rapport à nos grandes villes, formant des régions économiques à part.

Se basant sur les données de la statistique des transports par régions économiques et après avoir procédé à quelques investigations supplémentaires, ont pourra grouper les régions, que nous avons formées au point de vue de la production, en groupes plus complexes, formant chacun un ensemble homogène au point de vue de l'organisation du commerce et du crédit, ainsi que du réseau de communication. Dans certaines études nos régions économiques, basées sur la production, pourraient être alors considérées comme éléments des unités territoriales de plus grandes dimensions.

Se basant sur les principes et sur les méthodes exposés ci-dessus, nous avons établi 22 régions de caractère industriel, c. à d. ayant de l'importance pour notre production minière, métallurgique et industrielle. Les données relatives à ces territoires sont exposées dans les relevés dressés pour chaque région à part. Le reste du territoire de la Pologne est divisé en 22 régions de caractère purement agricole. Le nombre identique des régions industrielles et agricoles résulte non de l'intention de souligner l'importance égale de l'industrie et de l'agriculture, mais il a été obtenu à la suite des causes objectives accidentellement.

Notre travail de répartition des territoires polonais en régions économiques est donc, bien que peut-être provisoirement, accompli. Les investigations futures, et particulièrement celles basées sur les statistiques des transports dressées suivant les régions récemment établies, ainsi que les analyses critiques de notre ouvrage—nous permettrons d'en réviser les résultats et d'y apporter des correctifs nécessaires.

BIBLIOTEKA UEP GŁÓWNA

Robotnicy w średnich i wielkich zakładach przemysłowych

Ouvriers occupés dans les grands et moyens établissements industriels

1926

16° od Greenwich 18° 20° 22° 24° 26° 28°

56° 54° 52° 50° 48°

ROBOTNICY W STOSUNKU DO OGÓŁU ZAWODOWO-CZYNNYCH
LES OUVRIERS PAR RAPPORT AU NOMBRE TOTAL DE LA POPULATION PROFESSIONNELLEMENT ACTIVE

0—1%

1—3%

3—9%

nad 9%
au dessus de

Uwaga. Dla powiatów niezakreskowanych brak danych o liczbie zawodowo-czynnych (z r. 1921).

Note. Manque de données sur le nombre de la population professionnellement active pour les arrondissements laissés en blanc.

granica okręgów gospodarczych (ostatecznych)— *limite de régions économiques (definitives)*

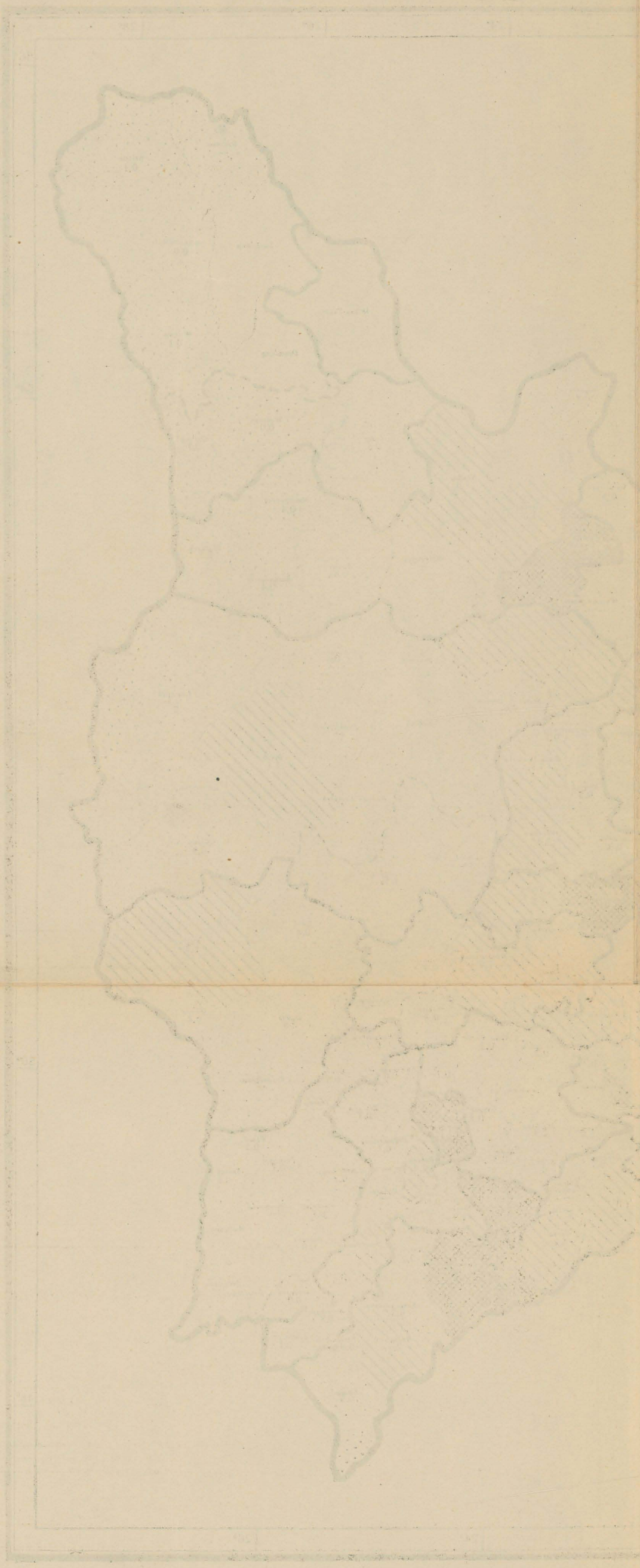
granica województw — *limite des départements*

granica powiatów — *limite des arrondissements*

50 0 50 100 140 km

18° 20° 22° 24° 26°

Biblioteka Wierchosławski

ERRATA

Nazwa mapki — *Carte*	Powiat *Arrondissement*	Wydrukowano *Est imprimé*	Powinno być *Doit être*	Zakreskowano *Rayes de fason*
Gęstość zaludnienia . . . . . *Densité de la population*	Pleszew	79,2	79,1	mylnie—*defecteuse*
Ludność rolnicza . . . . . *Population agricole*	Stołpce	—	—	mylnie—*defecteuse*
	Ostrów	73,3	68,0	mylnie—*defecteuse*
Gęstość ludności rolniczej . . *Densité de la population agricole*	Strzelno	52,3	52,2	—
	Przeworsk . . .	—	—	mylnie—*defecteuse*
Ziemia orna . . . . . *Terres arables*	Strzelno	72,8	78,8	—
	Łódź	64,0	64,1	—
	Ostrów Wielk. .	58,2	58,1	—
	Krzemieniec . .	Krzemienice	Krzemieniec	—
	Prużany	—	40,4	—
Lasy . . . . . *Forêts*	Kościan	8,3	18,2	mylnie—*defecteuse*
	Łódź	9,1	8,9	—
	Jarosław	25,3	23,3	mylnie—*defecteuse*
	Nowy Sącz . . .	28,7	28,1	—
	Strzyżów . . .	21,0	24,0	—
	Jaworów	27,9	37,9	mylnie—*defecteuse*
	Rypin	10,8	11,8	—
Zasiewy pszenicy . . . . . *Ensemencement en froment*	Szubin	—	—	mylnie—*defecteus*
	Pszczyna	1,4	2,4	—
	Tarnów	16,3	16,8	—
	Przeworsk . . .	7,8	17,8	—
	Kamionka Strum.	—	25,4	—
	Kostopol	—	10,0	—
	Łask	Łuck	Łask	—
Zasiewy żyta . . . . . *Ensemencement en seigle*	Gniezno	—	—	mylnie—*defecteuse*
	Ostrów Wielk. .	48,4	48,3	—
	Rybnik	34,2	34,1	—
	Oszmiana . . .	—	—	mylnie—*defecteuse*
Nawozy sztuczne . . . . . *Engrais artificiels*	Szubin	7,1	7,9	—
	Sanok	60,0	60,6	—
	Równe	Kowno	Równe	—
	Włodzimierz . .	—	5,2	—
Zbiór zboża chlebowego . . . *Recolte de froment et de seigle*	Grodzisk	632	774	—
	Świętochłowice	9	8	—
	Rybnik	106	110	—
	Katowice	19	18	—
	Warszawa . . .	110,2	110	—
Przewozy zboża chlebowego . *Transport de froment et de seigle*	Kościan	—	273,1	—
	Ostrów Wielk. .	180,6	180,8	—
	Końskie	—38,8	—38,3	—
	Lubaczów . . .	2,2	2,9	—
	Lubaczów . . .	Lubaszów	Lubaczów	—
	Tomaszów . . .	—	—	mylnie—*defecteuse*
Przewozy bydła rogatego . . *Transport du betail à cornes*	Słupca	—	0,07	—
	Kozmin	—	5,02	—
	Nadwórna . . .	—	—	mylnie—*defecteuse*
	Działdowo . . .	—	—	mylnie—*defecteuse*
	Wysokie Mazow.	—	—	mylnie—*defecteuse*
	Kołomyja . . .	4,03	—4,03	mylnie—*defecteuse*

Stanisław Wierzchosławski

(dok. — fin)

Nazwa mapki — *Carte*	Powiat *Arrondissement*	Wydrukowano *Est imprimé*	Powinno być *Doit être*	Zakreskowano *Rayés de fason*
Przewozy trzody chlewnej . *Transport de porcs*	Dolina	1,4	13,8	mylnie—*defecteuse*
	Stanisławów	5,7	56,7	mylnie—*defecteuse*
Przewozy drewna wszelkiego *Transport de bois de toutes espèces*	Kartuzy	4,4	4,8	—
	Wyrzysk	10,4	0,4	mylnie—*defecteuse*
	Wągrowiec . .	0,3	9,4	mylnie—*defecteuse*
	Ostrów Wielk. .	—11,5	— 11,8	—
	Kielce	20,6	25,6	—
	Chrzanów . . .	— 6,8	—6,3	—
	Zborów	— 0,5	—1,5	—
	Garwolin	0,0	—0,0	mylnie—*defecteuse*
	Brodnica	10,5	6,5	—
Ludność górnicza i przemysłowa . . . . . *Population minière et industrielle*	Żywiec . . .	—	—	mylnie—*defecteuse*
	Sokal	—	—	mylnie—*defecteuse*
Konsumcja węgla . . . . . *Consommation de la houille*	Kutno	124,5	1245,0	mylnie—*defecteuse*
	Kozienice . . .	—	17,3	mylnie—*defecteuse*
	Pleszew	628,3	528,3	—
	Kępno	—	3382,3	—
	Częstochowa . .	98,0	980,0	—
	Miechów	14,8	148,0	—
	Dąbrowa	—	—	mylnie—*defecteuse*
	Tarnów	288,5	288,1	—
	Ropczyce . . .	—	—	mylnie—*defecteuse*
	Tarnobrzeg . .	—	—	mylnie—*defecteuse*
	Tłumacz	—	—	mylnie—*defecteuse*
Robotnicy w średnich i wielkich zakładach przemysłowych . . . . . *Ouvriers occupés dans les grands et moyens établissements industriels*	Kozienice . . .	1,3	0,3	mylnie—*defecteuse*
	Myślenice . . .	0,4	0,5	—
	Nowy Targ . .	0,5	0,3	—
	Wieliczka . . .	1,5	0,5	mylnie—*defecteuse*
	Bohorodczany .	0,3	0,6	—
	Skałat	0,6	0,0	—
	Złoczów	0,7	0,2	—
	Łuniniec	0,7	0,8	—
	Bielsk	1,1	1,0	—

GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA
DENSITÉ DE LA POPULATION

1921

16° od Greenwich 18° 20° 22° 24° 26° 28°

56° 54° 52° 50° 48°

NA 1 km^2 POWIERZCHNI — PAR 1 km^2 DE SUPERFICIE

- 0—40 osób *personnes*
- 40—60 osób *personnes*
- 60—80 osób *personnes*
- 80—100 osób *personnes*
- 100—120 osób *personnes*
- nad 120 osób *au dessus de 120 personnes*

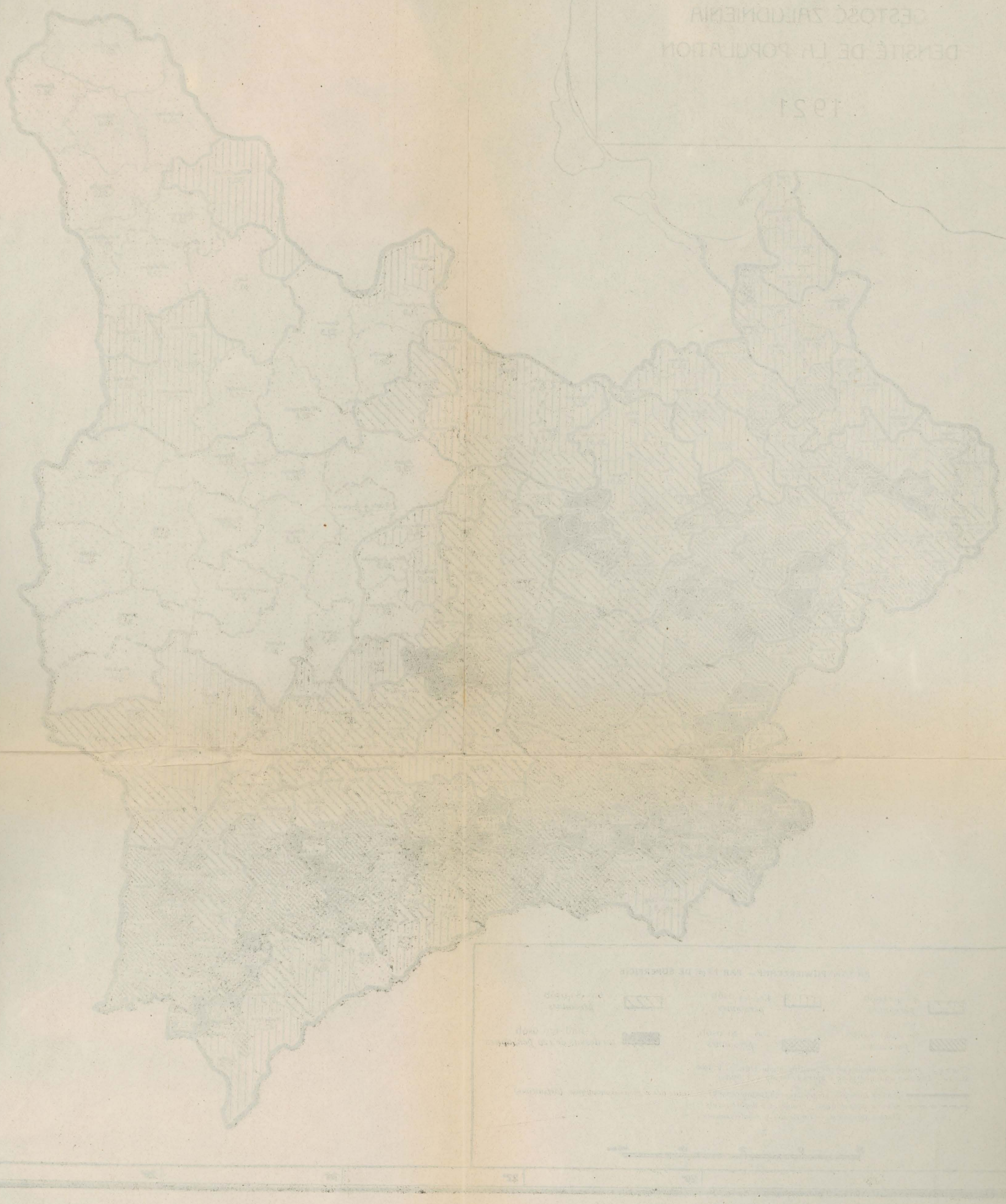
Uwaga. Podział administracyjny według stanu z dn. 1. I. 1926
Note. Division administrative d'après l'état du 1. I. 1926.

granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*
granica województw — *limite des departements*
granica powiatów — *limite des arrondissements*

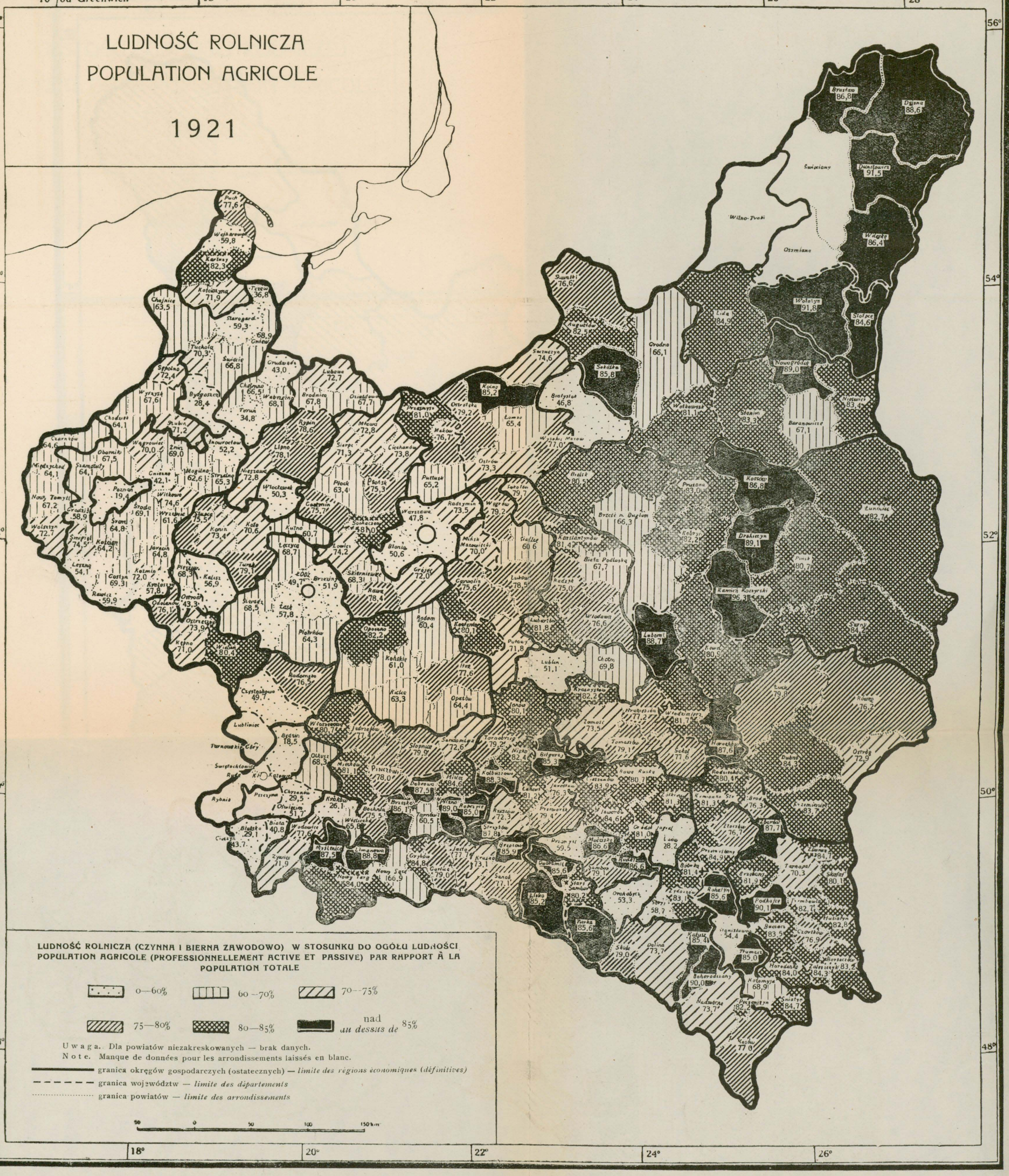
50 0 50 100 150 km

18° 20° 22° 24° 26°

Wł. Zonbstawski

LUDNOŚĆ ROLNICZA
POPULATION AGRICOLE
1921

LUDNOŚĆ ROLNICZA (CZYNNA I BIERNA ZAWODOWO) W STOSUNKU DO OGÓŁU LUDNOŚCI
POPULATION AGRICOLE (PROFESSIONNELLEMENT ACTIVE ET PASSIVE) PAR RAPPORT À LA POPULATION TOTALE

- 0—60%
- 60—70%
- 70—75%
- 75—80%
- 80—85%
- nad / *au dessus de* 85%

U w a g a. Dla powiatów niezakreskowanych — brak danych.
N o t e. Manque de données pour les arrondissements laissés en blanc.

granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*
granica województw — *limite des départements*
granica powiatów — *limite des arrondissements*

50 0 50 100 150 km

Stanisław Wierzchosławski

GĘSTOŚĆ LUDNOŚCI ROLNICZEJ
DENSITÉ DE LA POPULATION AGRICOLE
1921

16° od Greenwich 18° 20° 22° 24° 26° 28

56° 54° 52° 50° 48°

LUDNOŚCI ROLNICZEJ (CZYNNEJ I BIERNEJ ZAWODOWO) NA 100 *ha* ZIEMI UŻYTKOWANEJ ROLNICZO
POPULATION AGRICOLE (PROFESSIONNELLEMENT ACTIVE ET PASSIVE) PAR 100 *ha* DE TERRES EN UTILISATION AGRICOLE

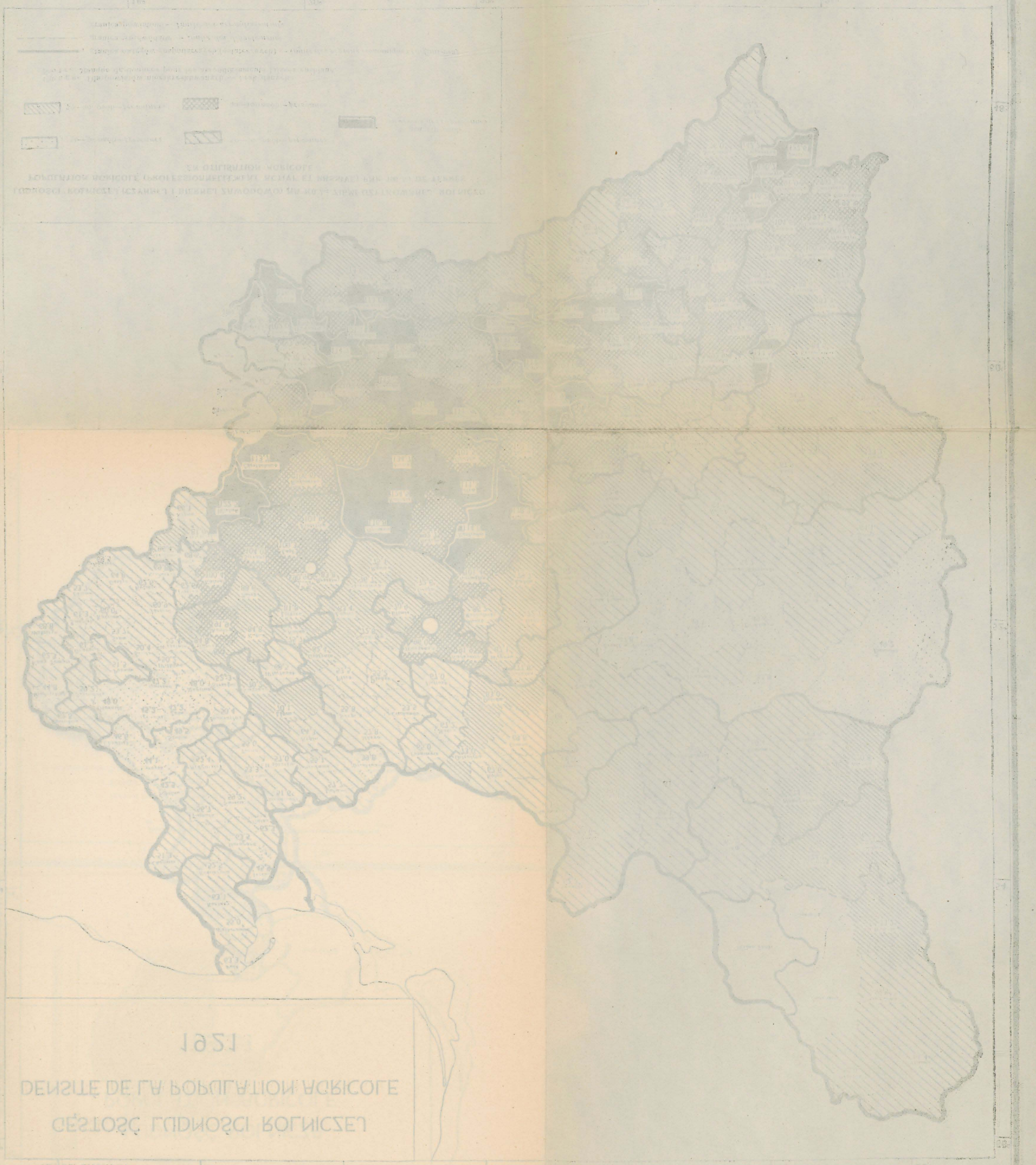
- 30—50 osób—*personnes*
- 50—70 osób—*personnes*
- 70—90 osób—*personnes*
- 90—100 osób—*personnes*
- nad 110 osób / *au dessus de 110 personnes*

Uwaga. Dla powiatów niezakreskowanych — brak danych.
Note. Manque de données pour les arrondissements laissés en blanc.

- granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*
- granica województw — *limite des départements*
- granica powiatów — *limite des arrondissements*

18° 20° 22° 24° 26°

DENSITÉ DE LA POPULATION AGRICOLE

Stanisław Wierzchosławski

LASY — FORÊTS

1921

16° od Greenwich 18° 20° 22° 24° 26° 28°

56° 54° 52° 50° 48°

18° 20° 22° 24° 26°

GRUNTÓW LEŚNYCH W STOSUNKU DO OGÓLNEJ POWIERZCHNI
TERRAINS FORESTIERS PAR RAPPORT À LA SUPERFICIE TOTALE

0—10% 10—15% 15—20%

nad 40%
au dessus de

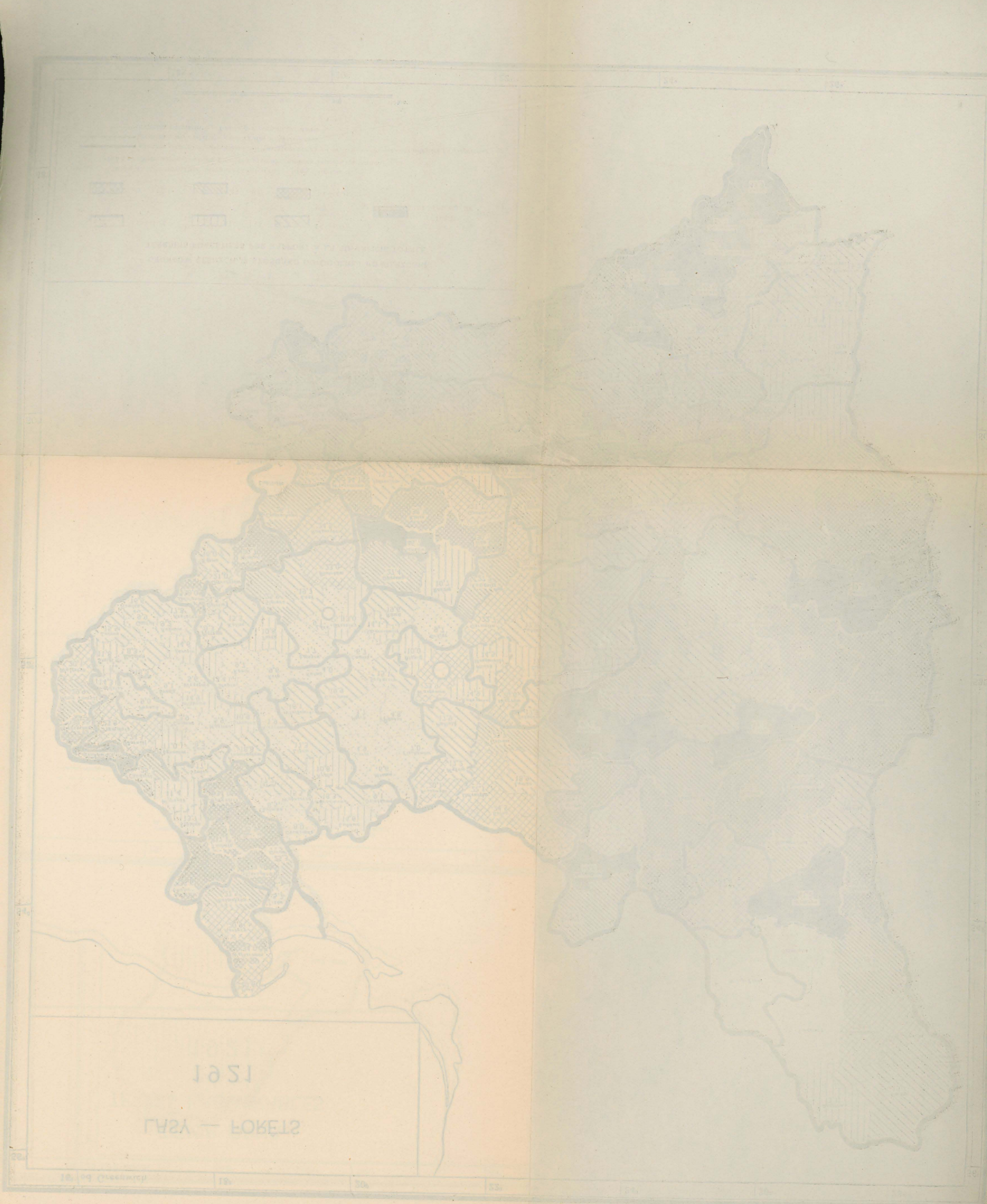
20—25% 25—30% 30—40%

U w a g a. Dla powiatów niezakreskowanych — brak danych.
N o t e. Manque de données pour les arrondissements laissés en blanc.

granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) —*limite des régions économiques (définitives)*
granica województw — *limite des départements*
granica powiatów — *limite des arrondissements.*

50 0. 50 100 150 km.

Brześć 13,1
Dziśna 19,7
Święciany
Duniłowicz 23,4
Wilno-Troki
Oszmiana
Wilejka 29,5
Puck 20,6
Wejherowo 34,0
Kartuzy 20,9
Kościerzyna 27,5
Tczew 5,7
Chojnice 36,6
Starogard 33,6
Gniew 25,3
Tuchola 37,1
Świecie 35,9
Grudziądz 8,0
Lubawa 14,6
Sępolno 13,7
Wyrzysk 11,4
Bydgoszcz 34,0
Chełmno 8,5
Wąbrzeźno 15,5
Brodnica 18,3
Działdowo 9,1
Toruń 17,2
Chodzież 25,2
Szubin 17,1
Rypin 10,8
Mława 6,6
Czarnków 45,4
Wągrowiec 11,0
Żnin 8,2
Inowrocław 18,8
Lipno 17,3
Sierpc 4,9
Ciechanów 7,0
Międzychód 38,5
Oborniki 24,1
Szamotuły 23,8
Gniezno 3,9
Mogilno 5,9
Strzelno 10,9
Nieszawa 1,9
Poznań 9,0
Wągrowiec 14,9
Nowy Tomyśl 29,9
Grodzisk 14,3
Środa 9,1
Września 5,6
Słupca 3,4
Wolsztyn 20,1
Śrem 18,2
Wrocławek 16,1
Gostynin 19,9
Płock 3,7
Pułtusk 17,9
Przasnysz 20,1
Ostrołęka 22,1
Mława 24,5
Łomża 18,9
Wysokie Mazowiecki 15,2
Ostrów 25,7
Sokołów 17,3
Węgrów 20,6
Radzymin 14,9
Warszawa 23,9
Mińsk Mazowiecki 14,5
Siedlce 11,6
Konstantynów 14,6
Biała Podlaska 19,4
Bielsk 46,6
Prużana 17,0
Kobryń 15,0
Drohiczyn 23,7
Pińsk 32,1
Kamień Koszyrski 29,0
Łuniniec 33,9
Brześć n. Bugiem 27,6
Kościan 14,3
Leszno 15,5
Gostyń 9,9
Krotoszyn 17,8
Rawicz 16,6
Jarocin 14,6
Kępno 16,0
Pleszew 9,3
Kalisz 15,3
Ostrów 22,8
Odolanów 30,0
Ostrzeszów 21,0
Koźmin 9,2
Turek 10,8
Konin 9,7
Koło 9,6
Kutno 4,0
Łęczyca 7,7
Łowicz 6,7
Błonie 10,0
Grójec 9,7
Skierniewice 14,1
Łódź Brzeziny 13,0
Rawa 19,6
Sieradz 25,9
Łask 19,7
Piotrków 23,0
Radom 10,7
Opoczno 27,4
Garwolin 22,7
Łuków 17,8
Radzyń 17,9
Włodawa 24,8
Łubartów 14,8
Puławy 20,7
Kozienice 27,2
Lubomi 30,1
Kowel 28,3
Kamień Koszyrski 29,0
Sarny 49,8
Włocławek 30,7
Wieluń 30,7
Konskie 46,7
Lublin 12,3
Chełm 18,3
Radomsko 24,5
Częstochowa 26,7
Kielce 38,1
Opatów 21,1
Janów 29,7
Krasnystaw 20,0
Łuck 29,3
Równo 32,1
Hrubieszów 17,7
Włodzimierz 22,5
Zamość 32,2
Lublinitz
Bedzin 26,9
Włoszczowa 34,1
Jędrzejów 15,7
Tarnobrzeg 42,7
Nisko 46,7
Biłgoraj 38,5
Tomaszów 17,6
Sokal 23,3
Horochów 16,5
Dubno 21,8
Ostróg 25,0
Tarnowskie Góry
Olkusz 25,0
Miechów 8,8
Pinczów 7,7
Słopnica 18,0
Sandomierz 12,4
Kolbuszowa 31,5
Rawa Ruska 30,7
Radziechów 30,2
Cieszanów 41,0
Łańcut 25,1
Jarosław 25,3
Żółkiew 26,8
Kamionka Str. 34,0
Brody 34,1
Krzemieniec 14,1
Zbarów 12,3
Złoczów 25,0
Przemyślany 26,5
Zbaraż 6,1
Tarnopol 6,7
Skałat 10,8
Husiatyn 12,3
Trembowla 11,8
Podhajce 13,4
Brzeżany 23,8
Rohatyn 20,4
Żydaczów 27,3
Stryj 25,8
Drohobycz 45,9
Sambor 18,3
Rudki 15,1
Bóbrka 28,2
Przemyśl 28,8
Mościska 16,2
Grodek Jagiel. 34,2
Lwów 22,1
Jaworów 27,9
Rzeszów 18,7
Przeworsk 10,1
Brzozów 21,5
Dobromil 38,3
Stary Sambor 28,4
Lisko 40,0
Turka 37,0
Skole 56,8
Dolina 73,0
Kałusz 146,0
Stanisławów 23,9
Tłumacz 21,7
Bohorodczany 56,1
Nadwórna 72,7
Peczenizyn 43,3
Kosów 53,9
Horodenka 8,8
Kołomyja 17,4
Zaleszczyki 15,1
Borszczów 15,2
Śniatyn 6,1
Ropczyce 20,4
Pilzno 22,6
Tarnów 16,3
Brzesko 20,7
Kochnia 30,6
Wieliczka 16,7
Kraków 8,7
Chrzanów 39,3
Oświęcim 8,5
Pszczyna
Rybnik
Biała 26,2
Bielsko 32,2
Wadowice 23,5
Cieszyn 28,7
Żywiec 46,1
Myślenice 31,9
Limanowa 31,3
Nowy Targ 24,0
Gorlice 16,2
Grybów 20,5
Jasło 20,9
Krosno 20,4
Sanok 24,3
Nowy Sącz 28,7
Ciężkowice 16,2
Dąbrowa 10,1
Nisko 24,6
Sędziszów 21,0
Kolbuszowa 31,5
Łańcut 25,1
Jarosław 25,3
Przeworsk 10,1
Jaworów 27,9
Rzeszów 18,7
Brzozów 21,5
Dobromil 38,3
Stary Sambor 28,4
Lisko 40,0
Turka 37,0
Skole 56,8
Dolina 73,0
Kałusz 146,0
Bohorodczany 56,1
Nadwórna 72,7
Peczenizyn 43,3
Kosów 53,9
Horodenka 8,8
Kołomyja 17,4
Zaleszczyki 15,1
Borszczów 15,2
Śniatyn 6,1
Husiatyn 12,3
Trembowla 11,8
Podhajce 13,4
Brzeżany 23,8
Rohatyn 20,4
Żydaczów 27,3
Stryj 25,8
Drohobycz 45,9
Sambor 18,3
Rudki 15,1
Bóbrka 28,2
Przemyślany 26,5
Zbaraż 6,1
Tarnopol 6,7
Skałat 10,8
Husiatyn 12,3
Złoczów 25,0
Zbarów 12,3
Brody 34,1
Krzemieniec 14,1
Ostróg 25,0
Dubno 21,8
Horochów 16,5
Sokal 23,3
Radziechów 30,2
Rawa Ruska 30,7
Cieszanów 41,0
Żółkiew 26,8
Kamionka Str. 34,0
Grodek Jagiel. 34,2
Lwów 22,1
Jaworów 27,9
Rzeszów 18,7
Przeworsk 10,1

IASY — FORÊTS

ZASIEWY PSZENICY
ENSEMENCEMENT EN FROMENT
1924/1925

16° od Greenwich | 18° | 20° | 22° | 24° | 26° | 28°

54° | 52° | 50° | 48°

POWIERZCHNIA ZASIANA PSZENICĄ W STOSUNKU DO POWIERZCHNI ZASIANEJ 5-oma ZIEMIOPŁODAMI
SUPERFICIE ENSEMENCÉE EN FROMENT PAR RAPPORT À LA SUPERFICIE ENSEMENCÉE EN 4 BLÉS PRINCIPAUX ET POMMES DE TERRE

- 0—2,5%
- 2,5—5%
- 5—10%
- 10—15%
- 15—20%
- nad 20% / *au dessus de 20%*

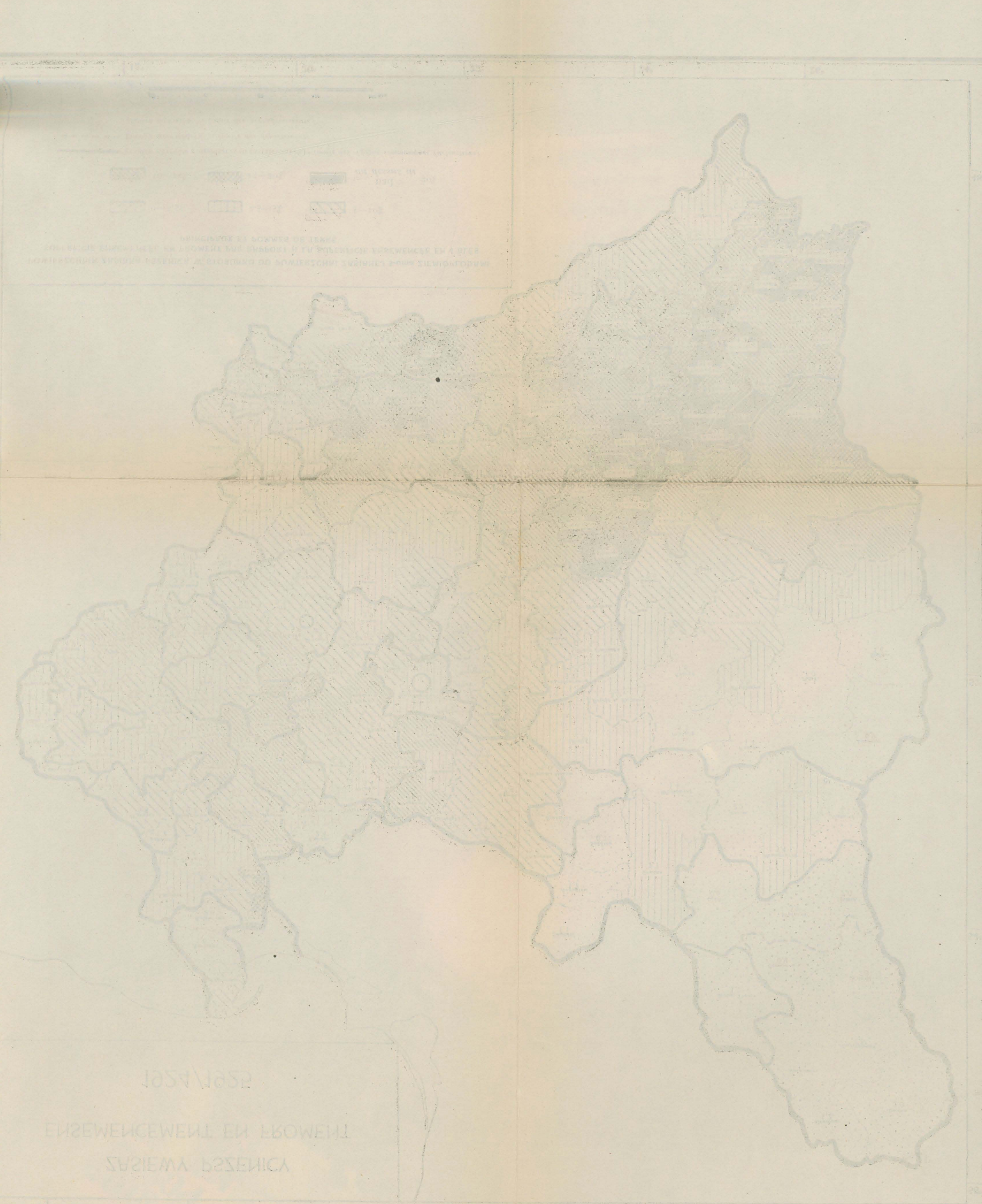
granica okręgów gospodarczych (ostatecznych)—*limite des régions économiques (définitives)*

granica województw — *limite des départements*

granica powiatów — *limite des arrondissements*

50 0 50 100 150 km.

18° | 20° | 22° | 24° | 26°

ZASIEWY ŻYTA
ENSEMENCEMENT EN SEIGLE
1924/1925

16° od Greenwich | 18° | 20° | 22° | 24° | 26° | 28°

56° | 54° | 52° | 50° | 48°

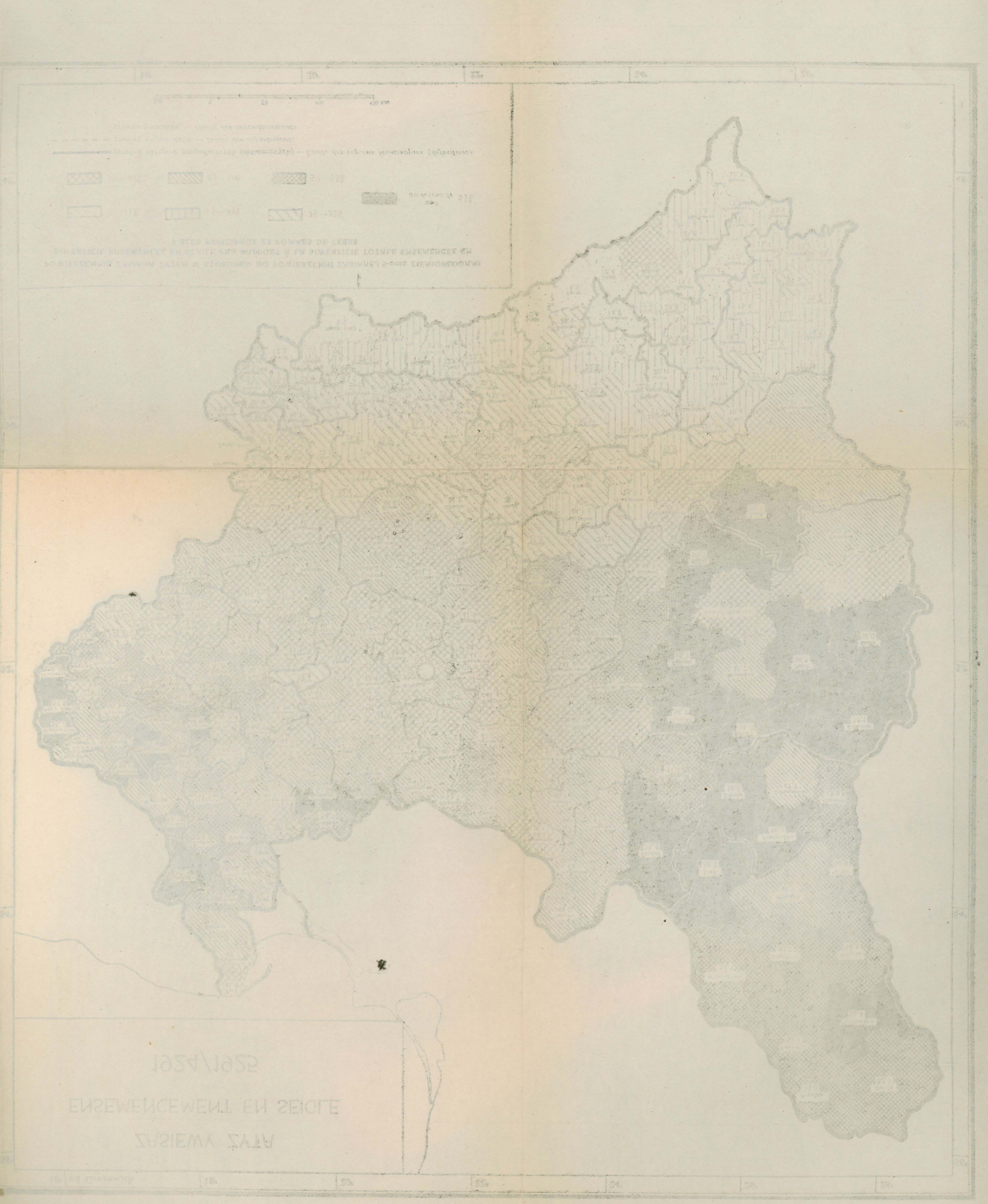
POWIERZCHNIA ZASIANA ŻYTEM W STOSUNKU DO POWIERZCHNI ZASIANEJ 5-oma ZIEMIOPŁODAMI
SUPERFICIE ENSEMENCÉE EN SEIGLE PAR RAPPORT À LA SUPERFICIE TOTALE ENSEMENCÉE EN
4 BLÉS PRINCIPAUX ET PÔMMES DE TERRE

0—15%
15—25%
25—35%
35—45%
45—50%
50—55%
nad / *au dessus de* 55%

granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*
granica województw — *limite des départements*
granica powiatów — *limite des arrondissements*

50 0 50 100 150 km

18° | 20° | 22° | 24° | 26°

NAWOZY SZTUCZNE
ENGRAIS ARTIFICIELS

1925

16° od Greenwich | 18° | 20° | 22° | 24° | 26° | 28°

56° | 54° | 52° | 50° | 48°

PRZEWYŻKA PRZYBYCIA NAD NADANIEM NA 1 *ha* ZIEMI ORNEJ
EXCÉDENT DE L'ARRIVÉE SUR L'EXPÉDITION POUR 1 *ha* DE TERRE ARABLE

0—2,5 *kg* | 2,5—10 *kg* | 10—25 *kg* | 25—40 *kg* | 40—100 *kg* | nad / *au dessus de* 100 *kg*

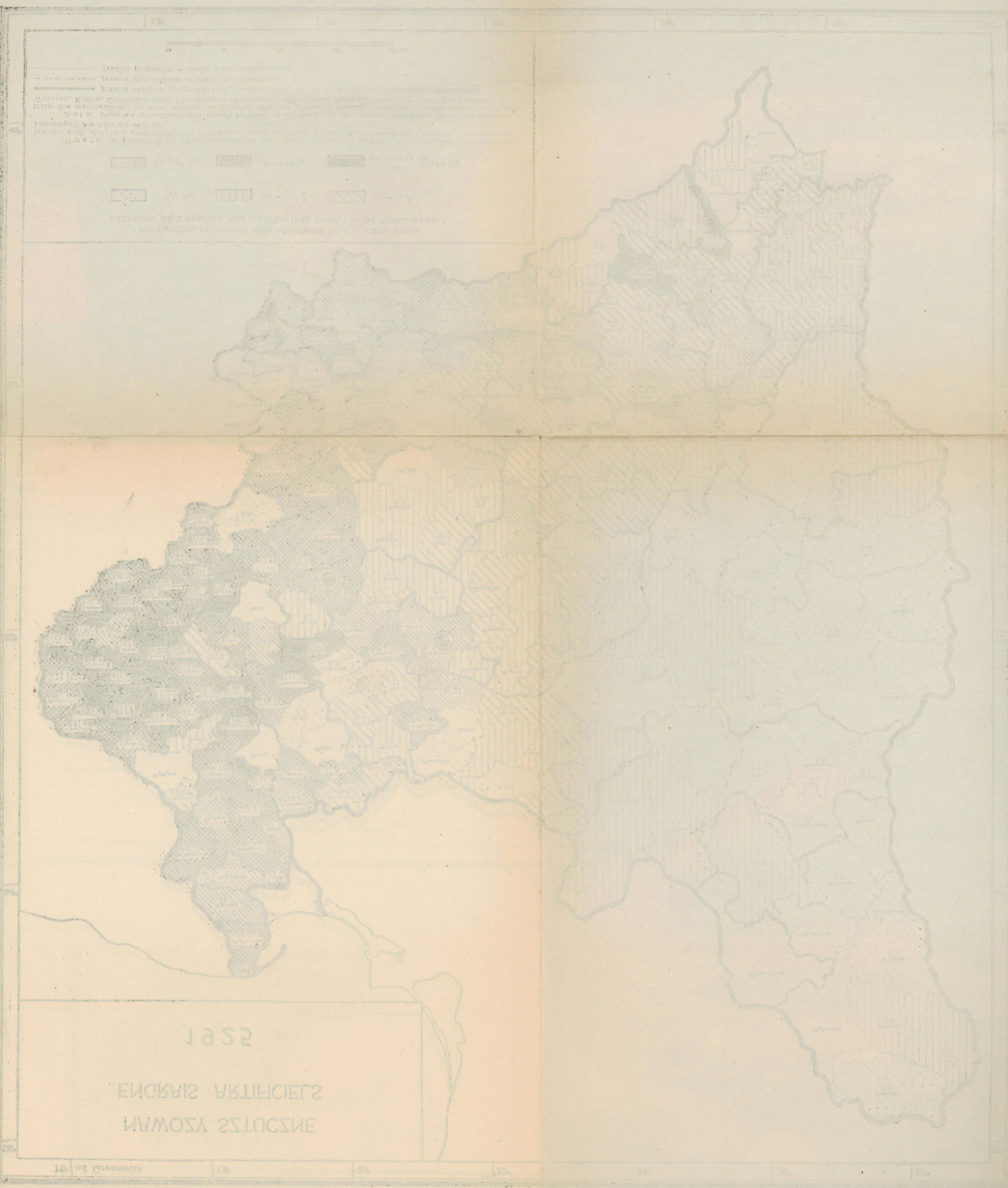
U w a g a. W powiatach niezakreskowanych nie było stacyj kolejowych, na których rejestrowano ruch towarowy, lub też, brak danych o ziemi ornej. Dla powiatów: Toruń, Wyrzysk, Kielce, Królewska-Huta, Chrzanów i Stanisławów—konsumpcji nie dało się obliczyć.

N o t e. Dans les arrondissements laissés en blanc il n'y avait pas de stations de chemin de fer enregistrant le trafic des marchandises, ou bien manque de données rélatives à la terre arable. Pour les arrondissements de Toruń, Wyrzysk, Kielce, Królewska-Huta, Chrzanów et Stanisławów—l'évaluation de la consommation n'était pas possible.

granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*
granica województw — *limite des départements*
granica powiatów — *limite des arrondissements*

50 0 50 100 150 km

18° | 20° | 22° | 24° | 26°

ZBIÓR ZBOŻA CHLEBOWEGO
RECOLTE DE FROMENT ET DE SEIGLE

PRZECIĘTNIE
EN MOYENNE 1923/1924—1924/1925

16° od Greenwich | 18° | 20° | 22° | 24° | 26° | 28°

56° | 54° | 52° | 50° | 48°

NA 1 MIESZKAŃCA — PAR HABITANT

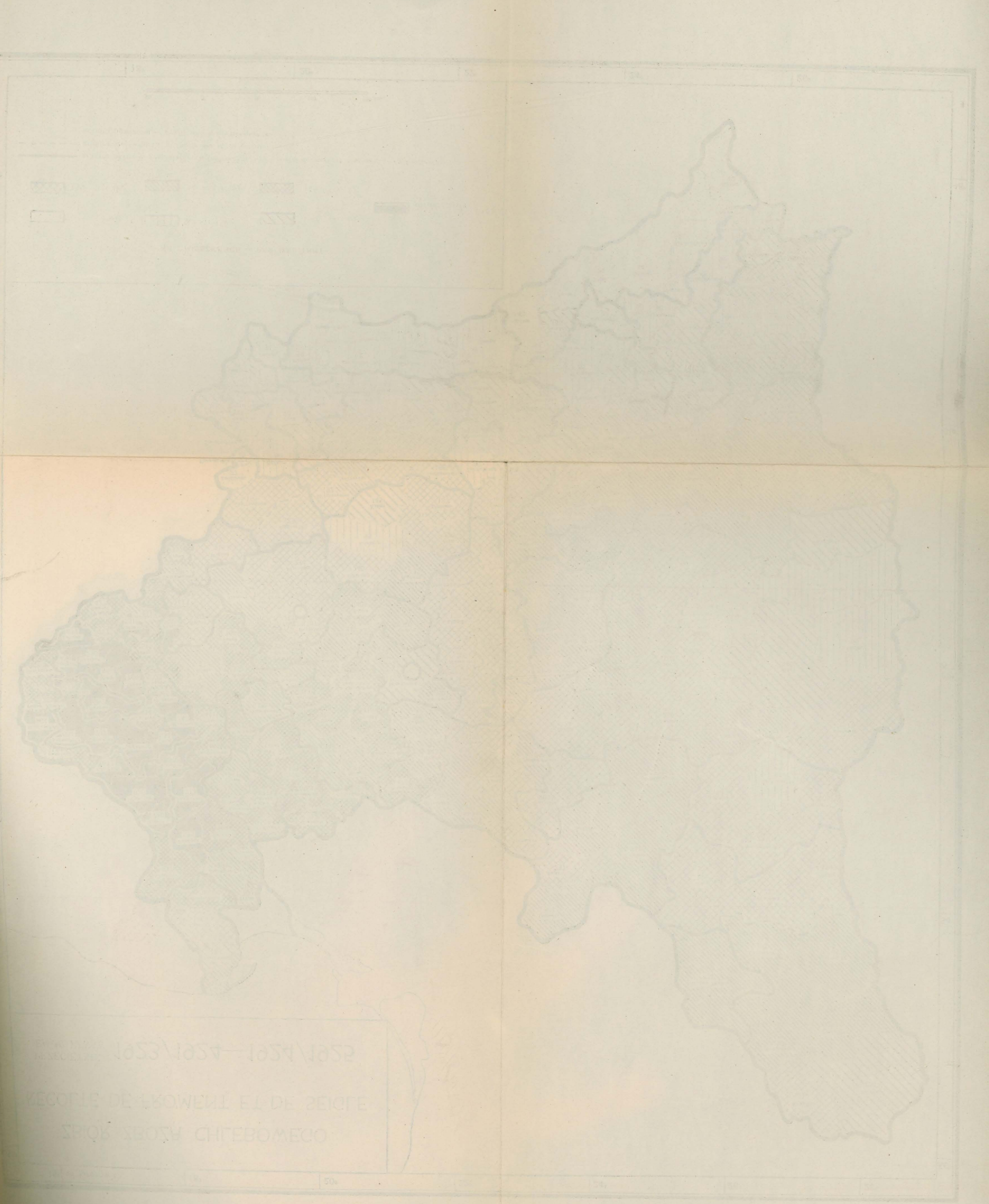
- 0— 50 *kg*
- 50—100 *kg*
- 100—150 *kg*
- 150—250 *kg*
- 250—350 *kg*
- 350—550 *kg*
- nad *au dessus de* 550 *kg*

granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*

granica województw — *limite des départements*

granica powiatów — *limite des arrondissements.*

50 0 50 100 150 km.

PRZEWOZY ZBOŻA CHLEBOWEGO
TRANSPORT DE FROMENT ET DE SEIGLE

1925

16° od Greenwich | 18° | 20° | 22° | 24° | 26° | 28°

56° | 54° | 52° | 50° | 48°

NA 1 MIESZKAŃCA — PAR HABITANT

Przewyżka przybycia nad nadaniem (—) — *Excédent de l'arrivée sur l'expédition (—)*

nad *au dessus de* 100 *kg* | 100—25 *kg* | 25—0 *kg*

Przewyżka nadania nad przybyciem — *Excédent de l'expédition sur l'arrivée*

0—25 *kg* | 25—100 *kg* | nad *au dessus de* 100 *kg*

Uwaga. W powiatach niezakreskowanych nie było stacyj kolejowych na których rejestrowano ruch towarowy.
Note. Dans les arrondissement laissés en blanc il n'y avait pas de stations de chemin de fer enregistrant le trafic des marchandises.

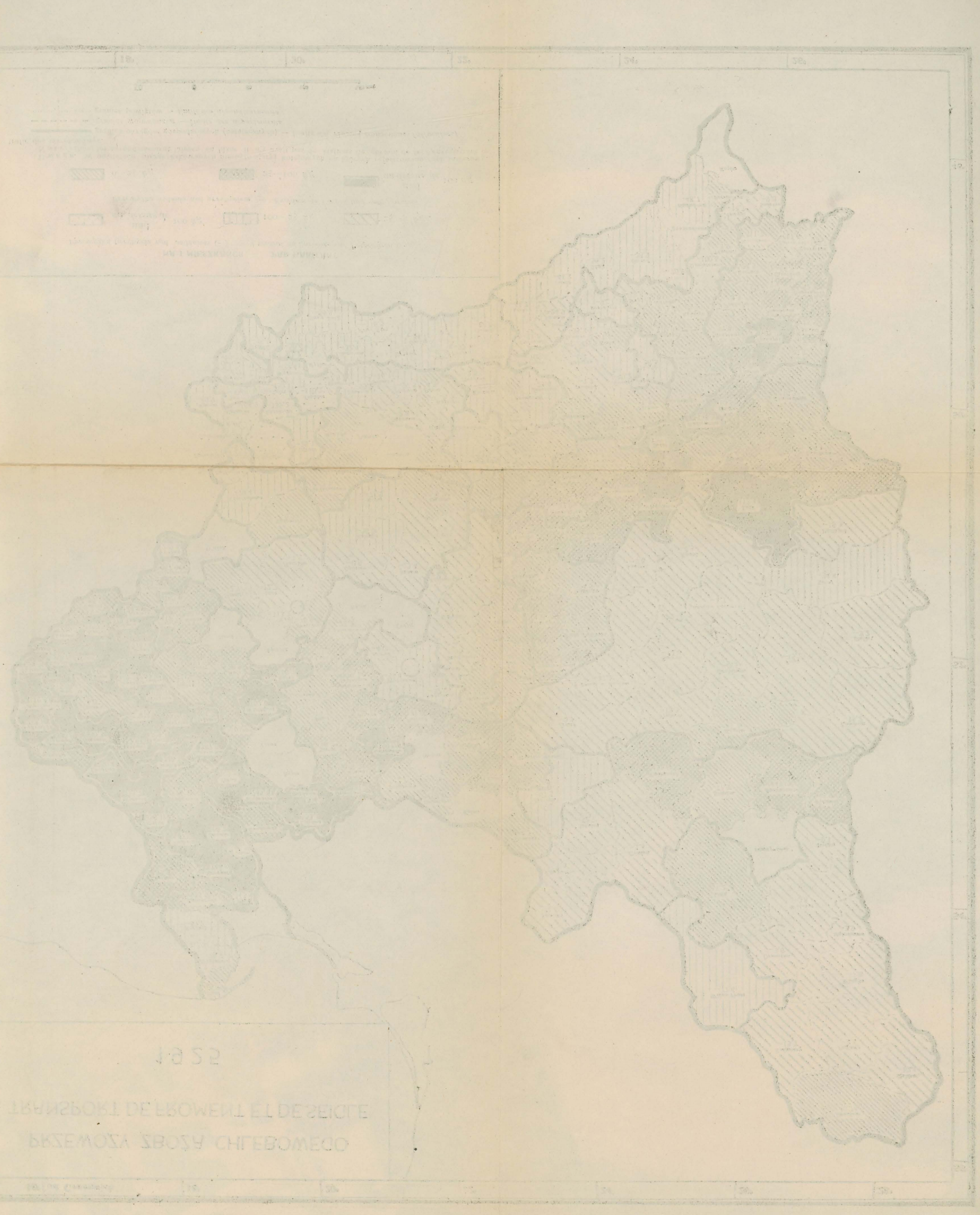
granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*

granica województw — *limite des départements*

granica powiatów — *limite des arrondissements*

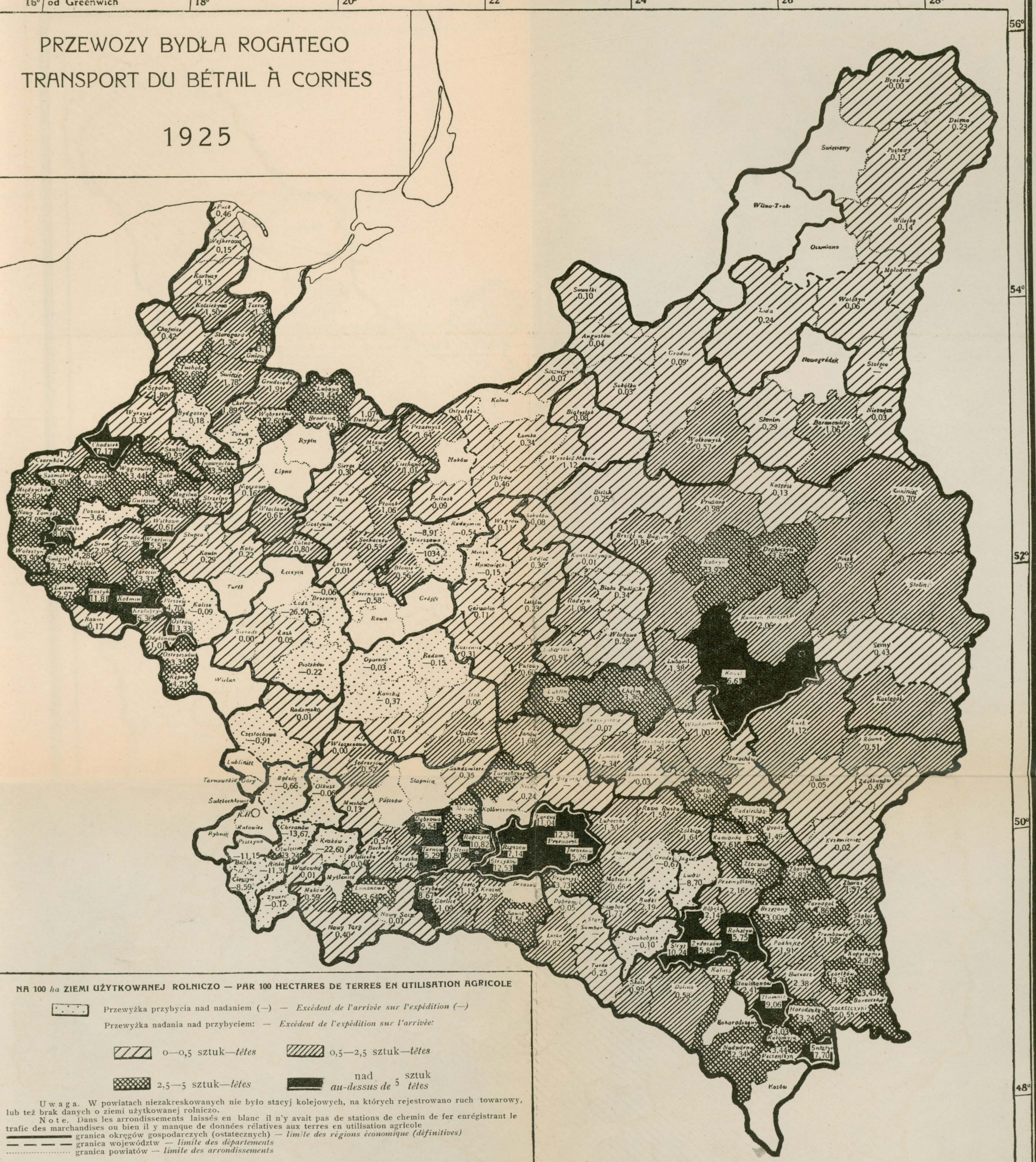
50 0 50 100 150 km

18° | 20° | 22° | 24° | 26°

Stanisław Wierzchosławski

PRZEWOZY BYDŁA ROGATEGO
TRANSPORT DU BÉTAIL À CORNES
1925

NA 100 *ha* ZIEMI UŻYTKOWANEJ ROLNICZO — PAR 100 HECTARES DE TERRES EN UTILISATION AGRICOLE

Przewyżka przybycia nad nadaniem (—) — *Excédent de l'arrivée sur l'expédition (—)*

Przewyżka nadania nad przybyciem: — *Excédent de l'expédition sur l'arrivée:*

- 0—0,5 sztuk—*têtes*
- 0,5—2,5 sztuk—*têtes*
- 2,5—5 sztuk—*têtes*
- nad 5 sztuk — *au-dessus de 5 têtes*

Uwaga. W powiatach niezakreskowanych nie było stacyj kolejowych, na których rejestrowano ruch towarowy, lub też brak danych o ziemi użytkowanej rolniczo.

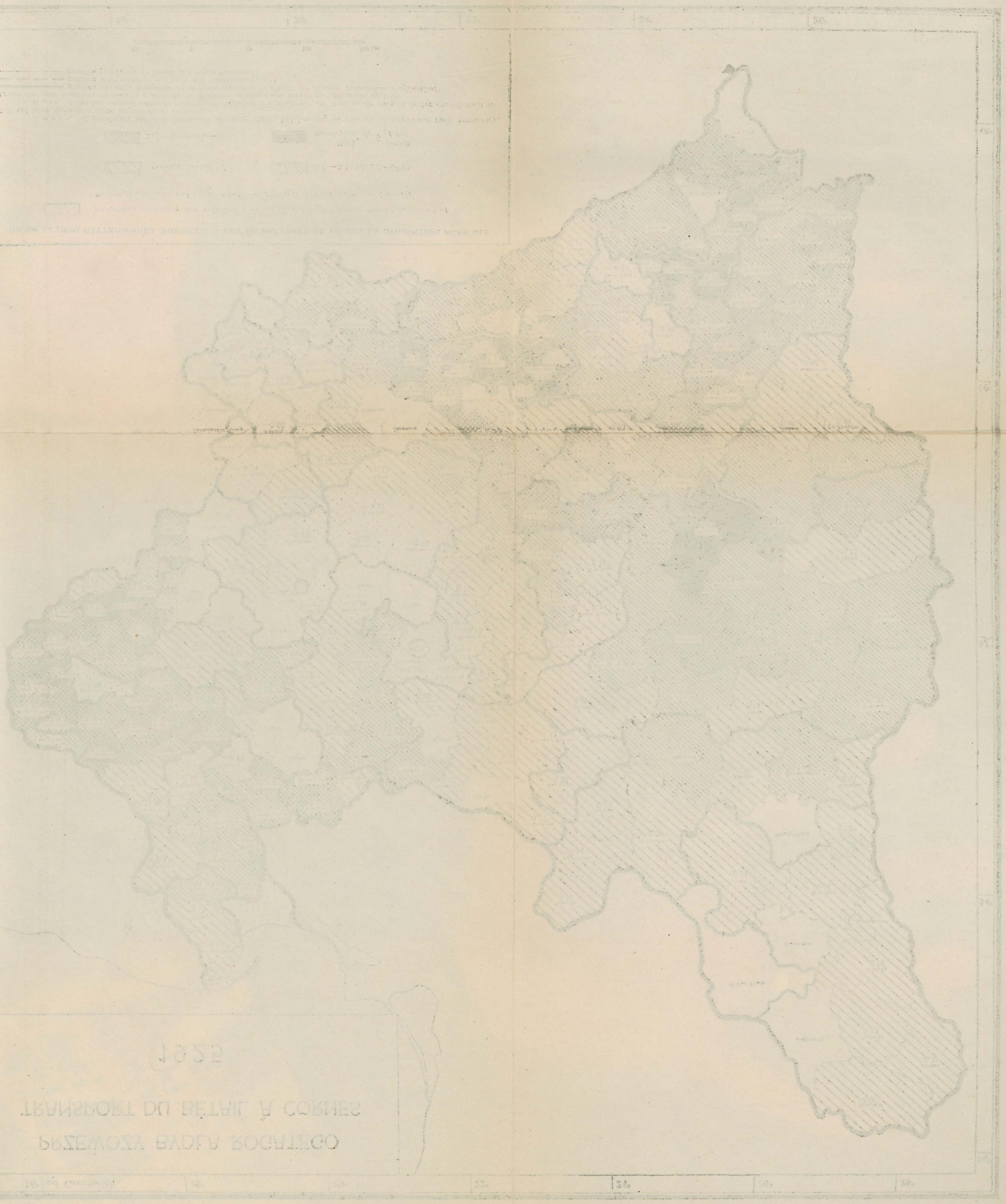
Note. Dans les arrondissements laissés en blanc il n'y avait pas de stations de chemin de fer enrégistrant le trafic des marchandises ou bien il y manque de données rélatives aux terres en utilisation agricole

granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économique (définitives)*

granica województw — *limite des départements*

granica powiatów — *limite des arrondissements*

50 0 50 100 150 km

PRZEWOZY TRZODY CHLEWNEJ
TRANSPORT DES PORCS

1925

16° od Greenwich | 18° | 20° | 22° | 24° | 26° | 28°

56° | 54° | 52° | 50° | 48°

NA 100 *ha* ZIEMI UŻYKOWANEJ ROLNICZO — PAR 100 *ha* DE TERRES EN UTILISATION AGRICOLE

Przewyżka przybycia nad nadaniem — *Excédent de l'arrivée sur l'expédition*

Przewyżka nadania nad przybyciem: — *Excédent de l'expédition sur l'arrivée:*

0—1 sztuk *têtes* | 1—10 sztuk *têtes* | 10—20 sztuk *têtes* | nad 20 sztuk *au dessus de 20 têtes*

Uwaga. W powiatach niezakreskowanych nie było stacyj kolejowych, na których rejestrowano ruch towarowy, lub też brak danych o ziemi użytkowanej rolniczo.

Note. Dans les arrondissements laissés en blanc il n'y avait pas de stations de chemin de fer enregistrant le trafic des marchandises, ou bien manque de données rélatives aux terres en utilisation agricole.

granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*

granica województw — *limite des départements*

granica powiatów — *limite des arrondissements*

50 0 50 100 150 km

TRANSPORT DES PORCS

PRZEWOZY TRZODY CHLEWNEJ

1952

Stanistaw Wierzchostawski

PRZEWOZY DREWNA WSZELKIEGO
TRANSPORT DU BOIS DE TOUTES ESPÈCES
1925

16° od Greenwich | 18° | 20° | 22° | 24° | 26° | 28°

56° | 54° | 52° | 50° | 48°

NA 1 km^2 POWIERZCHNI — PAR km^2 DE LA SUPERFICIE

Przewyżka przybycia nad nadaniem (—) — *Excédent de l'arrivée sur l'expédition (—)*

- nad 10 tonn — *au-dessus de 10 tonnes*
- 10—0 tonn — *tonnes*

Przewyżka nadania nad przybyciem — *Excédent de l'expédition sur l'arrivée*

- 0—5 tonn — *tonnes*
- 5—15 tonn — *tonnes*
- 15—40 tonn — *tonnes*
- nad 40 tonn — *au-dessus de 40 tonnes*

Uwaga. W powiatach niezakreskowanych nie było stacyj kolejowych, na których rejestrowano ruch towarów.

Note. Dans les arrondissements laissés en blanc il n'y avait pas de stations de chemin de fer enregistrant le trafic des marchandises.

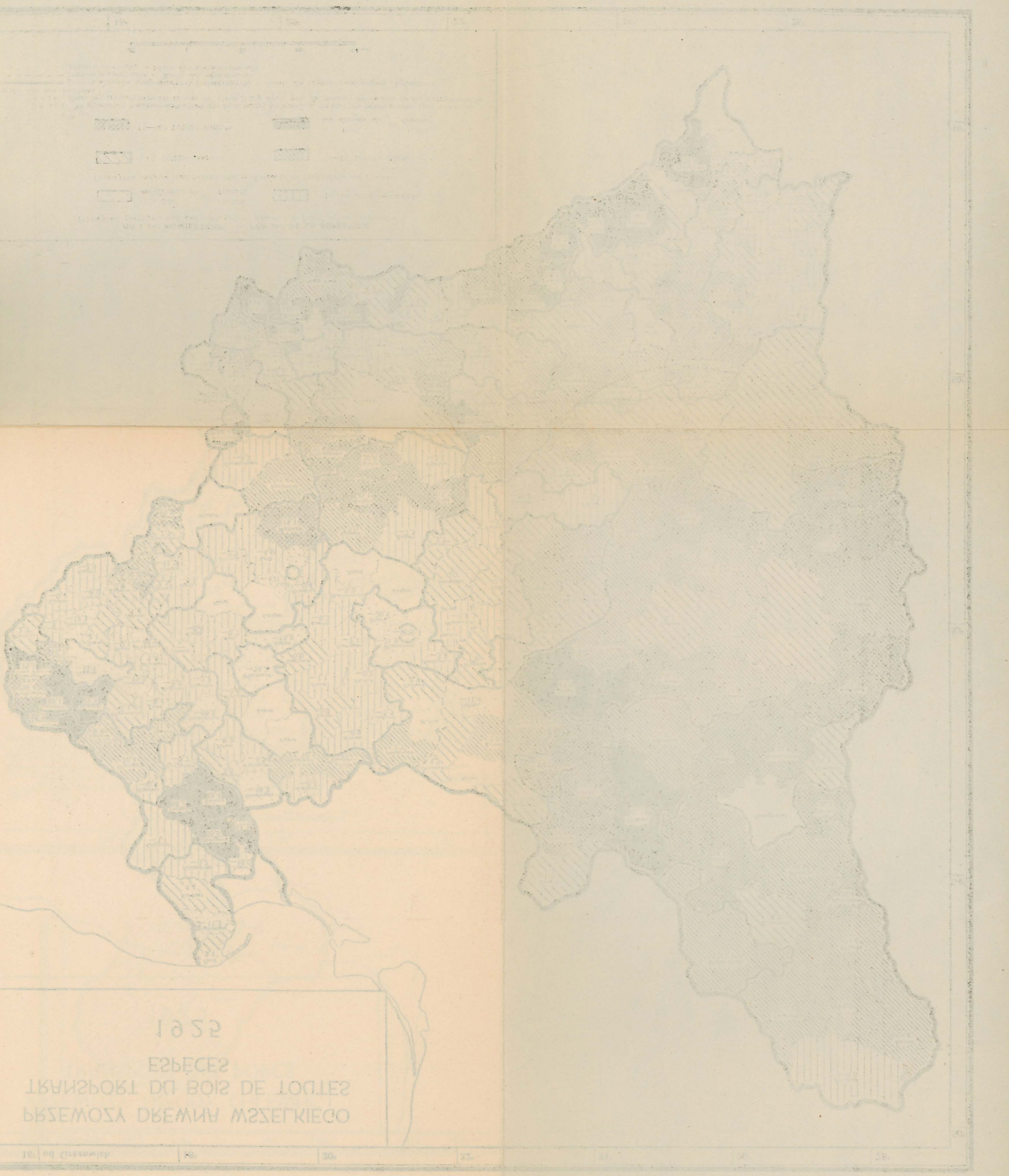
granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*

granica województw — *limite des départements*

granica powiatów — *limite des arrondissements*

50 0 50 100 150 km

18° | 20° | 22° | 24° | 26°

LUDNOŚĆ GÓRNICZA I PRZEMYSŁOWA
POPULATION MINIÈRE ET INDUSTRIELLE
1921

16° od Greenwich | 18° | 20° | 22° | 24° | 26° | 28°

56° | 54° | 52° | 50° | 48°

LUDNOŚĆ GÓRNICZA I PRZEMYSŁOWA (CZYNNA I BIERNA ZAWODOWO) W STOSUNKU DO OGÓŁU LUDNOŚCI
POPULATION MINIÈRE ET INDUSTRIELLE (PROFESSIONNELLEMENT ACTIVE ET PASSIVE) PAR RAPPORT À LA POPULATION TOTALE

- 0—6%
- 6—8%
- 8—10%
- 10—15%
- nad / *au-dessus de* 15%

Uwaga. Dla powiatów niezakreskowanych brak danych.
Note. Manque de données pour les arrondissements laissés en blanc.

granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*
granica województw — *limite des départements*
granica powiatów — *limite des arrondissements*

50 0 50 100 150 km.

KONSUMCJA WĘGLA
CONSOMMATION DE LA HOUILLE

1. III—31. XII 1924

16° od Greenwich | 18° | 20° | 22° | 24° | 26° | 28°

56° | 54° | 52° | 50° | 48°

PRZEWYŻKA PRZYBYCIA NAD NADANIEM NA 1 MIESZKAŃCA
EXCÉDENT DE L'ARRIVÉE SUR L'EXPÉDITION PAR HABITANT

- 0— 1 *kg*
- 1—25 *kg*
- 25—100 *kg*
- 100—400 *kg*
- nad / *au-dessus de* 400 *kg*

U w a g a. W powiatach niezakreskowanych nie było stacyj kolejowych, na których rejestrowano ruch towarowy, lub też nadanie było wyższe od przybycia.

N o t e. Dans les arrondissements laissés en blanc il n'y avait pas de stations de chemin de fer enregistrant le trafic des marchandises ou bien l'expedition y était supérieure à l'arrivée.

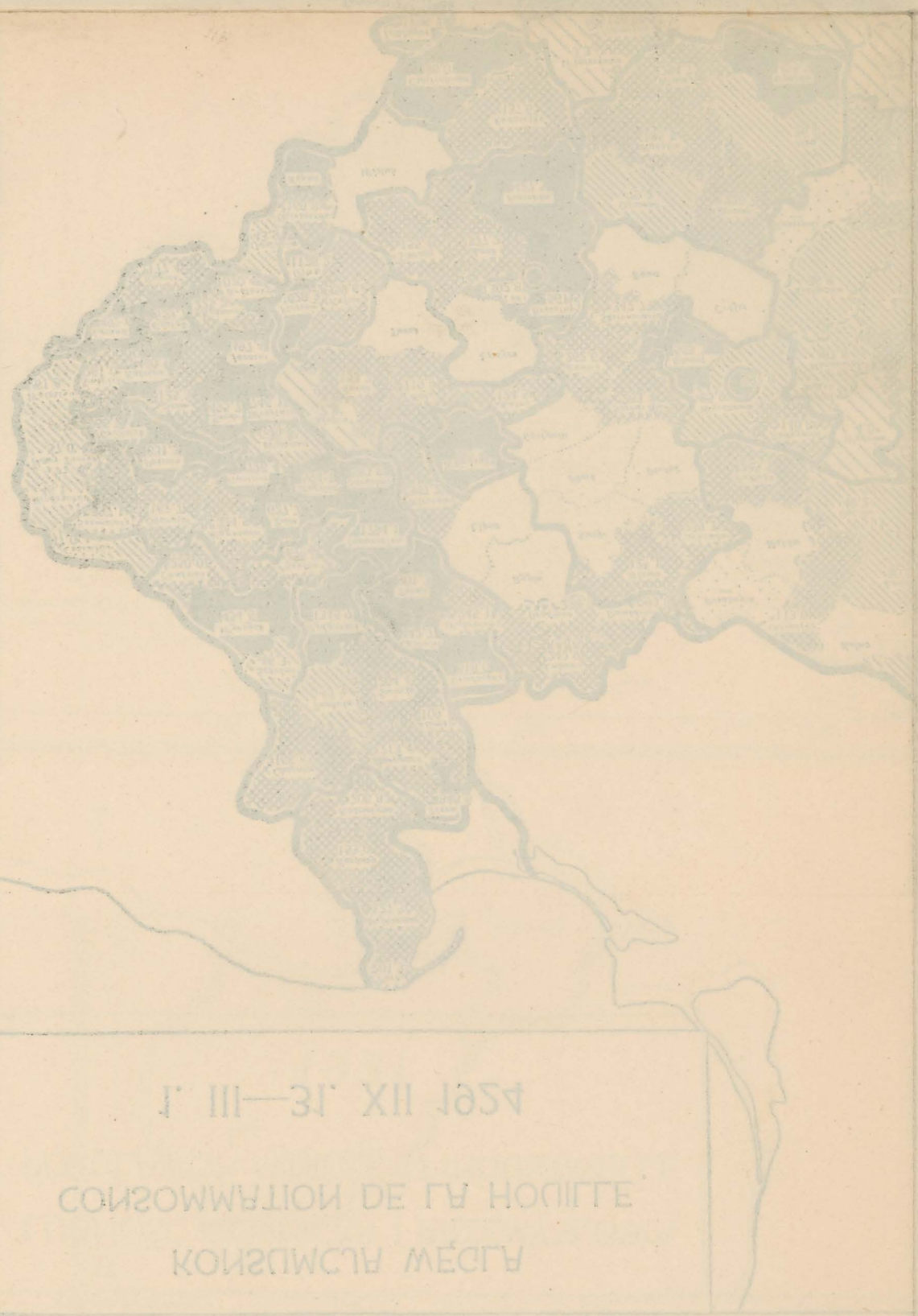
granica okręgów gospodarczych (ostatecznych) — *limite des régions économiques (définitives)*

granica województw — *limite des départements*

granica powiatów — *limite des arrondissements*

50 0 50 100 150 km

18° | 20° | 22° | 24° | 26°

CONSOMMATION DE LA HOUILLE
KONSUMCJA WĘGLA
1. III—31. XII 1924

ZAKŁADY GRAFICZNE Ł. MEJŁACHOWICZA, GRODNO, HORODNICZAŃSKA 3.

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
BIBLIOTEKA GŁÓWNA
P 2507
AE00252967